Doktori (Ph.D.) értekezés

Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között

Király Sándor

Debreceni Egyetem

BTK

2009.

Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a bölcsészettudomány tudományágban

Írta: Király Sándor, okleveles történelem tanár

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
(történelem programja) keretében

Témavezető: Dr. . . . . .
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök:	Dr. ……
tagok:	Dr. ……
	Dr. ……

A doktori szigorlat időpontja: 200… . …… … .

Az értekezés bírálói:

Dr. .....
Dr. ……
Dr. .....

A bírálóbizottság:

elnök:	Dr. .....
tagok:	Dr. ……..
	Dr. ……..
	Dr. ……..
	Dr. ……..

A nyilvános vita időpontja: 2009 . …… … .

Tartalomjegyzék

I. Előszó 6. old.

II. Az egyetemi hallgatóság létszámának alakulása
a két világháború között Magyarországon 12. old.

1. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság
létszámában bekövetkezett főbb változások 12. old.

2. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság
létszámának alakulása tudományegyetemi karok szerint 25. old.

III. Nők az egyetemeken a két világháború között 42. old.

IV. Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása
Magyarországon a két világháború között 58. old.

1. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság
felekezeti megoszlásában bekövetkezett főbb változások 58. old.

2. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság
felekezeti megoszlása az egyes egyetemeken 68. old.

V. Az egyetemi hallgatók regionális megoszlása
a két világháború között Magyarországon 96. old.

1. A két világháború közötti egyetemi hallgatók
országos megoszlása szüleik lakóhelye szerint 96. old.

2. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság
regionális megoszlása tudományegyetemi karok szerint 106. old.

3. A törvényhatósági jogú városok szerepe az egyetemi hallgatóság
regionális megoszlásában 119. old.

4. A határokon túlról érkező egyetemi hallgatók részarányai 126. old.

VI. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság társadalmi megoszlása 132. old.

1. Bevezetés 132. old.

2. Az összehasonlítás alapjául szolgáló statisztikák 132. old.

3. A hallgatói társadalom korösszetétele 135. old.

a) A kor szerinti megoszlás országos jellemzői 135. old.

b) A kor szerinti megoszlás egyetemek és tudománykarok szerint 142. old.

4. A szülők szerepe az egyetemi hallgatók eltartásában 147. old.

a) A hallgatók eltartási helyzetének országos alakulása 147. old.

b) A hallgatók eltartási viszonyai egyetemek és tudománykarok szerint 154. old.

5. Az egyetemi hallgatóság szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása 157. old.

a) A hallgatói társadalom felépítése a családfő foglalkozása alapján 157. old.

b) Az egyetemi hallgatóság és a középiskolai diákság származás szerinti megoszlásának összehasonlító vizsgálata az egyetemmel rendelkező városokban 172. old.

c) Az egyetemi hallgatók származásának megoszlása egyetemek és tudománykarok szerint 181. old.

6. A szülők foglalkozásának vizsgálatából levonható következtetések 192. old.

7. Az izraelita felekezethez tartozó hallgatók szüleinek foglalkozási szerkezete a Tisza István Tudományegyetemen az 1934/35-ös tanévben 197. old.

VII. Az egyetemi hallgatóság szociális helyzete az 1930-as évek közepén 211. old.

1. A hallgatóság családi viszonyai 213. old.

2. Az egyetemi hallgatók rendszeres étkezésének kérdése 229. old.

3. Az egyetemi hallgatóság lakáshelyzete 244. old.

4. Az egyetemi hallgatók ruházkodása az 1930-as évek közepén 258. old.

5. Az egyetemi hallgatóság részéről felmerülő támogatási igények 265. old.

6. Az egyetemi hallgatók támogatása (tandíjkedvezmény,ösztöndíj) 279. old.

7. A tanulmányaikat megszakítani kényszerülő hallgatók 301. old.

VIII. Záró gondolatok 310. old.

IX. Bibliográfia 316. old.

Előszó

A XX. század első felét egész Európában, így Magyarországon is jelentős átalakulások jellemezték a megelőző időszakhoz képest. Az első világháború és következményei jelentősen rányomták bélyegüket a szóban forgó időszak egészére. A változások nemcsak politikai változások voltak, jelentős átalakulások mentek végbe a társadalomban, a gazdaságban, sőt a kulturális életben, a művészetekben is. A háború, majd a gazdasági világválság mindenütt igen komoly erőpróba elé állította a társadalmat, miközben a hagyományos keretek átalakulóban voltak.

Magyarországon a változások különösen súlyosnak bizonyultak. A háborús vereség, a területi veszteségek, az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság, majd az újabb politikai fordulat a mindennapi életet meghatározó átrendeződésekkel járt. A magyar társadalmat, akárcsak az országot irányító vezetőket leginkább a kiútkeresés jellemezte. Egy ilyen változó világban a fiatalság sem látta maga előtt az utat, s az európai tendenciáknak megfelelően a felsőoktatásban, az egyetemekre menekülésben találta meg a megoldást. A hallgatói létszámok megemelkedésével megnőtt az egyetemi hallgatóság társadalmi, sőt politikai jelentősége is. Tekintettel a rendkívül súlyos gazdasági helyzetre, s az általános megélhetés nehézségeire, a magyar társadalom egyre szélesebb rétegeiből kikerülő hallgatók olyan problémák elé állították a felsőoktatási intézményeket és az egész kultúrpolitikát, melyek korábban ismeretlenek voltak.

Az egyetemi hallgatóság helyzetével, legsúlyosabb problémáival tehát már a kortársak is kénytelenek voltak szembesülni. Legelőször maguk az egyetemek találkoztak azokkal a súlyos állapotokkal, melyek a jelentősen megduzzadt hallgatói létszámból, valamint a frontról hazaérkező és egyetemekre tóduló fiatalok tragikus mentális és szociális állapotából következtek. Azonnali lépésekre volt szükség helyi és kormányzati szinten egyaránt. A magánalapítványok mellett az egyetemeken létrehozott diákjóléti intézmények, valamint a széles körben nyújtott tandíjkedvezmények igyekeztek konszolidálni a helyzetet.

Az egyetemi hallgatók helyzetét először Molnár Olga vizsgálta, igaz kizárólag a főváros vonatkozásában. Az 1920-as évek derekán készített munkája igen részletes és adatgazdag ugyan, de érdemi összehasonlításokra kevésbé alkalmas. Országosan először Magyary Zoltán igyekezett feltérképezni az egyetemi hallgatóság életkörülményeit 1929-ben. A Klebelsberg Kunohoz írt memorandum az Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában címet viselte. Ez tekinthető az első igazán részletes

összefoglalásnak, mely többek között a hallgatók életkörülményeit, az egyetemeken működő diákjóléti intézményeket és diáksegélyezési rendszert, a tanulmányi költségeket, a diákszervezeteket, valamint a szerző által szükségesnek tartott lépéseket is igyekezett megvilágítani. Ugyancsak fontos kordokumentumnak tekinthető az a Laky Dezső-féle statisztikai kimutatás is, mely az 1929/30-as tanévre vonatkozóan korábban ismeretlen részletességgel igyekezett feltárni az egyetemi hallgatóság helyzetét. Laky Dezső munkája nemcsak azért érdemel kiemelt figyelmet, mivel páratlan adatgazdagsággal készült, de azért is, mert elemzésében Laky számos fontos megállapítást tett. A magyar egyetemi hallgatókra vonatkozóan 1930 után évente jelentek meg fontos, bár a Laky Dezsőéhez képest kevésbé részletes statisztikai kimutatások Asztalos József (1930/31, 1932/33, 1933/34) és Janik Gyula (1931/32) tollából. 1934 után ezek a munkálatok abbamaradtak ugyan, (az 1934/35-ös tanévre vonatkozóan még történtek előkészületek egy hallgatói statisztika elkészítésére) de ez még nem jelentette azt, hogy a hallgatóság helyzete megoldódott volna. Ezt igazolja az is, hogy 1939-ben, a közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásainak, A mai magyar szociálpolitika címmel kiadott anyagában külön témakörként szerepelt „Az egyetemi ifjúság és egyéb értelmiségiek szociális gondozása”, amelyben Rudai Dezső miniszteri titkár a diákszociális gondoskodásról tartott kimerítő előadást.

A két világháború közötti időszakban született, a felsőoktatásban tanuló fiatalsággal foglalkozó írások közül kiemelendő még az 1928-ban, a Társadalomtudományban megjelent Bobula Ida tanulmány, mely a Diákszociális kérdés és szellemi proletariátus címet viselte, s amelyben a szerzőnő a diákszociális gondoskodás átszervezésére, ésszerűsítésére vonatkozó elképzeléseit is papírra vetette. Áfra Nagy János 1932-ben ugyancsak a Társadalomtudományban publikált egy cikket A magyar főiskolai hallgatók szociális viszonyai 1931-ben címmel. Ebben elsősorban a Statisztikai Közleményekben megjelent hallgatói statisztika eredményeit értékelte. A felsőoktatásban tanuló nők megítéléséről fontos támpontul szolgálhat a Napkelet című folyóirat. 1925-ben ebben jelent meg Kornis Gyulának a nők továbbtanulását elsősorban a „női lélek” alkata miatt ellenző írása, Nők az egyetemeken címmel. Szintén itt jelent meg Czeke Marienne és Ritoók Emma azonos címmel írt válasza is, de ez volt az a folyóirat, amelyik közzétette 1928-ban Bobula Ida szintén Kornisra reagáló, Az egyetemi nőkérdés Magyarországon című tanulmányát is. A nőkérdésben mások is megszólaltak még, többek között Magyary Zoltán felesége is. Magyaryné Techert Margit cikkét (A diplomás nők helyzete Magyarországon), melyben az egyetemet végzett nők helyzetét, s a nők továbbtanulásának társadalmi hatásait vizsgálta, 1938-ban a Magyar Szemle adta közre.

Az 1945 utáni történetírás főként politikatörténet-centrikusan közelítette meg a két világháború közötti egyetemi hallgatóság történetét. Az 1960-as évek második felében született írások még erősen elfogultan és ideológiától sem mentesen mutatták be a hallgatók helyzetét. Földes Ferenc 1967-es tanulmánya, a Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon, valamint Beller Béla 1969-ben, a Felsőoktatási Szemlében megjelent írása: A fehérterror felsőoktatási politikája, fémjelezték leginkább ezt a felfogást. Földes Ferenc munkájáról el kell mondani azonban, hogy a két világháború közötti Magyarország egyik igen fontos problémájára irányította a figyelmet. Az alsóbb néprétegek életkörülményei, kulturális viszonyai és felemelkedési lehetőségei ugyanis messze elmaradtak a kívánatostól. Földes széles körű kutatásokon alapuló, statisztikai adatokkal is alátámasztott munkája azonban sokszor elfogult következtetéseket és túlzó megállapításokat tartalmaz.

Az 1970-es évek közepétől már nagyobb tudományos igénnyel bíró és elfogulatlanabb munkák is megjelentek. 1976-ban N. Szegvári Katalin és Ladányi Andor közösen jelentette meg a nők felsőfokú tanulmányairól szóló történeti munkát (Nők az egyetemen I. Küzdelem a nők egyetemi tanulmányaiért). 1979-ben megjelent Ladányi Andor tollából Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-1921) címet viselő könyv is. Ebben a műben olvashattunk először részletesen az első világháború után az egyetemeken megjelenő ifjúság politikai arculatáról, valamint azokról az erőszakos cselekményekről, melyek az újabb politikai és eszmei fordulatot kísérték. Ladányi munkásságának köszönhetően azután olyan fontos írások láttak napvilágot, mint A numerus clausus törvény 1928. évi módosításáról (Századok, 1994.); Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve (Educatio, 1996.); A magyar felsőoktatás a 20. században (1999.); és a legújabbak: Klebelsberg felsőoktatási politikája (2000.), valamint A gazdasági válságtól a háborúig – A magyar felsőoktatás az 1930-as években (2002.). Ladányi ezekben a művekben számos, korábban hasonló részletességgel nem vizsgált kérdést világított meg.

N. Szegvári Katalin legfontosabb, a témához kötődő munkája 1988-ban jelent meg. A Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről címet viselő könyvében a numerus clausus megalkotásának körülményeit és általános hatásait vizsgálta páratlan részletességgel. Egyik legfontosabb eredménye azonban az volt, hogy rámutatott arra is, hogy a kor oktatáspolitikája, — az ún. keresztény középosztály felemelésének szándékával — nemcsak a zsidók, de a nők felsőoktatásból történő kiszorítására is törekedett.

Az 1945 utáni történetírást vizsgálva nem lehet eltekinteni Andorka Rudolf megemlítésétől sem, aki fontos, a társadalmi mobilitást érintő munkái (A társadalmi mobilitás

történeti tendenciái – 1975., valamint A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon – 1982.) mellett az egyetemi hallgatóság társadalmát is igyekezett bemutatni. 1979-ben, az ő tollából jelent meg a Statisztikai Szemlében a korszak egyetlen ilyen témájú tanulmánya, Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele címmel. Megállapításainak iránya helyes volt ugyan, de főként a felsőoktatásban érzékelhető társadalmi mobilitást illetően helyenként pontosításra szorul.

A társadalomtörténeti megközelítés elsőszámú reprezentánsának azonban Karády Viktor tekinthető, aki számos oktatástörténeti tanulmányban foglalkozott a középiskolai és az egyetemi ifjúsággal. Legfontosabb tanulmányai két gyűjteménykötetben jelentek meg: 1997-ben Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon, 2000-ben pedig Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek címmel. Karády ezekben a munkákban egyebek mellett olyan fontos kérdéseket vizsgált, mint például a felekezeti meghatározottságok az iskolarendszerben, a zsidó túliskolázás, a numerus clausus hatásai, vagy az oktatásnak a társadalmi felemelkedésben játszott szerepe. Emellett szót kell még ejteni Kovács M. Mária 2001-ben megjelent könyvéről (Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között) is, melyben elsőként került bemutatásra a magyar orvos, jogász és mérnök szakértelmiség megformálódásának, érdekcsoporttá szerveződésének, valamint politikai szerepvállalásának a története. Különösen a numerus clausussal, annak módosításával, valamint a zsidótörvényekkel kapcsolatos állásfoglalásuk érdemel figyelmet, főként az egyes csoportok államhatalomhoz fűződő viszonyával összefüggésben.

Látható tehát, hogy a korszak egyetemi hallgatóságának történetét eddig (néhány kivételtől eltekintve) elsősorban politikatörténeti szempontból közelítették meg. A numerus clausus törvénnyel kapcsolatban foglalkozni szoktak ugyan a hallgatói létszámokkal is, de ilyenkor többnyire az ország egyetemi és főiskolai hallgatóinak létszámát veszik alapul. Fontos felhívni a figyelmet azonban arra is, hogy célszerű különbséget tenni a főiskolai és az egyetemi hallgatóság között, hiszen a tudományegyetemek és a különböző főiskolák hallgatói társadalma között figyelemre méltó különbségek lehettek. A főiskolai hallgatók származása, felekezeti, sőt regionális megoszlása helyenként jelentősen eltérhetett a tudományegyetemi hallgatóságétól, s így az egyetemi hallgatósággal történő összevonás során az adatok torzulhatnak.

Jelen munkában éppen ezért kizárólag az egyetemi hallgatóságot vonjuk be vizsgálódásaink körébe. Érdemes felhívni azonban a figyelmet arra, hogy a következőkben olvasható részletes statisztikai elemzés főiskolai bontásban is végrehajtható, s számos

tanulságos következtetés levonásához vezethet. Vizsgálatunkat a négy tudományegyetem mellett a Műegyetemre is kiterjesztettük, noha az utóbbira vonatkozó adatok, az intézmény jellegéből, egyedi profiljából adódóan összehasonlításra kevésbé alkalmas, országosan jellemző, reprezentatív jellegű adatoknak tekinthetők. Felvetődött még az ugyancsak felsőfokú képzést nyújtó budapesti Közgazdaságtudományi Kar bevonása is a vizsgált felsőoktatási intézmények körébe. Erre elsősorban azért nem került sor, mivel a Közgazdaságtudományi Kar az Állatorvosi Főiskolával és a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolával egyetemben 1934-ben fuzionált a Műegyetemmel. Mint ismeretes, ennek az integrációnak köszönhetően nyitotta meg kapuit az 1934/35-ös tanévben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Amennyiben vizsgálatunkban a budapesti Közgazdaságtudományi Karra is kitértünk volna, úgy semmi sem indokolná a másik két, ugyancsak egyedi képzést nyújtó főiskola mellőzését sem. Mivel azonban kutatásaink egyik jövőbeni célja éppen a főiskolai és az egyetemi hallgatóság társadalma közötti eltérések felderítése, így a főiskolákra vonatkozó vizsgálat egy másik, jelentőségében cseppet sem lebecsülendő munka feladata lesz. Ebben juthat majd kiemelt szerep a valóban egyetemi szintű képzést nyújtó Közgazdaságtudományi Karnak is.

A következőkben tehát a négy tudományegyetem, valamint a Műegyetem, illetőleg 1934-től a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóságának kimerítő társadalomtörténeti vizsgálatával igyekszünk képet alkotni a korszak egyetemi hallgatóságának létszámáról, a felsőoktatásban ekkor megjelenő nőhallgatók arányáról, a hallgatóság felekezeti és regionális megoszlásáról, valamint a szülők foglalkozásának elemzésével a hallgatóság származásáról és szociális körülményeiről is. Mint az a dolgozat fő gondolatmenetéből is világosan ki fog tűnni, mindezt azzal a céllal tesszük, hogy megvilágítsuk, hogy a háborúkkal és egy súlyos gazdasági válsággal tarkított korszakban a jövendő értelmiség bázisát alkotó egyetemi hallgatók társadalmának milyen jellegzetességei voltak. A több szempontú vizsgálat egyértelműen a kor egyik legégetőbb problémájához, a szociális problémához vezet el. Ezzel már előre is vetítettük, hogy munkánkban nem elsősorban a politikatörténeti összefüggésekre, sokkal inkább a társadalomtörténeti megközelítésre helyeződik a fő hangsúly. Célunk az egyetemi hallgatók társadalmának minél részletesebb bemutatása. A téma jellegéből következően a kapcsolódó szakirodalom mellett, a különböző megjelent és még kiadatlan, csupán levéltárban hozzáférhető, többnyire kéziratos kimutatásokra támaszkodunk. Az említett szempontok mindegyikénél,— melyek a dolgozat egyes fejezeteit is adják — igyekeztünk külön-külön megvizsgálni a különböző felsőoktatási intézményeket, hogy az országos tendenciák mellett a helyi sajátosságokra is

rávilágíthassunk. Az országos vizsgálódások mögött ugyanis nem egyszer elsikkad a helyi szintű eltérések, az országostól különböző, nem egyszer ellentétes folyamatok jelentősége. A részletes elemzések során a tudománykarokra is komoly hangsúly helyeződik, mivel a kari szintű megoszlásokból ugyancsak fontos, eddig nem, vagy csak kevéssé ismert összefüggések derülhetnek ki. Az elsősorban társadalomtörténeti megközelítés ellenére természetesen a politikatörténeti összefüggésekre is fel kell hívni a figyelmet, különösen ott, ahol a hatás egyértelműen tetten érhető. Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlását vizsgálva például nem lehet eltekinteni a numerus clausus rendelkezés hatásainak az adatokból is jól tükröződő szerepétől.

Jelen munka a későbbiekben a két világháború közötti diáksegélyezés, illetőleg a különböző diákjóléti tevékenységek vizsgálatával, s az egyes egyetemeken működő diákjóléti intézményrendszerek bemutatásával tehető teljesebbé. Az ilyen irányú, igen előrehaladott kutatásokból azonban nem állapítható meg egészen pontosan, hogy mi is volt a kiváltó oka annak, hogy a korszak egyetemi hallgatói ilyen komoly diákszociális odafigyelést igényeltek. Az elvégzett diákjóléti tevékenység bemutatása előtt tehát rá kell mutatni azokra a nem egyszer igen súlyos szociális körülményekre, melyek a két világháború közötti egyetemi hallgatók többségét jellemezték. A dolgozat utolsó fejezete sem véletlenül foglalkozik kiemelten az egyetemi hallgatóság szociális helyzetével. Tekintettel arra, hogy ezzel a kérdéssel néhány évre vonatkozóan már a korszakban is foglalkoztak a megjelent Statisztikai Közleményekben, itt egy eddig nem publikált adatsor alapján készített elemzés olvasható az 1934/35-ös tanévre vonatkozóan. Ez a fejezet jellegéből adódóan nem törekszik a hosszú távú folyamatok megragadására, csupán pillanatképet igyekszik adni az 1930-as évek derekán egyetemekre járó hallgatók életkörülményeiről.

A következőkben olvasható munka célja tehát nem egy adott kérdéskör lezárása, hanem sokkal inkább az, hogy felhívja a figyelmet egy már-már elfeledett, de rendkívül fontos szociálpolitikai probléma jelentőségére. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság szociális helyzetének kezelése ugyanis rendkívüli terheket rótt a korszak felsőoktatási intézményeire és kormányzati szerveire egyaránt. Jelen dolgozat tehát a két világháború közötti egyetemi hallgatók társadalmának összehasonlító jellegű bemutatása, mely egyértelműen elvezet a korszakban rendkívüli erővel jelentkező szociális kérdéshez, és a kezelésének érdekében tett helyi szintű és kormányzati lépések összességének kérdésköréhez. Mindez azonban túlmutat jelen munka keretein.

Az egyetemi hallgatók létszámának alakulása a két világháború között Magyarországon

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság létszámában bekövetkezett főbb változások

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság belső összetételének, felépítésének, származásának, legfőbb problémáinak bemutatása cseppet sem egyszerű feladat. A fő támpontot azok a korabeli hallgatói statisztikák jelentik, melyek páratlan részletességgel igyekeztek felmérni ennek a viszonylag szűk, de az akkori magyar társadalom egészét lefedő csoportnak a helyzetét.

A kor hallgatói társadalmát vizsgálva számos kérdés vetődik fel. Először is, hogy mekkora volt ez a hallgatói társadalom, hogy milyen volt benne a nemek aránya, vagy hogy milyen volt a felekezeti összetétele. Ezen túlmenően azonban arra is érdemes választ keresni hogy egyetemeink mely régiókból szívták fel leginkább a tehetséges fiatalokat, illetve, hogy mennyire volt a kor felsőoktatása elitképzés, vagyis hogy milyen mértékben fogadták be az egyetemek a társadalom szélesebb rétegeinek gyermekeit. A hallgatói létszámok vizsgálata tehát jóval túlmutat önmagán, s további kérdésekhez vezet.

A két világháború közötti egyetemi hallgatósággal kapcsolatban leginkább a felsőoktatás tömegesebbé válásáról szoktak említést tenni. A hallgatói létszám megugrása azonban az első világháború időszakát követően világjelenségnek tekinthető. Hazánkban ez a folyamat elsősorban a vesztes háború, a menekültek beáramlása,[1] a gazdasági nehézségek, és a részben felkészületlen, részben még kialakulóban lévő egyetemek miatt egy összetett és súlyos probléma elindítója lett.

Az egyetemi hallgatók két világháború közötti létszámának megtöbbszöröződésére és súlyos következményeire tehát már többen is felhívták a figyelmet. Többek között Hajdú Tibor, aki a korszak sajátos jellemvonása, a diplomás munkanélküliség megjelenése kapcsán

[1] 1918 és 1924 között az Országos Menekültügyi Hivatal 350.000 fő érkezését regisztrálta, de Gyáni Gábor már egyes becslésekre hivatkozva 426.000 főről tett említést. Lásd: Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban; A népesedés alakulása. In: Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004., 206. old.

fejtette ki egyik tanulmányában a következőket: *„Mint annyi másban, az értelmiségi-túltermelés terén is Trianon okozta az igazi katasztrófát, azóta haladunk egy megújulóan súlyos következményekkel járó kényszerpályán.”* [2] Itt kell azonban felhívni a figyelmet arra is, hogy az említett túltermelés, — ahogy arra maga Hajdú Tibor is utalt egy másik tanulmányában — természetesen relatívnak tekinthető, *„hiszen a gazdaság, a kultúra fejlődésének több és magasabb képzettségű szellemi dolgozó alkalmazása használt volna. […] Túltermelés annyiban volt, hogy a nehézségekkel küzdő magángazdaság csak a versenyben maradáshoz feltétlenül szükséges számú tanult munkaerőt foglalkoztatott.*”[3]

A kérdéssel már a korszakban foglalkozó szakemberek között azonban voltak olyanok is, akik a magas műveltség egyre szélesebb körű elterjedését, — a problémák ellenére — örvendetes jelenségnek tartották. Laky Dezső például a gazdasági élet felszívó erejében látta a diplomás munkanélküliség megoldásának a kulcsát: *„Szilárd meggyőződésem, hogy nem vezetődhetik le más úton az egyre képződő intelligencia, mint ha a gazdasági életnek olyan pozícióiba is bevonul a magasabb műveltség, melyekről ma úgy véljük, hogy elegendő azokat szinte primitív műveltséggel betölteni. […] Nem féltem Magyarország jövőjét attól, hogy napjainkban annyival többen járnak középiskolákba és egyetemekre, mint 30 évvel ezelőtt. A kultúra terjedése soha még nem vált kárára egy országnak, — csak előnyét szolgálhatta az.*”[4]

Ahhoz azonban, hogy pontosabb képet kapjunk a korszak hallgatói létszámáról és annak változásairól (ami a megfelelő következtetések levonásának alapfeltétele) elengedhetetlen, hogy világosan lássuk azokat az adatokat, melyek a ránk maradt statisztikai kimutatások jóvoltából rendelkezésre állnak. Az egyetemi hallgatók létszámára vonatkozó adatokat a kormányjelentésekben 1941-ig évről évre közölték, az 1941/42-es tanévre vonatkozóan pedig a Magyar Statisztikai Évkönyv nyújt segítséget. Az egyetemi hallgatókról rendelkezésre álló létszámadatokat az alábbi táblázat foglalja össze:

[2] Hajdu Tibor: A magyar értelmiség számszerű növekedésének és mobilitásának összefüggései a XX. század első felében, In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben., Budapest, 1995., 559. old.
[3] Hajdu Tibor: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei az első világháború előtt és után. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995., 218. old.
[4] Laky Dezső: Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere. In: Értelmiségszociológiai írások Magyarországon 1900-1945., Budapest, 1981., 134. old.

Az egyetemi hallgatók létszámának alakulása a két világháború között Magyarországon (százalékban és számokban)[5]

Tanév	Budapest	Kolozsvár	Debrecen	Pozsony	Pécs	Szeged	Műegyetem	Összesen
1914/15	61·5 4911	13·5 1077	4·1 331	2·3 184	—	—	18·6 1485	100·0 7988
1915/16	66·8 3122	12·5 583	4·8 225	2·7 127	—	—	13·2 619	100·0 4676
1916/17	70·4 3538	8·3 420	5·1 254	3·0 152	—	—	13·2 661	100·0 5025
1917/18	64·6 10.732	10·4 1730	3·8 638	2·5 413	—	—	18·7 3115	100·0 16.628
1918/19	69·3 12.203	—	3·9 691	—	—	—	26·8 4727	100·0 17.621
1919/20[6]	52·7 4772	—	6·8 611	—	0·2 21	2·3 204	38·0 3442	100·0 9050
1920/21	48·2 5800	—	3·7 441	—	5·4 646	10·7 1291	32·0 3851	100·0 12.029
1921/22	47·3 6594	—	4·8 665	—	10·7 1489	7·0 971	30·2 4203	100·0 13.922
1922/23	48·0 6896	—	5·6 806	—	10·6 1530	7·7 1103	28·1 4048	100·0 14.383
1923/24	49·0 5908	—	6·6 801	—	10·7 1289	8·6 1032	25·1 3031	100·0 12.061
1924/25	51·7 5569	—	7·8 836	—	10·3 1106	9·6 1033	20·6 2213	100·0 10.757
1925/26	51·3 5325	—	8·4 876	—	9·8 1013	10·0 1043	20·5 2124	100·0 10.381
1926/27	52·4 5393	—	9·3 952	—	9·8 1005	11·0 1135	17·5 1803	100·0 10.288
1927/28	53·4 5729	—	9·6 1025	—	10·6 1132	11·8 1268	14·6 1568	100·0 10.722
1928/29	51·8 5728	—	10·3 1138	—	11·1 1228	13·3 1466	13·5 1497	100·0 11.057
1929/30	48·3 5227	—	12·1 1307	—	12·0 1301	14·6 1585	13·0 1409	100·0 10.829
1930/31	46·4 5198	—	12·4 1393	—	12·6 1417	15·9 1779	12·7 1427	100·0 11.214
1931/32	47·0 5226	—	12·7 1408	—	12·7 1416	15·9 1770	11·7 1306	100·0 11.126
1932/33	48·2 5265	—	12·8 1400	—	13·5 1478	15·6 1707	9·9 1077	100·0 10.927

[5] A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Budapest, 19... [Továbbiakban: M. kir. Kor. 19...] – Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva

[6] *„A budapesti tudományegyetemen és a műegyetemen, továbbá a menekült kolozsvári (Szeged) és pozsonyi (Pécs) egyetemeken az I. félévben nem tartattak előadások; az utóbbi két egyetem orvostudományi kara az egész iskolai évben szünetelt, s a menekült pozsonyi (Pécs) egyete*m jog- *és államtudományi kara elszakított területen működött."* - M. kir. Kor. 1919-1922., 195. old. C., Statisztikai évkönyv. IV. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet. (13.) A főiskolák az 1918/919-1921/922. iskolai években.

1933/34	48·6 5230	—	13·1 1412	—	14·4 1555	15·1 1630	8·8 945	100·0 10.772
1934/35	42·0 4919	—	11·3 1319	—	13·0 1521	13·2 1545	20·5 2401	100·0 11.705
1935/36	42·7 4625	—	10·9 1185	—	13·6 1469	12·7 1380	20·1 2184	100·0 10.843
1936/37	41·6 4348	—	10·9 1139	—	13·4 1400	12·0 1250	22·1 2306	100·0 10.443
1937/38	41·2 4016	—	10·0 971	—	13·1 1280	11·8 1151	23·9 2328	100·0 9746
1938/39	40·8 3947	—	10·9 1051	—	11·3 1096	11·4 1109	25·6 2480	100·0 9683
1939/40	38·3 3898	—	10·1 1023	—	10·0 1016	10·8 1095	30·8 3130	100·0 10.162
1940/41[7]	31·4 4156	17·7 2334	7·3 962	—	7·1 941	4·1 549	32·4 4279	100·0 13.221
1941/42	32·7 2053	14·3 900	5·9 373	—	7·0 437	4·1 261	36·0 2261	100·0 6285
1942/43[8]	29·6 5022	13·9 2356	6·3 1064	—	6·6 1123	4·8 816	38·8 6591	100·0 16.972

(I. táblázat)

Ha figyelmesen végigtekintjük a fenti adatokat, akkor kiderül, hogy ami az egyetemi hallgatóság országos létszámát illeti, — ahogy arra a korabeli szakemberek is többször felhívták a figyelmet — valóban az első világháború vége hozta el azt a drasztikus változást, mely a felsőoktatásba beáramló diákok számának robbanásszerű megnövekedésében foglalható össze. Egészen pontosan az 1917/18-as tanévet nevezhetjük akár az áttörés évének is, hiszen az egyetemi hallgatók száma a megelőző tanévhez képest több mint megháromszorozódott. Az a tény, hogy a hallgatók tömeges megjelenése az egyetemeken egy időben, egyszerre következett be, egyértelműen bizonyítja, hogy a háború miatt a felsőoktatásból kimaradó évfolyamok együttes jelentkezéséről lehet szó. Hozzájárulhatott azonban e megnövekedett létszámokhoz a háború borzalmai elől a felsőoktatásba „menekülők” egyre fokozódó megjelenése is. Ezt bizonyítja az is, hogy az 1918/19-es tanévben annak ellenére tovább növekedett a hallgatói létszám, hogy Budapesten kívül csak Debrecenben folyt egyetemi oktatás az országban. Az Erzsébet és a Ferenc József Tudományegyetem hallgatósága tehát valószínűleg Budapesten vagy Debrecenben igyekezett — már amennyiben a körülmények lehetővé tették — tanulmányait folytatni.

[7] Ebben a tanévben Kolozsváron újból megnyílt a tudományegyetem. Mivel a hadban álló ország ezt a kapacitásbővülést nem bírta volna el, így átmenetileg szüneteltették a pécsi bölcsészettudományi, valamint a szegedi jogtudományi kart. Debrecenben sikerült a tudománykarokat megmenteni, viszont a természettudományi tanszékek úgy a bölcsészettudományi (ásvány-földtan, állattan, növénytan), mint az orvostudományi karon (fizika, kémia) felfüggesztésre kerültek. – Lásd: Némedi Lajos: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve, Debrecen, 1988., 18. old.

[8] Magyar Statisztikai Évkönyv 1943-46, Budapest, 1946., V. Közműveltség és közoktatásügy. 8. A főiskolák 1942/43-ban és 1946/47-ben., 267. old.

Az 1919/20-as tanévben tapasztalható hirtelen és igen jelentős visszaesés a hallgatói létszámokban egyértelműen belpolitikai okokra vezethető vissza. Erre a tanévre esett ugyanis az a fordulatokban bővelkedő, igen labilis, de Magyarország következő évtizedeit meghatározó politikai változás, mely a proletárdiktatúra bukásában és egy új, ellenforradalmi rendszer alapjainak lerakásában foglalható össze. Mint ismeretes, ezek az előbb a vörös-, majd az azt követő fehérterrorról elhíresült idők az egyetemek kapuin belül is éreztették hatásukat. Ebben a tanévben került sor továbbá Magyarország román megszállására is, mely az idegen katonaság jelenléte által keltett általános félelem mellett az országon belüli közlekedést is nagyban megnehezítette.[9]

Egy rendkívüli, tragikus eseményekben is bővelkedő esztendő azonban csak pillanatnyi megtorpanásra tudta késztetni a megindult folyamatokat, megállítani nem. Ezt jelzi, hogy a jóval nyugodtabb 1920/21-es tanévben már ismét 12 ezret meghaladó számban jártak hallgatók hazánk egyetemeire. Ez azért is figyelemre méltó, mivel az Erzsébet Tudományegyetem és a Ferenc József Tudományegyetem sorsa ekkor még nem dőlt el, s így mindkét intézmény Budapesten várta, hogy elhelyezéséről döntés szülessen.

Az első világháborút követően a hallgatói létszám — ahogy azt Ladányi Andor is kimutatta[10] — az 1922/23. tanévben volt a legmagasabb 14.383 fővel. Ettől kezdve azonban csökkenés mutatkozott. Már a következő tanévben több mint 2 ezerrel kevesebb egyetemi hallgató folytatott tanulmányokat. A hallgatói létszám aztán, a háborús évfolyamok kifutásával 10-11 ezer fő körül stabilizálódott.[11] Ezzel pedig hazánk nemzetközi összehasonlításban is megállta a helyét. Ladányi Andor megállapítása szerint: *„A magyar felsőoktatás ebben az időszakban – a népességhez viszonyított hallgatólétszámot tekintve – az európai országok sorában a «középmezőnyben» foglalt helyet.”*[12]

Jelentősebb változásra az egyetemi hallgatók létszámát illetően egészen az 1930-as évek végéig kellett várni. Ekkor ugyanis, egészen pontosan az 1937/38-as tanévben, 10 ezer

[9] Elég itt a megszálló csapatok által végrehajtott rekvirálásokra, valamint a felszedett vasúti sínekre gondolni.
[10] Ladányi Andor munkájában szintén az 1922/23-as tanévet jelölte meg a hallgatói létszámok alakulásának tetőpontjaként. Az általa közölt 23.196 fős adat az egyetemeken kívül a főiskolák hallgatóságát is magában foglalja. – Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Budapest, Argumentum Kiadó, 2000. [Továbbiakban: Ladányi, 2000.], 59. old
[11] Helyesen állapította meg Laky Dezső az 1920-as évek derekán írott tanulmányában, hogy „nagyon valószínű, hogy a felsőoktatási intézeteknek ez a megrohanása nem lehet állandó. Elfogynak lassankint a háborút megjárt s hadifogság vagy más rendkívüli körülmények által tanulmányaikat elkésve befejező ifjak. Az elszakított területek felől Magyarország belseje felé hömpölygő hullámok is elgyengülnek. […] Az 1924. év már jelezte, hogy országunk fiatalságának szinte abnormális torlódása az egyetemi tantermek felé, ellenkező fordulatot vett. Az 1925. év derekán záruló tanév minden bizonnyal azt fogja igazolni, hogy a nagy felfordulás után a nyugvópont felé közeledünk.” — Laky Dezső: Adalékok Magyarország kulturális viszonyainak újabbkori fejlődéséhez, Budapest, é. n., 19. old. [Megjelent: In: A magyar tudománypolitika alapvetése (Szerk.: Magyary Zoltán), Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, Budapest, 1927., 21-56. old.]
[12] Ladányi, 2000., 59. old.

fő alá esett az egyetemeken tanulók száma. Itt kell megjegyezni azonban, hogy ezt a csökkenő tendenciát Ladányi Andor korábbra datálta, s kimutatta, hogy *„a hallgatói létszám a 30-as években fokozatosan, 1931/32 és 1938/39 között 18,6 százalékkal csökkent.”*[13]

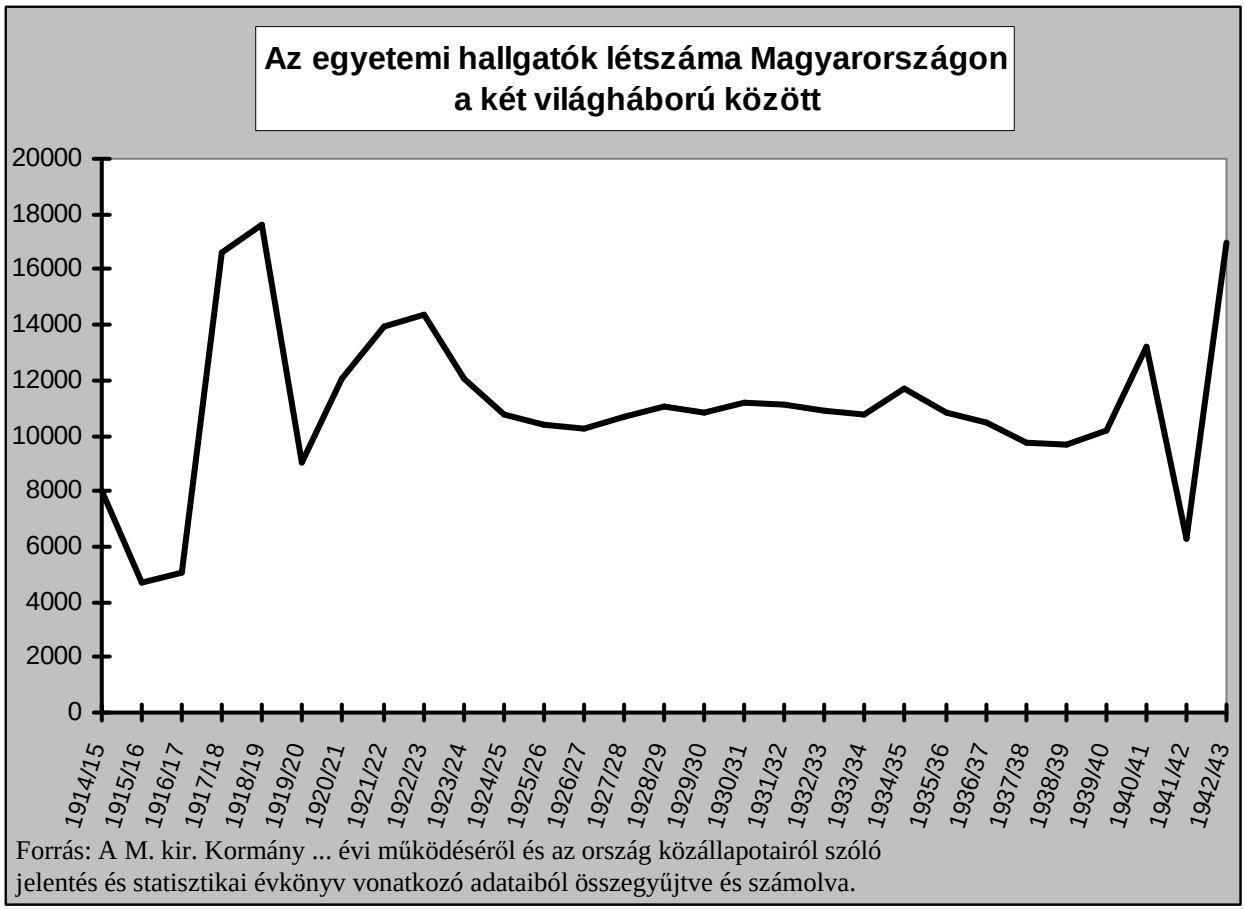

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(I. ábra)

Az eltérés oka egyértelműen az alapul vett intézménytípusokban keresendő. Míg Ladányi vizsgálatai során az egyetemek mellett a budapesti Közgazdaságtudományi Kar és a különböző főiskolák adatait is alapul vette, addig a fenti táblázat kizárólag az egyetemekre (a négy tudományegyetemre és a műegyetemre) fókuszál. Az ilyen típusú megkülönböztetést mi sem indokolja jobban, mint az, hogy az egyetemekre vonatkozó adatok külön vizsgálatával szemmel láthatóan differenciáltabb képet alkothatunk.

A fentiekből kitűnik, hogy az 1930-as években kétségtelenül jelentkező folyamatok: a gazdasági válság, a nehezedő életkörülmények, a növekvő értelmiségi munkanélküliség, a

[13] Ladányi Andor: A gazdasági válságtól a háborúig – A magyar felsőoktatás az 1930-as években, Budapest, Argumentum Kiadó, 2002. [Továbbiakban: Ladányi, 2002.], 43. old.

háború alatt született korosztályok alacsonyabb létszáma[14] miatt az érettségizett fiatalok számának visszaesése; kivétel nélkül jelen voltak ugyan, de nem minden felsőfokú intézménytípusban éreztették egyformán a hatásukat. Az egyetemek egészen az 1930-as évek második feléig kisebb megingásoktól eltekintve, mit sem éreztek a tanulni vágyó fiatalok számának csökkenéséből. Az értelmiségi munkanélküliség megjelenése és riasztó hatása tehát elsősorban a kisebb társadalmi presztízzsel rendelkező főiskolákat érintette érzékenyen. Az egyetemi végzettségnek a kedvezőtlen folyamatok ellenére, sokáig megmaradt a tekintélye.

Az 1940/41-es tanévben az egyetemi hallgatók létszáma újból meghaladta a 13 ezer főt. Ennek a növekedésnek a hátterében már a világháborús felkészülés állt, s a képzési ágakban bekövetkezett jelentős eltolódásokkal járt: *„A 30-as évek végétől – elsősorban a győri program, a háborúra való felkészülés, a hadigazdaság kezdődő kiépítésének szükségleteivel összefüggésben – a felsőoktatás szakmai struktúrájában változások történtek: növekedett a műszaki, a közgazdasági, valamint az orvosképzésben részt vevők száma és aránya.”*[15]

A drasztikus csökkenéssel majd növekedéssel járó következő két évre (több mint 10 ezer hallgató az eltérés!) már egyértelműen a háború nyomta rá a bélyegét. Az 1942/43-as tanévben jelentkező 16 ezernél is több egyetemi hallgató egyértelműen jelzi, hogy nagyon sok fiatal igyekezett az egyetemek falai közé menekülni a háború szörnyűségei elől.

Az egyes egyetemek hallgatói létszámadatait vizsgálva azonban kiderül, hogy az országos tendenciákhoz képest helyi szinten nem egyszer jelentős eltérések mutatkoztak.[16] Az 1921-től Pázmány Péter nevét viselő tudományegyetem esetében elsősorban az 1917/18-as és az azt követő 1918/19-es tanévet kell kiemelni, ugyanis ekkor 10 ezernél, illetőleg 12 ezernél is több egyetemi hallgató torlódott össze ekkoriban ebben az intézményben. A Műgyetem hallgatóságát is figyelembe véve tehát a fővárosban az 1918/19-es tanévben az egyetemi hallgatók száma megközelítette a 17 ezret! Tekintve, hogy az országban ekkor Budapesten kívül csak Debrecenben folyt egyetemi oktatás, az ország egyetemi hallgatóságának 96·1

[14] Az 1917-es évben ezer lakosra mindössze 17 élveszületés esett, ami a következő két évben még tovább csökkent. A élveszületések számában csak a háborút követő években következett be nagyobb arányú növekedés. – Lásd: Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban; A népesedés alakulása. In: Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004., 201. old.

[15] Ladányi, 2002., 45. old.

[16] A kormányzat igyekezett ugyan félévente meghatározott keretszámokkal szabályozni az egyes egyetemek egyes karaira felvehető hallgatók számát, de a gyakorlatban ez nem mindig érvényesült. Ahogy Mudrák József is megállapította: *„Bár a húszas évektől 1945-ig az összes tudománykaron államilag megállapított keretszám volt a felvehető elsőéves hallgatókra vonatkozólag (a debreceni bölcsészkaron ez 75-100 között változott) olykor a kevés jelentkező miatt, máskor kivételezések, jogszabály, rendelet eltérő értelmezése, opportunus alkalmazása miatt gyakorlatilag mindig eltértek ettől.”* — Mudrák József: A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1914-1949., Debrecen, 2007. [Kézirat], 133. old.

százaléka ebben a tanévben a fővárosban összpontosult. Ahogy erre már Magyary Zoltán is felhívta a figyelmet Klebelsbergnek készített memorandumában: *„[…] Budapesten több mint 20.000 egyetemi hallgató torlódott össze, akiknek túlnyomó része önhibáján kívül sok időt vesztett tanulmányaiban, sok szenvedésen és nélkülözésen ment át és ennek alapján méltán kívánta, hogy tanulmányait minél előbb befejezhesse és kenyérkeresetre képesítő oklevélhez jusson.”*[17]

A Pázmányon ezt követően a tetőpontot az 1922/23-as tanév jelentette közel 7 ezer egyetemi hallgatóval[18], ami az ország hallgatóságának 48 százalékát tette ki. Ez az arány mellesleg jócskán elmaradt a háborús időszak 60 százalékot is meghaladó arányától. A hallgatói létszám azután ebben az intézményben is megállapodott, jelentősen meghaladva az 5 ezer főt. Feltűnő azonban, hogy ezen az egyetemen az 1930-as évek kedvezőtlen változásai sokkal hamarabb éreztették hatásukat, mint azt az egyetemi hallgatóságra vonatkozó összesített adatok vizsgálatánál láttuk. A hallgatói létszám ugyanis itt már az 1932/33-as tanévtől kezdődően folyamatos csökkenésben volt. A mélypont az 1939/40-es tanévben következett be, amikor a Pázmány Péter Tudományegyetemnek mindössze 3898 hallgatója volt. Itt kell felhívni a figyelmet arra is, hogy míg korszak nagy részében a Pázmány adta az ország egyetemi hallgatóságának nagyjából a felét, addig az 1934/35-ös tanévtől kezdődőleg ez az arány már csak 42 százalék körül alakult, s tovább csökkent. A folyamat oda vezetett, hogy az 1940/41-es tanévre a Pázmányra járók aránya az egyetemi hallgatók 32 százalékát sem tette ki. Ennek a hátterében nem pusztán a kolozsvári egyetem újjáalakítása állt, hanem egyértelműen jelezte azt is, hogy a hallgatóság figyelme ekkorra már más, gyakorlatiasabb képzési ágak felé fordult.

A vidéki egyetemek közül a debreceni volt az egyetlen, mely megszakítás nélkül tudott működni. Tekintve, hogy az egyetemen 1914 szeptemberében kezdődött a tanítás, s a világháború miatt a fiatalság nagy része távol maradt az iskolapadoktól, nem meglepő, hogy eleinte mindössze 200-300 hallgató járt ide. Az 1917/18-as tanévre azonban a hallgatói létszám 600 fölé emelkedett, az 1918/19-es tanévben pedig megközelítette a 700-at. Utóbbi egyértelműen annak volt köszönhető, hogy ekkor a Pázmányon és a Műegyetemen kívül csak a Debreceni m. kir. Tudományegyetemen folyt egyetemi oktatás. A pécsi és a szegedi

[17] Magyary Zoltán: Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában, Budapest, 1929.[Továbbiakban: Magyary, 1929.], 1. old.

[18] A Pázmány hallgatóinak létszámát részben a frontról hazatérő fiatalok beiratkozása, részben viszont a Budapestre menekült pozsonyi és kolozsvári egyetem hallgatóinak átiratkozása emelte meg jelentősen. Az elsősorban a fővárosba irányuló menekülthullám nemcsak a hallgatói létszámok megemelkedéséhez, de az egyre elviselhetetlenebbé váló munkaerőpiaci túlkínálathoz is hozzájárult.

egyetem megnyílásával az egyetemi hallgatóság intézmények közötti eloszlása is kiegyenlítettebbé vált.

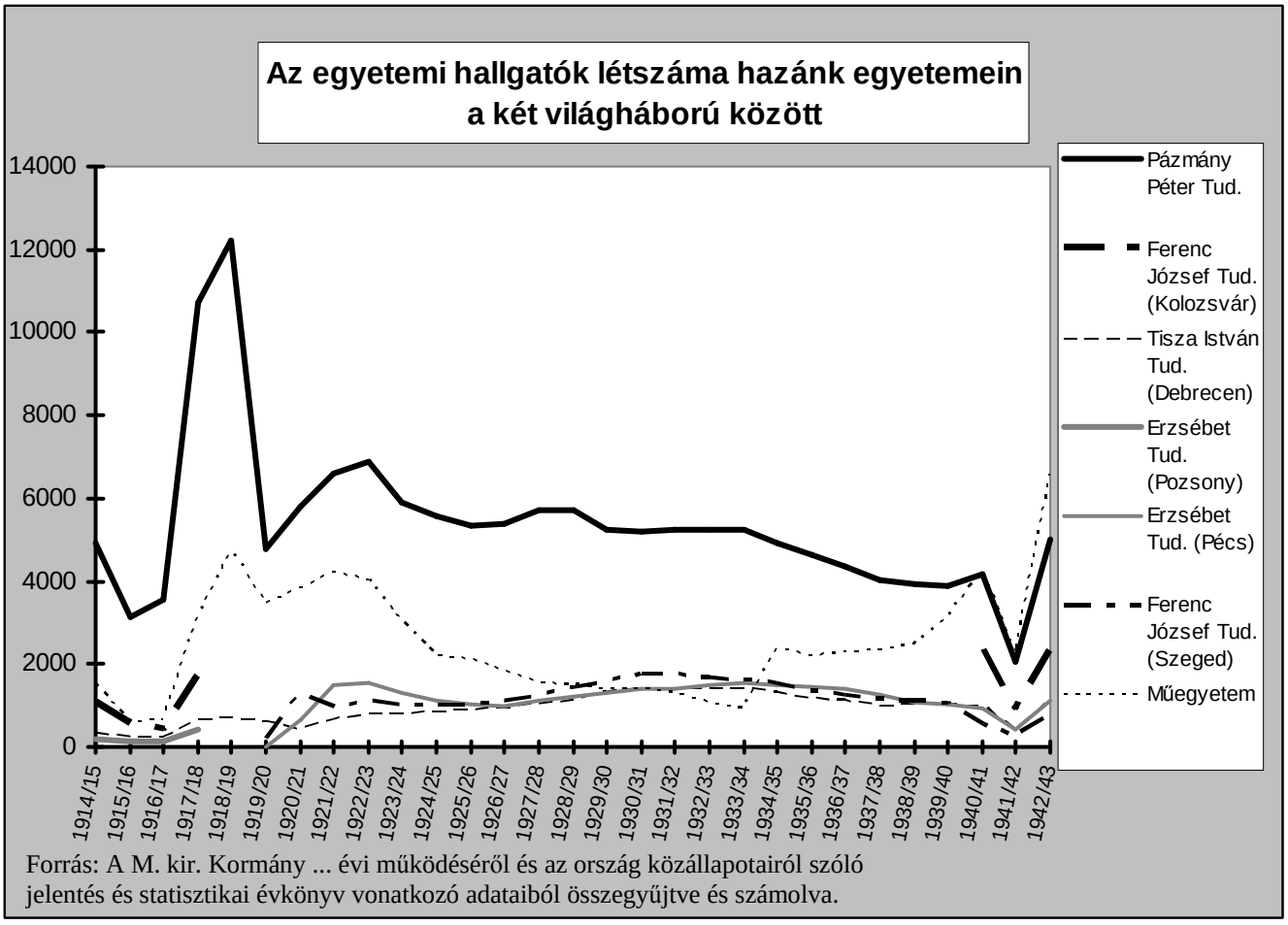

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(II. ábra)

Az 1920/21-es tanévre Debrecenben mindössze 441 hallgató maradt, vagyis az ország egyetemi hallgatóságának mindössze 3·7 százaléka járt ide. Ettől kezdve azonban folyamatos növekedés következett be a hallgatói létszámban. Az 1927/28-as tanévre a Tisza István Tudományegyetem[19] hallgatóinak létszáma meghaladta az ezret, vagyis az ország egyetemi hallgatóinak megközelítően 10 százaléka Debrecenben tanult. A hallgatói létszám az 1933/34-es tanévben tetőzött 1412 fővel. Ekkor a debreceni egyetemi hallgatók az ország hallgatóságának 13 százalékát tették ki. A hallgatói létszám ettől kezdve csökkenni kezdett, s az 1937/38-as tanévre 1000 fő alá csökkent. Ezután volt némi növekedés, de az 1940/41-es tanévre, — amikor az országos tendencia növekedés mutatott — Debrecenben a hallgatói létszám 962 főre csökkent, vagyis a Tisza István Tudományegyetemre a hallgatóság mindössze alig több mint 7 százaléka járt.

[19] Tisza István nevét az intézmény 1921 áprilisában vette fel.

A Debreceni m. kir. Tudományegyetemmel egy idős, a korszakban még nem túl nagy múltra visszatekintő m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Pozsonyban nyílt meg. Eleinte — a háborús viszonyokból következően — 200-nál is kevesebb hallgatóval folyt a tanítás, ami az összhallgatóság 2-3 százalékát jelentette. A Pozsonyban tanuló hallgatók száma az 1917/18-as tanévre azonban már meghaladta a 400-at, viszont a világháború közbeszólt. Az atrocitásoktól sem mentes cseh megszállás lehetetlenné tette az oktatás folytatását, s így az egyetem kapuinak bezárására kényszerült.[20]

Hasonló sorsra jutott a jóval nagyobb múltú, 1872-ben alapított kolozsvári, Ferenc József nevét viselő tudományegyetem is. Az első világháború előtt ez az egyetem volt az ország második tudományos központja, s elvesztése hatalmas érvágást jelentett a magyar tudományos élet egésze számára. Az 1917/18-as tanévben ezen az egyetemen is kezdett megindulni az élet. A háború következtében távol maradó fiatalok miatt néhány száz fősre apadt hallgatói létszám ebben a tanévben már meghaladta az 1700 főt. A román csapatok bevonulása után azonban az egyetemi oktatás Kolozsváron is megszűnt. A két „menekült egyetem" átmenetileg Budapesten talált otthonra, ami jelentősen megnövelte a fővárosban összpontosuló hallgatók létszámát. A tarthatatlan helyzetet végül a kolozsvári és a pozsonyi m. kir. tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről szóló 1921. évi XXV. törvény rendezte. A törvény világosan kimondta: *„1.§. Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. Törvénycikkel felállított kolozsvári m. kir. Ferencz József-*

[20] Vitéz Szabó Pál beszámolója szerint a csehszlovák kormány Pozsonyba érkezése alkalmával a közintézmények és egyesületek vezetőit felszólították arra, hogy a kormány fogadtatásában részt vegyenek, de erre az Erzsébet Tudományegyetem vezetése nem volt hajlandó. *„Ezért a cseh-szlovák kormány az egyetemet bezáratta, a tanári kart rendőri felügyelet alá helyezte és az egyetem rektorát a kormány bevonulásának napján internálta."* - Szabó Pál, vitéz: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából írta, szerkesztette és kiadta Dr. vitéz Szabó Pál, az Erzsébet Tudományegyetem volt könyvtárőre, Pécs, 1940., 30. old.
A megszállás körülményeiről tanúskodik a pozsonyi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem tanári karának a Debreceni m. kir. Tudományegyetem Tanácsához intézett 1919. januári átirata is: *„A pozsonyi magyar tudományegyetem tanári kara azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordul a tek. Tanácshoz, hogy a lapokból bizonyára ismeretes bezárása, tanárainak internálása és rendőri felügyelet alá helyezése ellen tiltakozni, a tiltakozást a magyar és a külföldi sajtóban közzé tenni, s a bezárásnak a hagai egyezményt sértő és kultúra ellenes voltára rámutatni kegyeskedjék. Egyuttal kérjük, hogy a tiltakozást a külföldi egyetemeknek és a békekonferenciának megküldeni szíveskedjék. Pozsony, 1919. januarius 29-én. A pozsonyi egyetem tanári kara."*
A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Tanácsa ezzel kapcsolatban 1919 márciusában a következő nyilatkoztat tette: *„Tudományegyetemünk tanácsa átérezve a pozsonyi testvéregyetem szorult helyzetét, mely a cseh megszállás következtében reá nehezedik, egyhangulag elhatározta, hogy felemeli tiltakozó szavát a nemzetközi világ előtt azokkal a brutalitásokkal szemben, melyek az egyetem tanárait és az alma matert a megszálló csapatok részéről érték."* – Kivonat a Debreceni m. kir. Tudományegyetem Tanácsának 1919. február 9-én tartott VII. rendes ülésének jegyzőkönyvéből, H.B.m.L. VIII. 1/a. 2.k.

tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. t.-cikkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécsett nyer elhelyezést."[21]

Szegeden az egyetemi oktatás 1921. október 10-én indult meg.[22] Az Erzsébet Tudományegyetem viszont „*az egyetem céljaira igénybe vett épületek átalakítása után csak 1923-ban költözhetett le Pécsre.*"[23]

Az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóinak létszáma a korszakban hullámzóan alakult. Az 1922/23-as tanévben a még Budapesten működő egyetem hallgatóinak száma meghaladta az 1500 főt, ami abban a tanévben az ország hallgatóságának több mint 10 százalékát jelentette. Az 1923/24-es tanévben azonban Pécsett már csak 1280 hallgató tanult.

Ezt követően, — többek között a nem minden tekintetben kielégítő körülmények miatt — folyamatosan csökkent az Erzsébet Tudományegyetem hallgatósága. A mélypontot az 1926/27-es tanév jelentette, amikor a diákság száma alig volt több ezer főnél, s az országos részarányt tekintve Pécs 10 százalék alá süllyedt. Szerepet játszott ebben az is, hogy az Erzsébet Tudományegyetem Pécsett nem talált igazán otthonra, mivel a város lakossága nem érezte igazán a sajátjának. Lukinich Imre, az Erzsébet Tudományegyetem 1920/21-es tanévi rektora[24] éves beszámolójában is kiemelte: „*Pécs város közönsége ma még úgy van az egyetemmel, mint az a szegény halász, aki egy nagy darab gyémántot talált, amelyet megfosztott fényétől a rája tapadó földréteg. A különös kő a salak alatt is csillogott, azért hazavitte, de otthon a sarokba hajította […]*"[25] Az 1926/27-es tanévet követően aztán az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóinak száma és aránya egyaránt emelkedni kezdett. A növekedési ciklus az 1933/34-es tanévben tetőzött 1500 feletti hallgatói létszámmal, s 14 százalékot meghaladó részaránnyal. Az 1930-as évek közepétől azonban az újabb csökkenési hullám megállíthatatlannak bizonyult. A mélypont ezúttal az 1940/41-es tanévre esett, arra a tanévre, amikor az egyetemi hallgatók országos létszáma jelentősen megugrott. Ugyanaz a tendencia érvényesült tehát Pécsett, mint ami Debrecenben is megfigyelhető volt az 1940/41-

[21] A m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye (Összeállította és sajtó alá rendezte: Dr. Laky Dezső, a statisztika nyilvános, rendes tanára, a jog- és államtudományi kar E. I. dékánja), Szeged, 1926., 14. old.

[22] A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921-1998., Kiadja: József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1999., I. A szegedi tudományegyetem rövid története, 13. old.

[23] Ladányi, 2000., 10. old.

[24] Az Erzsébet Tudományegyetemen Lukinich Imre nevéhez kötődik az egyetemi menza és internátus létrehozása. A 90 főt befogadó internátus és a 150 hallgatót élelmező menza létrehozása az 1921/22. tanévben, Lukinich prorektorsága alatt történt meg. - Szabó Pál, vitéz: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából írta, szerkesztette és kiadta Dr. vitéz Szabó Pál, az Erzsébet Tudományegyetem volt könyvtárőre, Pécs, 1940., 207-208. old.

[25] Fejezetek a pécsi egyetem történetéből, (Szerk. Csizmadia Andor), Pécs, 1980., I. fejezet: Az újra felállított Pécsi Erzsébet Tudományegyetem (1923-1951.) – Csizmadia Andor, 12. old.

es tanév tekintetében. Az Erzsébet Tudományegyetemnek ekkor mindössze 941 hallgatója volt, ami az ország egyetemi hallgatóinak alig több mint 7 százalékát jelentette.

Szegeden az 1921/22-es tanévet 971 hallgató kezdte meg. A többé-kevésbé folyamatosnak tekinthető növekedés következtében 1930/31-re a hallgatói létszám már megközelítette az 1800 főt. Vagyis ebben a tanévben az ország egyetemi hallgatóinak megközelítőleg 17 százaléka Szegeden tanult. A Ferenc József Tudományegyetemen ez a tanév jelentette a tetőpontot. Ezt követően megállíthatatlan csökkenés kezdődött. Az egyetemi hallgatók létszámában bekövetkező csökkenés tehát a tudományegyetemek közül Szegeden kezdődött meg a leghamarabb, már az 1930-as évek elején! Az 1939/40-es tanévben a hallgatók száma már az 1100 főt sem érte el. Az országos részarányt tekintve tehát Szeged 11 százalék alá süllyedt. A következő, 1940/41-es tanév aztán — az egyetem Kolozsvárra történt „visszaköltözésével" és a szegedi, Horthy Miklósról elnevezett intézmény jogtudományi karának szüneteltetésével összefüggésben — még drasztikusabb visszaesést eredményezett a hallgatói létszámban. Ekkor mindössze 549 hallgató tanult Szegeden, ami az országos hallgatói létszám alig több mint 4 százaléka volt.

Az 1940/41-es tanévre Debrecenben, Pécsett és Szegeden is bekövetkező — az országos tendenciával ellentétes — csökkenés a hallgatói létszámokban tehát a vidéki egyetemek jellegzetessége volt. Ezt támasztja alá az is, hogy a Pázmányon ekkor éppen ellentétes folyamat, a hallgatók létszámának növekedése volt megfigyelhető. Ez a növekedés azonban nem volt olyan mértékű, hogy az országos adatokból tükröződő folyamat magyarázatául szolgáljon. Felvetődik tehát a kérdés, hogy az ország egyetemi hallgatóságának ebben a tanévben megfigyelhető, jól érzékelhető növekedése mely intézményhez, mely képzési ágakhoz köthető. Talán erre a kérdésre is választ adhat a József Nádor Műegyetem hallgatói létszámváltozásának beható vizsgálata.

A Műegyetemen tanuló hallgatók száma, mely az 1914/15-ös tanévben még az 1500 főt sem érte el,— a háborús pangást követően — az 1918/19-es tanévre, a háborút megjárt fiatalság egyetemekre özönlésének is köszönhetően átmenetileg 4700 fölé nőtt. Ezután kisebb visszaesés következett, de az 1921/22-es tanévben már 4200-nál is több hallgató járt a hagyományos tudományegyetemeknél jóval gyakorlatiasabb képzést biztosító Műegyetemre. Ezzel a műegyetemi hallgatók az egyetemi hallgatóság több mint 30 százalékát tették ki. Ezt követően egyenletes csökkenés mutatkozott a József Nádor Műegyetemet választó diákok számát illetően. A visszaesés egészen az 1933/34-es tanévig tartott. Ebben a tanévben a műegyetemi hallgatók létszáma ezer fő alá csökkent, a hallgatók országos részaránya pedig a 9 százalékot sem érte el.

Az 1934/35-ös tanévet aztán a Műegyetem, a budapesti Közgazdaságtudományi Kar, az Állatorvosi Főiskola, valamint a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola egyesítésével létrehozott (1934. évi X. törvény) József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem már 2401 hallgatóval kezdte meg. Az integrációval nemcsak a műegyetemi képzés jelentősége növekedett meg, de jóvoltából *„egységes közgazdaságtudományi kar jött létre, és szélesebb képzési profilú gazdasági szaktanárképzés alakult ki.”*[26] A hallgatói létszám a következő tanévre csökkent ugyan, de azt követően töretlen növekedésnek indult. Az 1939/40-es tanévre a hallgatói létszám 3130 főre duzzadt, ami az ország egyetemi hallgatóinak közel 31 százalékát tette ki. Az 1940/41-es tanévre pedig további robbanásszerű növekedés jelentkezett. A hallgatók létszáma ebben a tanévben a 4300 főt is megközelítette. Az egyetemi hallgatók létszámának az 1940/41-es tanévre bekövetkezett hirtelen növekedésének hátterében tehát a vidéki egyetemek által képviselt hagyományos tudományegyetemi képzéssel szemben, egyre inkább a gazdasági, műszaki és mérnökképzés felé fordult a pályaválasztó fiatalok figyelme. A képzési ágak népszerűségében bekövetkezett változás egyértelmű összefüggésben állhatott a világháborúval és a képzett szakembereket felszívó hadsereg igényeivel.

Az egyetemi hallgatók létszámának az 1940/41-es tanévben jól érzékelhető növekedéséhez mindezeken túlmenően kétségtelenül hozzájárult az is, hogy a Ferenc József Tudományegyetem hosszú idő után ismét Kolozsváron nyitotta meg kapuit[27], s már az első tanévben több mint 2300 hallgatót vonzott. Ebben a tanévben tehát hazánk egyetemi hallgatóinak közel 18 százaléka a komoly hagyományokra visszatekintő Kolozsváron tanult, miközben az ún. vidéki egyetemek (Debrecen, Pécs, Szeged) együttesen is alig haladták meg ezt a részarányt.

A legfontosabb folyamatok feltárása után érdemes még elidőzni az egyetemi hallgatók létszámának vizsgálatánál. Az eddigieknél is részletesebb képet kaphatunk ugyanis a korszak egyetemi hallgatóságáról, ha az egyes intézményeket karok szerint is megvizsgáljuk. Ezzel képet kaphatunk arról is, hogy mely egyetemeken mely karok voltak a legnépszerűbbek az egyetemi hallgatók körében. Mindez pedig a két világháború közötti egyetemi oktatás szerkezetét, továbbá — amennyiben volt ilyen — az egyes intézmények képzési profilját is megvilágíthatja.

[26] Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999.[Továbbiakban: Ladányi, 1999.], 60. old.
[27] A Szegeden működő tudományegyetem Horthy Miklós nevét vette fel. (1940. évi XXVIII. törvény a magyarországi egyetemek újjászervezéséről)

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság létszámának alakulása tudományegyetemi karok szerint

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság létszámának karok szerinti vizsgálatát az egyes tudományegyetemek vonatkozásában célszerű elvégezni, tekintettel arra, hogy egyedül így válhat világossá, hogy volt-e az egyes egyetemeknek az oktatásszerkezet tekintetében valamilyen sajátossága, jellegzetessége.

Mint ismeretes, Klebelsberg felsőoktatási koncepciójának alapját a vidéki egyetemek fejlesztése, az ún. kulturális decentralizáció képezte. Az alábbiakban arra is választ kaphatunk, hogy ez a fejlesztő munka a helyi adottságok, a helyi lehetőségek viszonylatában milyen hangsúlyeltolódásokkal járt. Vizsgálatainkat azonban célszerű Budapesttel, a Pázmány Péter Tudományegyetemmel kezdeni. Az összehasonlításra kevésbé alkalmas, sajátos képzési ágakat oktató Műegyetem, illetőleg a későbbi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem nem képezi a kari szintű vizsgálataink tárgyát.

Az egyetemi hallgatók létszámának alakulása a Pázmány Péter Tudományegyetemen karok szerint[28]

Tanév	Római kat. hittud.-i kar	Jogi kar	Orvosi kar	Bölcsész kar	Gyógysz. tanf.	Pázmány összesen
1914/15	2·1 103	38·8 1908	39·4 1934	17·7 870	2·0 96	100·0 4911
1915/16	3·0 92	35·0 1093	35·5 1109	24·4 762	2·1 66	100·0 3122
1916/17	2·4 86	29·7 1052	40·9 1446	25·0 884	2·0 70	100·0 3538
1917/18	0·9 98	33·2 3570	48·0 5153	14·5 1551	3·4 360	100·0 10.732
1918/19	0·5 65	27·2 3312	53·5 6526	16·4 2003	2·4 297	100·0 12.203
1919/20	1·8 87	19·1 909	58·4 2787	18·3 873	2·4 116	100·0 4772
1920/21	1·6 97	22·9 1329	54·0 3130	18·5 1072	3·0 172	100·0 5800
1921/22	1·5 95	27·7 1828	49·0 3233	17·5 1153	4·3 285	100·0 6594
1922/23	1·3 92	33·7 2323	43·7 3010	16·7 1151	4·6 320	100·0 6896
1923/24	1·6 92	36·3 2143	41·3 2443	16·0 947	4·8 283	100·0 5908
1924/25	1·8 99	41·1 2288	35·8 1994	16·9 940	4·4 248	100·0 5569

[28] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

1925/26	1·7 93	41·7 2222	32·5 1729	20·0 1065	4·1 216	100·0 5325
1926/27	2·0 105	42·4 2287	28·4 1533	23·2 1253	4·0 215	100·0 5393
1927/28	2·0 113	42·2 2418	25·5 1465	26·4 1511	3·9 222	100·0 5729
1928/29	2·0 115	40·1 2298	23·8 1361	30·6 1751	3·5 203	100·0 5728
1929/30	2·4 123	41·1 2150	24·2 1266	28·9 1510	3·4 178	100·0 5227
1930/31	2·6 136	39·4 2050	24·1 1254	30·9 1604	3·0 154	100·0 5198
1931/32	2·8 148	40·4 2110	22·7 1187	31·4 1640	2·7 141	100·0 5226
1932/33	2·9 152	41·1 2167	22·0 1158	31·1 1637	2·9 151	100·0 5265
1933/34	3·0 155	43·0 2249	20·3 1062	31·0 1619	2·7 145	100·0 5230
1934/35	3·1 151	44·6 2193	20·2 997	29·2 1435	2·9 143	100·0 4919
1935/36	2·7 123	46·9 2169	19·7 912	27·4 1268	3·3 153	100·0 4625
1936/37	2·5 110	47·5 2065	19·5 849	27·0 1173	3·5 151	100·0 4348
1937/38	3·1 123	48·8 1962	18·6 745	26·5 1065	3·0 121	100·0 4016
1938/39	3·2 127	47·3 1865	20·7 817	26·1 1031	2·7 107	100·0 3947
1939/40	2·8 108	48·7 1900	20·9 816	24·6 957	3·0 117	100·0 3898
1940/41	2·6 110	47·7 1982	20·0 830	24·1 1001	5·6 233	100·0 4156

(II. táblázat)

Az egyes tudománykarok összehasonlításakor nem annyira a számszerű adatok, sokkal inkább az egyetemi hallgatóság megoszlását jelző arányszámok lehetnek sokat mondóak.

A fenti táblázat adataiból kiolvasható, hogy a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem karai közül az 1920-as évek derekáig leginkább az orvosi és a jogi fakultás volt a hallgatók körében a legnépszerűbb. Ezt követően azonban felzárkózott mellékük a bölcsészettudományi kar is, míg a sokáig domináns orvosi kar szerepét a jogi kar vette át. A három nagy kar mellett a hittudományi kar szinte jelentéktelennek tűnhetett.

A jog- és államtudományi kar volt az egyetlen mely a korszak egészében meghatározó szerepet töltött be. Noha az első világháborút követően jelentősen leszakadt az orvostudományi karhoz képest, (az 1919/20-es tanévben hallgatónak aránya alig haladta meg a 19 százalékot!) az átmeneti megtorpanás nem tartott sokáig. Az 1924/25-ös tanévben a jogászhallgatók aránya átlépte a 40 százalékot, amivel a jogi kar lett a Pázmány

leglátogatottabb fakultása.[29] A következő éveket a kiegyensúlyozottság jellemezte, majd az 1930-as évek közepétől a jogászhallgatók arányának további növekedése következett be. Az 1937/38-as tanévre a jogi pályára készülő fiatalok aránya megközelítette az egyetem hallgatóinak felét, s a következő néhány évben sem esett 47 százalék alá.

Az orvostudományi kar vezető szerepe már a háborús években megmutatkozott. Már ekkor sikerült megelőznie az arányszámok tekintetében a szintén nagyon sok hallgatót vonzó jogtudományi kart. Az orvosi sokáig a leglátogatottabb kar volt Budapesten. Kimutatható, hogy már az 1918/19-es tanévben a hallgatók több mint fele az orvosi pályára készült. Az 1919/20-as tanévben pedig arányuk megközelített a 60 százalékot! Ezt követően azonban az orvosi karra járó hallgatók aránya csökkenni kezdett, s a részarányok tekintetében az 1924/25-ös tanévben előbb a jogtudományi kar, majd az 1927/28-as tanévben a bölcsészettudományi kar előzte meg.

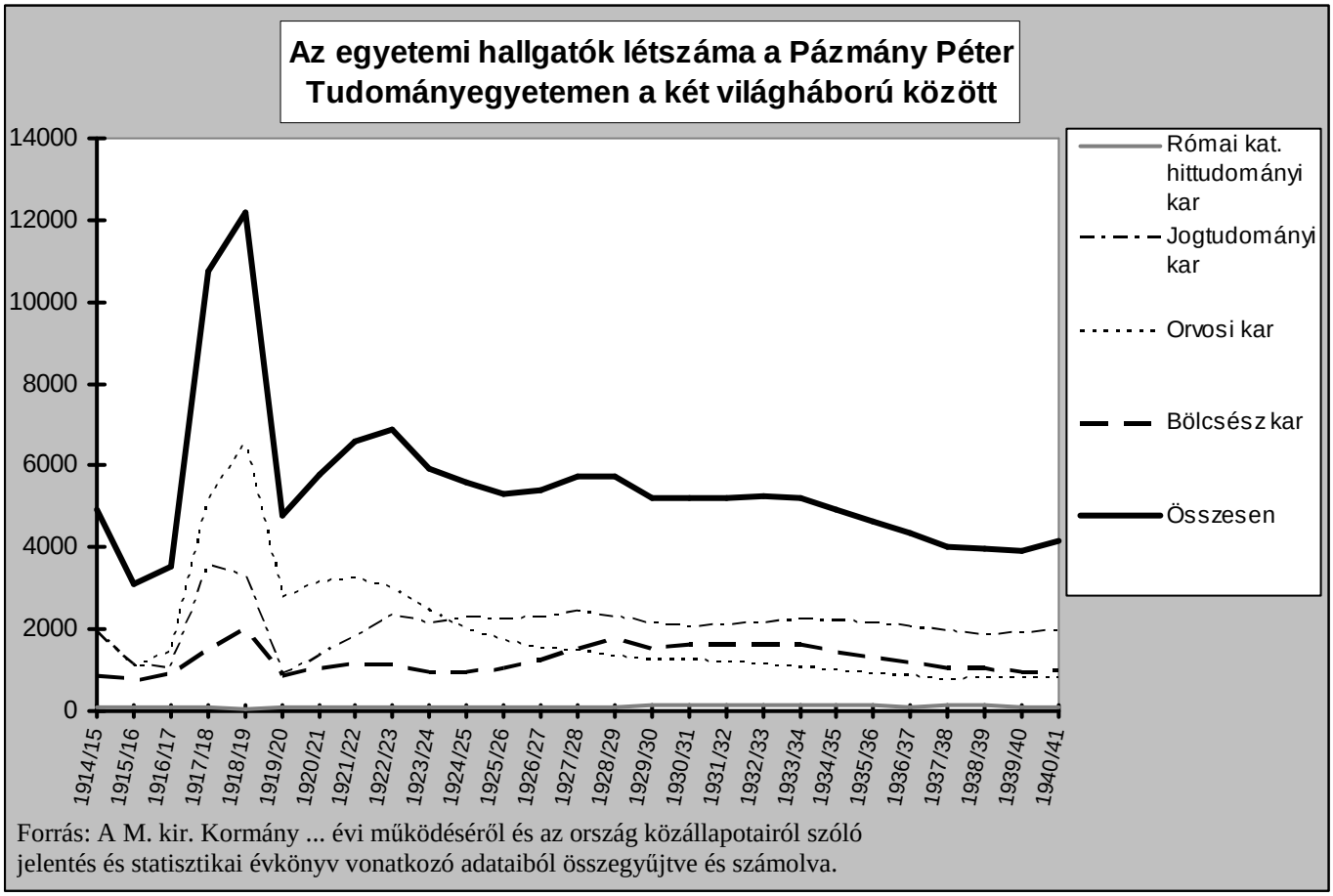

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(III. ábra)

[29] A magyarországi jogászképzést csak tovább növelték azok a jogakadémiák, melyek megszüntetésére maga Klebelsberg is több kísérletet tett. A magyar felsőoktatás struktúrájában megmutatkozó aránytalanságokra egyébként már Ladányi Andor is felhívta a figyelmet, aki 10 európai ország (köztük Magyarország) vonatkozásában vizsgálta a hallgatói létszámok képzési ágak szerinti megoszlását. Megállapította, hogy *„a jogászképzés és a hittudományi képzés aránya a vizsgált 10 európai ország közül hazánkban volt a legmagasabb, a műszaki képzés aránya pedig a húszas évek végéig a legalacsonyabb.”* — Lásd: Ladányi, 2000., 60. old.

Az orvostudományi kar hallgatói létszámának csökkenése a numerus clausus bevezetését követően folyamatosnak tekinthető. Az 1921/22-es tanévben még 3233 hallgatója volt a karnak, de az 1926/27-es tanévre ez a szám 1533-ra csökkent. Az 1937/38-as tanévben már csak 745 orvostanhallgató tanult a fővárosban, s az orvostudományi kar hallgatóinak aránya a Pázmány hallgatóságának 18·6 százalékára esett vissza. A hallgatói létszámokban bekövetkezett nagyon erőteljes visszaesést hátterében,— mint arra N. Szegvári Katalin is rámutatott — leginkább az állt, hogy *„[…] a numerus clausus törvény első évfordulójára a budapesti orvoskar sikerrel hajtotta végre a kar «megtisztítását» a zsidók mellett ugyancsak nemkívánatos elemeknek minősített nőktől is. […] A numerus clausus törvény korlátozó rendelkezéseinek túlhajtása miatt a budapesti kar hallgatói létszáma rohamosan csökkent […]”*.[30] Az orvostanhallgatók számában és arányában az 1930-as, 1940-es évek fordulójára némi növekedés volt tapasztalható, de mindez jelentősebb változásokat nem eredményezett.

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya kezdetben átmenetet képzett a legnépszerűbb karok és a hittudományi kar között. A háború után az egyetem hallgatóinak 16-18 százalékát tették ki a bölcsészek. Az 1925/26-os tanév azonban már előre vetített bizonyos változásokat, hiszen ebben a tanévben már az egyetem hallgatói közül minden ötödik bölcsésznek tanult. A bölcsészettudományok népszerűségének 1920-as években jelentkező növekedése jutott kifejezésre abban is, hogy az 1928/29-es tanévre a bölcsészhallgatók aránya a Pázmányon átlépte a 30 százalékot! Ez az arány az 1930-as évek első felében állandósulni látszott, azonban az 1933/34-es tanévtől kezdődően olyan csökkenési folyamat indult el, mely a korszak egészében kitartott. Az ominózus 1940/41-es tanévben a bölcsészek a Pázmány hallgatóinak alig több mint 24 százalékát tették ki.

A római katolikus hittudományi kar hallgatóságának aránya jóval alacsonyabb volt, mint a többi karé. A teológus hallgatók száma a háború után egészen az 1926/27-es tanévig 100 fő alatt maradt. A kar hallgatóinak arányáról a Pázmány Péter Tudományegyetemen mindent elmond az a tény, hogy a 3 százalékos részarányt mindössze négy tanévben, az 1930-as évek közepén, illetve második felében sikerült elérnie.

---

[30] N. Szegvári Katalin: Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 153-154. old. — A budapesti orvostudományi kar tanácsának 1919. augusztus 26-i ülésén az is megfogalmazódott, hogy *„újabb nőhallgató az Orvosi Karra egyáltalában ne vétessék fel, azontúl pedig csupán azok, akik a 22 éves kort már betöltötték.”* Tekintettel arra, hogy a kari döntést a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium is tudomásul vette, az egészen 1926-ig meghatározta a felvételi gyakorlatot. — Lásd: Szögi László: A nők egyetemi tanulmányainak kérdése a budapesti orvostudományi karon 1896-1926. In: Orvostörténeti Közlemények, Communicationes De Historia Artis Medicinae, Budapest, 1986. 3-4. szám, 141. old.

Az egyetemi hallgatók létszámának alakulása a Tisza István Tudományegyetemen karok szerint[31]

Tanév	Református hittud.-i kar	Jogi kar	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
1914/15	31·4 104	59·8 198	—	8·8 29	100·0 331
1915/16	27·6 62	59·1 133	—	13·3 30	100·0 225
1916/17	22·4 57	63·0 160	—	14·6 37	100·0 254
1917/18	11·1 71	76·2 486	—	12·7 81	100·0 638
1918/19	10·4 72	75·0 518	—	14·6 101	100·0 691
1919/20	12·1 74	65·3 399	—	22·6 138	100·0 611
1920/21	11·1 49	65·5 289	—	23·4 103	100·0 441
1921/22	8·3 55	46·5 309	31·7 211	13·5 90	100·0 665
1922/23	8·3 67	37·3 301	43·7 352	10·7 86	100·0 806
1923/24	9·7 78	35·7 286	45·5 364	9·1 73	100·0 801
1924/25	10·6 89	36·5 305	42·5 355	10·4 87	100·0 836
1925/26	10·6 93	35·9 314	40·6 356	12·9 113	100·0 876
1926/27	10·5 100	40·2 383	33·3 317	16·0 152	100·0 952
1927/28	10·6 109	48·0 492	24·3 249	17·1 175	100·0 1025
1928/29	10·4 118	47·7 543	22·5 256	19·4 221	100·0 1138
1929/30	12·0 157	48·0 628	21·1 275	18·9 247	100·0 1307
1930/31	12·2 170	45·2 630	20·5 285	22·1 308	100·0 1393
1931/32	13·5 191	42·4 597	21·2 298	22·9 322	100·0 1408
1932/33	14·3 200	40·3 565	22·5 315	22·9 320	100·0 1400
1933/34	14·2 200	40·7 575	23·4 330	21·7 307	100·0 1412
1934/35	14·0 185	41·9 552	22·6 298	21·5 284	100·0 1319
1935/36	13·8 164	39·7 470	22·8 270	23·7 281	100·0 1185

[31] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

1936/37	14·8 169	39·6 451	21·8 248	23·8 271	100·0 1139
1937/38	16·4 159	42·9 417	20·4 198	20·3 197	100·0 971
1938/39	14·0 147	41·8 439	23·3 245	20·9 220	100·0 1051
1939/40	11·0 112	43·1 441	25·7 263	20·2 207	100·0 1023
1940/41	9·6 92	45·0 433	25·7 247	19·7 190	100·0 962
1941/42[32]	5·9 62	48·7 507	24·2 252	21·2 221	100·0 1042

(III. táblázat)

A kezdetben Debreceni m. kir. Tudományegyetemnek nevezett intézmény, melyet eredetileg 5 karral képzeltek el, mindössze három karral kezdte meg működését. Az 1918-ban létrehozott orvostudományi karon a megfelelő előkészületek után csak 1921-ben indulhatott meg az oktatás, míg a matematikai és természettudományi kar létrehozására nem került sor. A természettudományos képzést mindössze az orvostudományi (kémia, fizika), majd a bölcsészettudományi karon (matematika, állattan, növénytan, ásvány-földtan) működő tanszékek biztosították.

Az orvostudományi kar megnyílásáig a hallgatóság túlnyomó többsége jogásznak tanult. Mögötte előbb egyértelműen a hittudományi kar állt. Vele szemben azonban a bölcsészettudományi kar fokozatosan fölénybe került. Az orvosi kar megjelenésével azonban ugyanaz a tendencia érvényesült Debrecenben is, mint amit a Pázmányon láttunk. Az 1930-as évekig a jogi és az orvosi képzés fölényét jelzik az arányszámok. Ezt követően azonban ugyancsak a bölcsészettudományi kar felzárkózása, valamint a jogi kar egyértelmű fölénye figyelhető meg. Az adatsorok arra is rámutatnak azonban, hogy ez a folyamat már az 1920-as évek második felében megindult. A hallgatók karok közötti megoszlása ezután már nem változott jelentősen, vagyis a jogi kar vitathatatlanul domináns szerepe megmaradt, míg az orvosi és a bölcsészettudományi kar egymással többé-kevésbé egyensúlyban volt. A hittudományi kar pedig, — bár nem oly mértékben, mint az a Pázmány esetében látszott — de jócskán elmaradt a többi tudománykarhoz képest.

A jogászképzéssel kapcsolatban tehát a Tisza István Tudományegyetem[33] esetében is elmondható, hogy a korszak egészét tekintve meghatározónak tekinthető. Az orvosi fakultás

[32] ÉVK. ÉS ALM., 1941/42., 348. old. [Az évkönyv adatai tájékoztató jellegűek, pontosságuk a szakszerű statisztikusok által készített kimutatások adatainak megbízhatóságától elmarad.]

[33] Az egyetem nevét a korszakban legtöbbször a „magyar királyi” jelzővel ellátva és kötőjeles formában (m. kir. Tisza István-Tudományegyetem) írták. Tekintettel az egyetemek nevének gyakori használatára úgy a királyi jelzőtől, mint a kötőjelek használatától itt eltekintünk.

létrehozásáig a hallgatók 60-70 százaléka, sőt 1917 és 1919 között még ennél is nagyobb része jogi tanulmányokat folytatott. A jogászhallgatók szerepe az orvosképzés beindulásával jócskán lecsökkent. A hallgatóság 35-37 százalékát tették ki az 1920-as évek első felében, ami elmaradt az orvostanhallgatók arányához képest. A jog- és államtudományi kar a vezető szerepet az 1926/27-es tanévben vette át az orvostudományi kartól, átlépve a 40 százalékos határt. Ezt követően kisebb ingadozások bekövetkeztek ugyan a jogi pályára készülő hallgatók részarányát illetően, de a jogi kar fölénye mindvégig egyértelmű maradt.

Az orvostudományi kar, noha viszonylag későn jött létre, mégis már az első tanévben 211 hallgatót vonzott, ami az akkori hallgatóság több mint 31 százalékát jelentette. Az orvosi kar szerepe aztán tovább nőtt, hiszen 1922 és 1926 között a legtöbb egyetemi hallgató Debrecenben orvosnak tanult. Az 1920-as évek második felében azonban egyértelmű csökkenés következett be az orvosi pálya népszerűségét illetően. Az 1930/31-es tanévben mindössze minden ötödik hallgatók tanult orvosnak. Az orvostanhallgatók aránya ettől kezdve az 1933/34-es tanévig alatta maradt nemcsak a jogász, de a bölcsészhallgatók arányának is. Az orvostudományi és a bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya ettől kezdve kiegyensúlyozottan alakult, s az orvostanhallgatók aránya csak az 1930-as évek végére haladta meg egyértelműen a bölcsészek részarányát.

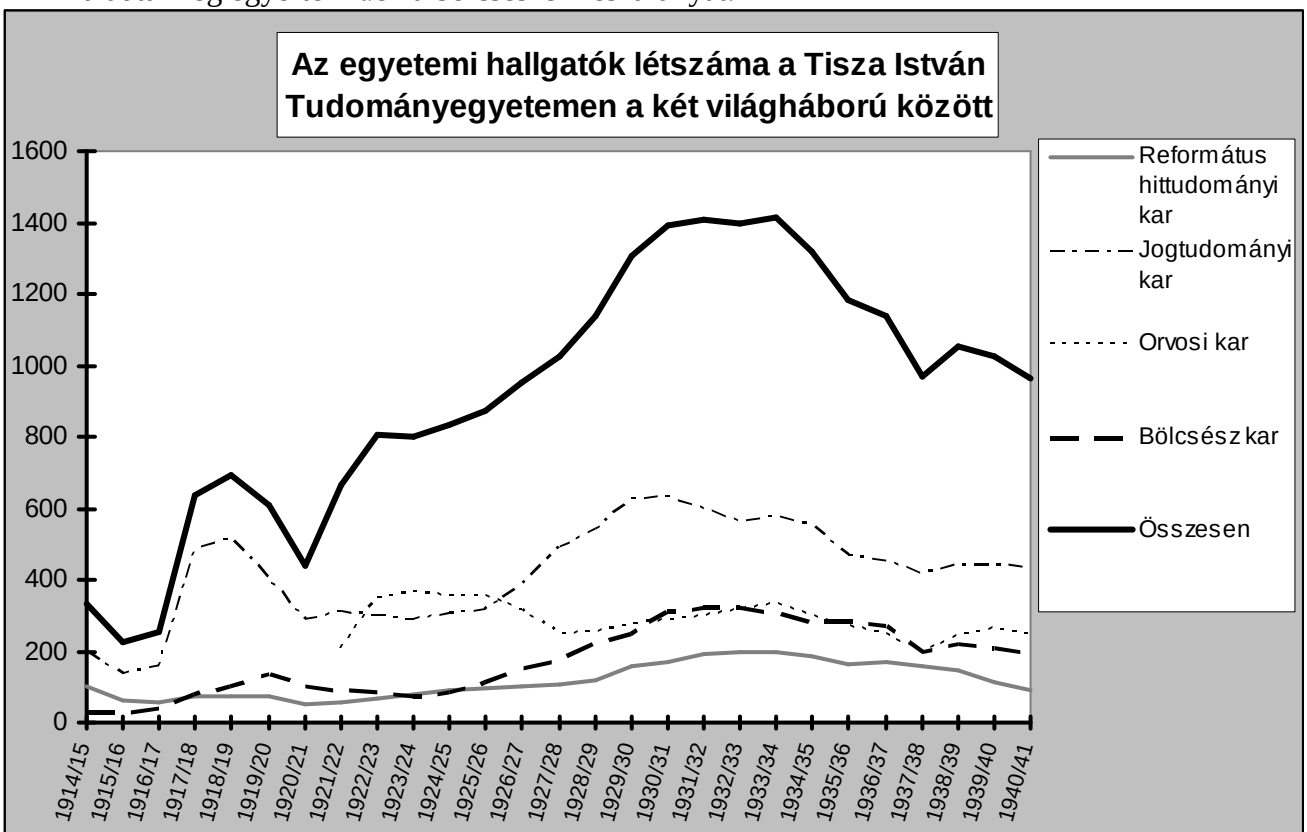

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(IV. ábra)

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya az orvosi fakultás megnyílása előtt a hallgatóság több mint 23 százalékát tette ki. Az 1920-as évek első felében azonban a bölcsészek létszáma és aránya egyaránt jelentősen lecsökkent. Az 1923/24-es tanévben például már kevesebb, mint minden tizedik egyetemi hallgató volt bölcsész. Ebben, valamint az ezt követő tanévben a bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya még a teológusok részarányától is elmaradt. Ezt követően fokozatos növekedés kezdődött, mely az 1920-as évek második felében mindvégig kitartott. Az 1930/31-es tanévben a bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya már nemcsak a hittudományi, de még az orvostudományi kar hallgatóinak részarányánál is magasabb volt. Kisebb visszaesést követően a tetőpontot az 1936/37-es tanév jelentette. A bölcsészek aránya ebben a tanévben megközelítette a 24 százalékot, vagyis majdnem minden negyedik egyetemi hallgató bölcsésznek tanult! Ezt követően némi csökkenés volt tapasztalható, de egészen az 1940/41-es tanévig a bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya 20 százalék felett maradt.

A református hittudományi kar a hallgatóinak részarányát tekintve többnyire elmaradt a többi kartól, de ez az elmaradás közel sem volt olyan arányú, mint az a Pázmány Péter Tudományegyetem esetében megfigyelhető volt. Az igazsághoz hozzá tartozik az is, hogy a legelső tanévben még ez a kar a hallgatóság több mint 31 százalékát adta, s a két következő háborús tanévekben is 20 százalék feletti arányszámot tett ki. Feltűnő, hogy a hittudományi kar hallgatóinak aránya a háborús években nemcsak itt, de a Pázmányon is magasabbnak bizonyult a békeidőkben jelentkező arányokhoz képest. Ez valószínűleg azzal állhatott összefüggésben, hogy a vallásos nevelést kapott, gyakran papi pályára készülő fiatalok nehezebben hajlottak arra, hogy fegyvert fogjanak, s életek kioltása árán védjék hazájukat. A hittudományi kar hallgatóinak arányában bekövetkező visszaesés már az 1917/18-as tanévben jelentkezett. Az orvosi kar működésének megkezdése előtti utolsó tanévben (1920/21) a teológus hallgatók aránya még 11 százalék felett volt, de a követő tanévre ez az arány 8·3 százalékra esett vissza. Mint később kiderült, Debrecenben a hittudományi kar hallgatóinak számarányát illetően ez a tanév jelentette a mélypontot. Lassú növekedés kezdődött, s az 1920-as évek második felére már ismét minden tizedik hallgató folytatott teológiai tanulmányokat. A hittudományi kar hallgatóinak aránya előbb az 1932/33-as tanévben átlépte a 14 százalékot, majd ezt követően, az 1937/38-as tanévben a 16 százalékot is. Az 1930-as évek végén azután csökkenni kezdett a részarány, s az 1940/41-es tanévre ismét 10 százalék alá süllyedt.

Az egyetemi hallgatók létszámának alakulása az Erzsébet Tudományegyetemen karok szerint[34]

Tanév	Ágostai hitv. evangélikus hittud.-i kar[35]	Jogi kar	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
1914/15	—	***100·0*** ***184***	—	—	***100·0*** ***184***
1915/16	—	***100·0*** ***127***	—	—	***100·0*** ***127***
1916/17	—	***100·0*** ***152***	—	—	***100·0*** ***152***
1917/18	—	***94·2*** ***389***	—	***5·8*** ***24***	***100·0*** ***413***
1918/19	—	—	—	—	—
1919/20	—	—	—	100·0 21	100·0 21
1920/21	—	—	97·4 629	2·6 17	100·0 646
1921/22	—	14·8 221	80·9 1204	4·3 64	100·0 1489
1922/23	—	17·9 274	77·7 1189	4·4 67	100·0 1530
1923/24	5·6 72	22·6 291	68·6 885	3·2 41	100·0 1289
1924/25	5·2 57	28·8 319	61·5 680	4·5 50	100·0 1106
1925/26	5·3 54	36·4 369	50·2 508	8·1 82	100·0 1013
1926/27	7·6 76	41·8 420	39·6 398	11·0 111	100·0 1005
1927/28	7·8 89	49·5 560	30·3 343	12·4 140	100·0 1132
1928/29	8·6 106	53·2 653	25·5 313	12·7 156	100·0 1228
1929/30	8·9 115	54·7 712	24·2 315	12·2 159	100·0 1301
1930/31	7·1 100	58·1 824	22·4 317	12·4 176	100·0 1417
1931/32	7·1 101	55·8 790	25·3 358	11·8 167	100·0 1416
1932/33	6·7 99	55·3 818	26·2 387	11·8 174	100·0 1478
1933/34	7·1 111	56·2 874	26·0 404	10·7 166	100·0 1555
1934/35	7·6 116	58·7 892	24·3 370	9·4 143	100·0 1521
1935/36	7·9	57·0	25·4	9·7	100·0

[34] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva. – A Pozsonyban működő intézmény adatai dőlt betűvel szedve.
[35] Az 1923/24-es tanévvel megnyíló hittudományi kar nem Pécsett, hanem Sopronban működött!

	117	837	373	142	1469
1936/37	8·2 115	59·0 826	24·2 339	8·6 120	100·0 1400
1937/38	8·3 106	62·0 794	21·8 279	7·9 101	100·0 1280
1938/39	7·7 85	60·8 666	23·4 256	8·1 89	100·0 1096
1939/40	6·9 70	62·2 632	22·3 227	8·6 87	100·0 1016
1940/41	6·5 61	67·7 637	25·8 243	szünetelt	100·0 941

(IV. táblázat)

Az egyetemi oktatás Pozsonyban, — Debrecenhez hasonlóan — az 1914/15-ös tanévvel vette kezdetét. Az egyetlen ténylegesen is működő kar az első években a jog- és államtudományi kar volt, majd hozzá csatlakozott 1917/18-ban 24 hallgatóval a bölcsészettudományi fakultás. Az ismert körülmények miatt azonban az egyetem működését Pozsonyban nem folytathatta tovább, s Budapestre menekült. Az Erzsébet Tudományegyetem végül csak 1923-ban nyert elhelyezést Pécsett.[36] A körülmények azonban nem minden tekintetben voltak kielégítőek.

A hallgatói létszámok tekintetében már az 1920-as évek elejére vonatkozó adatokra pillantva szembetűnhet az orvosi és a jogi képzés túlsúlya. A teljes adatsor pedig egyenesen ennek a két karnak az egész korszakban érvényesülő egyértelmű dominanciáját mutatja. Az is látszik, hogy eleinte az orvosi, az 1920-as évek derekától pedig a jogi karé a vezető szerep. A bölcsészettudományi kar viszont Pécsett nem tudott annyira megerősödni, hogy több hallgatót vonzzon, mint az orvosi vagy a jogi kar. A hittudományi kar hallgatóinak aránya ugyanakkor az Erzsébet Tudományegyetemen sem volt túl magas. A számarányok tekintetében a hittanhallgatók aránya Pécsett elmaradt a Debrecenben tapasztalt arányokhoz képest, de jócskán meghaladta a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanuló teológus hallgatók részarányát.

A jog- és államtudományi kar hallgatóinak aránya az 1923/24-es tanévben még a 300 főt sem érte el, s az egyetem hallgatóságának mindössze 23 százalékát tette ki. Ezt követően azonban egyértelmű növekedés kezdődött. Az 1926/27-es tanévben a joghallgatók aránya megközelítette a 42 százalékot, ami első ízben haladta meg az orvostanhallgatók részarányát. Az 1930/31-es tanévre már a egyetem hallgatóságának több mint 58 százaléka tanult jogot.

[36] A város csak 1921 augusztus 21-én szabadult fel a szerb megszállás alól. Az egyetemet 1923. október 14-én avatták fel Pécsett. – Huszti József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1942., 177. old.

Mindez azért is okozott problémát, mivel az előadók befogadóképessége jóval alatta maradt a hallgatói igényeknek. Ahogy arra Gyomlay Gyula, az 1926/27-es tanév rektora is felhívta a figyelmet leköszönő beszédében: „*A joghallgatók számának egészségtelen szaporodása következtében előállott és fennáll az a helyzet, hogy egy-egy jogtanár előadása több száz, a historia és philosophia tanárának előadására 180 hallgató iratkozott be, holott a rendelkezésre álló jogi tanteremben 50 hallgatónál, az úgynevezett történeti és philosophiai szemináriumban 10-12 hallgatónál több nem fér be.*”[37]

Az 1930-as évek elején kisebb visszaesés következett be a joghallgatók arányában, de az 1937/38-as tanévre a részarány már a 62 százalékot is elérte, sőt az 1940/41-es tanévre a 68 százalékot is megközelítette!

Az orvostanhallgatók arányukat tekintve eleinte meggyőző túlsúlyban voltak, azonban az orvosi kar hallgatóinak száma fokozatosan csökkenni kezdett, s az 1926/27-es tanévben fordult elő először az, hogy a létszám 400 fő alá csökkenjen. Ez akkor még a hallgatóság alig kevesebb, mint 40 százalékát tette ki. A medikusok számaránya ezt követően tovább csökkent, majd az 1930-as években végig 22-26 százalék között hullámzott.

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak aránya az 1923/24-es tanévben még alig volt több mint 3 százalék, de ezután növekedésnek indult. Az 1926/27-es tanévre a bölcsészhallgatók aránya elérte a 11 százalékot, majd ettől kezdve ez az arány egészen az 1934/35-ös tanévig 11 és 13 százalék között mozgott. Az 1930-as évek második felében érzékelhető csökkenés viszont odáig vezetett, hogy az 1937/38-as tanévre a bölcsészettudományi kar hallgatói az egyetem hallgatóságának még a 8 százalékát sem tették ki. Az évtized végén jelentkezett ugyan némi növekedés, de mindez nem tekinthető jelentősnek.

Annak a hátterében, hogy a pécsi bölcsészettudományi kar az ország többi egyeteméhez képest kisebb jelentőségre tett szert, komoly fejlesztési hiányosságok álltak. Az idézett rektori beszéd az uralkodó kaotikus állapotokról is hű képet festett: „*A bölcsészeti karnak irigyelt szemináriumai többnyire 3 méter szélességű szobácskák, a szemináriumi könyvtárak részben a folyosókon vannak elhelyezve.*”[38] A fennálló szakmai hiányosságokra pedig Ladányi Andor mutatott rá munkájában: „*A pécsi egyetemre is jellemző volt a tanszékek viszonylag alacsony száma, — különösen a bölcsészkaron — több fontos*

[37] Idézi Csizmadia Andor, In: Fejezetek a pécsi egyetem történetéből, (Szerk. Csizmadia Andor), Pécs, 1980., I. fejezet: Az újra felállított Pécsi Erzsébet Tudományegyetem (1923-1951.) – Csizmadia Andor, 15. old.
[38] Uo., 15. old.

tudományszak hiánya.”[39] E tekintetben a menekült tudományegyetemeket befogadó Pécs és Szeged sok hasonlóságot mutatott.

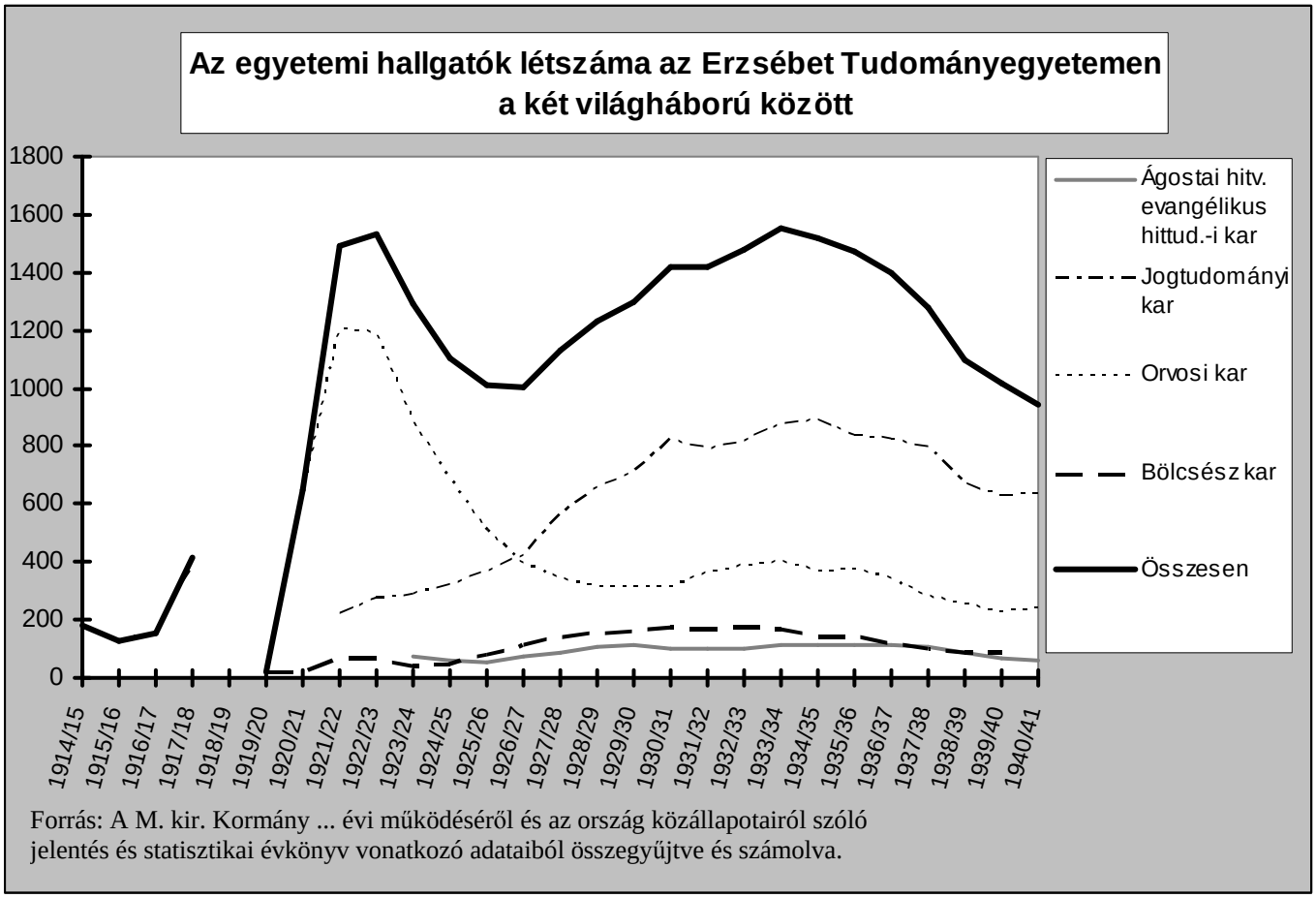

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(V. ábra)

Az evangélikus hittudományi karra kezdetben a hallgatóság alig több mint 5 százaléka járt, de még ez is magasabb volt a bölcsészhallgatók 1920-as évek elején tapasztalható részarányánál. A folyamatos növekedés következtében azonban az 1929/30-as tanévre a hittudományi kar hallgatóinak aránya megközelítette a 9 százalékot. Ezután csökkenés volt tapasztalható a részarányok tekintetében. A mélypontot az 1932/33-as tanév jelentette, amikor a hittanhallgatók száma 100 alá csökkent, s arányuk még a 7 százalékot sem tette ki. Az újabb növekedés az 1937/38-as tanévig tartott, amikor ismét elérte a teológus hallgatók aránya a 8·3 százalékot. Az ezt követő csökkenést azonban már semmi sem állíthatta meg.

[39] Ladányi, 2000., 38. old.

Az egyetemi hallgatók létszámának alakulása a Ferenc József Tudományegyetemen karok szerint[40]

Tanév	Jogi kar	Orvosi kar	Bölcsész kar	Mennyiségt. és természettud.-i kar	Gyógysz. tanf.	Összesen
1914/15	***53·7*** ***578***	***24·8*** ***267***	***12·7*** ***137***	***6·0*** ***65***	***2·8*** ***30***	***100·0*** ***1077***
1915/16	***49·2*** ***287***	***22·5*** ***131***	***18·0*** ***105***	***6·9*** ***40***	***3·4*** ***20***	***100·0*** ***583***
1916/17	***41·7*** ***175***	***29·3*** ***123***	***20·2*** ***85***	***6·2*** ***26***	***2·6*** ***11***	***100·0*** ***420***
1917/18	***50·8*** ***879***	***32·6*** ***563***	***7·2*** ***125***	***4·0*** ***70***	***5·4*** ***93***	***100·0*** ***1730***
1918/19	—	—	—	—	—	—
1919/20	62·7 128	—	14·2 29	22·6 46	0·5 1	100·0 204
1920/21	29·4 379	57·6 744	2·6 33	6·1 79	4·3 56	100·0 1291
1921/22	33·8 328	49·9 484	3·9 38	4·7 46	7·7 75	100·0 971
1922/23	37·4 413	44·2 488	3·1 34	5·0 55	10·3 113	100·0 1103
1923/24	42·4 438	38·8 400	3·6 37	5·6 58	9·6 99	100·0 1032
1924/25	46·8 483	34·2 353	5·4 56	6·3 65	7·3 76	100·0 1033
1925/26	48·1 502	34·6 361	5·2 54	8·1 84	4·0 42	100·0 1043
1926/27	49·8 565	29·4 334	7·6 86	8·0 91	5·2 59	100·0 1135
1927/28	51·3 650	25·6 324	8·0 102	8·1 103	7·0 89	100·0 1268
1928/29	51·8 760	20·5 301	11·8 173	9·8 143	6·1 89	100·0 1466
1929/30	54·8 869	20·6 327	11·8 186	7·9 125	4·9 78	100·0 1585
1930/31	55·3 983	19·4 346	13·2 235	7·5 134	4·6 81	100·0 1779
1931/32	56·2 996	18·5 327	13·1 232	8·0 141	4·2 74	100·0 1770
1932/33	57·2 976	19·4 331	11·5 196	8·1 139	3·8 65	100·0 1707
1933/34	55·1 899	20·4 332	11·8 192	9·0 146	3·7 61	100·0 1630
1934/35	54·8 847	21·5 332	11·2 173	9·1 140	3·4 53	100·0 1545
1935/36	54·5	21·0	11·4	9·3	3·8	100·0

[40] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva. – A Kolozsváron működő intézmény adatai dőlt betűvel szedve.

	752	290	158	128	52	1380
1936/37	54·3 679	21·9 273	11·0 138	8·9 111	3·9 49	100·0 1250
1937/38	57·1 657	19·9 229	9·5 109	9·0 104	4·5 52	100·0 1151
1938/39	54·8 607	19·1 212	9·9 110	10·9 121	5·3 59	100·0 1109
1939/40	56·4 618	17·5 192	9·3 102	12·0 131	4·8 52	100·0 1095
1940/41[41]	szünetelt	35·1 193	24·4 134	25·0 137	15·5 85	100·0 549
	58·6 1368	***14·6 340***	***8·6 200***	***4·7 111***	***13·5 315***[42]	***100·0 2334***

(V. táblázat)

Mint az a hallgatói létszámokból is tükröződik, a háború a Kolozsváron működő Ferenc József Tudományegyetemen is éreztette a hatását. Az intézmény jellegzetessége volt, hogy noha nem rendelkezett hittudományi fakultással, de egyedül itt volt mennyiségtudományi és természettudományi kar az egész országban.[43] A háborús években főleg a jogászképzés dominanciája érvényesült. A joghallgatók arányától elmaradt ugyan az orvostanhallgatók részaránya, de mindig megelőzte a bölcsészhallgatókét. A természettudományi kar hallgatóinak részaránya többnyire 6-7 százalék körül mozgott, de az 1917/18-as tanévre 4 százalékra esett vissza. A háború miatt az Erzsébet Tudományegyetemhez hasonlóan a Ferenc József Tudományegyetem is Budapestre költözött.[44]

Az oktatás Szegeden, — a kultusztárca hathatós támogatásának is köszönhetően — hamarabb megkezdődhetett, mint Pécsett. Már az 1921/22-es tanévet új székhelyén kezdte az intézmény. A hallgatók karok közötti eloszlását tekintve a legfontosabb változás az volt, hogy a legtöbb hallgató az orvostudományi karra iratkozott be. A joghallgatók aránya 34 százalék alatt maradt, míg a bölcsészettudományi kar hallgatóinak részaránya a 4 százalékot sem érte

[41] Ebben a tanévben a Ferenc József Tudományegyetem visszakerült Kolozsvárra. A Szegeden lévő intézmény Horthy Miklós nevét vette fel. A táblázatban mindkét intézmény adatait feltüntettük.

[42] Az újjáalakított kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem ötödik kara a közgazdaságtudományi kar volt. A táblázatban szereplő adat a közgazdaságtudományi kar hallgatóira vonatkozik.

[43] Hazánk többi tudományegyetemén a természettudományi képzés a bölcsészettudományi karok keretei között folyt.

[44] A négy magyar egyetem fenntartása a jelentős anyagi áldozatok ellenére is az egyik legfontosabb nemzeti feladatok közé tartozott. Szívügyének tartotta ezt maga Klebelsberg Kuno is, de az emellett szóló érveket Szekfű Gyula 1929-es cikkében fogalmazta meg a legtalálóbban: *„A vidéki egyetemek itt vannak, fenntartásuk a nemzeti autarkiának kétségtelen követelménye, mert hiszen megszüntetésükkel hódolatunkat mutatnánk be azon hatalmaknak, melyek a trianoni határokat ránk kényszerítve, s új területükön magyar felső oktatást meg nem tűrve, egyetemeinket földönfutókká tették."* — Szekfű Gyula: A négy egyetem. In: Magyar Szemle 1929/4. szám, 327. old.

el. A folyamatok azonban oda vezettek, hogy a jogtudományi kar fokozatosan visszavette a vezető szerepet az orvostudományi kartól, s az 1920-as évek végétől nyomasztó fölénybe került. A bölcsészettudományi kar hallgatóinak számaránya megnövekedett ugyan, de igazán jelentőssé nem tudott válni, míg a természettudományi kar csak a korszak végére tudott a bölcsészkar fölé kerekedni.

A jog- és államtudományi kar tehát a többi tudományegyetemhez hasonlóan, Szegeden is fokozatosan lett a leglátogatottabb karrá. Az orvosi fakultáshoz képest jelentős kezdeti lemaradást már az 1923/24-es tanévre sikerült ledolgoznia. Ebben a tanévben hallgatóinak aránya már meghaladta a 42 százalékot. A további növekedésnek köszönhetően az 1927/28-as tanévre már a hallgatóság több mint fele jogi tanulmányokat folytatott. Az 1932/33-as tanévre pedig a joghallgatók aránya már az 57 százalékot is átlépte. A bekövetkező csökkenés nem volt sem tartós, sem jelentős, így az 1937/38-as tanév ismét 57 százalék feletti arányszámot mutatott a joghallgatók esetében.

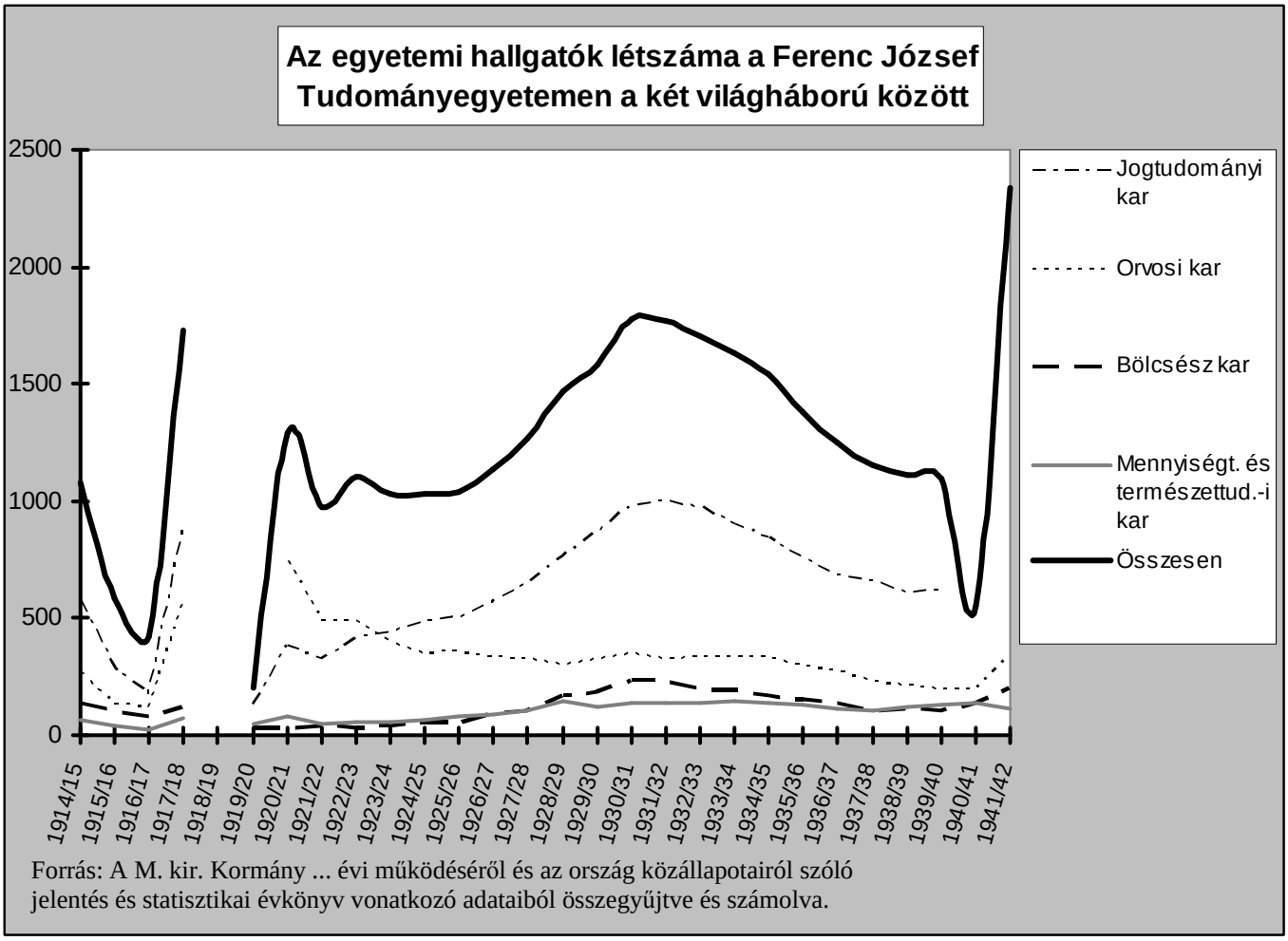

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(VI. ábra)

Az orvostudományi kar a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen veszítette el leghamarabb elsőségét a hallgatók számát tekintve. Itt ez a váltás már az 1923/24-es tanévben bekövetkezett. Ettől kezdve az orvostanhallgatók arányának fokozatos csökkenése következett be, s az 1931/32-es tanévben 19 százalék alá csökkent az orvosi pályára készülő hallgatók aránya. Ezután kisebb növekedés kezdődött, de az 1930-as évek közepétől megállíthatatlan csökkenés az 1939/40-es tanévben odáig vezetett, hogy az orvostanhallgatók aránya még a 18 százalékot sem érte el. Változást csak az 1940/41-es tanév hozott, amikor a szünetelő jogi karnak is köszönhetően az orvosi fakultás hallgatói, — noha számuk nem nőtt — az összes hallgató 35 százalékát tették ki.

Az bölcsészettudományi kar hallgatói létszáma eleinte nagyon alacsony volt, alig haladta meg a 30 főt. A folyamatos növekedésnek köszönhetően az 1927/28-as tanévben ez a szám már 100 fölé ugrott. A következő tanévben pedig már a hallgatóság közel 12 százaléka bölcsész volt. Az 1930/31-es tanévben a növekedés elérte felső határát. Ekkor már 13 százalék fölé került a bölcsészek aránya. Az 1930-as évek a bölcsészhallgatók számának és arányának csökkenésével jártak. Az 1939/40-es tanévben már csak a hallgatók 9·3 százaléka tanult bölcsésznek.

A természettudományi kar esetében hasonló folyamatok játszódtak le. A kar 50-nél is kevesebb hallgatót oktatott az 1921/22-es tanévben, ami mindössze a hallgatók 4·7 százalékának felelt meg. Az egyenletes növekedés következtében az 1928/29-es tanévre több mint 140 hallgató járt ide, vagyis majdnem minden tizedik hallgató igyekezett természettudományos vagy matematikai ismereteket elsajátítani. Ekkor a hallgatói létszám csökkenésnek indult, majd újból növekedni kezdett. Az 1935/36-os tanévben a kar hallgatóinak aránya elérte a 9·3 százalékot. Újabb, ezúttal rövidebb csökkenési tendencia után az 1939/40-es tanévre a kar hallgatóinak száma ismét meghaladta a 130 főt, ami akkor minden addiginál nagyobb, 12 százalékos részarányt jelentett.

Az 1940/41-es tanévben Kolozsváron is megnyitotta kapuit egy régi-új egyetem. A hallgatók létszámát és karok közötti megoszlását vizsgálva megállapítható, a vidéki egyetemekhez képest igen nagy létszámú hallgatóság eloszlása nagyon hasonlított a többi tudományegyetemen tapasztalható eloszláshoz. Ezt támasztja alá a jogi kar elsöprő, közel 60 százalékos túlsúlya is, noha az orvosi kar valamivel kisebb arányt képviselt, mint más tudományegyetemeken. A bölcsészettudományi és a természettudományi kar hallgatóira vonatkozó adatok esetében pedig leginkább az tűnhet szembe, hogy szinte alig észrevehető a különbség az 1917/18-as tanévhez képest. A közgazdaságtudományi karról érdemes megjegyezni, hogy a gazdasági képzés jelentőségének növekedését jelzi, hogy ezen, a

hagyományokkal egyáltalán nem rendelkező karon már az első tanévben több mint 300 hallgató tanult, ami a hallgatók egyetemen belüli jelentős, több mint 13 százalékos részarányának felelt meg.

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság létszámára vonatkozó részletes elemzés számos tanulsággal szolgált. Láthattuk azokat a főbb folyamatokat, melyek hazánk egyetemi hallgatóinak létszámát döntően befolyásolták. A háborús évfolyamok együttes megjelenése a felsőoktatásban külön is kiemelendő, vagy például a hallgatói létszámok fokozatos csökkenése az 1930-as évek második felében. Emlékezhetünk rá, hogy ez alól csupán Szeged jelentett kivételt, hiszen itt a csökkenés már az 1930-as évek elején jelentkezett. Az elemzés rámutatott arra is, hogy az 1930-as évek végére a tudományegyetemek hallgatói létszámának csökkenése együtt járt a gyakorlatiasabb képzési ágak, a gazdasági és műszaki képzés előretörésével.

A kari szintű vizsgálatokból pedig megtudhattuk, hogy az egyetemi hallgatók a korszakban leginkább a jogi és az orvosi karokat preferálták. Minden tudományegyetemen megfigyelhető volt az a folyamat mely az orvosi karok vezető szerepének elvesztésében, illetve a jogi karok egyre nyomasztóbbá váló fölényében fejeződött ki. Az is világosan kitűnt, hogy ez a váltás legkorábban Szegeden következett be. Az orvostudományi kar hallgatói itt már az 1923/24-es tanévben kisebbségbe kerültek a joghallgatókkal szemben. Ugyanez a Pázmány Péter Tudományegyetemen csak a következő, 1924/25-ös tanévben következett be, míg Debrecenben és Pécsett ez a váltás egyaránt az 1926/27-es tanévhez köthető.

Az egyetemi hallgatóság létszámára vonatkozó összehasonlító elemzés, mint látható volt, számos eddig ilyen mélységben fel nem tárt jelenségre hívta fel a figyelmet. A bemutatott országos folyamatok, valamint a helyi szinten jelentkező sajátosságok mellett, a tudománykarok szerinti vizsgálatok is sok újdonsággal szolgáltak. A rendelkezésre álló adatokból kirajzolódó kép egyértelműen igazolta, hogy az első világháború következtében megduzzadt hallgatói létszámok állandó változásban voltak. A szóban forgó hallgatói tömeg belső felépítéséről, felekezeti megoszlásáról, társadalmi összetételéről azonban csak további, hasonlóan részletes vizsgálódások alapján érdemes szólni.

II. Nők az egyetemeken a két világháború között

A következőkben arra is érdemes részletesebben kitérni, hogy a két világháború közötti egyetemi hallgatók körében milyen arányt tettek ki a gyengébbik nem képviselői. Mindez azért sem jelentéktelen, mivel a kor sajátos jellemvonása volt a nők egyre nagyobb térnyerése a felsőoktatásban. Az első nők megjelenése az egyetemeken az Amerikai Egyesült Államokban az 1830-as, 1840-es évekre, Európában pedig a francia és svájci egyetemeken az 1860-as évek elejére tehető.[45] Hazánk e tekintetben néhány évtizedes lemaradásban volt.

A nők egyetemi tanulmányai Magyarországon egy 1895. november 18-án kelt királyi rendelettel váltak lehetővé.[46] *„A nőknek a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerészi pályára léphetése tárgyában”* kiadott rendelet mérföldkőnek számított a hazai nőképzés történetében. Igaz, hogy ekkor,— mint látható — még csak bizonyos, meghatározott tanulmányok folytatása vált elérhetővé a számukra, de ettől kezdve megfigyelhető volt fokozatos térnyerésük az egyetemi hallgatóság soraiban. A jelenség természetesen számos ellenérzést váltott ki, s a tudományos élet olyan kiválóságait is nézeteik összegzésére sarkallta, mint Kornis Gyula. A Tormay Cécile által alapított Napkeletben közreadott esszéjében a „női lélek” beható vizsgálatából vonta le azt a következtetést, hogy a közösség érdeke a hagyományos női szerep fenntartásában foglalható össze. Mint írta: *„[…] a nő, aki kettős terhet visel: a gyakorlati pálya és az anyai hivatás ránehezedő dualizmusa nemcsak külső életrendjét, hanem belső lelki nyugalmát is széttépi.*”[47] Kornis azonban, ezen túlmenően a nők szellemi vezető pályákra való alkalmasságát is megkérdőjelezte. Kifejtette, hogy *„[…] az egyetemi nőprobléma igazi nehézségét nem is magukban az egyetemi tanulmányokban találjuk, amelyek pár esztendeig tartanak, hanem az ezután választott, az egész életet betöltő gyakorlati életpályák némelyikének természetében, a nőket itt érő csalódásokban és szenvedésekben.*”[48]A nők egyetemi tanulmányait Kornis Gyula sem helytelenítette teljes mértékben, de bizonyos korlátok között tartását egyértelműen szorgalmazta: *„Az*

[45] N. Szegvári Katalin-Ladányi Andor: Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nők egyetemi tanulmányaiért, Budapest, 1976., 6. old. – Az Amerikai Egyesült Államokban az első női college 1937-ben létesült. A nők felsőfokú tanulmányainak külföldi kezdeteire: Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve, In: Educatio, 1996/3. 375. old.
[46] 65.719/1895 - Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. In: Napkelet 1928. 8. szám , 585. old.
[47] Kornis Gyula: Nők az egyetemeken, Budapest, 1925. [Különnyomat a Napkelet 1925. évfolyamából], 46. old.
[48] Uo., 45. old.

egyetemeknek a jelzett keretekben nyitva kell állaniok a törekvő s arravaló nők előtt is. De a nők egyetemi tanulmánya ne legyen divat."[49]

Az első ellenvéleményt Kornis cikkével szemben, Czeke Marianne és Ritoók Emma vetette papírra. Mint kifejtették: *„[…] nem találjuk kielégítőnek férfitársainknak a negáció álláspontjára való helyezkedését és igazságtalannak tartjuk azt a felfogást, hogy mivel a férfiak sem tudnak a mai gazdasági viszonyok között elhelyezkedni, tehát a nők meg se próbálják az élni akarást.*"[50]

Rajtuk kívül Bobula Ida is külön tanulmányban foglalkozott a Kornis Gyula által megfogalmazott gondolatokkal. Ő hívta a figyelmet arra, hogy a hagyományos női szerep és a felsőfokú tanulmányok nem állnak ellentétben egymással: *„A házasság csak nyerhet vele, ha a házastársak kultúrája közös, ha érdeklődésük egyirányú. A gyermekáldást illetőleg pedig az egyetemet végzett nők álláspontja merőben ellentétes a modern divathölgyével. Azok a nők, akik megtanultak gondolkozni, jóformán valamennyien tudják, hogy a női élet beteljesedése a gyermek.*"[51] Ami pedig a nők szellemi pályákra való alkalmasságának kérdését illeti, Bobula Ida cáfolta Kornis Gyula „női lélekre" vonatkozó magyarázatát. A meglévő különbségeket abban látta, hogy a *„nők sohasem voltak olyan kedvező helyzetben, mint a férfiak arra, hogy intelligenciájukat kifejlesszék.*"[52]

A kor neves statisztikusa, Zentay Dezső is hangot adott egyik írásában az egyetemi nőkérdésről vallott álláspontjának. Zentay a különböző nézőpontok között békítőleg kívánt fellépni, amikor a nők tanulmányait ellenzőket nyugtatandó kifejtette: *„A nőhallgatók számának a bölcsészeti szakon mutatkozó túltengése akármennyire feltűnő, mégsem aggasztó tünet. Nem valamennyien riválisai a kereső pályákra lépő férfiaknak. Sokan inkább csak különösebb műveltség megszerzése kedvéért szereznek diplomát. Jórészük pedig, ha álláshoz jut is, hamarosan felcseréli azt a családi élet melegével.*"[53] A vita természetesen ezzel nem zárult le. A nők egyetemi tanulmányai előtt azonban,— Klebelsberg oktatáspolitikájának is köszönhetően — egyre szélesebb út nyílt.[54]

---

[49] Kornis Gyula: Nők az egyetemeken, Budapest, 1925. [Különnyomat a Napkelet 1925. évfolyamából]., 46. old.
[50] Czeke Marianne-Ritoók Emma: Nők az egyetemeken. In: Napkelet, 1925. 1-5. szám, 497. old.
[51] Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. In: Napkelet, 1928. 8. szám, 591. old.
[52] Uo. 590. old.
[53] Zentay Dezső: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében Budapesten, Statisztikai Közlemények, 60. kötet, Budapest, 1930., 84. old.
[54] Magyary Zoltán felesége, Magyaryné Techert Margit 1938-ban [Illyefalvi Lajos adatai alapján] már arról számolt be, hogy *„Budapesten ezidőszerint 5434 egyetemet vagy főiskolát végzett nő él. […] Örvendetes módon az öt és félezer budapesti diplomás nőből csupán 600 az ellátatlan munkanélküli. Ha ebből a számból leszámítjuk azokat, akik csupán fiatalságuk miatt nem tudtak elhelyezkedni, akkor azt kell mondanunk, hogy a magyar egyetemet és főiskolát végzett nő, akár munkahelyén, akár a családban, megbecsült és keresett tagja a*

1926-tól a leány-középiskolák (leánygimnázium, leánylíceum) érettségi bizonyítványa minősítés és az egyetemi-főiskolai felvételek tekintetében a fiú-középiskolák érettségijével lett egyenértékű. Ahogy arról Bobula Ida is megemlékezett: *„[…] az alapgondolat azonban törvénnyé lett és az 1926. évi XXIV. t.-c. kimondja, hogy a női középiskola és a férfi középiskola érettségije közt nincs különbség, azok egyformán jogosítanak az összes főiskolákra. Ezzel elvileg befejezett tény lett a nők egyetemi egyenjogúsítása.*"[55] A törvényjavaslat indoklásában Klebelsberg a nők felsőfokú tanulmányokra való alkalmasságának a kérdéséhez is hozzászólt: *„A leányközépiskola feladatának meghatározásában különös súlyt vetek arra, hogy ez az egyetemi tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára is képessé tegye a tanulókat. […] nézetem szerint a nő szellemi alsóbbrendűségéről szóló felfogás nem megokolt. Abból, hogy a nő szellemi hajlamai eltérőek a férfi nemétől, nem következik, hogy képességei alsóbbrendűek a férfiakénál.*"[56]

1927-től pedig a nők korlátozás nélkül felvételt nyerhettek a tudományegyetemek bölcsészettudományi, orvostudományi, matematikai és természettudományi, valamint református és evangélikus hittudományi karaira, illetve a gyógyszerész tanfolyamokra. Korlátozásokkal ugyan, de még a József Nádor Műegyetem és a budapesti Közgazdaságtudományi Kar is fogadhatott be nőhallgatókat.[57] (A római katolikus hittudományi, valamint a jog- és államtudományi karok viszont továbbra is zárva maradtak a nők előtt.)

A vizsgált korszakban tehát a nők egyre jobban bekapcsolódhattak úgy a középfokú, mint a felsőfokú oktatásba is. Mindez azonban korántsem jelentett teljes egyenjogúságot. Nem véletlenül állította Karády Viktor, a nők oktatási helyzetével foglalkozó tanulmányában, hogy *„a nők globálisan minden társadalmi rétegben, felekezeti vagy nemzetiségi státuscsoportban, régióban stb. aluliskolázottak a férfiakhoz képest […] 1930-ban a lányok a fiúk egynegyedénél is kevesebben tettek érettségit.*"[58]Ami az érettségizettek nemek szerinti megoszlására vonatkozó megállapítását illeti, valóban jelentős különbségek mutatkoztak a férfiak és a nők között az egész korszakban. Az 1938/39-es tanévben is a középiskolában

---

magyar társadalomnak […]" — Magyaryné Techert Margit: A diplomás nők helyzete Magyarországon. In: Magyar Szemle, 1938. május, 48. old.

[55] Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. In: Napkelet, 1928. 8. szám, 589. old.

[56] Magyar Törvénytár. 1926. évi törvénycikkek. Budapest, 1927., 289. old.

[57] VKM. 63.000/1927. IV. sz. - Klebelsbergnek a nők tanulmányait támogató oktatáspolitikájához – Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Budapest, Argumentum Kiadó, 2000. [Továbbiakban: Ladányi, 2000.], 92-95. old.

[58] Karády Viktor: Nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 58. old.

érettségiző diákoknak mindössze 25·38 százaléka volt nő.[59] Karády a nők magasabb fokú iskoláztatásával kapcsolatban pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy *„ennek megvalósítása csak fokozatosan éri el a férfiaknak fenntartott intézmények minőségi szintjét. […] A leánygimnáziumok nyújtotta tudásanyag csak fokozatosan lesz nagyjából azonos a fiúgimnáziumokéval.”*[60]A férfiak és a nők teljes egyenrangúságáról a két világháború közötti időszakban tehát az előre mutató lépések ellenére nem beszélhetünk.

A következőkben azokra a kérdésekre igyekszünk választ találni, hogy a nők megjelenése hazánk egyetemein mennyire volt tömegesnek nevezhető, mely időszakokban öltött nagyobb méreteket, továbbá hogy a különböző egyetemek tekintetében mutatkozott-e lényeges eltérés a nőhallgatók hallgatóságon belüli arányát tekintve. Az alábbi vizsgálódások középpontjában tehát az áll, hogy az egyes egyetemek mennyire voltak befogadóak a nőnemű hallgatók vonatkozásában. Mielőtt azonban a nők két világháború közötti időszakban jelentkező számarányait megvizsgálnánk célszerű egy pillantást vetni az első világháborút megelőző időszakra is. Az alábbi táblázat a háború előtti állapotokat tükrözi.

A nők aránya az egyetemeken az első világháború előtt
(számokban és az összes hallgató arányában)[61]

Tanév	Budapest[62]	Kolozsvár	Zágráb	Pozsony	Debrecen	Összesen
1910/11	3·7 313	1·4 30	1·2 14	—	—	3·0 357
1911/12	3·6 316	1·2 26	1·1 12	—	—	2·9 354
1912/13	4·7 436	1·8 39	1·7 17	—	—	4·0 492
1913/14	5·2 564	2·3 53	1·9 22	—	—	4·5 639
1914/15	9·8 627	5·5 59	5·2 27	6·0 11	0·3 1	8·5 725

(I. sz. táblázat)

Mint látható a nők megjelenése az egyetemeken fokozatos folyamatnak tekinthető. Az 1910-es évek legelején az egyetemi hallgatóknak még csupán 3 százaléka volt nő. Egyedül

[59] Papp Barbara: Nőoktatás és „képzett nők” a két világháború között., In: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. (Szerk.: Kövér György), Budapest, Századvég Kiadó, 2006., 733. old.
[60] Karády Viktor: Nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945),Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 58-59. old.
[61] M. kir. Kor. 1915-18., C. Statisztikai Évkönyv. IV. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet., 39. A nőhallgatók a tudományegyetemeken az 1910/11-1914/15. iskolai években, 292. old.
[62] A Műegyetemmel együtt!

Budapesten volt jelentősebb a nők aránya, de még itt is csak a hallgatóság 3·7 százalékát tették ki. A nők egyetemi tanulmányainak fokozatos elterjedését jelzi, hogy az első világháborút közvetlenül megelőző 1913/14-es tanévre arányuk már az egyetemi hallgatóság 4·5 százalékára emelkedett. A főváros kiemelkedő szerepet játszott a nőhallgatók befogadásában. Itt a jelzett tanévben a hallgatóság 5·2 százaléka nő volt. Az ezt követő 1914/15-ös tanévben a nőhallgatók száma tovább növekedett. Tekintettel azonban arra, hogy a fiatal férfiak egy része már ekkor bevonult katonának, a nők hallgatóságon belüli arányában szinte robbanásszerűnek mutatkozott az emelkedés. Részarányuk országosan 8·5 százalékra nőtt, míg Budapesten a hallgatóság 9·8 százalékát tették ki. Ebben a tanévben még Kolozsváron is 5·5 százalékos volt a nők aránya.

Az 1915 és 1925 közötti időszakra vonatkozóan a kormányjelentések alapján nem lehet megállapítani a nőhallgatók létszámát az egyes tudományegyetemeken. A nemek szerinti megoszlás erre az időszakra vonatkozóan csak az egyetemi és főiskolai hallgatók országos létszámát illetően, valamint a műegyetemi hallgatók esetében számítható ki.

A nők aránya az egyetemi és főiskolai hallgatók között 1915-től 1925-ig[63]

Tanév	Nőhallgatók hazánk egyetemein és főiskoláin	Nők a Műegyetemen
1915/16	13·7 931	—
1916/17	16·5 1189	—
1917/18	7·4 1411	—
1918/19	9·1 1672	0·2 10
1919/20	6·7 674	0·0 2
1920/21	8·7 1240	0·0 2
1921/22	8·4 1456	0·0 2
1922/23	8·9 1865	0·0 2
1923/24	9·1 1580	—
1924/25	9·3 1458	—

(II. sz. táblázat)

[63] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

A nők aránya hazánk egyetemein és főiskoláin, jól láthatóan 1915 és 1917 között volt a legmagasabb. Mindez természetesen annak tudható be, hogy a háború miatt a fiúk jelentős része távol maradt az egyetemektől és a főiskoláktól. Amint azt Ladányi Andor is megállapította: *„Az első világháború lényeges változásokat idézett elő a nők helyzetében […] Az egyetemeken jelentős mértékben emelkedett a nőhallgatók száma, és – a férfi hallgatók nagy részének katonai szolgálata, a beiratkozott férfiak számának csökkenése következtében – még inkább az aránya.*"[64] A frontról hazatérő hallgatók megjelenésével azonban a nők aránya is lecsökkent. Az 1917/18-as tanévben az egyetemi és főiskolai hallgatóknak már csupán 7·4 százaléka volt nő. A következő tanévre vonatkozó adatok látszólag rácáfolnak erre a folyamatra, hiszen a nőhallgatók száma 1672-re, aránya pedig 9·1 százalékra növekedett. Ennek a hátterében azonban az 1918. december 7-ei miniszteri rendelet[65]állt, melynek alapján a nők korlátozás nélkül felvehetővé váltak az 1918/19-es tanév II. félévére a minisztérium felügyelete alá tartozó valamennyi felsőoktatási intézményben.[66] Kivételt ez alól csak a hittudományi karok képeztek. Látható, hogy a rendeletnek köszönhetően, még a műegyetemi hallgatók között is akadt 10 nő.

Az 1918/19-es tanév fényében rendkívül alacsonynak tűnhet a nőhallgatók 6·7 százalékos aránya (674 fő!) a következő tanévben. A radikális csökkenésen azonban a feszültségekkel teli 1919/20-as tanév esetében nem lehet csodálkozni. Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság bukásával azután a nők felsőfokú tanulmányai előtt korlátlan utat nyitó rendelkezés érvényét veszítette. A nők aránya az 1920-as évek legelején 8 és 9 százalék között alakult. Az egyetemi és főiskolai hallgatók létszámának növekedésével a nőhallgatók létszáma is emelkedett, de arányuk csak a csökkenés időszakában, az 1923/24-es tanévben haladta meg ismét a 9 százalékot. Az 1924/25-ös tanévben már a hallgatóság 9·3 százaléka volt nő, ami a legmagasabb részarány volt az első világháború óta. Mindez a nők egyetemi hallgatóságon belüli arányának további emelkedését vetítette előre.

[64] Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve, In: Educatio, 1996/3. 377. old.
[65] VKM. 206626/1918. – *„[…] a nők ugyanazok mellett a feltételek mellett, mint a férfiak az egyetemek világi karaira, a műegyetemre és a jogakadémiákra beiratkozhassanak […] és miután tanulmányaikat az érvényben levő szabályok szerint befejezték és a képesítő vizsgálatokat letették, részükre a képesítő oklevél kiadassék."* – Idézi Ladányi Andor Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve címmel megjelent tanulmányában, In: Educatio, 1996/3. 378. old.
[66] Ladányi 2000., 90. old. – A rendelkezésről bővebben: N. Szegvári Katalin-Ladányi Andor: Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nők egyetemi tanulmányaiért, Budapest, 1976., 63-69. old.

A nők aránya az egyetemeken 1925 és 1943 között
Magyarországon
(számokban és az összes hallgató arányában)[67]

Tanév	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	Műegyetem[68]	Kolozsvár	Összesen
1925/26	11·5 615	11·9 104	19·1 194	14·9 155	0·0 1	—	10·3 1069
1926/27	13·3 720	9·8 93	13·4 135	13·7 156	0·2 3	—	10·8 1107
1927/28	15·1 868	9·1 93	11·9 135	12·8 163	0·3 5	—	11·8 1264
1928/29	17·4 1000	9·0 103	10·2 125	16·3 239	0·3 4	—	13·3 1471
1929/30	17·8 930	9·3 122	9·1 119	14·8 235	0·2 3	—	13·0 1409
1930/31	19·2 997	10·1 141	8·6 122	16·7 297	0·1 2	—	13·9 1559
1931/32	19·3 1010	11·1 156	8·5 120	16·7 296	0·2 3	—	14·2 1585
1932/33	19·2 1011	11·0 154	9·1 134	14·5 248	0·3 3	—	14·2 1550
1933/34	19·2 1005	11·3 160	8·6 134	14·3 234	0·4 4	—	14·3 1537
1934/35	17·6 867	11·6 153	8·1 123	13·6 211	*5·7* *136*	—	12·7 1490
1935/36	17·1 793	12·1 143	8·8 130	13·3 184	*5·3* *115*	—	12·6 1365
1936/37	16·7 727	12·6 144	7·8 110	12·6 157	*6·4* *147*	—	12·3 1285
1937/38	15·4 617	9·9 96	6·6 84	13·0 150	*5·5* *129*	—	11·0 1076
1938/39	16·5 653	9·5 100	6·7 73	13·9 154	*6·5* *161*	—	11·8 1141
1939/40	17·0 664	11·4 117	7·0 71	14·5 159	*7·6* *237*	—	12·3 1248
1940/41	18·9 784	13·3 128	4·8 45	32·6 179	*8·1* *346*	12·2 286	13·4 1768
1941/42	27·6 567	14·5 54	6·2 27	9·2 24	*0·2* *4*	1·0 9	10·9 685
1942/43[69]	23·1 1160	17·8 189	5·8 65	34·8 284	*8·1* *535*	17·5 412	15·6 2645

(III. sz. táblázat)

A fenti adatok alapján kijelenthető, hogy az 1920-as évek közepétől az egyetemi hallgatók között a nők száma és aránya egyaránt növekedésben volt. Az 1925/26-os tanévben

[67] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.
[68] Az 1934/35-ös tanévtől József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem.
[69] Magyar Statisztikai Évkönyv 1943-46, Budapest, 1946., V. Közműveltség és közoktatásügy. 8. A főiskolák 1942/43-ban és 1946/47-ben., 267. old.

a hallgatóság 10·3 százaléka volt nő, míg az 1928/29-es tanévben ez az arány már 13·3 százalékot tett ki. Ebben természetesen szerepet játszottak az említett,— Klebelsberghez köthető — 1926-os és 1927-es rendelkezések is. A következő, 1929/30-as tanévben jelentkezett némi visszaesés, de a növekedés ezt követően újból folytatódott, s az 1933/34-es tanévben a nőhallgatók aránya már 14·3 százalékos volt.

Az 1934/35-ös tanévre a nők aránya az egyetemeken jelentősen, 12·7 százalékra süllyedt. A csökkenés a következő években is kitartott, s az 1937/38-as tanévben az egyetemi hallgatóságnak mindössze 11 százalékát tették ki a nők. A nőhallgatók számában az 1934/35-ös és 1937/38-as tanév között bekövetkezett csökkenést már Ladányi Andor is kimutatta munkájában, s okait főként a gazdasági válságra vezette vissza: *„A nőhallgatók számának csökkenése elsősorban a gazdasági válság következménye volt, az értelmiségi munkanélküliség […] a nőket sokkal súlyosabban érintette, mint a férfiakat. […] a diplomás «túlprodukció» egyik fő okaként a nőhallgatók számának növekedését tekintették, és az értelmiségi munkanélküliség mérséklését célzó javaslatok a nőhallgatók számának csökkentésére és különösen a nők szellemi pályákon való foglalkoztatásának korlátozásaira irányultak.”*[70]

Maga Hóman Bálint is megfogalmazta 1934. augusztus 18-i bizalmas leiratában, hogy *„az egyetemet végzők elhelyezkedésének megkönnyítése céljából szükségesnek tartom az egyetemre felvehető nőhallgatók számának korlátozását*”.[71] Az 1934 augusztusában kibocsátott miniszteri rendelet úgy határozott, hogy *„[…] az 1934/35. tanévre felvehető I. éves hallgatók külön rendeletben megállapított létszámon belül nőhallgató az orvosi és a bölcsészettudományi karon legfeljebb 30 (harminc), a gyógyszerészeti tanfolyamon pedig 50 (ötven) százalék erejéig vehető fel […]”*.[72]

A nőhallgatók számának jól érzékelhető csökkenésében azonban nem pusztán az oktatás- és foglalkoztatáspolitikai célkitűzések játszottak szerepet, hanem *„az érettségit tett lányok számának demográfiai okok következtében történt, 1932 és 1935 között közel 30 %-os csökkenése is.”*[73]

Az 1937/38-as tanévet követően az egyetemekre járó nők számában és arányában is egyértelmű növekedés figyelhető meg. Az 1940/41-es tanévre a nőhallgatók száma 1768-ra emelkedett, ami a hallgatóság 13·4 százalékának felelt meg. A következő évben mutatkozott

[70] Ladányi 2002., 84. old.
[71] Idézi Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve című tanulmányában In: Educatio, 1996/3. 383. old.
[72] N. Szegvári Katalin: Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 182. old.
[73] Ladányi 2002., 85. old.

ugyan némi visszaesés, de az 1942/43-as tanévben a nők aránya az első világháború óta nem látott magasságba, 15·6 százalékra nőtt.

A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében megfigyelhető, hogy a nők aránya a korszak nagy részében itt volt a legmagasabb az országban. Az 1920-as évek közepén a nőhallgatók arányában megindult növekedés a Pázmányon töretlennek bizonyult. Az 1925/26-os tanévről az 1933/34-es tanévig a nők aránya az országosan is alacsonynak számító 11·5 százalékról 19·2 százalékra nőtt. Az 1930-as évek elején tehát a Pázmány Péter Tudományegyetemen 5 százalékkal volt magasabb a nők aránya az országos részaránytól. Az 1937/38-as tanévig tartó csökkenés hatására a nőhallgatók hallgatóságon belüli aránya 15·4 százalékra csökkent. Az ekkor kezdődő rohamos növekedés következtében azonban az 1940/41-es tanévre a nőhallgatók aránya 18·9 százalékra nőtt. A következő, 1941/42-es tanévben a háború miatt a hallgatói létszámok is lecsökkentek, de az egyetemeken maradó hallgatók több mint ¼-e, pontosan 27·6 százaléka nő volt.

A Tisza István Tudományegyetemen a nők hallgatóságon belüli aránya meglehetősen ingadozott. Az 1925/26-os tanévben még a hallgatók 11·9 százalékát tették ki, de ezt követően Debrecenben nem növekedés, hanem csökkenés kezdődött. Az országos tendenciával ellentétes folyamat az 1928/29-es tanévig tartott. Ekkor a hallgatóság mindössze 9 százaléka volt nő. Az 1930-as évek elejére ez az arány 11 százalék körül látszott állandósulni, de a hallgatói létszámok csökkenése miatt az 1936/37-es tanévre a nőhallgatók aránya (az esetükben is megfigyelhető csökkenés ellenére) 12·6 százalékra emelkedett. Az 1938/39-es tanévre a nők aránya Debrecenben 9·5 százalékra csökkent, de ezt követően az arányok tekintetében töretlen emelkedés vette kezdetét. A háború következményeként az 1942/43-as tanévben már a Tisza István Tudományegyetem hallgatóságának is a 17·8 százaléka nő volt.

Az Erzsébet Tudományegyetem esetében megfigyelhető, hogy az 1925/26-os tanévben az országban a legnagyobb arányban ide jártak a nők. Ekkor még a hallgatóság 19·1 százalékát tették ki. A bekövetkezett csökkenési folyamat nemcsak az országos tendenciával volt ellentétes, de tovább is tartott, mint azt Debrecenben láttuk. Az 1931/32-es tanévben a nőhallgatók aránya Pécsett már csak 8·5 százalékos volt. Ekkor rövid időre megemelkedett ugyan, de már az 1934/35-ös tanévre 8·1 százalékra süllyedt. A következő évre ismét növekedett a nők aránya (8·8 százalékra), de azután többé-kevésbé folyamatos csökkenés kezdődött. Az 1940/41-es tanévre már csak 45 nőhallgatója maradt az Erzsébet Tudományegyetemnek, ami a hallgatóság mindössze 4·8 százalékát jelentette. Pécsett még az 1942/43-as tanévre is csak 5·8 százalékosra (65 fő) emelkedett a nők aránya.

A Ferenc József Tudományegyetemre vonatokozó adatokra tekintve jól látható, hogy a Pázmány mellett leginkább ezen az egyetemen tanultak nagyobb arányban a nők. Az 1925/26-os tanévben a hallgatóság 14·9 százalékát tették ki. A bekövetkezett csökkenés azonban Szegeden nagyon rövid ideig tartott. Az 1927/28-as tanévre arányuk 12·8 százalékra csökkent ugyan, de már a következő tanévben 16·3 százalékra emelkedett. Az ezt követő években a nők aránya Szegeden 14 és 17 százalék között mozgott. Már az 1931/32-es tanévtől megfigyelhető volt azonban egy egyértelmű csökkenés, ami az 1936/37-es tanévig tartott. Ezalatt az idő alatt a nőhallgatók aránya 16·7 százalékról 12·6 százalékra esett vissza. Ezt követően azonban folyamatosan növekedett Szegen a nők aránya, s az 1940/41-es tanévre az egyetem hallgatóinak már a 32·6 százaléka nő volt.

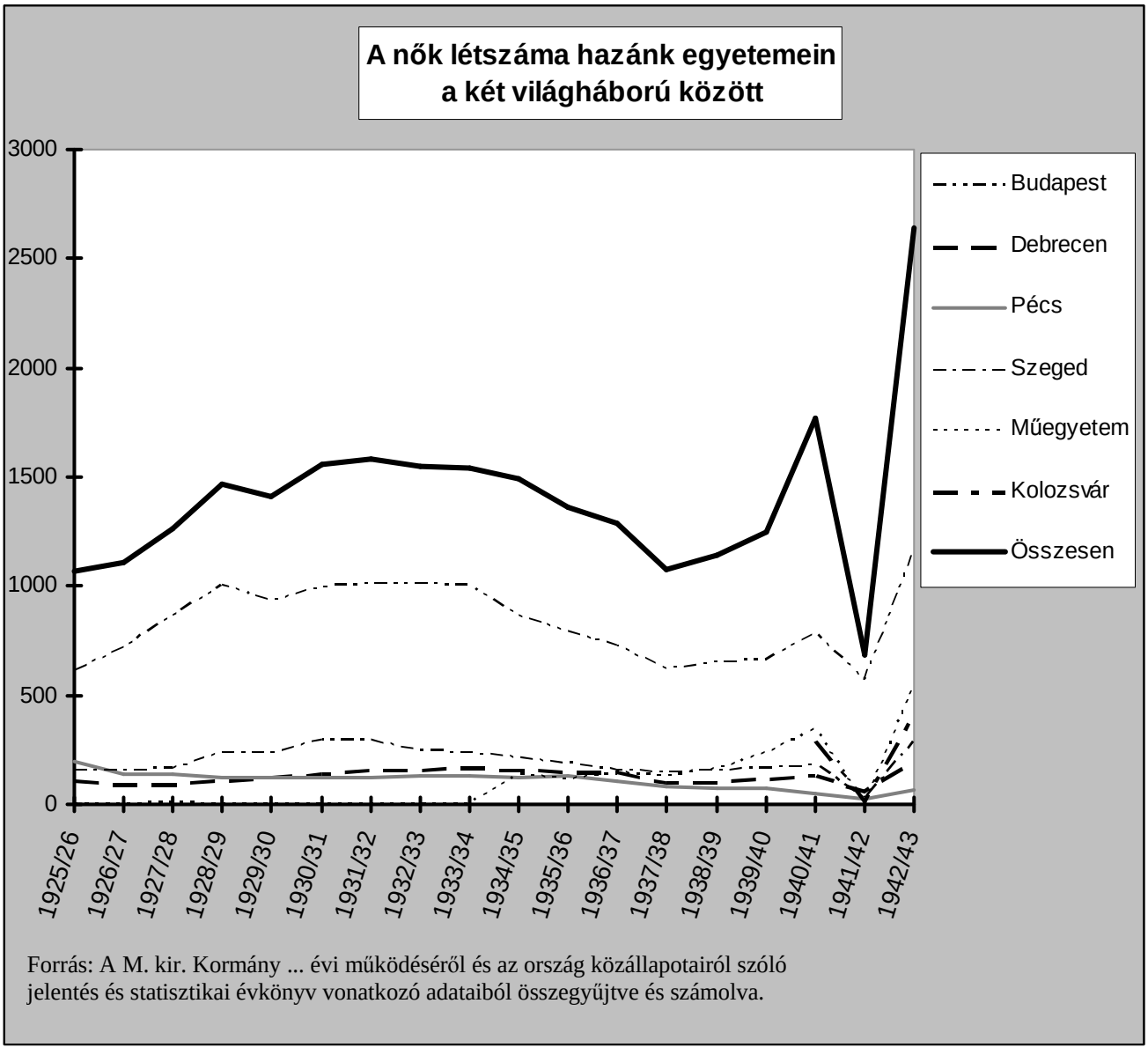

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(I. sz. ábra)

Ami a Műegyetemet illeti, megfigyelhető, hogy az egyesítésig a nőhallgatók aránya rendkívül alacsonynak számított. Az 1934/35-ös tanévben viszont, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen már a nők aránya a hallgatóság 5·7 százalékát tette ki. Az első években az egyetem nőhallgatóinak aránya 5 és 7 százalék között mozgott, de ez az arány az 1939/40-es tanévre már 7·6, az 1940/41-es tanévre pedig 8·1 százalékra emelkedett. A növekedés hátterében természetesen az is meghúzódott, hogy az 1935/36-os tanévtől kezdődően a nők a felvételi létszám 5 százalékát meg nem haladó mértékben a vegyészmérnöki osztályra is felvehetővé váltak.[74] Megállapítható tehát, hogy a műszaki és gazdasági pályák iránt a nők körében is megfigyelhető volt az egyre fokozódó érdeklődés.

Kolozsváron az 1940/41-es tanévre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy az újonnan megnyíló egyetemen a hallgatók 12·2 százaléka volt nő. Ez a részarány jóval meghaladta a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre, illetve az Erzsébet Tudományegyetemre jellemző részarányt, de a nők országos arányától még így is elmaradt. Megfigyelhető, hogy a következő tanévre a nők arányában bekövetkezett csökkenés Kolozsváron volt a legnagyobb. Az 1941/42-es tanévre a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemnek mindössze 9 nőhallgatója maradt. Az 1942/43-as tanévre aztán a nők aránya 17·5 százalékra nőtt, vagyis Kolozsváron és Debrecenben ekkor a nemek hallgatóságon belüli aránya nagyon hasonlóan alakult.

A nők arányára vonatkozó vizsgálatot,— a hallgatói létszámokra vonatkozó elemzéshez hasonlóan — ebben az esetben is a tudománykarok szerinti megoszlás teheti teljesebbé. Mint látható, az alábbi táblázat az ország különböző tudományterületein felsőfokú tanulmányokat folytató nők arányát igyekszik összefoglalni. Az orvostanhallgatók és bölcsészek számát és arányát illetően az adatok a tudományegyetemi karokra vonatkoznak, míg a teológiai és a jogi tanulmányokat folytató nők esetében a felekezeti főiskolák és a jogakadémiák is a kimutatás részét képezik.

[74] Ladányi 2002., 86. old.

A nőhallgatók aránya az egyes tudományterületeken (százalékban és számokban)[75]

Tanév	Hittudományi karok és főiskolák[76]	Jogtudományi karok (államszámviteltan) és jogakadémiák[77]	Orvostudományi karok	Bölcsészettudományi karok
1914/15	—	3·4 126	10·7 236	28·7 316
1915/16	—	7·5 166	25·1 311	45·7 398
1916/17	—	10·1 229	29·6 465	45·1 454
1917/18	0·2 3	2·7 181	11·0 627	31·8 559
1918/19	0·5 3	1·9 80	11·8 769	33·4 703
1919/20	0·4 2	1·5 30	6·2 173	39·3 417
1920/21	0·3 5	0·9 50	10·9 961	43·0 1007
1921/22	—	0·8 58	12·3 1315	41·8 1153
1922/23	0·4 3	1·1 47	11·9 598	47·1 630
1923/24	0·5 4	0·7 27	11·3 462	48·7 535
1924/25	0·6 5	0·4 16	10·8 367	48·4 549
1925/26	0·9 8	0·3 14	10·1 300	48·3 675
1926/27	1·7 16	0·5 25	8·5 219	46·1 780
1927/28	1·4 15	0·4 21	8·3 197	45·8 930
1928/29	1·4 15	0·4 19	9·4 211	46·4 1134
1929/30	2·3 29	0·2 11	8·8 192	49·2 1097
1930/31	1·8 25	0·3 19	9·8 217	49·9 1226
1931/32	1·6 24	0·0 2	11·1 241	50·0 1251
1932/33	1·3	0·1	11·6	49·0

[75] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva. Tekintettel arra, hogy a nőhallgatók számát a korabeli statisztikák nem közölték tudományegyetemi karok szerint, csak a főiskolákkal összesített adatok állnak rendelkezése.

[76] A római katolikus hittudományi karok kivételével! — Lásd: 32. old.

[77] Tekintettel arra, hogy nők a tudományegyetemek jogi karaira nem voltak felvehetők, az itt látható adatok leginkább a jogakadémiákon tanuló, valamint az egyetemek jogtudományi karainak keretében indított Államszámviteltani Tanfolyamokon résztvevő nőhallgatókra vonatkoznak. (Az Államszámviteltani Tanfolyamról bővebben: Hollósi Gábor: A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949), Debrecen, 2007., 246-248. old.)

	21	7	254	1209
1933/34	1·2 19	0·1 9	12·9 275	47·9 1163
1934/35	1·0 16	0·3 17	14·1 282	44·8 975
1935/36	0·8 13	0·0 3	15·4 284	44·1 872
1936/37	0·8 13	0·2 12	14·7 251	43·2 784
1937/38	0·5 8	0·1 6	15·2 221	40·7 642
1938/39	0·4 6	0·3 12	15·0 230	42·8 672
1939/40	0·5 7	0·3 12	16·9 254	46·2 686
1940/41	0·5 9	1·0 54	18·4 341	47·1 836
1941/42	0·5 9	1·4 81	18·5 408	48·2 974

(IV. sz. táblázat)

A nőhallgatóknak az egyes tudományterületek közötti megoszlását vizsgálva az egész korszak tekintetében a bölcsészettudományok és az orvostudományok egyértelmű fölénye állapítható meg. A teológiai karok és felekezeti főiskolák; valamint a jogi karok és jogakadémiák hallgatóinak tekintetében a nők száma és aránya is rendkívül alacsonynak tekinthető.

A hittudományok iránt érdeklődő nők eleinte leginkább a felekezeti jellegű főiskolákon fordultak elő. Hallgatóságon belüli arányuk azonban elenyésző volt. Klebelsberg 1926-os és 1927-es rendelkezései azonban a nők előtt is szélesebbre tárták a felsőoktatási intézmények kapuit. A rendelkezéseknek is köszönhetően a hittudományokat hallgató nők aránya is jobban kimutathatóvá vált. A hittudományi karokon és felekezeti főiskolákon tanuló nők aránya már az 1926/27-es tanévben 1·7 százalékosra nőtt. A teológiát hallgató nők aránya az 1929/30-as tanévben 2·3 százalékra emelkedett, de ezt követően folyamatos csökkenés vette kezdetét, s a korszak végére a nőhallgatók aránya mintegy ½ százalékra esett vissza.

Ami a jogtudományokat illeti, a nők helyzete e tekintetben még rosszabb volt, mint a hittudományok esetében. Az 1927-es rendelet ugyanis nem terjedt ki a tudományegyetemek jogtudományi karaira, s *„a nők jogi tanulmányainak lehetővé tételére irányuló törekvések sikertelenek maradtak.”*[78] (A Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége 1938-ban és 1939-ben beadványban kérte a minisztériumtól a nők jogtudományi karokra történő felvételének

[78] Ladányi 2002., 86. old.

engedélyezését, de a követelést nem teljesítették.)[79] A nők jogi tanulmányokat tehát csak kivételes esetekben (többnyire rendkívüli hallgatóként) folytathattak. Látható, hogy a jogi, illetőleg államszámviteltani érdeklődésű nők aránya az első világháború és az azt követő forradalmi rendszerek idején volt a legmagasabb. A háború idején, mint rendkívüli hallgatók tanultak a jogi karokon, majd a polgári demokratikus forradalom idején rendes hallgatókként is felvehetőkké váltak. Megfigyelhető azonban, hogy a nőhallgatók körében sem ez volt a legnépszerűbb pálya, hiszen bár az 1916/17-es tanévben a hallgatók 10·1 százalékát tették ki, az 1918/19-as tanévben ez az arány a szabad utat engedő kormányzat ellenére is csak 1·9 százalékot tett ki. Ezt követően a politikai változásokkal egy időben egyértelmű és tartós zuhanás következett be. A létszámok és az arányok tekintetében a növekedésre egészen a második világháborúig kellett várni. A jogot hallgató nők aránya csak az 1941/42-es tanévben érte el újból az egyetemi és főiskolai hallgatók 1·4 százalékát.

Az orvosi pálya esetében a nőhallgatók aránya jelentős ingadozásokat mutatott ugyan, de az egész korszakban jóval magasabban alakult, mint a hittudományok és a jogtudományok tekintetében láttuk. Az első világháború alatt, az 1916/17-es tanévben az orvostudományi karokon tanuló nők a hallgatóság 29·6 százalékát adták. Az 1919/20-as tanévhez köthető visszaesést (6·2) követően növekedés indult meg, melynek következtében a nők aránya az 1921/22-es tanévre 12·3 százalékra ugrott. Ez a tanév azonban a kezdete volt egy hosszú évekig tartó csökkenési periódusnak, melynek az 1927/28-as tanév jelentette a mélypontját. Ekkor az orvostanhallgatók mindössze 8·3 százaléka volt nő. Újabb növekedési hullám az 1929/30-as és az 1935/36-os tanév között figyelhető meg. Ekkor a nőhallgatók aránya 8·8 százalékról 15·4 százalékra emelkedett.[80]

Az 1930-as évek második felében úgy tűnhetett, hogy a nők aránya az orvostudományi karokon a hallgatók 15 százaléka körül állandósul. Erre azonban az 1939/40-es tanév cáfolt rá, amikor is a medikák aránya az orvostanhallgatók 16·9 százalékra nőtt. A növekedés a következő években is folytatódott, s az 1940/41-es tanévben már 18·5 százalékot tett ki a részarány. A nők aránya azonban nem az orvosi, sokkal inkább a bölcsészettudományi karokon alakult igazán magasan. Bár az igazsághoz hozzá tartozik, hogy ez a magas részarány bizonyos időközökben kisebb-nagyobb hullámzást mutatott. Az 1914/15-ös tanévben a

[79] Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve, In: Educatio, 1996/3. 383-384. old.
[80] Az 1925/26-os tanévtől a budapesti orvostudományi karon is tanulhattak nőhallgatók. – Lásd. Ladányi 1999., 54. old. A budapesti orvostudományi kar antifeminista felvételi gyakorlatáról részletesebben: N. Szegvári Katalin: Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 111-112. old.

hallgatóknak még csak 28·7 százaléka volt nő, de a háborús években ez az arány 45 százalék fölé emelkedett.

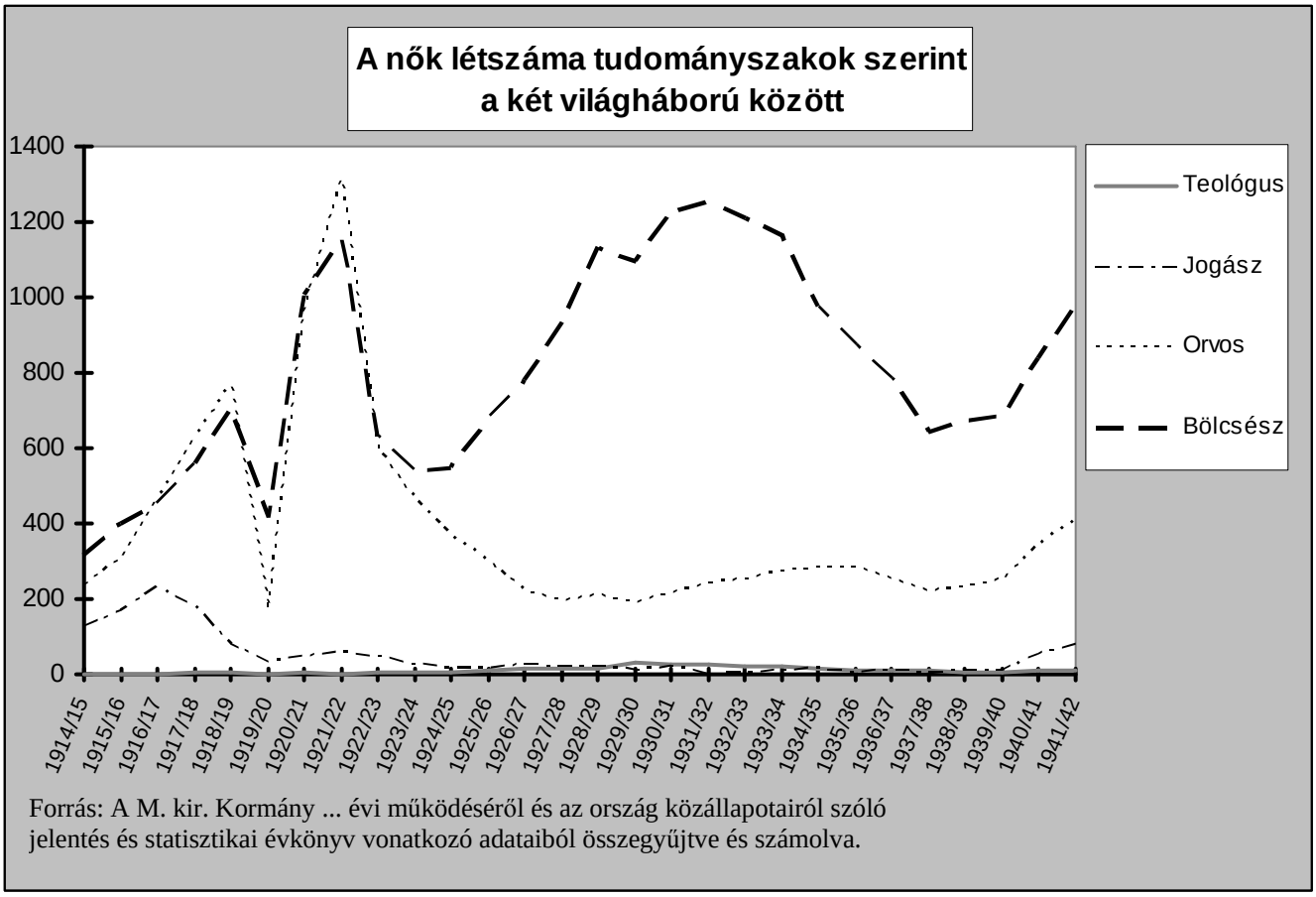

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(II. sz. ábra)

A háborúból visszatérő fiatalok egyetemekre kerülésével a nők aránya is lecsökkent, s az 1917/18-as tanévben a bölcsészeknek már csak a 31·8 százaléka volt nő. Ezt követően azonban egyértelmű növekedési periódus vette kezdetét és az 1923/24-es tanévre a nők aránya elérte a 48·7 százalékot a bölcsészettudományi karokon. Ekkor valamelyest csökkenni kezdett ugyan a nők részaránya, de még az 1927/28-as tanévben is elérte a bölcsészek 45·8 százalékát. Az 1920-as évek végén megindult újabb emelkedési hullámnak köszönhetően az 1931/32-es tanévben a nők a bölcsészettudományi karokon a hallgatóság felét tették ki. Ettől a tanévtől kezdődően azonban,— a nők tanulmányait korlátozni akaró szándékoknak megfelelően — az eddigi leghosszabb csökkenési periódus bontakozott ki. Az 1937/38-as tanévre a bölcsész nők aránya jelentősen, 40·7 százalékra esett vissza. Az évtized legvégén megfigyelhető növekedés az 1941/42-es tanévre vezetett el oda, hogy a nők aránya a bölcsészettudományi karokon ismét meghaladta a 48 százalékot.

Megfigyelhető volt tehát a bölcsészettudományok elsődleges szerepe a nők felsőfokú tanulmányait illetően. Ezen kívül jóformán csak az orvosi pálya állt nyitva előttük, hiszen a hittudományi, de legfőképpen a jogi tanulmányok csak nagyon kevés nő számára voltak elérhetőek a korszakban. A következőkben az egyetemi hallgatóság másik fontos jellemzőjét, a felekezeti megoszlást igyekszünk megvizsgálni.

III. Az egyetemi hallgatók felekezeti megoszlása Magyarországon a két világháború között

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlásában bekövetkezett főbb változások

A két világháború közötti egyetemi hallgatóságról nemcsak létszáma és nemek szerinti megoszlása árul el nagyon sokat, de vallása is. A beiratkozások alkalmával kitöltendő származási lapokon az egyetemi hallgatóknak fel kellett tüntetniük azt a felekezetet is, melyhez tartozónak vallották magukat. Az ezek alapján számított statisztikák az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlásának páratlan forrásai. Az alábbi táblázat a két világháború közötti egyetemi hallgatóság felekezetenkénti megoszlását és annak változásait igyekszik megragadni.

Az egyes felekezethez tartozó egyetemi hallgatók létszáma a két világháború között Magyarországon[81]

Tanév	Katolikus[82] (római, görög)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Felekezeten kívüli	Hallgatók összes száma
1914/15	42·0 3356	15·4 1230	7·1 562	2·7 217	0·9 75	31·7 2535	0·1 6	0·1 7	100·0 7988
1915/16	44·6 2083	14·5 680	6·1 286	2·5 119	0·8 38	31·3 1462	0·1 5	0·1 3	100·0 4676
1916/17	42·8 2152	13·4 675	6·3 319	2·7 133	0·7 34	33·9 1704	0·1 5	0·1 3	100·0 5025
1917/18	40·7 6766	13·7 2272	6·8 1124	2·9 490	0·7 122	35·0 5821	0·1 18	0·1 15	100·0 16.628
1918/19	41·5 7313	12·0 2109	6·8 1194	1·3 232	0·3 60	37·8 6656	0·1 20	0·2 37	100·0 17.621
1919/20	63·1 5715	20·0 1805	10·1 912	0·6 54	0·6 55	5·5 498	0·1 11	—	100·0 9050
1920/21	59·0 7097	17·8 2139	8·9 1066	0·6 71	0·7 88	12·9 1553	0·1 15	—	100·0 12.029
1921/22	56·7 7894	18·7 2600	8·4 1171	0·5 74	0·8 107	14·8 2054	0·1 14	0·0 8	100·0 13.922
1922/23	58·1 8352	18·4 2655	8·1 1172	0·6 77	0·8 116	13·9 1999	0·1 12	—	100·0 14.383

[81] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

[82] A római és a görög katolikus hallgatók összevonását a katolikusok együttes kezelése, illetőleg az utóbbiak alacsony számaránya magyarázza. Igaz ugyan, hogy a Magyarországon élő románság többnyire görög katolikus vallást követett, de ennek ellenére nem lehet egyértelmű összefüggést feltételezni a felekezeti és az etnikai viszonyok között.

1923/24	57·2 6894	19·7 2379	8·7 1047	0·5 59	0·8 92	13·1 1580	0·0 7	0·0 3	100·0 12.061
1924/25	58·2 6261	20·5 2207	8·7 932	0·5 59	0·7 71	11·4 1221	0·0 6	—	100·0 10.757
1925/26	59·4 6164	20·7 2151	8·6 899	0·4 43	0·7 70	10·1 1045	0·1 9	—	100·0 10.381
1926/27	59·5 6125	20·9 2148	9·3 958	0·3 29	0·7 69	9·2 949	0·1 9	0·0 1	100·0 10.288
1927/28	61·3 6578	19·9 2133	9·4 1007	0·4 38	0·6 63	8·4 897	0·0 4	0·0 2	100·0 10.722
1928/29	61·2 6771	19·2 2126	9·2 1017	0·4 40	0·7 75	9·2 1017	0·1 9	0·0 2	100·0 11.057
1929/30	60·0 6500	19·6 2124	9·2 999	0·3 35	0·7 74	10·1 1092	0·1 5	—	100·0 10.829
1930/31	59·8 6712	19·3 2166	8·6 962	0·2 27	0·7 74	11·3 1265	0·1 7	0·0 1	100·0 11.214
1931/32	58·5 6505	18·8 2090	8·5 944	0·2 28	0·5 58	13·4 1491	0·1 9	0·0 1	100·0 11.126
1932/33	58·4 6386	18·7 2042	8·4 920	0·3 33	0·5 53	13·6 1487	0·1 5	0·0 1	100·0 10.927
1933/34	59·1 6371	19·4 2095	8·2 881	0·3 28	0·4 46	12·5 1345	0·1 6	—	100·0 10.772
1934/35	60·9 7128	18·9 2207	8·5 992	0·4 48	0·4 49	10·8 1270	0·1 11	—	100·0 11.705
1935/36	61·1 6627	19·7 2133	8·8 954	0·6 71	0·4 41	9·3 1011	0·1 6	—	100·0 10.843
1936/37	61·9 6465	19·8 2069	8·8 912	0·7 76	0·4 44	8·3 871	0·1 6	—	100·0 10.443
1937/38	63·8 6218	19·6 1905	8·5 831	0·8 75	0·4 37	6·9 676	0·0 4	—	100·0 9746
1938/39	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 9683
1939/40	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 10.162
1940/41	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 13.221
1941/42	66·0 4148	21·2 1335	7·1 446	2·0 129	1·1 67	2·4 150	0·2 10	—	100·0 6285

(I. sz. táblázat)

A táblázat adatait szemügyre véve látható, hogy a katolikus egyetemi hallgatók a többi felekezethez képest az egész korszakban túlsúlyban voltak. Rajtuk kívül csak a református, illetve bizonyos időszakokban az izraelita felekezetű hallgatók jelentettek nagyobb tömeget. Mellettük jelentősebb csoportot képeztek még az evangélikusok is, bár arányuk többnyire az egyetemi hallgatóság 10 százaléka alatt maradt. A többi felekezethez (görög keleti, unitárius, baptista stb.) tartózó diákok számában és arányában bekövetkeztek ugyan bizonyos elmozdulások, de mindez kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a négy meghatározó felekezet dominanciáját veszélyeztesse.

A katolikus hallgatók egyértelmű túlsúlya, mint az világosan látszik, egyetlen tanévben sem került veszélybe. Az első világháború évei alatt a hallgatók több mint 40 százalékát tették ki, majd az 1920/21-es tanévet követően arányuk 57 és 60 százalék között mozgott. Az 1927/28-as tanévben ez az arány átlépte a 61 százalékot, vagyis az 1920-as évek második felére 10-ből 6 egyetemi hallgató katolikusnak vallotta magát. Ez még akkor is figyelemre méltó, ha a jelentőségéből sokat vesztett görög katolikus egyház híveit is a katolikusokhoz számítottuk. Mint ismeretes, az 1930-as évben a népesség 64·8 százaléka római katolikus, míg 2·3 százaléka görög katolikus volt.[83] Ha mindezt összevetjük az 1929/30-as tanévben a katolikus vallást követő egyetemisták hallgatóságon belüli arányával, akkor azt látjuk, hogy a katolikus hallgatók aránya az egyetemeken jól érzékelhetően elmaradt a katolikusok népességen belüli arányától. A katolikus diákok tehát a felekezet népességen belüli arányához képest alulreprezentáltak voltak a hallgatói társadalomban.[84] A katolikus felekezetű hallgatók aránya az 1927/28-as tanévet következő években csökkenő tendenciát mutatott, ami az említett alulreprezentáltság növekedésével járt együtt. Az 1932/33-as tanévet követően a folyamat azonban megfordult. A katolikus hallgatók aránya egyre nagyobb lett, az 1937/38-as tanévre már megközelítette a hallgatóság 64 százalékát. Tekintve, hogy az 1930-as évek végére vonatkozó statisztikai kimutatások nem tértek ki a hallgatóság felekezeti megoszlására, csak feltételezhető a töretlen növekedési hullám. Ezt látszanak igazolni az 1941/42-es tanévre vonatkozóan közölt adatok is, melyek a katolikus hallgatók 66 százalékos többségét jelzik. Az 1940-es évek elejére tehát a katolikusok hallgatóságon belüli aránya minden addiginál közelebb került a felekezet népességen belüli arányához.

A református vallású hallgatók aránya az egyetemeken a korszak egészében kiegyenlítettnek mondható. Többnyire 18-20 százalék között mozgott. A legalacsonyabb arányszám (12 százalék) az első világháború végéhez köthető. A háborús években csökkent le ennyire a reformátusok hallgatóságon belüli aránya. A következő években már jóval magasabb volt ez az arány, de csak az 1924/25-ös tanévben sikerül átlépni a 20 százalékos határt. A növekedés az 1926/27-es tanévig tartott, amikor a hallgatók közel 21 százaléka

[83] Magyarország népességének felekezeti megoszlásához lásd: Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban; A társadalom szerkezeti alapvonásai. In: Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004., 216. old., 9. táblázat Magyarország népességének felekezeti megoszlása 1920-1930.

[84] Tekintettel arra, hogy az egyes felekezetek országos arányaira a későbbiekben is történik hivatkozás, az 1930-as népszámlálás alapján rendelkezésre álló adatokat az alábbi táblázatban foglaljuk össze:

Római katolikus	Görög katolikus	Református	Evangélikus	Görög keleti	Izraelita	Egyéb
64·8	2·3	20·9	6·1	0·5	5·1	0·3

Forrás: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 2002., III. Fejezet: A Horthy-korszak, 3. Társadalmi viszonyok és életkörülmények, 189. old.

vallotta magát református vallásúnak. Az 1920-as évek végétől az 1930-as évek végéig tartó évtizedben a reformátusok aránya 19-20 százalék körül ingadozott. Az 1940/41-es tanévre azonban az izraelita hallgatók arányában bekövetkezett visszaesésnek is köszönhetően már a hallgatóság több mint 21 százalékát a reformátusok adták. Elmondható tehát, hogy a magukat reformátusnak valló hallgatók aránya az egyetemeken megközelítette a felekezet népességen belüli arányát. Ha volt is némi alulreprezentáltság az nem tekinthető jelentősnek.

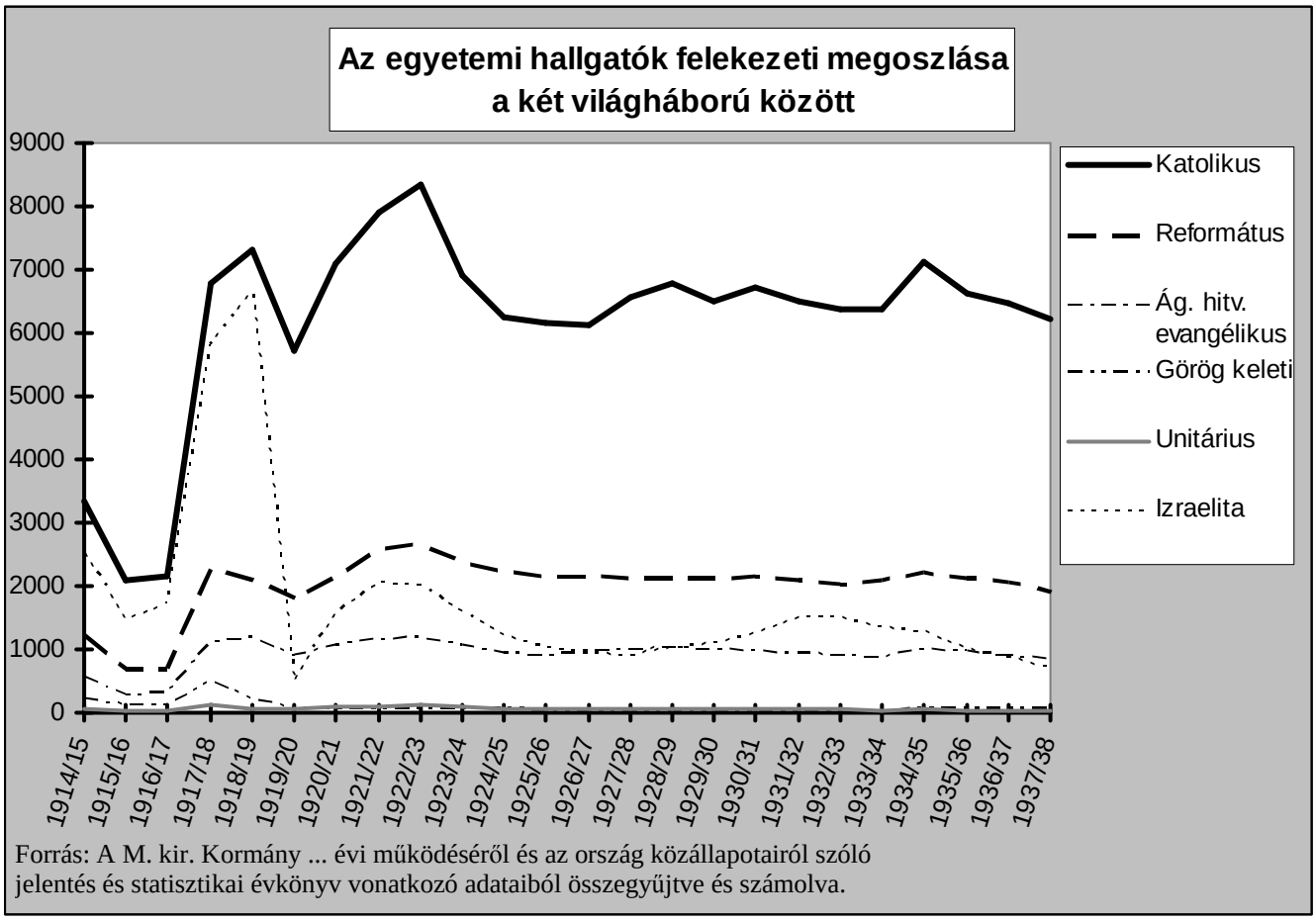

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(I. sz. ábra)

Az izraelita felekezethez tartozó hallgatók arányában már jóval nagyobb ingadozások mutatkoztak, mint azt a reformátusoknál, vagy akár a katolikusoknál láttuk. Az első világháború időszakában a felekezet hallgatóságon belüli részaránya alig maradt el a katolikusokétól, s jóval meghaladta a reformátusokét. Igen jelentős, több mint 30 százalékos arányuk a világháború évei alatt még tovább növekedett.[85] Érezhető a növekedés a

[85] Síró Béla a középfokú oktatásban lejátszódó mobilitásra vonatkozó vizsgálata során arra is rámutatott, hogy az izraelita felekezet felülreprezentáltsága a középiskolákban már a 19. század végén jelentős volt: *„Már 1880-ban a népesség 5,6 %-át adó zsidóság a középiskolai népességben 20 %-kal volt jelen. Túlképviseltsége továbbgyűrűzött a felsőfokra, és modern értelemben is a legiskolázottabb felekezetté vált, már az első világháború előtti évtizedekben."* – Síró Béla: Középfokú iskolázást, műveltségi mobilitást meghatározó

részarányok tekintetében a polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság időszakában is. Az izraelita felekezetű hallgatók jelentős felülreprezentáltságára a felsőoktatásban már Karády Viktor is felhívta a figyelmet, amikor az egyetemi hallgatók felekezeti egyenlőtlenségeit vizsgálta Budapesten a századfordulón. Sikerült egyértelműen kimutatnia, hogy *„a zsidók tanulás iránti vonzalma különösen feltűnő, mivel ez a viszonylagosan marginális felekezeti csoport az összes egyetemi helyeknek mintegy a negyedét töltötte be.*"[86] A jelenséget Karády a kulturális asszimilációra vezette vissza: *„Ez a folyamat a zsidóknál nem egyszerűen a társadalmi emelkedésre való törekvésként értelmezhető. […] Az iskola által igazolt tudás és a formális minősítés megszerzésével ugyanazt a társadalmi kiemelkedést és biztonságot kívánták elérni, amelyet a nemzeti többség tagjai születésük jogán is elnyerhettek, társadalmi kapcsolataik és a domináns kultúrában történő természetes szocializálódásuk révén.*"[87] Bármi is állt az izraelita felekezetű fiatalok egyetemekre törekvésének hátterében, az mindenesetre tény, hogy az 1918/19-es tanévben hallgatóságon belüli arányuk már a 38 százalékot is megközelítette. Ekkor tehát nem sok hiányzott ahhoz, hogy minden 10 egyetemi hallgatóból 4 az izraelita felekezethez tartozzon. A proletárdiktatúra bukása után az egyetemeken is végigsöprő erőszakhullám,[88] majd azt követően a numerus clausus (1920. évi XXV. törvény) rendelkezései miatt azonban az izraeliták létszámában és arányában egyaránt drasztikus csökkenés következett be.[89] Arányuk

tényezők. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Osiris Kiadó, 1956-os Intézet, Budapest, 1995., 571. old.

[86] Karády Viktor: Nemzeti és felekezeti kisebbségek a budapesti egyetemeken a századfordulón, In: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 198. old. – Síró Béla ezzel kapcsolatban azt is kiemelte, hogy *„a két világháború közötti időszakban beiskolázott zsidó tanulók már halmozottan előnyös helyzetben voltak más felekezetekkel szemben: ám nemcsak pusztán azáltal, hogy a városiasabb és polgárosodottabb elemet képviselték, hanem – ami ezzel járt – már szüleiknek a más felekezetűeknél jóval magasabb műveltségi szintje révén is, amely biztos szellemi hátteret, segítséget nyújtott számukra."* - Síró Béla: Középfokú iskolázást, műveltségi mobilitást meghatározó tényezők. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Osiris Kiadó, 1956-os Intézet, Budapest, 1995., 571. old.

[87] Karády Viktor: Nemzeti és felekezeti kisebbségek a budapesti egyetemeken a századfordulón, In: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 202. old.

[88] Az erőszakos cselekmények hátterében kétségkívül a forradalom-ellenesség és az antiszemitizmus összekapcsolódása állt. Mint azt Nagy Péter Tibor is kifejtette a numerus claususról írt tanulmányában: *„A magyar «konzervatív-liberalizmus» holttestén született forradalmi rendszer, úgy látszik, nem volt képes az eredendően antiliberális antiszemitizmust a forradalmi osztályharc alkotó alkalmazásával és rendező elvével kiküszöbölnie […] S a Tanácsköztársaság egyes népszerűtlen intézkedései a legfőbb vezetők származása miatt kétségtelenül fokozzák az antiszemitizmust […]"* — Nagy Péter Tibor: A numerus clausus történetéhez. In: Magyar Pedagógia, 1985/2. szám, 183. old.

[89] Mint Kovács M. Mária kutatásaiból is tudjuk, a felsőoktatásban tanuló hallgatók számának csökkentésére, s ezáltal az értelmiségi túltermelés visszaszorítására egész Európában történtek próbálkozások. A magyar numerus claususban az volt az egyedi, hogy egyértelműen az izraeliták visszaszorítására törekedett: *„Norvégiában 1926-ban korlátozták az orvosi és a műszaki hallgatók létszámát. Finnország a harmincas évek elején egyfajta részleges numerus clausus-rendszert vezetett be, Skóciában pedig a tanárképző intézményekben csökkentették állami eszközökkel a hallgatók számát. A magyar numerus clausus-törvényben tehát nem az volt az egyedülálló,*

a gyökeres politikai változásokat hozó 1919/20-as tanévben 6 százalék alá süllyedt, de az 1921/22-es tanévre már 14·8 százalékra emelkedett. Ettől kezdve azonban megfigyelhető egy folyamatos, a numerus clausus hatásának betudható egyértelmű csökkenés, mely egészen az 1927/28-as tanévig tartott. Ez az év jelentette a mélypontot, hiszen ekkor az izraeliták hallgatóságon belüli aránya mindössze 8·4 százalék volt, létszámuk pedig 900 alá süllyedt. Ettől kezdve a numerus clausus módosításának (1928. évi XIV. törvény) is köszönhetően[90], ha nem is radikális módon, de újból növekedésnek indult az izraelita felekezethez tartozó hallgatók aránya az egyetemeken. A tetőpont az 1932/33-a tanévvel következett be, amikor közel 1500 diák, az egyetemi hallgatóság 13·6 százaléka vallotta magát izraelita felekezetűnek. Az 1930-as években elharapózó antiszemitizmus előretörésével párhuzamosan az izraelita felekezetű hallgatók is jól érzékelhetően kezdtek kimaradni az egyetemekről. A megállíthatatlan csökkenés oda vezetett, hogy az 1937/38-as tanévben (a zsidótörvények elfogadása előtt!) az izraeliták aránya az egyetemi hallgatóság 6·9 százalékára esett vissza.[91] Az 1940/41-es tanév adatai pedig azt mutatják, hogy az izraeliták aránya alig haladta meg a 2 százalékot hazánk egyetemein. Ebben természetesen a zsidótörvények és a zsidóellenesség fokozódása mellett a numerus clausust visszaállító 1939. évi IV. törvény játszotta a fő szerepet. Mindemellett nem szabad elfelejtkezni azonban arról sem ,hogy *„a magyarországi zsidóság természetes szaporodási rátája 1927-től kezdődően negatív értékeket vett fel.*"[92] A

---

hogy korlátozta a felsőoktatásban résztvevők számát, hanem az, hogy az állampolgárok egy csoportjával, vagy ahogy a törvényben írták «népfajával» szemben kifejezetten diszkriminatív intézkedést alkalmazott." — Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között, Budapest, Helikon Kiadó, 2001., 75. old.

[90] A törvény végrehajtási rendeletét (VKM. 53.000/1928) 1928. július 12-én adták ki. A „szigorúan bizalmas" utasítást azzal a megjegyzéssel küldte meg Klebelsberg a felsőoktatási intézményeknek, hogy *„tekintve ideiglenes jellegét, nyilvánosságra ne hozassék."* — Lásd: Ladányi Andor: A numerus clausus törvény 1928. évi módosításáról. In: Századok, 1994/6. szám, 1134. old.

Debrecenben, akárcsak az egész országban, a törvény parlamenti elfogadása miatt komoly diáktüntetésekre került sor. A zavargások az 1928/29-es tanév megkezdését is veszélyeztették, amint az az Egyetemi Tanács jegyzőkönyveiből is kiderül: A rektor *„a vallás és közoktatásügyi Miniszer Urtól csak az esetben kapott felhatalmazást az egyetem megnyitására, ha az ifjúság garantálja, hogy további rendzavarások nem fordulnak elő. Evégből Rector felhívására a mai napon ugy a Verbőczy, Árpád, mint a Csaba bajtársi egyesületek magistereik és patrónusaik jelenlétében megbeszélést tartottak, melyek eredményeként a Verbőczy és az Árpád egyesület garantálták, hogy további rendzavarások az egyetem megnyitása esetén nem történnek."* — Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1928/29. tanév, VI. rendes ülés, 1928. november 5.; H.B.m.L. VIII. 1/a. 8.k., 23. szám, 674. etsz.

[91] Az egyre radikálisabbá váló közhangulat és a fokozódó zsidóellenesség hatására áttért izraelita hallgatók miatt a fenti statisztikai adatok némileg torzíthatnak.

[92] Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 191. old. — A zsidó népesség természetes szaporodási rátája 1929 és 1933 között -2·4, 1934 és 1938 között -3·5, míg 1939 és 1941 között -5 százalék volt. — Lásd: Jehuda Don-George Magos: A magyarországi zsidóság demográfiai fejlődése. In: Történelmi Szemle 1985/3. szám, 440. old. — Erre a jelenségre, ti. a zsidóság számának csökkenésére már Gyáni Gábor is utalt, amikor kiemelte, hogy *„[…] az izraelita felekezetű zsidóság […] 1920-ban 473 000, 1941-ben viszont már csak 401 000 főt számlált."*— Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban; A társadalom szerkezeti alapvonásai. In: Gyáni Gábor-Kövér György:

helyzetet ezen kívül még tovább súlyosbította az izraelita népesség körében is jelentkező kivándorlási hullám.[93]

Összefoglalva az izraelita felekezetűek egyetemi hallgatóságon belüli arányáról mondottakat világos, hogy a felekezet népességen belüli arányához viszonyítva az 1930-as évek végéig felülreprezentáltság volt tapasztalható. Ennek mértékében azonban jelentős visszaesések mutatkoztak. Noha, — mint arra Gyurgyák János is felhívta a figyelmet — a korszakban az izraelita vallású népesség folyamatos csökkenésben volt[94], ennek mértéke nem volt olyan jelentős, hogy az egyetemeken bekövetkezett drasztikus változások magyarázatául szolgáljon. A folyamat hátterében a politikai és a társadalmi környezet kedvezőtlen változásai álltak. Egyet érthetünk azonban Karády Viktor megállapításával, miszerint a numerus clausus *„[…] végső eredményében, a zsidóság magyarországi egyetemekre való bejutásának globális esélyeit a század elején elért szinten befagyasztotta. [...] A numerus clausussal mégsem sikerült teljesen megtörni a zsidóság jelentősen kiemelkedő iskolázottsági előnyét. […] az egyetemen továbbra is fennmaradt (bár csökkenő mértékben) a zsidó diákok túlképviselete.*"[95]

Az ágostai hitvallású evangélikus felekezethez tartozó egyetemi hallgatók aránya, mint említettük, sosem emelkedett tartósan 10 százalék fölé, mégis érdemes külön figyelmet szentelni rá. A világháború éveiben 7 százalék alatti részarányt képviselő felekezet az 1919/20-as tanévben rövid időre 10 százalék fölé emelkedett ugyan, de az átmeneti időszakot követően, az 1920-as évek első felére meglehetősen stabilan a hallgatóság 8-9 százalékát adta. Az 1920-as évek második felében az evangélikus hallgatók aránya 9 százalék fölé emelkedett, de az 1930-as évekre ez az arány lecsökkent. Az évtized egészében a magukat evangélikus felekezetűnek valló hallgatók aránya ismét 8 és 9 százalék között mozgott. Az 1930-as évek első felében egyértelmű csökkenés jelentkezett, majd az évtized derekán bekövetkezett emelkedést újabb csökkenés követte. Az 1940/41-es tanévre az evangélikusok az egyetemi hallgatóságnak már mindössze alig több mint 7 százalékát tették ki. Ennek ellenére elmondható, hogy az evangélikusok aránya az egyetemeken a korszak egészében elég

---

Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004., 214. old.

[93] Jehuda Don és George Magos számításai szerint az 1920-as és az 1930-as népszámlálások között 28.464 izraelita hagyta el Magyarországot. — Jehuda Don-George Magos: A magyarországi zsidóság demográfiai fejlődése. In: Történelmi Szemle 1985/3. szám, 459. old.

[94] Az izraelita vallású népesség 1920-ban az ország lakosságának 5˙9 százalékát tette ki, 1930-ban az 5˙1 százalékát, míg 1941-ben már csupán a 4˙9 százalékát. (A visszacsatolt területek nélkül csupán 4˙3 százalékát!) Lásd. Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 189. old.

[95] Karády Viktor: Felekezeti státus és iskolázási egyenlőtlenségek, In: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 17. old.

kiegyensúlyozottan alakult. Az evangélikus felekezet megközelítően 6 százalékos népességen belüli arányához viszonyítva elmondható az is, hogy az evangélikus fiatalok az egyetemeken felülreprezentáltak voltak. Ennek a hátterében az állhat, hogy az átlagosnál műveltebb evangélikus családokban nagyobb hagyományai voltak az oktatásnak, s ez az egyetemekre kerülésben is megmutatkozott. Karády Viktor is kimutatta egyik tanulmányában, hogy *„míg 1930 táján a zsidó érettségizettek jutottak be a legritkábban a magyar egyetemekre (kb. 42 százalék), az evangélikusok jutottak be mind között a leggyakrabban (78 százalék), szemben a katolikusok 69 százalékával és a reformátusok 65 százalékával*."[96] Karády az izraelita és az evangélikus felekezethez tartozó fiatalok felülreprezentáltságát az egyetemeken egyértelműen műveltségi okokra vezette vissza.[97] Külön kiemelte körükben az írástudók magas, 70 százalék feletti arányát, valamint azt is, hogy a evangélikusok és az izraeliták körében volt a legalacsonyabb (36, illetve 25 százalék) a szakképzetlen munkásrétegek aránya.[98]

A többi felekezet tekintetében azt lehet kiemelni, hogy a görög keletiek aránya az egyetemi hallgatók között főleg az első világháború idején volt jobban érzékelhető. Ekkor közel 3 százalékát tették ki a hallgatóságnak. Ezt követően azonban arányuk a korszak nagy részében 1 százalék alatt maradt. Az 1940/41-es tanévben megfigyelhető jelentősebb emelkedés (2 százalékra) részben a visszacsatolt területeknek, s a Kolozsváron megnyíló tudományegyetemnek, részben pedig az izraelita felekezetű hallgatók arányában bekövetkezett visszaesésnek tudható be. Az unitáriusok, illetve az egyéb felekezetekhez tartozók aránya, csakúgy mint a felekezeten kívülieké, a korszakban az 1 százalékot sem érte el. Jelentőségük a két világháború közötti egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlását tekintve elenyésző.

Mielőtt rátérnénk a hallgatóság felekezeti megoszlásának egyetemek és tudománykarok szerinti vizsgálatára, mely a helyi jellemzők feltárásával árnyalhatja az eddig kialakított képet, érdemes felhívni a figyelmet az egyetemi hallgatóság és a középiskolai

[96] Karády Viktor: Zsidók és evangélikusok a magyar iskolarendszerben, In: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 98. old. – Az izraelita felekezet tekintetében meg kell jegyezni, hogy az alacsonyabb egyetemekre kerülési ráta hátterében az állt, hogy az izraeliták jóval nagyobb arányban jutottak el az érettségiig, mint az más felekezetek esetében megszokott volt.

[97] Az izraelita és az evangélikus felekezet tanulmányi eredményeivel is kiemelkedett a többi felekezet közül. Karády Viktor kimutatása szerint az 1935-ben diplomát szerzett hallgatók közül 1930-ban az izraeliták 88·2, míg az evangélikusok 73·4 százaléka fejezte be sikeresen az első évfolyamot. Ezek az arányok jelentősen meghaladták a katolikusok 65·4, valamint a reformátusok 61·9 százalékos részarányát. ― Lásd: Karády Viktor: Zsidók és lutheránusok a magyar iskolarendszerben. In: Protestáns Szemle 1994/2. szám 139. old.

[98] Karády Viktor: Nemzeti és felekezeti kisebbségek a budapesti egyetemeken a századfordulón, In: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 203. old.

tanulók felekezeti megoszlásában mutatkozó eltérésekre is. Ehhez nyújt segítséget a következő táblázat.

A gimnáziumi érettségizettek felekezeti megoszlása
a két világháború közötti Magyarországon
(százalékban és számokban)[99]

	Katolikus (római, görög)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita
1926-1931	56·2 12.942	18·5 4271	7·3 1694	0·2 53	0·4 99	17·2 3967
1932-1937	61·1 14.241	18·7 4366	6·7 1571	0·2 37	0·3 71	12·9 3013
1938-1942	62·9 17.918	17·7 5039	6·4 1812	0·6 177	0·5 148	11·8 3359

(II. sz. táblázat)

A táblázat adatait összevetve az eddigi eredményekkel látható, hogy a korszak gimnáziumi érettségit tett fiatalságának felekezeti megoszlása sok szempontból nagyon hasonlóan alakult, mint azt az egyetemi hallgatók esetében láttuk. Megfigyelhető a katolikusok egyértelmű többsége, s a részarányukban bekövetkezett további növekedés, valamint az izraeliták folyamatos háttérbe szorulása is. Világosan látszik azonban a katolikusok és a reformátusok esetében a népességen belüli arányhoz viszonyított alulreprezentáltság, valamint az izraeliták és az evangélikusok felülreprezentált volta is.[100]

A katolikusok aránya az érettségizők között az 1920-as évek második felében nemcsak a társadalomban betöltött szerepükhöz, hanem az egyetemeken tapasztalható arányukhoz képest is nagyon alacsony volt. Ebben az időszakban tehát a katolikusok alulreprezentáltabbak voltak a gimnáziumokban, mint az egyetemeken. Az 1930-as években bekövetkezett növekedésnek köszönhetően azonban, ha a népességen belüli arányukat nem is, de az egyetemeken tapasztalható részarányukat sikerült megközelíteniük.

[99] Karády Viktor adatainak felhasználásával számolva. – Karády Viktor: Felekezeti szegregáció a magyar gimnáziumi piacon (1867-1944), In.: Oktatáspolitika és vallásszabadság. Állam – egyház – iskola – társadalom a 20. században., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000., 282-283. old.

[100] Erre a jelenségre már Síró Béla is felhívta a figyelmet a középfokú oktatásban lejátszódó mobilitásra vonatkozó vizsgálata során: *„A római katolikus és a református felekezetűek a lakossági arányukhoz képest néhány százalékkal kisebb arányban részesedtek a fő- és középiskolát végzett népességben 1920-ban, és a középiskolai népességben a két világháború között is némileg alulreprezentáltak maradtak. Ezzel szemben […] messze kiemelkedően az izraeliták képviselték a felekezetek között a legiskolázottabb elemet: népességi arányuknak 1920-ban több mint négyszeresével, 1932/33-ban több mint háromszorosával voltak jelen a középiskolában."* – Síró Béla: Középfokú iskolázást, műveltségi mobilitást meghatározó tényezők. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Osiris Kiadó, 1956-os Intézet, Budapest, 1995., 570. old.

A reformátusok aránya, — mint látható — a gimnáziumi érettségizők esetében alacsonyabb volt, mint az egyetemi hallgatók körében. Elmondható tehát, hogy a katolikushoz hasonlóan, a református felekezet a gimnáziumokban némileg alulreprezentáltabb volt, mint az egyetemeken. A reformátusok aránya azonban a katolikusokkal szemben a korszak végére nem, hogy közeledni nem tudott, de inkább leszakadni látszott úgy a népességen belüli, mint az egyetemi hallgatóság körében tapasztalható arányszámokhoz képest. Az mindenesetre kijelenthető, hogy az 1920-as évek második felétől a református diákok aránya a gimnáziumokban is, — akárcsak az egyetemeken — meglehetősen kiegyensúlyozottan alakult, s csak a korszak végén kezdett jelentősen csökkenni.

Az izraelita felekezet tekintetében a gimnáziumok esetében is a felülreprezentáltság, valamint a csökkenő tendencia tűnhet föl elsőként. Az oktatási rendszerben tanuló izraelita felekezetűek arányának csökkenése az 1930-as években tehát iskolatípustól, s az oktatás szintjétől függetlenül jelen volt. A gimnáziumi érettségit tett fiatalok esetében azonban ez a csökkenő tendencia korántsem volt olyan drasztikus, mint azt az egyetemi hallgatóság tekintetében láttuk. Az izraeliták aránya a gimnáziumok végzősei között még a korszak végén sem süllyedt 11 százalék alá.

Az evangélikus felekezetű érettségizők esetében jelentkező folyamat egyértelműen a folyamatos csökkenés volt. Bár az egyetemi hallgatók esetében is jelen voltak csökkenési hullámok, (főként az 1930-as években) de ezek korántsem voltak olyan egyértelműek, mint az a gimnáziumok esetében látható. Az érettségizők körében az evangélikus felekezetűekre vonatkozó arányszám rendre jóval alacsonyabb, mint az egyetemeken, de a felekezet népességen belüli arányát így is meghaladják. Az evangélikusok felülreprezentáltsága tehát a gimnáziumokban is kimutatható, ha nem is olyan mértékben, mint az az egyetemeken jelentkezett.

A görög keleti, unitárius és egyéb felekezethez tartozók aránya a gimnáziumi érettségit tett fiatalok körében is végig 1 százalék alatt maradt. De ez nem is lehet meglepő, hiszen ezeknek a felekezeteknek a népességen belüli aránya is roppant alacsony volt.

Mint láthattuk tehát a két világháború között a gimnáziumok és az egyetemek diákjainak vallási összetételében több lényeges hasonlóság is észrevehető volt. A hallgatóság felekezeti megoszlása viszont az egyes felekezetek népességen belüli arányát nem minden esetben tükrözte. Ahhoz, hogy az egyetemi hallgatók vallási megoszlásáról még többet megtudjunk, elengedhetetlen a helyi szintű vizsgálatok elvégzése.

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása az egyes egyetemeken

A két világháború között az egyetemi hallgatóság vallási összetétele nagyban függött a helyi viszonyoktól. Az egyes egyetemek hallgatóságának felekezeti jellemzőit több tényező is meghatározta. Ezek közül leginkább az intézmények fő vonzáskörzetébe tartozó népesség vallási jellemzőit emelhetjük ki, de szintén fontos szerepe volt az egyes felekezetek helyi szinten megnyilvánuló tanulás iránti hajlandóságának, tudásorientációjának, illetve pályaválasztási hagyományainak. A helyi szintű vizsgálatokat a Pázmány Péter Tudományegyetemmel kezdjük.

Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása a Pázmány Péter Tudományegyetemen a két világháború között[101]

Tanév	Katolikus (görög, római)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Felekezeten kívüli	Hallgatók összes száma
1914/15	43·3 2124	10·4 513	6·5 321	2·4 118	0·2 10	37·1 1820	0·0 1	0·1 4	100·0 4911
1915/16	46·5 1452	9·7 304	6·1 189	2·3 71	0·2 7	35·1 1095	0·1 3	0·0 1	100·0 3122
1916/17	45·0 1594	8·9 315	6·0 213	2·8 99	0·3 10	36·8 1301	0·1 3	0·1 3	100·0 3538
1917/18	40·7 4370	9·8 1049	6·1 653	3·1 328	0·3 31	39·9 4288	0·1 7	0·0 6	100·0 10.732
1918/19	41·5 5059	10·0 1225	6·2 754	1·5 185	0·3 36	40·2 4911	0·0 3	0·3 30	100·0 12.203
1919/20	69·8 3330	18·7 893	10·0 479	0·7 35	0·5 22	0·3 12	0·0 1	—	100·0 4772
1920/21	65·1 3777	16·8 976	8·9 514	0·8 45	0·4 25	7·9 459	0·1 4	—	100·0 5800
1921/22	64·2 4237	17·5 1157	8·8 578	0·7 44	0·7 47	8·0 525	0·1 6	—	100·0 6594
1922/23	65·9 4543	16·8 1159	8·3 570	0·5 36	0·8 59	7·6 525	0·1 4	—	100·0 6896
1923/24	64·7 3822	17·5 1032	8·9 525	0·4 24	0·8 46	7·7 456	0·0 3	—	100·0 5908
1924/25	64·6 3601	17·5 976	9·1 505	0·5 26	0·5 29	7·7 428	0·1 4	—	100·0 5569
1925/26	65·6 3493	16·5 882	9·2 489	0·4 21	0·6 32	7·6 403	0·1 5	—	100·0 5325
1926/27	65·6 3540	16·3 880	9·7 521	0·3 18	0·7 36	7·3 393	0·1 5	—	100·0 5393

[101] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

1927/28	67·1 3844	15·6 892	9·8 562	0·3 19	0·5 31	6·6 377	0·1 3	0·0 1	100·0 5729
1928/29	67·5 3866	15·0 859	9·2 528	0·3 18	0·7 40	7·2 411	0·1 4	0·0 2	100·0 5728
1929/30	66·9 3495	15·0 785	9·1 475	0·3 16	0·8 42	7·9 412	0·0 2	—	100·0 5227
1930/31	66·7 3469	15·0 777	8·2 426	0·3 16	0·7 37	9·0 469	0·1 4	—	100·0 5198
1931/32	66·7 3485	13·7 715	8·1 423	0·3 16	0·5 29	10·6 554	0·1 4	—	100·0 5226
1932/33	66·4 3495	13·8 728	8·0 421	0·3 17	0·6 31	10·8 570	0·1 3	—	100·0 5265
1933/34	67·5 3529	13·8 721	7·7 402	0·3 17	0·5 30	10·1 527	0·1 4	—	100·0 5230
1934/35	68·4 3366	13·5 665	7·9 389	0·5 23	0·5 26	9·0 441	0·2 9	—	100·0 4919
1935/36	68·6 3174	14·7 681	8·2 380	0·4 19	0·4 20	7·6 349	0·1 2	—	100·0 4625
1936/37	68·6 2984	15·0 650	8·3 362	0·6 25	0·6 25	6·9 301	0·0 1	—	100·0 4348
1937/38	70·4 2827	14·8 594	8·1 325	0·6 25	0·4 15	5·7 228	0·0 2	—	100·0 4016
1938/39	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 3947
1939/40	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 3898
1940/41	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 4156
1941/42	73·4 1506	15·4 316	7·6 156	1·2 24	0·4 9	1·7 36	0·3 6	—	100·0 2053

(III. sz. táblázat)

A táblázat adataira pillantva úgy tűnhet, hogy a Pázmány hallgatóságának felekezeti megoszlása csupán az országos folyamatokat tükrözte. A négy meghatározó felekezetre vonatkozó részletes elemzés azonban többet árul el ennél.

A katolikus hallgatók többségéhez jól láthatóan a korszak egészében kétség sem férhetett. Arányuk az első világháború évei alatt az országoshoz nagyon hasonlóan alakult. Az 1919/20-as tanévben azonban a katolikusok aránya a Pázmányon megközelítette a 70 százalékot, s az ehhez a felekezethez tartozó hallgatók a következő években is az országoshoz képest jóval magasabb arányban voltak jelen Budapesten. Míg az országos arányok a 60 százalékot sem érték el, addig itt a katolikusok aránya 65 százalék körül alakult. Az 1928/29-es tanévben az egyetem hallgatóságának 67·5 százaléka a katolikus felekezethez tartozott, s ezzel már jóval átlépte a felekezet népességen belüli arányát. Az 1920-as évek végén, 1930-as évek elején itt is bekövetkező csökkenést követően a növekedési hullám oda vezetett, hogy az 1937/38-as tanévre a katolikusok aránya átlépte a 70 százalékot, s az 1940/41-es tanévre

további 3 százalékkal emelkedett. Az országos számarányokhoz képest magas (1940/41-ben csaknem 8 százalékkal magasabb!) számarány a Pázmány erőteljesen katolikus jellegét támasztja alá, ami az egyetem meghatározó katolikus hagyományainak tudható be.[102] Az egyetem igen nagy létszámú hallgatósággal rendelkezett, s a magyar társadalomban többségben lévő katolikusok gyermekeinek gyűjtőhelyévé vált. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy egyedül itt működött az országban római katolikus hittudományi kar, bár az igaz, hogy ez a fakultás létszámában és arányában is eltörpült a többi tudománykarhoz képest.

A református felekezetű hallgatók szerepe a Pázmányon az országos helyzethez képest jóval visszafogottabb volt. Arányuk a háború évei alatt jóval 10 százalék alá süllyedt, s még a kiugrónak tekinthető 1919/20-as tanévben is 1·3 százalékkal alatta maradt az országos részaránynak. A református hallgatók 1920-as évek első felében mutatkozó 17-18 százalékos aránya az 1924/25-ös tanévtől aztán egy 10 évig tartó folyamatos csökkenés vette kezdetét. A mélypontot az 1934/35-es tanév jelentette, amikor a hallgatóknak alig több mint 13 százaléka vallotta magát reformátusnak. Ezt követően a felekezet aránya az egyetemen 15 százalék körül alakult, de így is közel 5 százalékkal elmaradt az országos részaránytól. Ehhez feltehetően a sok reformátust vonzó Tisza István Tudományegyetem is hozzájárult. A református hallgatók aránya tehát a Pázmány Péter Tudományegyetemen a korszak egészében messze elmaradt a felekezet népességen belüli arányától. A reformátusok alulreprezentáltságának mértéket mutatja az is, hogy arányaik tekintetében még az országos helyzetükhöz képest is jelentősen elmaradtak.

Az izraeliták aránya a Pázmányon az első világháború éveiben jól érzékelhetően magasabb volt az országos átlagnál. Az 1918/19-es tanévben meghaladta a 40 százalékot is! A

[102] A Pázmány Péter Tudományegyetemet, akárcsak a Debrecenben működő Tisza István Tudományegyetemet már alapításától fogva erősen felekezeti jellegű felsőoktatási intézményként tartották számon. Itt azonban nem a református, hanem elsősorban a római katolikus egyház befolyása volt megfigyelhető. A Pázmányt éppen ezért a kortársak igen gyakran csak „katolikus egyetem"-nek nevezték. K. Kovács Gyula jogászprofesszor 1920. augusztusában ezt a kari tanácsban is hangsúlyozta: *„Egyetemünk jogi természetét egyedül megfelelőleg fejezi ki, hogy a budapesti m. kir. tudományegyetem katholikus egyetem, mely állami kezelésben áll."* A katolikus jelleg nem egyszer külsőségekben is megnyilvánult. 1920. november 4-én, a tanévnyitó ünnepségen Hanuy Ferenc, az egyetem rektora a pápai zászlót is kitűzette a főépületre. — Lásd: Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. In: Történelmi Szemle, 2002/3-4. szám, 293-294. old.
Az egyetem katolikus jellegéről a 300 éves jubileumról szóló 1935. évi V. törvény képviselőházi tárgyalásán is szó esett. Míg azonban Petrovácz Gyula hozzászólásában a katolikus jelleget hangsúlyozta, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter ezzel kapcsolatos fenntartásainak adott hangot: *„[…] ma, amikor ez az egyetem 300 év múltán az egész nemzet egyetemévé lett […] ez a jubileum nem lehet csupán a katolikus magyarság ünnepe. Tagadom t. képviselőtársam, hogy akár a budapesti egyetemet csak katolikus, akár a debreceni egyetemet csak református egyetemnek lenne szabad tekinteni, mindkettő az egész nemzeté."* — A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi emlékkönyve, (Az Egyetemi Tanács megbízásából szerkesztette Kornis Gyula, az egyetem rektora), Budapest, 1936., 98. old.

következő tanévben bekövetkezett aránycsökkenés a fővárosban még az országosnál is drasztikusabbnak bizonyult. A Pázmányon ebben a tanévben mindössze 12 izraelita felekezetű hallgató tanult, ami a hallgatóságnak mindössze 0·3 százalékát jelentette. A bekövetkezett visszaesésre elsősorban nem a numerus clausus rendelkezés miatt került sor, hiszen az izraeliták számában már a törvény elfogadását megelőzően megkezdődött a csökkenés. A fő ok feltehetően a nem egyszer erőszakos cselekményekbe torkolló általános közhangulatban, a fokozódó ellenforradalmiságban és zsidóellenességben keresendő.

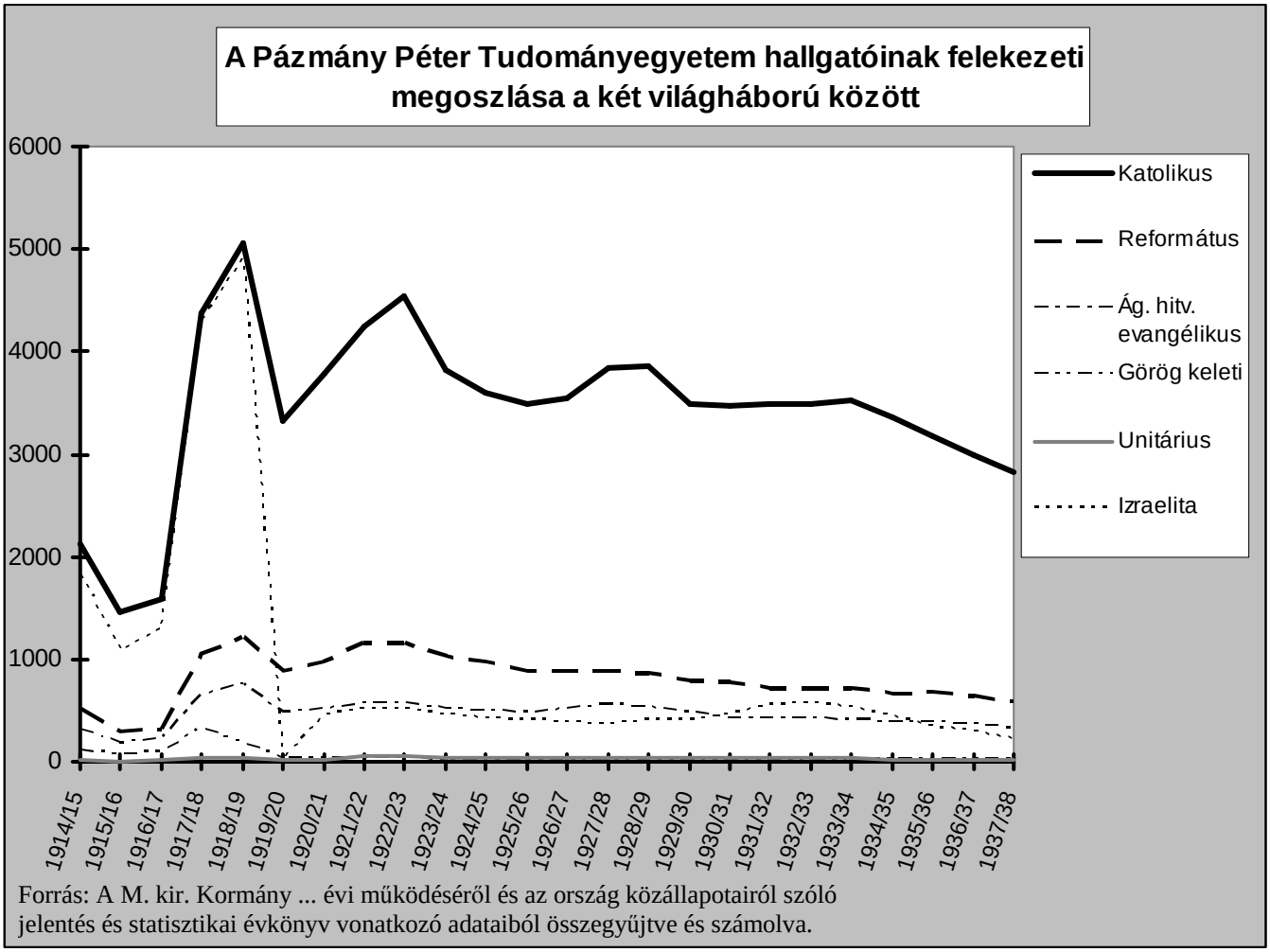

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(II. sz. ábra)

Az 1920-as évekre az izraeliták aránya 7-8 százalék körül látszott állandósulni. Ez még akkor is igaz, ha az 1927/28-as tanévben 6 százalék alá süllyedt a részarány. Az 1920-as években az izraelita felekezetű hallgatók országos részarányoktól elmaradó arányszámai feltehetően a numerus clausus szigorúbb végrehajtásának következtében álltak elő. A táblázat adataiból azonban az is kitűnik, hogy az izraeliták arányának csökkenése az 1921/22-es tanévtől kezdődően megfigyelhető volt. Ez a csökkenés azonban nem volt olyan ütemű, mint

azt az országos adatoknál láttuk. Az 1928-as módosítást követő növekedés az izraeliták hallgatóságon belüli arányában Budapesten is jelentkezett. Részarányuk az 1931/32-es tanévben átlépte a 10 százalékos határt. A következő tanévtől kezdődően azonban rohamos csökkenés kezdődött, s az 1937/38-as tanévre az izraelita felekezetű hallgatók aránya 6 százalék alá süllyedt. Az 1941/42-es tanévre ez az arány már a 2 százalékot sem érte el. Mindezt sajátos megvilágításba helyezik az izraelitáknak a fővárosi népességen belüli arányáról rendelkezésre álló adatok. Ezek szerint Budapesten az izraelita vallású népesség aránya 1920 és 1941 között 23·2 százalékról 15·8 százalékra esett vissza.[103] Elmondható tehát, hogy az izraeliták hallgatóságon belüli aránya a felekezet fővárosi népességben betöltött szerepéhez képest jelentős alulreprezentációt mutat. Az izraelita hallgatók arányáról a Pázmány Péter Tudományegyetemen összefoglalóan megjegyezhető, hogy a két világháború közötti időszakban az országos részarányokhoz és a fővárosi népességen belüli arányhoz képest mindvégig alacsony maradt. Mindezt részben magyarázhatja a Tanácsköztársaság bukása után ellenségessé váló közhangulat, a numerus clausus szigorúbb végrehajtása, vagy az 1930-as években a fővárosból kiinduló zsidóellenesség is.

Az evangélikus hallgatók két világháború közötti arányáról elmondható, hogy Budapesten, — akárcsak országosan — a népességen belüli arányukhoz képest felülreprezentáltnak tekinthetők. Az első világháború alatt 6 százalék körüli részarányuk a Pázmányon némileg elmaradt az országos aránytól. Az 1920-as évek első felében aztán 8 és 9 százalék között mozgott az evangélikusok aránya, de már az 1924/25-ös tanévben átlépte a 9 százalékos határt (9·1 százalék). A tetőpontot a részarányt illetően az 1927/28-as tanév jelentette, amikor a hallgatóság 9·8 százaléka vallotta magát evangélikusnak. Ebben a tanévben tehát minden 10-edik hallgató evangélikusnak vallotta magát a Pázmányon. 5700 főt meghaladó hallgatói létszám mellett! Ezt követően az evangélikusok aránya csökkenni kezdett, s egy rövid, az 1930-as évek derekára tehető növekedési hullámot követően az 1940/41-es tanévre 8 százalék alá csökkent. Az evangélikusok felülreprezentáltságához a két világháború között azonban a Pázmány Péter Tudományegyetem esetében sem férhet kétség.

A többi felekezetekről Budapesten is ugyanaz mondható el, mint ami az országos jellemzőjük volt. A görög keletieknek az első világháború éveiben még 2-3 százalékos részarányuk volt, de Trianont követően ez a népesség javarészt a határokon túlra került. A két világháború között pedig az eddig említetteken kívül egyetlen felekezet sem tudott 1 százalék fölé kerülni.

[103] Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 189. old.

Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása a Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között[104]

Tanév	Katolikus (görög, római)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Felekezeten kívüli	Hallgatók összes száma
1914/15	10·9 36	79·8 264	1·5 5	0·6 2	—	5·7 19	1·5 5	—	100·0 331
1915/16	19·6 44	70·7 159	2·2 5	0·4 1	—	5·8 13	0·9 2	0·4 1	100·0 225
1916/17	20·9 53	63·4 161	4·7 12	0·4 1	—	9·8 25	0·8 2	—	100·0 254
1917/18	25·7 164	56·7 362	5·6 36	0·8 5	0·2 1	10·7 68	0·3 2	—	100·0 638
1918/19	26·0 180	58·3 403	4·2 29	0·3 2	0·3 2	10·9 75	—	—	100·0 691
1919/20	28·9 177	59·4 363	4·1 25	—	0·2 1	7·2 44	0·2 1	—	100·0 611
1920/21	47·4 209	38·8 171	6·6 29	—	0·2 1	7·0 31	—	—	100·0 441
1921/22	25·6 170	57·0 379	3·8 25	—	0·4 3	13·2 88	—	—	100·0 665
1922/23	22·8 184	58·4 471	4·4 35	0·1 1	0·6 5	13·7 110	—	—	100·0 806
1923/24	24·4 195	58·4 468	3·1 25	0·1 1	0·5 4	13·5 108	—	—	100·0 801
1924/25	25·0 209	58·4 488	3·5 29	0·1 1	0·6 5	12·4 104	—	—	100·0 836
1925/26	24·1 211	59·7 523	4·6 40	—	0·8 7	10·8 95	—	—	100·0 876
1926/27	23·5 224	61·6 586	4·5 43	—	0·3 3	10·1 96	—	—	100·0 952
1927/28	26·7 274	59·8 613	4·4 45	—	0·2 2	8·9 91	—	—	100·0 1025
1928/29	25·4 289	55·5 632	4·2 48	0·4 4	0·4 4	14·0 160	0·1 1	—	100·0 1138
1929/30	24·2 316	55·5 726	3·8 49	0·2 3	0·2 3	16·1 210	—	—	100·0 1307
1930/31	25·4 353	53·1 740	3·8 53	0·1 2	0·2 3	17·4 242	—	—	100·0 1393
1931/32	21·5 303	53·1 748	3·5 49	0·1 2	0·2 3	21·5 302	0·1 1	—	100·0 1408
1932/33	24·0 336	53·9 754	3·6 50	0·1 2	0·2 3	18·2 255	—	—	100·0 1400
1933/34	25·2 355	57·3 809	2·7 38	—	0·1 2	14·7 208	—	—	100·0 1412

[104] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

1934/35	25·4 335	59·5 785	2·5 33	0·1 1	0·2 3	12·3 162	—	—	100·0 1319
1935/36	26·0 308	62·1 736	3·1 37	0·2 3	0·2 2	8·4 99	—	—	100·0 1185
1936/37	25·4 289	64·5 735	2·9 33	0·2 2	0·2 2	6·8 78	—	—	100·0 1139
1937/38	27·7 269	63·6 618	2·6 25	0·3 3	0·2 2	5·6 54	—	—	100·0 971
1938/39	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 1051
1939/40	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 1023
1940/41	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 962
1941/42	31·1 116	57·9 216	4·3 16	1·3 5	—	5·4 20	—	—	100·0 373
1942/43[105]	31·8 331	59·3 618	3·7 39	1·1 11	0·2 2	3·8 40	0·1 1		100·0 1042

(IV. sz. táblázat)

A vidéki egyetemek közül az egyetemi hallgatók felekezeti megoszlását elsőként Debrecenben célszerű megvizsgálni. Ez az egyetem volt ugyanis az, amelyik a korszak egészében székhelyén maradhatott, s ez volt az az intézmény, melynek nagyfokú felekezeti meghatározottságát már a korszakban is hangoztatták. Debrecent már a kortársak is „protestáns egyetem”-ként tartották számon — a fenti táblázat adatai alapján — nem véletlenül. A korszak egészében kiütközött a reformátusok abszolút túlsúlya. Hozzájuk képest minden más felekezet eltörpült.

A katolikusok aránya az első két tanévben különösen alacsony volt, de már a háború végére 26 százalékra növekedett. A katolikusok arányában Debrecen vonatkozásában az 1920/21-es tanév volt kiugróan magas. Ekkor kivételesen a 47 százalékot is meghaladta. Ennek hátterében az állt, hogy amíg a megelőző tanévhez képest a katolikusok száma növekedésnek indult, addig a reformátusok száma jelentősen lecsökkent. A jelenség egyszeri volt, s már a következő tanévben helyreállt a „régi rend”. A katolikusok aránya ettől kezdve az egész korszakban többnyire 22 és 26 százalék között hullámzott. Az 27 százalékos arányt a katolikus felekezethez tartozó hallgatók csak az 1927/28-as tanévben tudták megközelíteni. Az izraelita felekezethez tartozó hallgatók arányának csökkenésével összefüggésben Debrecenben is bekövetkezett némi növekedés a katolikus hallgatók arányában az 1930-as évek második felére.

[105] ÉVK. ÉS ALM., 1941/42., 348. old. [Az évkönyv adatai tájékoztató jellegűek, pontosságuk a szakszerű statisztikusok által készített kimutatások adatainak megbízhatóságától elmarad.]

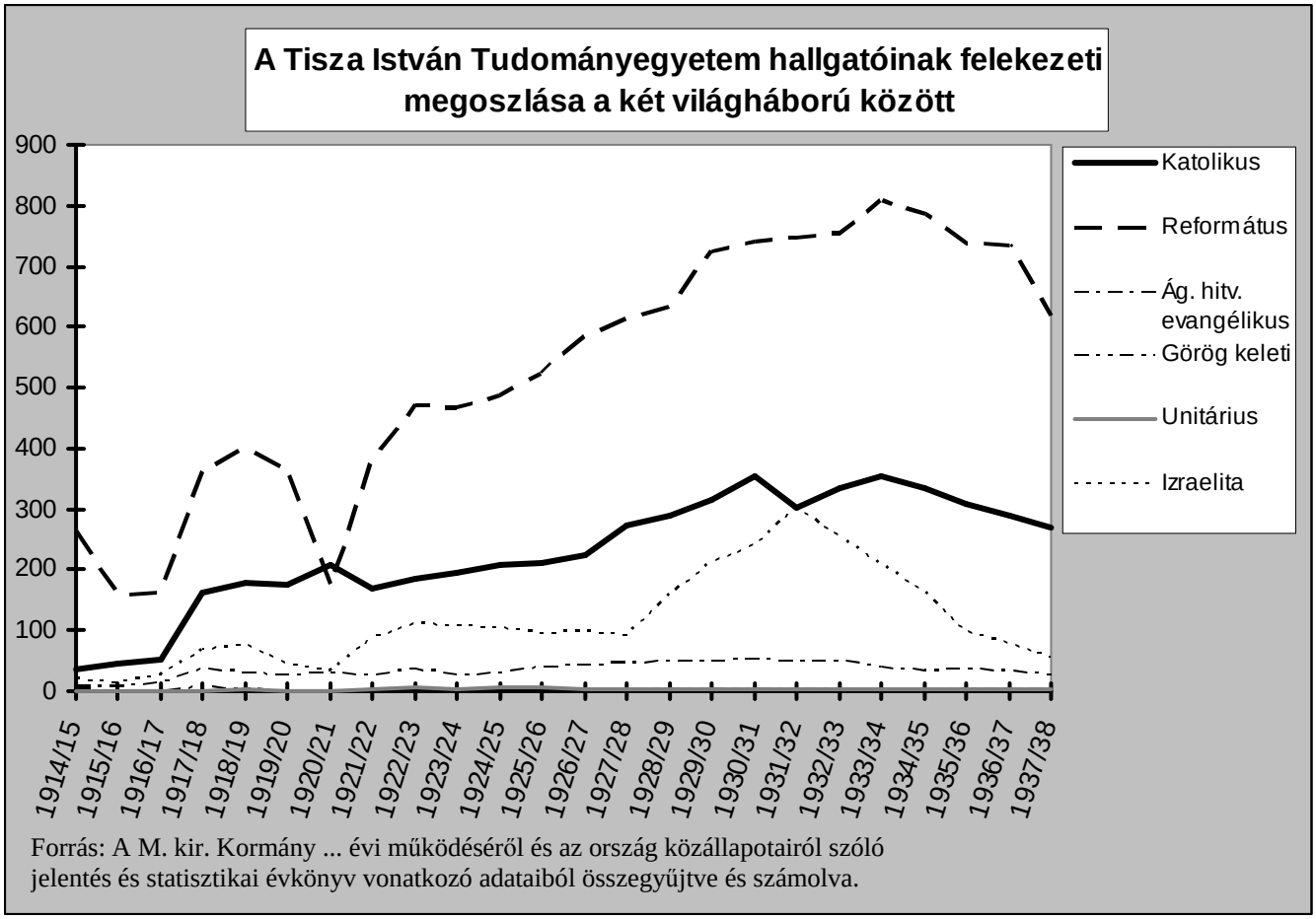

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(III. sz. ábra)

Az 1937/38-as tanévben arányuk megközelítette a 28 százalékot, az 1940/41-es tanévre pedig a hallgatók több mint 31 százaléka vallotta magát katolikusnak. Debrecen felekezeti meghatározottságának köszönhetően tehát a katolikus hallgatók aránya a Tisza István Tudományegyetemen messze elmaradt a katolikusok országos arányától.[106] Debrecenben a katolikusok tehát nem, hogy nem tudták megőrizni vezető szerepüket, de alulreprezentáltságuk addig nem látott méreteket öltött.

Debrecenben egy másik felekezet, a református volt az, amelyik végig domináns tudott maradni. Ez egyértelműen az egyetem, illetve a környező lakosság felekezeti meghatározottságaival állt összefüggésben.[107] Az egyetem felekezeti jellegére utalt már az is, hogy az első, 1914/15-ös tanévben a reformátusok aránya megközelítette a 80 százalékot. Ez a túlzott fölény már a háború alatt, az egyetem benépesedésével egy időben lecsökkent. Az 1920-as évek első felében a református hallgatók aránya 57 és 60 százalék között mozgott. Az

[106] Debrecen esetében ráadásul a görög katolikusok némileg felülreprezentáltak voltak az országos arányukhoz (2·3) képest. Ez a felülreprezentáltság pedig az egyetem hallgatóinak felekezeti megoszlásában is tetten érhető. Az 1924/25-ös tanévben a hallgatók 3·6 százaléka (30 fő), az 1929/30-as tanévben 2·7 százaléka (36 fő), míg az 1934/35-ös tanévben 3·2 százaléka (43 fő) tartozott a görög katolikus felekezethez. — Forrás: Az éves kormányjelentések (M. kir. Kor. 19..) megfelelő adatai.

[107] Erről lásd később a regionális megoszlással foglalkozó fejezetet.

1926/27-es tanévben azonban a hallgatóknak ismét több mint 61 százaléka református volt. Ezután egyértelmű csökkenés következett be a református hallgatók arányában (1930/31-ben 53·1 százalék), de ez nem tartott sokáig. Az 1930-as évek derekán egyértelmű növekedési hullám indult meg. Az 1936/37-es tanévben a hallgatóság több mint 64 százaléka református vallású volt.[108] Az 1940/41-es tanévre a református felekezet aránya a Tisza István Tudományegyetemen 58 százalék alá csökkent, de ez csak átmeneti visszaesésnek tekinthető. A két világháború között tehát Debrecenben a református felekezet páratlan dominanciája érvényesült. Nemcsak országos arányukat lépték túl jelentősen, hanem társadalmi arányaikhoz képest is felülreprezentáltak voltak a hallgatók körében. A református vallású hallgatók korszak egészében csupán Debrecenben tudták arányaikban megelőzni a katolikus többséget.

Az izraelita felekezetű hallgatók aránya Debrecenben az első években jóval elmaradt a felekezet akkoriban jellemző 30 százalék feletti országos hallgatói arányától. A kezdetben 6 százalék alatti részarány az első világháború végére a 11 százalékot is megközelítette, de még ez is messze elmaradt az ekkor közel 38 százalékos országos arányhoz képest. Az 1919/20-as tanévben Debrecenben is több mint 3 százalékkal csökkent az izraeliták aránya az egyetemen, de ez a 7 százalék feletti részarány az országos 5·5 százalékhoz képest jelentősnek mondható. Az ebben a tanévben jelentkező erőszakhullám tehát Debrecenben közel sem járt olyan súlyos következményekkel, mint azt a Pázmány Péter Tudományegyetem esetében láttuk. A következő tanév azonban vízválasztónak bizonyult, hiszen az 1920/21-es tanévben, míg az izraeliták országos aránya közel 13 százalékra ugrott, addig Debrecenben kereken 7 százalékra csökkent. Az 1922/23-as tanévre az izraelita felekezetű diákok aránya már Debrecenben is az országos részaránynak megfelelően alakult, megközelítette a 14 százalékot. Ezt követően a numerus clausus hatására itt is megkezdődött az arányok csökkenése. Az izraeliták arányszáma azonban a Tisza István Tudományegyetemen a csökkenés ellenére évről-évre végig magasabb volt az országos részarányoknál. A mélypontot az 1927/28-as tanév jelentette, amikor az országos 8·4 százalékkal szemben Debrecenben 8·9 százalékra süllyedt az izraelita hallgatók aránya. Az 1928/29-es tanév még ennél is jobban mutatja a megvilágítani szándékozott jelenséget. A hirtelen megindult növekedés hatására ebben a tanévben már 14 százalékra ugrott a Tisza István Tudományegyetem izraelita felekezetű hallgatóinak aránya, miközben ugyanekkor az országos arányszám mindössze 9·2 százalék volt. Debrecenben a növekedés, bár nagyon látványos volt, de csak az 1931/32-es tanévig tartott. Ekkor az izraeliták a hallgatók 21·5 százalékát tették ki, tehát minden ötödik egyetemi

[108] Lásd a fenti táblázat adatait.

hallgató ehhez a felekezethez tartozott Debrecenben. Az 1930-as években végbement csökkenés főként az évtized második felében vált rohamossá. Az Tisza István Tudományegyetemen az 1934/35-ös tanévig az izraeliták aránya az országos arányok felett tudott lenni, ettől kezdve viszont egyre inkább leszakadni látszott. Az 1937/38-as tanévre az izraeliták hallgatóságon belüli aránya mindössze 5·6 százalékra esett vissza Debrecenben, miközben az országos arány még 7 százalék közelében járt. Ez a 6 százalék alatti részarány a felekezet városi népességen belüli arányához képest is alacsonynak tekinthető, ha figyelembe vesszük, hogy Debrecenben az izraeliták aránya 1920 és 1941 között 9·9 százalékról 7·3 százalékra csökkent.[109] Az 1941/42-es tanévre vonatkozó adatok azt is elárulják azonban, hogy míg az izraelita hallgatók országos aránya ekkorra jelentősen, 3 százalék alá csökkent, addig Debrecenben, az 1937/38-as tanévhez képest szerény, mindössze 0·2 százalékos csökkenés következett be. Az 1930-as évek második felében lejátszódó folyamat mindenesetre nem változtat azon a tényen, hogy a Tisza István Tudományegyetem történetében volt egy viszonylag hosszú, 1921-től 1935-ig terjedő időszak, melyben az izraelita vallású hallgatók aránya a felekezet országos részarányánál rendre magasabban alakult.

Az evangélikus hallgatók aránya Debrecenben az országos részarányokhoz képest igen alacsony volt. Csak az 1920/21-es tanévben haladta meg a 6 százalékot. A felekezet népességen belüli arányától azonban az egyetem evangélikus hallgatóinak aránya rendre elmaradt. Kisebb-nagyobb ingadozások után csak az 1920-as évek második felére tudták az evangélikusok tartósan meghaladni a 4 százalékos határt. Ezt követően azonban csökkenési tendencia érvényesült, s az 1930-as évek második felében már csak 2-3 százalékot kitevő evangélikus felekezetű hallgató tanult Debrecenben. Az evangélikusok jelentős alulreprezentáltsága a város és az egyetem kálvinista hagyományaival magyarázható.

Tekintettel arra, hogy az eddigieken kívül más felekezetekhez tartozó hallgatók alig akadtak Debrecenben, ezek részarány-változásainak vizsgálatára külön nem térünk ki.

[109] Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 189. old.

Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása az Erzsébet Tudományegyetemen a két világháború között[110]

Tanév	Katolikus (görög, római)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Felekezeten kívüli	Hallgatók összes száma
1914/15	***66·8*** ***123***	***3·3*** ***6***	***16·3*** ***30***	***3·8*** ***7***	**—**	***9·8*** ***18***	**—**	**—**	***100·0*** ***184***
1915/16	***72·5*** ***92***	***3·9*** ***5***	***10·2*** ***13***	***1·6*** ***2***	**—**	***11·8*** ***15***	**—**	**—**	***100·0*** ***127***
1916/17	***66·4*** ***101***	***7·9*** ***12***	***15·1*** ***23***	***2·0*** ***3***	**—**	***8·6*** ***13***	**—**	**—**	***100·0*** ***152***
1917/18	***62·5*** ***258***	***9·4*** ***39***	***13·3*** ***55***	***1·5*** ***6***	**—**	***13·1*** ***54***	**—**	***0·2*** ***1***	***100·0*** ***413***
1918/19	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1919/20	61·8 13	19·1 4	19·1 4	—	—	—	—	—	100·0 21
1920/21	29·6 191	8·2 53	4·2 27	0·6 4	0·1 1	57·3 370	—	—	100·0 646
1921/22	31·4 468	8·4 125	3·3 50	0·3 4	0·5 7	56·1 835	—	—	100·0 1489
1922/23	33·7 516	8·8 134	4·0 62	0·4 6	0·5 7	52·6 805	—	—	100·0 1530
1923/24	36·8 475	7·8 101	8·5 109	0·5 6	0·4 5	46·0 593	—	—	100·0 1289
1924/25	47·8 529	9·5 105	9·0 100	0·5 5	0·5 5	32·7 362	—	—	100·0 1106
1925/26	55·1 558	10·0 101	10·0 102	0·5 5	0·4 4	24·0 243	—	—	100·0 1013
1926/27	58·6 589	10·6 106	12·8 129	0·2 2	0·3 3	17·5 176	—	—	100·0 1005
1927/28	63·2 716	10·1 114	13·0 147	0·8 9	0·4 5	12·4 140	0·1 1	—	100·0 1132
1928/29	63·4 779	9·9 122	14·7 180	0·3 4	0·5 6	11·0 135	0·2 2	—	100·0 1228
1929/30	63·7 829	9·4 122	15·5 202	0·3 4	0·3 4	10·6 138	0·2 2	—	100·0 1301
1930/31	64·8 918	9·7 138	13·9 197	0·1 2	0·2 3	11·2 158	0·1 1	—	100·0 1417
1931/32	62·7 888	8·8 124	13·9 197	0·1 2	0·2 3	14·2 201	0·1 1	—	100·0 1416
1932/33	62·2 920	8·5 126	14·3 212	0·1 1	0·1 1	14·8 218	—	—	100·0 1478
1933/34	61·4 955	9·6 149	14·0 218	0·1 1	—	14·9 232	—	—	100·0 1555
1934/35	64·5 982	9·3 141	14·5 221	0·3 4	0·3 4	11·1 169	—	—	100·0 1521

[110] M. kir. Kor. 19.., **—** Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva. A Pozsonyra vonatkozó adatok dőlt betűvel!

1935/36	64·7 951	9·8 144	15·1 221	0·3 5	0·3 4	9·8 144	—	—	100·0 1469
1936/37	66·3 928	10·3 144	14·9 208	0·2 3	0·1 2	8·2 115	—	—	100·0 1400
1937/38	69·1 885	9·1 116	15·0 192	0·3 4	0·2 3	6·3 80	—	—	100·0 1280
1938/39	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 1096
1939/40	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 1016
1940/41	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 941
1941/42	75·3 329	11·9 52	8·2 36	1·4 6	0·5 2	2·7 12	—	—	100·0 437

(V. sz. táblázat)

Az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóinak vallási megoszlását azért is érdemes megvizsgálni, mivel a Tisza István Tudományegyeteméhez hasonlóan felekezeti jellege igen erős volt. Már a Pozsonyban létrejött egyetem falai között is a katolikusok mögött nem a református, hanem az evangélikus, illetve az izraelita felekezet sorakozott fel. Az 1917/18-as tanévre vonatkozóan a katolikusok 62 százalékot meghaladó aránya mellett arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy az evangélikusok és az izraeliták aránya egyaránt 13 százalék felett volt, míg a reformátusok aránya alig lépte túl a 9 százalékot. Ennek fényében érdemes végignézni, hogy miként alakult az egyes felekezetek részaránya az egyetem új székhelyén, Pécsett.

Látható, hogy a katolikus hallgatók aránya a Budapestre menekült egyetemen az 1920/21-es tanévre 30 százalék alá süllyedt. Ettől kezdve azonban folyamatos növekedés kezdődött, s a katolikus felekezethez tartozó hallgatók aránya az 1925/26-os tanévre átlépte a hallgatók 55 százalékát, míg az 1937/38-as tanévben már a 69 százalékot is meghaladta. Esetükben felülreprezentációról csak az 1930-as évek második felétől beszélhetünk.

A reformátusok aránya, mint arról már volt szó, rendkívül alacsonyan alakult. Az 1920/21-es tanévben alig több mint 8 százalékát tették ki a hallgatóságnak. Ez az arány növekedésnek indult ugyan, de csak az 1920-as évek közepére érte el a 10 százalékot. Az 1926/27-es tanévtől (10·6 százalék) kezdődően aztán a reformátusok aránya az Erzsébet Tudományegyetemen csökkenni kezdett, mígnem az 1932/33-as tanévben már a hallgatóknak csak 8·5 százaléka volt református. Ezt követően körülbelül 1 százalékos növekedés következett, sőt az 1936/37-es tanévben a reformátusok aránya ismét 10 százalék fölé került.

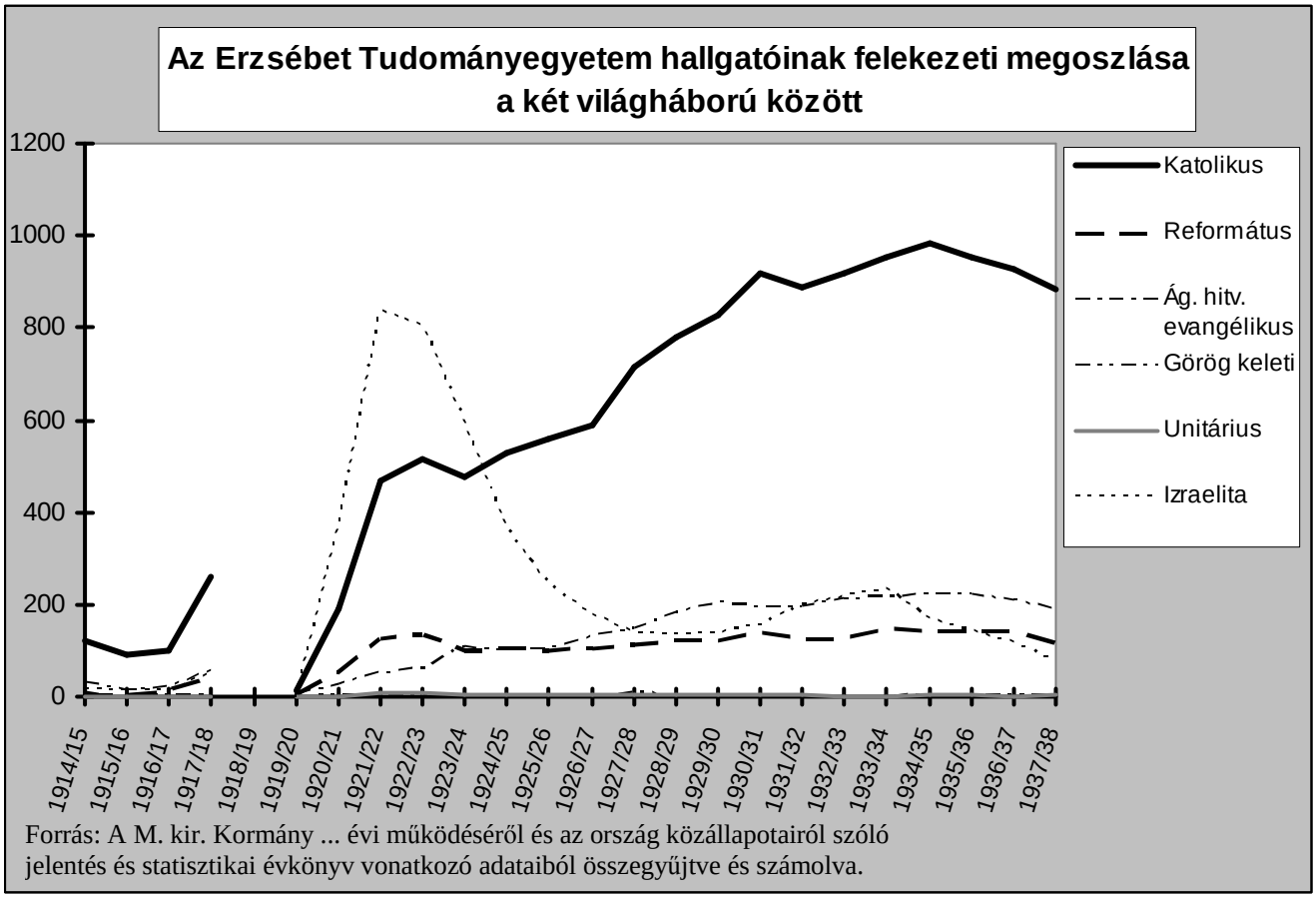

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(IV. sz. ábra)

Az izraelita felekezetű hallgatók aránya az 1920/21-es tanévben az Erzsébet Tudományegyetemen 57·3 százalékot tett ki, ami rendkívül magasnak tekinthető. Mindez a numerus clausus bevezetésével állt összefüggésben, mivel a Pázmányról kiszoruló izraelita felekezetű hallgatók Pécsett találtak menedékre. *„Miután a budapesti egyetemen nagyrészt végrehajtották e törvényt, az ott fel nem vettek Pécsre jelentkeztek, ahol legtöbbször felvételt is kaptak.”*[111] — olvashatjuk Csizmadia Andor tollából a pécsi egyetemi oktatással foglalkozó egyik kötetben. Lukinich Imre, az Erzsébet Tudományegyetem 1920/21-es tanévi rektora[112] éves beszámolójában az elvi szempontok mellett a hallgatói létszám emelésének égető szükségességével indokolta a történteket: *„A mi lelkiismeretünk ebben a kérdésben teljesen nyugodt. Azzal, hogy a létért való küzdelem közepette e száműzött egyetem a törvény által megengedett módon nagyobb számban vette fel a budapesti egyetem száműzöttjeit […] magát az egyetemet mentettük meg a pusztulástól. […] Nem lehet a numerus clausus ódiumát az*

[111] Fejezetek a pécsi egyetem történetéből, (Szerk. Csizmadia Andor), Pécs, 1980., I. fejezet: Az újra felállított Pécsi Erzsébet Tudományegyetem (1923-1951.) – Csizmadia Andor, 12. old.

[112] Az Erzsébet Tudományegyetem rektorainak listáját lásd: Szabó Pál, vitéz: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából írta, szerkesztette és kiadta Dr. vitéz Szabó Pál, az Erzsébet Tudományegyetem volt könyvtárőre, Pécs, 1940., 127. old.

egyetem tanáraira hárítani anélkül, hogy az egyetemeket a békés tudományos kutatás helyett a gyűlölködés kártékony és bomlasztó légkörébe burkolja.”[113]

Az izraelita hallgatók túlzott részaránya az 1920-as évek folyamán, — különösen az 1924/25-ös tanévtől (32·7) — csökkenésnek indult, s az 1928/29-es tanévre mindössze 11 százalékra süllyedt. Az izraelita felekezetű hallgatók arányát azonban csak az 1924/25-ös tanévben haladta meg először a katolikusok részaránya. Az 1930-as évek elején az izraeliták számában növekedés kezdődött, de ez csak az 1933/34-es tanévig tartott, amikor a felekezet hallgatóságon belüli aránya megközelítette az összes hallgató 15 százalékát. Az 1930-as évek második felének csökkenési hulláma azonban az Erzsébet Tudományegyetem esetében is jelentősen visszavetette az izraeliták részarányát. Az 1937/38-as tanévre alig több mint 6 százaléknyi izraelita felekezetű hallgató maradt Pécsett. Az Erzsébet Tudományegyetemen tehát a korszak nagy részében az országosnál magasabb arányban tanultak izraeliták. Ez különösen az 1920-as évekre volt igaz, de az 1930-as évek csökkenési tendenciája alatt is jórészt érvényesült. Ez a relatívan magas arány különösen akkor szembetűnő, ha tudjuk, hogy Pécs városában az izraeliták népességen belüli aránya az 1920 és 1941 közötti időszakban 9-ről 4·8 százalékra csökkent.[114] Az izraelita vallású hallgatók arányában Pécsett csak az 1937/38-as tanévben következett be számottevő csökkenés. Az erre a tanévre jellemző 6·4 százalékos arány még mindig felette maradt a népességen belüli aránynak, s az országos részaránytól sem maradt el jelentősen.

Ami az evangélikus felekezetet illeti, megfigyelhető, hogy az ágostai hitvallású evangélikus karral is rendelkező intézmény[115] esetében az evangélikusok aránya a népességen belüli és az országos részarány tekintetében is felülreprezentáltnak bizonyult. Az 1920-as évek első felében, az 1924/25-ös tanévig az evangélikus hallgatók aránya az Erzsébet Tudományegyetemen az országos átlag alatt maradt. Ekkor azonban, — köszönhetően a hittudományi kar előző évi megnyitásának — elérte a hallgatóság 9 százalékát, ami már meghaladta az országosan jellemző 8·7 százalékos arányt. A további egyértelmű növekedésnek köszönhetően az evangélikus hallgatók aránya átlépte a 15 százalékot, s ezzel több mint 6 százalékkal az országos részarány felett alakult. Ezt követően egy nem túl jelentős megtorpanás következett, de az 1930-as évek végére az evangélikus felekezetű hallgatók

[113] Idézi Csizmadia Andor In: Fejezetek a pécsi egyetem történetéből, (Szerk. Csizmadia Andor), Pécs, 1980., I. fejezet: Az újra felállított Pécsi Erzsébet Tudományegyetem (1923-1951.) – Csizmadia Andor, 12. old.
[114] Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 190. old.
[115] A Sopronba kihelyezett evangélikus hittudományi karon az 1923/24-es tanévben indult meg az oktatás.

aránya ismét 15 százalék körüli volt. A felülreprezentáltság egyértelműen a Sopron környékén élő evangélikus népességgel és annak tanulási hajlandóságával is összefüggésben volt.

Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása a Ferenc József Tudományegyetemen a két világháború között[116]

Tanév	Katolikus (görög, római)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Felekezeten kívüli	Hallgatók összes száma
1914/15	***42·9*** ***462***	***26·3*** ***283***	***7·8*** ***84***	***5·2*** ***56***	***4·9*** ***53***	***12·8*** ***138***	**—**	***0·1*** ***1***	***100·0*** ***1077***
1915/16	***45·1*** ***263***	***26·9*** ***157***	***5·0*** ***29***	***4·6*** ***27***	***4·5*** ***26***	***13·7*** ***80***	**—**	***0·2*** ***1***	***100·0*** ***583***
1916/17	***39·5*** ***166***	***31·6*** ***133***	***4·1*** ***17***	***4·1*** ***17***	***4·1*** ***17***	***16·6*** ***70***	**—**	**—**	***100·0*** ***420***
1917/18	***38·2*** ***661***	***28·5*** ***493***	***8·5*** ***147***	***5·9*** ***102***	***4·2*** ***72***	***14·7*** ***254***	**—**	***0·0*** ***1***	***100·0*** ***1730***
1918/19	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1919/20	47·0 96	34·8 71	6·4 13	—	1·5 3	9·8 20	0·5 1	—	100·0 204
1920/21	36·5 471	24·6 318	4·3 55	0·3 4	2·7 35	31·5 407	0·1 1	—	100·0 1291
1921/22	43·6 423	23·1 224	5·2 51	0·7 7	2·7 26	24·7 240	—	—	100·0 971
1922/23	52·7 581	20·7 228	5·1 56	0·4 5	2·0 22	19·1 211	—	—	100·0 1103
1923/24	57·0 588	20·5 211	5·5 57	0·4 4	1·8 19	14·7 152	—	0·1 1	100·0 1032
1924/25	55·9 577	23·6 244	5·0 52	1·1 11	1·5 16	12·9 133	—	—	100·0 1033
1925/26	57·8 603	23·2 242	4·6 48	0·8 8	1·2 13	12·3 128	0·1 1	—	100·0 1043
1926/27	59·6 676	21·3 242	5·6 64	0·5 5	1·1 13	11·9 135	—	—	100·0 1135
1927/28	61·3 777	19·4 246	6·3 80	0·3 4	1·1 14	11·6 147	—	—	100·0 1268
1928/29	61·8 906	17·9 262	6·9 102	0·3 5	0·9 13	12·1 177	0·1 1	—	100·0 1466
1929/30	62·2 986	17·1 271	7·0 111	0·4 6	1·0 16	12·3 195	—	—	100·0 1585
1930/31	60·8 1082	17·4 310	7·0 124	0·1 2	1·0 18	13·7 243	—	—	100·0 1779
1931/32	58·5 1036	17·6 312	7·2 127	0·1 1	0·7 13	15·8 280	—	0·1 1	100·0 1770
1932/33	57·8 986	16·9 288	7·5 128	0·3 4	0·8 14	16·7 285	0·0 1	0·0 1	100·0 1707

[116] M. kir. Kor. 19.., **—** Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva. A Kolozsvárra vonatkozó adatok dőlt betűvel szedve.

1933/34	59·9 976	16·4 267	8·3 135	0·2 4	0·6 9	14·5 237	0·1 2	—	100·0 1630
1934/35	63·0 973	16·0 247	8·7 134	0·2 4	0·2 4	11·8 182	0·1 1	—	100·0 1545
1935/36	62·7 866	16·4 226	8·6 119	0·3 4	0·4 5	11·5 159	0·1 1	—	100·0 1380
1936/37	65·9 824	16·0 200	8·1 101	0·1 2	0·5 6	9·3 116	0·1 1	—	100·0 1250
1937/38	66·3 763	17·4 200	7·0 81	0·1 1	0·7 8	8·5 98	—	—	100·0 1151
1938/39	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 1109
1939/40	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 1095
1940/41	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 549
1941/42	65·9 172	17·2 45	8·1 21	6·1 16	—	2·7 7	—	—	100·0 261

(VI. sz. táblázat)

Az első világháború időszakából rendelkezésre álló adatok hazánk második legnagyobb egyetemének hallgatói létszámát, s annak felekezeti megoszlását mutatják. Látható a katolikus hallgatók háborús években jellemző relatív többsége, valamint a reformátusok és az izraeliták kiemelkedő részaránya is. Az utolsó, 1917/18-as tanévben a katolikusok aránya 38, a reformátusoké pedig 28 százalék körül alakult, míg az izraelita felekezetű hallgatók aránya megközelítette a 15 százalékot. Ehhez képest az 1921/22-es tanévre a hallgatók vallási megoszlása struktúráját tekintve némileg módosult. Az igazi változás azonban abban nyilvánult meg, hogy az 1921 őszén, Szegeden megnyíló egyetem egy más lehetőségekkel bíró, más dimenziójú intézmény volt, mint a kolozsvári.

A katolikus felekezetű hallgatók aránya az 1920-as évek elejétől kezdődően emelkedni kezdett, s az évtized végére átlépte a 62 százalékot. Ez még mindig alulreprezentáltságot jelentett a felekezet népességen belüli arányához képest, de az országos részarányt meghaladta. Átmeneti csökkenés után az 1930-as évek második felére a katolikusok aránya az izraeliták arányának csökkenésével párhuzamosan növekedni kezdett. Az 1937/38-as tanévre arányuk a 66 százalékot is átlépte.[117]

A reformátusok arányának változását elemezve látható, hogy az 1921/22-es tanévben 23 százalékos arányuk volt, ami több mint 4 százalékkal haladta meg a felekezet országos arányszámát. A reformátusok részaránya az 1920-as évek első felében Szegeden rendre 20

[117] A katolikus felekezetű hallgatók számának és arányának a növekedésére részben a városban működő püspökség és a hozzá kapcsolódó aktív hitélet is szolgálhat némi magyarázattal.

százalék felett tudott maradni. Már az 1924/25-ös tanévtől kezdődően csökkenni kezdett a részarányuk, míg országosan ekkor még éppen ellenkező tendencia érvényesült.

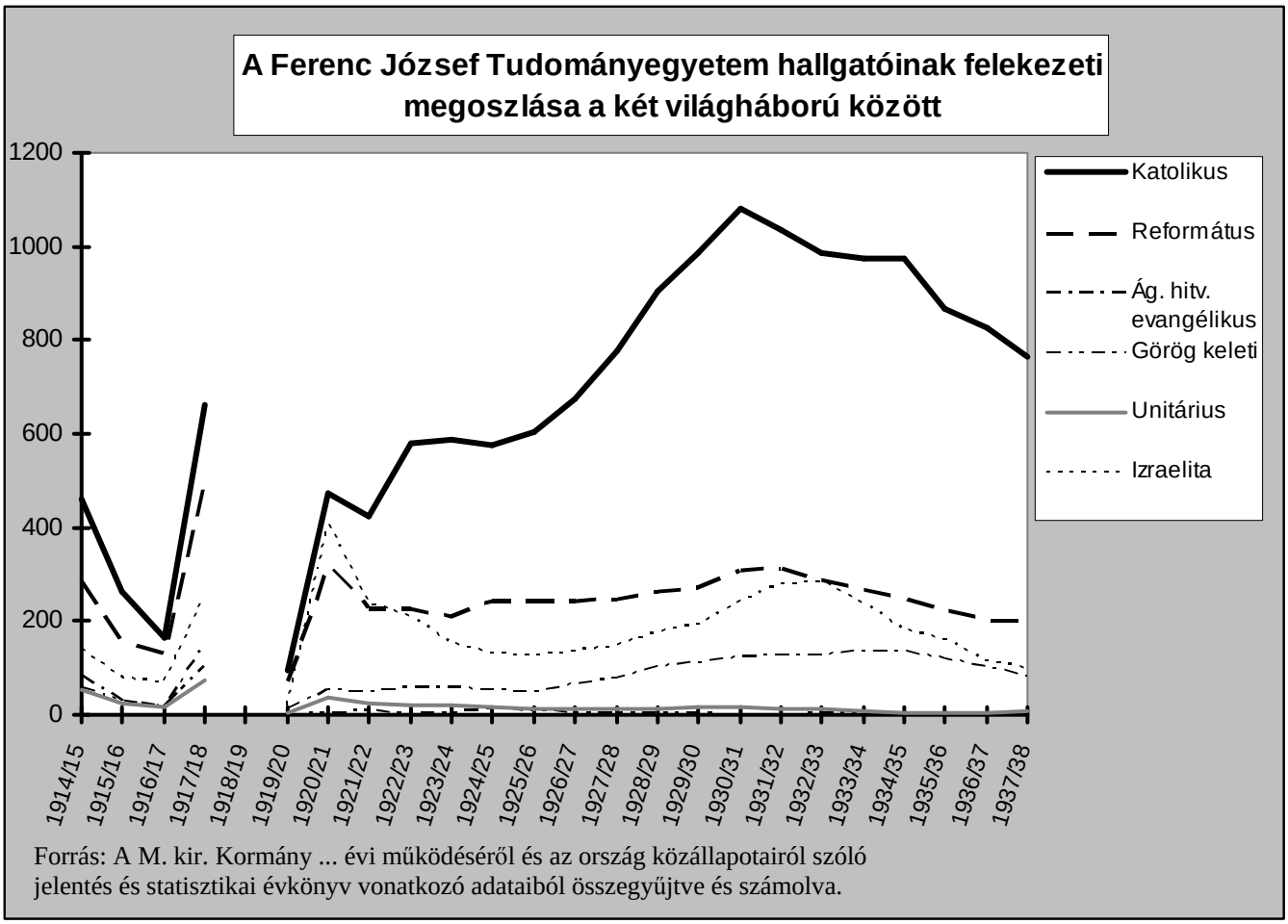

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(V. sz. ábra)

A reformátusok aránya Szegeden az 1932/33-as tanévben 17 százalék alá süllyedt. Ezt követően a felekezet részaránya 16 százalék körül mozgott, s csak az 1937/38-as tanévben sikerült újból 17 százalék fölé kerülnie. Tehát a református vallású hallgatók aránya a Ferenc József Tudományegyetemen az 1920-as évek első felében társadalmi részarányuknak megfelelően alakult. Az 1930-as évek elejétől kezdve azonban alulreprezentáltságuk fokozódott.

Az izraelita felekezet arányában bekövetkezett változások az országos folyamatokkal nagyjából megegyezően zajlottak le. Szegeden az 1921/22-es tanévben még a 25 százalékhoz közelített, de a csökkenés itt sem maradhatott el. A mélypont az 1927/28-as tanévben érkezett el, amikor a hallgatók 11·6 százalékát tették ki az izraeliták. Ezt követően az 1932/33-as tanévig folyamatos növekedés volt tapasztalható. A hallgatók közel 17 százalékát tették ki ekkor az izraelita felekezethez tartozók. Az 1930-as évek csökkenési hulláma egyenletes és

folyamatos volt. Az 1937/38-as tanévben 100 fő alá csökkent a magukat izraelita felekezetűnek vallók száma. Ez már csak a hallgatóság 8 és fél százalékának felelt meg. Az 1940/41-es tanévre mindössze 7 izraelita hallgatója maradt a Ferenc József Tudományegyetemnek. Az adatokból az is kitűnhetett, hogy az 1920-as évek első felétől eltekintve Szegeden az izraelita hallgatók aránya az országos részarányoktól magasabb volt. Mindez akkor lehet igazán különös, ha figyelembe vesszük, hogy 1920 és 1941 között az izraelita népesség aránya Szeged városán belül az amúgy sem túl jelentős 5·8 százalékról 3 százalékra süllyedt.[118]

Az evangélikus hallgatókat vizsgálva szembetűnhet, hogy az 1920-as évek első felében mindössze 5 százalék körüli arányuk volt Szegeden, ami jelentősen elmaradt nemcsak az egyetemi hallgatóságon belüli országos részarányokhoz, de a felekezet népességen belüli arányához képest is. Az 1930-as években aztán egyenletes növekedés kezdődött, s az 1934/35-ös tanévre az evangélikusok aránya elérte a 8·7 százalékot, ami akkor az országos részarányt is meghaladta. Ezt követően azonban csökkenés kezdődött, aminek következtében az 1937/38-as tanévre mindössze 81 evangélikus hallgató maradt Szegeden, ami a hallgatóság 7 százalékának felelt meg. Az evangélikus vallású hallgatók arányáról a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen tehát elmondható, hogy a korszak nagy részében alatta maradt a felekezet országos részarányaitól.

Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása a Műegyetemen a két világháború között[119]

Tanév	Katolikus (görög, római)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Felekezeten kívüli	Hallgatók összes száma
1914/15	41·1 611	11·1 164	8·2 122	2·3 34	0·8 12	36·4 540	—	0·1 2	100·0 1485
1915/16	37·5 232	8·9 55	8·1 50	2·9 18	0·8 5	41·8 259	—	—	100·0 619
1916/17	36·0 238	8·2 54	8·2 54	2·0 13	1·0 7	44·6 295	—	—	100·0 661
1917/18	42·1 1313	10·6 329	7·5 233	1·6 49	0·6 18	37·1 1157	0·3 9	0·2 7	100·0 3115
1918/19	43·9 2074	10·2 481	8·7 411	0·9 45	0·5 22	35·3 1670	0·4 17	0·1 7	100·0 4727
1919/20	61·0 2099	13·8 474	11·4 391	0·5 19	0·8 29	12·3 422	0·2 8	—	100·0 3442

[118] Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 189. old.
[119] M. kir. Kor. 19.., — Az éves kormányjelentések megfelelő adataiból összegyűjtve, illetve számolva.

1920/21	63·6 2449	16·1 621	11·4 441	0·5 18	0·7 26	7·4 286	0·3 10	—	100·0 3851
1921/22	61·8 2596	17·0 715	11·1 467	0·4 19	0·6 24	8·7 366	0·2 8	0·2 8	100·0 4203
1922/23	62·4 2528	16·4 663	11·1 449	0·7 29	0·6 23	8·6 348	0·2 8	—	100·0 4048
1923/24	59·9 1814	18·7 567	10·9 331	0·8 24	0·6 18	8·9 271	0·1 4	0·1 2	100·0 3031
1924/25	60·8 1345	17·8 394	11·1 246	0·7 16	0·7 16	8·8 194	0·1 2	—	100·0 2213
1925/26	61·2 1299	19·0 403	10·3 220	0·4 9	0·7 14	8·3 176	0·1 3	—	100·0 2124
1926/27	60·8 1096	18·5 334	11·1 201	0·2 4	0·8 14	8·3 149	0·2 4	0·1 1	100·0 1803
1927/28	61·7 967	17·1 268	11·0 173	0·4 6	0·7 11	9·0 142	—	0·1 1	100·0 1568
1928/29	62·2 931	16·8 251	10·6 159	0·6 9	0·8 12	8·9 134	0·1 1	—	100·0 1497
1929/30	62·0 874	15·6 220	11·5 162	0·4 6	0·7 9	9·7 137	0·1 1	—	100·0 1409
1930/31	62·4 890	14·1 201	11·4 162	0·3 5	0·9 13	10·7 153	0·1 2	0·1 1	100·0 1427
1931/32	60·7 793	14·6 191	11·3 148	0·6 7	0·8 10	11·8 154	0·2 3	—	100·0 1306
1932/33	60·3 649	13·5 146	10·1 109	0·8 9	0·4 4	14·8 159	0·1 1	—	100·0 1077
1933/34	58·8 556	15·8 149	9·3 88	0·7 6	0·5 5	14·9 141	—	—	100·0 945
1934/35	61·3 1472	15·4 369	8·9 215	0·7 16	0·5 12	13·2 316	0·0 1	—	100·0 2401
1935/36	60·8 1328	15·9 346	9·0 197	1·8 40	0·5 10	11·9 260	0·1 3	—	100·0 2184
1936/37	62·4 1440	14·8 340	9·0 208	1·9 44	0·4 9	11·3 261	0·2 4	—	100·0 2306
1937/38	63·3 1474	16·2 377	8·9 208	1·8 42	0·4 9	9·3 216	0·1 2	—	100·0 2328
1938/39	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 2480
1939/40	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 3130
1940/41	—	—	—	—	—	—	—	—	100·0 4279
1941/42	68·1 1539	18·1 409	7·7 174	3·0 69	0·7 16	2·3 51	0·1 3	—	100·0 2261

(VII. sz. táblázat)

A műegyetemi hallgatók vallási megoszlását vizsgálva az országos arányokhoz képest leginkább a katolikusok és az evangélikusok relatív többsége, illetve a reformátusok alacsonyabb részaránya tűnhet először szembe. Arra a kérdésre azonban, hogy ez a korszak mely részeiben milyen mértékben érvényesült csak a részletes elemzés adhatja meg a választ.

A katolikus hallgatók arányát vizsgálva látható, hogy a Műegyetem esetében is ők adták a hallgatók többségét. Arányuk már az 1920-as évek első felében meghaladta a 60 százalékot, ami az országos részarányokhoz képest magasnak tekinthető. Az 1930-as évek derekán bekövetkezett némi csökkenés, de a katolikus felekezetű hallgatók aránya a mélypontot jelentő 1933/34-es tanévben is megközelítette az 59 százalékot. Az 1930-as évek második felében az akkor már József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemnek nevezett integrált intézmény hallgatóságának felekezeti összetételében is bekövetkezett a leginkább a katolikusok arányának növekedésével, illetve az izraeliták arányának csökkenésével jellemezhető folyamat. Az 1940/41-es tanévre a katolikus vallású hallgatók aránya már a 68 százalékot is meghaladta. A korszak műegyetemi hallgatóságát tekintve tehát elmondható, hogy a katolikusok aránya a felekezet népességen belüli arányát ugyan a korszak végéig nem érte el, de az országos részarányoknál magasabban alakult.

A református hallgatók aránya a Műegyetemen, — csakúgy, mint a Pázmány Péter Tudományegyetemen — messze elmaradt a felekezet népességen belüli arányától. Az országos részarányok tekintetében elmaradása már az első világháború éveiben megmutatkozott. Az országos részarányt csak az 1921/22-es tanévben sikerült megközelítenie, amikor 17 százalékra emelkedett a református felekezethez tartozó műegyetemi hallgatók aránya. Ez az arányszám azonban még ekkor is 1·7 százalékkal maradt el az országos aránytól. A tetőpontot az 1925/26-os tanév jelentette, amikor 19 százalékra emelkedett a Műegyetemen tanuló református hallgatók aránya. (Az országos arány 1925/26-ban 20·7 százalék volt.) Az ezt követő csökkenés az 1932/33-as tanévig tartott, amikor a részarány 13 és fél százalékra esett vissza. Az 1930-as évek növekedési hullámának köszönhetően emelkedés történt a reformátusok arányában, de még az 1937/38-as tanévben sem lépték túl a hallgatóság 16 százalékát.

A fenti elemzést összevetve a Pázmány Péter Tudományegyetemre vonatkozó vizsgálattal, arra a következtetésre juthatunk, hogy Budapesten a református vallású egyetemi hallgatók alulreprezentáltsága különösen feltűnő. A fővárosban nemcsak népességen belüli arányaiktól, de országos részarányaiktól is messze elmaradtak tehát. A református hallgatók magasabb országos részaránya így elsősorban a vidéki egyetemeknek, legfőképpen pedig Debrecennek tudható be. Nagyot változott tehát a világ a századfordulóhoz képest. Karády Viktor egyetemi hallgatókra vonatkozó vizsgálata ugyanis azt mutatta ki, hogy 1900 körül *„a budapesti eredetűek között volt a legmagasabb a felsőbb oktatásban részt vevők aránya, jóval*

meghaladva egyéb, városi csoportokban születettekét. Különösen feltűnő ez a reformátusok esetében, akik a legkevésbé művelt felekezeti csoportot alkották."[120]

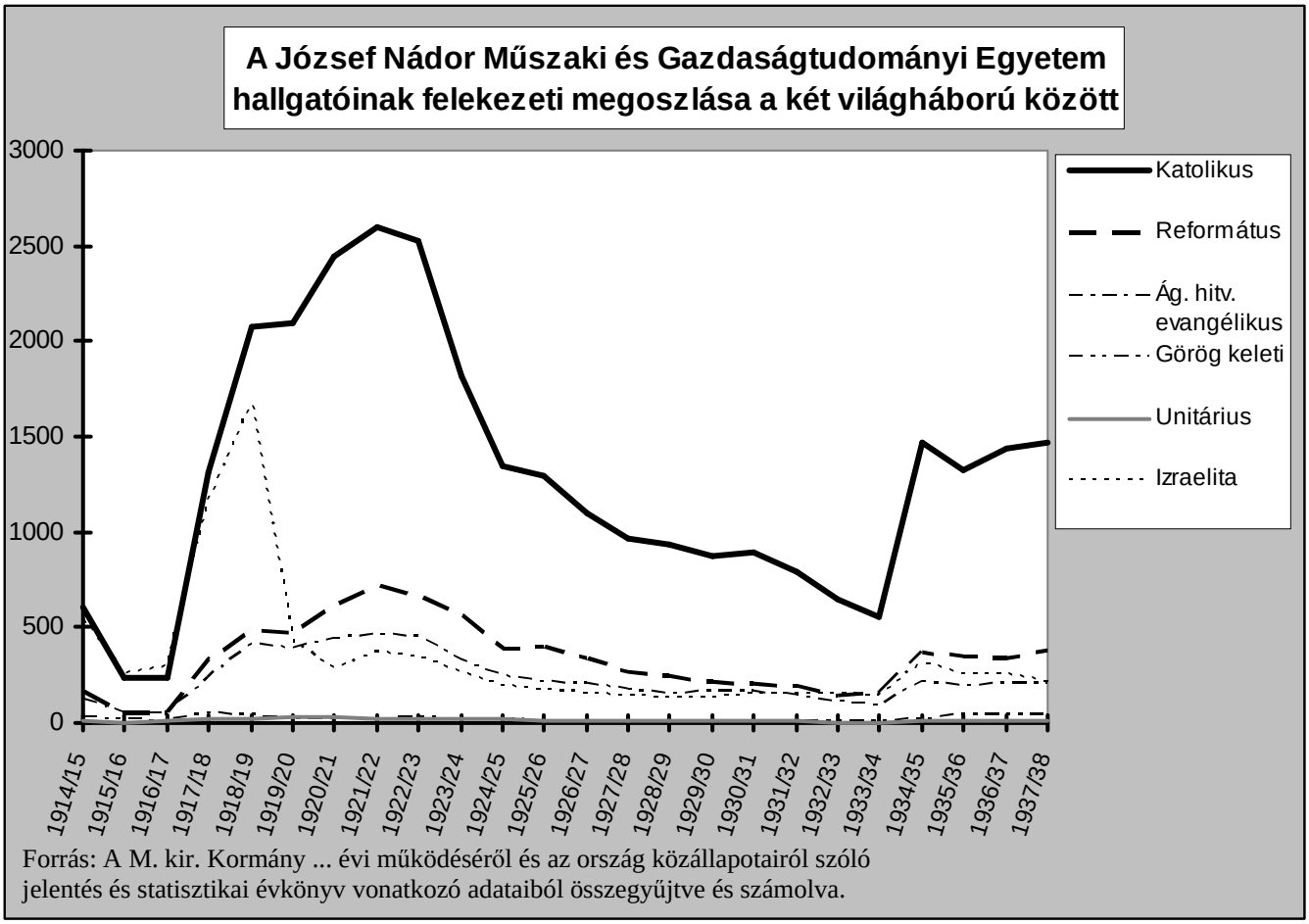

Forrás: A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adataiból összegyűjtve és számolva.

(VI. sz. ábra)

A református felekezet műveltségi viszonyai különösen a Tisza István Tudományegyetem fő vonzáskörzetének számító Tiszántúlon maradtak el az országos átlagtól, mivel az itt élő, igen jelentős agrárproletariátus túlnyomó része református vallású volt.[121] Debrecen tehát a környező területek szegényparasztságának gyermekei számára is biztosította a tanulás lehetőségét, már amennyiben a felsőoktatással járó költségeket azok

[120] Karády Viktor: Nemzeti és felekezeti kisebbségek a budapesti egyetemeken a századfordulón, In: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997., 206. old. –

[121] A Tiszántúl paraszttársadalmát vizsgálva Gunst Péter is megállapította, hogy *„[…] az alföldi paraszttársadalmat a gazdagparasztok viszonylag tetemes száma, a paraszti társadalomban betöltött nagyobb súlya jellemzi […] Ezzel szemben itt az átlagos méretű családi gazdaságok, a középparaszti, kisparaszti és törpegazdaságok aránya jóval kisebb az egész paraszti társadalomban, mint máshol az országban. Ugyanakkor az Alföldön kimagaslóan nagy a mezőgazdasági munkások száma és aránya. A Dunántúl paraszti társadalma jóval kiegyensúlyozottabb."* — Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1919-1945 között; Társadalmi szerkezet. In: A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig, Budapest, Napvilág Kiadó, 1998., 243. old.

szülei vállalni tudták.[122] A vidéki egyetemek jelentősége tehát abban is megmutatkozott, hogy bizonyos felekezetek fővárostól távol élő fiataljai előtt is megnyitották a továbbtanulás lehetőségét.

Az izraelita felekezetű műegyetemi hallgatók esetében elmondható, hogy az első világháború után bekövetkezett csökkenés nem volt olyan mértékű, mint országosan. Az 1919/20-as tanévben az izraelita vallású hallgatók aránya az országos 5 és fél százalékot jóval túlhaladva, 12·3 százalék volt. A következő tanévre a részarány lecsökkent ugyan 7·4 százalékra, de ezután egyértelműen nőtt az izraelita hallgatók aránya a Műegyetemen. Az 1923/24-es tanévre a részarány megközelítette a 9 százalékot, ami azért érdemel figyelmet, mivel a felekezet országos aránya magasabb (13 százalék) volt, de éppen csökkenő tendenciát mutatott. Ezt követően a numerus clausus itt is éreztette a hatását, de a részarányokban bekövetkező csökkenés nem volt jelentős, és az 1927/28-as tanévre ismét 9 százalékos arányban tanultak a Műegyetemen izraeliták. A növekedés egészen az 1933/34-es tanévig tovább folytatódott. Az izraeliták aránya ekkor közel 15 százalékos volt, ami több mint 4 százalékkal haladta meg az országos arányszámot. Az 1930-as évek csökkenési hulláma a Műegyetemen csak ezután indult el, de még az 1937/38-as tanévben is a hallgatók több mint 9 százaléka izraelita felekezetű volt. Az országos folyamatok tehát a Műegyetem esetében is megfigyelhetőek, de megkésve jelentkeztek, s intenzitásuk is elmaradt az eddig látottaktól. Az országos részarányokhoz képest tehát a műegyetemi hallgatók körében az izraeliták aránya, — különösen az 1930-as években — jóval magasabban alakult.[123] Ez alól kivételt csak az 1920-as évek első fele jelentett.

Az evangélikusok arányát vizsgálva megállapítható, hogy az országos arányokhoz képest már az 1920-as évek elejétől kezdve magas volt. Az 1930/31-es tanévig 11 százalék körül mozgott, ami az országos 8-9 százalékos arányt messze felülmúlta. Az evangélikus műegyetemi hallgatók arányában nagyfokú stabilitás mutatkozott országosan is, de a Műegyetemen még inkább. Az egyenletes csökkenés a felekezet részarányait illetően az 1930-as évek elejétől indult meg, de az evangélikus felekezetű hallgatók aránya még az 1937/38-as tanévben is elérte a 8·9 százalékot. Jellemző, hogy még az 1930-as évek végén is magasabb

[122] A mezőgazdasági napszámbérek csak 1938-ra haladták meg a 2 pengőt a válság után. (Lásd. Matolcsy Mátyás: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924-1944., Budapest, 1944., 35. old.) - Tekintettel az ekkoriban félévente 102 pengőt kitevő tandíjra, valamint a mellékdíjakra és egyéb járulékos költségekre (pl. fizetéses nyomtatványok) ilyen fizetés mellett csak hatalmas áldozatok árán lehetett egyetemre küldeni a gyermeket.

[123] Az 1939. évi IV. törvény végrehajtási rendelete (1939. évi 7300. M.E. sz. rendelet) az egyetemekre felvehető zsidó hallgatók számát a kari hallgatóság 6 százalékában határozta meg. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karának közgazdasági és kereskedelmi osztályán ez az arány 12 százalékot tett ki. – Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938-1945., Budapest, 2002., 300. old.

volt az evangélikus vallású hallgatók aránya az akkor már műszaki és gazdaságtudományi jelleget öltött egyetemen, mint országosan. Népességen belüli arányukhoz viszonyított felülreprezentáltságuk az egész korszakban megkérdőjelezhetetlen volt. Az evangélikusok és az izraeliták országos arányaikhoz képest jelentkező relatív többsége a Műegyetemen, ennek a két felekezetnek a gyakorlatiasabb képzési ágak irányában megmutatkozó érdeklődését is jelezheti. Ez még akkor is igaz lehet, ha az 1930-as években az országos tendenciával egyező csökkenési folyamat mindkét felekezet esetében látható, hiszen az országos arányokhoz viszonyított magasabb arányszámok e felekezetek műegyetemi tanulmányokra vonatkozó nagyobb hajlandóságra utalnak.

Összességében az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlásáról elmondható, hogy a nagyobb országos folyamatok nagyrészt helyi szinten is kimutathatók voltak. Az egyes egyetemekre vonatkozó vizsgálatok azonban olyan eltéréseket, aránymódosulásokat tártak föl, melyek eddig hasonló részletességgel nem voltak ismertek. Láthattuk, hogy egy-egy egyetem hallgatóinak felekezeti megoszlása nagyban függött a környező népesség vallási struktúrájától. Ami egyértelműen igazolni látszik azt a feltevést, hogy a két világháború közötti egyetemi hallgatóságra vonatkozó vizsgálatok a helyi viszonyok figyelembe vétele nélkül nem végezhetők el.

A tanulságok levonásakor azt látjuk, hogy a vizsgálatok bebizonyították, hogy a katolikus felekezetű hallgatók Debrecen kivételével mindenütt abszolút többségben voltak. Ez még akkor is igaz, ha az országos részarányokhoz, vagy a felekezet népességen belüli arányához képest mutatkoztak is kisebb-nagyobb megingások. A református hallgatók tekintetében elsősorban a Tisza István Tudományegyetem emelkedett ki. Debrecenben ugyanis a református felekezetű hallgatók a korszak egészében elsöprő többségben voltak. Arányuk a fővárosban és Pécsett maradt el leginkább az országos részarányoktól. Az izraeliták arányának helyi szintű vizsgálatai azt mutatták, hogy arányuk a vidéki egyetemeken és a Műegyetemen is az országos részarány felett volt. A Pázmány Péter Tudományegyetem viszont, többek között a numerus clausus szigorúbb végrehajtásából adódóan kivételt jelentett.

Az evangélikusok estében Budapest mellett Pécs volt az igazi tudományos központ. A felekezet az Erzsébet Tudományegyetemen külön hittudományi karral is rendelkezett. Debrecen és Szeged egyetemének vonzereje viszont az evangélikusok számára nem volt jelentős. Ami a többi felekezet részarányát illeti, a helyi szintű vizsgálatok azt mutatják, hogy többnyire az országos viszonyokat tükrözte.

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság felekezeti viszonyainak vizsgálatát célszerű a tudománykarok szerinti elemzéssel zárni, hiszen az egyes tudományterületek

közötti esetlegesen meglévő vallási különbségek csak így mutathatók ki. A kari szintű vizsgálatok alapjául az 1934/35-ös tanévet választottuk, mely a későbbiekben is számos vizsgálat mintaévének tekintendő.

Az egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlása tudományegyetemi karok szerint az 1934/35-ös tanévben[124]

Egyetemek karok szerint	Katolikus (görög, római)	Református	Ágostai hitvallású evangélikus	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)								
Római katolikus hittudományi kar	100·0 151	—	—	—	—	—	—	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	68·8 1509	14·3 314	8·2 180	0·3 7	0·5 11	7·7 169	0·2 3	100·0 2193
Orvostudományi kar	65·2 650	14·7 146	6·6 66	0·8 8	0·5 5	11·9 119	0·3 3	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	66·9 960	12·9 185	8·8 127	0·6 8	0·7 10	9·9 142	0·2 3	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	67·1 96	14·0 20	11·2 16	—	—	7·7 11	—	100·0 143
Összesen	68·4 3366	13·5 665	7·9 389	0·5 23	0·5 26	9·0 441	0·2 9	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)								
Református hittudományi kar	—	99·5 184	0·5 1	—	—	—	—	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	30·6 169	50·2 277	2·5 14	—	0·4 2	16·3 90	—	100·0 552
Orvostudományi kar	33·6 100	45·3 135	3·0 9	0·3 1	0·3 1	17·5 52	—	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	23·2 66	66·6 189	3·2 9	—	—	7·0 20	—	100·0 284
Összesen	25·4 335	59·5 785	2·5 33	0·1 1	0·2 3	12·3 162	—	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)								
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar	—	1·7 2	98·3 114	—	—	—	—	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	74·4 664	9·7 86	8·0 71	0·1 1	0·1 1	7·7 69	—	100·0 892
Orvostudományi kar	58·4	10·0	7·3	0·8	0·8	22·7	—	100·0

[124] M. kir. Kor., 1935., C. Statisztikai Évkönyv, V. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet., 8. A főiskolák. Fontosabb adatok 1934/35-ben, 318. old.

	216	37	27	3	3	84		370
Bölcsészettudományi kar	71·3 102	11·2 16	6·3 9	—	—	11·2 16	—	100·0 143
Összesen	64·5 982	9·3 141	14·5 221	0·3 4	0·3 4	11·1 169	—	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)								
Jog- és államtudományi kar	63·8 540	18·1 153	7·9 67	0·1 1	0·1 1	10·0 85	—	100·0 847
Orvostudományi kar	57·5 191	13·3 44	9·0 30	0·6 2	0·6 2	18·7 62	0·3 1	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	67·1 116	13·3 23	9·8 17	0·6 1	—	9·2 16	—	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	70·0 98	10·7 15	10·0 14	—	0·7 1	8·6 12	—	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	52·8 28	22·7 12	11·3 6	—	—	13·2 7	—	100·0 53
Összesen	63·0 973	16·0 247	8·7 134	0·2 4	0·2 4	11·8 182	0·1 1	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	61·3 1472	15·4 369	8·9 215	0·7 16	0·5 12	13·2 316	0·0 1	100·0 2401
Mindösszesen	60·9 7128	18·9 2207	8·5 992	0·4 48	0·4 49	10·8 1270	0·1 11	100·0 11.705

(VIII. sz. táblázat)

Az egyes felekezetek tudománykari megoszlásának vizsgálatát nemcsak az egyes egyetemeken belüli részarányok megvilágítása indokolja, hanem a különböző tudományterületeken esetlegesen meglévő vallási különbségek feltárása is.

A katolikus hallgatók arányait tekintve megállapítható, hogy tudománykaronként jelentős eltéréseket mutatott. Részarányuk az Erzsébet Tudományegyetem jogi (74·4) és bölcsészettudományi karán (71·3) volt a legnagyobb. Kiemelkedően magas arányban tanultak még Szegeden a természettudományi karon (70·0), illetve Budapesten a jog- és államtudományi karon (68·8). A legalacsonyabb arányban, — mint azt az eddigi vizsgálatok is kimutatták — Debrecenben tanultak, itt is főként a bölcsészettudományi karon (23·2). Az egyes intézményeken belüli részarányok tekintetében mindenütt feltűnően alacsony volt a katolikus hallgatók aránya az orvostudományi karokon. A Pázmányon 65·2, az Erzsébet Tudományegyetemen 58·4, míg a Ferenc József Tudományegyetemen mindössze 57·5 százalékos volt a katolikus vallású orvostanhallgatók aránya.

A református felekezetű hallgatók esetében Debrecen szerepe meghatározó volt. Arányuk itt a református hittudományi kar mellett a bölcsészettudományi karon is nagyon magas (66·6 százalékos!) volt. Viszonylag magas részarány jellemezte még esetükben a Ferenc József Tudományegyetem jogi (18·1), a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi és orvosi (14·3, illetve 14·7 százalék), valamint az Erzsébet Tudományegyetem bölcsészettudományi karát (11·2) is. Esetükben a legkisebb részarányokat a katolikus és evangélikus hittudományi karok mellett a pécsi jogi karon (9·7), a szegedi természettudományi karon (10·7), valamint a budapesti bölcsészettudományi karon (12·9) találjuk.

Az izraelita felekezetű hallgatók aránya az 1934/35-ös tanévben az eddigi vizsgálatok alapján egyértelmű csökkenésben volt.[125] Feltűnő, hogy a fenti adatok alapján mindenütt az orvostudományi karok emelkedtek ki. Az izraeliták aránya a legnagyobb a pécsi orvostudományi karon volt, ahol ez az arány 22·7 százalékot tett ki. Szintén magas volt a részarány a szegedi (18·7), és a debreceni orvostudományi karon (17·5) is. Az orvosi karok közül egyértelműen a budapesti orvostudományi karon volt a legalacsonyabb (11·9) az izraelita felekezetű hallgatók aránya. Mindez összhangban állt N. Szegvári Katalinnak a numerus clausus helyi végrehajtásáról tett megállapításaival: *„A numerus clausus törvény megszorító végrehajtásában a budapesti orvoskar mindvégig vezető szerepet vitt. A törvény végrehajtásának első pillanatától kezdődően akaratát rá akarta kényszeríteni azokra a vidéki orvostudományi karokra, amelyek eltérően — vagyis a törvény rendelkezését betartva, sőt humánusan értelmezve — döntöttek a felvételi kérdésekben.”*[126] A legkisebb részarány az izraelita hallgatók arányait tekintve, Budapesten és Pécsett mutatkozott. A Pázmány Péter és az Erzsébet Tudományegyetem jog- és államtudományi karain az izraeliták a hallgatóságnak mindössze 7·7 százalékát tették ki! Az egyetemi karok közötti eltéréseket figyelve, feltűnően alacsonynak tűnhet az izraeliták jelenléte a bölcsészettudományi karokon. Debrecenben mindössze 7, Szegeden 9·2, Budapesten 9·9, míg a pécsi bölcsészkaron 11·2 százalékos részvételük mutatható ki. Ugyancsak alacsony, bár az országos arányszámot meghaladó volt a részarányuk emellett Szegeden, a természettudományi karon, ahol a hallgatóság 8·6 százaléka vallotta magát izraelita felekezetűnek.

Az evangélikusok részaránya az ágostai hitvallású hittudományi kar mellett csak a szegedi természettudományi karon érte el a 10 százalékot. Viszonylag magas volt az arányuk

[125] Az izraelita vallású hallgatók aránya az egyetemeken a felekezet országos részaránya alá azonban sehol sem süllyedt. (Kivéve a hittudományi karokat, ahová be sem iratkoztak izraelita hallgatók.)
[126] N. Szegvári Katalin: Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988., 131-132. old.

emellett a szegedi (9·8), és a budapesti bölcsészettudományi karon (8·8), valamint a budapesti (8·2) és a pécsi jogtudományi karon (8·0) is. Az evangélikusok bölcsészettudományok iránti nagyobb fogékonyságára utal mindemellett az is, hogy még Debrecen esetében is főként ezen a karon fordultak elő evangélikus hallgatók. A Tisza István Tudományegyetem bölcsészettudományi karán tanuló 9 evangélikus diák a hallgatóság 3 százalékát tette ki, ami az adott intézményt tekintve magasnak mondható. A legalacsonyabb az evangélikusok aránya — Debrecen mellett — a pécsi bölcsészettudományi karon (6·3), valamint a budapesti orvostudományi karon (6·6) volt. Országos részarányukhoz képest ugyancsak nagyon alacsony, — 8 százalék alatti — volt az evangélikusok aránya a pécsi orvostudományi karon (7·3) és a szegedi jogtudományi karon (7·9) is.

A többi felekezet, különösen a görög keleti és az unitárius esetében feltűnő az orvostudományi karok népszerűsége. Mindez azonban nem öltött olyan méreteket, hogy igazán jelentős hallgatói tömegekről beszélhetnénk. E felekezetek részaránya egyetlen egyetem egyetlen karán sem érte el a hallgatók 1 százalékát.

Ha intézményenként igyekszünk valamilyen tanulságot levonni, akkor azt látjuk, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem esetében a katolikusok egyértelmű többségben voltak, míg mögöttük minden karon a református vallású hallgatókat találjuk. Arra is érdemes azonban felfigyelni, hogy az egyes karok között némi eltérés tapasztalható volt. Jól látszik, hogy a jog- és államtudományi karon a katolikusok nagyobb aránya az izraelita felekezet, míg az orvostudományi karon az evangélikus felekezet rovására következhetett be.

A Tisza István Tudományegyetem esete egészen más. Itt a reformátusok többsége a katolikusokkal szemben megkérdőjelezhetetlen volt. Különösen a bölcsészettudományi karra kell felhívni a figyelmet, hiszen itt a reformátusok rendkívül magas részaránya az izraelita és a katolikus hallgatók visszaszorulásával járt együtt.

Az Erzsébet Tudományegyetem adatai azt mutatják, hogy az evangélikus hittudományi kart leszámítva a katolikusok mindenütt többségben voltak. Ez a többség azonban egyes karokon már-már nyomasztónak tűnhetett. Az adatok azt mutatják, hogy a jogi és a bölcsészettudományi karon is 70 százalék feletti arányt képviselő katolikus hallgatók magas jelenléte mindkét esetben az izraelita hallgatók távolmaradásának köszönhető. Az orvostudományi karon, ezzel ellentétben, éppen fordított helyzet alakult ki. Itt a katolikusok 60 százalék alatti részaránya az izraelita felekezetű hallgatók közel 23 százalékos jelenlétének tudható be.

A Ferenc József Tudományegyetemről annyi mondható el, hogy itt az egyes tudománykarok közötti különbségek szélsőségesen nagyok voltak. Ez főként a

természettudományi és az orvostudományi fakultás esetében tűnhet szembe. A természettudományi karon a katolikusok hatalmas többségben voltak, de mindez nem annyira az izraelita, mint inkább a református hallgatók rovására valósult meg. Az orvostudományi karon viszont a katolikus hallgatók alacsonyabb arányszáma kisebb részben a református, nagyobb részben pedig az izraelita felekezetű hallgatók előtt nyitotta meg az utat.

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság felekezeti megoszlására vonatkozó vizsgálat végén felvetődik a kérdés, hogy az egyes egyetemek vallási meghatározottsága, milyen mértékben függhetett össze az adott intézmény vonzáskörzetébe tartozó népesség felekezeti jellemzőivel. Erre a kérdésre választ csak az egyetemi hallgatóság regionális megoszlásának vizsgálatával, az egyes egyetemek fő vonzáskörzetének behatárolásával adhatunk.

V. Az egyetemi hallgatók regionális megoszlása a két világháború között Magyarországon

1. A két világháború közötti egyetemi hallgatók országos megoszlása szüleik lakóhelye szerint

Mint az előző fejezetek is rávilágítottak a két világháború közötti egyetemi hallgatóság létszámát, vallását és származását tekintve egyetemenként kisebb-nagyobb eltéréseket mutatott. Fontos szerepe lehetett tehát az egyes egyetemek arculatában, hallgatói összetételének alakulásában földrajzi elhelyezkedésének is. Az ország különböző pontjain ugyanis eltérő foglalkozási szerkezet, népsűrűség, etnikai, vallási összetétel és főként szociális körülmények lehettek. Az egyetemi hallgatóságnak a szülők foglalkozása szerinti megoszlását tehát a földrajzi szempontok is meghatározták. Mint arra a debreceni oktatási rendszer vizsgálata során Timár Lajos is rámutatott*: „[…] amikor az egyetemi hallgatók származás szerinti megoszlását vizsgáljuk, közvetve arra kapunk választ, hogy Debrecen, mint regionális központ, milyen társadalmi összetételű rétegekre terjesztette ki oktatási vonzáskörzetét. Másrészt az adatok tükrözik azt is, hogy ebben a pontosan nem behatárolható térségben az adott településeken a helyi társadalmat alkotó népesség különböző rétegei számára milyen esélyt nyújtott Debrecen egyeteme az értelmiségi pályákra kerüléséhez.*”[127] Ahhoz tehát, hogy az egyetemekre járó hallgatóságról még teljesebb képet kaphassunk, azt kell megvizsgálnunk, hogy az egyes egyetemek hallgatósága az ország mely területeiről származott.

Különösen azért érdemel mindez fokozott figyelmet, mivel a 20. század első felében Magyarországon is megfigyelhető volt a regionalitás jelentőségének felértékelődése. Elég itt az oktatási rendszer különböző szintjein megvalósított kulturális decentralizációra, a népiskolák létesítésére, a középiskolai hálózat fejlesztésére, vagy a vidéki egyetemek jóvoltából létrejött vidéki kulturális centrumokra gondolni. Ahogy arra már Karády Viktor is rámutatott: *„a századforduló óta eltelt idő alatt a magyar középiskolák és a felsőoktatás hálózatának területi elérhetősége az állami s részben egyházi (kisebb részben városi vagy magánerőből történő) fejlesztés révén fölzárkózott Nyugat-Európához.*”[128]

[127] Debrecen története 1919-1944. IV. (Szerk. Tokody Gyula), Debrecen, 1986., Debrecen gazdasága és társadalma, II. Debrecen társadalma. Mezőgazdaságának néhány sajátossága – Timár Lajos, 151. old.
[128] Karády Viktor: Nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Bp., 1997., 58. old.

Mindebben kiemelkedő szerepe volt Klebelsbergnek és az általa képviselt oktatáspolitikának is, hiszen minisztersége idején nagy hangsúly helyeződött a vidéki egyetemi fejlesztésekre. Az egyetemi felvételeket szabályozó 1925. augusztus 9-i rendelkezésében világosan meg is fogalmazta, hogy *„lehetőleg az illető egyetemhez legközelebb lakók kerüljenek felvételre.*”[129] Mindez összefüggésben állt a kisebb városok, települések, a kis vidéki falvak tehetséges fiataljainak felkarolásának szándékával is. Mint azt a vidéki egyetemekkel kapcsolatban, 1929-ben meg is fogalmazta az *„egyetem nemcsak székhelyére hat, hanem hatása messze kisugárzik a környékre is.*”[130] Az egyetemek regionális vonzáskörzetének jelentőségét nemzetközi példákra hivatkozva is hangsúlyozta: *„Meg vagyok róla győződve, hogy követve az angol egyetemek nagyszerű példáját, a mi vidéki egyetemeink is ki fogják terjeszteni a maguk kulturális munkáját […] székvárosuk népességére, sőt a vidékre is*.”[131]

Ebbe a gondolatmenetbe szervesen illeszkedett még Kornis Gyulának, az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson elmondott beszéde is, melyben hangsúlyozta: *„Egyetemeinket a magyar élet valóságába kell beleépíteni a sajátszerűen magyar tudományos feladatok útján. Szoros tárgyi kapcsolatot kell teremteni az egyetemek és a körülöttük lévő föld, nép, táj, társadalmi és gazdasági élet, nyelv és helyi történet között. Érezze valamennyi egyetem a maga tájszerű feladatait. Ekkor az egyetem más viszonyba kerül a környező társadalommal is, amely nem idegennek, hanem magáénak érzi: cselekvő szeretet fakad benne az egyetem iránt, amely tájszerű tudományos vizsgálatai útján gyakorlati kezdeményező erőnek, a környező élet megjavításának és fokozásának is forrása. Két jellegzetesen alföldi egyetemünknek, a szegedinek és a debreceninek valamennyi kara kutatásainak középpontjába helyezte az alföldkutatást: az Alföld természeti, népi s gazdasági viszonyainak tanulmányozását.* ”[132]

Arra a kérdésre, hogy az említett kulturális decentralizáció mennyiben váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a következőkben igyekszünk választ találni. Az 1930-as évek

[129] Ladányi 2000., 27. old.
[130] Idézi Ladányi Andor In: Ladányi 2000., 26. old.
[131] Idéz Ladányi Andor, In: Ladányi 2000., 26. old.
[132] Kornis Gyula: Az egyetemi oktatás főbb kérdései In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) I. Megnyitás. Általános szakosztály, Budapest, 1937., 23-24. old. — A kongresszuson ugyancsak felszólaló Gelei József is csatlakozott a Kornis Gyula által megfogalmazott gondolatokhoz: *„[…] szerintem a táj: a közelebbi és távolabbi környék, az egyetemi teremtés talaja is lehet. Az egyetem a közeli és távoli környék közgazdasági és gazdasági megszervezésébe és föllendítésébe cselekvőlegesen is belekapcsolódhatik és így hatókörzetét kibővítve, idevágó új tanszékei révén tanulófelvevőképességét fokozhatja, s a diplomás ifjak számára új területeket hódíthat meg.”* — Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 277. old.

közepéről rendelkezésre álló statisztikai kimutatás ugyanis arra is rámutathat, hogy mekkora szerepe volt a pályaválasztásban a felsőoktatási intézmények elhelyezkedésének. Az egyes egyetemek regionális vonzáskörzetének a behatárolása tehát a klebelsberg-i oktatáspolitika egyik fő célkitűzéséről is számot adhat. Az alábbi táblázat adatai az 1934/35-ös tanévben az ország egyetemein tanuló hallgatók regionális megoszlásába engednek bepillantást.

Az egyetemi hallgatók megoszlása szüleik lakóhelye szerint az 1934/35-ös tanévben[133]

Vármegyék	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	József Nádor M. és G. Egy	Összesen
Abaúj-Torna	0·4 20	0·8 10	—	0·1 1	0·3 7	0·3 38
Bács-Bodrog	0·7 32	0·1 1	1·1 16	2·1 33	1·0 24	0·9 106
Baranya	0·4 22	0·5 7	23·5 357	0·5 8	1·5 35	3·7 429
Békés	1·2 61	3·7 49	1·1 17	8·8 136	2·1 51	2·7 314
Bereg	0·0 2	0·8 10	—	—	0·0 1	0·1 13
Bihar	0·1 6	3·4 45	0·1 2	0·7 11	0·5 12	0·6 76
Borsod	1·5 73	3·7 49	0·8 12	1·0 15	2·8 66	1·8 215
Csanád	0·3 16	0·3 4	0·1 1	3·8 59	0·8 19	0·8 99
Csongrád	0·4 21	0·9 12	0·1 2	33·3 514	2·3 56	5·2 605
Esztergom	0·6 28	0·2 3	0·3 5	1·0 15	0·8 19	0·6 70
Fejér	2·4 117	0·5 6	3·2 49	1·0 16	2·3 55	2·1 243
Gömör és Kishont	0·1 3	0·3 4	0·1 1	0·1 1	0·1 3	0·1 12
Győr	1·3 64	0·6 8	2·9 44	1·7 27	1·2 28	1·5 171
Hajdú	0·4 19	37·2 490	0·2 3	0·1 2	1·6 38	4·7 552

[133] Budapest Főváros Levéltára [Továbbiakban: BFL.] IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1-5. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás. A táblázatban szereplő megyék némelyike nem felel meg a vizsgált időszakra jellemző magyarországi megyerendszernek. Komárom és Esztergom; Csanád, Arad és Torontál; Szatmár, Ugocsa és Bereg, valamint Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye volt. Azt, hogy vizsgálataink során ezeket a megyéket, illetve megyerészeket külön-külön tüntetjük fel, a részletesebb vizsgálatot lehetővé tevő forrásanyag indokolja. (Arad, Torontál és Ung megyét az „elszakított területek”-hez számítottuk.)

Heves	1·5 73	1·6 21	0·8 12	1·2 18	1·5 36	1·4 160
Hont	0·1 5	—	0·2 3	0·1 2	0·0 1	0·1 11
J.-N.-K. Szolnok[134]	2·5 120	6·8 89	0·7 11	4·7 72	2·2 52	2·9 344
Komárom	0·8 40	0·3 4	0·6 9	0·6 10	0·9 22	0·7 85
Moson	0·4 22	0·2 3	0·6 9	0·6 9	0·6 13	0·5 56
Nógrád	1·2 58	0·4 5	0·6 10	1·4 21	0·8 19	1·0 113
Pest-P.-S.-Kiskun[135]	68·3 3358	7·7 102	22·5 342	23·9 369	58·6 1408	47·7 5579
Somogy	1·2 61	0·5 7	10·1 154	0·5 8	1·8 42	2·3 272
Sopron	1·0 51	0·4 5	3·6 55	0·8 12	3·2 77	1·7 200
Szabolcs	1·4 71	16·2 214	0·3 5	1·0 15	1·5 36	2·9 341
Szatmár	0·3 16	3·3 44	—	0·2 3	0·4 9	0·6 72
Tolna	0·9 44	0·2 3	8·1 123	0·2 3	0·8 20	1·7 193
Vas	1·8 86	0·3 4	6·4 98	1·8 28	2·0 48	2·3 264
Veszprém	1·7 83	0·6 8	3·9 59	0·4 6	1·5 35	1·6 191
Zala	1·9 91	0·1 2	5·7 86	1·4 22	1·2 30	2·0 231
Zemplén	0·7 33	3·2 42	0·2 3	0·5 8	0·9 22	0·9 108
„Elszakított területen”	3·7 182	4·9 64	1·5 22	6·2 96	4·2 104	4·0 468
Külföldön	0·8 41	0·3 4	0·7 11	0·3 5	0·6 13	0·6 74
Összes hallgató	100·0 4919	100·0 1319	100·0 1521	100·0 1545	100·0 2401	100·0 11.705

(I. sz. táblázat)

Az összes egyetemi hallgató tekintetében a táblázat adatai egyértelműen Pest megye fölényét jelzik. Az adatok tanúsága szerint hazánk egyetemi hallgatóinak közel fele szüleinek lakóhelyét tekintve az ország legfrekventáltabb megyéjéhez tartozott.[136] Egyetlen megye sem

[134] Jász-Nagykun-Szolnok vármegye
[135] Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye
[136] Pest megye a jelenlévő népesség lélekszámát illetően is kiemelkedett a vármegyék közül. 1930-ban 1 millió 360 ezer fő élt a megyében, melyből több mint 1 millió fő tartozott a fővároshoz. (Ugyanekkor az összes városi népesség száma 2 millió 880 ezer fő volt!) — Lásd: Magyar Statisztikai Zsebkönyv. (Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal), Budapest, 1935., 22. és 24. old.

volt képes megközelíteni Pest megyét egyetemi hallgatóinak számát illetően.[137] Mindez azt látszik igazolni, hogy a legtöbb hallgatóval rendelkező Pázmány Péter Tudományegyetem diákjai főként Budapest és a környező települések népességének gyermekeiből verbuválódott.

Az országos, összevont adatokat vizsgálva kitűnik, hogy csupán Csongrád (5·2) és Hajdú megye (4·7) tudott az egyetemi hallgatók tekintetében 5 százalék körüli arányszámot kitenni. Rajtuk kívül egyedül a Baranyából származó hallgatók aránya (3·7) közelítette meg a 4 százalékot. Feltűnő, hogy éppen ezek a megyék voltak azok, melyek otthont adtak a vidék egyetemeinek. Igazolhatónak tűnik tehát az a feltevés, hogy az egyes egyetemek fő vonzáskörzete a földrajzilag legközelebb eső területekre terjedt ki. A tanulni vágyó fiatalok jelentős részét tehát a földrajzi távolság, az utazás hossza, esetlegesen a bejárás lehetőségei befolyásolták leginkább a felsőbb tanulmányok helyszínének megválasztásakor. Mindezen nem lehet csodálkozni, hiszen az egyetemi tanulmányok költségeit nagyban meghatározta, hogy az intézmény székhelyén szükséges volt-e szállást (internátus, hónapos szoba[138] stb.) biztosítani.

Látható, hogy a fentebb említett megyéken túlmenően a hallgatóság viszonylag nagyobb hányadát tették ki a Szabolcsból (2·9), a Jász-Nagykun-Szolnok megyéből (2·9), Békésből (2·7), Somogyból (2·3), Vasból (2·3) és a Fejér megyéből (2·1) érkező diákok.

Szembetűnhet még az országos adatokban a korabeli statisztikákban „elszakított területek”-nek nevezett vidékekről, valójában a trianoni határokon túlról érkező diákok 4 százalékos aránya is. Mindez azt bizonyítja, hogy hazánk egyetemei még az 1930-as évek derekán is nagy számban vonzották a határokon kívül rekedt fiatalokat.[139] Itt kell azonban

---

[137] Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye kiemelkedő szerepéről szólva nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ez volt hazánk egyik legnagyobb lélekszámú vármegyéje, mely a főváros mellett annak rohamosan fejlődő agglomerációját is magában foglalta. Az ország szívében található vármegyét ráadásul, elhelyezkedésének köszönhetően, a trianoni területveszteségek sem érintették, s nagyvárosi, már-már világvárosi rangja és adottságai nagy vonzóerőt gyakoroltak még a távolabbi vidékek népességére is. Mint arra Gyáni Gábor is felhívta a figyelmet: *„1920 és 1930 között 260 000 fő települt át a városokba, ám 72%-uk a fővárost és különösen annak agglomerációs övezetét választotta célpontul.”* — Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban; A népesedés alakulása. In: Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004., 208. old.

[138] A „hónapos szoba” a korszakban a havi díj fejében bérelt szobát jelentette, a mai albérletnek felel meg.

[139] Az „elszakított területek”-ről érkező diákok száma feltehetőleg még magasabban is alakult volna, amennyiben könnyebben lehetett volna közlekedni a határokon kívül rekedt területekről az anyaországba és vissza. Tekintettel azonban arra, hogy a határok többnyire le voltak zárva, akik magyarországi egyetemre jöttek tanulni, azt általában letelepedési szándékkal tették.

Az elszakított területekről érkező diákok helyzetébe, illetve az idegen megszállás korai szakaszába enged bepillantást az alábbi, 1919. január 12-ei keltezésű levél is, melyben Dubiznay Izabella, I. éves bölcsészhallgató halasztási kérelmet intézett Kölönte Géza, egyetemi quaestorhoz Debrecenbe: *„Kedves Quaestor Úr! Nagyon sok honfibánat nyomja szívemet, azért vettem ilyen nagy levélpapírt, hogy mind elkeseregjem, meg rendes szokásomhoz híven felhasználom az alkalmat, mikor ismét levelet küldhetek […] Ha a viszonyok meg nem változnak, a Quaestor úr nem tud engem értesíteni a beiratkozás idejéről, mert mi karácsony óta el vagyunk zárva a világtól. Ezért én, ha addig más értesítést nem kapok, február 2-4. én Debreczenben leszek. Vagy*

megemlíteni azt is, hogy a külföldi hallgatók aránya ezzel szemben még az 1 százalékot sem érte el, aminek a hátterében elsősorban a magyar tannyelv jelentette korlátok állhattak. Az egyetemek nemzetközi kapcsolatai tehát nem annyira a diákokhoz, sokkal inkább az egyes egyetemi tanárokhoz[140], illetőleg valamely nagyobb nemzetközi szervezet magyarországi segélyakciójához (Legate-akció)[141] kötődött.

A táblázat adatait tovább vizsgálva egyetemenként azt láthatjuk, az egyetemek vonzáskörzete leginkább a hozzá közelebb eső térségekre terjedt ki. A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében az országos részarányt is jóval meghaladta a Pest megyei hallgatók aránya (68·3). Ez a közel 70 százalékos arány egyértelműen jelzi, hogy az egyetemi hallgatóság jelentős része Budapestről, vagy a főváros agglomerációjából került ki a szülők lakóhelyét tekintve. Az ország középső részének túlsúlyát mi sem jelzi jobban, mint az, hogy Pest megyén kívül csak Jász-Nagykun-Szolnok (2·5) és Fejér megye (2·4) tudott 2 százalékot meghaladó részarányt képviselni. A határon túlról érkező fiatalság tekintetében a Pázmány a hallgatók 3·7 százalékával alig maradt el az országos átlagtól. A külföldi hallgatók esetében pedig valamivel nagyobb részarány jellemezte, mint az ország többi egyetemét.

A Tisza István Tudományegyetem esetében Hajdú megye kiemelkedő szerepe (37·2) nem meglepő. A hallgatók jóval több, mint harmada innen érkezett, de viszonylag jelentős

---

Kálmánnal együtt utazom Pestig, vagy apám fog egészen Debreczenig kísérni. Annyira félnek a csehek, hogy az újságokat sem engedik be Kassára. Csak néha-néha tudunk egy-egy pesti újságot titokban, utas embertől szerezni, de levelet egyáltalában nem kaphatunk, sem nem küldhetünk. Apának egy kartársa utazik most Pestre, azt kérjük meg, hogy vigye magával ezeket az írásokat, így tudjuk csak kijuttatni a városból. […] Bizony nagyon nagyon gonosz időket élünk, nem hiszem, hogy a Quaestor Úr jobban gyűlölné az oláhot, mint mi a cseheket. […] Első nap azt mondták, hogy rendet csinálni jöttek, másnap már a tisztek sapkarózsáján akadt meg a szemünk, aztán a rangjelzés, magyar feliratok, cseh-szlovák nyelvű színelőadás, újság kerültek sorra. […] Tegnap azután a tényleges és tartalékos tisztek akik már le is szereltek, tehát nem katonák, azok kerültek sorra. Az utcán szó nélkül összefogdosták, sőt még lakásokon is felkeresték őket s még tegnap éjjel 55-öt el is vittek azonnal Brünbe, ahol internálni fogják őket. Aki teheti most szökik innen, ki álruhában, ki gyalog. […]" – H.B.m.L. VIII. 2. 3.d. 120/1919-20. Q. sz. a.

[140] Kornis Gyula is erre hivatkozott, amikor az egyetemek egyik legfontosabb feladatáról, a kiterjedt nemzetközi kapcsolatok kiépítéséről beszélt: *„[…] az egyetemeknek vezérszerepet kell vinniök a külfölddel való kulturális kapcsolatok megteremtésében és ápolásában. Az egyetemek tanárainak kultúrdiplomáciája a nemzeti politika fontos közvetett formája. […] Csak olyan népek között lehet tartós és valóban megélt barátság, amelyek egymás lelkét, történetét és kultúráját ismerik. A kölcsönös megismerés eszközei, amelyek az egyetemek kezében vannak: a tanár- és diákcsere, lektorok kölcsönös alkalmazása, idegen nyelvű tudományos könyvek és egyéb irodalmi kiadványok, a Collegium Hungaricum-ok, a tudományos kongresszusokon való cselekvő részvétel stb."* — Kornis Gyula: Az egyetemi oktatás főbb kérdései. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) I. Megnyitás. Általános szakosztály, Budapest, 1937.

[141] 1921 elején a MEFHOSZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Országos Szervezete) közreműködésével egy nagyszabású külföldi segélyakció jutott el Magyarországra. Az akció magyarországi vezetőjéről, R. H. Legate-ről csak Legate-akciónak nevezett segélyezés elsősorban a hallgatók étkeztetését, valamint ruházatának javítását igyekezett előmozdítani. 1920 augusztusában a World's Student Christian Federation nemzetközi keresztény diákszervezet létrehozta a European Student Relief genfi központját, amely 12 európai ország rászoruló diákjai számára végzett gyűjtést. Az akció eredményeként Legate 1921. november 2-i jelentése szerint 4559 magyarországi hallgató segélyezésére összesen 300.000 svájci frankot fordítottak. — Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-1921), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979., 52-53. old.

volt a környező megyékből érkező hallgatók aránya is. A debreceni oktatási rendszer vizsgálata során már Timár Lajos is kifejtette ezzel kapcsolatban, hogy *„a város egyetemén tanulók származás szerinti elemzésekor figyelembe kell venni, hogy a hallgatók több mint 60%-a vidéki volt. Az egyetem vonzáskörzete elsősorban a Tiszántúl északi és középső részére és Borsod-Abaúj-Zemplén megyére terjedt ki. E vonzáskörzetbe tartozó települések jó része a mezőgazdasági keresők túlsúlyával jellemezhető.”*[142]

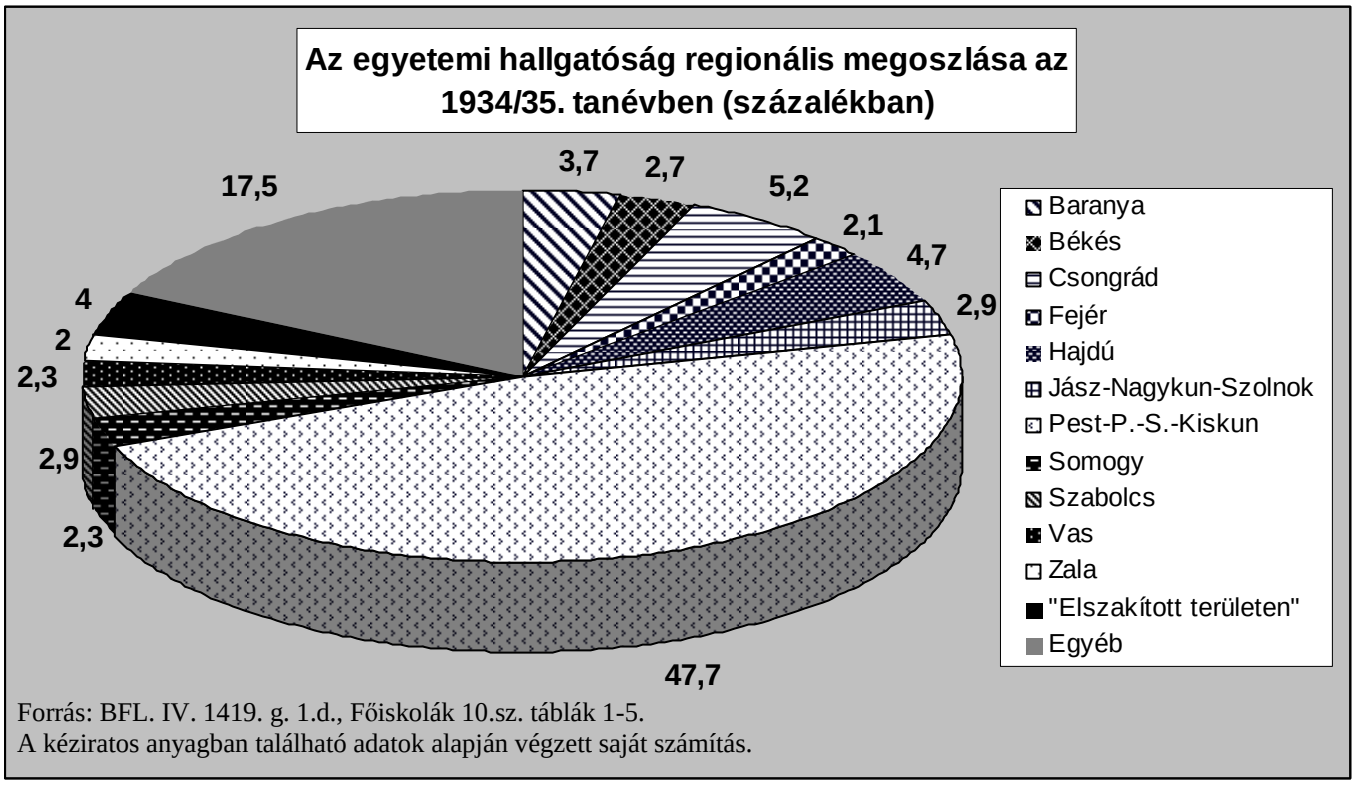

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(I. sz. ábra)

Ami a szülők foglalkozási szerkezetének és a hallgatók regionális megoszlásának összefüggéseit illeti, valóban jelentős eltérések lehettek az egyes egyetemek hallgatóságának szociális helyzetét illetően a tekintetben, hogy vonzáskörzetükbe mely területek, mely foglalkozásokat végző népessége tartozott. Debrecen alföldi, mezőgazdasági jellege ebből a szempontból vitathatatlan.

A szülők lakóhelyét tekintve Debrecenben a diákság az egyes megyék között azonban sokkal jobban eloszlott, mint a Pázmány Péter Tudományegyetem esetében láthattuk. Nagy számban érkeztek hallgatók Szabolcsból is. A szabolcsi illetőségű 214 tanuló a hallgatóság 16·2 százalékát tette ki. Feltűnő, hogy a Tisza István Tudományegyetem hallgatóinak 7·7 százaléka Pest megyéből érkezett. Ez a 102 hallgató tehát a viszonylag nagy távolság ellenére

[142] Debrecen története 1919-1944. IV. (Szerk. Tokody Gyula), Debrecen, 1986., Debrecen gazdasága és társadalma, II. Debrecen társadalma. Mezőgazdaságának néhány sajátossága – Timár Lajos, 151. old.

Debrecenben akart tanulni, s nem a túlzsúfolt Budapesten.[143] A hallgatóság komolyabb részarányát tették még ki a Jász-Nagykun-Szolnok megyéből érkezők is. 6·8 százalékot kitevő részarányuk azt jelzi, hogy a főváros és Debrecen között elhelyezkedő megye fiataljainak jelentős része nem a Pázmányt választotta. A Tisza István Tudományegyetem hallgatói tehát legnagyobb arányban Hajdú és Szabolcs megyéből érkeztek, de az adatok jól rávilágítanak arra, hogy a közvetlen vonzáskörzetbe tartozott még Bihar (3·4), Szatmár (3·3) és Békés megye (3·7) mellett, Borsod (3·7) és Zemplén (3·2) is. Mint látható tehát Debrecen nem pusztán a Tiszántúl egyeteme volt, de az egész keleti-északkeleti országrészé is. Az itt élő, leginkább mezőgazdasági tevékenységet folytató, zömmel szegényebb, vagy legalábbis korlátozottabb anyagi lehetőségekkel bíró népesség (különösen Békés, Hajdú, Bihar és Borsod környékén) gyermekei számára tehát a Tisza István Tudományegyetem jelentette szinte az egyetlen lehetőséget a szellemi és társadalmi felemelkedésre. Ami a határon túli hallgatók arányát illeti, az mondható el, hogy Debrecenben az arányuk nem egész 1 százalékkal magasabb volt az országos átlagnál. Mindez egyértelműen jelzi, hogy Debrecen az Erdélyből, illetve a Romániához csatolt területekről érkező fiatalok előtt is nyitott maradt. Ezen hallgatók számára tehát jelentőségét tekintve mindenképp a szegedi Ferenc József Tudományegyetem mellett a debreceni Tisza István Tudományegyetem lett Kolozsvár méltó örököse. Ami a külföldi hallgatók részarányát illeti, Debrecen messze az országos átlag alatt maradt. A számok azt mutatják, hogy az országban az 1934/35-ös tanévben itt tanult a legkevesebb külföldi.

Az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóságának regionális megoszlására tekintve rögtön szembetűnik, hogy az eddigiekkel ellentétben az intézménynek otthont adó megye fölénye cseppet sem meggyőző. Baranyából mindössze a hallgatók 23 és fél százaléka érkezett Pécsre. Pest megye nem sokkal maradt el ettől, hiszen a hallgatók 22·5 százalékának szülei az ország legfrekventáltabb részein lakott. A különbség mindössze 1 százalék! Mindez azt látszik igazolni, hogy azok a Pest megyei fiatalok, akik nem a Pázmányon tanultak, legszívesebben Pécset választották. A táblázat adataiból arra következtethetünk, hogy az Erzsébet Tudományegyetem leginkább a Dunántúl egyetemének tekinthető. Vonzáskörzet tekintetében ugyanis itt is a legközelebbi megyék voltak a meghatározók és az intézmény vonzása a növekvő távolsággal csökkent. Különösen a szomszédos Somogy (10·1) és Tolna (8·1) megye emelkedett ki a hallgatók részarányát illetően. Valamivel alacsonyabb arányban

[143] Valószínűsíthető, hogy a fővárosi diákok nagyobb számú jelenléte a vidéki egyetemeken (még egy olyan viszonylag távol eső egyetemen is, mint a debreceni) összefüggésben állt az izraelita felekezethez tartozó hallgatók vidékre „menekülésével" is. Ne feledjük, hogy a vidéki egyetemek jóval rugalmasabban kezelték a numerus clausus előírásait, mint az például a budapesti orvoskaron történt.

származtak a hallgatók a távolabbi Zala (5·7), Veszprém (3·9), Fejér (3·2), illetve Vas (6·4) és Sopron (3·6) megyéből. Feltűnő, hogy a Vas megyei hallgatók a nagyobb távolság ellenére elég magas részarányban tanultak Pécsett, ami az itt élő népesség fiatalságának nagyobb tanulási hajlandóságát mutatja. A határon túli hallgatók aránya az Erzsébet Tudományegyetemen mindössze 1·5 százalékot tett ki, ami messze az országos átlag alatt volt. Tulajdonképpen Magyarország egyetemeit tekintve itt tanult a legkevesebb (22!) határon túli hallgató. A külföldi hallgatók arányát tekintve jobb volt a helyzet. E tekintetben Pécset csak Budapest tudta megelőzni.

A szegedi Ferenc József Tudományegyetem hallgatóságának regionális megoszlására vonatkozóan az adatok azt mutatják, hogy a diákság a szülők lakóhelyét tekintve leginkább csongrádi volt. A szegedi egyetemet bemutató viszonylag új keletű munka történeti összefoglalása is a Dél-Alföld szerepét emelte ki e tekintetben: *„Szeged az első világháborút követő, a magyarság számára katasztrofálisan kedvezőtlen trianoni békeszerződés (1920) folytán elveszítette vonzáskörzetének túlnyomó részét. A két világháború között elsősorban a Dél-Alföld kulturális központjaként tűnt ki […]”* [144]

Szembetűnő azonban, hogy a szülők lakóhelyét tekintve Csongrád megye 33·3 százalékos arányától nem sokkal maradt el Pest megye (23·9) sem. Mindez egyértelműen arra látszik utalni, hogy a Pest megyei hallgatók, bár főként a Pázmányt választották, de jelentős részük nem riadt vissza attól sem, hogy vidéki egyetemeken tanuljon. Még a távolabb eső Debrecenben is megközelítették a hallgatóság 8 százalékát. Kijelenthető tehát, hogy leginkább a Pest megyében élők gyermekei igyekeztek egyetemi diplomát szerezni, s azzal magasabb életszínvonalat lehetővé tevő szellemi pályákon elhelyezkedni. Ez még akkor is így volt, ha tudjuk, hogy az 1930-as évek derekán Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye jóval nagyobb területet fedett le, mint a mai Pest megye. Ami a Ferenc József Tudományegyetem vonzáskörzetét illeti, itt is kijelenthető, hogy azt főként a környező megyék képezték. E tekintetben különösen Békés (8·8), Jász-Nagykun-Szolnok megye (4·7), valamint Csanád (3·8) emelkedett ki, de a többi egyetemhez képest jelentős, 2·1 százalékos részarányt tettek ki a szintén közel fekvő Bács-Bodrogból érkező hallgatók is. A határon túliak arányát tekintve Szeged állt az első helyen. Itt a hallgatók 6·2 százalékának a szülei a trianoni határokon túl laktak. Tekintve, hogy az egyetem közel volt a jugoszláv és a román területekhez is, valamint, hogy az intézmény tulajdonképpen Kolozsvárról érkezett, főként e területek fiataljai jöhettek

[144] A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921-1998., Kiadja: József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1999., I. A szegedi tudományegyetem rövid története, 12. old.

ide tanulni. A külföldi hallgatók arányát tekintve Szeged, Debrecenhez hasonlóan messze elmaradt az országos átlagtól.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóinak regionális megoszlására vonatkozó adatok Pest megye nagyon egyértelmű, 58·6 százalékos fölényét mutatják. Jól látszik viszont az is, hogy a vonzáskörzet tekintetében korántsem egyértelmű a helyzet. Ezt igazolja az is, hogy 3 százalék feletti arányszámot egyedül a Sopron megyéből érkező hallgatók értek el. A fővárostól viszonylag távol eső megye 3·2 százalékos aránya az itt élő népesség műszaki, gazdasági érdeklődését, vagyis az 1930-as évek közepére a gyakorlatiasabb képzési ágak felé fordulását tükrözhette. Ugyancsak ez állhatott Borsod megye magasnak számító 2·8 százalékos részarányának hátterében is. Emellett 2 százalékot alig meghaladó arányban tanultak még az 1934-ben integrált intézményben Fejér (2·3), Csongrád (2·3), Jász-Nagykun-Szolnok (2·2), valamint Békés megye (2·1) hallgatói is. Mindemellett arra érdemes még felhívni a figyelmet, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a külföldi hallgatók aránya az országos átlagnak megfelelően, míg a határon túlról érkező hallgatóké attól némileg magasabban alakult.

Az 1934/35-ös tanévre vonatkozó adatok tehát azt igazolták, hogy az egyetemi hallgatók szüleinek többsége az egyetemi központoknak helyet adó megyékben lakott. Az egyes egyetemek vonzáskörzetét pedig az egyetemi székhely mellett a környező, legtöbbször szomszédos megyék képezték. Mindez arra utalt, hogy a hallgatók intézményválasztásának hátterében a földrajzi távolság meghatározó volt. Ennek hátterében azonban nemcsak kényelmi szempontok állhattak, hanem — főként az alsóbb társadalmi rétegek esetében — az anyagi kényszer is. Az eddig elvégzett elemzés azt is megvilágította, hogy Debrecen és Pécs rendelkezett talán a legnagyobb vonzáskörzettel hazánk egyetemei közül.

Ezt követően az egyes egyetemek tudománykarok szerinti vizsgálatával foglalkozunk. Mindez az egyes karok regionális szerepét, helyi vonzóerejét világíthatja meg, képet adva ezzel a különböző régiók fiataljainak pályaválasztási szokásairól.

2. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság regionális megoszlása tudományegyetemi karok szerint

Az egyes egyetemek hallgatóságának regionális megoszlását nemcsak az adott egyetem földrajzi fekvése, elhelyezkedése határozta meg. Szerepet játszott ebben az egyes tudományterületek iránt helyben megmutatkozó érdeklődés, valamint egy-egy tudománykar országos jelentősége is. A kari szintű vizsgálatokat a fővárossal kezdjük, majd a vidéki egyetemek: Debrecen, Pécs és Szeged következik.

A fővárosi egyetemi hallgatók megoszlása szüleik lakóhelye szerint az 1934/35-ös tanévben[145]

Budapest	Római kat. hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Gyógysz. tanf.	Pázmány összesen	József Nádor M. és G. Egy
Abaúj-Torna	4·0 6	0·3 6	—	0·4 4	0·2 3	0·7 1	0·4 20	0·3 7
Bács-Bodrog	1·3 2	0·8 16	—	0·7 7	0·4 5	1·4 2	0·7 32	1·0 24
Baranya	2·0 3	0·3 6	—	0·1 1	0·6 8	2·8 4	0·4 22	1·5 35
Békés	0·7 1	1·1 22	—	1·3 13	1·5 22	2·1 3	1·2 61	2·1 51
Bereg	—	0·1 2	—	—	—	—	0·0 2	0·0 1
Bihar	0·7 1	0·1 3	—	—	0·1 1	0·7 1	0·1 6	0·5 12
Borsod	3·3 5	0·4 9	—	2·5 25	2·1 30	2·8 4	1·5 73	2·8 66
Csanád	1·3 2	0·2 5	—	0·2 2	0·5 7	—	0·3 16	0·8 19
Csongrád	—	0·3 6	0·8 1	0·5 5	0·5 7	1·4 2	0·4 21	2·3 56
Esztergom	0·7 1	0·6 13	—	0·6 6	0·6 8	—	0·6 28	0·8 19
Fejér	2·6 4	2·4 49	—	2·4 24	2·5 36	2·8 4	2·4 117	2·3 55
Gömör és Kishont	0·7 1	—	—	—	0·1 2	—	0·1 3	0·1 3
Győr	3·3 5	1·1 22	0·8 1	1·1 11	1·7 24	0·7 1	1·3 64	1·2 28
Hajdú	4·6 7	0·1 2	0·8 1	0·3 3	0·1 2	2·8 4	0·4 19	1·6 38

[145] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1. és 5. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Heves	0·7 1	1·0 21	—	2·4 24	1·5 22	3·5 5	1·5 73	1·5 36
Hont	0·7 1	0·1 3	—	—	0·1 1	—	0·1 5	0·0 1
J.-N.-K. Szolnok	2·0 3	2·4 49	1·8 2	3·1 31	2·1 30	3·5 5	2·5 120	2·2 52
Komárom	2·0 3	0·8 16	—	0·6 6	1·0 14	0·7 1	0·8 40	0·9 22
Moson	0·7 1	0·5 10	—	0·4 4	0·4 6	0·7 1	0·4 22	0·6 13
Nógrád	4·0 6	1·5 31	—	0·6 6	0·6 9	4·2 6	1·2 58	0·8 19
Pest-P.-S.-Kiskun	23·8 36	72·6 1505	90·8 109	66·2 660	69·0 991	39·8 57	68·3 3358	58·6 1408
Somogy	4·6 7	0·9 19	0·8 1	0·3 3	1·8 26	3·5 5	1·2 61	1·8 42
Sopron	2·6 4	0·9 19	0·8 1	0·8 8	0·9 13	4·2 6	1·0 51	3·2 77
Szabolcs	13·9 21	0·9 18	—	0·8 8	1·3 18	4·2 6	1·4 71	1·5 36
Szatmár	1·3 2	0·3 7	—	0·4 4	0·1 2	0·7 1	0·3 16	0·4 9
Tolna	—	0·9 18	0·8 1	0·3 3	1·3 19	2·1 3	0·9 44	0·8 20
Vas	2·6 4	1·9 39	—	1·4 14	1·8 26	2·1 3	1·8 86	2·0 48
Veszprém	3·3 5	1·6 32	—	1·9 19	1·7 25	1·4 2	1·7 83	1·4 35
Zala	4·0 6	2·2 46	—	1·0 10	1·9 27	1·4 2	1·9 91	1·2 30
Zemplén	4·0 6	0·4 8	—	1·0 10	0·6 9	—	0·7 33	0·9 22
Elszakított területen	4·6 7	3·0 64	0·8 1	6·9 68	2·2 31	7·7 11	3·7 182	4·3 104
Külföldön	—	0·3 7	1·8 2	1·8 18	0·8 11	2·1 3	0·8 41	0·6 13
Összes hallgató	100·0 151	100·0 2073	100·0 120	100·0 997	100·0 1435	100·0 143	100·0 4919	100·0 2401

(II. sz. táblázat)

A fenti táblázat adataiból világosan látható, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem esetében minden karon a Pest megyéből érkező hallgatók voltak többségben. Ha jól szemügyre vesszük az egyes karok hallgatóinak megoszlását, akkor azt is láthatjuk, hogy ez a többség nem minden esetben volt elsöprő.

Főként a katolikus hittudományi kar volt az, ahol a hallgatóság leginkább megoszlott szüleik lakóhelyét illetően. Sokat mondó, hogy a kar hallgatóságának mindössze 23·8 százaléka érkezett Pest megyéből, s olyan megyék is viszonylag magas részarányát adták a hallgatóknak, mint Somogy (4·6), Hajdú (4·6), Zala (4·0), Nógrád (4·0), vagy Zemplén (4·0).

A Pázmány Péter Tudományegyetemen jellemző arányszámhoz képest magas, 4·6 százalékos volt a határon túlról érkező diákok részaránya, ami a kar határokon átívelő kisugárzását bizonyítja. Pest megyén kívülről a legnagyobb arányban azonban Szabolcsból érkeztek hallgatók katolikus teológiát hallgatni. Arányuk 13·9 százalékot tett ki, ami a többi karon tapasztalható arányokhoz képest roppant magasnak mondható. A katolikus hittudományi kar sajátos megoszlása részben a kar jóval alacsonyabb hallgatói létszámával, illetve erősen felekezeti jellegével magyarázható. Tekintettel arra, hogy ez volt az egyetlen katolikus hittudományi kar az országban, nem lehet csodálkozni azon, hogy az ország legtávolabbi pontjaiból is ide vonzotta a katolikus hittudomány iránt érdeklődő fiatalokat.[146]

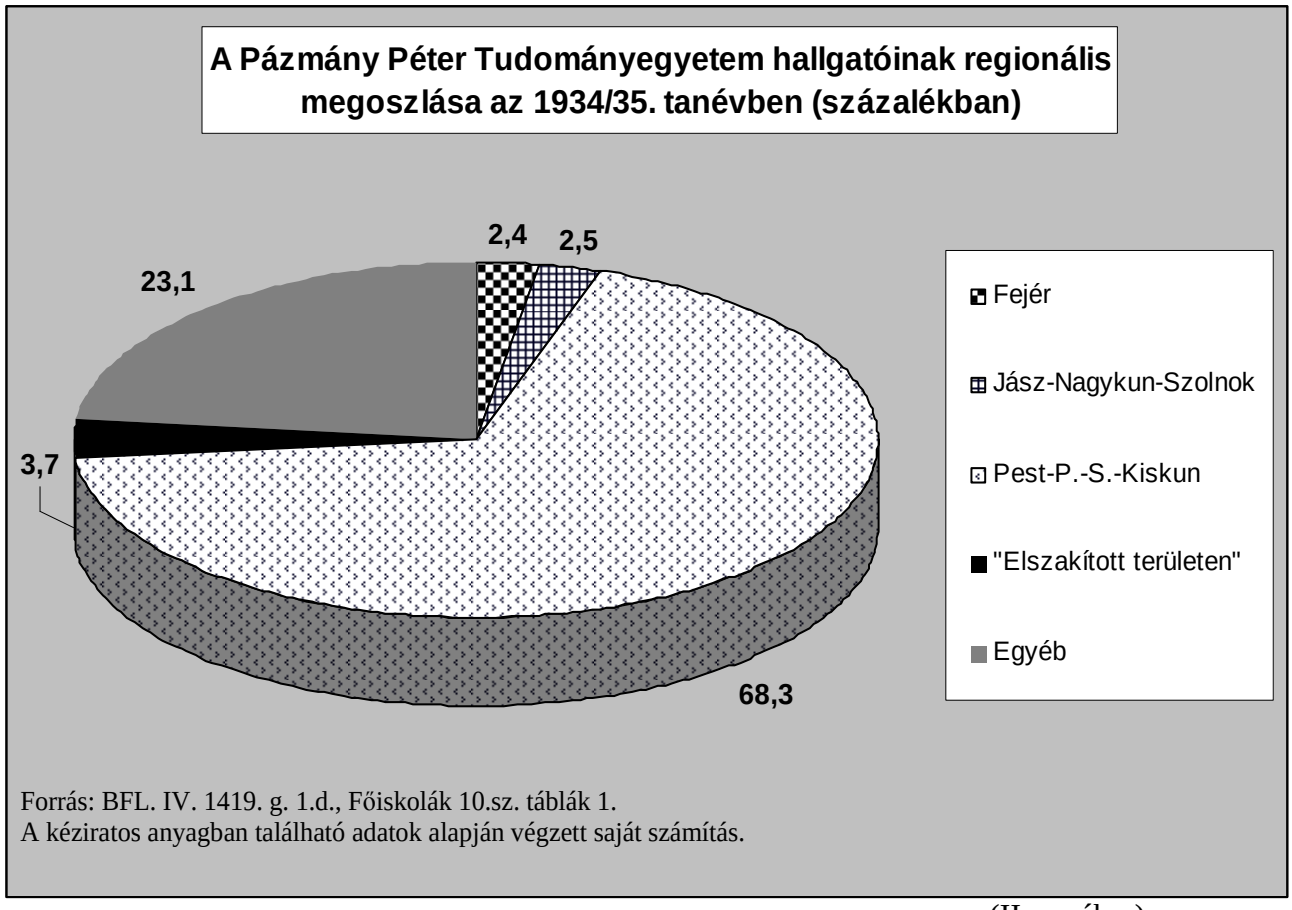

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(II. sz. ábra)

Ami a jog- és államtudományi kart illeti, itt éppen fordított volt a helyzet, mint a teológiai kar esetében. A hallgatók 72·6 százaléka Pest megyei illetőségű volt, ami messze a legnagyobb részaránynak bizonyult a Pázmány karain. A jogi kar regionális szerepét mi sem jelzi jobban, mint az, hogy ezen a karon Pest megyét leszámítva egyetlen megye sem érte el a hallgatók részarányát tekintve a 3 százalékot. Megközelíteni is csak a határon túlról érkezők

[146] Abban, hogy viszonylag nagy távolságokról is érkeztek hallgatók Budapestre teológiát tanulni, a katolikus egyháznak a társadalmi felemelkedésben betöltött szerepének is része lehetett.

tudták, de még az esetükben kimutatható 3·0 százalékos arány is alatta maradt az egyetemi részarányuknak. A budapesti joghallgatók túlnyomó része tehát fővárosi volt, vagy viszonylag közeli településről érkezett.

Az orvostudományi kar esetében szintén Pest megye emelkedett ki nagyon jelentősen. A 66·2 százalékos részarányt más megyék meg sem tudták közelíteni. Mindössze egyetlen olyan megye akadt, Jász-Nagykun-Szolnok (3·1), mely átlépte a 3 százalékos részarányt. Meg kell említeni azonban, hogy a határon túliak 6·9 százalékos aránya messze a legmagasabb volt a Pázmány tudománykarai közül.

Végül, de nem utolsó sorban a bölcsészettudományi karról kell szólnunk, bár ennek a fakultásnak az esetében meglepő megoszlásbeli sajátosságok kevésbé mutathatók ki. A Pest megyéből érkező hallgatók elsöprő többsége (69·0) semmiképpen sem nevezhető meglepetésnek. Arra viszont érdemes felhívni a figyelmet, hogy akárcsak a jogi kar esetében, úgy itt sem ért el 3 százalékos részarányt egyetlen másik megye sem. A határon túli hallgatók 2·2 százalékos részaránya pedig, bár az intézményi átlaghoz viszonyítva nagyon alacsony, mégis a legtöbb megyéhez képest magasnak tekinthető.

Az egyetemi hallgatók megoszlása szüleik lakóhelye szerint Debrecenben az 1934/35-ös tanévben[147]

Debrecen	Református hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Abaúj-Torna	1·1 2	1·3 7	—	—	0·4 1	0·8 10
Bács-Bodrog	—	0·2 1	—	—	—	0·1 1
Baranya	3·2 6	—	—	—	0·4 1	0·5 7
Békés	6·5 12	2·4 13	—	2·7 8	5·6 16	3·7 49
Bereg	3·2 6	0·2 1	—	—	1·0 3	0·8 10
Bihar	1·1 2	5·1 28	11·1 1	3·0 9	1·7 5	3·4 45
Borsod	1·6 3	1·1 6	11·1 1	5·1 15	8·4 24	3·7 49
Csanád	2·2 4	—	—	—	—	0·3 4
Csongrád	3·8 7	0·2 1	—	0·7 2	0·7 2	0·9 12

[147] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 2. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Esztergom	—	0·4 2	—	0·3 1	—	0·2 3
Fejér	—	0·7 4	—	0·3 1	0·4 1	0·5 6
Gömör és Kishont	—	0·2 1	—	1·0 3	—	0·3 4
Győr	0·5 1	0·5 3	—	0·7 2	0·7 2	0·6 8
Hajdú	20·6 38	39·8 216	55·6 5	36·9 110	42·6 121	37·2 490
Heves	0·5 1	1·3 7	—	2·0 6	2·5 7	1·6 21
Hont	—	—	—	—	—	—
J.-N.-K. Szolnok	6·5 12	7·4 40	—	6·7 20	6·0 17	6·8 89
Komárom	—	0·5 3	—	0·3 1	—	0·3 4
Moson	—	0·2 1	—	0·3 1	0·4 1	0·2 3
Nógrád	—	0·9 5	—	—	—	0·4 5
Pest-P.-S.-Kiskun	11·9 22	7·9 43	—	7·4 22	5·2 15	7·7 102
Somogy	2·7 5	0·2 1	—	—	0·4 1	0·5 7
Sopron	—	0·7 4	—	—	0·4 1	0·4 5
Szabolcs	15·1 28	17·9 97	22·2 2	17·5 52	12·3 35	16·2 214
Szatmár	8·7 16	3·3 18	—	2·0 6	1·4 4	3·3 44
Tolna	1·1 2	—	—	—	0·4 1	0·2 3
Vas	—	—	—	1·0 3	0·4 1	0·3 4
Veszprém	0·5 1	0·4 2	—	—	1·7 5	0·6 8
Zala	—	0·2 1	—	—	0·4 1	0·1 2
Zemplén	2·2 4	3·3 18	—	3·4 10	3·5 10	3·2 42
Elszakított területen	7·0 13	3·5 19	—	8·4 25	2·4 7	4·9 64
Külföldön	—	0·2 1	—	0·3 1	0·7 2	0·3 4
Összes hallgató	100·0 185	100·0 543	100·0 9	100·0 298	100·0 284	100·0 1319

(III. sz. táblázat)

A Tisza István Tudományegyetem esetében, — mint arról már szóltunk — főként a Hajdú megyei és a szabolcsi hallgatók emelkedtek ki. E viszonylagos túlsúly ellenére

azonban Debrecenben az egyes tudománykarok hallgatóságának regionális megoszlása sokkal változatosabb képet mutatott, mint az a Pázmány esetében látható volt. Ezekről az arányeltolódásokról azonban csakis a karonkénti elemzés segítségével tudhatunk meg többet.

A református hittudományi kar esetében feltűnő, hogy a Hajdú megyéből érkező hallgatók aránya jóval alacsonyabb volt, mint más karok esetében. Az egyetem legközvetlenebb környékéről érkező hallgatók aránya azonban még így is 20·6 százalékos volt, ami a kar tekintetében a legmagasabbnak bizonyult. Ugyancsak megfigyelhető, hogy a szabolcsi diákok a kari hallgatóság 15·1 százalékát tették ki. Ez az arány, — noha a második legmagasabb volt — némileg elmaradt a megye egyetemi részarányához képest. A református hittudományi kar jellegzetessége leginkább a békési (6·5), a szatmári (8·7) és a Pest megyei hallgatók (11·9) egyetemi részarányukhoz viszonyított jelentős felülreprezentáltsága volt. Ezen túlmenően a 3 százalékos részarányt a Jász-Nagykun-Szolnok (6·5), a Csongrád (3·8), a Baranya (3·2) és a Bereg megyéből (3·2) érkező hallgatók érték el. A határon túlról érkezett fiatalok hallgatóságon belüli részaránya 7 százalékot tett ki, ami szintén magasnak tekinthető.

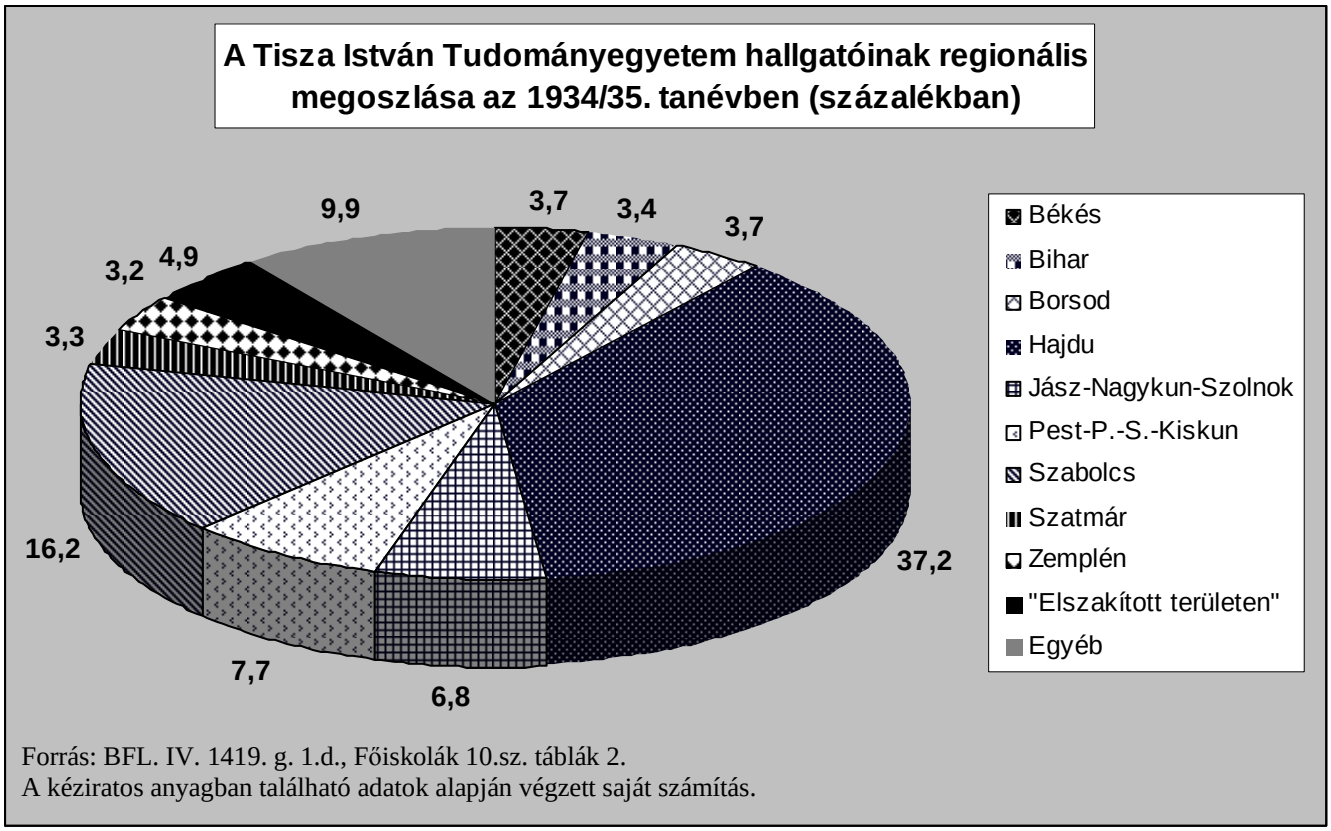

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 2.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(III. sz. ábra)

Elmondható tehát, hogy Debrecenben, — akárcsak Budapesten — a hittudományi kar volt az, amelyik a legheterogénebb hallgatósággal rendelkezett szüleik lakóhelyét tekintve. A hallgatóság regionális megoszlásából tükröződő szélesebb vonzáskörzet a hittudományi karok

esetében, azok erősen felekezeti jellegével, a lelkészi pálya nem ritka öröklődésével, valamint az egyház igényeivel állhatott összefüggésben.

A jog- és államtudományi kar hallgatósága szüleik lakóhelyét tekintve jóval egyszerűbben oszlott meg. A hallgatók 39·8 százaléka Hajdú, míg 17·9 százaléka Szabolcs megyéből érkezett, ami mindkét megye esetében jól érzékelhető felülreprezentáltságot jelentett. A hallgatók közel 58 százalékát tehát ez a két megye adta. Emellett kiemelhető még Jász-Nagykun-Szolnok megye 7·4 százalékos, a jogászhallgatók egyetemi részarányától jóval magasabb aránya is. Pest megye 7·9, míg Bihar megye 5·1 százalékát tette ki a joghallgatóknak, ami Debrecenben ugyancsak magasnak számított. Sokat mondó, hogy a 3 százalékos részarányt a fentiek mellett csupán a szatmári és a zempléni hallgatók (egyaránt 3·3 százalék) tudták elérni. A határon túlról érkező hallgatók részaránya is mindössze a hallgatóság 3 és fél százalékát tette ki. Elmondható tehát, hogy az egyetem legnépesebb tudománykarán a hallgatók legnagyobb részét az intézményhez leginkább közel eső területek (Hajdú, Szabolcs, Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok) népessége adta.

Az orvostudományi kar tekintetében kiemelendő, hogy Hajdú megye (36·9) és Szabolcs (17·5) mellett a legnagyobb részarányát a hallgatóknak a határon túliak (8·1) tették ki. Pest megye 7·4, míg Jász-Nagykun-Szolnok megye 6·7 százalékos aránya viszont Debrecenben mindkét esetben az egyetemi részarány alatt maradt. A joghallatók 5·1 százaléka érkezett Borsodból, ami az eddig vizsgált két karhoz képest nagyon magasnak tűnhet. A 3 százalékos részarányt emellett csak Zemplén (3·4) és Bihar (3·0) esetében érték el a hallgatók. Az orvostudományi kar tehát számos sajátosságot mutatott az 1930-as évek derekán. Feltűnő volt, hogy a viszonylag szűk vonzáskörzet ellenére a határon túli (8·4) és a borsodi (5·1) diákok részaránya mennyire magasan alakult.

A Hajdú megyéből érkező hallgatók aránya a bölcsészettudományi karon volt messze a legmagasabb. Az itt megmutatkozó 42·6 százalékos részarány az egyetem székhelyén, vagy közvetlen környezetében lakó, feltehetően szegényebb, másutt tanulmányokat folytatni képtelen hallgatók viszonylag nagy számára utalhat. A szabolcsi megyerész 12·3 százalékos aránya a karok közül itt volt a legalacsonyabb. E tekintetben ugyancsak itt volt a legalacsonyabb Pest (5·2) és Jász-Nagykun-Szolnok megye (6·0) részaránya is. A bölcsészhallgatók anyagi helyzetéről is sokat elmond, hogy 5·6 százalékuk békési, míg 8·4 százalékuk borsodi volt. A 3 százalékos részarányt rajtuk kívül csak a zempléni hallgatók (3·5) érték el. A határon túli hallgatók aránya a bölcsészettudományi karon volt a legalacsonyabb Debrecenben, mindössze 2·4 százalék.

Az egyetemi hallgatók megoszlása szüleik lakóhelye szerint
Pécsett az 1934/35-ös tanévben[148]

Pécs	Ágostai hitv. evangélikus hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Abaúj-Torna	—	—	—	—	—	—
Bács-Bodrog	0·9 1	0·9 8	—	1·6 6	0·7 1	1·1 16
Baranya	0·9 1	24·1 213	66·7 6	20·5 76	42·6 61	23·5 357
Békés	10·3 12	0·2 2	—	0·8 3	—	1·1 17
Bereg	—	—	—	—	—	—
Bihar	—	—	—	0·6 2	—	0·1 2
Borsod	3·4 4	0·2 2	—	1·6 6	—	0·8 12
Csanád	0·9 1	—	—	—	—	0·1 1
Csongrád	—	0·1 1	—	0·3 1	—	0·1 2
Esztergom	0·9 1	—	—	1·1 4	—	0·3 5
Fejér	0·9 1	3·3 29	—	4·3 16	2·1 3	3·2 49
Gömör és Kishont	—	0·1 1	—	—	—	0·1 1
Győr	8·6 10	2·3 20	—	2·7 10	2·8 4	2·9 44
Hajdú	—	0·1 1	—	0·6 2	—	0·2 3
Heves	—	0·4 3	—	1·6 6	2·1 3	0·8 12
Hont	0·9 1	0·2 2	—	—	—	0·2 3
J.-N.-K. Szolnok	0·9 1	0·6 5	11·1 1	0·6 2	1·4 2	0·7 11
Komárom	0·9 1	0·7 6	—	0·6 2	—	0·6 9
Moson	1·7 2	0·7 6	—	0·3 1	—	0·6 9
Nógrád	1·7 2	0·4 3	—	1·3 5	—	0·6 10
Pest-P.-S.-Kiskun	23·3 27	23·6 209	—	24·3 90	11·2 16	22·5 342
Somogy	3·4 4	11·9 105	11·1 1	8·6 32	8·4 12	10·1 154

[148] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 3. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Sopron	14·7 17	3·3 29	—	1·9 7	1·4 2	3·6 55
Szabolcs	1·7 2	—	—	0·8 3	—	0·3 5
Szatmár	—	—	—	—	—	—
Tolna	3·4 4	8·3 73	11·1 1	8·1 30	10·5 15	8·1 123
Vas	7·7 9	6·2 55	—	5·6 21	9·1 13	6·4 98
Veszprém	6·0 7	4·4 39	—	2·7 10	2·1 3	3·9 59
Zala	3·4 4	7·0 62	—	3·8 14	4·2 6	5·7 86
Zemplén	—	0·2 2	—	0·3 1	—	0·2 3
Elszakított területen	2·6 3	0·2 2	—	4·3 16	0·7 1	1·5 22
Külföldön	0·9 1	0·6 5	—	1·1 4	0·7 1	0·7 11
Összes hallgató	100·0 116	100·0 883	100·0 9	100·0 370	100·0 143	100·0 1521

(IV. sz. táblázat)

Mint az a fenti táblázatból is látható, Pécsett az egyetemi hallgatók regionális megoszlásának kari szintű vizsgálatai számos olyan sajátosságra hívhatják fel a figyelmet, mely az országos elemzésből nem derülhetett ki. Ilyen például az, hogy az Erzsébet Tudományegyetem esetében nem volt olyan régió, mely minden tudománykar esetében domináns szerepet játszott volna.

Az Erzsébet Tudományegyetem esetében is a Sopronban működő hittudományi kar volt az, amelyik az ország legkülönbözőbb pontjairól is képes volt komolyabb hallgatói csoportokat vonzani. Az evangélikus hittudományi kar tekintetében tehát nem lehet nagyon elcsodálkozni azon, hogy a hallgatóság 1 százalékát sem érte el a baranyai illetőségűek aránya. A legtöbb hallgató Pest megyéből érkezett. Ők a hallgatóság 23·3 százalékát tették ki. Ugyancsak nagyon magas volt a kar székhelyéről, Sopronból érkezők 14·7 százalékos aránya. Emellett 10 százalékot is meghaladta (10·3) azon hallgatók részaránya, akik az ország túlsó feléről, a távoli Békés megyéből érkeztek. A kari hallgatóság nagy része azonban a Sopronnal szomszédos megyék népességéből került ki. Győrből a hallgatók 8·4, Veszprémből 6, míg Vasból 7·7 százaléka érkezett. A 3 százalékos részarányt rajtuk kívül a zalai (3·4), a somogyi (3·4), a tolnai (3·4) és a jóval messzebb lakó borsodi hallgatók (3·4) érték el. A határon túlról érkezők aránya nem volt túl magas, mindössze 2·6 százalékos. Az Erzsébet Tudományegyetem esetében azonban ez a részarány igen nagynak bizonyult. Az evangélikus

hittudományi kar tehát a budapesti és a debreceni teológiai karokhoz hasonlóan az adott felekezet hittudományok iránt érdeklődő fiataljait az ország egészéről összegyűjtötte.

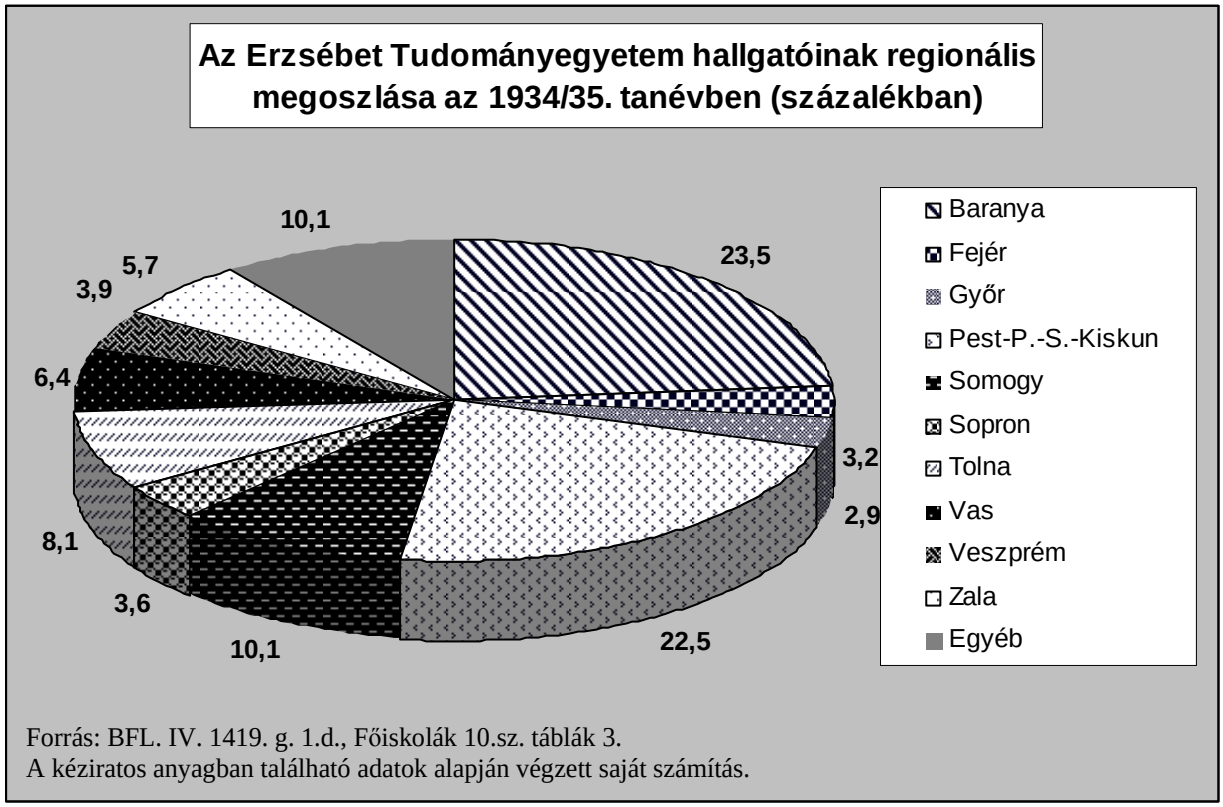

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 3.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(IV. sz. ábra)

A jog- és államtudományi kar hallgatósága leginkább Baranya és Pest megyékből (24·1 és 23·6 százalék) került ki. A két megye adta a hallgatóság közel felét. A joghallgatók több mint 20 százaléka pedig a szomszédos megyékhez kötődött. A kar hallgatóinak 11·9 százaléka Somogyból, míg 8·3 százaléka Tolnából származott. Jelentős részarányt jelentett még Zala (7·0) és Vas megye (6·2) is. Szintén jól érzékelhető, 3 százalék feletti arányát tették ki a hallgatóságnak a veszprémi (4·4), a soproni (3·3) és a Fejér megyei (3·3) hallgatók. A földrajzi távolság meghatározó szerepe tehát Pécsett is megmutatkozott.

Az orvostudományi kar esetében megfigyelhető, hogy a legtöbb hallgató Pest megyéből érkezett. Ők a hallgatóság 24·3 százalékát tették ki. Jelentősen elmaradtak mögöttük a Baranya megyei hallgatók, akik az orvostanhallgatók 20·3 százalékát adták. Ez a részarány meglehetősen alacsonynak számított a többi Pécsett működő tudománykar viszonylatában. A szomszédos megyék, Somogy (8·6) és Tolna (8·1) együttesen a hallgatóság közel 17 százalékát jelentették, de szintén jól kivehető volt a Vas megyei (5·6), a Fejér megyei (4·3) és a Zala megyei hallgatók (3·8) részaránya. A határon túli hallgatók, —

akárcsak Debrecenben — itt is az orvostudományi karon voltak jelen a legmagasabb arányban. Pécsett ez mindössze 4·3 százalékot tett ki.

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak regionális megoszlása alakult a legegyszerűbben Pécsett. Baranya megye adta a hallgatók 42·6 százalékát! Pest megye mindössze 11·2 százalékos arányt képviselt, ami alig haladta meg a szomszédos megyékből érkező hallgatók részarányait. Tolnából a bölcsészhallgatók 10·5, míg Somogyból 8·4 százaléka származott. Feltűnően magas volt a karon a Vas megyei hallgatók 9·1 százalékos aránya is. Ezen túlmenően csak Zala megye 6 hallgatója képviselt 3 százalékot meghaladó, egészen pontosan 4·2 százalékos részarányt. A pécsi bölcsészkar tehát annak ellenére, hogy nem rendelkezett nagy tömegű hallgatósággal, igazolta, hogy a bölcsészettudományok iránt leginkább az egyetem székhelyén, vagy ahhoz igen közel lakó hallgatók mutattak érdeklődést. Erre az anyagi lehetőségek szűkös voltán kívül, nehéz más magyarázatot találni.

Az egyetemi hallgatók megoszlása szüleik lakóhelye szerint Szegeden az 1934/35-ös tanévben[149]

Szeged	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Mennyiségt. és természettud.-i kar	Gyógysz. tanf.	Összesen
Abaúj-Torna	0·1 1	—	—	—	—	—	0·1 1
Bács-Bodrog	2·6 22	—	1·2 4	1·7 3	1·4 2	3·8 2	2·1 33
Baranya	0·2 2	—	—	0·6 1	1·4 2	5·6 3	0·5 8
Békés	9·8 82	—	6·9 23	8·1 14	8·6 12	9·4 5	8·8 136
Bereg	—	—	—	—	—	—	—
Bihar	0·9 8	—	—	0·6 1	0·7 1	1·9 1	0·7 11
Borsod	0·4 3	—	1·2 4	3·5 6	0·7 1	1·9 1	1·0 15
Csanád	3·6 30	—	3·6 12	4·6 8	4·3 6	5·6 3	3·8 59
Csongrád	29·6 248	100·0 8	39·8 132	38·1 66	37·9 53	13·2 7	33·3 514
Esztergom	1·4 12	—	0·3 1	0·6 1	0·7 1	—	1·0 15
Fejér	1·4 12	—	—	0·6 1	2·2 3	—	1·0 16

[149] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 4. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Gömör és Kishont	0·1 1	—	—	—	—	—	0·1 1
Győr	2·2 18	—	1·5 5	1·7 3	0·7 1	—	1·7 27
Hajdú	0·2 2	—	—	—	—	—	0·1 2
Heves	1·1 9	—	1·2 4	1·7 3	0·7 1	1·9 1	1·2 18
Hont	0·1 1	—	0·3 1	—	—	—	0·1 2
J.-N.-K. Szolnok	5·7 48	—	2·1 7	3·5 6	3·6 5	11·3 6	4·7 72
Komárom	0·6 5	—	1·2 4	—	0·7 1	—	0·6 10
Moson	0·9 8	—	0·3 1	—	—	—	0·6 9
Nógrád	2·2 18	—	0·6 2	0·6 1	—	—	1·4 21
Pest-P.-S.-Kiskun	27·1 227	—	20·8 69	19·1 33	21·5 30	18·9 10	23·9 369
Somogy	0·4 3	—	—	0·6 1	1·4 2	3·8 2	0·5 8
Sopron	0·8 7	—	—	2·3 4	0·7 1	—	0·8 12
Szabolcs	1·2 10	—	0·3 1	1·1 2	0·7 1	1·9 1	1·0 15
Szatmár	0·2 2	—	0·3 1	—	—	—	0·2 3
Tolna	0·1 1	—	0·3 1	—	—	1·9 1	0·2 3
Vas	1·7 14	—	1·2 4	3·5 6	2·9 4	—	1·8 28
Veszprém	0·2 2	—	0·3 1	1·1 2	0·7 1	—	0·4 6
Zala	1·7 14	—	0·3 1	2·3 4	1·4 2	1·9 1	1·4 22
Zemplén	0·5 4	—	0·6 2	—	1·4 2	—	0·5 8
Elszakított területen	2·9 24	—	14·5 48	4·1 7	5·7 8	17·0 9	6·2 96
Külföldön	0·1 1	—	1·2 4	—	—	—	0·3 5
Összes hallgató	100·0 839	100·0 8	100·0 332	100·0 173	100·0 140	100·0 53	100·0 1545

(V. sz. táblázat)

Szegeden az egyetemi hallgatóság összetételében, — mint korábban már kimutattuk — Csongrád és Pest játszotta a döntő szerepet. Mindez azonban közel sem ilyen egyértelmű, ha karok szerint vizsgálódunk.

A jog- és államtudományi kar hallgatóságának regionális megoszlása különösebb meglepetéssel nem szolgál. Csongrád 29·6 százalékos, valamint Pest 27·1 százalékos részaránya a vizsgált időszakban meghatározó volt. A joghallgatók tekintetében a szomszédos Békés (9·8) és Csanád (3·6) mellett csak Jász-Nagykun-Szolnok megye 5·7 százalékos aránya érdemel említést.

Az orvostudományi kar tekintetében Csongrád megye hallgatóinak részaránya (39·8) az összes kar közül itt alakult a legmagasabban. Az egyetemi részarányhoz képest elmaradt viszont Pest megye. A hallgatóság 20·8 százaléka érkezett innen. Az orvostanhallgatók jelentősebb részét adta a két szomszédos megye, Békés (6·9) és Csanád (3·6) is. Rajtuk kívül azonban egyetlen megye részaránya sem érte el a 3 százalékot. Feltűnő, hogy a szüleik lakóhelyét tekintve határon túlról származó hallgatók részaránya Szegeden is az orvostudományi karon volt a legmagasabb. A kari hallgatóság 14·5 százaléka érkezett a trianoni határokon kívül eső területekről. Ez országosan is kiemelkedő részaránynak számított. A határon túli hallgatókat tehát hazánk egyetemeire leginkább az orvostudományok vonzották.

A bölcsészettudományi kar hallgatósága Szegeden is hasonlóan oszlott meg, mint azt az eddig vizsgált vidéki egyetemeken is láttuk. A hallgatók többsége Csongrád megyéből (38·1) és a környező megyék népességéből került ki. Békés 8·1, Csanád 4·6, míg Jász-Nagykun-Szolnok megye a hallgatók 3·5 százalékát adta. Pest megye 19·1 százalékos részaránya a szegedi tudománykarok tekintetében itt volt a legalacsonyabb. Említést érdemelnek még a borsodi (3·5) és a Vas megyei hallgatók (3·5) is, akik a nagyobb távolság ellenére választották a szegedi bölcsészkart. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy hazánk egyetemein mindenütt a bölcsészettudományi fakultások voltak azok, melyek az intézményi székhelyhez legközelebb eső területekről vonzották a hallgatókat. Talán nem elhamarkodott a következtetés, miszerint mindennek a hátterében az állhatott, hogy a bölcsészhallgatók voltak a leginkább azok, akik szociális viszonyaik miatt a nagyobb távolsággal járó költségeket már túlzottan megterhelőnek találták.

A szegedi természettudományi kar, noha egyedüli volt az országban, hallgatóinak regionális megoszlását tekintve nem tükrözött nagyobb arányeltolódásokat. A hallgatók többsége Csongrád megyéből (37·9) és Pest megyéből (21·5) került ki. A hallgatóság nagyobb aránya emellett leginkább békési (8·6), csanádi (4·3), vagy Jász-Nagykun-Szolnok megyei (3·6) volt.

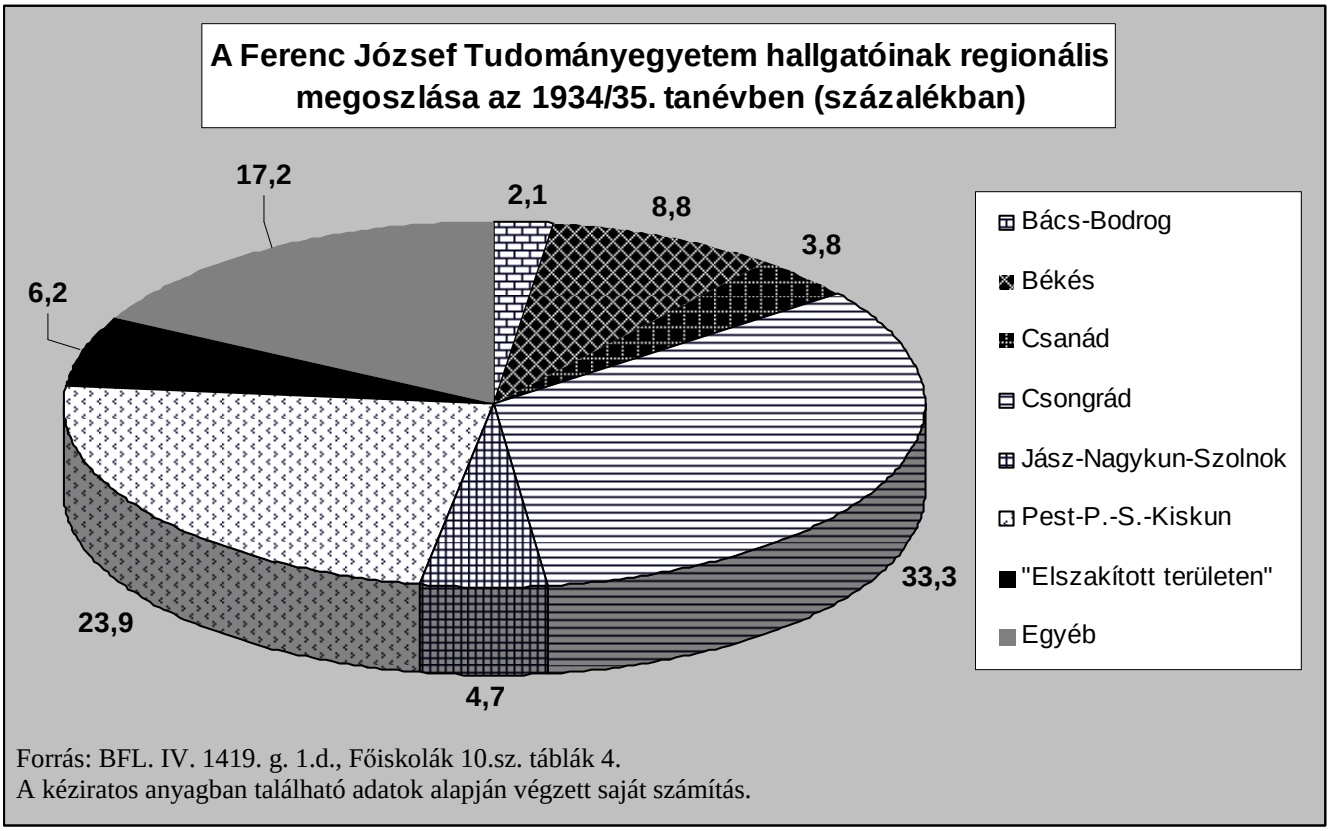

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 4.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(V. sz. ábra)

Az egyetemi hallgatóság regionális megoszlásának tudománykarok szerinti vizsgálatából tehát leszűrhető volt néhány jellegzetesség. Elég itt a hittudományi karok széles, nagy távolságokra kiterjedő vonzáskörzetére, vagy a bölcsészettudományi karok helyi szinten erős felszívó erejére gondolnunk. De itt kell megemlíteni az orvostudományi karok esetében a határon túlról érkező hallgatók nem egyszer meglepően magas arányszámát is.

3. A törvényhatósági jogú városok szerepe az egyetemi hallgatóság regionális megoszlásában

A következőkben azt is érdemes szemügyre venni, hogy a nagyobb törvényhatósági jogú városokból kikerülő egyetemi hallgatók, mely egyetemeket részesítették előnyben. Vagyis, hogy mennyire játszott szerepet a városi fiatalság pályaválasztásában a földrajzi távolság. A klebelsberg-i oktatáspolitika e tekintetben is a regionalitás, a decentralizáció pártján állt, hiszen a numerus clausust módosító 1928. évi XIV. törvényben is megfogalmazódott, hogy *„a fölvettek száma az egyes törvényhatóságok között is igazságosan osztassék fel.”*[150] Arra a kérdésre, hogy ez a kormányzati szándék mennyiben valósult meg, az

[150] Magyar Törvénytár. 1928. évi törvénycikkek, Budapest 1929., 331-332. old.

alábbi vizsgálatok alapján kaphatunk választ. A rendelkezésre álló adatokból ugyanis arra is következtethetünk, hogy a korszak egyetemi hallgatóságában mekkora szerepet játszottak a városi elemek, vagyis hogy mekkora volt a hallgatói társadalom urbanizáltságának foka. Az alábbi táblázat a városi hallgatók egyetemek közötti megoszlását mutatja be.

A fontosabb törvényhatósági jogú városokból érkező hallgatók hazánk egyetemein 1934/35-ben[151]

Egyetemek	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	Győr	Székesfehérvár	Miskolc
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	63·0 2513	2·5 11	2·5 7	2·0 8	33·1 43	45·5 61	33·0 38
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	1·1 45	90·6 396	—	0·5 2	3·1 4	1·5 2	22·6 26
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	5·3 209	0·5 2	91·8 257	—	26·1 34	23·9 32	6·1 7
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	4·0 159	0·2 1	0·3 1	90·7 372	19·2 25	9·0 12	6·1 7
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	26·6 1060	6·2 27	5·4 15	6·8 28	18·5 24	20·1 27	32·2 37
Mindösszesen	100·0 3986	100·0 437	100·0 280	100·0 410	100·0 130	100·0 134	100·0 115

(VI. sz. táblázat)

Mint látható, a városi hallgatók számára is meghatározó szempont volt az egyetem távolsága. Pécs, Szeged és Debrecen esetében a hallgatóság több mint 90 százaléka tanult tovább szülőhelyén. A vidéki egyetemek tehát a tanulni vágyó helyi fiatalságot szinte teljesen felszívták. Az egyetemvárosok közül még Budapest sem jelentett kivételt, hiszen a Pázmány Péter Tudományegyetem és József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem együttesen a fővárosi hallgatók közel 90 százalékát fogadta be.[152] A budapestiek 4-5

[151] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1-5. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

[152] Az adatok csak megerősítik az egyes városoknak a saját egyetemükkel szemben fennálló kötelezettségéről vallott gondolatokat, melyek már a két világháború között is több helyen megfogalmazást nyertek. Szekfű Gyula

százaléka tanult emellett Pécsett és Szegeden is. Az, hogy a fővárosiak alig több mint 1 százaléka tanult Debrecenben nyílván a nagyobb távolsággal is magyarázható. Mindez azt bizonyítja tehát, hogy az anyagi szempontok még a feltehetően jobb életkilátásokkal rendelkező budapestiek számára sem voltak jelentéktelenek. A táblázatból az is világosan látszik, hogy a vidéki egyetemvárosok fiataljait leginkább a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tudta elcsábítani. Ennek hátterében az intézmény sajátos, a tudományegyetemektől eltérő arculata, képzési struktúrája állhatott.

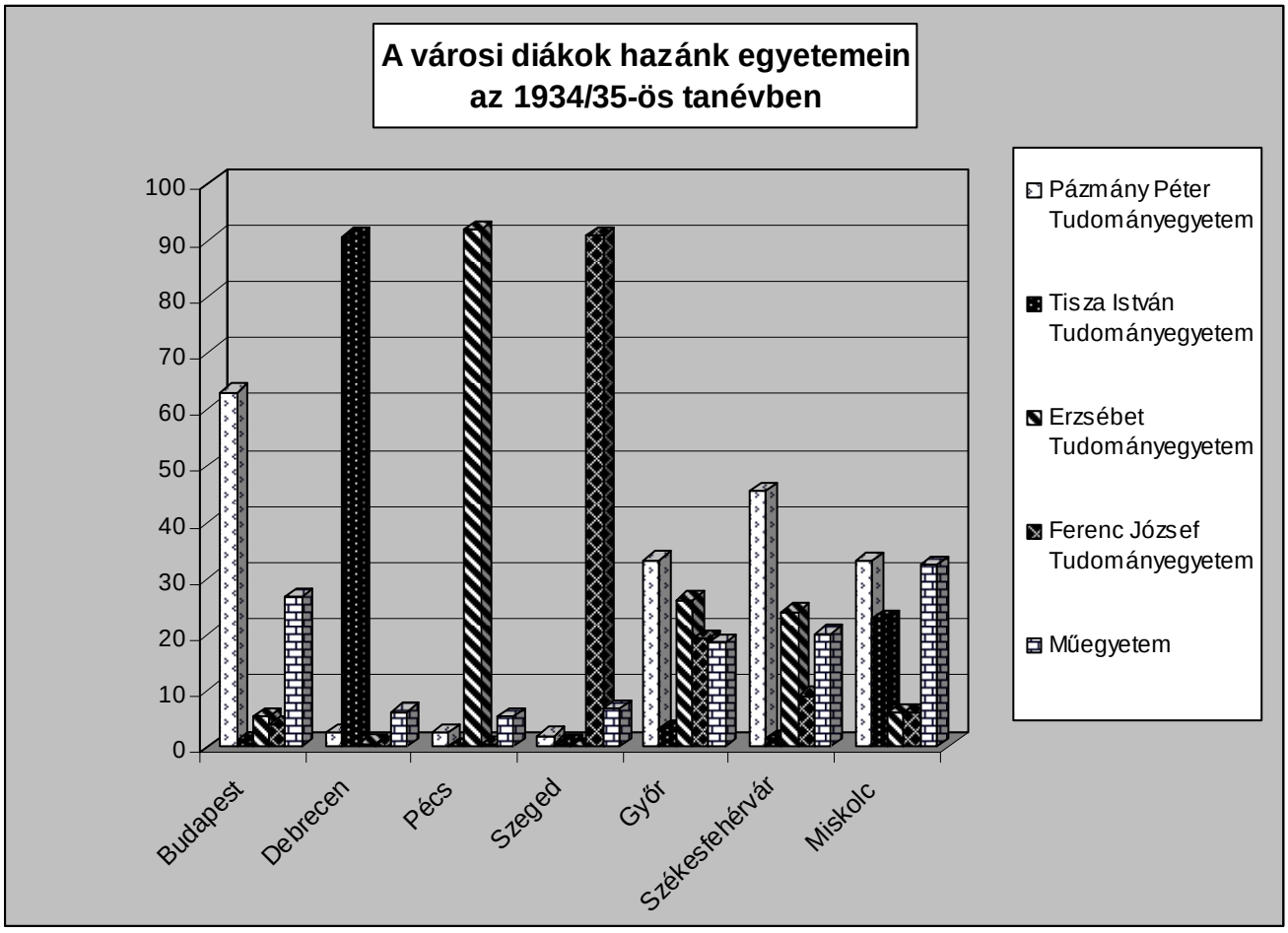

(VI. sz. ábra)

A földrajzi távolság meghatározó szerepét az egyetemi hallgatók pályaválasztásában a győri, székesfehérvári és miskolci adatok is alátámasztják. Győr és Székesfehérvár esetében Budapest és Pécs, míg Miskolc esetében Budapest és Debrecen jelentősége emelhető ki. Az

sem véletlenül vetette fel, hogy az adott város kulturális adottságai és anyagi lehetőségei erőteljes hatást gyakorolnak az ott működő egyetem színvonalára is: *„Hogy ne hazai példával álljak elő: Bécs városnak nagy egyeteme soha el nem érhette volna tudományos színvonalának mai magaslatát, ha mögötte nem áll a nagyváros mindenféle kulturális intézményével és lehetőségével. […] A nagyváros egyeteme a nagyváros kulturális, politikai és közegészségügyi intézményei nélkül elképzelhetetlen […]”* — Szekfű Gyula: A négy egyetem. In: Magyar Szemle 1929/4. szám, 328. old.

adatok arra is rámutatnak, hogy a három vizsgálat alá vont, egyetemmel nem rendelkező nagyváros fiatalsága más-más szempontok szerint választhatott felsőoktatási intézményt. A Győrből érkező hallgatók például jól láthatóan a budapesti és a pécsi tudományegyetemeken igyekeztek tovább tanulni. A székesfehérvári hallgatók esetében a főváros egyértelmű prioritása látszik megmutatkozni úgy a tudományegyetemi, mint a műegyetemi képzés tekintetében. A városi diákság arányában jelentős volt még a Miskolcról Budapestre érkező hallgatók csoportja is, amit az is bizonyít, hogy a város egyetemeken tanuló hallgatóinak 32·2 százaléka kizárólag a műszaki és gazdasági tanulmányok miatt vállalta a nagyobb távolsággal járó nehézségeket.

Ami az egyetemi hallgatóság városi jellegét illeti, elmondható, hogy az 1934/35-ös tanévben 3986 hallgató, az egyetemi hallgatóság 34·1 százaléka volt budapesti. Emellett a hallgatók 3·7 százaléka debreceni, 2·4 százaléka pécsi, míg 3·5 százaléka szegedi illetőséggel bírt. Az egyetemvárosok tehát 5113 hallgatójukkal az egyetemi hallgatóság 43·7 százalékát adták, ami nagyon meggyőző. A tudományegyetemeket tekintve a Pázmány hallgatóságának 51·1 százaléka volt budapesti. Debrecenben 30 százalékos, Pécsett (a hittudománykar nélkül) 18·3 százalékos, míg Szegeden 24·1 százalékos volt a helybeli hallgatók aránya. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tekintetében a budapestiek részaránya 44·1 százalékot tett ki.

Az egyetemi hallgatóság regionális megoszlását vizsgálva tehát megállapítást nyert, hogy a hallgatók jelentős része szüleik lakóhelyét tekintve az egyetem székhelyéhez kötődött. Az egyetemvárosokat tehát emiatt is igazi szellemi műhelynek kell tekinteni. Ami pedig az egyetemi hallgatóság urbanizáltságát illeti, kijelenthető, hogy főként a fővárosnak és a vidéki egyetemi központoknak köszönhetően a hallgatói társadalom nagyobb része városi lehetett.

A nagyobb városok hallgatóinak esetlegesen meglévő sajátos képzési struktúrájáról azonban az eddigi adatok nem sokat árultak el. Minderről sokkal többet tudhatunk meg a tudománykarok szerinti vizsgálatok elvégzésével.

A fontosabb törvényhatósági jogú városokból érkező hallgatók hazánk egyetemein 1934/35-ben tudománykarok szerint[153]

Egyetemek karok szerint	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	Győr	Székesfehérvár	Miskolc
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)							
Római katolikus hittudományi kar	1·0 25	45·4 5	—	—	2·3 1	4·9 3	—
Jog- és államtudományi kar	45·1 1134	9·1 1	28·6 2	12·5 1	34·9 15	36·1 22	7·9 3
Államszámviteltan tanfolyam	3·4 86	9·1 1	—	12·5 1	2·3 1	—	—
Orvostudományi kar	19·1 480	18·2 2	—	12·5 1	18·6 8	19·7 12	39·5 15
Bölcsészettudományi kar	29·9 750	9·1 1	42·8 3	62·5 5	39·6 17	37·7 23	42·1 16
Gyógyszerészeti tanfolyam	1·5 38	9·1 1	28·6 2	—	2·3 1	1·6 1	10·5 4
Összesen	100·0 2513	100·0 11	100·0 7	100·0 8	100·0 43	100·0 61	100·0 38
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)							
Református hittudományi kar	11·1 5	5·6 22	—	—	—	—	3·9 1
Jog- és államtudományi kar	57·8 26	44·9 178	—	50·0 1	50·0 2	50·0 1	3·9 1
Államszámviteltan tanfolyam	—	0·8 3	—	—	—	—	3·9 1
Orvostudományi kar	24·4 11	24·2 96	—	—	50·0 2	—	23·0 6
Bölcsészettudományi kar	6·7 3	24·5 97	—	50·0 1	—	50·0 1	65·3 17
Összesen	100·0 45	100·0 396	—	100·0 2	100·0 4	100·0 2	100·0 26
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)							
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar	3·8 8	—	—	—	14·7 5	—	42·9 3
Jog- és államtudományi kar	63·7 133	—	55·7 143	—	47·0 16	59·4 19	—
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	2·3 6	—	—	—	—
Orvostudományi kar	26·3	100·0	23·3	—	26·5	31·2	57·1

[153] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1-5. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

	55	2	60		9	10	4
Bölcsészettudományi kar	6·2 13	—	18·7 48	—	11·8 4	9·4 3	—
Összesen	100·0 209	100·0 2	100·0 257	—	100·0 34	100·0 32	100·0 7
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)							
Jog- és államtudományi kar	74·2 118	100·0 1	—	43·5 162	64·0 16	75·0 9	14·3 1
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	1·6 6	—	—	—
Orvostudományi kar	17·6 28	—	—	28·8 107	20·0 5	—	—
Bölcsészettudományi kar	2·5 4	—	—	13·2 49	12·0 3	—	71·4 5
Mennyiségtan és természettudományi kar	5·7 9	—	100·0 1	11·6 43	4·0 1	25·0 3	14·3 1
Gyógyszerészeti tanfolyam	—	—		1·3 5	—	—	—
Összesen	100·0 159	100·0 1	100·0 1	100·0 372	100·0 25	100·0 12	100·0 7

(VII. sz. táblázat)

A nagyobb városok népességéből kikerülő egyetemi hallgatóság kari megoszlására vonatkozó adatok a fiatal értelmiség urbanizáltabb csoportjainak pályaválasztási szokásaiba is bepillantást enged. A fenti táblázatból rögtön szembetűnik, hogy az 1930-as évek derekán leginkább a jogtudományok voltak népszerűek a körükben. Helyi szinten azonban e tekintetben is kimutathatóak bizonyos sajátosságok.

A budapestinek tekinthető egyetemi hallgatók megoszlása tudománykarok szerint nagyon egyértelmű képet mutat. Szegeden például a fővárosi diákok 74·2 százaléka készült jogi pályára, de ugyanez az arány Pécsett 63·7, míg Debrecenben 57·8, míg a Pázmány esetében 45·1 százalék volt. Noha a Pázmány jogi karát választók részaránya 50 százalék alatt maradt, de az adott egyetem tekintetében még ez is nagyon magasnak számított. A budapesti fiatalok tehát leginkább a jogi pályát részesítették előnyben. Budapesten a bölcsészettudományi kar is az átlagosnál magasabb, 29·9 százalékos népszerűséget tudhatott magáénak. Elmondható, hogy a jogtudományok mögött az orvosi pálya vonzott még nagyobb arányban budapesti fiatalokat. Átlagosan 18-26 százalékuk volt orvostanhallgató. A legmagasabb részarány Pécsett figyelhető meg, itt a fővárosiak 26·3 százaléka tanult orvosnak. A budapestiekről elmondható még, hogy a legkevésbé a hittudományok és (a Pázmány kivételével) a bölcsészettudományok iránt mutattak érdeklődést. A legkisebb

arányban a Pázmányon a hittudományi (1·0), Debrecenben a bölcsészettudományi (6·7), az Erzsébet Tudományegyetemen az evangélikus hittudományi (3·8), míg Szegeden a bölcsészettudományi karon (2·5) tanultak.

A debreceni fiatalok esetében jól látszik, hogy többségük leginkább Debrecenben tanult tovább. Az is világosan tükröződik az adatokból, hogy azok, akik Budapestre mentek egyetemre, főként a katolikus hittudományi kar hallgatói lettek (45·4). Tehát ebben az esetben leginkább a papi pályára készülő debreceni római katolikus felekezethez tartozó fiatalságról beszélhetünk. Számukra az erősen református jellegű Tisza István Tudományegyetem nem jelentett komoly alternatívát. Debrecenben a helybeli hallgatók leginkább jogásznak tanultak (44·9), míg az orvostudomány (24·2) és a bölcsészettudomány (24·5) iránt érdeklődők aránya kiegyensúlyozottnak tekinthető. Szembetűnő, hogy Pécsett és Szegeden szinte egyáltalán nem találunk debreceni illetőségű hallgatókat. Mindez érthető, hiszen a debreceniek legszívesebben szülővárosukban tanultak, vagy ha el is mentek, akkor a vidéki egyetemekkel szemben egyértelműen a fővárost részesítették előnyben.

A pécsi hallgatókról elmondható, hogy ugyancsak erősen kötődtek szülővárosukhoz. Ők is főként jogtudományokat tanultak. A pécsiek 55·7 százaléka, vagyis 143 fő járt a jogi fakultásra. Ez a tudománykar jelentős fölényben volt tehát az orvostudományi (23·3) és a bölcsészettudományi karral (18·7) szemben. Sopronba, az evangélikus hittudományi karra viszont egyetlen pécsi sem járt, míg Budapesten is mindössze 7 diák tanult.

A szegediek többsége,— a debreceniekhez vagy a pécsiekhez hasonlóan — igyekezett helyben maradni. A Budapesten tanuló 8 hallgatóból viszont 5 a bölcsészettudományi kar hallgatója volt. Szegeden a jogi pálya a helyi egyetemi fiatalság 43·5 százalékát vonzotta, de orvosnak is 28·8 százalékuk tanult. A bölcsészettudományok (13·2) és a természettudományok (11·6) iránt viszont érezhetően kisebb volt az érdeklődés.

A győri és a székesfehérvári fiatalok számában és megoszlásában számos hasonlóság felfedezhető. Legnagyobb számban a Pázmányon és az Erzsébet Tudományegyetemen fordultak elő, s mindenütt a jogi pálya élvezett elsőbbséget a körükben. A győrieknek Budapesten 34·9, míg Pécsett 47·0 százaléka készült jogásznak. A székesfehérváriak esetében az arány a fővárosban 36·1, Pécsett pedig 59·4 százalékos volt.

Miskolci hallgatókat ezzel szemben az 1934/35-ös tanévben főként Budapesten és Debrecenben találhatunk. Jól láthatóan képzési struktúrájuk is jelentősen eltért a megszokottól. A borsodi megyeszékhely tanulni vágyó fiatalsága leginkább bölcsésznek tanult. A fővárosban 42·1, míg Debrecenben 65·3 százalékuk választotta ezt a pályát.

Kimutatható még Budapesten, az orvostudományi karon 15 miskolci hallgató (39·5), valamint Pécsett is 4 orvosnövendék (57·1).

Elmondható tehát, hogy a városinak tekinthető hallgatóság jelentős része a földrajzi távolság miatt is igyekezett helyben, vagy a lakóhelyéhez legközelebb eső intézményben tanulni. Kimutatható volt továbbá az is, hogy az urbanizáltabb népesség szívesen küldte jogi pályára gyermekeit. Ez alól csak Miskolc jelentett egyértelmű kivételt, mivel a borsodi fiatalok többsége bölcsésznek tanult.

4. A határokon túlról érkező egyetemi hallgatók részarányai

Ezek után, ami az egyetemi hallgatóság regionális vizsgálatát illeti, nem maradt más hátra, mint az, hogy a határon túlról érkezett hallgatókról, azok területi megoszlásáról, az általuk preferált tudományterületekről képet alkossunk. Az alábbi táblázat a Magyarországon tanuló, s a trianoni határokon túlról érkezett hallgatók regionális megoszlását igyekszik tudományegyetemenként áttekinteni.

A trianoni határokon túli vagy külföldön lakó szülők gyermekei 1934/35-ben hazánk egyetemein[154]

Egyetemek	Csehszlovák területen	Román területen	Jugoszláv területen	Osztrák területen	„Elszakított területen” összesen	Külföldön	Összes hallgató
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	1·0 47	2·3 114	0·2 12	0·1 3	3·6 176	0·8 41	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	0·6 8	4·1 54	0·1 1	—	4·8 63	0·3 4	100·0 1319

[154] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1-5. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	0·3 4	0·7 11	0·3 4	—	1·3 19	0·7 11	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	0·5 7	4·1 64	0·6 10	—	5·2 81	0·3 5	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	0·8 19	3·1 76	0·3 7	—	4·2 102	0·5 13	100·0 2401
Mindösszesen	0·7 85	2·7 319	0·3 34	0·0 3	3·7 441	0·6 74	100·0 11.705

(VIII. sz. táblázat)

A határon túlról érkező hallgatók megoszlását tekintve látható, hogy a legnagyobb részarányt Szegeden érték el. Itt a hallgatóság 5·2 százalékát tették ki. Nem sokkal maradt el ettől azonban Debrecen sem, hiszen a Tisza István Tudományegyetem hallgatóinak 4·8 százaléka volt határon túli. A táblázat adatai arra is egyértelműen rámutatnak, hogy a hallgatók többsége a Romániához került területekről érkezett hazánk egyetemeire. Ezt támasztja alá az is, hogy a határon túlról érkezett hallgatók 3·7 százalékos részarányához képest a Romániához csatolt területekről érkezők aránya 2·7 százalékot tett ki. Ezek a hallgatók, noha a legtöbben Budapesten tanultak, de a legnagyobb arányban Debrecenben és Szegeden (4·1-4·1 százalék) folytattak tanulmányokat. Az adatokból az is kiderül, hogy a csehszlovák területekről érkezők elsősorban a Pázmány Péter Tudományegyetemet (1·0), míg a jugoszláv területekről érkezők a Ferenc József Tudományegyetemet (0·6) választották. Jól látható tehát, hogy a menekült hallgatók száma és aránya az 1930-as évek közepén már viszonylag alacsony volt. Különösen akkor figyelemre méltó mindez, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1920/21-es tanévben a fővárosban még 4679 menekült egyetemistát tartottak nyílván.[155] Többségük természetesen már akkor is Erdélyből menekült. Az alábbi táblázat a határon túli hallgatóknak a kari szintű megoszlását mutatja be.

[155] Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-1921), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979., 41. old.

A trianoni határokon túli vagy külföldön lakó szülők gyermekei hazánk egyetemein 1934/35-ben tudománykarok szerint[156]

Egyetemek karok szerint	Csehszlovák területen	Román területen	Jugoszláv területen	Osztrák területen	„Elszakított területen” összesen	Külföldön	Összes hallgató
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)							
Római katolikus hittudományi kar	1·3 2	2·6 4	0·7 1	—	4·6 7	—	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	1·0 21	1·6 34	0·2 4	0·1 2	2·9 61	0·3 7	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	—	0·8 1	—	—	0·8 1	1·7 2	100·0 120
Orvostudományi kar	1·3 13	4·9 49	0·4 4	—	6·6 66	1·8 18	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	0·5 8	1·4 20	0·1 1	0·1 1	2·1 30	0·8 11	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	2·1 3	4·2 6	1·4 2	—	7·7 11	2·1 3	100·0 143
Összesen	1·0 47	2·3 114	0·2 12	0·1 3	3·6 176	0·8 41	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)							
Református hittudományi kar	2·1 4	4·9 9	—	—	7·0 13	—	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	0·6 3	2·9 16	—	—	3·5 19	0·2 1	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	0·3 1	7·7 23	—	—	8·0 24	0·3 1	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	—	2·1 6	0·4 1	—	2·5 7	0·7 2	100·0 284
Összesen	0·6 8	4·1 54	0·1 1	—	4·8 63	0·3 4	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)							
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar	—	2·6 3	—	—	2·6 3	0·9 1	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	0·1 1	—	0·1 1	—	0·2 2	0·6 5	100·0 883
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	0·8	2·2	0·5	—	3·5	1·1	100·0

[156] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 10.sz. táblák 1-5. A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

	3	8	2		13	4	370
Bölcsészettudományi kar	—	—	0·7 1	—	0·7 1	0·7 1	100·0 143
Összesen	0·3 4	0·7 11	0·3 4	—	1·3 19	0·7 11	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)							
Jog- és államtudományi kar	0·4 3	1·4 12	0·4 3	—	2·2 18	0·1 1	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	0·3 1	12·0 40	1·5 5	—	13·8 46	1·2 4	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	—	2·3 4	0·6 1	—	2·9 5	—	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	0·7 1	2·1 3	—	—	2·8 4	—	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	3·8 2	9·4 5	1·9 1	—	15·1 8	—	100·0 53
Összesen	0·5 7	4·1 64	0·6 10	—	5·2 81	0·3 5	100·0 1545

(IX. sz. táblázat)

A táblázat adatai kitűnően rámutatnak arra, hogy mekkora volt a határon túli hallgatók orvostudományok iránt mutatott érdeklődése. Szegeden 13·8 százalékuk járt az orvosi karra. Ugyancsak az orvostudományi karon volt a legmagasabb az arányuk Debrecenben (8·0), Budapesten (6·6), sőt még Pécsett (3·5) is. Különösen feltűnő a gyógyászat kiemelkedő szerepe, ha figyelembe vesszük, hogy a gyógyszerészeti tanfolyamokon még az orvosi karoknál is magasabb arányban vettek részt határon túliak. Meg kell még jegyezni azt is, hogy az orvostudományi karok mellett nagyobb arányban tanultak még hittudományokat is. Különösen Debrecenben, a református hittudományi karon (7·0), valamint Budapesten a római katolikus hittudományi karon (4·6) fordultak elő nagyobb számban. Az adatok arra is rámutatnak azonban, hogy a határon túli hallgatók körében a bölcsészettudományok kevésbé népszerűek voltak. A Pázmányon 2·1, Debrecenben 2·5, Szegeden 2·9, míg Pécsett mindössze 0·7 (1 fő!) százalékuk tanult bölcsésznek.

Ami a területi megoszlást illeti, jól látható, hogy a román területekről érkezők hazánk egyetemeinek majdnem minden karán meggyőző többségben voltak. Különösen a szegedi orvostudományi karon voltak sokan, itt a jelenlévő 40 fiatal a hallgatóság 12 százalékát tette ki. Kiemelhető még a debreceni és budapesti orvostudományi kar is 7·7, illetve 4·9 százalékos részarányával. Az adatok alapján kijelenthető, hogy a román területekről érkező hallgatók a

bölcsészettudományi karokat látványosan kerülték. A Pázmányon a kari hallgatóságnak az 1·4, Debrecen a 2·1, Szegeden a 2·3 százalékát tették ki, míg a pécsi bölcsészettudományi karon egyáltalán nem voltak jelen.

A csehszlovák területekről érkező hallgatók Budapesten az orvosi (1·3) és a jogi (1·0), Debrecenben pedig a református hittudományi karon (2·1) tanultak leginkább. Szembetűnő, hogy a vidéki egyetemek bölcsészettudományi karai iránt semmilyen érdeklődést nem mutattak. A jugoszláv területek hallgatósága elsősorban a szegedi orvostudományi karon (1·5) összpontosult, ahol 5 fő is tanult. Becsületükre szól viszont, hogy hazánk minden egyetemén tanul 1-1 bölcsészhallgató, aki a jugoszláv területekről érkezett.

Jól látható tehát, hogy míg a városi népességből kikerülő hallgatók leginkább a jogi pálya, a jogtudományok felé orientálódtak, addig a határon túlról érkezett diákok tekintetében az orvostudományok élveztek elsőbbséget. Az is világosan kiderült, hogy a városi hallgatók legkevésbé a hittudományi karokon, míg a határon túliak a bölcsészettudományi karokon fordultak elő. A háttérben leginkább az húzódhatott meg, hogy a városi népesség mindennapi életéhez közelebb állt a jogi pálya. Kisebb-nagyobb peres ügyekben ugyanis majdnem minden városi találkozott az ügyvéddel, aki nem egyszer műveltségével, szemfülességével is kitűnt, s hírnévre tett szert szűkebb vagy tágabb környezetében. Ugyanakkor a városok voltak azok, ahol a faluval ellentétben a mindennapos vallásgyakorlás, a rendszeres templomba járás már veszített jelentőségéből. A városi népesség körében már ekkoriban nagyobb tekintélye lehetett egy jó ügyvédnek, mint a közösség lelkészének.

Ami a határon túli hallgatók pályaorientációját illeti, az orvostudományok kiemelt jelentősége, az anyagi megfontolások mellett, részben még az első világháború hatásának tudható be. Ezek a hallgatók ugyanis olyan területekről érkeztek, melyeket közvetlenül is sújtott a háború, s az azt követő események. Nem szabad elfelejtkezni azonban arról sem, hogy azok a fiatalok, akik otthon akartak érvényesülni a megszerzett oklevelükkel, kevés hasznát vehették a Magyarországon szerzett tanári vagy a jogi diplomának. (Mint köztudott az új államok saját oktatásukat és jogrendszerüket erőltették rá a megszerzett területek népességére.) Az orvosi pálya azonban ekkoriban is biztos egzisztenciát jelentett, még a megváltozott életkörülmények ellenére is.

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság regionális megoszlására vonatkozó vizsgálatok az 1934/35-ös tanév alapján arra mutattak tehát, hogy az egyetemi oktatásba bekapcsolódó fiatalok döntéseit a lakóhely és az egyetem székhelye közötti távolság nagyban befolyásolta. Noha számos ellenpéldát találtunk, kijelenthető, hogy a legtöbb egyetemi hallgató számára a földrajzi szempontok kiemelt fontosságra tettek szert. Ennek hátterében

egyértelműen az egyetemi tanulmányokkal járó költségek minimalizálásának szándéka állhatott. Ezt bizonyítja Kovács Bertalan debreceni orvostanhallgató Kölönte Géza, egyetemi quaestorhoz intézett 1924-es levele is, melyben az Erzsébet Tudományegyetemre történő átiratkozását indokolja:

„Nagyságos Quaestor Úr! Vagyok bátor és Önhöz fordulok, mint a legilletékesebb s bevallva az igazat, mert máshoz nem is tudok fordulni ezen ügyem végett. December vége felé u. i. elutaztam Debrecenből, mivel szüleim a taníttatásommal járó költségeket már nem bírták tovább fedezni. Ugyan, azzal a szándékkal jöttem haza, hogy szigorlatomra, ha lehet visszamegyek, de sajnos, vagyoni helyzetem még sem engedte meg és a nálam lévő index […] dékáni aláírás nélkül van, különben már teljesen rendben volna. Most pedig szüleim úgy határozták, hogy Pécsre menjek az egyetemre, 1., mert közel van, 2., mert a kosztolást hazulról kapnám és így talán megélhetek valahogy. Eszerint megkérném Quaestor Urat, kegyeskedne nekem a távozási bizonyítványomat kiállítani és a Belák dékán Urral az elmaradt aláírást eszközölni. […] A legnagyobb alázattal megkérném mégegyszer, mivel felutazni roppant költségbe kerülne, hogy ezt elintézné és összes költségeket fölszámítva, vagy megírni, vagy az egészet utánvéttel elküldeni kegyeskedjék, melyekért vagyok kész szolgája Kovács Bertalan oh.”[157]

Mindezek alapján elmondható tehát, hogy az egyes egyetemek vonzáskörzete leginkább a földrajzi környezettel esett egybe, ami főként az egyetemi hallgatóknak és szüleiknek korlátozott anyagi lehetőségeivel magyarázható. Ahhoz azonban, hogy a két világháború közötti hallgatóság szociális viszonyairól, társadalmi helyzetéről képet alkossunk, a hallgatók szüleinek foglalkozási szerkezetét kell megvizsgálnunk.

[157] H.B.m.L. 2. 8.d. 281-1923-24 Q. sz. a.

VI. A két világháború közötti egyetemi hallgatóság társadalmi megoszlása

1. Bevezetés

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság társadalmának vizsgálatakor érdemes külön figyelmet szentelni annak, hogy milyen gazdasági helyzetű, milyen kulturális fokon álló családok gyermekei képezték az értelmiség fő utánpótlását. A hallgatók családjának helyzete, társadalomban betöltött szerepe nagyban kihatott ugyanis maguknak a diákoknak az életmódjára, életszínvonalára, de még világnézetére is. A szülők (vagyis az apák) foglalkozása nemcsak saját származásukra, képzettségükre utalhat tehát, hanem arra az életnívóra is, melyben gyermekeiket felnevelték és azokra az anyagi erőforrásokra is, melyek segítségével gyermekeik diplomához jutását elő tudták segíteni. Ez nem csak azért kiemelt jelentőségű, mert betekintést enged a hallgatók társadalmi összetételébe, illetve, hogy egy bizonyos időintervallumban a társadalmi mobilitási folyamatokat is segíthet nyomon követni, hanem azért is, mert ezáltal minden eddiginél pontosabb képet kaphatunk az egyetemre került hallgatóság szociális helyzetéről is. Mivel az egyetemi hallgatóság még nagyban függ családja anyagi erejétől, így a szociális helyzet tekintetében döntő fontosságú a fő családfenntartók, az apák társadalmi állása. A hallgatóság vizsgálata szüleik foglalkozása szerint tehát számos korábban kellő részletességgel fel nem tárt összefüggésre irányíthatja rá a figyelmet.

2. Az összehasonlítás alapjául szolgáló statisztikák

Tekintettel arra, hogy a korszakban csak néhány évről készült hallgatói statisztika, s ezek közül is a legtöbb mindössze néhány foglalkozási csoporttal dolgozik a szülők foglalkozását illetően, meglehetősen szűk a kellően részletes összehasonlításokra alkalmas mintaévek száma. A legelső kimerítő statisztikát Molnár Olga, statisztikai főtiszt készítette az 1924/25-ös tanévre vonatkozóan.[158] A komoly statisztikai táblákkal kiegészített tanulmány hiányossága az, hogy figyelmét csupán a fővárosi felsőoktatási intézményekre összpontosította. A Laky Dezső által az 1929/30. tanévről készített statisztika tekinthető az

[158] Molnár Olga: A főiskolai hallgatók szociális és gazdasági viszonyai Budapesten, Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 54. kötet, 3. sz. [Továbbiakban: M.S.K. 54.], Budapest., é.n.

első igazán részletes, összehasonlításokra is lehetőséget nyújtó kimutatásnak, amennyiben az ország összes felsőoktatási intézményére kiterjedt.[159] A szülők foglalkozását illetően nemcsak a nagyobb foglalkozási csoportok tekintetében közöl adatokat, hanem már 37 egymástól jól elkülöníthető foglalkozási kategóriára bontja az egyetemi hallgatóság szüleit. Az 1930/31, 1931/32, 1932/33 és az 1933/34. tanévről készült statisztikák nem tárják elénk hasonló részletességgel a hallgatóság társadalmi összetételét. Jól elkülöníthetően csupán 6 főcsoportot neveznek meg, melyek rendkívül tág keretet szabnak a foglalkozásoknak, s így jóval kisebb teret engednek a mélyreható elemzés számára. Több kategória ezekben a statisztikai jelentésekben nem különíthető el egymástól egyértelműen. Az itt alkalmazott felosztás ugyanis az őstermelés, a bányászat és ipar, a kereskedelem és hitel, valamint a közlekedés foglalkozási főcsoportok esetében elválasztja egymástól a főiskolai oklevéllel nem rendelkező és az annak birtokában lévő szülőket. Tovább nehezíti a tisztánlátást az is, hogy az egyes főcsoportok kategóriáiban külön-külön jelölik a tisztviselőket, így a tisztviselői csoportról rendkívül differenciált, de ezzel együtt túlságosan szétaprózódott adatok állnak rendelkezésre.

Ami mégis lehetővé teszi a részletes összehasonlítást az az, hogy az 1934/35. és az 1936/37. tanévekről igen kimerítő, a Laky Dezső által közölt adatokkal azonos részletességű statisztikai kimutatások állnak rendelkezésre. Ezek a feldolgozási táblák a Budapesti Fővárosi Levéltár állományában maradtak fenn a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal iratai között az Országos tanügyi statisztikai iratok gyűjteményében.[160] Az itt található adatsorok segítségével az 1929/30-as, az 1934/35-ös és az 1936/37-es tanéveket minden eddiginél alaposabb vizsgálat tárgyává tehetjük, úgy a hallgatói társadalom összetételét, mint az egyes társadalmi csoportok részéről a felsőoktatásban jelentkező mobilitási törekvések feltárását illetően.

Noha a korabeli elemzések már megkíséreltek bizonyos tendenciákat kimutatni a rendelkezésre álló adatokból, az azóta eltelt évtizedekben csupán Andorka Rudolf szentelt figyelmet az 1945 előtti hallgatói társadalomban lejátszódó folyamatoknak. A magyar társadalom egyes rétegei közötti mozgásokat tanulmányozva ismerte fel a felsőoktatásnak a társadalmi mobilitásban betöltött szerepét. A magyar társadalomban végbemenő folyamatok tanulmányozása során elért eredményeit 1975-ben A társadalmi mobilitás történeti

[159] Laky Dezső: A magyar egyetemi hallgatók statisztikája 1930. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 87. kötet, Budapest, 1931., [Továbbiakban: M.S.K. 87.]
[160] Budapest Főváros Levéltára [Továbbiakban: B.F.L.] IV. 1419. g. 1-3. d.

tendenciái[161], továbbá 1982-ben A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon[162] című munkáiban összefoglalóan közölte.

Az egyetemi és főiskolai hallgatók helyzetét, korábbi kutatásaiból kiindulva, 1979-ben, Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele címet viselő tanulmányában[163] vizsgálta. Vitathatatlan a munka érdeme abban a tekintetben, hogy először kísérelte meg a rendelkezésre álló statisztikai kimutatások komplex vizsgálatát. Fő célját, a hallgatói társadalomban lejátszódó mobilitási folyamatok bemutatását azonban az erre vonatkozó adatok hiányosságai miatt csak részben tudta megvalósítani. Andorka elemzéseiben az 1930-as évek első felében készült hallgatói statisztikák mellett a statisztikai évkönyvekre, valamint a népszámlálások foglalkozási ágak szerint összevont, s így pontos következtetések levonására kevésbé alkalmas adataira támaszkodott. Az említett 1934/35-ös, illetve 1936/37-es tanévekről készült, igen részletes feldolgozási táblák adatait nem ismerte. Megállapításait a rendelkezésére álló kimutatásokra alapozta. Jelen vizsgálódások célja, hogy az újabb statisztikákat összevetve az 1929/30-as tanévről felvett adatsorral, a hallgatók szüleinek foglalkozását illetően az Andorka Rudolf által használt kategóriáknál részletesebb felosztást állítson fel. Erre alapozva aztán a korszak hallgatói társadalmáról remélhetőleg az eddiginél pontosabb kép alkotható.

Ha úgy fogalmazódik meg a kérdés, hogy a szülők „társadalmi állása” milyen mértékben befolyásolta a hallgatók szociális körülményeit, akkor először is azt kell tisztázni, hogy a hallgatóság mekkora hányada szorult rá részben vagy egészben az „otthoniak” támogatására. Így a vizsgálódások szempontjából az sem érdektelen, hogy voltak-e, és ha igen, a hallgatóság mekkora hányadát tették ki azok a hallgatók, akik eltartásukról saját maguk gondoskodtak.

Legelőször tehát az egyetemi hallgatóság korösszetételét kell megvizsgálni, hogy képet kaphassunk arról, hogy mégis milyen arányban vettek részt a felsőoktatásban az idősebb, s ennél fogva önfenntartásra jobban képes korosztályok. Az ehhez szükséges adatokat a statisztikai kimutatásokon túl a már említett tanügyi iratok szolgáltatják.

Ezt követően érdemes az 1930-as évek első feléből származó statisztikákban szereplő 6 főcsoport alapján képet alkotni az egyetemi hallgatóság szüleinek foglalkozásáról. Majd ezt a meglehetősen elnagyolt, foglalkozási ágakra alapozott képet egy sokkal részletesebb, 37

[161] Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás történeti tendenciái, In.: Statisztikai Időszaki Közlemények 343. kötet, Kiadja a Központi Statisztikai Hivatal, Budapest., 1975. április 25/6.
[162] Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon, Budapest., 1982.
[163] Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 176-198. old.

kategóriára épülő elemzéssel lehet tovább mélyíteni, melynek során az egyetemi hallgatóság szüleinek a társadalomban elfoglalt helye, illetve egyes rétegek mobilitási törekvései is nyomon követhetők az 1929/30-as, 1934/35-ös, valamint az 1936/37-es tanévekre vonatkozóan. Ehhez azonban legelőször választ kell kapni arra a nem elhanyagolható kérdésre, hogy a vizsgálat alá vont egyetemi hallgatóság milyen életkorú diákokból tevődött össze.

3. A hallgatói társadalom korösszetétele

a) A kor szerinti megoszlás országos jellemzői

Az egyetemi hallgatókról szólva többnyire olyan tehetséges fiatalokra szokás gondolni, akik nagyban függnek még szüleik anyagi, szellemi és erkölcsi támogatásától is. Életkoruknál fogva csak ritkán rendelkeznek önálló egzisztenciával, családdal, foglalkozással. Nem volt ez másképp a vizsgált időszakban sem, noha a világháborús évfolyamok csak a háború után jelentek meg az egyetemeken és a főiskolákon.

Voltak azonban — mint azt látni fogjuk — olyan hallgatók is a felsőfokú oktatásban, akik idősebbek voltak a középiskola után azonnal egyetemre került hallgatók tömegeinél. A hallgatóság korviszonyaiban az idősebb hallgatók javára bekövetkezett eltolódásokat Molnár Olga, a fővárosi felsőoktatási intézményekre vonatkozó elemzésében négy jól elkülöníthető folyamatra vezette vissza. Szerepet játszott szerinte ebben a nagy tömegben jelentkező pályaváltoztatás; a jobb elhelyezkedés reményében egyetemi tanulmányokba kezdő, korábban már munkába állt csoportok megjelenése; a tanulmányaikat anyagi okok miatt megszakított egykori hallgatók újbóli felbukkanása; valamint a háborús évfolyamok megjelenése a felsőoktatásban.[164] Kétségtelen az itt felsorolt tényezők együttes hatása és szoros összefüggése az általános gazdasági helyzettel, de ennek ellenére kijelenthető, hogy az idősebb hallgatók többsége mégis csak a világháborút megjárt fiatalokból kerülhetett ki.

Valószínűleg főként az idősebb korosztályokba tartozó hallgatók voltak azok, akik eltartásukról már saját maguk is képesek voltak gondoskodni. Nem lehet azonban kizárni annak a lehetőségét sem, — valójában elég gyakori lehetett — hogy a hallgatók egy része egyetemi tanulmányai mellett már nagyon fiatalon is kénytelen volt dolgozni, hogy saját

[164] M.S.K. 54., 24. old.

fenntartásáról részben, vagy egészben gondoskodjék.[165] Ezekben az esetekben a tanulmányok folytatását rendkívül megnehezítette az a körülmény, hogy a diákok napjai nem pusztán a minél jobb tanulmányi eredmény, a minél alaposabb felkészülés jegyében teltek, hanem a megélhetésért vívott küzdelem is a mindennapokhoz tartozott.

Ha megnézzük a statisztikai kimutatásokban a hallgatók életkoráról közölt adatokat, akkor máris világosabban látunk a hallgatók korösszetételét illetően.

Laky Dezső kimutatása szerint a hallgatók kor szerinti megoszlása az 1913/14-es tanévtől az 1929/30. tanévig a következőképpen alakult:[166]

A hallgatók korösszetétele az első világháborútól az 1920-as évek végéig (százalékban, illetve számokban)

Tanév	18-22 éves	23-30 éves	31 éves és idősebb	Összesen
1913/14	79·5	18·3	2·2	100·0
1914/15-1918/19	61·7	34·4	3·9	100·0
1919/20	51·7	44·9	3·4	100·0
1920/21-1924/25	53·9	41·9	4·2	100·0
1925/26-1928/29	57·1	38·0	4·9	100·0
1929/30[167] (A Laky Dezső által közölt arányszámok zárójelben.)	73·1 7912 (71·3)	23·3 2526 (24·6)	3·6 391 (4·1)	100·0 10829

(I. sz. táblázat)

[165] Áfra Nagy János éppen ebben vélte felfedezni a tanulmányok kitolódásának egyik okát: *„Pedig nem kevesebb, mint 1873 főiskolai hallgató volt arra utalva, hogy kereső munkával eltartsa önmagát és 1599 volt kénytelen saját keresményével is hozzájárulni tanulmányai folytatása közben megélhetésének biztosításához. […] Nem ritka az idősebb hallgatók között a nős, illetőleg házas, sőt az özvegy és elvált családi állapotú is (3·8%). […] Az egyének társadalmi funkciója így keveredik össze a főiskolai hallgató között a tanulás mellett a családfenntartó vagy támogató, illetőleg kenyérkereső tevékenységgel. Nem csoda, hogy a sok leküzdendő akadály miatt a tanulmányok befejezése is általában későn történik.”* — Áfra Nagy János: A magyar főiskolai hallgatók szociális viszonyai 1931-ben. In: Társadalomtudomány (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1932/1. szám., 186. old.

[166] M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 43. old. – Az 1929/30-as tanévig a hallgatók korösszetételére vonatkozó részletes kimutatások hiányában a Laky Dezső által közölt arányszámokat tekintem irányadónak.

[167] Az 1929/30-as tanévre vonatkozó adatok, a hivatkozott munka Statisztikai táblák fejezetében közölt részletes kimutatások [M.S.K. 87., II. Statisztikai táblák, I. Összefoglaló adatok, 1. Rendes és rendkívüli hallgatók; a hallgatók évfolyam és kor szerint, 2. old.] alapján végzett önálló számítások eredményei. Az eltérés az itt szereplő és a Laky Dezső által közölt arányszámok között abban keresendő, hogy Laky számításai során a budapesti Közgazdaságtudományi Kar, valamint a jogakadémiák adatait is figyelembe vette, míg én a négy tudományegyetem és a Műegyetem adatait tekintettem irányadónak. Ennek egyik fő oka, hogy a 30 évesnél idősebb hallgatók a Közgazdaságtudományi Karon és a jogakadémiákon felülreprezentáltak voltak: 5·6, illetve 8·0 százalékot tettek ki az adott évben. [M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 44. old.]

Mint az a fenti a számarányokból is kitűnik az első világháborút közvetlenül megelőzően az 1913/14-es tanévben a hallgatóság túlnyomó többsége a fiatalabb korosztályhoz tartozott, s igen ritka volt — alig több mint 2 százalék — a 31 évesnél idősebb diák. Ebben jelentős változás állt be a háború idején, amikor a legfiatalabb nemzedék katonai szolgálatot teljesített, s így az amúgy jelentősen megcsappant hallgatói létszám mellett az idősebb korosztályok arányszáma növekedett meg. Jellemző azonban, hogy az arányok nemcsak a 31 éves és az a felettiek javára tolódtak el, — bár csaknem kétszeresére növekedett az ehhez a korosztályhoz tartozók aránya a háború idején — hanem a 23 és 30 év közöttiek jelentősége is ugrásszerűen megnőtt a hallgatók között. A mélypontot a kimutatás szerint az 1919/20-as tanév jelentette, amikor is a hallgatóknak csupán alig több mint a fele tartozott a 18-22 évesek közé. Ez volt az a tanév, amikor a 23-30-éves korosztály a legnagyobb arányban volt jelen a felsőoktatásban. Nyilvánvaló az összefüggés a korösszetétel megváltozása és a háborús évfolyamok megjelenése között. Ahogy azt az egyetemi hallgatóság háború utáni korösszetételével kapcsolatban Ladányi Andor is megfogalmazta: *„[…](számottevő részük oly korban volt, amelyben normális körülmények között már állásban lett volna) […]”*[168]

Az adatokból az is kitűnik, hogy míg az 1919/20. tanévet követően a 18-22 évesek aránya fokozatos növekedést, a 23-30 évesek aránya pedig lassú csökkenést mutat, addig a 31 éves és annál idősebb hallgatók aránya az 1920/21-es és 1924/25-ös tanévek között 4·2 százalékra ugrik, majd ez az arány 1925/26 és 1928/29 között tovább nő 4·9 százalékra.

A Laky Dezső által vizsgált időszak utolsó évében, az 1929/30-as tanévben már a háború előttihez jobban hasonlító arányok jelennek meg. Az eltérést leginkább az jelenti, hogy a 18-22 éves korosztály bár 70 százalék fölé kerül, de még így is több mint 6 százalékkal marad el az 1913/14-es arányához képest. A 23-30 évesek ezzel szemben bár az évek során sokat veszítettek jelentőségükből, még mindig közel egynegyedét teszik ki a hallgatóságnak, jócskán meghaladva ezzel a háború előtti szintet.

Nagyon érdekes azonban, hogy az arányoknak a háború előtti szinthez történő visszarendeződésének folyamata a 31 éves és annál idősebb hallgatók arányszámának változását egyáltalán nem érintette. Sőt ebben a korosztályban az 1920-as években egyenletes növekedés következett be, s a háború előtti 2·2 százalékhoz képest az évtized végére arányuk majdnem az 5 százalékot is elérte. Az 1929/30-as tanévben jelentős – 1·3 százalékos – visszaesés mutatkozott ugyan a legidősebb hallgatók arányait illetően, de még így is 1·4 százalékkal az 1913/14-es arány felett maradtak

[168] Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-1921), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979., 55. old.

Elmondható tehát, hogy az 1920-as évek fő jellemvonása az egyetemi hallgatók korösszetételét illetően a háborús évfolyamok megjelenéséről, valamint a háború előtti arányokhoz történő visszarendeződésről, illetőleg a 31 éves és annál is idősebb hallgatók tartósnak tűnő térnyeréséről szólt.[169]

További érdekes következtetéseket vonhatunk le, ha a hallgatók korösszetételét az 1930-as évekből származó statisztikák alapján a következő évtizedre vonatkozóan tovább vizsgáljuk. Az 1930/31-es, 1931/32-es, 1932/33-as és az 1933/34-es tanévekről készült hallgatói statisztikák, valamint a már szintén említett, országos tanügyi iratok között található, az 1934/35-ös és 1936/37-es tanévekre vonatkozó feldolgozási táblák szintén kitérnek a hallgatói társadalom korösszetételére. A korszakban lejátszódó folyamatok egészéről azonban csak akkor kaphatunk képet, ha egy ettől későbbi időponthoz is viszonyítani tudunk. Éppen ezért az 1940/41. tanévet is bevonva a vizsgálatba az 1930-as évtized egészében végbement folyamatokról, valamint a 1940-es évek legelejének hallgatói társadalmáról is tájékozódhatunk. Az utóbbi tanévre vonatkozó számadatokat a m. kir. kormány 1941. évi jelentése szolgáltatja.[170] Tekintve, hogy az itt közölt adatok a 18 és 25 év közötti hallgatókról éves bontásban szerepelnek, a jobb összehasonlíthatóság kedvéért a kimutatásokban közölt adatok rendszerezésére volt szükség.

Az adatok összevonása után az 1931/32-es tanévre vonatkozóan a következő számadatok állnak rendelkezésre: A négy tudományegyetem mellett a József Nádor Műegyetemet is bevonva a vizsgálódásokba megállapítható, hogy az említett tanévben összesen 11126 egyetemi hallgató volt az országban, s ezek közül 8427 a 18-22 éves, 2342 a 23-30 éves, 357 pedig a 31 éves vagy a feletti korosztályhoz tartozott.[171]

Az 1931/32-es tanév mellett a további évek ugyanezen intézményekre vonatkozó adatait szemügyre véve, és a megfelelő műveleteket elvégezve a következő adatok állnak rendelkezésre az 1930-as évek egyetemi hallgatóságának korösszetételéről:

[169] Kitűnő példa az idősebb korosztályok megjelenésére az egyetemeken, Dr. Radó Endre, aki 1885-ben született a Máramaros vármegyei Tiszabogdányban, s a Berlini Friedrich-Wilhelm Egyetemen szerezte első diplomáját. Már mint nyugalmazott gimnáziumi tanár iratkozott be az 1924/25-ös tanévben a debreceni orvostudományi karra. Fia, Radó Pál az 1928/29-es tanévben kezdte meg orvosi tanulmányait ugyancsak a Tisza István Tudományegyetemen. – Forrás: A Tisza István Tudományegyetem Orvostudományi Karának hallgatói anyakönyvei – Megtalálható a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrumának gondozása alatt, az egykori Tisza István Internátus épületének alagsorában.

[170] A M. kir. Kormány 1941. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Budapest, 1943. [Továbbiakban: M. kir. Kor. 1941.]

[171] A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1931/32. tanévben, Budapest., 1933. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 89. kötet [Továbbiakban: M.S.K. 89.], II. Statisztikai táblák, II. Részletes adatok, 7. Rendes és rendkívüli hallgatók; a hallgatók évfolyam és kor szerint, 56. old.

A hallgatók korösszetétele az 1930-as években
(százalékban és számokban)

Tanév	18-22 éves	23-30 éves	31 éves és idősebb	Összesen
1930/31[172]	73·5 8242	22·9 2567	3·6 405	100·0 11214
1931/32[173]	75·7 8427	21·1 2342	3·2 357	100·0 11126
1932/33[174]	76·9 8405	20·1 2200	3·0 322	100·0 10927
1933/34[175]	78·1 8409	18·4 1988	3·5 375	100·0 10772
1934/35[176]	76·2 8919	20·4 2383	3·4 403	100·0 11705
1936/37[177]	69·6 7271	26·2 2730	4·2 442	100·0 10443
1940/41[178]	74·8 9885	20·0 2644	5·2 692	100·0 13221[179]

(II. sz. táblázat)

Mint az a fenti számokból kiderül a 18-22 év közötti korosztály egyértelmű többsége a hallgatói társadalomban az 1930-as években is vitathatatlan. Számuk az évtized első felében többnyire 8000 és 9000 közé tehető. Ehhez képest az 1936/37-es tanév meglepően alacsony (7271), valamint az 1940/41-es tanév jóval magasabb (9885) hallgatói létszáma kiugrónak tekinthető. A 23-30 éves és az azt meghaladó korosztályokhoz tartozó hallgatók létszáma ehhez képest jóval alacsonyabb volt, 2000-2700, illetve 300-400 körül mozogott.

Az egyes korosztályok arányának változását vizsgálva megállapítható, hogy az első világháború és az azt követő időszak drasztikus folyamataihoz képest az 1930-as években a

[172] A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1930/31. tanévben, Budapest., 1932. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 88. kötet [Továbbiakban: M.S.K., 88.], II. Statisztikai táblák. II. Részletes adatok. 7. Rendes és rendkívüli hallgatók; a hallgatók évfolyam és kor szerint, 54. old.
[173] M.S.K. 89., II. Statisztikai táblák. II. Részletes adatok. 7. Rendes és rendkívüli hallgatók; a hallgatók évfolyam és kor szerint, 56. old.
[174] A főiskolai hallgatók főbb adatai az 1932/33. tanévben, Budapest., 1934., In.: Magyar Statisztikai Szemle, 1934. évi 1. szám [Továbbiakban: M.S.Sz. 1934/1.], 2. A főiskolai hallgatók demográfiai adatai, 20. old.
[175] A magyar főiskolák statisztikája az 1933/34. tanévben, Budapest., 1935., In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 92. kötet [Továbbiakban: M.S.K. 92.], II. Statisztikai táblák. III. Részletes adatok az 1933/34. tanévről, 11. Rendes és rendkívüli hallgatók; a hallgatók évfolyam és kor szerint, 48. old.
[176] B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6. sz. táblák 1-5.
[177] B.F.L. IV. 1419. g. 2.d., Főiskolák 5. sz. táblák 1-5.
[178] M. kir. Kor. 1941., C, Statisztikai Évkönyv. IV. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet., A/8. A második félévre beiratkozott hallgatók szüleinek lakóhelye, a hallgatók kora 1940/1-ben, 215. old.
[179] A nagyobb hallgatói létszám hátterében az áll, hogy a hazánkhoz ekkorra visszakerült Kolozsváron 2344 hallgató folytatott tanulmányokat az 1940/41-es tanévben.

hallgatói társadalom a korösszetétel tekintetében a megfigyelhető ingadozások ellenére sokkal kiegyensúlyozottabbnak mutatkozott. Az utoljára vizsgált 1929/30-as tanévhez viszonyítva az 1930/31-es tanév arányaiban jelentős változásokat nem lehet felfedezni. Feltűnő azonban az 1933/34-es tanévig tartó folyamatos növekedés a 18-22 éves korosztály arányszámában. 1930/31-től 1933/34-ig ennek a korosztálynak az aránya a hallgatók körében 73·5 százalékról 78·1 százalékra emelkedett. Ez a növekedés, mint az az arányszámokból egyértelműen látszik elsősorban a 23 és 30 év közötti korosztály rovására történt meg. A legfiatalabb hallgatók arányában a következő évre közel 2 százalékos csökkenés állt be, amit az 1936/37-es tanévre további 6·6 százalékos visszaesés (69·6 százalékra) követett. Az átmenetileg felborult egyensúly helyreállására utal, hogy az 1940/41-es tanévre a hallgatóknak újból 74·8 százaléka tartozott életkorát tekintve a 18 és 22 évesek közé.

A 23-30 éves korosztályról elmondható, hogy 1933/34-es tanévre arányuk az első világháború előtti szintre (alig több mint 18 százalék) süllyedt vissza. Az 1936/37-es tanévre ehhez képest közel 8 százalékos növekedés figyelhető meg, amit 1940/41-re több mint 6 százalékos csökkenés követett. Elmondható tehát, hogy az 1930-as években ennek a korosztálynak az arányában mutatkoztak a legszembetűnőbb ingadozások.

A legidősebb korosztályhoz tartozó hallgatók aránya ebben az évtizedben is 3-4 százalék körül mozgott. A mélypontot az 1932/33-es tanévben érte el (3·0). Az 1930-as évek közepén 3 és fél százalék körül stabilizálódni látszó arányszám újabb növekedésnek indult, s az 1936/37-es tanévre a 4·2, míg az 1940/41-es tanévre az 5·2 százalékot is elérte.

Az eddigiekben feltárt folyamatokat vizsgálva feltűnő, hogy a háború előtti szinthez történő általános visszarendeződés az 1930-as évek elején is tovább folytatódott. Az évtized első éveiben úgy tűnhetett, hogy a korcsoportok hallgatóságon belüli arányában a 18-22 éves korosztály arányának növekedése, illetve az idősebb korosztályok visszaesése, vagyis a háború előtti állapotok helyreállása következhet be. Az 1913/14-es állapotok ugyan sosem álltak helyre, de az 1933/34-es tanévre, vagyis pontosan húsz év elteltével, a hallgatók kormegoszlása nagyon hasonlított a háború előtti viszonyokhoz.

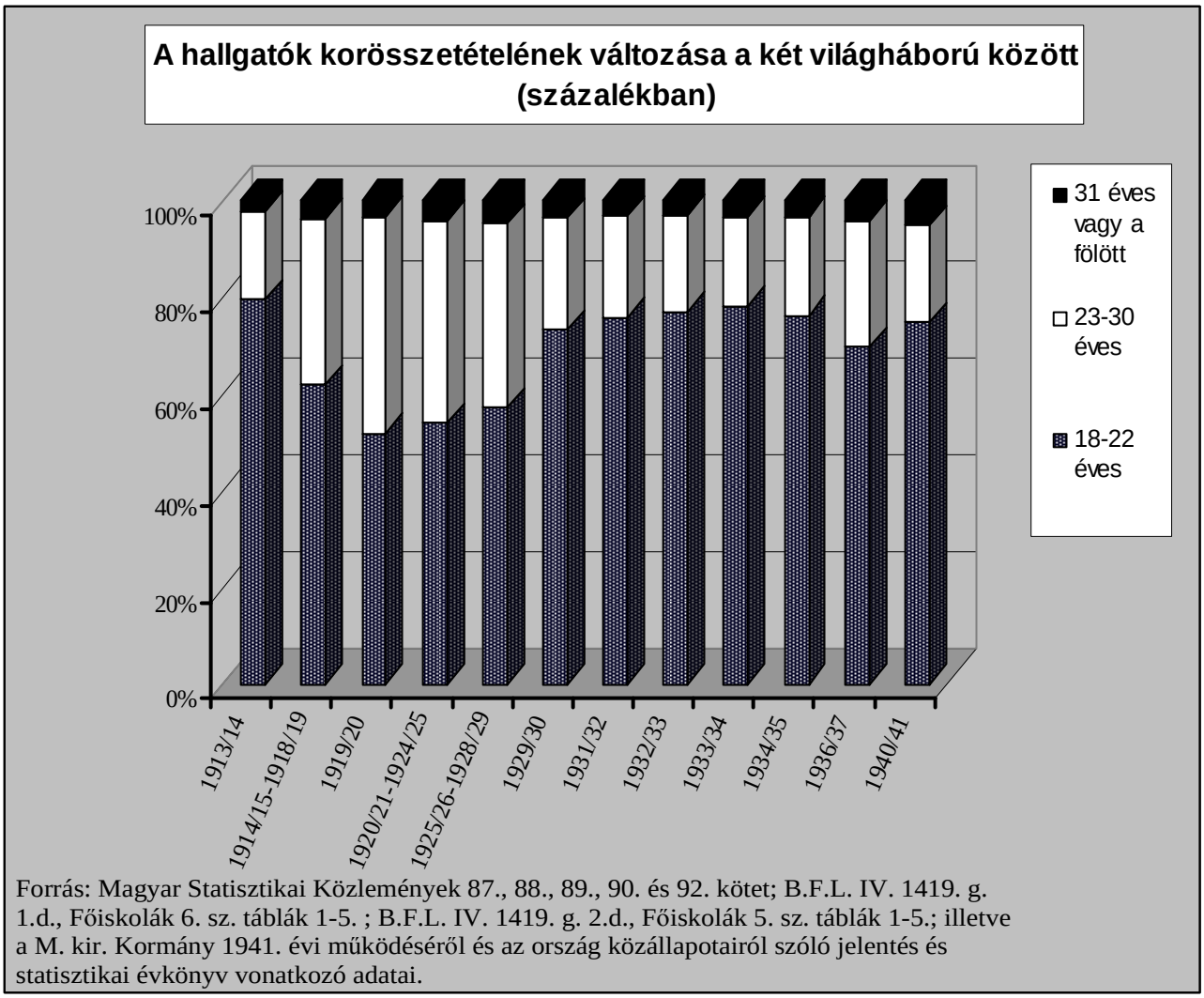

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények 87., 88., 89., 90. és 92. kötet; B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6. sz. táblák 1-5. ; B.F.L. IV. 1419. g. 2.d., Főiskolák 5. sz. táblák 1-5.; illetve a M. kir. Kormány 1941. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv vonatkozó adatai.

(I. sz. ábra)

Annak a hátterében, hogy az idősebb korosztályok fokozatosan visszaszorultak, feltehetően az állhatott, hogy ekkorra már befejezték tanulmányaikat azok az idősebb generációhoz tartozó hallgatók, akik még az első világháború, illetőleg az azt követő rendkívül nehéz gazdasági körülmények miatt nem tudták időben megkezdeni felsőfokú tanulmányaikat. (Ezek a korosztályok feltehetően az 1920-as évek közepén, vagy az évtized második felének elején jelenhettek meg a felsőoktatásban, és az 1930-as évek elejére, közepére szerezhettek oklevelet.)

Az 1936/37-es tanévre azonban a legfiatalabb korosztály aránya, mint láttuk, jelentősen visszaesett, míg a 23-30 éves és a még idősebb hallgatók aránya növekedésnek indult, meghaladva a 26, illetve a 4 százalékot. Az újabb változások hátterében nehezen megállapítható, hogy egészen pontosan milyen okok játszhattak közre, de valószínű, hogy nem elhanyagolható az évtized első felének gazdasági válsága sem. A folyamat így értelmezhető a válság sajátos utóhatásának is. A nehéz körülmények miatt számos hallgató nem tudta időben megkezdeni felsőfokú tanulmányait, vagy a tanulmányok megszakítására

kényszerült. Feltehetőleg az 1930-as évek második felében ezek a nehezebb anyagi helyzetben lévő, idősebb korosztályok jelentek meg a felsőoktatásban. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy ezek a hallgatók nemcsak arányaikban, hanem létszámukban is növekedést mutatnak, miközben a 18-22 évesek távolmaradása az egyetemektől számokban kifejezve is megdöbbentő. Egészen pontosan 1138 fővel kevesebb 18-22 éves hallgató járt az egyetemekre 1936/37-ben, mint 1933/34-ben. (Majdnem egy vidéki egyetem teljes hallgatósága.) [Lásd. II. sz. táblázat] A legfiatalabb generáció látványos visszaszorulásában az értelmiségi munkanélküliség régóta megoldatlan problémája játszhatott közre. Valószínűleg a számos elrettentő példa komoly visszataszító erőt gyakorolhatott a fiatalság egy részére.

Az 1940/41-es tanévben tapasztalható magasabb hallgatói létszám főként annak tudható be, hogy ekkor már öt tudományegyetem működött a területileg is megnövekedett országban. Figyelemre méltó azonban, hogy ekkorra már ismét a fiatal, 18-22 év közötti hallgatók árasztották el újból a felsőfokú intézményeket. A 23-30 éves korosztály 20 százalékos arányszáma megfelel az 1930-as évek átlagának, viszont nem elhanyagolható, hogy a legidősebb, 31 és a feletti generáció tagjai soha nem látott, 5 százalékot is meghaladó arányban vettek részt ebben a tanévben a felsőoktatásban. A legfiatalabb és a legidősebb korosztályok együttes előretörése ezt megelőzően nem volt jellemző folyamat. Az okokat ezúttal sem lehet egyértelműen meghatározni, de valószínű, hogy a magyar társadalom 18-22 év közötti rétege, valamint a felsőfokú tanulmányokat az értelmiségi munkanélküliség riasztó lehetősége miatt addig mellőző harmincas éveikben járó fiatalok nagy része a zsidótörvényeket követően jobbnak ítélte meg későbbi elhelyezkedési esélyeit.

b) A kor szerinti megoszlás egyetemek és tudománykarok szerint

Az eddigiekből egyértelműen következik a kérdés, hogy az országos folyamatok milyen mértékben érvényesültek az egyes egyetemek, illetőleg a különböző tudománykarok tekintetében. Érdemes tehát kiegészíteni az eddigi vizsgálódásokat az egyes egyetemek és tudománykarok szerint is. A választás azért éppen az 1931/32-es tanévre esett, mivel – amint azt a fentiek is alátámasztották – az 1930-as évek elején egy lassú visszarendeződés zajlott le a korcsoportok hallgatóságon belüli arányát illetően, s ezt az időszakot jellemző módon nem érintették drasztikus arányeltolódások.

Az egyetemi hallgatóság korösszetétele egyetemek és tudománykarok szerint az 1931/32. tanévben[180]

Egyetemek tudománykarok szerint	18-22 éves	23-30 éves	31 éves vagy idősebb	Összesen
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)				
Római katolikus hittudományi kar	79·0 117	19·6 29	1·4 2	100·0 148
Jog- és államtudományi kar	82·5 1684	14·8 303	2·7 54	100·0 2041
Államszámviteltan tanfolyam	39·1 27	36·3 25	24·6 17	100·0 69
Orvostudományi kar	73·0 866	24·6 292	2·4 29	100·0 1187
Bölcsészettudományi kar	81·5 1337	15·8 259	2·7 44	100·0 1640
Gyógyszerészeti tanfolyam	53·2 75	39·7 56	7·1 10	100·0 141
Összesen	78·6 4106	18·4 964	3·0 156	*100·0* *5226*
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)				
Református hittudományi kar	78·5 150	19·9 38	1·6 3	100·0 191
Jog- és államtudományi kar	77·6 457	20·9 123	1·5 9	100·0 589
Államszámviteltan tanfolyam	37·5 3	50·0 4	12·5 1	100·0 8
Orvostudományi kar	80·8 241	18·5 55	0·7 2	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	81·1 261	15·8 51	3·1 10	100·0 322
Összesen	79·0 1112	19·2 271	1·8 25	*100·0* *1408*
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)				
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	81·2 82	18·8 19	—	100·0 101
Jog- és államtudományi kar	70·8 556	24·4 192	4·8 38	100·0 786
Államszámviteltan tanfolyam	—	50·0 2	50·0 2	100·0 4

[180] M.S.K. 89., II. Statisztikai táblák. II. Részletes adatok, 7. Rendes és rendkívüli hallgatók; a hallgatók évfolyam és kor szerint, 56. old.

Orvostudományi kar	75·4 270	22·4 80	2·2 8	100·0 358
Bölcsészettudományi kar	73·0 122	22·8 38	4·2 7	100·0 167
Összesen	72·7 1030	23·4 331	3·9 55	*100·0* *1416*
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)				
Jog- és államtudományi kar	70·0 687	25·2 248	4·8 47	100·0 982
Államszámviteltan tanfolyam	42·9 6	35·7 5	21·4 3	100·0 14
Orvostudományi kar	71·6 234	27·5 90	0·9 3	100·0 327
Bölcsészettudományi kar	71·1 165	19·4 45	9·5 22	100·0 232
Mennyiségtan és természettudományi kar	75·2 106	19·1 27	5·7 8	100·0 141
Gyógyszerészeti tanfolyam	44·6 33	52·7 39	2·7 2	100·0 74
Összesen	69·5 1231	25·7 454	4·8 85	*100·0* *1770*
József Nádor Műegyetem[181] *(Budapest)*	72·6 948	24·6 322	2·8 36	*100·0* *1306*
Mindösszesen	*75·7* *8427*	*21·1* *2342*	*3·2* *357*	*100·0* *11126*

(III. sz. táblázat)

Az egyes egyetemekre és azok tudománykaraira vonatkozó adatokat szemügyre véve rögtön szembetűnik, hogy bizony jelentős eltérések lehetnek a hallgatói társadalom összetételét illetően a különböző egyetemek különböző karai között.

Ha az egyes egyetemek közötti eltéréseket vesszük szemügyre, azonnal megállapítható, hogy az adott évre jellemző, országosan elfogadott kormegoszlás sehol sem található meg. A Pázmány Péter és a Tisza István Tudományegyetemen a 18-22 éves korosztály jóval nagyobb arányban volt jelen, mint az az országos adatokból következne. Ezzel összefüggésben az Erzsébet és a Ferenc József Tudományegyetemen pedig éppen az idősebb korosztályok voltak felülreprezentáltak. A „legfiatalosabb” tudományegyetem az adatok alapján kétségtelenül a debreceni (A hallgatóknak még 2 százalékát sem tették ki a 31

[181] A Műegyetem szervezetét tekintve jelentősen eltért a tudományegyetemekétől, mivel nem karokból, hanem osztályokból (vegyészmérnöki és egyetemes, építészeti, mérnök, gépészmérnöki, illetve közgazdasági) épült fel. Az egyes osztályok korösszetételének vizsgálatára azért nem szentelek komolyabb figyelmet sem most, sem pedig a későbbiekben, mivel ezek az osztályok főként egymással, s nem annyira a tudománykarokkal vethetőek össze.

éves vagy még idősebb diákok.), míg az idősebb hallgatók nagyobb arányban Szegedre jártak. A Ferenc József Tudományegyetemen tanultak az egész országban a legnagyobb arányban nemcsak a 30-as éveikben járó, de a 23 és 30 év közötti hallgatók is. A Műegyetem adatait szemügyre véve megállapítható, hogy a legfiatalabb és a legidősebb korosztályok némileg alulreprezentáltak voltak az országos adatokhoz viszonyítva. Ebből következett a 23-30 éves korosztály relatív többsége a műegyetemi hallgatóság körében.

A karok szerinti kormegoszlást vizsgálva megállapítható, hogy a legfiatalabb hallgatók a Pázmányon legnagyobb arányban (80 százalék körül) a jogi, bölcsészettudományi, illetve hittudományi karokon fordultak elő. A 23-30 éves korosztály aránya a klasszikusnak számító tudománykarok közül leginkább az orvosi karon emelkedett ki. Itt a hallgatóság közel negyedét tették ki az ebbe a korcsoportba tartozók.[182] A legidősebb korosztály arányai a budapesti tudománykarokon meglehetősen kiegyensúlyozottnak tekinthetők. Kivételt a hittudományi kar jelentett, ahol rendkívül alacsony (mindössze 1·4 százalék) volt a 31 éves, vagy még idősebb hallgatók aránya. A jogi tanulmányokhoz kapcsolódó államszámviteltan, valamint az orvosi tanulmányokhoz köthető gyógyszerészeti tanfolyam hallgatói úgy a Pázmányon, mint másutt magától értetődően tartoztak szokatlanul magas arányban az idősebb korosztályok közé.

A Tisza István Tudományegyetem esetében a 18-22 éves korosztályhoz tartozó hallgatók legnagyobb arányban a bölcsészettudományi és az orvosi karokon (81·1 és 80·8 százalék), míg Pécsett leginkább a hittudományi karon (81·8 százalék) fordultak elő. Ehhez képest Szeged tudománykarain ennek a korcsoportnak az esetében meglehetősen kiegyenlített arány mutatkozott (70-75 százalék).

A 23-30 éves hallgatók aránya, mint a táblázatból kiolvasható Debrecenben a tudománykarokat tekintve 20 százalék körül mozgott. Kivételt a bölcsészkar jelentett csupán, ahol a 16 százalékot sem érte el az ilyen korú hallgatók aránya. Pécsett a 22-24 százalékos átlagtól főként a hittudományi kar tért el, ahol 19 százalék alatt maradt a korosztály számaránya. Szegeden ehhez képest mind a bölcsészkar, mind pedig a természettudományi kar esetében a 20 százalékos arány alatt maradt a 23 és 30 év közötti hallgatók aránya.

A legidősebb korosztály arányait vizsgálva Budapesten a hittudományi kar rendkívül alacsony (jóval 2 százalék alatti) arányszáma érdemel figyelmet. Ehhez képest Debrecenben a bölcsészettudományi kar – helyi viszonyokhoz képest – feltűnően nagy (3 százalékot is

[182] Ennek hátterében az 1922-től 6 évessé váló orvosi képzés, valamint az orvostudományi karokon különösen szigorú vizsgáztatási gyakorlat állhatott. A nem ritka, sokszor többszöri évismétlések miatt sok hallgató az előírt tanulmányi időt jóval meghaladva tudta csak megszerezni az orvosi diplomát.

meghaladó), illetve az orvosi kar roppant alacsony (1 százalék alatti – mindössze 2 hallgató) aránya tűnhet szembe. Pécsett a jogi és a bölcsészettudományi karokon a 4 százalékot is átlépő, valamint az orvostudományi karon a 2 százalékot alig meghaladó arányhoz képest, a hittudományi karon a 31 éves, vagy még idősebb hallgatók teljes hiánya tapasztalható. Szegeden – akárcsak Debrecenben – az orvosi és a bölcsészkar jelenti a két végletet. Az ezeken a karokon tapasztalható 0·9, illetve 9·5 százalékos arány jelentősen eltér mind az országos, mind pedig a Ferenc József Tudományegyetem adott korcsoportra vonatkozó arányszámaitól. Nyugodtan kijelenthető tehát, hogy Szegeden és Debrecenben a legidősebb korosztályba tartozó hallgatók a bölcsészettudományi karon a várhatónál jóval magasabb, míg az orvostudományi karon jóval alacsonyabb arányban voltak jelen.

Összességében elmondható, hogy a hittudományi karokat a legidősebb korosztályok kevésbé látogatták. A vizsgált tanévben mindössze 5 hittanhallgató (2 katolikus Budapesten, 3 református Debrecenben) tartozott a 31 éves és még idősebb korosztályba az egész országban. A teológiai karok hallgatóságának több mint 98 százaléka életkorát tekintve mindenütt 31 év alatti volt. A bölcsészettudományi karokról összefoglalóan mindössze annyi állapítható meg, hogy a legfiatalabb és a legidősebb korcsoportok arányaikban szinte mindenütt felette voltak az adott intézményre jellemző arányszámoknál. Vagyis a bölcsészhallgatók között viszonylag magas arányban képviseltették magukat a 18-22 éves, valamint a harmincas éveikben járó diákok. A jogi és az orvosi karokról ehhez hasonló általános megállapításokat nem lehet tenni, mivel – amint az az eddigiekből is kiderült – esetükben intézményenként rendkívül eltérő tendenciák fedezhetők fel.

Mindent egybevetve tehát megállapítható, hogy az egyetemi hallgatóság korösszetétele a vizsgált időszakban igen változó volt, s a különböző időszakokban egymással ellentétes folyamatok játszódtak le benne, de mindvégig a 18-30 éves korosztály elsöprő többségét fejezte ki. A 31 éves, vagy még idősebb hallgatók aránya, noha olykor jóval felette volt az optimálisnak, mégis a hallgatóság elenyésző kisebbségét jelentette. Ebből is látszik, hogy főként az a korosztály képezte a hallgatói társadalmat, mely életkoránál fogva csak kivételes esetekben rendelkezhetett önálló megélhetéssel, egzisztenciával. Az egyetemi tanulmányok folytatásához tehát a szülők támogatására a legtöbb hallgatónak égető szüksége lehetett. A pontosabb kép kialakításához azonban meg kell nézni, hogy a hallgatók életfenntartásáról milyen formában történt gondoskodás.

4. A szülők szerepe az egyetemi hallgatók eltartásában

a) A hallgatók eltartási helyzetének országos alakulása

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság szociális viszonyairól igen sokat elmond az a körülmény, hogy ki gondoskodott eltartásáról. A stabil anyagi háttérrel rendelkező hallgatók tanulási esélyei nyilvánvalóan sokkal jobbak voltak azoknál a hallgatókénál, akik tanulmányaik mellett – szüleik, rokonaik, esetleg más támogatóik nem megfelelő anyagi lehetőségei miatt – saját eltartásukhoz is kénytelenek voltak hozzájárulni. A legnehezebben nyilvánvalóan azok a diákok végezték az egyetemet, akik az anyagiak előteremtésében teljesen magukra voltak utalva.

A már többször említett és hivatkozott statisztikák meglehetősen pontosan kimutatják a hallgatói társadalom helyzetét az eltartási viszonyok szempontjából. Alapvetően három jól elkülöníthető kategóriát neveznek meg a kimutatások. Ezek szerint voltak hallgatók, akiknek eltartásáról teljesen más gondoskodott; akik részben maguk tartották fenn önmagukat; illetve olyan hallgatók, akik az eltartásukról teljesen maguk gondoskodtak.

A legelső részletes statisztikai felmérés során már Molnár Olga felhívta a figyelmet azonban a hallgatók azon sajátos csoportjára, akik a statisztikai kimutatásokban nehezen – leginkább egyáltalán nem – mutathatók ki. (Leginkább a részben eltartott csoportba sorolhatók, de ez a kategória sem képes kellő pontossággal megragadni ezeket a fiatalokat.) Azokról a hallgatókról van itt szó, akiket szüleik is igyekeznek támogatni, de mivel saját keresetük van, olykor éppen ők sietnek családjuk segítségére. Molnár Olgát idézve az ilyen hallgató *„[…] az otthonról élvezett természetbeni támogatás fejében keresetével szüleit támogatja, rokonait segélyezi és így egyszemélyben támogatott és támogató is.”*[183]

Ezeknek a diákoknak a megkülönböztetésére a legtöbb statisztika nem fordított figyelmet. Kivételt az Asztalos József 1930/31-es statisztikája jelenti, ahol minden egyéb kategóriától elkülönítve található egy adatsor azokról a hallgatókról, akik szüleiket vagy testvéreiket támogatták. Az itt található adatok azonban önálló számsor részei, így nem végezhető semmiféle összevetés a hallgatóság eltartási viszonyaival. A közölt kimutatás szerint a tudományegyetemek és a Műegyetem összesen 11214 hallgatójából mindössze 565 tudta valamilyen formában szüleit, vagy testvéreit támogatni.[184] Arányait tekintve tehát a

[183] M.S.K. 54., 116. old.
[184] M.S.K. 88., II. Statisztikai táblák. II. Részletes adatok, 10. A hallgatók érettségi bizonyítványa; a hallgatók eltartói, 60. old.

hallgatóság alig több mint 5 százaléka. Az eltartási viszonyok három fő kategóriája tehát nem fedi le tökéletes pontossággal a hallgatói társadalmat, mégis pótolhatatlan információkat nyújthat a hallgatók élethelyzetéről:

Az egyetemi hallgatóság eltartás szerint az 1930-as években
(százalékban és számokban)

Eltartás	1929/30[185]	1930/31[186]	1931/32[187]	1932/33[188]	1933/34[189]	1934/35[190]	1936/37[191]	1940/41[192]
Teljesen eltartott	74·8 8098	79·6 8922	84·0 9352	86·0 9398	86·7 9342	84·9 9941	81·0 8457	75·9 10040
Részben eltartott	14·0 1518	9·8 1098	7·5 832	7·3 797	6·9 747	7·8 910	9·2 961	9·1 1203
Magát teljesen eltartó	11·2 1213	10·6 1194	8·5 942	6·7 732	6·4 683	7·3 854	9·8 1025	15·0 (1978)[193]
Összesen	*100·0* *10829*	*100·0* *11214*	*100·0* *11126*	*100·0* *10927*	*100·0* *10772*	*100·0* *11705*	*100·0* *10443*	*100·0* *13221*

(IV. táblázat)

Mint a fenti táblázatból is kitűnik a hallgatók között az egész vizsgált időszakban hatalmas túlsúlyban voltak azok, akik teljesen eltartottak voltak. Arányuk, mint az az adatsorból is jól látszik, többnyire 80 százalék felett volt, de minden esetben jóval meghaladta a 70 százalékot. Világosan látszik az az 1929/30-as tanévtől kezdődő tendencia is, ami a teljesen eltartottak arányának fokozatos előretörésében, valamint a magukat részben vagy egészen eltartó hallgatók arányának visszaesésében jelentkezett, és az 1930-as évek közepére érte el tetőpontját. A csúcspontot az 1933/34-es tanév jelentette, amikor a teljesen eltartott hallgatók aránya a 87 százalékot is megközelítette. Ez a számarány még akkor is igen

[185] M.S.K. 87., II. Statisztikai táblák. II. Részletes adatok, 7-8. A hallgatók eltartó, illetve kereső foglalkozás szerint, 22-25. old.
[186] M.S.K. 88., II. Statisztikai táblák. II. Részletes adatok, 10. A hallgatók érettségi bizonyítványa; a hallgatók eltartói, 60-61. old.
[187] M.S.K. 89., II. Statisztikai táblák, II. Részletes adatok, 10-11. A hallgatók eltartói, 62-63. old.
[188] A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1932/33. tanévben. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 90. kötet [Továbbiakban: M.S.K. 90.], II. Statisztikai táblák, II. Részletes adatok, 8. A hallgatók eltartói, 48. old.
[189] M.S.K. 92., II. Statisztikai táblák, III. Részletes adatok az 1933/34. tanévről, 14-15. A hallgatók eltartói, 54-55. old.
[190] B.F.L. IV. 1419. g. 1. d., Főiskolák 2. sz. táblák 1-5.
[191] B.F.L. IV. 1419. g. 2. d., Főiskolák 5. sz. táblák 1-5.
[192] M. kir. Kor. 1941., C, Statisztikai Évkönyv, IV. Közműveltség, közoktatásügy és egyházi élet. A/8., A második félévre beiratkozott hallgatók demográfiai adatai 1940/1-ben, 217. old.
[193] A „vagyonából élő" kategóriába tartozó hallgatókat ez a statisztika külön tüntette fel, de ebbe a csoportba tartoznak.

jelentős, ha az 1933/34-es tanévtől kezdve a teljesen eltartott hallgatók aránya lassú, de egyértelmű csökkenést mutatott.

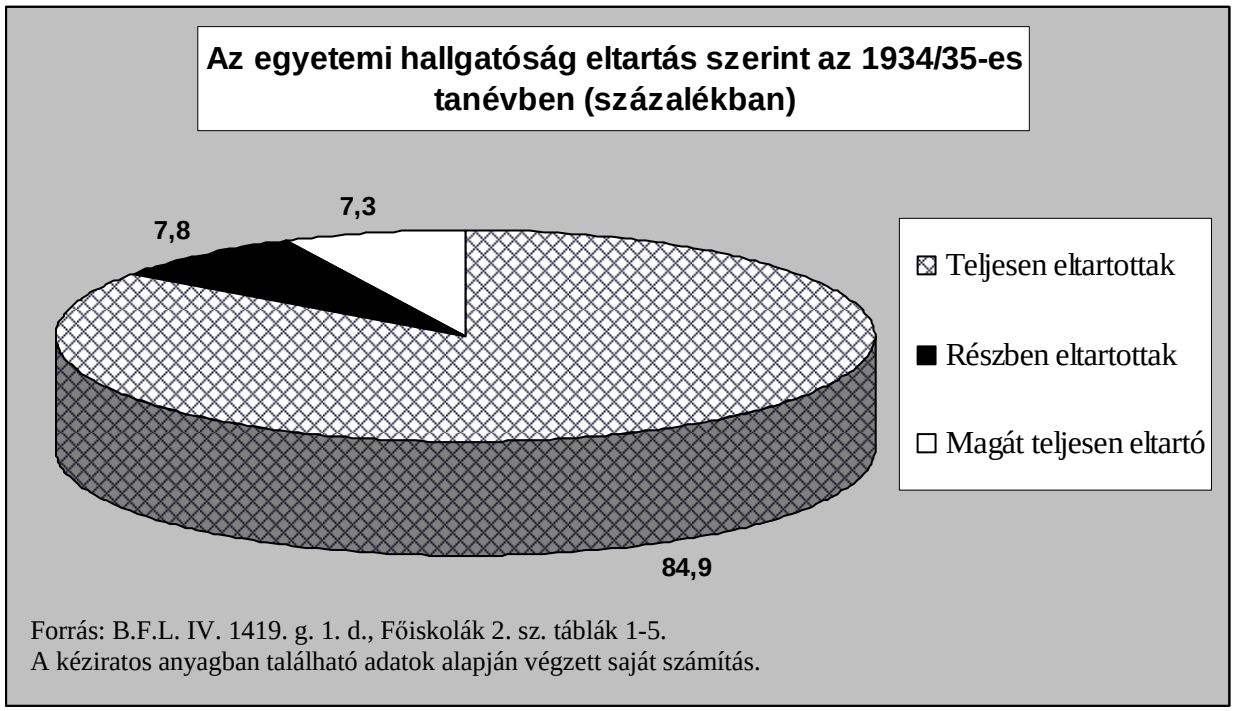

Forrás: B.F.L. IV. 1419. g. 1. d., Főiskolák 2. sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(II. sz. ábra)

A teljesen eltartásra szoruló hallgatók arányának visszaesése már az 1934/35-ös tanévben megmutatkozott. Az adatok jól mutatják, hogy a részben eltartottak 7·8, illetve a magukat teljesen eltartók 7·3 százalékos aránya jelentős elmozdulást jelentett a megelőző tanévhez képest. A fenti ábrán azonban kiválóan látható, hogy még mindig mekkora túlsúlyban voltak a teljesen eltartott hallgatók.

A magukat részben eltartani képes diákok, míg az 1929/30-as tanévben még a hallgatók 14 százalékát tették ki, addig a fordulópontnak tartott 1933/34-es tanévre számarányuk a felére csökkent. Ezzel összefüggésben a magukat teljesen eltartó hallgatók aránya ugyanebben az időszakban, 11·2 százalékról 6·4 százalékra esett vissza.

A gazdasági válság hatása ebben a folyamatban egyértelműnek látszik. Ezt igazolja az is, hogy az 1936/37-es tanévre a teljesen önfenntartó hallgatók aránya megközelítette a 10 százalékot, és a részben eltartottak aránya is 9 százalék fölé került, míg a teljesen eltartott hallgatók aránya 81 százalékra mérséklődött. A válság kifutását követően tehát ismét egyre többen tudtak hozzájárulni saját taníttatásuk költségeihez.

Noha a gazdasági válság időszaka nem kedvezett a hallgatók anyagi önállósodásának, mégsem áll messze az igazságtól az a kijelentés, hogy az egyetemisták egyértelmű többsége részben, vagy egészen mindvégig rá volt utalva valamilyen támogatásra.

Azokra a kérdésekre, hogy a hallgatók eltartásáról egészen pontosan kik igyekeztek gondoskodni, illetve a magukat részben vagy egészben eltartó hallgatók pontosan milyen módon tudták ezt megoldani a következő táblázatok adják meg a választ. A statisztikákban szereplő, eddig felvázolt fő kategóriák ugyanis számos alkategóriára oszthatók, melyek nagy segítséget jelenthetnek a hallgatók szociális viszonyainak áttekintésekor.

A három fő kategóriát a rendelkezésre álló számadatok alapján külön-külön érdemes vizsgálat tárgyává tenni. A jobb összehasonlíthatóság kedvéért a rendelkezésre álló adatokat számokban és százalékos formában egyaránt ajánlatos feltüntetni. Mivel a teljesen eltartott hallgatókról készült statisztikai táblák külön-külön tüntetik fel a családi hozzátartozókon kívüli különböző eltartó intézményeket, az egyszerűbb érthetőség kedvéért célszerűbb, ha ezek jelen táblázatban összevontan kerülnek feltüntetésre:

Hallgatók, akiknek eltartásáról teljesen más gondoskodik[194]
(százalékban és számokban)

Eltartó	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1936/37	1940/41
Szülő	68·4 7405	72·6 8137	76·2 8477	—	77·6 8358	77·0 9009	—	—
Gyám vagy rokon	2·1 223	2·3 256	3·1 347	—	2·9 313	2·7 316	—	—
Szülő és rokon	1·3 147	2·1 234	2·2 244	—	4·0 429	3·5 409	—	—
Szülő és intézmény	1·3 137	0·4 45	1·0 119	—	1·1 120	0·5 64	—	—
Jótékony egylet, ösztöndíj, alapítvány, szeminárium, rendház	1·7 186	2·2 250	1·5 165	—	1·1 122	1·2 143	—	—
Teljesen eltartottak összesen	*74·8* *8098*	*79·6* *8922*	*84·0* *9352*	*86·0* *9398*	*86·7* *9342*	*84·9* *9941*	*81·0* *8457*	*75·9* *10040*
Közülük keresettel bír	2·6 286	3·8 430	4·0 442	—	2·3 247	2·9 341	—	—

(V. sz. táblázat)

[194] Lásd IV. sz. táblázat. Az 1932/33-as, 1936/37-es és az 1940/41-es tanévről szóló statisztikák nem tesznek lehetővé hasonlóan részletes vizsgálódást, illetve más kategóriákat használnak, ezért esetükben csak a főszámokat vesszük figyelembe.

Mivel a teljesen eltartott hallgatók alkották a hallgatói társadalom többségét, érdemes részletesebben is megvizsgálni az ide sorolható hallgatók eltartási viszonyait. A táblázat adataiból világosan kiderül, hogy a teljesen eltartott hallgatók között túlnyomó többségben voltak azok, akiket a szüleik tartottak el. Nyílván ez, az egész hallgatósághoz viszonyított, 70 százalékot is jóval meghaladó arány, elsősorban a fiatalabb korosztályok jelenlétét mutatja a felsőoktatásban. Mindez azt igazolja, hogy igencsak jelentősnek tekinthető a szülők szerepe gyermekeik eltartásában.

Még inkább igaz ez, ha a vizsgálat azokat a szülőket is figyelembe veszi, akik egy-egy rokon, vagy valamely intézmény segítségét igénybe véve, de mégiscsak igyekeztek gondoskodni gyermekeikről. E tekintetben a gyám vagy rokon, esetleg egy egyesület, alapítvány, netán rendház által eltartott hallgatók aránya, bár jól kimutatható, – és cseppet sem szabad lebecsülni – de mégis eltörpül a szülők gondoskodását élvező hallgatók tömegeihez képest.

Az adatsorokból az is leolvasható, hogy a teljesen eltartott hallgatók közül saját keresettel is rendelkezők aránya az 1931/32-es és az 1933/34-es tanév között 4 százalékról alig több mint 2 százalékra csökkent. Pedig feltehetően éppen ezek a diákok élhettek a legmagasabb életszínvonalon a hallgatók között, amennyiben keresetük, mint saját jövedelem jelentkezett, s nem a létfenntartás alapjául szolgált.

A szülők szerepét azonban nemcsak a teljes eltartásra szoruló hallgatók esetében kell kihangsúlyozni, hanem azon diákok esetében is, akik már komolyabban hozzá tudtak járulni saját eltartásuk költségeihez. A részben önfenntartó hallgatókra vonatkozó adatok közzététele előtt is kívánatos bizonyos egyszerűsítések végrehajtása a rendelkezésre álló kimutatásokon. Így például a most következő táblázatban az eredeti statisztikákhoz képest összevontan kerülnek feltüntetésre azok a hallgatók, akiknek eltartásához nem a szüleik, hanem a rokonuk, illetőleg valaki más járult hozzá:

Hallgatók, akik részben maguk tartják fenn magukat[195]
(százalékban és számokban)

Támogató	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1936/37	1940/41
Kereső hallgatót eltartó szülő	11·6 1252	6·8 759	5·0 560	—	6·1 659	6·7 788	—	—
Kereső hallgatót eltartó rokon vagy más	1·0 112	0·6 72	0·6 68	—	0·6 70	0·8 90	—	—
Vagyonából élő hallgatót eltartó rokon vagy más	0·0 4	0·1 12	0·3 29	—	0·1 13	0·2 25	—	—
Mint katona	1·4 150	2·3 255	1·6 175	—	0·1 5	0·1 7	—	—
Részben eltartottak összesen	*14·0* *1518*	*9·8* *1098*	*7·5* *832*	*7·3* *797*	*6·9* *747*	*7·8* *910*	*9·2* *961*	*9·1* *1203*

(VI. sz. táblázat)

Egyértelműnek látszik, hogy a szülők szerepe a magukról részben gondoskodni képes hallgatók között is megkérdőjelezhetetlen volt. Világos az is, hogy ezek a hallgatók sem szakadtak még el teljesen a szülői háztól. Igaz ugyan, hogy komoly segítséget jelentettek szüleiknek azzal, hogy önfenntartásra törekedtek, de mégis erős függésben voltak szüleik támogatásától. Szociális viszonyaik szempontjából családjuk anyagi helyzete meghatározó volt.

Talán az egyetlen hallgatói csoport, melynek szempontjából szüleik foglalkozása, társadalmi állása kevésbé tűnhet relevánsnak az önmagát teljesen eltartani képes diákok szűk köre. Az önfenntartásáról teljes egészében maga gondoskodó hallgatók foglalkozását tartalmazó kimutatás esetében az egyszerűsítések csupán formálisnak tekinthetők. A tanár és tanító, valamint a köztisztviselő és a díjnok, illetőleg a magántisztviselő és az irodai alkalmazott kategóriák annyira közel állnak egymáshoz, hogy célszerű a jelen kimutatásban is összevontan kezelni őket:

[195] Lásd IV. sz. táblázat

Hallgatók, akik teljesen maguk tarják fenn magukat[196]
(százalékban és számokban)

Foglalkozás	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1936/37	1940/41
Vagyonából él	0·3 37	0·5 54	0·5 53	—	0·5 50	0·4 49	—	—
Tanár, tanító	0·6 65	0·5 64	0·4 45	—	0·5 48	0·4 44	—	—
Katonatiszt	0·4 42	0·3 39	0·4 42	—	0·3 34	0·3 41	—	—
Lelkész	0·3 33	0·3 31	0·3 30	—	0·2 18	0·2 21	—	—
Köztisztviselő, díjnok	3·2 343	3·1 347	2·3 250	—	2·0 219	1·5 180	—	—
Magántisztviselő, irodai alkalmazott	1·1 124	1·2 135	1·1 127	—	0·9 99	1·5 173	—	—
Házitanító, nevelő	1·7 182	1·1 126	1·3 145	—	0·9 96	1·2 144	—	—
Katona	2·1 226	2·0 223	0·8 90	—	0·1 9	0·1 11	—	—
Egyéb állandó foglalkozású	0·7 75	0·8 89	0·6 70	—	0·4 41	1·0 118	—	—
Egyéb nem állandó foglalkozású	0·4 48	0·5 54	0·6 70	—	0·5 59	0·5 54	—	—
Ismeretlen foglalkozású	0·4 38	0·3 32	0·2 20	—	0·1 10	0·2 19	—	—
Magát teljesen eltartó összesen	*11·2* *1213*	*10·6* *1194*	*8·5* *942*	*6·7* *732*	*6·4* *683*	*7·3* *854*	*9·8* *1025*	*15·0* *1978*

(VII. sz. táblázat)

Jól látható, hogy a magukat teljesen eltartó hallgatók tanulmányaik mellett főként tisztviselőként, irodai alkalmazottként, vagy házitanítóként, nevelőként dolgoztak, hogy elegendő jövedelemre tegyenek szert.

Ebben a csoportban egyaránt benne foglaltattak azok a korban idősebb, a családi kötelékekhez már kevésbé ragaszkodó, saját lábukra állt fiatal felnőttek, akik természetszerűleg tartották el magukat; valamint azok a még nagyon fiatal egyetemi hallgatók is, akik mögött ott állt ugyan a családjuk, de eltartásukhoz képtelen volt hozzájárulni. Az ilyen hallgatók az egyetemi tanulmányokat az öngondoskodás kényszere mellett voltak kénytelenek folytatni.

[196] Lásd IV. sz. táblázat

b) A hallgatók eltartási viszonyai egyetemek és tudománykarok szerint

Ezek után érdemes rövid pillantást vetni az eltartási viszonyok egyetemek és tudománykarok közötti esetleges arányeltolódásaira is:

Az egyetemi hallgatóság eltartási viszonyai egyetemek és tudománykarok szerint az 1934/35. tanévben[197]

Egyetemek és tudománykarok	Teljesen eltartott	Részben eltartott	Magát teljesen eltartó	Összesen
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)				
Római katolikus hittudományi kar	95·4 144	1·3 2	3·3 5	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	86·4 1792	9·9 205	3·7 76	100·0 2073
Államszámvitel tanfolyam	21·7 26	46·7 56	31·6 38	100·0 120
Orvostudományi kar	91·1 908	5·6 56	3·3 33	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	84·3 1210	10·4 149	5·3 76	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	82·5 118	9·8 14	7·7 11	100·0 143
Összesen	85·3 4198	9·8 482	4·9 239	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)				
Református hittudományi kar	91·9 170	2·7 5	5·4 10	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	90·2 490	3·7 20	6·1 33	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	66·7 6	—	33·3 3	100·0 9
Orvostudományi kar	95·6 285	2·7 8	1·7 5	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	91·2 259	3·9 11	4·9 14	100·0 284
Összesen	91·8 1210	3·3 44	4·9 65	100·0 1319

[197] B.F.L. IV. 1419. g. 1. d., Főiskolák 2. sz. táblák 1-5.

Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)				
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	94·0 109	4·3 5	1·7 2	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	74·6 659	10·1 89	15·3 135	100·0 883
Államszámvitel tanfolyam	33·3 3	11·1 1	55·6 5	100·0 9
Orvostudományi kar	93·5 346	3·8 14	2·7 10	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	86·7 124	4·9 7	8·4 12	100·0 143
Összesen	81·6 1241	7·6 116	10·8 164	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)				
Jog- és államtudományi kar	75·9 637	10·5 88	13·6 114	100·0 839
Államszámvitel tanfolyam	37·5 3	12·5 1	50·0 4	100·0 8
Orvostudományi kar	92·5 307	3·6 12	3·9 13	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	89·0 154	2·9 5	8·1 14	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	95·8 134	2·1 3	2·1 3	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	94·3 50	—	5·7 3	100·0 53
Összesen	83·2 1285	7·0 109	9·8 151	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	83·6 2007	6·6 159	9·8 235	100·0 2401
Mindösszesen	*84·9* *9941*	*7·8* *910*	*7·3* *854*	*100·0* *11705*

(VIII. sz. táblázat)

A fenti táblázatra pillantva kijelenthető, hogy annak ellenére, hogy az alapvető tendencia mindenütt a teljesen eltartott hallgatók – helyenként nyomasztó – túlsúlya, bizony meglepő eltérések fedezhetők fel az eltartási viszonyokban attól függően, hogy mely egyetemet, illetőleg mely tudománykart vesszük szemügyre.

Az egyetemek közötti eltéréseket vizsgálva ki kell emelni, hogy a teljesen eltartott hallgatók legnagyobb arányban a Tisza István Tudományegyetemen fordultak elő. Itt a hallgatók több mint 90 százalékát tették ki. Nyilvánvaló az összefüggés az eltartási és a

korviszonyok között, hiszen korábban már megállapítást nyert, hogy a legfiatalosabb a hallgatóság összetétele Debrecenben volt. Az országos arányszámot meghaladó mértékben Debrecenen kívül csak Budapesten, a Pázmányon tanultak még teljesen eltartásra szoruló hallgatók.

Az anyagilag legkevésbé kiszolgáltatott hallgatóság Pécsett tanult, de még itt is bőven 80 százalék feletti az arányszámuk. A részben eltartott hallgatók aránya a Pázmány Péter Tudományegyetemen volt egyértelműen a legkimagaslóbb. Itt a hallgatóknak majdnem 10 százaléka sorolható ebbe a kategóriába. A másik végletet a Tisza István Tudományegyetem jelentette, ahol rendkívül kevesen (alig több mint 3 százalék) tudtak besegíteni saját eltartásukba. A magukat teljesen eltartó hallgatók aránya Pécsett volt a legmagasabb (majdnem 11 százalék), de az országos arányszámot Szegeden és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen is meghaladta. A Pázmány és a Tisza István Tudományegyetem esetében viszont még az 5 százalékot sem érte el azon hallgatók aránya, akik tanulmányaik mellett képesek voltak a teljes önfenntartásra.

Az egyetemek közül tehát a Tisza István Tudományegyetem és az Erzsébet Tudományegyetem tekinthető a két ellenpéldának hallgatóik eltartási viszonyait illetően. Debrecen a fiatal, szüleik támogatására jobban rászoruló, míg Pécs az idősebb, önfenntartásáról jobban gondoskodni képes hallgatóival tűnik ki a többi egyetem közül.

Az egyes karok közötti eltéréseket vizsgálva kijelenthető, hogy a Pázmányon a hittudományi és az orvostudományi kar emelkedik ki a teljesen eltartott hallgatók magas arányával. A táblázat adataiból az is kiderül, hogy a részben eltartott hallgatók elsősorban bölcsészettudományi és jogi tanulmányokat folytattak., míg a magukat teljesen eltartó hallgatók leginkább a bölcsészettudományi karon fordultak elő.

A teljesen eltartott hallgatók az egyes karokat tekintve Debrecenben minden tudománykaron, de leginkább az orvosi karon (több mint 95 százalék!) voltak hatalmas túlsúlyban. Pécsett a hittudományi és az orvosi, míg Szegeden az orvosi és a természettudományi kart érdemes kiemelni ebből a szempontból.

A részben eltartott hallgatókat tekintve Debrecenben még a legmagasabb arányt felmutató (4 százalékot megközelítő) bölcsészettudományi és jogi kar is jóval elmaradt az országos arányszámoktól. Pécsett és Szegeden egyaránt a jogtudományt hallgató diákok 10 százalékot meghaladó aránya érdemel figyelmet. A magukat teljesen eltartó hallgatók kari arányszámait végigtekintve Debrecenben, Pécsett és Szegeden egyaránt a jogi karokat kell kiemelni.

Összességében elmondható, hogy a teljesen eltartott hallgatók az ország összes hittudományi és orvosi karán elsöprő többségben voltak.[198] A jogi karokon ezzel szemben főként a részben vagy egészen önfenntartó hallgatók képviseltették – az országos arányokat helyenként jóval meghaladó mértékben – magukat. A bölcsészettudományi karokról általános megállapítások sokkal óvatosabban tehetők, de mindenesetre itt a magukat teljesen eltartó hallgatók szokásosnál nagyobb arányai emelhetők ki. (Főként Szegeden és Pécsett.)

Az eddigiekből tehát egyértelműen következik, hogy annak ellenére, hogy a hallgatók egy jelentős része komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy önmagáról részben vagy teljesen gondoskodjék, óriási szerepe volt a szülőknek a diákok eltartásában. A válság idején ez a szerep tovább növekedett és azok közül a hallgatók közül is nagyon sokan teljesen eltartottakká váltak, akik korábban kisebb-nagyobb mértékben már önfenntartók tudtak lenni. A gazdasági válság hatásának csökkenésével párhuzamosan újból tér nyílt a hallgatók jövedelemhez jutása előtt. Ennek tudható be, hogy az évtized második felére viszonylag sok hallgató ismét komoly segítséget tudott nyújtani szüleinek, vagy adott esetben le is tudta venni vállukról az eltartásával járó terhet. Ezen folyamatok ellenére azonban nem lehet eléggé hangsúlyozni a szülők szerepét a hallgatókról való gondoskodásban. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az egyes hallgatók származása, szüleinek társadalmi állása nagyban meghatározta nemcsak az egyetemekre jutás esélyeit, hanem a felsőfokú tanulmányok folytatásának szociális és szakmai minőségét is.

5. Az egyetemi hallgatóság szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása

a) A hallgatói társadalom felépítése a családfő foglalkozása alapján

Az egyetemi hallgatók két világháború közötti társadalmának vizsgálata során talán az egyik legérdekesebb kérdés az, hogy a hallgatói társadalom származás szerinti felépítése mennyiben felelt meg annak a társadalomnak, melyet tulajdonképpen leképezett. Azért is fontos kérdés ez, mivel az egyetem, mint felsőoktatási intézmény alapvetően tudásorientált és az értelmiség képződésének színtere. A társadalomfejlődés szempontjából sem mindegy, hogy milyen társadalmi csoportok képviseltetik magukat az egyetemi hallgatóság soraiban, mint

[198] Ennek hátterében az állhatott, hogy a medikusok és a kispapok nehezebben tudtak profiljukhoz illeszkedő mellékállást találni, mint például a gyakran házitanítónak álló bölcsészek. Az orvostanhallgatók esetében emellett a jóval nagyobb tanulmányi terhelésről és a szigorúbb vizsgáztatási gyakorlatról sem szabad elfeledkezni.

ahogy az sem tekinthető lényegtelennek, hogy a felsőbb társadalmi csoportok mennyire engedik be az „alulról" érkezőket az egyetemekre. Ebből a szempontból az egyetemek a társadalmi mobilitás sajátos színtereinek is tekinthetők.[199]

Andorka Rudolf a két világháború közötti egyetemi hallgatóságról írt tanulmányában három alapvető megállapítást tett. Kiemelte, hogy a munkás- és parasztszármazásúak aránya igen alacsony, az értelmiség önreprodukciója viszont igen nagyfokú volt a korszakban. Harmadik megállapítása pedig, hogy a vizsgált időszak értelmiségének fő utánpótlási bázisa az önálló iparosok és kereskedők rétegéből került ki.[200] Megállapította ugyan, hogy a hallgatók között a munkás, kisbirtokos és mezőgazdasági munkás származásúak aránya fokozatosan növekedett, de hozzátette azt is, hogy mindezek a változások elenyészően kicsik az 1945 után bekövetkezett drasztikus átrendeződéshez képest.[201]

Andorka Rudolf idézett munkájában hosszú idő után először próbálkozott tudományos igénnyel foglalkozni az 1945 előtti egyetemi hallgatósággal. Ezt az érdemét az sem kisebbíti, hogy erőfeszítéseit sokkal inkább a társadalmi mobilitás folyamatának megragadására, mintsem a hallgatói társadalom szerkezetének részletes feltárására igyekezett összpontosítani. A hallgatói társadalom származás szerinti vizsgálatához meglehetősen tág kategóriákat használt. Ez a felosztás (nagybirtokos, szellemi foglalkozású, önálló iparos és kereskedő, vagyonából élő, altiszt, munkás, kisbirtokos paraszt, mezőgazdasági munkás, egyéb) nem differenciálta kellőképpen a társadalmat ahhoz, hogy az egyetemi hallgatóságot szüleinek foglalkozása szerint kellő részletességgel ragadja meg. Ez pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy a fentieknél árnyaltabb képet kaphassunk a hallgatók származásáról és a társadalmi mobilitás fokáról.

Az 1930-as, Laky Dezső által készített részletes hallgatói statisztika és elemzés mindenesetre több ponton is alátámasztja Andorka Rudolf megállapításait. Az értelmiségi önreprodukció már Laky Dezsőnek is feltűnt, hiszen ő maga is megjegyezte, hogy *„az intelligencia tömegei önmagukból gyarapodnak tovább."*[202]

Ennek ellenére ő is felfigyelt a munkás és a napszámos származású hallgatók esetében az arányok fokozatos növekedésére. Mindezt a társadalmi mobilitás kitűnő példájának

[199] Pityirim Sorokin már az 1920-as években felismerte az oktatásnak a társadalmi felemelkedésben betöltött szerepét. A mobilitás hét intézményes csatornáját különítette el, melyek közül az első az iskola volt. — Lásd: Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig; Fixáció és mobilitás. In: Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004., 170. old.

[200] Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 180. old.

[201] Uo. 183-184. old.

[202] M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 70. old.

tekintette: *„[…] a munkáselem széleskörű megmozdulása mégis annak a jele, hogy a társadalom ranglétráján lejjebb elhelyezkedett elemek is megindították azt az ostromot, melynek végső célja a társadalom oromzatának látszó pozíciók elfoglalása.”*[203]

A napszámos szülőkkel rendelkezők megjelenését is üdvözölte a hallgatók soraiban: *„A társadalmi fejlődés szempontjából sem érdektelen az, hogy […] jó néhány olyan ifjú van a magyar főiskolai hallgatóságban, kiknek a szülője külön meg nem nevezett napszámos munkát végez. A társadalmi emelkedésre sarkaló vágynak minden bizonnyal csodálatraméltó példái ezek az ifjak és szüleik.”*[204]

Ebből is látható tehát, hogy az egyetemi hallgatóság soraiban származásukat tekintve a korszakban bizonyos módosulások következhettek be. Ezekről a változásokról azonban az egész korszakra vonatkozóan nem lehet megalapozott kijelentéseket tenni, amíg nem tártuk föl részletesebben a hallgatók társadalmi hátterét. Célszerű legelőször azokból a kimutatásokból kiindulni, melyek 6 főbb foglalkozási ág szerint különítik el a hallgatók szüleit.

Az egyetemi hallgatók szülei a főbb foglalkozási ágak szerint (százalékban és számokban)[205]

	Őstermelés	Bányászat és ipar	Keresked. és hitel	Közlekedés	Értelmiség	Egyéb	Összesen
1929/30[206]							
Pázmány Péter Tudományegyetem. (Budapest)	9·2 479	15·5 811	9·5 494	7·5 393	53·1 2777	5·2 273	100·0 5227
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	17·4 227	13·2 173	12·2 160	6·4 83	43·8 573	7·0 91	100·0 1307
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	14·4 187	17·6 229	11·9 155	9·6 125	41·0 533	5·5 72	100·0 1301
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	15·5 246	17·4 276	11·2 177	7·0 110	42·5 674	6·4 102	100·0 1585
József Nádor Műegyetem (Budapest)	5·3 74	27·8 391	9·4 133	9·7 137	43·7 616	4·1 58	100·0 1409

[203] M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 70. old.
[204] M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 70. old.
[205] A táblázatban szereplő 6 foglalkozási ág szerinti kategorizálást ebben a formában csak az ezekről az évekről készült statisztikák tartalmazzák. A kimutatás készítésénél a négy tudományegyetem és a műegyetem adatait vettük figyelembe.
[206] M.S.K. 87., II. Statisztikai táblák, 4. A hallgatók családi viszony, szüleik foglalkozása és szociális viszony szerint, 8. old.

Összesen	*11·2* *1213*	*17·4* *1880*	*10·3* *1119*	*7·8* *848*	*47·8* *5173*	*5·5* *596*	*100·0* *10829*
1931/32[207]							
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	8·3 431	16·1 843	11·4 596	7·6 396	51·6 2698	5·0 262	100·0 5226
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	17·5 246	12·3 173	13·9 196	5·9 84	43·0 605	7·4 104	100·0 1408
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	13·6 193	16·2 229	12·2 172	8·7 123	42·4 601	6·9 98	100·0 1416
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	12·0 213	15·4 272	12·8 227	8·3 146	43·6 772	7·9 140	100·0 1770
József Műgyetem (Budapest)	4·3 56	30·0 391	9·4 123	9·7 127	43·5 568	3·1 41	100·0 1306
Összesen	*10·2* *1139*	*17·2* *1908*	*11·8* *1314*	*7·9* *876*	*47·1* *5244*	*5·8* *645*	*100·0* *11126*
1933/34[208]							
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	8·0 417	15·3 798	10·8 567	8·3 433	52·6 2751	5·0 264	100·0 5230
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	14·7 208	11·9 168	10·8 152	6·1 86	47·6 672	8·9 126	100·0 1412
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	11·6 181	14·4 224	11·5 179	10·5 163	43·6 678	8·4 130	100·0 1555
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	10·3 168	14·7 239	12·1 198	7·7 125	47·8 779	7·4 121	100·0 1630
József Nádor Műegyetem (Budapest)	3·2 30	26·9 254	12·5 118	9·4 89	43·7 413	4·3 41	100·0 945
Összesen	*9·3* *1004*	*15·6* *1683*	*11·3* *1214*	*8·3* *896*	*49·1* *5293*	*6·4* *682*	*100·0* *10772*

(IX. sz. táblázat)

Mint a táblázatból is jól látszik az 1929/30-as és az 1933/34-es tanévek között a hallgatók szüleinek foglalkozását tekintve hatalmas változások nem figyelhetők meg. A hallgatók szüleinek többsége, közel a fele, eszerint a kimutatás szerint, az értelmiség körébe tartozott. Emellett talán még a bányászat és ipar megjelöléssel szereplő foglalkozási ágat

[207] M.S.K. 89., II. Statisztikai táblák, I. Összefoglaló adatok, 3. A hallgatók szüleinek foglalkozása; a hallgatók szükségletei és érettségi bizonyítványa, 52. old.
[208] M.S.K. 92., II. Statisztikai táblák, II. Összefoglaló adatok az 1933/34. tanévről, 7. A hallgatók szüleinek foglalkozása; a hallgatók szükségletei és érettségi bizonyítványa, 44. old.

tekinthetjük számottevőnek, hiszen a hallgatóknak több mint 15 százaléka rendelkezett, a fentiek alapján, ide tartozó foglalkozást űző szülőkkel.

Az egyetemek közötti megoszlást vizsgálva megállapítható, hogy az őstermelő réteg gyermekei elsősorban a vidéki egyetemeken fordultak elő. A legmagasabb aránya ennek a rétegnek minden itt szereplő tanévben Debrecenben volt. Úgy tűnik legkevésbé a Műegyetem hallgatóságát jellemezte, hogy ebbe a foglalkozási ágba sorolható szülőkkel rendelkezett volna. Itt elsősorban a bányászatban és az iparban, valamint a közlekedésben dolgozó apák gyermekei tűnnek ki a szokásosnál nagyobb arányszámukkal. A kimutatás szerint az értelmiségi szülők gyermekeinek aránya, bár mindenütt kiugróan magas, de a Pázmány Péter Tudományegyetemen még az 50 százalékot is rendre meghaladja. Ebből is egyértelműen látszik tehát, hogy ezt a néhány foglalkozási ágra épülő kimutatást, valamint a belőle levonható következtetéseket komoly fenntartásokkal kell kezelni. Az értelmiség ilyen magas arányszáma teljesen valószínűtlennek tűnik, még akkor is, ha feltételezzük, hogy az értelmiségi szülők igyekeztek minden tőlük telhetőt megtenni gyermekeik taníttatásának érdekében. Az ilyen felosztást alkalmazó kimutatásokban túlságosan tágan értelmezték az értelmiség fogalmát. A Laky Dezső által elemzett, más kategóriákat is feltüntető táblázatban például az értelmiséghez sorolták a papok, tanárok, tanítók, tisztviselők mellett a köztisztviselőket, a katonatiszteket, valamint a polgári és katonai altiszteket és szolgákat is.[209]

A feltüntetett foglalkozási ágak nemcsak rendkívül tág meghatározásai egy-egy foglalkozásnak, de egymástól sem különíthetőek el egyértelműen, és számos átfedést rejthetnek magukban. Érdemi megállapítást tehát a szülők foglalkozását, anyagi helyzetét illetően ezekből az adatokból meglehetősen nehéz tenni. Az ilyen típusú felosztás meglehetősen szűk teret hagy az elemzésnek, ezért a foglalkozási ágaknál sokkal részletesebb kategóriákra van szükség, ha a hallgatók szüleinek társadalmi állásáról valós, vagy azt jobban megközelítő képet szeretnénk kapni.

A már többször említett Laky Dezső nevéhez köthető 1929/30-as tanévről készült statisztikai kimutatás egy igen részletes, a hallgatók szüleit 37 foglalkozási kategóriára osztó táblázatot is közöl. Az itt található adatok alapján rendkívül differenciált képet lehet kapni a hallgatók származásáról. Mindez azonban csak egy adott évről készült, a pillanatnyi helyzetet bemutató leírás lenne, ha nem állna rendelkezésre az 1934/35-ös és az 1936/37-es tanévekre vonatkozóan a Budapesti Fővárosi Levéltárban megtalált, hasonlóan részletes, megegyező kategóriákat használó kéziratos kimutatás. Az itt talált levéltári anyag segítségével lehetővé

[209] M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 68. old.

válik, — a szükséges összevonások és számítások elvégzése után — a három tanév részletes, összehasonlító vizsgálata.

A hallgatók szüleinek foglalkozása a részletes statisztikák által használt 37 foglalkozási kategória alapján (számokban)[210]

Foglalkozási kategóriák	1929/30[211]	1934/35[212]	1936/37[213]
1. Nagybirtokos, nagybérlő (1000 kat. holdon felül)	38	101	66
2. Középbirtokos, középbérlő (100-1000 kat. holddal)	168	176	177
3. Kisbirtokos, kisbérlő (100 kat. holdon alul)	666	652	713
4. Kisbirtokos-napszámos, kisbérlő-napszámos	44	56	32
5. Egyéb önálló őstermelő (feles, majoros, kertész, halász)	31	20	23
6. Gazdasági tisztviselő	144	138	150
7. Egyéb gazdasági segédszemély (gazdasági cseléd)	37	50	36
8. Földművelési napszámos	85	64	38
9. Nagyiparos, bánya-nagyvállalkozó	82	90	103
10. Kisiparos (uradalmi iparos), bánya-kisvállalkozó	1031	927	796
11. Ipari vagy bányászati tisztviselő	433	484	448
12. Egyéb ipari vagy bányászati segédszemély (előmunkás, segéd stb.)	322	290	258
13. Ipari vagy bányászati napszámos	12	6	2
14. Nagykereskedő	47	76	49
15. Kiskereskedő	531	582	402
16. Kereskedelmi tisztviselő	489	516	480
17. Egyéb kereskedelmi segédszemély (altiszt, segéd, szolga)	51	48	29
18. Kereskedelemnél napszámos	1	—	—
19. Közlekedési nagyvállalkozó	—	—	2
20. Közlekedési kisvállalkozó	11	12	16

[210] Az adatok a négy tudományegyetem és a műegyetem adatainak összevonásával keletkeztek.
[211] M.S.K. 87., II. Statisztikai táblák, II. Részletes adatok, 9. A hallgatók szüleinek foglalkozása évfolyamok szerint, 26-27. old.
[212] Saját számítás az említett tanügyi iratok alapján. (B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5.)
[213] Saját számítás az említett tanügyi iratok alapján. (B.F.L. IV. 1419. g. 3.d., Főiskolák 6. sz. táblák, 1-5.)

21. Közlekedési tisztviselő (vasúti, posta, hajózási stb.)	651	696	602
22. Egyéb közlekedési segédszemély (altiszt, segéd, szolga stb.)	185	295	303
23. Közlekedési napszámos	1	1	—
24. Köztisztviselő (papok, tanárok és tanítók kivételével) és közhivatalban alkalmazott díjnok	1375	1665	1373
25. Pap, tanár, tanító	1222	1375	1141
26. Másféle értelmiségi (orvos, ügyvéd, közjegyző, mérnök, gyógyszerész stb.), s ilyeneknél alkalmazott segéd, írnok stb.	965	872	804
27. Közhivatalban alkalmazott vagy másféle értelmiségi altiszt vagy szolga	108	160	143
28. Katonatiszt (csendőrtiszt)	74	120	88
29. Katona altiszt (csendőraltiszt)	49	80	72
30. Nyugdíjas köztisztviselő (pap, tanár, tanító is)	1069	1030	953
31. Egyéb nyugdíjas tisztviselő (őstermelés, ipar, kereskedelem)	468	548	470
32. Nyugdíjas altiszt, szolga vagy munkás	266	442	515
33. Tőkés, járadékos, háztulajdonos	106	66	91
34. Különböző vagy közelebbről meg nem nevezett napszámos	10	8	11
35. Házi cseléd	4	4	2
36. Egyéb ismeretlen foglalkozású	53	55	55
37. Árvaházi, szeretetházi tanulók	—	—	—

(X. sz. táblázat)

A fenti 37 kategória rendkívül részletes képet igyekszik adni a hallgatók szüleiről. Látható, hogy az 1929/30. tanévben 1000-nél is több hallgatónak a szülei tartoztak a kisiparos(10); köztisztviselő(24); pap, tanár, tanító(25); valamint a nyugdíjas köztisztviselő(30) kategóriákba. Ehhez képest az 1936/37-es tanévben már csupán a köztisztviselők és a papok, tanárok, tanítók közé sorolható szülők gyermekei értek el hasonló létszámot az egyetemi hallgatóság soraiban. Az is szembetűnő azonban, hogy a három mintaév alapján a kisiparosok, valamint a nyugdíjas tisztviselők száma fokozatos csökkenést mutat. A köztisztviselők és a papok, tanárok, tanítók esetében viszont a további, szinte ugrásszerű növekedést 1936/37-re jelentős visszaesés követi.

Folyamatos csökkenés figyelhető meg az egyéb önálló őstermelők(5), a földművelési napszámosok(8), az egyéb ipari vagy bányászati segédszemélyek(12), az ipari és bányászati

napszámosok(13), az egyéb kereskedelmi segédszemélyek(17), valamint a másféle értelmiségiek és ilyeneknél alkalmazott segédek, írnokok stb.(26) esetében.

A köztisztviselők és a papok, tanárok, tanítók kategóriáihoz hasonlóan, előbb növekvő, majd csökkenő mozgást mutat a nagybirtokos(1), a kisbirtokos-napszámos(4), a ipari vagy bányászati tisztviselő(11), a nagykereskedő(14), a kereskedelmi tisztviselő(16), a közlekedési tisztviselő(21), az értelmiségi altiszt vagy szolga(27), a katonatiszt(28), a katona altiszt(29), továbbá az egyéb nyugdíjas tisztviselő(31) kategória is.

Folyamatos növekedés csak a középbirtokosok(2), nagyiparosok(9), kiskereskedők(15), az egyéb közlekedési segédszemélyek(22), és még a nyugdíjas altisztek(32) esetében figyelhető meg.

Anélkül, hogy ezekből a kimutatott tendenciákból messzemenő következtetéseket vonnánk le, megállapítható, hogy a legtöbb kategória bizonyos mértékben ingadozott a vizsgált időszakban. A folyamatosan csökkenő kategóriák között feltűnő, hogy vagy napszámos, vagy valamilyen segédszemély szinte minden ide tartozó csoportban fellelhető. Ez a társadalmi mobilitás csökkenésére látszik utalni, mármint ennek a társadalmi rétegnek az esetében.

A folyamatosan növekvő kategóriák között jobb helyzetben lévő csoportokat találunk, hiszen nemcsak a kiskereskedők és a közlekedési segédszemélyek, de még a nyugdíjas altisztek is a társadalom magasabb fokán álltak a napszámosoknál. Feltűnő azonban, hogy azon hallgatók száma, akiknek édesapja nyugdíjas altiszt volt az 1929/30 és 1936/37 közötti szinte megduplázódott. Ebből nemcsak az látszik igazolódni, hogy az altiszti réteg – a visszacsúszástól rettegve – igyekezett minél inkább kitaníttatni gyermekeit, így biztosítva számukra a felemelkedés lehetőségét; hanem az is, hogy könnyebb volt az altiszti sorból származóknak a társadalom bizonyos fokáról felküzdeniük magukat, mint a legnehezebb életkörülmények között élő napszámosok gyermekeinek.

A most már tisztábban látható folyamatok még jobban érzékelhetővé válnak, ha egyes, összetartozó kategóriákat összevonunk, és hallgatóságon belüli arányukat is kifejezzük. A 37 kategóriából 13 foglalkozási csoportot célszerű létrehozni a következőképpen:

I. Nagy és középbirtokos, nagy és középbérlő (100 kat. holdtól felfelé) [1+2]

II. Köztisztviselő[214] (gazdasági, közlekedési tisztviselő, köztisztviselő, díjnok, katonatiszt) [6+21+24+28]

[214] A katonatisztek besorolását a köztisztviselők közé egyebek mellett származásuk, jövedelmük és anyagi helyzetük is indokolja. — A katonatisztek társadalmi arculatára lásd: Szakály Sándor: A magyar katonai felső

III. Értelmiség (pap, tanár, tanító, másféle értelmiségi) [25+26]
IV. Nyugdíjas köztisztviselő (nyugalmazott pap, tanár, tanító is) [30]
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos és magánzó [33]
VI. Altiszt (Közhivatalban alkalmazott vagy másféle értelmiségi altiszt, egyéb közlekedési segédszemély, katona altiszt, nyugdíjas altiszt) [22+27+29+32]
VII. Kisbirtokos (kisbirtokos, kisbérlő, egyéb önálló őstermelő) [3+5]
VIII. Agrármunkás[215] (napszámos, cseléd, egyéb gazdasági segédszemély) [4+7+8]
IX. Nagy- és középkereskedők, illetve iparosok (nagyiparos, nagykereskedő, közlekedési nagyvállalkozó) [9+14+19]
X. Kiskereskedő, kisiparos (kisiparos, kiskereskedő, közlekedési kisvállalkozó) [10+15+20]
XI. Magántisztviselő (ipari, kereskedelmi, illetve egyéb nyugdíjas tisztviselő) [11+16+31]
XII. Munkás (ipari, kereskedelmi, közlekedési segédszemély vagy napszámos, házi cseléd) [12+13+17+18+23+34+35+37]
XIII. Egyéb [36]

Mint látható az összevonások eredményeképpen egy sokkal átláthatóbb társadalomszerkezet állt elő. A nagybirtokos, nagybérlő összevonása a középbirtokos, középbérlő kategóriával (I.), valamint a nagykereskedők és a nagyiparosok összevonása a közlekedési nagyvállalkozóval (IX.) egyértelműnek tűnt. A köztisztviselők csoportjába a tisztviselőkön és a díjnokokon kívül a katonatisztek is besorolhatók (II.), míg az értelmiséget leginkább a pap, tanár, tanító, illetve az egyéb szellemi foglalkozásokat űző orvosok, mérnökök, ügyvédek és más értelmiségi szabadfoglalkozásúak határolják be (III.). A nyugdíjas köztisztviselő (IV.) és a tőkés, járadékos, háztulajdonos (V.) kategóriák annyira elkülönülnek a többi kategóriáktól, hogy összevonásuk nem lehetséges.

Az altisztek esetében viszont a közlekedési segédszemélyek, a közhivatali alkalmazottak, a katona altisztek, valamint a nyugdíjas altisztek összevonása célszerű volt (VI.). A kisbirtokos (VII.), az agrármunkás (VIII.), valamint a kisiparos, kiskereskedő (X.) kategóriák létrehozásánál eszközölt csoportosítás egymáshoz nagyon közel eső foglalkozásokat vont egybe. A magántisztviselők külön nem szerepeltek a 37 foglalkozási

vezetés társadalmi és anyagi helyzete 1919-1945. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995.

[215] A hagyományosan agrárproletárnak nevezett társadalmi réteg, melynek legfontosabb megkülönböztető jegye, hogy mezőgazdasági munkából tartja el önmagát, jelen dolgozatban, mint „agrármunkás” szerepel.

kategória között, (pedig, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, egyes hallgatók eleve így adták meg szüleik foglalkozását) így ennek a csoportnak a létrehozása célszerű volt (XI.). Az iparban és a kereskedelemben dolgozó, vagy innen nyugalomba vonult tisztviselők kerültek ide. Végül a munkások magukba olvasztották azokat a fizikai munkát végző rétegeket, melyek nem a mezőgazdaságban dolgoztak, és a társadalomban elfoglalt helyük, identitásuk alapján nagyon közel eshettek egymáshoz (XII.).

Most pedig érdemes megtekinteni, hogy hogyan alakult az egyetemi hallgatóság szüleinek foglalkozási szerkezete az összevonások után keletkezett 13 foglalkozási főcsoport tekintetében:

A hallgatók szüleinek foglalkozása a 13 foglalkozási főcsoport alapján (százalékban és számokban)

Foglalkozási kategóriák	1929/30	1934/35	1936/37
I. Nagy- és középbirtokos	1·9 206	2·4 277	2·3 243
II. Köztisztviselő	20·7 2244	22·4 2619	21·2 2213
III. Értelmiség	20·2 2187	19·2 2247	18·6 1945
IV. Nyugdíjas köztisztviselő (pap, tanár, tanító)	9·9 1069	8·8 1030	9·1 953
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos, illetve magánzó	1·0 106	0·6 66	0·9 91
VI. Altiszt	5·6 608	8·3 977	9·9 1033
VII. Kisbirtokos	6·5 697	5·8 672	7·1 736
VIII. Agrármunkás	1·5 166	1·4 170	1·0 106
IX. Nagy- és középkereskedők illetve iparosok	1·2 129	1·4 166	1·5 154
X. Kiskereskedő, kisiparos	14·5 1573	13·0 1521	11·6 1214
XI. Magántisztviselő	12·8 1390	13·2 1548	13·4 1398
XII. Munkás	3·7 401	3·0 357	2·9 302
XIII. Egyéb	0·5 53	0·5 55	0·5 55

Összesen	*100·0* *10829*	*100·0* *11705*	*100·0* *10443*

(XI. sz. táblázat)

A táblázat adatait szemügyre véve rögtön szembetűnik, hogy a köztisztviselő és az értelmiségi szülők aránya kiemelkedett a többi foglalkozási kategória közül. Ha a köztisztviselőket tehát – a korábbi kimutatásokhoz hasonlóan – egy rendkívül tágan értelmezett értelmiségi csoportba sorolnánk, akkor valóban megdöbbentő lenne az ún. „értelmiségi önreprodukció" mértéke. Az értelmiségi szülők gyermekeinek az aránya az egyetemeken önmagában is igen jelentős volt, s a kormányzat megkülönböztetett figyelmét élvező köztisztviselői réteggel történő összevonása teljesen indokolatlan. Szembetűnő viszont, hogy az értelmiségi szülőkkel rendelkező hallgatók aránya fokozatosan csökkenő tendenciát mutat, ami az egyetemi hallgatóság származás szerinti megoszlásában bekövetkező átrendeződési folyamatokra enged következtetni.

A tisztviselők gyermekeinek arányát vizsgálva megállapítható, hogy a legjelentősebbnek tekinthető köztisztviselői csoport (20 százalék felett) mellett 10 százalék körüli volt a nyugdíjas köztisztviselők, valamint 12-13 százalék körüli a magántisztviselők aránya a hallgatóság szülei között. Vagyis a 40 százalékot is jóval meghaladta a valamilyen tisztviselői állásban lévő, vagy tisztviselői múlttal rendelkező szülők gyermekeinek aránya.

A 10 százalékos határt mindhárom vizsgált évben biztosan túllépte azon hallgatók számaránya, akik kiskereskedő, vagy kisiparos családból származtak.[216] A tisztviselők és az értelmiségiek mellett ez a társadalmi csoport volt az, melyből a hallgatók egy jelentősebb része kikerült. Nem szabad azonban elfelejtkezni arról, hogy a városi kispolgársághoz tartozó két meghatározó csoport csak együttesen volt képes meghaladni például a nyugdíjas köztisztviselők arányát. Figyelemre méltó az is, hogy míg az 1929/30-as tanévben még meghaladták a magántisztviselők gyermekeinek arányát az egyetemeken, addig ez az arány az 1930-as évek közepére kiegyenlítődött. Az 1936/37-es tanévre vonatkozó adatok pedig már azt mutatják, hogy a magántisztviselők majdnem 2 százalékos fölénybe kerültek velük

[216] A taníttatási költségek vállalása a kisiparos és kiskereskedő családok számára is igen megterhelő lehetett, hiszen, mint ahogy azt L. Nagy Zsuzsa is kiemelte ez a társadalmi réteg *„jövedelméből, hasznából, nem pedig havi fix fizetésből él."* Legtöbbjük anyagi helyzetéről sokat elmond az is, hogy *„az iparban 93%-ot tettek ki a segéd nélkül és a legfeljebb három segéddel dolgozók, a kereskedelemben pedig 89%-ot a segéd nélkül és legfeljebb két segéddel működő üzletek (1930)."* — L. Nagy Zsuzsa: Iparosok, kereskedők és kispolgárok a két világháború közötti Magyarországon. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995., 167. és 171. old.

szemben. A folyamatok tehát a városi kispolgárság kisiparos, kiskereskedői rétegének fokozatos visszaszorulásának irányába mutattak az egyetemeken.

A társadalom legvagyonosabb csoportjai, a gazdasági vezető rétegbe tartozó nagy- és középbirtokosok, valamint nagy- és középkereskedők, illetve iparosok a hallgatók 1-2 százalékát adták. Nem meglepő ez, hiszen meglehetősen szűk társadalmi rétegekről volt szó.

A kisbirtokos családból származó hallgatók, bár számarányuk ingadozásokat mutat, mindvégig meglehetősen markáns csoportot jelentettek a hallgatói társadalomban.

Külön érdemes szólni a kispolgárság altiszti rétegéről is, amennyiben az adatok az egyetemi hallgatóság soraiban jelentkező egyre nagyobb térnyerésükre látszanak utalni. Az 1936/37-es tanévre arányuk (közel 10 százalék!) meghaladta a nyugdíjas tisztviselőkét is.

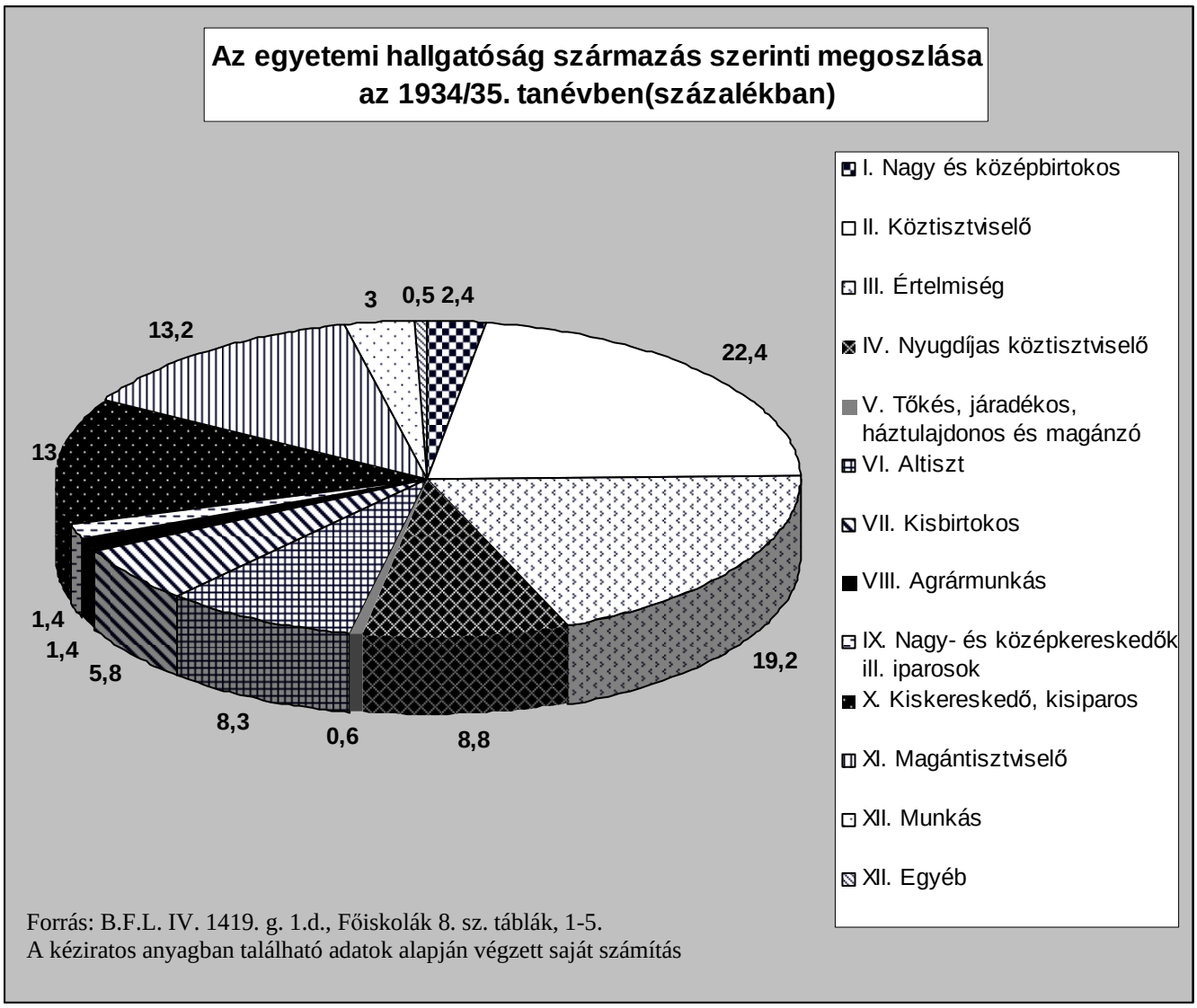

Forrás: B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás

(III. sz. ábra)

A munkás szülőkkel rendelkező 3 százalék, bár roppant nehéz körülmények között végezhette tanulmányait[217], de még mindig sokkal jobb helyzetben volt, mint azok az agrármunkás származású diákok, akik mindössze 1-1·5 százalékát adták a hallgatóságnak.[218] Ezek a társadalmi csoportok tehát valóban alulreprezentáltak voltak a korszak felsőoktatásában.[219] Nyilvánvaló, hogy ezekből a társadalmi csoportokból volt a legnehezebb bejutni a felsőoktatásba, és a munkás, vagy napszámos családokból érkező hallgatók lehettek azok, akik legkevésbé számíthattak szüleik anyagi támogatására egyetemi éveik alatt. Abban, hogy ezek az ifjak mégis tanulni tudtak, és eljutottak a diploma megszerzéséig óriási szerepe lehetett azoknak a diákjóléti intézményeknek, melyek minden egyetemen kiépültek és igyekeztek a szegény sorsú hallgatók helyzetén segíteni.

Ha az egyes kategóriák arányának változását a társadalmi mobilitás szempontjából vizsgáljuk tovább, akkor azt látjuk, hogy a kisebb ingadozást mutató köztisztviselő réteg túlsúlya egy pillanatra sem forgott veszélyben a hallgatói társadalomban. Nem ez a társadalmi csoport volt tehát az, mely teret engedett az alsóbb néprétegek felemelkedni vágyó fiai számára.

A másik meghatározó csoport, az értelmiség vizsgálata ebből a szempontból jóval érdekesebb. Az adatok világosan rámutatnak, hogy az értelmiségi önreprodukció mértéke a harmincas évek második felére érezhetően csökkent. Igaz ugyan, hogy az 1936/37-es tanévben még így is 18 százalék felett maradt az értelmiségi szülők gyermekeinek számaránya az egyetemeken, de a megindult folyamatok egyértelműen tükröződnek az arányszámok módosulásaiból. Világos, hogy a felsőoktatásban az 1930-as évek második felének legelején tapasztalható értelmiségi önreprodukció visszaszorulásában elsősorban a

---

[217] A városi munkásság jövedelmi viszonyaira vonatkozóan L. Nagy Zsuzsa végzett kutatásokat. Megállapítása szerint: *„A gyáripari munkások évi átlagfizetése 1938-ban 1200 P volt. Az átlag mögött a segéd- és betanított munkások 900-950 pengője és a nyomdászok 2300 P évi fizetése állt. Az átlagot meghaladó, a havi 200 P-t megközelítő keresettel csak a szakmunkások számolhattak."* — L. Nagy Zsuzsa: Életmód. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995., 362. old.
Ebből az összegből valóban nagyon nehéz lehetett a félévente 102 pengős tandíjat, valamint a nagyjából 40 pengőt kitevő mellékdíjakat kifizetni. Különösen nagy teher járult a gyermekeiket egyetemre küldő munkáscsaládokra, amennyiben az utazás, a lakhatás és az étkeztetés költségeit is nekik kellett fedezniük.

[218] Összehasonlításképpen itt kell megemlíteni, hogy Gunst Péter számításai szerint a magyar társadalom több mint felét kitevő agrárnépesség 69·52 százaléka tartozott az 5 kat. holdnál kevesebb földtulajdonnal rendelkező legszegényebb népcsoport közé. Lásd: Gunst Péter: A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995., 116. és 119. old.

[219] A társadalom legalsóbb néprétegéből kikerülő fiatalok tudása, felkészültsége sem volt összemérhető a jobb körülmények közül érkező fiatalokéval. Ahogy azt Balogh István is kiemelte: *„Az iskolába került parasztgyerekek nagy tömege tanulmányi eredményekben nem tudta felvenni a versenyt szerencsésebb szociális helyzetben levő iskolatársaival. A zsúfolt lakás, a rossz táplálkozás, a ruhátlanság minden tekintetében éreztette hatását. […] Legtöbbjüknek tankönyve sem volt, sokszor a legszükségesebb írószereket sem voltak képesek beszerezni."* — Balogh István: A parasztság művelődése a két világháború között. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995., 396. old.

városi értelmiségi családok gyermekvállalási kedvének a 20-as évek elejétől tapasztalható visszaszorulása figyelhető meg.[220] Az alacsonyabb gyermeklétszám, az egyke elterjedése a magasabb végzettségű családok esetében elkerülhetetlenül vezetett oda, hogy az oktatási rendszer nyitottabbá vált az alsóbb néprétegek számára. A folyamat hátterében azonban nem kis szerepe lehetett emellett a szellemi pályákon megnövekedett munkanélküliség riasztó hatásának is.

Az egyetemi hallgatóságra vonatkozó adatok rámutatnak azonban arra is, hogy az értelmiség arányának mérséklődésével kínálkozó esélyt nem minden társadalmi csoport tudta kihasználni. Mint említettük Andorka Rudolf megállapítása szerint az önálló iparosok és kereskedők képezték a két világháború közötti értelmiség fő utánpótlási bázisát. Igaz ugyan, hogy a kisiparosok és a kiskereskedők gyermekei igen szép számmal jártak egyetemre, mégis világosan látszik, hogy az évek során arányuk csökkenni kezdett. Az 1929/30-as és az 1936/37-es tanév között 3 százalékos visszaesés tapasztalható az esetükben. A kisiparos, kiskereskedő családok gyermekeinek aránya az 1936/37-es tanévben meghaladta ugyan a 11 százalékot, és jelentősnek mondható, de még a magántisztviselő szülőkkel rendelkező hallgatók arányától is közel 2 százalékkal maradt el. A kisiparosok és kiskereskedők szerepvállalása az egyetemi hallgatóság szülei között tehát számottevőnek mindenképp nevezhető, de nem úgy tűnik, hogy a *„fő utánpótlási bázis”* meghatározás pontos lenne az esetükben.[221] Kizárólagosságról pedig egyáltalán nem lehet beszélni ezeknek a társadalmi csoportoknak a kapcsán. Annál is inkább így van ez, hiszen számarányuk inkább visszaesésben, semmint növekedésben volt a vizsgált időszakban. A nagy- és középkereskedők, illetve a nagy- és középiparosok pedig, bár némi növekedés figyelhető meg arányszámaikat illetően, de olyan kis részét tették ki a hallgatói társadalomnak, hogy jelentősen nem befolyásolják az iparral és kereskedelemmel foglalkozó szülők jelentőségéről elmondottakat.

Az eddigiek alapján meglepőnek tűnhet, hogy az értelmiség arányának lassú és fokozatos visszaesésével párhuzamosan a munkásság és az agrárproletariátus aránya nem,

[220] A városi értelmiségi családok gyermeklétszámára vonatkozó részletesebb elemzést lásd: Timár Lajos: Az oktatási rendszer és az értelmiség reprodukciója a két világháború között Magyarországon, In.: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben [Továbbiakban: Timár Lajos i. m., 1995.], Budapest., 1995., 585-586. old.

[221] L. Nagy Zsuzsa az iparos- és kereskedőtársadalomról írt egyik tanulmányában a réteg iskolázottságával kapcsolatban megállapította: *„Az iparosok és kereskedők tanultságának színvonala nagy általánosságban megfelelt anyagi helyzetüknek és társadalmi státusuknak. Túlnyomó részük számára az iskola az elemi iskolát jelentette, egyben a közoktatásban való részvételük végét is.”* — L. Nagy Zsuzsa: Nők az iparosok és kereskedők között. In: Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára. (Szerk.: ifj. Barta János és Pallai László), Debrecen, 2004., 338. old.

hogy nem ugrott meg, de ugyancsak jól észrevehetően csökkent. Az 1929/30-as és az 1936/37-es tanév között a munkásság 0·8, míg az agrármunkásság 0·5 százalékos visszaszorulása tapasztalható. Világos tehát, hogy a társadalmi felemelkedés útja a felsőoktatásban nem a legalsó rétegek számára nyílt meg. Esetükben a társadalmi mobilitás további beszűküléséről sem túlzás beszélni.

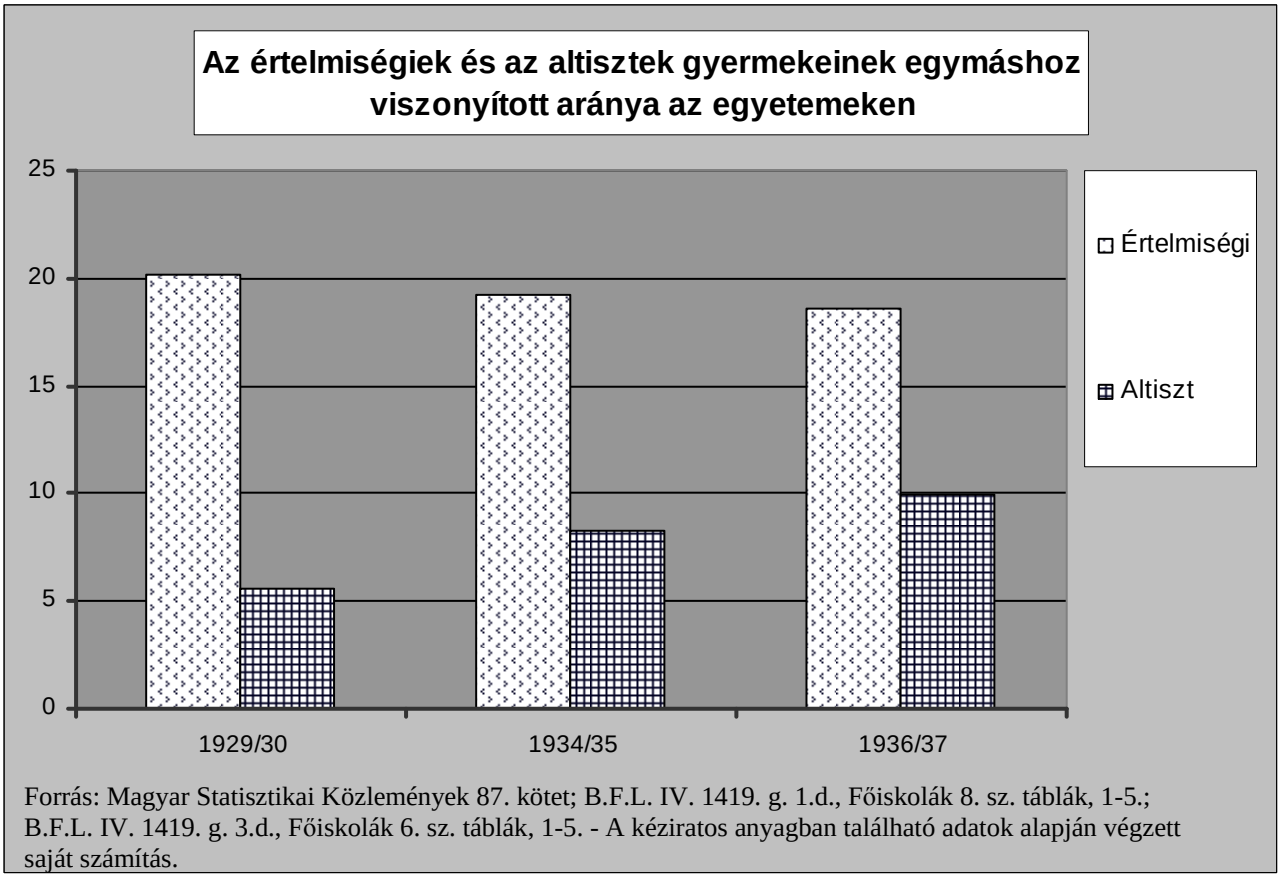

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények 87. kötet; B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5.; B.F.L. IV. 1419. g. 3.d., Főiskolák 6. sz. táblák, 1-5. - A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(IV. sz. ábra)

A számsorokat böngészve és a fenti ábrára tekintve kiderül, hogy az értelmiség által szabadon hagyott teret leginkább az altisztek csoportja tudta betölteni. Az adatok világosan tárják elénk az altiszt szülőkkel rendelkező hallgatók robbanásszerű előretörését a hallgatói társadalomban. Ez a meglehetősen képlékeny társadalmi réteg az 1929/30-as tanévben még az egyetemi hallgatók 6 százalékát sem tette ki. Ezt követően az altiszti családokból származó hallgatók száma és aránya egyaránt ugrásszerű növekedésnek indult, s az 1936/37-es tanévre az altisztek gyermekeinek száma az egyetemeken meghaladta az 1000 főt, arányuk pedig elérte a 9·9 százalékot. A növekedés egyértelmű és igen sokat elmond az 1930-as évek mobilitási viszonyairól.

Látható tehát, hogy az értelmiség lassú, de folyamatos háttérbe szorulásával párhuzamosan más társadalmi csoportok előtt nyílt meg a felsőoktatásba vezető út. Tekintve,

hogy a társadalmi mobilitás folyamatában megindult változások a közép- és alapfokú oktatásra vezethetők vissza, valószínűsíthető, hogy a társadalmi hierarchia alsóbb fokán álló csoportok mobilitási esélyeinek a javulása korábban megindulhatott.

Ezt támasztják alá azok a vizsgálatok is, melyek elsősorban a középiskolai diákok származás szerinti megoszlására összpontosítottak.[222] Célszerű itt egy pillantást vetni azokra a nem elhanyagolható eredményekre, melyek tágabb megvilágításba helyezhetik a felsőoktatásban lezajló folyamatokat.

b) Az egyetemi hallgatóság és a középiskolai diákság származás szerinti megoszlásának összehasonlító vizsgálata az egyetemmel rendelkező városokban

A társadalmi mobilitás szempontjából különösen figyelemre méltó, hogy a városi kispolgári rétegek, a kisiparosok, kiskereskedők, valamint az altisztek milyen mértékben voltak jelent az oktatási rendszer alsóbb szintjein. Az egyetemeken tanulmányokat folytató kispolgári származású hallgatók ugyanis az elemi és a középfokú oktatáson keresztül juthattak a felsőoktatásba.[223]

L. Nagy Zsuzsa tanulmányában az iparosok és a kereskedők iskolázottsági mutatóit vizsgálva megállapította: *„Az iparosok közel 80%-a elemi iskolában szerezte legmagasabb iskolai végzettségét. A kereskedőknél ez az arány kezdetben jóval alacsonyabb, 1920 és 1930 között viszont nagyobb mértékben nőtt, mint az iparosok körében, ami tulajdonképpen*

[222] Lásd. Timár Lajos: Területi különbségek a városi kispolgári rétegek társadalmi helyzetében és mobilitási viszonyaiban [Továbbiakban: Timár Lajos i. m., 1994.]; valamint L. Nagy Zsuzsa: Az iparosok, a kereskedők és az iskola [Továbbiakban: L. Nagy Zsuzsa i. m.], In.: Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Budapest., 1994., 56-94. és 7-55. old. Továbbá: Timár Lajos fent hivatkozott tanulmánya: Timár, 1995., 577-587. old.
A középfokú oktatás felekezetek szerinti vizsgálatára lásd: Karády Viktor: Társadalmi mobilitás, reprodukció és az iskolázás minőségi egyenlőtlenségei, In.: Karády Vikror: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Budapest., 1997., 111-130. old., és Karády Viktor: Felekezetsajátos középiskolázási esélyek és a zsidó túliskolázás mérlege (1900-1941), In.: Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1864-1945), Budapest., 2000., 223-256. old.

[223] A középiskola társadalmi és oktatáspolitikai szerepét Kornis Gyula foglalta össze a legszebben a tanári pályáról írott 1927-es tanulmányában: *„A középiskola döntő szerepet játszik a nemzet életében és a társadalom szervezetében. A középiskola szellemi tartalma és munkája tükrözi ugyanis a leghívebben vissza a nemzet magasabbrendű művelődési eszményét, annak az embertípusnak képét, amilyenné a kor szelleme és a nemzet életigénye a jövő művelt nemzedék lelkét formálni szeretné. […] A középiskola a nemzeti kultúra történeti folytonosságának legfontosabb letéteményese."* — Lásd: Kornis Gyula: A tanári pálya. In: Kornis Gyula: Kultúra és politika. Tanulmányok., Budapest, Franklin-Társulat, 1928., 151. old.

iskolázottságuk romlását mutatja."[224] Arra a kérdésre, hogy a kereskedők iskolázottságának romlása a középiskolákban is kimutatható-e a következő adatsor adhatja meg a választ.

A városi kispolgárság és az értelmiség aránya a középiskolákban[225]

Foglalkozási kategória	1910/11	1934/35	1940/41
Értelmiségi	39·9	53·7	48·3
Altiszt	2·9	4·3	4·5
Iparos	13·5	11·2	13·0
Kereskedő	12·1	8·6	8·5

(XII. sz. táblázat)

A táblázat igazolni látszik L. Nagy Zsuzsa állítását a kereskedők iskolázottságának fokozatos romlásáról. Arányuk a középiskolai tanulók sorában az 1930-as évek közepére jelentős visszaesést mutat a háború előtti szinthez képest. A visszaesés az iparosok esetében is egyértelmű, de az is látszik, hogy az iparos családból származó középiskolások a korszak egészében 10 százalékot meghaladó arányt képviseltek. Az 1940/41-es tanévben elért 13 százalékos részvételük a középfokú oktatásban már megközelítette a „boldog békeidők" végén tapasztalt arányszámukat.

Egyértelműen jelzik az adatok azt is, hogy az altisztek már a középiskolákban is egyre jelentékenyebb csoportot alkottak. Felülreprezentáltságukat már Timár Lajos is igazolva látta, amikor megállapította, hogy *„a két világháború között az altiszti réteg gyermekei mind középiskolába, mind polgári iskolába jóval nagyobb eséllyel jutottak be, mint a társadalomban náluk esetleg 6-10-szer népesebb foglalkozási csoportok.*"[226]

[224] L. Nagy Zsuzsa i. m., 10 old.

[225] Forrás: Timár Lajos i. m., 1994., 79. old. – A középiskolai tanulók származás szerinti megoszlását bemutató táblázatnak csak a városi kispolgárságra és az értelmiségre vonatkozó adatait vettem át.

[226] Timár Lajos i. m., 1995., 583. old. - Itt kell megemlíteni azonban azt is, hogy az altiszti réteg gyermekeinek fokozódó megjelenése az oktatási rendszer mindhárom szintjén megfigyelhető volt. Timár Lajos újabb keletű kutatásai arra is rávilágítottak, hogy körükben a középfokú oktatás tekintetében elsősorban a gyakorlatiasabb ismereteket nyújtó, de a felsőfokú tanulmányok lehetőségét is biztosító felsőkereskedelmi iskolák voltak a legnépszerűbbek: *„[…] a felsőkereskedelmiben az altisztek aránya a 20-as évekhez képest drámai növekedést mutatott, s a majdnem 20%-os arányukkal szinte beérték a «polgári» kispolgárságot annak ellenére, hogy az össznépességen belül az arányuk kevesebb, mint fele volt az előbbieknek."* – Timár Lajos: Az alföldi és dunántúli városok szociális arculata a két világháború között. In: Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák, (Szerk. Győri Róbert, Hajdu Zoltán), Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2006., 51-52. old.

Az 1930-as évek közepére jelentősen (több mint 13 százalékkal!) növekedett ugyan az értelmiségi származású diákok aránya a középiskolások között a háború előtti szinthez képest, de ugyanez az arány a 40-es évek elejére több mint 5 százalékkal visszaesett.

Forrás: Timár Lajos: Területi különbségek a városi kispolgári rétegek társadalmi helyzetében és mobilitási viszonyaiban. In.: Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Bp., 1994., 79. old.

(V. sz. ábra)

Az adatokból készített ábra alapján még inkább szembetűnő az a tendencia is, mely a felsőoktatásban is megfigyelhető az értelmiségi származású tanulók esetében. Nevezetesen az önreprodukció mértékének jelentősnek nem nevezhető, de mégis jól érzékelhető visszaesése a korszak végére. A folyamat tehát nem korlátozódott az egyetemekre, hanem már a középiskolák esetében is kimutatható.

Még inkább átláthatóvá válnak az oktatási rendszerben bekövetkező változások, ha lehetőség nyílik a folyamatok összehasonlító elemzésére az elemi iskolákra, a középiskolákra és az egyetemi képzésre kiterjedő adatok komplex vizsgálatával. A vidéki egyetemi városokra vonatkozóan csak a helyi középiskolákra és az egyetemre vonatkozó adatok állnak rendelkezésre, de Budapest tekintetében lehetőség nyílik az oktatási rendszer mindhárom szintjének összehasonlítására.

A kispolgári és az értelmiségi származású tanulók aránya
az 1929/30-as tanévben hazánk egyetemvárosaiban
az oktatási rendszer különböző szintjein[227]

Egyetemvárosok	Elemi iskola	Középiskola	Egyetem[228]
Budapest[229]			
Értelmiségi	15·5	58·6	55·7
Altiszt	14·6	5·0	5·4
Kisiparos	15·8	19·6	7·7
Kiskereskedő	—	4·0	3·6
Debrecen			
Értelmiségi	—	52·6	46·6
Altiszt	—	6·2	6·7
Kisiparos	—	8·9	9·9
Kiskereskedő	—	8·7	7·3
Pécs			
Értelmiségi	—	59·6	45·3
Altiszt	—	3·8	5·9
Kisiparos	—	8·6	11·6
Kiskereskedő	—	7·4	6·6
Szeged			
Értelmiségi	—	54·4	44·7
Altiszt	—	9·8	6·1
Kisiparos	—	8·6	10·8

[227] A budapesti elemi és középiskolákra vonatkozó adatokat közli Timár Lajos az oktatási rendszer és az értelmiség reprodukciójáról írott tanulmányában (Timár Lajos i. m., 1995., 584. old.). Az egyetemvárosok középiskoláira vonatkozó adatokat szintén Timár Lajos közli a városi kispolgári rétegek mobilitási viszonyainak területi különbségeiről írott tanulmányának mellékleteként (Timár Lajos i. m., 1994., 89. old.) Az egyetemekre vonatkozó adatok az 1929/30-as tanévre vonatkozó Laky Dezső-féle statisztika adataiból (M.S.K. 87., II. Statisztikai táblák, II. Részletes adatok. 9. A hallgatók szüleinek foglalkozása évfolyamok szerint, 27. old.) a korábbi módon végrehajtott összevonások alapján készített saját számítások eredményei.

[228] Tekintettel arra, hogy az elemi iskolák és a középiskolák esetében a rendelkezésre álló adatok egy eltérő, jóval szélesebb körű felosztás eredményei, így az egyetemekkel történő összehasonlításokat kellő óvatossággal érdemes kezelni. Különösen az értelmiségi réteg jelent meglehetősen tág kategóriát, így a jobb összehasonlíthatóság érdekében az egyetemek vonatkozásában az értelmiségi, a köztisztviselő és a nyugdíjas köztisztviselő kategóriák összevonása szükséges.

[229] Az egyetemistákra vonatkozó adatok a Műegyetemet nem tartalmazzák.

Kiskereskedő	—	5·2	6·8

(XIII. sz. táblázat)

A táblázat adatai mélyebb elemzés nélkül is rámutatnak, hogy az értelmiség minden egyetemmel rendelkező városban hatalmas túlsúlyban volt a középiskolákban a kispolgársághoz képest és ezt a jelentős többségét nagyobbrészt át is tudta menteni az egyetemekre. Figyelemre méltó azonban az is, hogy az egyes társadalmi csoportok helyi szinten mennyire eltérő módon vették igénybe az oktatás nyújtotta lehetőségeket. Feltűnő például az altisztek alacsony (4 százalék alatti) aránya a pécsi középiskolákban, vagy a kisiparosok szokatlanul magas (19 százalék feletti) aránya a budapesti középfokú oktatási intézményekben. Utóbbi hátterében nyílván az állhatott, hogy a kisiparosok jelentős része a fővárosban összpontosult, s itt járatta iskolába gyermekeit. A kiskereskedők esetében viszont éppen Budapest és Szeged mutat alacsonyabb arányszámot a középiskolások között.

A kispolgárság és az értelmiség gyermekeinek arányait az oktatási rendszer különböző szintjein érdemes városonként is megvizsgálni.

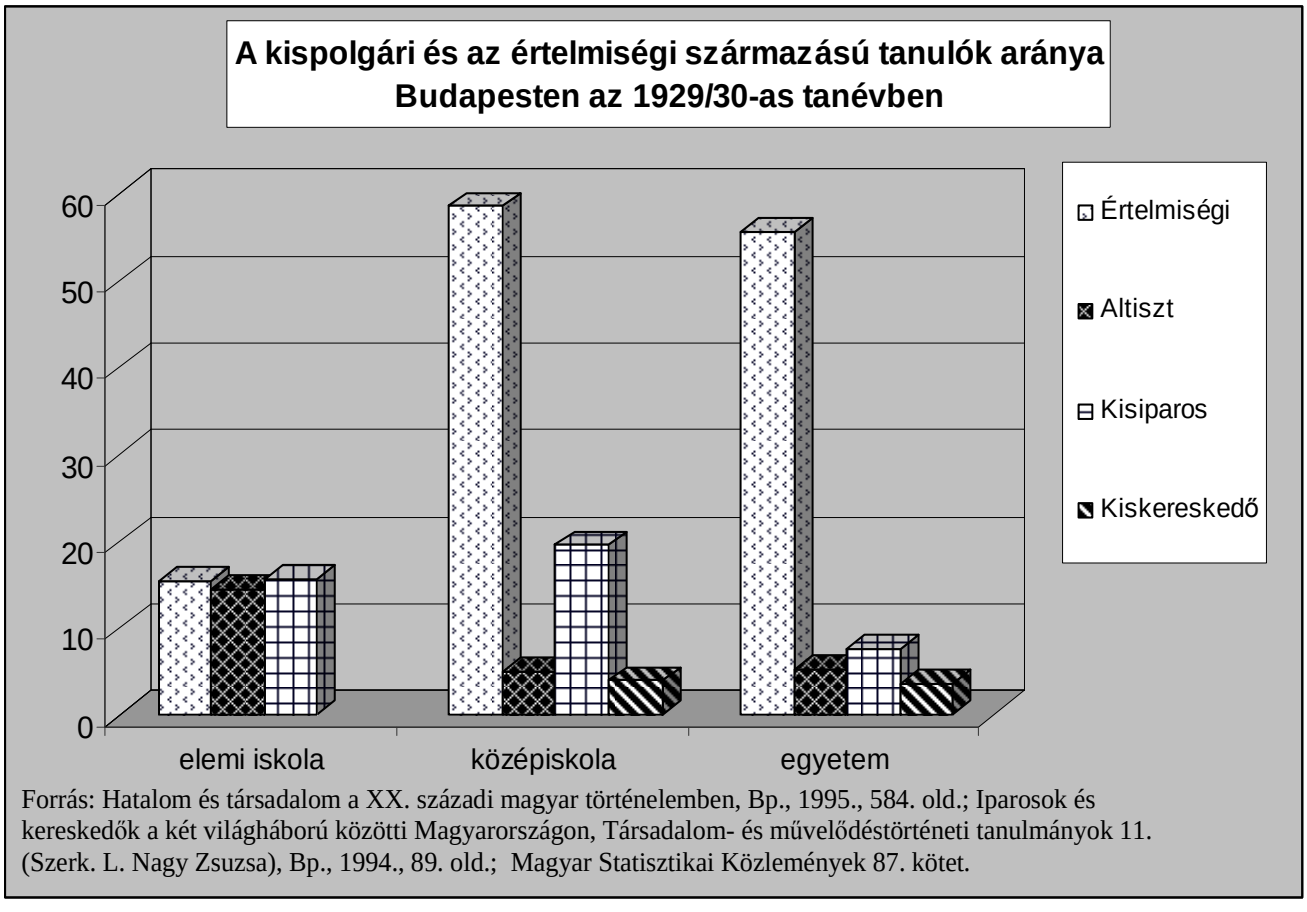

Forrás: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Bp., 1995., 584. old.; Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Bp., 1994., 89. old.; Magyar Statisztikai Közlemények 87. kötet.

(VI. sz. ábra)

A legkimerítőbb elemzésre Budapest esetében van lehetőség. A fenti ábrán is jól látható, hogy az elemi iskolák esetében a fővárosban az értelmiségi, az altiszt és a kisiparos származású diákok aránya még kiegyenlített. Az értelmiség fölénye igazán nyomasztóvá csak a középiskolákban válik, de a kisiparosok is itt vannak jelen a legnagyobb arányban. Világos tehát, hogy az értelmiségi családok gyermekei könnyedén vették az elemi iskolai akadályokat és jó eséllyel folytatták tanulmányaikat a középiskolában. Jól látható ugyanakkor az is, hogy az értelmiségi származású diákok legnagyobb része nem állt meg a középiskolai végzettségnél és az egyetemen tanult tovább. Az értelmiségi önreprodukció[230] mértéke az adatok szerint egyértelműen a fővárosban volt a legnagyobb. Itt a középiskolainál alig alacsonyabb, 55·7 százalékos volt a szellemi foglalkozásokat űző szülőkkel rendelkező egyetemi hallgatók aránya.

A kisiparosok gyermekeinél ellenben komoly visszaesés figyelhető meg, hiszen az egyetemen már messze elmaradtak a középiskolai arányszámuktól, sőt a vidéki egyetemekhez képest a budapesti (7·7 százalékos) arányuk a hallgatók között igencsak alacsonynak számított.

Az altisztek esetében viszont jól látszik, hogy az elemi iskolában sokan kihullottak közülük, és a középiskolákban a diákoknak mindössze 5 százalékát tették ki a fővárosban. Az is látszik azonban, hogy azok az altiszti származású diákok, akik eljutottak a középiskolába nem érték be az érettségivel. Ezeknek a diákoknak jelentős része egyetemre került. A fővárosi kiskereskedők gyermekei esetében az látszik, hogy bár a középiskolai diákoknak mindössze 4 százalékát tették ki, de ezt az arányt az egyetemisták között is meg tudták közelíteni.

A vidéki egyetemvárosokra is érdemes kiterjeszteni az elemzést, hiszen esetükben több feltűnő eltérés is mutatkozik a fővároshoz képest. Debrecenben például már a középiskolák társadalmi összetétele is egészen más képet mutat.

Az adatokból kitűnik, hogy míg a kisiparos származásúak aránya a debreceni középiskolákban az országos átlagnak megfelelően alakult, addig a kiskereskedők gyermekeinek majdnem 9 százalékos aránya a középiskolások között az ország egyetemvárosaiban messze a legnagyobb. Ha felekezeti szempontokat is figyelembe veszünk, akkor szerepe lehetett ebben a viszonylag magas arányban annak is, hogy itt működött az ország egyetlen vidéki zsidó gimnáziuma.[231] A debreceni kiskereskedők gyermekei nemcsak a

[230] Ne felejtsük el, hogy ez egy tág értelemben vett, a köztisztviselői réteget is magába foglaló értelmiségi kategóriát jelent.

[231] A felekezeti gimnáziumok szerepéről részletesebben: Karády Viktor: Felekezeti státus és iskolázási egyenlőtlenségek, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Budapest., 1997., 15-55. old.

középfokú oktatási intézményekben, hanem a város egyetemén is az országos átlagot jóval meghaladó arányban tanultak, ami egyértelműen arra utal, hogy a helyi kiskereskedői réteg igyekezett diplomát adni gyermekei kezébe.

A kispolgárság és az értelmiség gyermekeinek aránya a középiskolások és az egyetemisták között Debrecenben az 1929/30-as tanévben

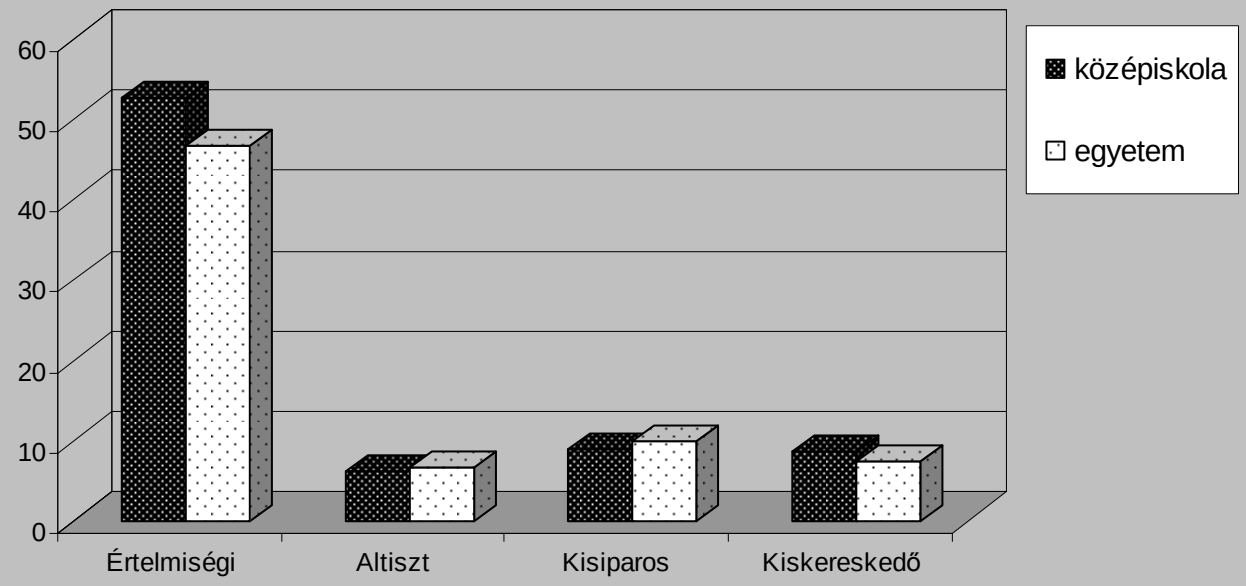

Forrás: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Bp., 1995., 584. old.; Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Bp., 1994., 89. old.; Magyar Statisztikai Közlemények 87. kötet.

(VII. sz. ábra)

Szembetűnő az is, hogy az altisztek és a kisiparosok gyermekeinek aránya az egyetemen magasabb, mint a középiskolákban, ami azt látszik igazolni, hogy az a diák, amelyik bejutott a középiskolába igyekezett tovább is tanulni a Tisza István Tudományegyetemen. Az értelmiségi származású diákok aránya a középiskolákban kiugró, bár az egyetemmel rendelkező városokat tekintve itt a legalacsonyabb. (Egyedül Debrecenben nem érte el az arányszám az 53 százalékot.) Az egyetemen azonban a hallgatók 46·6 százaléka értelmiségi szülőkkel rendelkezett az 1929/30-as tanévben, ami a vidéki egyetemek között egyértelműen a legmagasabbnak számított.

Az egyetem és a középiskolák diákjainak társadalmi összetételét illetően sajátos kép tárul elénk Pécsett. Az értelmiségi származású diákok aránya a középiskolákat tekintve itt volt a legnagyobb, megközelítette a 60 százalékot is. Ennek ellenére az Erzsébet Tudományegyetemen a hallgatók mindössze 45·3 százalékát tették ki a szellemi

foglalkozásúak gyermekei, ami a középiskolákban bekövetkező lemorzsolódásra enged következtetni.

Az altiszti rétegek gyermekeinek aránya a pécsi középiskolákban azonban még a 4 százalékot sem érte el, ami rendkívül alacsonynak számít a többi egyetemvároshoz képest. Mégis az egyetemi arányok azt mutatják, hogy az ebből a kispolgári rétegből kikerülő diákok aránya az egyetemen 6 százalékra nőtt. Ez az arány igen figyelemre méltó, ha a középiskolákban tapasztalható megoszlást vesszük alapul. A kisiparosokkal kapcsolatban arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy a nem különösebben magas középiskolai részvétel az egyetemi megoszlás tekintetében 11·6 százalékra nőtt, ami az ország tudományegyetemei közül ennek a kispolgári rétegnek az esetében a legmagasabbnak számít.

A kispolgárság és az értelmiség gyermekeinek aránya a középiskolások és az egyetemisták között Pécsett az 1929/30-as tanévben

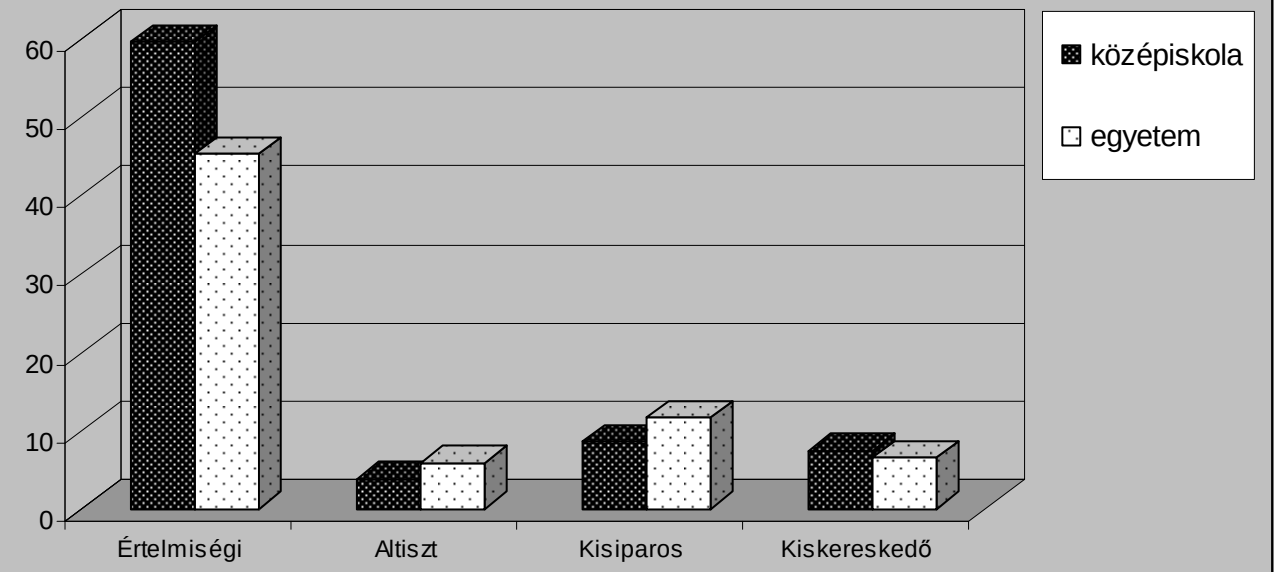

Forrás: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Bp., 1995., 584. old.; Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Bp., 1994., 89. old.; Magyar Statisztikai Közlemények 87. kötet.

(VIII. ábra)

Ezek után már csak a szegedi középiskolások és egyetemisták társadalmi megoszlásának az összevetése következik. Mint az alábbi ábra és az ismertetett táblázat adatai is mutatják, a szegedi oktatási szerkezet is jelentős helyi sajátosságokat hordozott. A Pécsett tapasztalt jelenség, az értelmiségi háttérrel rendelkező tanulók esetében, Szegeden is kimutatható. Nevezetesen, hogy míg a középiskolákban viszonylag magas (közel 55 százalékos) arányban vannak jelen, addig az egyetemen csupán 45 százalék alatti

arányszámmal képviseltetik magukat. Ez a 44·7 százalékos ráta az értelmiségi szülőkkel rendelkező diákok esetében az ország egyetemeit tekintve a legalacsonyabb volt a vizsgált tanévben. A kisiparosok, kiskereskedők középiskolai és egyetemi arányait vizsgálva jól látszik, hogy magasabb arányban voltak jelen az egyetemi hallgatók között, mint a középiskolai diákság soraiban.

Nagyon érdekes és szegedi sajátosságként említhető az altisztek esete. A középiskolákat tekintve a szegedi altiszti társadalom jelentősen felülreprezentált volt, hiszen gyermekeinek aránya megközelítette a 10 százalékot. Az altisztek ilyen magas aránya a középfokú oktatásban a többi egyetemmel rendelkező városhoz képest meglepő. Ez az arány a fővárosinak majdnem a duplája.

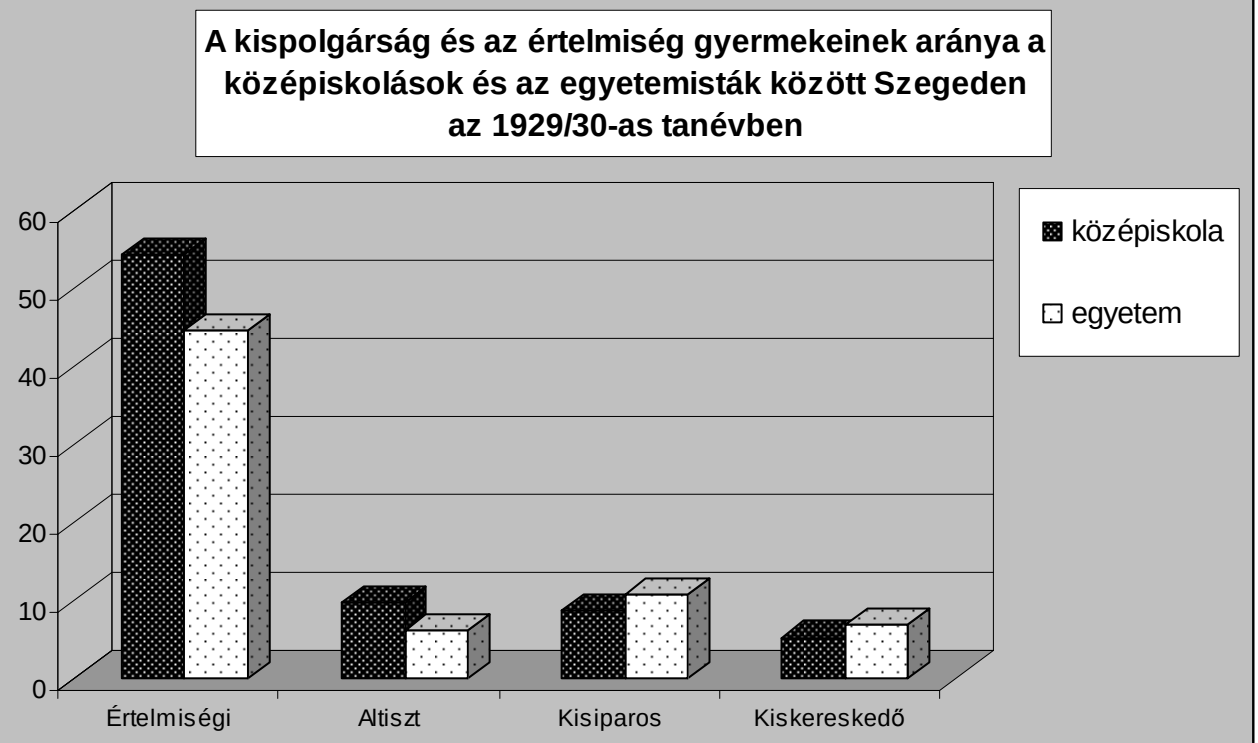

Forrás: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Bp., 1995., 584. old.; Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Bp., 1994., 89. old.; Magyar Statisztikai Közlemények 87. kötet.

(IX. sz. ábra.)

Ehhez képest viszont a Ferenc József Tudományegyetem hallgatói között az altiszti rétegek aránya mindössze 6 százalék volt, ami csak nagyon kevéssel múlta felül a pécsi arányszámokat. Egyedül Szegeden nem érvényesült tehát az az országos tendencia, hogy az altiszt foglalkozású szülőkkel rendelkezők aránya az egyetemen magasabb, mint a középiskolákban. A szegedi altisztek gyermekei tehát nem tudták olyan mértékben

kihasználni a középiskola nyújtotta lehetőségeket az egyetemre kerülésben, mint ahogy azt más városokban élő társaik megtették.

A fenti vizsgálódások tehát egyértelműen arra utalnak, hogy az 1930-as évek második felére az egyetemeken jelentkező mobilitási folyamatok a középfokú oktatásban már az évtized elején megindultak. Látva azonban, hogy mekkora eltérések lehettek helyi szinten az egyes társadalmi rétegek középiskolai arányában és egyetemre kerülési esélyeiben, további érdekes következtetésekhez vezethet annak a kérdésnek a vizsgálata is, hogy az egyetemeken kimutatott átrendeződés mennyire érvényesült az egyes egyetemek különböző karain.

c) Az egyetemi hallgatók származásának megoszlása egyetemek és tudománykarok szerint

Az egyetemi hallgatóság származás szerinti megoszlásának egyetemek és tudománykarok szerinti vizsgálatával tehát elsősorban az országos folyamatok helyi szinten jelentkező eltéréseinek, sajátosságainak a feltárására törekszünk. A részletes elemzés érdekében célszerű különválasztani a gazdasági és szellemi vezető rétegek, valamint az alsóbb társadalmi rétegek feltörekvő gyermekeinek egyes egyetemek és karok közötti megoszlását is.

A vezető rétegek és a köztisztviselők gyermekei a tudományegyetemi karokon az 1934/35. tanévben[232]

Tudománykarok	Az összes hallgatók száma	Nagy- és középbirtokos	Nagy- és középkeresk. ill. iparos	Értelmiségi	Köztisztviselő
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)					
Római katolikus hittudományi kar	100·0 151	1·3 2	—	16·6 25	8·6 13
Jog- és államtudományi kar	100·0 2073	2·7 56	1·3 27	17·7 367	29·6 614
Államszámvitel tanfolyam	100·0 120	1·7 2	3·3 4	5·8 7	26·7 32
Orvostudományi kar	100·0	1·0	1·9	20·6	23·6

[232] B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5.

	997	10	19	205	235
Bölcsészettudományi kar	100·0 1435	1·1 16	1·9 27	23·5 337	20·5 295
Gyógyszerészeti tanfolyam	100·0 143	4·2 6	0·7 1	46·9 67	14·0 20
Összesen	100·0 4919	1·9 92	1·6 78	20·5 1008	24·6 1209
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)					
Református hittudományi kar	100·0 185	0·5 1	—	28·7 53	10·3 19
Jog- és államtudományi kar	100·0 543	2·9 16	0·2 1	21·2 115	22·7 123
Államszámvitel tanfolyam	100·0 9	11·1 1	—	22·2 2	22·2 2
Orvostudományi kar	100·0 298	2·0 6	0·3 1	21·5 64	19·1 57
Bölcsészettudományi kar	100·0 284	2·5 7	1·4 4	28·5 81	16·2 46
Összesen	100·0 1319	2·4 31	0·5 6	23·9 315	18·7 247
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)					
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	100·0 116	—	0·8 1	16·4 19	10·4 12
Jog- és államtudományi kar	100·0 883	2·5 22	1·5 13	14·2 125	26·4 233
Államszámvitel Tanfolyam	100·0 9	—	—	—	11·1 1
Orvostudományi kar	100·0 370	2·4 9	1·1 4	21·4 79	22·4 83
Bölcsészettudományi kar	100·0 143	0·7 1	1·4 2	25·2 36	18·9 27
Összesen	100·0 1521	2·1 32	1·3 20	17·0 259	23·4 356
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)					
Jog- és államtudományi kar	100·0 839	3·3 28	1·0 8	14·7 123	24·0 201
Államszámvitel tanfolyam	100·0 8	—	—	—	25·0 2
Orvostudományi kar	100·0 332	2·7 9	1·2 4	22·9 76	19·9 66
Bölcsészettudományi kar	100·0 173	1·2 2	—	24·9 43	18·5 32
Mennyiségtan és természettudományi	100·0 140	0·7 1	—	24·3 34	24·3 34

kar					
Gyógyszerészeti tanfolyam	100·0 53	—	—	47·2 25	9·4 5
Összesen	100·0 1545	2·6 40	0·8 12	19·5 301	22·0 340
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	100·0 2401	3·4 82	2·1 50	15·2 364	19·4 467
Mindösszesen	*100·0* *11705*	*2·4* *277*	*1·4* *166*	*19·2* *2247*	*22·4* *2619*

(XIV. sz. táblázat)

A fenti táblázatban a gazdasági és szellemi elit mellett, az állam működésében kulcsfontosságú, és az egyetemi hallgatóság szüleinek jelentős hányadát kitevő köztisztviselői réteg is helyet kapott. Az adatokból kitűnik az is, hogy a vizsgált társadalmi csoportok mely egyetemeket részesítették előnyben a pályaválasztásánál. Az országos arányszámoktól való eltérés, még ha nem is túl jelentős, bizonyos tendenciákra egyértelműen rámutat.

A nagy- és középbirtokosok gyermekeinek egyetemek közötti megoszlását vizsgálva feltűnő, hogy Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetemen az országos arányszámnál jóval alacsonyabb (2 százalék alatti), míg a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen jóval magasabb (3 százalékot is meghaladó) arányban képviseltették magukat. A nagy- és középbirtokos szülők, tehát igyekeztek műszaki, közgazdasági ismeretek megszerzésére ösztönözni gyermekeiket. Annak a hátterében, hogy a vidéki egyetemeken mutatkozó arányszám a nagy- és középbirtokosok gyermekeinek esetében jóval magasabb volt, mint ami a Pázmányt jellemezte, az állhatott, hogy azok a családok, akik tudományegyetemekre küldték gyermekeiket, inkább kötődtek a vidékhez, mint a fővároshoz.

A nagy- és középkereskedő, valamint a nagy- és középiparos szülőkkel kevesebb hallgató rendelkezett, de az egyetemek közötti megoszlásuk rendkívül érdekes. Szembetűnő, hogy arányszámaik Budapesten jóval magasabbak, mint a vidéki egyetemeken. Esetükben is a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tűnt ki a leginkább. Az itt tapasztalható, 2 százalékot is meghaladó arányszám volt a legmagasabb az országban. A Pázmányon a hallgatók 1·6 százalékát tették ki az ilyen származású hallgatók, ami szintén magasnak számított. A vidéki egyetemeken ehhez képest csupán Pécsett haladta meg arányuk az 1 százalékot. A nagy- és középkereskedő, valamint a nagy- és középiparos családok gyermekei legkevésbé Debrecenben fordultak elő. Itt mindössze 6 hallgató tartozott származását tekintve ebbe a társadalmi kategóriába, ami fél százalékos aránynak felelt meg.

Az értelmiség gyermekeinek jelenléte az egyetemeken a korábban bemutatott csökkenés ellenére nagyon jelentős maradt. Megoszlásuk az egyetemek között teljesen más képet mutat, mint az a gazdasági elitbe tartozó gyermekek esetében látható volt. Elsőként azt kell megállapítani, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 15 százalékot is alig meghaladó arányszáma arra utal, hogy az értelmiségi szülők gyermekeiket inkább a tudományegyetemek felé orientálták. Ezekben a családokban a gazdasági, műszaki képzés presztízse messze elmaradt a tudományegyetemeken elsajátítható, a klasszikus műveltséghez kötődő ismeretek mögött. Ezt jelzi az is, hogy a Pázmányon már a 20 százalékot is meghaladta az értelmiségi szülőkkel rendelkező hallgatók aránya. Elmaradt ettől az arányszámtól a vidéki egyetemek közül Szeged (19·5) is és Pécs (17·0) is. A Tisza István Tudományegyetemen viszont a hallgatóság majdnem ¼ -ét tették ki az értelmiségi családból származó fiatalok. E réteg gyermekei tehát a legnagyobb arányban Debrecenben voltak jelen. Nem túlzás azt állítani, hogy a vidéki értelmiség egyik fellegvára jött létre Debrecenben. A Tisza István Tudományegyetem tehát óriási vonzóerőt jelentett a régióban élő értelmiségi családok gyermekei számára.

A köztisztviselői réteg arányát tekintve a legszámottevőbb volt minden kategória közül. A köztisztviselők gyermekeinek felsőfokú tanulmányait a korszak oktatáspolitikája is minden eszközzel igyekezett támogatni. (A legszembetűnőbb támogatási forma az ún. köztisztviselői tandíjkedvezmény[233] volt, valamint a szintén kifejezetten ehhez a réteghez kötődő köztisztviselői ösztöndíj[234].)

A köztisztviselő családok gyermekeinek az egyetemek közötti megoszlását tekintve minden eddiginél eltérő kép tárul elénk. Az egyetemek közül a Pázmányon tanultak a legnagyobb arányban. Itt a nem jelentéktelen hallgatói létszám majdnem az ¼ -ét tették ki. Szintén 20 százalékot meghaladó arányban tanultak Pécsett (23·4) és Szegeden (22·0) is. Nem volt ekkora súlyuk azonban a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (19·4). A köztisztviselő szülőkkel rendelkező hallgatók aránya Debrecenben volt a

[233] A köztisztviselő tandíjkedvezményt egy 1922-es miniszteri rendelet (VKM. 90.981/1922) hozta létre olyan formában, hogy az akkor 500 koronáról 1000 koronára felemelt tandíj összegét a közalkalmazottak gyermekei számára továbbra is 500 koronában hagyta meg. Kimondta a rendelkezés azt is, hogy a „közalkalmazottak gyermekei úgy mint a múltban, azontúl is tandíjmentességben részesítendők, amennyiben a tandíjmentességi szabályzatban előírt követelményeknek megfelelnek, ha azonban jogalap hiányában tandíjmentességben nem részesíthetők, akkor tőlük azontúl féltandíj szedhető.” — Lásd: Magyary Zoltán: Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodásának megszervezése tárgyában [Továbbiakban: Magyary, 1929.], Budapest., 1929., 50. old.

[234] A közalkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjáról az 1927. évi XIV. tc. rendelkezett évi 1 millió pengőt irányozva elő erre a célra. A végrehajtási utasítás (VKM. 91.000/1928.) a középiskolai tanulók részére évi 400 pengőt, az egyetemi hallgatók részére évi 800 pengőt, azok részére pedig, akiket a diploma megszerzése után az Országos Ösztöndíjtanács döntése alapján 1 vagy 2 évig továbbra is támogattak, belföldi kutatási ösztöndíj címén évi 1000 pengőt állapított meg. — Lásd: Magyary, 1929., 57. old.

legalacsonyabb. Itt a hallgatóságnak mindössze 18·7 százalékát tették ki. (Nem véletlen, hogy épp a Tisza István Tudományegyetem Tanácsa volt az, amelyik 1929 áprilisában[235] és 1930 decemberében[236] is állást foglalt a köztisztviselői tandíjkedvezmény megszüntetése mellett.) A köztisztviselő családok hazánk egyetemei közül legkevésbé a debrecenit preferálták, ha gyermekeik továbbtanulásáról volt szó.

A kari szintű vizsgálat során megállapítható, hogy a Pázmányon a nagy- és középbirtokosok gyermekei leginkább jogásznak (2·7), míg a nagy- és középkereskedők, illetve iparosok gyermekei elsősorban bölcsésznek és orvosnak (1·9-1·9) tanultak. Az értelmiségi szülőkkel rendelkező hallgatók a Pázmányon leginkább a bölcsészettudományi karon (23·5), míg a köztisztviselő családból érkező diákok főként a jog- és államtudományi karon (29·6) tanultak.

A vidéki egyetemek közül Debrecenben a nagy- és középbirtokos családok gyermekeinél az keltheti fel a figyelmet, hogy rendkívül alacsony (a 2 százalékot sem éri el) az arányuk a hittudományi karon. A nagy- és középkereskedők és iparosok ugyan minden karon jelentéktelennek tekinthetők, de az egyetemre járó 6 hallgató közül 4 a bölcsészettudományi kar hallgatója volt. A Debrecenben rendkívül jelentős értelmiségi réteg főként hittudományt és bölcsészettudományt tanult. Ezeken a karokon arányuk megközelítette a 29 százalékot. Arról is árulkodnak ezek az adatok, hogy a Tisza István Tudományegyetemen tanuló, szellemi foglalkozású szülőkkel rendelkező diákok a klasszikus műveltséget preferáló, zömmel protestáns, vidéki intelligencia képviselőinek tekinthetők. A köztisztviselői réteg esetében itt is a jogi tanulmányok emelkedtek ki. A jog- és államtudományi karon tanuló, köztisztviselő családból származó hallgatók aránya megközelítette a 23 százalékot, ami helyi arányszámokat messze meghaladta.

Pécsett és Szegeden a nagy- és középbirtokos családok gyermekeit figyelembe véve egyaránt a jogi és az orvosi kar volt a legjelentősebb. Arányuk a szegedi jogi karon még a 3 százalékot is meghaladta. A nagy- és középkereskedő, illetve a nagy- és középiparos szülőkkel rendelkezők egyik vidéki tudománykaron sem voltak jelentős számban. Egyedül a

[235] H.B.m.L. VIII. 1/a. 8. k. 1928/29. tanév, XIII. rendes ülés, 1929. ápr. 29., 79. szám. 1911 etsz. a.
„ […] Egyetemünk négy karának véleményes jelentései közül három a köztisztviselői tandíjkedvezmény eltörlése mellett foglal állást. Egyedül a bölcsészettudományi kar kívánja a köztisztviselői tandíjkedvezmény fenntartását mindaddig, míg a köztisztviselők fizetése nem éri el a békebeli színvonalat. […]”
[236] H.B.m.L. VIII. 1/a. 10. k. 1930/31. tanév, VI. rendes ülés, 1930. dec. 19., 52. szám. 1094 etsz. a.
„ […] Felterjesztésében kéri Tanácsunk a vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urat arra, hogy a köztisztviselői tandíjkedvezményt véglegesen megszüntetni kegyeskedjék, mert Tanácsunk megítélése szerint a szorgalmas, de nem köztisztviselő szülőktől származó hallgatók előtt visszatetsző az az ellentét, mely köztük és a köztisztviselői tandíjkedvezményt minden különösebb kívánság nélkül élvező hallgatók között ezidő szerint fennáll [...]”

pécsi jogi karon lépték át némileg országos arányszámukat. Az értelmiségi származásúak közé sorolható hallgatók aránya Pécsett a bölcsészettudományi (25·2) és a jog- és államtudományi karon (21·4) emelkedett ki. Arányuk Szegeden a bölcsészettudományi, a természettudományi és az orvosi karon egyformán magas volt. (Jóval meghaladta a 20 százalékot.) A köztisztviselők gyermekei Pécsett jogi karon a kar hallgatóinak 26 százalékát is jócskán meghaladták, de az orvosi karon is 22 százalék felett voltak. Szegeden a jogi kar mellé a természettudományi kar zárkózott fel. Mindkét tudománykaron elérte a köztisztviselő szülőkkel rendelkező hallgatók aránya a 24 százalékot.

Elmondható tehát, hogy a gazdasági elit gyermekei a hittudományi karokon kisebb arányban képviseltették magukat, de másutt sem képeztek jelentős hallgatói tömegeket.[237] A nagy- és középbirtokosokról annyit érdemes még megjegyezni, hogy a táblázat adatai szerint leginkább a jogi tanulmányokat preferálták. Az értelmiségi származású fiatalok ezzel ellentétben mindenütt magas arányban tanultak. A legjelentősebb központjuk mégis Debrecenben volt.[238] Főként a bölcsészettudományokat és az orvostudományokat tanulták szívesen, de népszerű volt körükben a debreceni hittudományi kar és a szegedi természettudományi kar is. A legalacsonyabb arányszámok esetükben többnyire a különböző jogi karokon találhatók. Velük ellentétben a köztisztviselők gyermekei körében egyértelműnek látszik a jogi tanulmányok abszolút elsőbbsége minden egyetemen. Jóval kisebb arányban tanultak viszont a tudományegyetemek bölcsészettudományi és hittudományi karain. Különösösen a hittudományi karokon tapasztalható feltűnően alacsony (10 százalék körüli) arányszámuk elgondolkodtató. A köztisztviselő családok tehát hagyományaikat követve elsősorban a gyakorlatiasabb jogi pálya felé igyekeztek terelni gyermekeiket.

Mint látható volt, a köztisztviselők, valamint a gazdasági és a szellemi vezető réteg gyermekei családjuk, neveltetésük, célkitűzéseik alapján helyenként eltérő, társadalmi pozíciójukból következő továbbtanulási szokásokhoz ragaszkodtak. Felvetődik a kérdés, hogy az alsóbb rétegekből érkező fiatalok, akik a társadalmi felemelkedés reményében folytatták felsőfokú tanulmányaikat, rendelkeztek-e valamilyen, kifejezetten rájuk jellemző, egy-egy tudománykarhoz köthető irányultsággal. A választ az alábbi táblázatban kell keresni:

[237] A gazdasági elit látványos távolmaradása a hittudományi karoktól bizonyos felekezeti sajátosságokat is tükrözhet. Különösen a nagy- és középkereskedők illetve nagy- és középiparosok esetében feltűnő, hogy a három hittudományi karon mindössze egyetlen hallgatóval képviseltették magukat. Gyanítható, hogy ennek hátterében az izraelita felekezet gazdasági vezető rétegben tapasztalható felülreprezentáltsága húzódik meg.

[238] Itt sem lehet figyelmen kívül hagyni a felekezeti szempontokat, hiszen a Tisza István Tudományegyetemet már létrehozásának pillanatában is, mint protestáns egyetemet tartották számon.

Az alsóbb társadalmi rétegek feltörekvő gyermekei a tudományegyetemek karain az 1934/35. tanévben[239]

Tudománykarok	Altiszt	Kisbirtokos	Kiskereskedő, kisiparos	Agrármunkás	Munkás
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)					
Római katolikus hittudományi kar	9·3 14	24·5 37	16·6 25	9·9 15	5·3 8
Jog- és államtudományi kar	5·8 120	3·6 74	9·0 187	1·1 23	3·5 73
Államszámvitel tanfolyam	14·2 17	0·8 1	19·2 23	0·8 1	4·2 5
Orvostudományi kar	6·1 61	4·4 44	12·0 120	1·1 11	3·2 32
Bölcsészettudományi kar	9·0 129	3·8 54	10·0 144	2·0 28	2·9 42
Gyógyszerészeti tanfolyam	3·5 5	2·1 3	6·3 9	1·4 2	—
Összesen	7·0 346	4·3 213	10·3 508	1·6 80	3·3 160
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)					
Református hittudományi kar	12·4 23	23·8 44	9·7 18	2·2 4	1·6 3
Jog- és államtudományi kar	7·9 43	7·6 41	16·2 88	0·9 5	3·2 12
Államszámvitel tanfolyam	11·1 1	11·1 1	11·1 1	—	—
Orvostudományi kar	7·4 22	9·4 28	18·5 55	0·3 1	2·4 7
Bölcsészettudományi kar	12·0 34	12·7 36	7·7 22	0·7 2	2·1 6
Összesen	9·3 123	11·4 150	13·9 184	0·9 12	2·1 28
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)					
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	10·4 12	22·4 26	15·5 18	4·3 5	6·0 7
Jog- és államtudományi kar	13·6 120	6·7 59	12·6 111	2·2 20	2·2 20
Államszámvitel tanfolyam	11·1 1	22·2 2	—	—	—
Orvostudományi kar	4·6	5·1	20·3	1·1	1·6

[239] B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5. - A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

	17	19	75	4	6
Bölcsészettudományi kar	11·2 16	1·4 2	15·4 22	2·8 4	2·8 4
Összesen	10·9 166	7·1 108	14·9 226	2·2 33	2·4 37
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)					
Jog- és államtudományi kar	10·6 89	5·6 47	14·5 122	1·7 14	2·7 23
Államszámvitel tanfolyam	25·0 2	12·5 1	12·5 1	—	—
Orvostudományi kar	8·1 27	3·6 12	19·0 63	—	2·4 8
Bölcsészettudományi kar	9·2 16	6·4 11	19·6 34	1·7 3	4·0 7
Mennyiségtan és természettudományi kar	10·7 15	5·7 8	15·0 21	0·7 1	1·4 2
Gyógyszerészeti tanfolyam	3·8 2	9·4 5	9·4 5	—	—
Összesen	9·8 151	5·4 84	15·9 246	1·2 18	2·6 40
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	8·0 191	4·9 117	14·9 357	1·0 27	3·8 92
Mindösszesen	*8·3* *977*	*5·8* *672*	*13·0* *1521*	*1·4* *170*	*3·0* *357*

(XV. sz. táblázat)

Mint látható, a fenti táblázat azokat az alsóbb társadalmi csoportokat igyekezett megragadni, amelyek a társadalmi mobilitási folyamat szempontjából elsősorban szóba jöhetnek. Az altiszti családokból érkező fiatalok növekvő beáramlása a felsőoktatásba már bizonyítást nyert. A kiskereskedők és kisiparosok vizsgálata azért is érdekes, mivel a hallgatóság komoly hányada ilyen foglalkozású szülőkkel rendelkezett. A kisbirtokosok, az agrármunkások és a munkások esetében pedig a kérdés úgy tehető fel, hogy voltak-e olyan tudománykarok, ahová könnyebben be tudtak jutni, hogy egyetemi diplomát szerezzenek.

Az altiszti rétegre vonatkozó adatokra tekintve megállapítható, hogy a vidéki egyetemeken a hallgatóság nagyobb hányadát teszik ki az ilyen családokból érkező fiatalok, mint a budapesti intézmények esetében. Különösen a Pécsett tanuló, altiszt foglalkozású szülőkkel rendelkező, hallgatók aránya volt különösen magas. Majdnem elérte a 11 százalékot! Az országos arányszámot azonban a szegedi és a debreceni létszámarányok is messze meghaladták. Budapesten ezzel szemben az országos arányszámoknál mérsékeltebb jelenlét figyelhető meg. A számadatok alapján elmondható, hogy még így is a fővárosban

tanult a legtöbb altiszti származású diák, de ezek az adatok az összes hallgatóhoz viszonyítva jóval alacsonyabb arányokat mutatnak.

A kisbirtokosok esetében az eltérések az egyes egyetemek között még inkább szembeötlők. A ilyen családokból származó hallgatók Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen is rendkívül alacsony arányban voltak jelen. Még az 5 százalékot sem érték el. Valamivel nagyobb volt a súlyuk Szegeden (5·4) és Pécsett, (7·1) de itt sem beszélhetünk igazán komoly részvételről. Ami igazán meglepő, az megint Debrecen, ahol a kisbirtokos szülőkkel rendelkező hallgatók aránya jóval meghaladta a 11 százalékot, s az országos arányszám kétszeresét is majdnem elérte. Világos tehát, hogy a kisbirtokos családok számára, gyermekeik taníttatását illetően a legnagyobb esélyt a Tisza István Tudományegyetem kínálta.

A kiskereskedő, kisiparos foglalkozást űző apák gyermekei mindenütt meghaladták a 10 százalékot. Arányuk Szegeden volt a legnagyobb (megközelítette a 16 százalékot), de 15 százalék közelében voltak az Erzsébet Tudományegyetemen és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen is. Debrecenben is közel 14 százalékát tették ki a hallgatóságnak, de a Tisza István Tudományegyetem ezzel csupán a negyedik helyre szorult. A legalacsonyabb az arányszám (alig haladta meg a 10 százalékot) ezúttal is a Pázmányon volt.

A mezőgazdasági fizikai dolgozók gyermekeinek a tanulási esélyei korántsem voltak egyformák az egyetemek között. Arányszámuk elképesztően alacsony volt például Debrecenben (az 1 százalékot sem érte el), de Szegeden és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen is csupán 1 százalék körül mozgott. Sokkal nagyobb arányban tanulhattak azonban a Pázmány Péter Tudományegyetemen (1·6), valamint Pécsett (2·2). Egyértelmű tehát, hogy a környéken élő mezőgazdasági munkások, napszámosok gyermekeinek az Erzsébet Tudományegyetem komoly esélyt teremtett a továbbtanulásra. Feltűnő ugyanakkor, hogy ennek a rétegnek az aránya mindenütt a hittudományi karokon volt a legmagasabb, ami az egyházi pálya társadalmi felemelkedésben játszott fontos szerepére utal.

A munkás családból származó hallgatók arányait vizsgálva rögtön szembetűnik, hogy Budapesten az országos arányoknál magasabb a részvételük az egyetemi hallgatók között. Magyarázza ezt az is, hogy a munkásság nagyobb része a munkalehetőségek miatt a fővárosban tömörült. Az egyetemi tanulmányok költségei miatt azonban nem kis terhet vállalt magára az a fizikai munkásként dolgozó családfő, aki úgy döntött, hogy egyetemi diplomát ad a gyermeke kezébe. Miközben a vidéki egyetemeken a munkás ifjak aránya a 2 százalékot is

alig haladta meg, addig a Pázmányon a hallgatóság több mint 3 százalékát tette ki. Az is világosan látszik, hogy a munkásság leginkább a gyakorlatiasabb gazdasági képzés felé fordult, hiszen a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a hallgatók közel 4 százalékát tették ki a munkások gyermekei.

A karok közötti megoszlást vizsgálva ki kell emelni, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetemen az altisztek gyermekei elsősorban teológiai (9·3) és bölcsészettudományi (9·0) tanulmányokat folytattak. Feltűnő, hogy minden itt szereplő társadalmi kategória számára a hittudományi kar bizonyult a legnyitottabbnak. A katolikus hittudományi kar mellett a kiskereskedő, kisiparos családból érkező hallgatók számára az orvosi, az agrármunkás háttérrel rendelkezők számára a bölcsészettudományi, míg a munkás származású hallgatók részére a jogi kar volt nyitottabb annál, mint az az egyetem egészére jellemző arányszámokból következne. Az adatok azonban egyértelműen azt mutatják, hogy a Pázmányon főként a katolikus hittudományi kar fogadta be a legnagyobb arányban az alsóbb társadalmi rétegek feltörekvő gyermekeit.

A vidéki egyetemek közül a Tisza István Tudományegyetemen az altisztek gyermekei, akárcsak a Pázmányon, főként hittudományt (12·4) és bölcsészettudományt (12·0) tanultak. Ugyanez a két kar emelkedik ki a kisbirtokosok gyermekeinek esetében is. Az ilyen társadalmi állású szülőkkel rendelkező fiatalok aránya a bölcsészettudományi karon 12 százalék felett volt, míg a hittudományi karon majdnem a 24 százalékot is elérte. A kisiparos, kiskereskedő családok gyermekei viszont Debrecenben főként jogtudományt (16·2) és orvostudományt (18·5) hallgattak. Arányuk a hittudományi karon viszont 10 százalék alatt maradt. Az agrármunkások gyermekei viszont ezen az egyetemen is főként a hittudományi karon fordultak elő. Arányuk a teológiát tanuló hallgatók között meghaladta a 2 százalékot, ami az országos arányszámhoz képest magasnak tekinthető. Szembetűnő viszont, hogy a Tisza István Tudományegyetemen a munkás származású hallgatók különösen alacsony arányban (alig több mint másfél százalék) voltak jelen a hittudományi karon. Valószínűleg a munkásság alacsonyabb társadalmi aránya tükröződik vissza ebben a budapesti és pécsi hittudományi karokhoz képest, rendkívül alacsony arányszámban. Világosan látszik viszont az is, hogy a munkáscsaládból származó diákok Debrecenben elsősorban jogi diplomát igyekeztek szerezni. Arányuk ezen a karon a 3 százalékos országos arányszámot is meghaladta.

Pécsett az altiszti réteg esetében , 14 százalékot is megközelítő arányszámmal a jogi, míg a kisbirtokos kategória esetében 22 százalékot is meghaladó arányával az evangélikus hittudományi kar emelhető ki. Az adatokból az is egyértelműen kiderül, hogy a kiskereskedő,

kisiparos családok gyermekei főként orvosnak (20·3), míg az agrármunkás, valamint a munkás családok gyermekei elsősorban teológusnak (4·3, illetve 6 százalék) tanultak az Erzsébet Tudományegyetemen.

Szegeden az altisztek gyermekeinek tudománykarok közötti megoszlása meglehetősen kiegyensúlyozottnak tűnik. Ezen az egyetemen leginkább a természettudományi és a jogi karokon tekinthetőek némileg felülreprezentáltnak. Mindkét karon jóval 10 százalék felett volt az ilyen társadalmi állású szülőkkel rendelkező hallgatók aránya. A kisbirtokos családból származók aránya Szegeden a bölcsészettudományi karon volt a legmagasabb (6·4). A kiskereskedő, kisiparos szülők gyermekeire vonatkozó adatok elsősorban az orvosi és a bölcsészettudományi kar túlsúlyát mutatják. Ezeken a karokon a kiskereskedők, kisiparosok aránya elérte, illetve meg is haladta a 19 százalékot, ami jóval felette volt az országos arányszámoknak. A két legalsó társadalmi kategória esetében két dolgot érdemes kiemelni. Egyrészt, hogy a munkás szülőkkel rendelkező diákok aránya a bölcsészettudományi karon elérte az országos arányokhoz képest magasnak számító 4 százalékot, másrészt pedig, hogy a szegedi orvosi karnak egyetlen mezőgazdasági munkás, vagy napszámos családból származó hallgatója sem volt.

Összességében megállapítható, hogy az alsóbb társadalmi rétegek feltörekvő gyermekei nagyon különböző tudományterületeken keresték a felemelkedés lehetőségét. Voltak karok, melyekre ezek a diákok az országos arányszámoknál sokkal nagyobb arányban is bekerülhettek, míg máshová jóval kisebb eséllyel jelentkezhettek.

Az altisztek gyermekei helyenként eltérő megoszlást mutattak a karok között. A Pázmányon és Debrecenben főként a hittudományi és a bölcsészettudományi, míg Pécsett és Szegeden elsősorban a jogi karok álltak nyitva előttük. Feltűnő azonban, hogy az altisztek gyermekei az országos arányszámnál jóval kisebb arányban folytattak orvosi tanulmányokat. Az orvostudományi karok zártsága és az altisztek gyermekeinek ilyen tanulmányok iránt mutatkozó kisebb fogékonysága egyaránt szerepet játszhatott ebben. Az viszont, hogy a hallgatók 6 százalékát sem tették ki az altiszt szülőkkel rendelkező hallgatók a Pázmány jogi és az Erzsébet Tudományegyetem orvosi karán egyértelműen az adott tudománykarok merev elzárkózását jelzi.

A kisbirtokos szülőkkel rendelkező diákok viszont minden egyetemen kiugróan magas arányban tanultak hittudományt. Arányuk azonban a Pázmány jogi és bölcsészettudományi, a Ferenc József Tudományegyetem orvosi, valamint az Erzsébet Tudományegyetem bölcsészettudományi karán még a 4 százalékot sem érte el. Pécsett mindössze két olyan hallgató tanult, akinek a szülei kisbirtokosok voltak.

A kiskereskedő, kisiparos családok gyermekei viszont az országos arányszámot meghaladó mértékben voltak jelen minden vidéki egyetem orvosi karán, de a Pázmány orvosi karán sem sokkal maradtak el ettől. A hittudományi karokon is igen jelentős volt a kiskereskedő, kisiparos szülőkkel rendelkező hallgatók aránya. A kivételt a Tisza István Tudományegyetem jelentette, ahol ez az arány 10 százalék alatt maradt.

A mezőgazdasági munkások, napszámosok, valamint a munkások gyermekei számára a felemelkedésre csupán néhány karon adódott a szokásosnál nagyobb esély. Ilyenek voltak például az agrármunkás réteg esetében a hittudományi karok mellett, Pécs és Szeged jogi és bölcsészettudományi karai. A munkás családokból érkező diákok számára a felemelkedés kapujának számított a Pázmány és az Erzsébet Tudományegyetem hittudományi kara (5·3 és 6 százalék), valamint a Ferenc József Tudományegyetem bölcsészettudományi kara (4 százalék). Szembeötlő azonban, hogy az orvosi karok mennyire elzárkóztak az ilyen alacsony származású hallgatók befogadásától. Különösen Debrecenben volt feltűnő, hogy ez a két társadalmi csoport szinte minden karon alulreprezentált volt. Nem volt sokkal jobb a helyzet Szegeden sem, ahol a természettudományi karon összesen 3 olyan hallgató tanult, akiknek a szülei a két kategória valamelyikébe sorolhatók.

6. A szülők foglalkozásának vizsgálatából levonható következtetések

A társadalmi felemelkedés útjára lépett rétegek tehát igyekeztek a felsőoktatáson keresztül biztosítani könnyebb életet gyermekeik számára. Ezt a lehetőséget nemcsak a kiskereskedő, kisiparos, valamint az altiszti réteg ismerte fel, hanem olykor a legnehezebb helyzetben lévő mezőgazdasági és ipari munkások is. Az egyes egyetemek és tudománykaraik, amint azt a fentiek is tanúsítják, nagyon eltérő módon fogadták az új, feltörekvő hallgatók egyre szélesedő tömegeit. Az eddigiek tükrében nem túlzás kijelenteni, hogy az alsóbb néprétegek számára a legnyitottabbak általában a hittudományi karok voltak, melyeken – néhány kivételtől eltekintve – az országos helyzethez képest jóval több lehetőség adódott a feltörekvő, alacsonyabb sorból származó hallgatóknak a tanulásra.

A társadalmi mobilitási viszonyok pontos bemutatása a befogadó intézmények és tudománykaraik egyes rétegek irányában megnyilvánuló, eltérő nyitottsága miatt roppant nehéz feladat. Az egyes intézmények vizsgálata során pontosan kiderült, hogy a különböző egyetemek különböző karainak hallgatósága miképp oszlott meg származása alapján. Számos eltérés mutatkozott e tekintetben az országos arányszámokhoz képest, de a fő tendencia mégis

a köztisztviselő és értelmiségi családokból származó hallgatók túlsúlya maradt. Ahogy ezt helyesen már Laky Dezső is megállapította: „*A tudományegyetemek hallgatóságának mindenütt jellegzetes vonása a köztisztviselőelem és a szabad foglalkozású értelmiségi rétegek gyermekeinek viszonylagos többsége*.”[240]

Mögöttük messze elmaradva, de mégis elég nagy súllyal voltak jelen a felsőoktatásban a kiskereskedő, kisiparos foglalkozású szülők gyermekei. Világosan kimutatható volt az is, hogy bizonyos társadalmi csoportok, különösen az altisztek egyre nagyobb arányban igyekeztek egyetemen taníttatni gyermekeiket. Az adatok arra is rávilágítottak, hogy legkevésbé a mezőgazdaságban és az iparban dolgozó munkásság gyermekei tudtak egyetemi tanulmányokat folytatni.[241] Ennek okát nem lehet általánosítva az egyetemek elzárkózásában, zártságában keresni, hiszen a kari vizsgálatok bizonyították, hogy még ezeknek a társadalmi csoportoknak a fiataljai is nagyobb arányban befogadást nyertek bizonyos karokon.

De nem lehet magyarázatként elfogadni azt sem, hogy a korszak társadalmi mobilitást tudatosan fékező politikája tükröződne vissza az arányszámokban. Andorka Rudolf az egyetemi hallgatóság társadalmi mobilitásának vizsgálatakor a következőket fogalmazta meg: „*Az uralkodó osztályba és a felső szintű szakemberek rétegébe, az értelmiségbe való bejutást […] az egyetemekre és főiskolákra való bejutásnak, azok sikeres elvégzésének a korlátozásával is lezárták. A 'lökhárító zóna' szerepét pedig egyértelműen a kispolgárság játszotta.*”[242] Ez a megállapítás ebben a formában több okból sem állja meg a helyét. Egyrészt egy-egy tudománykar nagyobb zártságából még nem feltétlenül vonható le általános következtetés az egyetemi tanulmányok tudatos korlátozására vonatkozóan. Másrészt a tanulmányok sikeres elvégzésének korlátozásáról a korszakot illetően sehol sem beszélhetünk. Sőt a legfrissebb kutatások éppen a nehéz szociális helyzetű hallgatók egyre kiterjedtebb támogatásáról, a diákjóléti intézmények fejlődéséről, intézményrendszerré bővüléséről számolnak be.

Az alsóbb néprétegek alacsonyabb jelenléte a felsőoktatásban valószínűleg abból következett, hogy a mezőgazdasági munkás, napszámos, illetve a munkás családok jövedelmi viszonyaikból, életkörülményeikből adódóan kevésbé tudták vállalni – még az egyre

[240] M.S.K. 87., I. Általános jelentés, 72. old.
[241] Erre már Földes Ferenc is felhívta a figyelmet tanulmányában. Osztályharcos szemléletéből adódóan azonban erős túlzásokba esett: „[…] a szegény néprétegek kultúrkérdése, kulturális síkon nem oldható meg. […] Tehát marad a társadalmi megoldás, melynek olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a szegényparaszt- és munkásrétegek társadalmi arányuknak megfelelően részesüljenek kultúrában.” Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon, In.: Földes Ferenc: Válogatott írások, Budapest., 1967., 87. old.
[242] Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 194. old.

szaporodó ösztöndíjak és kedvezmények ellenére sem – gyermekeik taníttatását. Szerepet játszott ebben a hallgatókra nehezedő tandíj (A korszak nagy részében félévenként 102 pengő!) és a minden egyetemen fizetendő számos mellékdíj mellett, a lakhatás és az étkezés biztosításának nem kis terhet jelentő költsége is. A legalsó társadalmi rétegek tudták tehát a legnehezebben diplomához juttatni gyermekeiket, de az altisztek, a kisbirtokosok, sőt még a kiskereskedők, kisiparosok számára is óriási terhet jelentett egy vagy több gyermek taníttatása.

Andorka Rudolf a korszak társadalmi mobilitási viszonyainak vizsgálata során következtetéseiben kifejtette, hogy *„A nagy és alapvető társadalmi rétegek közötti korlátok, valamint a mobilitást kerülő utak tulajdonképpen az egész társadalmi struktúra félfeudális és elmaradott jellegének tükröződései.*”[243]

Jelen munkának nem feladata, hogy a két világháború közötti magyar társadalom jellegéről, strukturális felépítéséről, esetleges merevségéről szóljon. Azt azonban mégis meg kell jegyezni ezen a ponton, hogy a felsőoktatásban megindult folyamatok abba az irányba mutattak, hogy a társadalmi mobilitásba bizonyos társadalmi rétegek – az oktatási rendszeren keresztül – egyre jobban be tudtak kapcsolódni.

Az eddigi elemzés fényében – zárásként – érdemes visszatérni a szülők foglalkozására irányuló vizsgálat előtt felvetett három megállapításra, melyben Andorka Rudolf összefoglalta az egyetemi hallgatókra vonatkozó észrevételeit. Mint az be is bizonyosodott, arra vonatkozó állítása, miszerint az egyetemi hallgatóság soraiban *„a munkás- és parasztszármazásúak aránya igen alacsony volt*”[244], teljes mértékben helytállónak tekinthető. Mégsem lehet ebből egyértelműen a társadalmi struktúra *„félfeudális és elmaradott”* jellegére következtetni, hiszen a szóban forgó társadalmi csoportok a nyugat-európai egyetemeken sem voltak sokkal nagyobb arányban jelen.[245]

[243] Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás Magyarországon a felszabadulás előtt, Statisztikai Szemle, 1971. 10. szám, 1033. old.
[244] Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 180. old.
[245] Lásd Karády Viktornak a Bécsi Tudományegyetemre 1880 és 1900 között beiratkozott zsidó és nem zsidó hallgatók szociokulturális jellemzőit bemutató táblázatát. – Karády Viktor: Egyetemi világváros a századvégen: a bécsi diákság és közép-európai felsőoktatás nemzetközi piaca (1880-1900), In.: Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867-1945), Budapest., 2000., 302. old. – Az adatok azt mutatják, hogy a munkás és földműves foglalkozású szülőkkel rendelkező hallgatók aránya felekezettől függően 1·5 és 4·6 százalék között mozgott a különböző karokon. Az 1930-as évek közepére ez az arány némileg emelkedhetett ugyan, de az arányok jelentős átrendeződésének nem mutatkoztak jelei.

Nem állt messze az igazságtól második állítása sem, mely szerint *„az értelmiség önreprodukciója igen nagyfokú”*[246] volt a vizsgált korszakban. Utóbbi megállapítás azonban némi pontosításra szorul, hiszen a vizsgálatok egyértelműen kimutatták az önreprodukció fokozatos, bár nem túl nagyarányú csökkenését, ami a társadalmi mobilitás kis fokú növekedését vonta maga után.

A harmadik megállapítás, mely szerint *„az értelmiség fő utánpótlási forrása az önálló kereskedők és az önálló iparosok rétege”*[247], már jóval vitathatóbb az eddigieknél. Ezt az állítását mellesleg már korábban, másutt is felvetette: *„A szellemi réteg utánpótlásának fő forrása nem a munkásság és parasztság, hanem az önálló kereskedő és iparos réteg volt.”*[248]

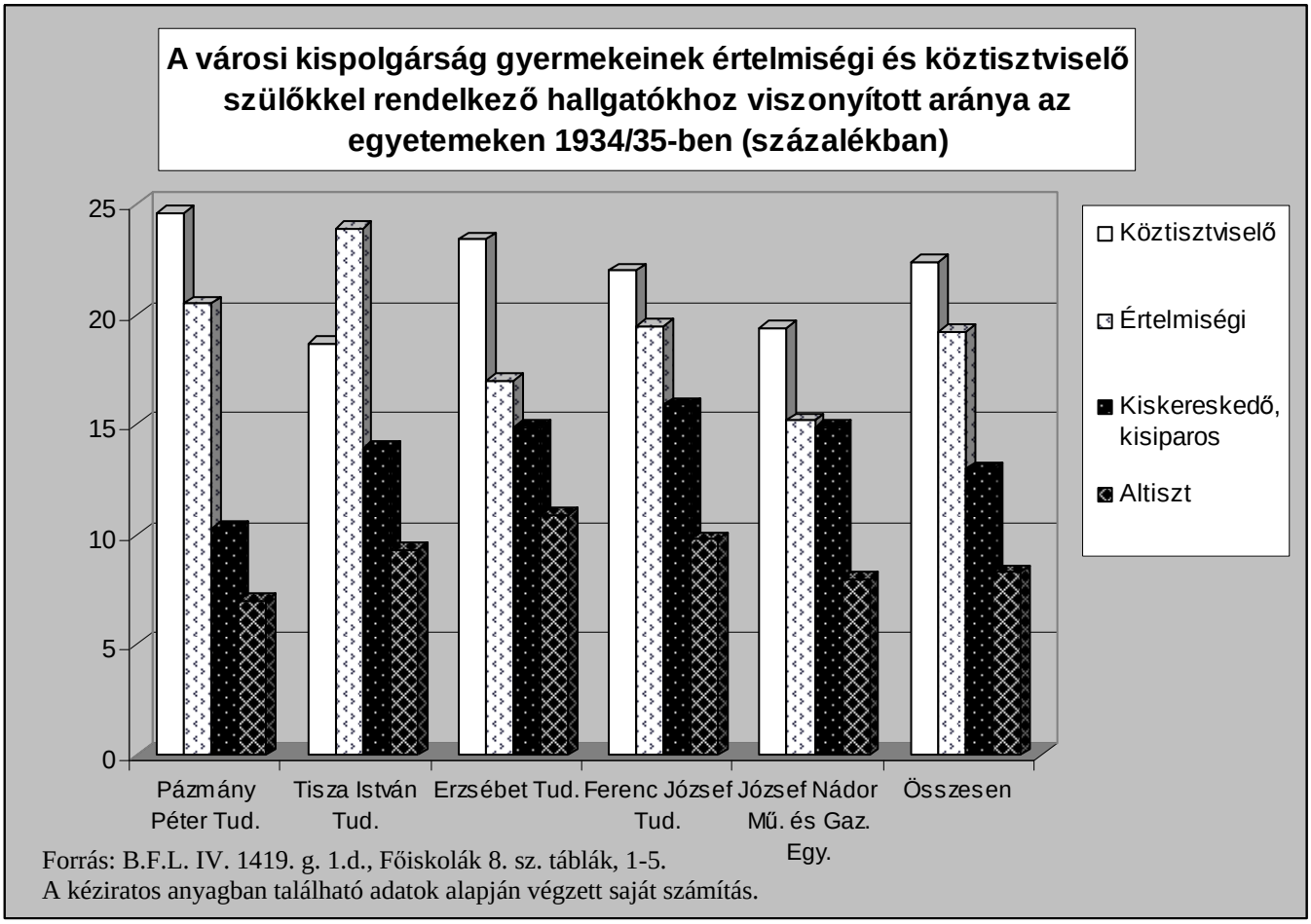

Forrás: B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(X. sz. ábra)

[246] Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 180. old.
[247] Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 180. old.
[248] Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás Magyarországon a felszabadulás előtt, Statisztikai Szemle, 1971. 10. szám, 1032-33. old.

Az, hogy a fenti állítás mennyiben állja meg a helyét, könnyen megállapítható, ha szemügyre vesszük a X. ábrát. Itt a hagyományos városi kispolgári rétegek (altisztek, kiskereskedők, kisiparosok) mellett az értelmiségiek és a köztisztviselők gyermekeinek egyetemenkénti aránya látható. Az ábra az 1934/35-ös tanévben az egyes egyetemeken meglévő mobilitás állapotát mutatja. Világosan látszik, hogy az egyes egyetemeken a köztisztviselők és az értelmiségiek gyermekei mekkora túlsúlyban voltak a városi kispolgársághoz tartozó szülőkkel rendelkező hallgatókhoz képest. Az arányokban, mint arról már volt szó, az egyes egyetemek között több-kevesebb eltérés mutatkozott, de mindenhol számottevő arányban voltak jelen, nemcsak a kiskereskedő, kisiparos, de egyre inkább az altiszt származású hallgatók is. Mindez pedig arra utal, hogy az értelmiség utánpótlási bázisa nem pusztán a kiskereskedői, kisiparosi rétegre épült, hanem egyre nagyobb szerephez jutottak az altisztek is. Ezt erősíti meg az is, hogy a vizsgálatok alapján a kiskereskedők, kisiparosok aránya a hallgatók szülei között folyamatos csökkenésben; míg az altiszt szülőkkel rendelkező hallgatók aránya folyamatos növekedésben volt. (Az 1936/37-es tanévben például a kisiparosok, kiskereskedők már csak 1·7 százalékkal voltak nagyobb arányban a hallgatók szülei között, mint az altisztek.) Az altisztek gyermekeinek beáramlása a felsőoktatásba tehát átrendezni látszik a viszonyokat, hiszen a folyamatok a kiegyenlítődés, esetleg a súlypont áthelyeződés felé mutatnak. Tehát az 1930-as évek második felében már nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a kiskereskedő, kisiparos réteg jelentette kizárólag az értelmiség fő utánpótlási bázisát. Ekkorra ugyanis jelentőségében felnőtt mellé az az altiszti csoport, amely az alsóbb néprétegek közül a leginkább alkalmassá vált arra, hogy esélyt kínáljon tagjainak a felemelkedésre.

A munka végére érve kijelenthető, hogy az egyetemi hallgatók korösszetételének, eltartási viszonyainak, valamint származásának a vizsgálatából egy rendkívül tagolt, sokszínű hallgatói társadalom képe bontakozott ki. Megállapítást nyert, hogy a hallgatók között, minden ezzel ellentétes folyamat ellenére, a legfiatalabb korosztályok voltak túlsúlyban., ami az eltartási viszonyokban is messzemenően tükröződött. Tekintve, hogy a hallgatók többsége teljesen, vagy legalább részben függött szüleinek támogatásától, az azok társadalmi állására vonatkozó vizsgálatok értékes információkkal szolgáltak az egyetemek diákjainak szociális helyzetéről, életkörülményeiről is. Világossá vált az is, hogy bizonyos, a társadalmi ranglétra alján elhelyezkedő csoportok, csak nagyon kis arányban tudták taníttatni gyermekeiket. Láthattuk, hogy a társadalmi mobilitás folyamatába a felsőoktatáson keresztül csupán néhány alsóbb társadalmi csoport tudott – hatalmas áldozatokat vállalva – bekapcsolódni. Minderre pedig az értelmiségi önreprodukció lassú csökkenése adott lehetőséget.

7. Az izraelita felekezethez tartozó hallgatók szüleinek foglalkozási szerkezete a Tisza István Tudományegyetemen az 1934/35-ös tanévben

Az egyetemi hallgatóság szüleinek foglalkozására vonatkozó részletes vizsgálat után is számos kérdés vetődik fel, mely megválaszolatlanul maradt. Ilyen többek között az is, hogy egy-egy felekezet esetében van-e eltérés, és ha igen akkor mekkora, a hallgatók szüleinek foglalkozási szerkezetét illetően. Különösen érdekes lehet egy ilyen vizsgálat az izraelita felekezetű hallgatók esetében, hiszen rámutathat e nem túl nagy arányú, de jelentőségében kiemelkedő felekezet foglalkozási szerkezetének sajátosságaira is.[249] Az eddigi elemzést tehát érdemes kiegészíteni egy marginálisnak tűnő, de fontos következtetések levonására alkalmas helyi szintű vizsgálattal.

Tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló statisztikák a hallgatóság szüleinek foglalkozására vonatkozó adatokat a vallási összetétellel nem hozták összefüggésbe, egy ilyen vizsgálat alapjául csak az elsődleges forrásokig lenyúló, helyi szintű kutatómunka szolgálhatott. Az egyes hallgatók felekezeti hovatartozásáról, valamint szüleik foglalkozásáról azok a származási lapoknak nevezett hallgatói anyakönyvek szolgáltattak egyidejűleg információt, melyeket a féléves beiratkozások előtt maguk a hallgatók töltöttek ki.

Mivel egy ilyen mélységű országos vizsgálat elvégzése túlmutat e munka keretein, célszerű a debreceni Tisza István Tudományegyetem egyetlen tanévét kiemelni. Mintaévnek az 1934/35-ös tanévet választottuk, mivel az 1930-as években csökkenésnek indult izraelita felekezetű hallgatók aránya ekkor még elég magas volt ahhoz, hogy az évtized derekára egyre ellenségesebbé váló közhangulat ellenére egyetemi tanulmányokat folytató izraeliták szüleinek foglalkozási szerkezetéről árulkodjon. A következőkben tehát a Tisza István Tudományegyetem izraelita felekezetű hallgatói állnak majd az elemzés középpontjában. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy ez a hazánk egyetemein ekkor már egyre csökkenő számú és arányú felekezet az 1934/35-ös tanévben, szüleik foglalkozását illetően mennyiben tért el az adott egyetem és az ország hallgatói társadalmától.

Az alábbi táblázat az 1934/35-ös tanév II. félévére vonatkozó származási lapok alapján készült adatokat tartalmazza 37 foglalkozási kategóriára vetítve.

[249] Ránki Györgynek a főváros vonatkozásában végzett ilyen jellegű kutatásainak köszönhetően tudjuk, hogy hazánkban, 1930-ban a zsidóság 44 százaléka kereskedelemmel, míg 35 százaléka iparral foglalkozott. Ez a foglalkozásszerkezet jelentős eltéréseket mutatott a németországi zsidóságéhoz képest, ahol 1933-ban ugyanez az arány 61·3, illetve 23·1 százalék volt. Lásd: Ránki György: A magyarországi zsidóság foglalkozási szerkezete a két világháború között. In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995., 299-300. old.

Az izraelita felekezetű egyetemi hallgatók szüleinek foglalkozása a Tisza István Tudományegyetemen az 1934/35-ös tanévben 37 foglalkozási kategória alapján (számokban)[250]

Foglalkozási kategóriák	Jogi kar[251]	Orvosi kar[252]	Bölcsész kar[253]	Együtt
1. Nagybirtokos, nagybérlő (1000 kat. holdon felül)	—	—	—	—
2. Középbirtokos, középbérlő (100-1000 kat. holddal)	—	—	—	—
3. Kisbirtokos, kisbérlő (100 kat. holdon alul)	2	1	1	4
4. Kisbirtokos-napszámos, kisbérlő-napszámos	—	—	—	—
5. Egyéb önálló őstermelő (feles, majoros, kertész, halász)	2	—	1	3
6. Gazdasági tisztviselő	2	2	—	4
7. Egyéb gazdasági segédszemély (gazdasági cseléd)	—	—	—	—
8. Földművelési napszámos	—	—	—	—
9. Nagyiparos, bánya-nagyvállalkozó	3	4	—	7
10. Kisiparos (uradalmi iparos), bánya-kisvállalkozó	4	4	—	8
11. Ipari vagy bányászati tisztviselő	—	—	—	—
12. Egyéb ipari vagy bányászati segédszemély (előmunkás, segéd stb.)	—	—	—	—
13. Ipari vagy bányászati napszámos	—	—	—	—
14. Nagykereskedő	—	1	—	1
15. Kiskereskedő	31	14	3	48
16. Kereskedelmi tisztviselő	3	1	1	5
17. Egyéb kereskedelmi segédszemély (altiszt, segéd, szolga)	3	—	—	3
18. Kereskedelemnél napszámos	—	—	—	—
19. Közlekedési nagyvállalkozó	—	—	—	—
20. Közlekedési kisvállalkozó	—	—	—	—
21. Közlekedési tisztviselő (vasúti, posta, hajózási stb.)	1	2	—	3

[250] Az adatok az 1934/35-ös tanév második félévére vonatkoznak. A táblázat a Református Hittudományi Kart jelentős felekezeti meghatározottsága miatt nem veszi számításba.
[251] A Jog- és államtudományi Kar hallgatói anyakönyvei 1934/35. tanév. – Fellelhető a Debreceni Egyetem könyvtárának Kézirattárában.
[252] Az Orvostudományi Kar hallgatói anyakönyvei 1934/35. tanév. – Megtalálható a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrumának gondozása alatt, az egykori Tisza István Internátus épületének alagsorában.
[253] A Bölcsészet- nyelv és történettudományi Kar hallgatói anyakönyvei 1934/35. tanév. – Kutatható a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Dékáni Hivatalában.

22. Egyéb közlekedési segédszemély (altiszt, segéd, szolga stb.)	—	—	—	—
23. Közlekedési napszámos	—	—	—	—
24. Köztisztviselő (papok, tanárok és tanítók kivételével) és közhivatalban alkalmazott díjnok	1	2	—	3
25. Pap, tanár, tanító	—	5	4	9
26. Másféle értelmiségi (orvos, ügyvéd, közjegyző, mérnök, gyógyszerész stb.), s ilyeneknél alkalmazott segéd, írnok stb.	19	8	4	31
27. Közhivatalban alkalmazott vagy másféle értelmiségi altiszt vagy szolga	—	1	—	1
28. Katonatiszt (csendőrtiszt)	—	—	—	—
29. Katona altiszt (csendőraltiszt)	—	—	—	—
30. Nyugdíjas köztisztviselő (pap, tanár, tanító is)	1	—	—	1
31. Egyéb nyugdíjas tisztviselő (őstermelés, ipar, kereskedelem)	2	1	1	4
32. Nyugdíjas altiszt, szolga vagy munkás	—	—	—	—
33. Tőkés, járadékos, háztulajdonos	5	4	1	10
34. Különböző vagy közelebbről meg nem nevezett napszámos	—	—	—	—
35. Házi cseléd	—	—	—	—
36. Egyéb ismeretlen foglalkozású[254]	6	1	2	9
37. Árvaházi, szeretetházi tanulók	—	—	—	—
Magántisztviselő[255]	5	1	2	8
Összesen	*90*	*52*	*20*	*162*

(XVI. sz. táblázat)

A vizsgált tanévben, Debrecenben tanuló izraelita felekezetű hallgatókról megállapítható, hogy a szóban forgó 162 hallgató az 1319 fős hallgatóság 12·3 százalékát tette ki. Kimutatható továbbá az is, hogy a 90 joghallgató a kari hallgatóság 16·3, az 52 orvostanhallgató a 17·5, míg a 20 bölcsészhallgató a bölcsészek 7 százalékát adta. Jól látható

[254] A kimutatás alapjául szolgáló származási lapokat a hallgatók kellett kitöltsék a beiratkozás előtt. Ebbe a kategóriába soroltuk azokat a hallgatókat, akik nem nyilatkoztak a szülő vagy gyám foglalkozását illetően. Ide kerültek továbbá azok a hallgatók is, akiknek édesapjuk feltehetően nem élt, s megözvegyült édesanyjukat háztartásbeliként jelölték meg.

[255] Ebbe a kategóriákon kívüli csoportba azok a hallgatók kerültek, akik szüleik foglalkozását magántisztviselőként határozták meg, de nem tüntették fel, hogy ipari, kereskedelmi vagy más tisztviselő volt-e.

tehát, hogy az izraelita felekezethez tartozó hallgatók leginkább az orvosi és a jogi pályák iránt mutattak érdeklődést.

A hallgatók szüleinek foglalkozására vonatkozó fenti adatokból az is egyértelműen kitűnik, hogy az izraelita vallású hallgatók szüleinek társadalmi helyzete nagyban eltért a megszokottól. Erre utal többek között az is, hogy a 162 izraelita hallgatóból 48 kiskereskedő, 31 egyéb értelmiségi és 10 tőkés, járadékos, háztulajdonos mutatható ki. A kari megoszlás tekintetében leginkább az tűnhet szembe, hogy az orvostudományi karon 14 hallgató kiskereskedő, míg a jog- és államtudományi karon 31 kiskereskedő és 19 másféle értelmiségi foglalkozást űző szülő gyermeke tanult. Minden további következtetés levonásához a foglalkozási kategóriák összevonása szükséges.

Az izraelita felekezetű egyetemi hallgatók szüleinek foglalkozása Debrecenben a 13 foglalkozási főcsoport alapján az 1934/35-ös tanévben (százalékban és számokban)[256]

Foglalkozási kategóriák	Jogi kar	Orvosi kar	Bölcsész kar	Együtt	Az egyetemi hallgatók országos megoszlása[257]
I. Nagy- és középbirtokos	—	—	—	—	2·4 277
II. Köztisztviselő	4·5 4	11·6 6	—	6·2 10	22·4 2619
III. Értelmiség	21·1 19	25·0 13	40·0 8	24·7 40	19·2 2247
IV. Nyugdíjas köztisztviselő (pap, tanár, tanító)	1·1 1	—	—	0·6 1	8·8 1030
V. Tőkés, járadékos, háztulajdonos, illetve magánzó	5·5 5	7·7 4	5·0 1	6·2 10	0·6 66
VI. Altiszt	—	1·9 1	—	0·6 1	8·3 977
VII. Kisbirtokos	4·5 4	1·9 1	10·0 2	4·3 7	5·8 672
VIII. Agrármunkás	—	—	—	—	1·4 170
IX. Nagy- és középkereskedők illetve iparosok	3·3 3	9·6 5	—	4·9 8	1·4 166
X. Kiskereskedő, kisiparos	38·9 35	34·6 18	15·0 3	34·6 56	13·0 1521
XI. Magántisztviselő	11·1 10	5·8 3	20·0 4	10·5 17	13·2 1548

[256] A református hittudományi karon izraelita felekezetű hallgatók értelemszerűen nem folytattak tanulmányokat.
[257] Saját számítás az Országos Tanügyi Iratok alapján. (B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5.)

XII. Munkás	3·3 3	—	—	1·8 3	3·0 357
XIII. Egyéb	6·7 6	1·9 1	10·0 2	5·6 9	0·5 55
Összesen	*100·0* *90*	*100·0* *52*	*100·0* *20*	*100·0* *162*	*100·0* *11705*

(XVII. sz. táblázat)

Mint látható, Debrecenben az izraelita felekezetű hallgatók tekintetében a kiskereskedő, kisiparos réteg domináns szerepet töltött be. A szülők foglalkozását illetően a hallgatóság 34·6 százaléka tartozott ide. A kiskereskedők jelentős felülreprezentáltsága az izraelita felekezet tekintetében tehát a fentiek alapján egyértelműen igazolható. Ugyancsak magas, 24·7 százalékos volt az értelmiségi szülőkkel rendelkező izraelita hallgatók aránya Debrecenben.

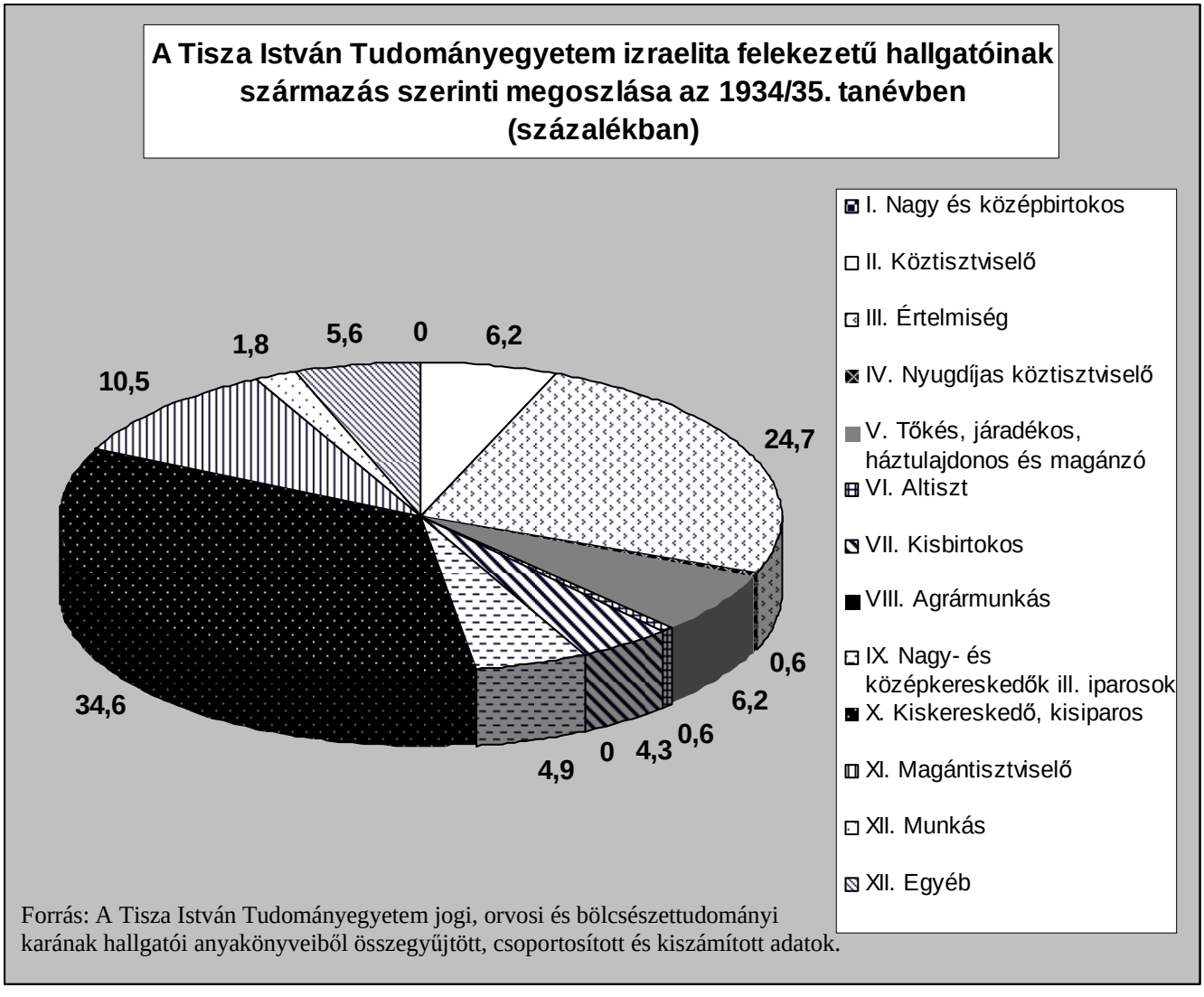

Forrás: A Tisza István Tudományegyetem jogi, orvosi és bölcsészettudományi karának hallgatói anyakönyveiből összegyűjtött, csoportosított és kiszámított adatok.

(XI. ábra)

Mindez azt jelenti, hogy majdnem minden negyedik izraelita vallású hallgatónak a szülei értelmiségiek voltak. Szót kell még ejteni a magántisztviselők 10·5 százalékos arányáról is. Ez leginkább a köztisztviselők rendkívül alacsony, 6·2 százalékos részarányához képest figyelemre méltó.

Ha összevetjük az izraelita hallgatók szüleinek foglalkozási szerkezetéről rendelkezésre álló adatokat az országos megoszlással, akkor jelentős eltérésekre mutathatunk rá. Feltűnhet például a nagy- és középbirtokos réteg, valamint az agrármunkásság teljes hiánya. A nagy- és középkereskedők, illetve a nagy- és középiparosok[258] tekintetében megállapítható, hogy 4·9 százalékos arányuk Debrecenben az izraelita felekezetű hallgatók esetében jóval magasabb az azonos foglalkozási kategóriába sorolható egyetemi hallgatók országos, 1·4 százalékos részarányától. A kisbirtokos (4·3) és a magántisztviselő (10·5) szülőkkel rendelkező izraelita felekezetű hallgatók aránya viszont egyértelműen az országos átlag (5·8; illetve 13·2) alatt maradt.

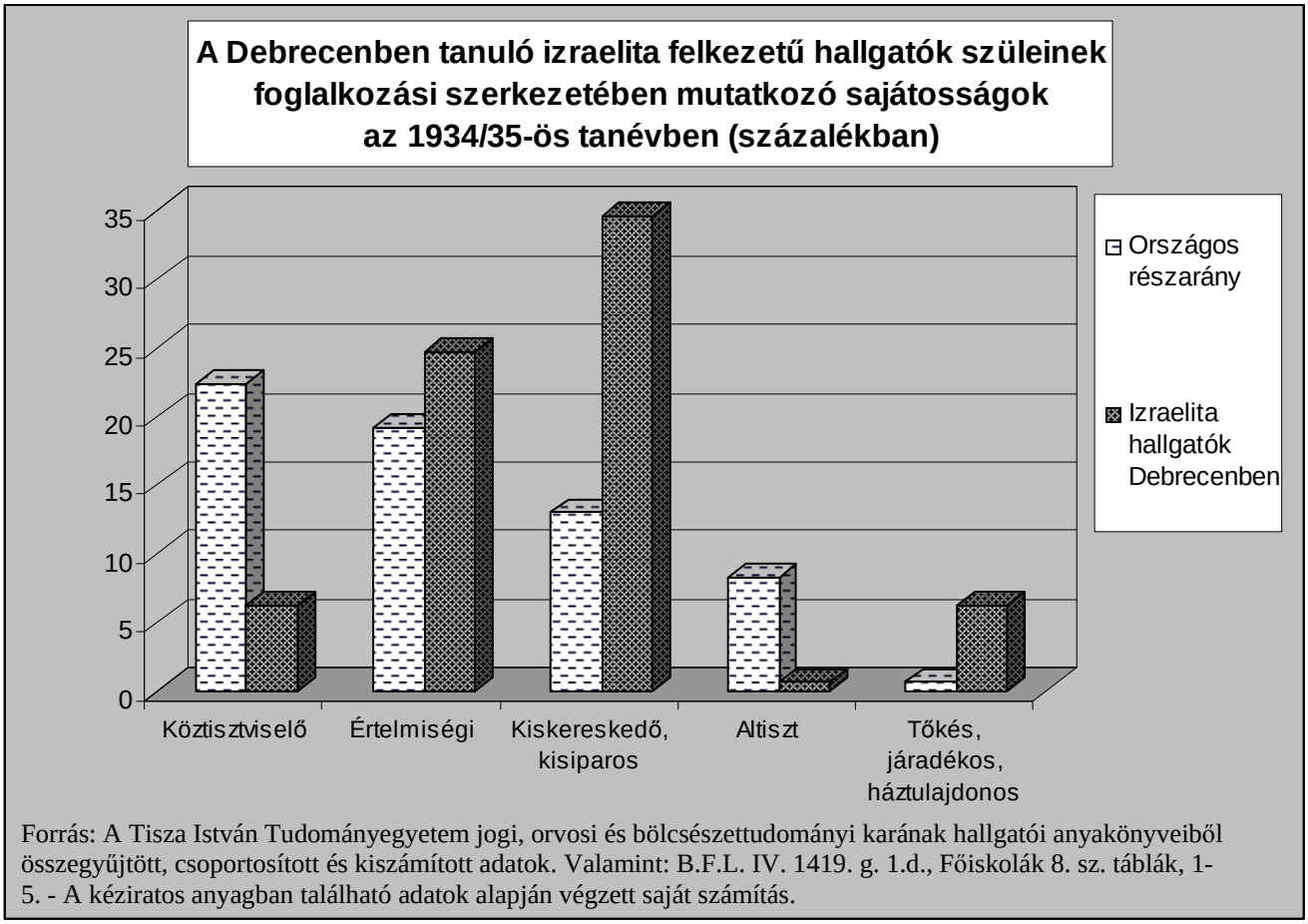

Forrás: A Tisza István Tudományegyetem jogi, orvosi és bölcsészettudományi karának hallgatói anyakönyveiből összegyűjtött, csoportosított és kiszámított adatok. Valamint: B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5. - A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XII. ábra)

[258] Nagykereskedők és nagyiparosok elsősorban a fővárosban, illetve a főváros közvetlen vonzáskörzeteiben fordultak elő. A vidéki nagyvárosok leggazdagabb, legbefolyásosabb nagykereskedői és nagyiparosai is legfeljebb középkereskedőknek, vagy középiparosoknak tekinthetők.

A legfontosabb foglalkozási kategóriák esetében az országos megoszláshoz viszonyított részarányokat a fenti ábra igyekszik szemléletesebbé tenni. Jól látható például a köztisztviselők esetében mutatkozó jelentős alulreprezentáltság az izraelita felekezet viszonylatában. Az országos, 22·4 százalékos részarányhoz képest, az izraelita vallású hallgatók szülei között csupán 6·2 százalékot tett ki a közalkalmazotti réteg.

Ugyancsak szembetűnő, hogy mennyire kevés az altiszti sorból felemelkedni szándékozó izraelita vallású hallgatók aránya. Az altisztek 8·3 százalékos országos részarányhoz képest valóban elenyésző az az egyetlen Debrecenben tanuló, izraelita felekezetű hallgató, akinek édesapja altisztnek tekinthető.[259] Világos tehát, hogy az izraelita vallású hallgatók esetében jelentkező társadalmi mobilitás semmiképpen sem az altiszti rétegekhez köthető.

Az adatok alapján az értelmiségi rétegek az izraelita felekezetű hallgatók tekintetében 24·7 százalékos részarányt értek el, ami az országos 19·2 százalékhoz képest meglehetősen magasnak tekinthető. Az izraelita felekezet esetében tehát az értelmiségiek magasabb és az altisztek alig kimutatható aránya ellentmondani látszik az értelmiségiek fokozatos visszaszorulásával és az altisztek gyermekeinek erőteljesebb felsőoktatásba áramlásával leírható országos folyamatoknak. Jelen esetben tehát egy erősen felekezetsajátos foglalkozási szerkezettel állunk szemben.

Ezt igazolja a kiskereskedők és kisiparosok meggyőző fölénye is az izraelita felekezetű hallgatók szülei között. Debrecenben ez a foglalkozási kategória 34·6 százalékot ért el a vizsgált felekezet tekintetében, ami az egyetemi hallgatóknál országosan tapasztalható 13 százalékhoz képest valóban figyelemre méltó. Ha mindezt a köztisztviselők rendkívül alacsony részarányával vetjük egybe, akkor világossá válik, hogy a társadalmi mobilitás az izraelita felekezet esetében egészen más foglalkozási kategóriák tekintetében valósult meg, mint más felekezeteknél.

Feltűnő lehet még, hogy a tőkés, járadékos, háztulajdonos illetve magánzó kategóriájába sorolható foglalkozást folytató szülők gyermekeinek aránya megegyezett a közalkalmazotti réteg gyermekeinek arányával (6·2). Az izraelita felekezetre jellemző rendkívül sajátos foglalkozási szerkezetben tehát hasonló súllyal bírt a köztisztviselői réteg az országosan alig kimutatható (0·6) tőkés, járadékos, háztulajdonos, magánzó kategóriába sorolható réteggel.

[259] Garai István IV. éves orvostanhallgató. Édesapja Garai József posta hivatalnok.

Az izraelita felekezetre jellemző eltérő iskoláztatási stratégiával és foglalkozási szerkezettel a társadalmi mobilitás kapcsán Karády Viktor behatóan foglalkozott. Megállapítása szerint *„az alapvető egyenlőtlenségeket természetesen részben magyarázza a különböző felekezeti csoportok eltérő társadalmi összetétele, különösen a zsidóságnak (és kisebb mértékben az evangélikusoknak) a többi felekezethez képest «középosztályibb» arculata. […] a zsidók körében gyakran megfigyelhető túliskolázást bizonyos mértékig megmagyarázza, hogy gyakorlatilag hiányzott körükből a társadalmi mobilitásra képtelen parasztság, továbbá korán és magas szinten urbanizálódtak, valamint az, hogy soraikban többséget alkottak a tőkés jövedelemmel rendelkező «önálló» tulajdonos rétegek.”*[260]

Utóbbi megállapításokat eddigi vizsgálataink is igazolták, különösen ami a mezőgazdaságból élők hiányát és a tőkés jövedelmekből élő rétegek nagyobb szerepét illeti. Karády azonban felhívta a figyelmet a társadalmi mobilitásba bekapcsolódó rétegek felekezetsajátos motivációira is: *„A zsidók a felsőbb iskolázást minden jelzés szerint már igen korán a társadalmi mobilitás legfőbb eszközének tekintették, miközben a nem zsidók elsősorban azt a korlátozott funkciót tulajdonították neki, hogy újratermeli művelt csoportjaikat.”*[261]

Az izraelita felekezet sajátos társadalmi összetétele, eltérő iskoláztatási stratégiája, mobilitási törekvései azonban nemcsak a felsőoktatásra vonatkozóan érhetőek tetten. Minderre már a középiskolákra vonatkozó vizsgálatokból is következtetni lehetett. Karády Viktor a budapesti gimnazisták körében végzett a diákokat a szülők foglalkozását illetően 6, viszonylag tág csoportra osztó vizsgálatot. Ahhoz, hogy többet tudjunk mondani az izraelita felekezet középfokú és felsőfokú tanulmányok során jelentkező mobilitási hajlandóságáról, célszerű összevetni Karády budapesti gimnazistákra vonatkozó adatait, saját debreceni egyetemistákra kiterjedő kutatásaink eredményeivel. Az eltérő kategorizálás miatt ez az összehasonlítás csak a kiskereskedő, kisiparos, a köztisztviselő, a magántisztviselő, illetve az értelmiségi kategóriák esetében lehetséges.

[260] Karády Viktor: Társadalmi mobilitás, reprodukció és az iskolázás minőségi egyenlőtlenségei, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest., 1997., 114. old
[261] Uo., 116. old.

Az izraelita hallgatók megoszlása szüleik foglalkozása szerint
a középfokú és a felsőfokú oktatás szintjén (százalékban)

Szülők foglalkozása	Budapesti gimnazisták (válogatott évek 1870-1930 között)[262]	A Tisza István Tudományegyetem hallgatói (1934/35. II. félév)
Kiskereskedő, kisiparos	41·8	34·6
Értelmiségi	13·4	24·7
Köztisztviselő	7·2	6·2
Magántisztviselő	12·5	10·5

(XVIII. táblázat)

Mint látható, a társadalmi mobilitás szempontjából legfontosabbnak tekinthető foglalkozási kategóriákra vonatkozó adatok alátámasztják az izraelita felekezetű diákok szokásostól eltérő társadalmi hátterét már a gimnáziumokban is. A köztisztviselő szülőkkel rendelkezők aránya például a budapesti gimnáziumokban (7·2) mindössze 1 százalékkal haladta meg az általunk kimutatott egyetemi hallgatói részarányt. A magántisztviselők arányában is észlelhető az arányeltolódás a gimnáziumok javára, de ez természetesnek is tekinthető, hiszen nem minden gimnáziumba járó tisztviselő gyermek készült egyetemre.

Megfigyelhető ugyanakkor a kiskereskedők, kisiparosok jóval magasabb, 41·8 százalékos aránya a budapesti gimnáziumok diákjainak szülei között. Ennek oka leginkább a fővárosi zsidóság nagyobb urbanizáltságában keresendő, de szerepet játszott benne az is, hogy a kereskedő és iparos családok gimnáziumokba járó gyermekei nem feltétlenül tanultak tovább egyetemeken vagy főiskolákon. Gyakran az érettségi megszerzését követően szüleik nyomdokaiba léptek. Figyelemre méltó azonban, hogy még azok az izraelita felekezetű családok is ügyeltek arra, hogy gimnáziumot végezzen a gyermekük, akik nem szánták őket értelmiségi pályára.

Az értelmiségi rétegek aránya a budapesti gimnáziumokban mindössze 13·4 százalékot tett ki, míg később Debrecenben már 4 hallgatóból 1 értelmiségi szülők gyermeke volt. Mindez azt látszik igazolni, hogy az izraelita felekezethez tartozó értelmiségi családok nagyon ügyeltek gyermekeik taníttatására, s nem elégedtek meg azzal, hogy érettségit adnak a kezükbe. A értelmiségi szülők gyermekei tehát a gimnázium elvégzését követően nagyon nagy arányban tanultak tovább valamelyik egyetemen.

[262] Karády Viktor: Társadalmi mobilitás, reprodukció és az iskolázás minőségi egyenlőtlenségei, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest., 1997., 115. old. Az 1. táblázat vonatkozó adatai.

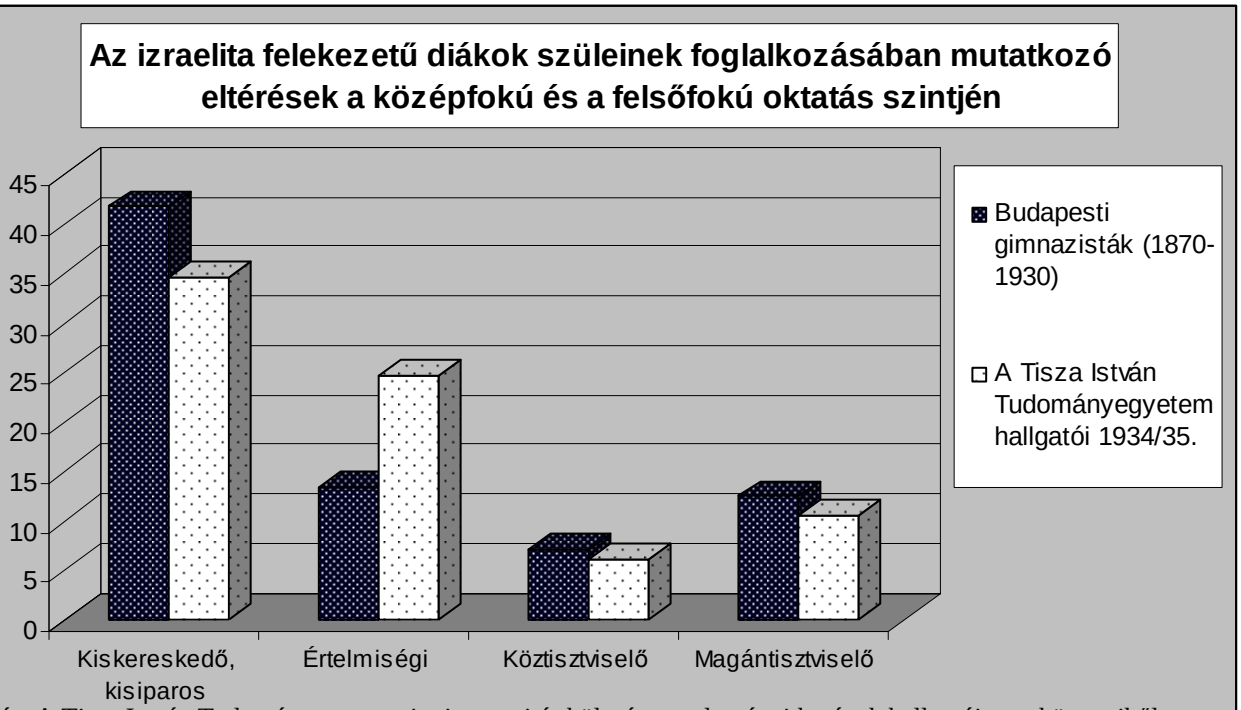

Forrás: A Tisza István Tudományegyetem jogi, orvosi és bölcsészettudományi karának hallgatói anyakönyveiből összegyűjtött, csoportosított és kiszámított adatok. Valamint: Karády Vikror: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest., 1997., 115. old. Az 1. táblázat vonatkozó adatai.

(XIII. ábra)

Mindebből leszűrhető, hogy az izraelita felekezetű fiatalok esetében a társadalmi mobilitás a megszokottól egészen eltérő csatornákon keresztül valósult meg. Esetükben nem az értelmiségi rétegek helyére beáramló, zömmel altiszti csoportok érdemelnek figyelmet, hanem leginkább a magasabb tanulmányokra törekvő kiskereskedő, kisiparos, illetve értelmiségi rétegek. Ahogy az eltérés legfontosabb okára Karády Viktor is rámutatott: *„Az iskolázás révén megvalósuló mobilitási stratégia avagy a tudástőke növekvő felhalmozódása jellemezte a zsidókat, a keresztények körében viszont továbbra is bizonyos reprodukciós irányzat érvényesült.”*[263]

A fő folyamatok feltárása után időszerű vizsgálatunkat a tudománykarokra is kiterjeszteni. Adataink alapján megállapítható, hogy Debrecenben az izraelita felekezetű hallgatók az 1934/35-ös tanévben leginkább orvosi és jogi tanulmányokat folytattak. A bölcsészettudományi kar jóval kisebb arányban vonzott izraelita hallgatókat.

A szülők foglalkozását illetően a kari megoszlások azt mutatják, hogy a jogtudományi karon a kiskereskedők, kisiparosok aránya rendkívül magas, 38·9 százalékos volt.[264] Az, hogy

[263] Karády Viktor: Társadalmi mobilitás, reprodukció és az iskolázás minőségi egyenlőtlenségei, In.: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest., 1997., 116. old

[264] Karády Viktor a Bécsi Tudományegyetemen tanuló izraelita felekezetű hallgatókra vonatkozóan végzett vizsgálata a kereskedő szülőkkel rendelkezők 40·9, míg a kézműves szülőkkel rendelkezők 7·8 százalékos arányát mutatta ki a jogi karon. A hallgatók 10·7 százaléka pedig tőkés származású volt. – Karády Viktor: Egyetemi világváros a századvégen: a bécsi diákság és a közép-európai felsőoktatás nemzetközi piaca (1880-

a szóban forgó kategória esetében a jogtudományi karon találkozunk a legnagyobb részaránnyal azért sem meglepő, hiszen a kiskereskedők, kisiparosok mindennapi életéhez hozzátartoztak kisebb-nagyobb peres ügyek. Nem lehet csodálkozni azon, ha gyermekeiket leginkább jogi pályára igyekezték adni. Az értelmiségi szülőkkel rendelkező joghallgatók is a kari hallgatóság 21·1 százalékát tették ki, ami magasnak tekinthető ugyan, de az adott felekezet tekintetében mind az orvostanhallgatók, mind a bölcsészek részarányától elmaradt. Feltűnő, hogy a köztisztviselő családok gyermekeinek aránya a joghallgatók 5 százalékát sem érte el (4·5), ami arra enged következtetni, hogy az izraelita felekezetű közalkalmazottak gyermekeiket elsősorban nem jogásznak szánták. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy Debrecenben mindhárom munkás származású izraelita hallgató jogi tanulmányaitól várta a felemelkedést.

Az orvostudományi kar izraelita hallgatóinak társadalmi háttere a joghallgatókhoz képest jelentős eltéréseket mutatott. A kiskereskedő, kisiparos szülőkkel rendelkező hallgatók 34·6 százalékos aránya elmaradt ugyan a hasonló státusú joghallgatókétól, de körükben minden negyedik hallgató értelmiségi családból származott.[265] Az izraelita orvostanhallgatók szüleinek foglalkozási szerkezetére olyan sajátosságok is rányomták a bélyegüket, mint például a köztisztviselők (11·6), és a nagy- és középkereskedők, illetve iparosok (9·6) feltűnően magas aránya. Különösen a köztisztviselők esetében meglepő ez a részarány. Ugyancsak az orvostanhallgatók körében volt a legmagasabb a tőkés, járadékos, háztulajdonos, illetve magánzó kategóriába sorolható szülőkkel rendelkező izraelita hallgatók aránya is (7·7). Az adatok alapján jól látható, hogy mindez leginkább a kisbirtokos és a magántisztviselő réteg rovására alakult így. A Tisza István Tudományegyetem izraelita felekezetű orvostanhallgatói között mindössze 3 magántisztviselő, és 1 kisbirtokos családból érkező diák volt jelen az 1934/35-ös tanévben.

A bölcsészettudományi kar izraelita vallású hallgatóival kapcsolatban leginkább erősen értelmiségi jellegükre lehet felhívni a figyelmet. 8 hallgató, vagyis a karon tanuló 20 izraelita diák 40 százaléka értelmiségi szülőkkel rendelkezett.[266] Leginkább tehát az

---

1900), In: Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 2000., 302. old. A 3. táblázat adatai.

[265] Karády Viktor a Bécsi Tudományegyetemen tanuló izraelita felekezetű orvostanhallgatókra vonatkozóan végzett vizsgálata a kereskedő szülőkkel rendelkezők 49·5, míg a kézműves szülőkkel rendelkezők 5·3 százalékos arányát mutatta ki. A hallgatók 9·9 százaléka pedig tőkés származású volt. – Karády Viktor: Egyetemi világváros a századvégen: a bécsi diákság és a közép-európai felsőoktatás nemzetközi piaca (1880-1900), In: Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 2000., 302. old. A 3. táblázat adatai.

[266] A Bécsi Tudományegyetemen tanuló izraelita bölcsészhallgatók 6·6 százalékának orvos, 3·5 százalékának jogász, míg 11·1 százalékának egyéb szellemi foglalkozású szülője volt. A hallgatók 43·9 százaléka származott kereskedelemmel foglalkozó családból. – Karády Viktor: Egyetemi világváros a századvégen: a bécsi diákság és

értelmiségi családoknak a számára jelentett értéket a bölcsészettudományok által képviselt klasszikus műveltség. Jól látszik, hogy a gazdasági szempontokat jobban szem előtt tartó kiskereskedő, kisiparos családok mennyire idegenkedtek a gyakorlati élettől távolabb eső humántudományoktól. Debrecenben mindössze 3 kiskereskedő, kisiparos szülővel rendelkező izraelita felekezetű hallgató folytatott tanulmányokat a bölcsészettudományi karon. Az eddigieken túlmenően megemlíthető még, hogy a bölcsészhallgatók között viszonylag magas, 20 százalékos arányt tettek ki a magántisztviselő szülővel rendelkező izraeliták is.

Ha az izraelita felekezetű hallgatók kari megoszlásáról elmondottakat az egyes tudománykarokra vonatkozó összesített adatokkal vetjük egybe, akkor is tehető néhány fontos megjegyzés. Ehhez ad támpontot az alábbi táblázat.

A hallgatók kari megoszlásában jelentkező főbb eltérések az izraelita felekezet tekintetében Debrecenben (1934/35)

Szülők foglalkozása	Orvostudományi kar	Izraelita orvostanhallgatók	Jog- és államtudományi kar	Izraelita joghallgatók
Köztisztviselő	19·1	11·6	22·7	4·5
Értelmiségi	21·5	25·0	21·2	21·1
Kiskereskedő, kisiparos	18·5	34·6	16·2	38·9
Altiszt	7·4	1·9	7·9	—
Kisbirtokos	9·4	1·9	7·6	4·5

(XIX. táblázat)

Mint látható, a fenti táblázat az orvostudományi és a jogtudományi kar hallgatóinak megoszlását az adott kar izraelita felekezetű hallgatóinak megoszlásával veti egybe.[267] Az adatok alapján megállapítható, hogy a szülők foglalkozását illetően az izraelita felekezet sajátosságai minden eddiginél jobban nyomon követhetőek. Az alábbi ábrán is jól látható, hogy a kari átlagokhoz képest mennyivel alacsonyabb az izraelita felekezet esetében az altisztek és a kisbirtokosok aránya, mint ahogy a kiskereskedő, kisiparos réteg jelentős felülreprezentáltsága is rendkívül impozánsan megmutatkozik.

a közép-európai felsőoktatás nemzetközi piaca (1880-1900), In: Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 2000., 302. old. A 3. táblázat adatai.

[267] A bölcsészettudományi karon tanuló izraelita vallású hallgatók aránya annyira elenyésző volt, hogy vizsgálódásainkat a joghallgatókra és az orvostanhallgatókra fókuszáljuk.

A köztisztviselő szülőkkel rendelkező hallgatók esetében is jól kimutatható, hogy az egyes karokon alacsonyabb részarányokat képviseltek az izraelita vallású hallgatók körében, de a jogi és az orvosi karon ez az eltérés korántsem volt egyforma. Míg a jogtudományi karon a hallgatóság 22·7 százaléka volt köztisztviselő származásúnak tekinthető, addig az izraeliták körében már csak 4·5 százalékról volt elmondható ugyanez. Az orvostudományi kar esetében a részarányok jóval közelebb estek egymáshoz. A köztisztviselők aránya itt elve alacsonyabb, 19·1 százalékos volt, de a kar izraelita felekezetű hallgatóinak is 11·6 százaléka közalkalmazott családból származott.

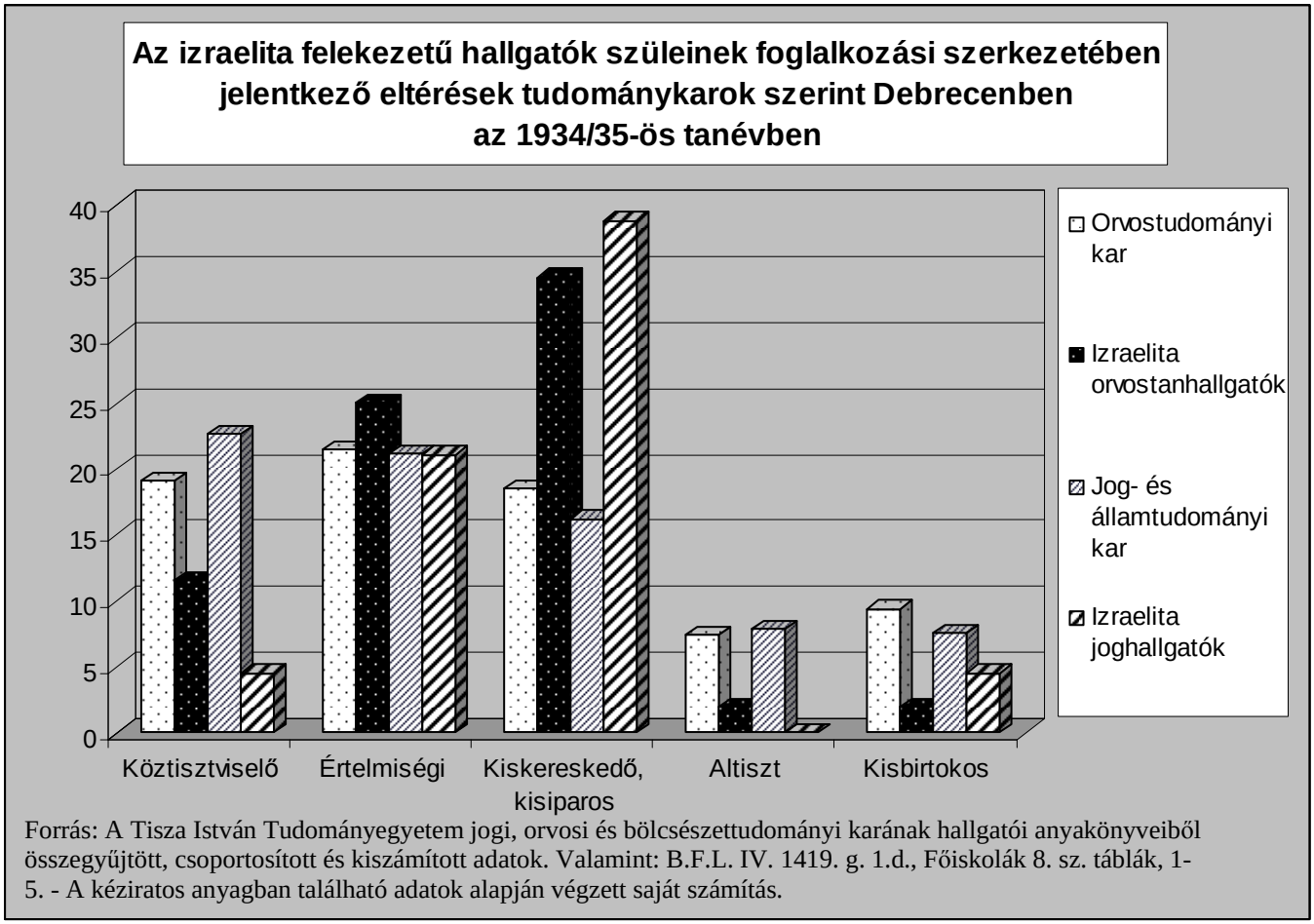

Forrás: A Tisza István Tudományegyetem jogi, orvosi és bölcsészettudományi karának hallgatói anyakönyveiből összegyűjtött, csoportosított és kiszámított adatok. Valamint: B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 8. sz. táblák, 1-5. - A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XIV. ábra)

Az értelmiségi szülőkkel rendelkező hallgatókkal kapcsolatban leginkább azt érdemes kiemelni, hogy míg a jogtudományi karon az izraeliták körében mutatkozó részarány nagyjából megegyezett a kari részarányokkal, addig az orvostudományi kar esetében az izraelita felekezetű hallgatók jelentősebb értelmiségi származása mutatható ki. Tehát az izraelita felekezetű orvostanhallgatók tekintetében a kimutatható 25 százalékos értelmiségi származás az adott felekezet esetében megmutatkozó értelmiségi önreprodukció magasabb fokára utal.

Ezzel vizsgálódásunk végére értünk. Az izraelita felekezetű hallgatók szüleinek foglalkozási szerkezete számos sajátosságra hívta fel a figyelmet. A felekezeti jelleg és a foglalkozási összetétel között fennálló összefüggések tehát egyértelműen kimutathatóak voltak. Az izraelita felekezet tekintetében a vallás és a foglalkozási szerkezet között fennálló párhuzamra Karády Viktor is rávilágított, amikor akadémiai székfoglalójában kifejtette, hogy *„a zsidó vallási fegyelem, intellektualizmus és önkontroll számos szekuralizált vetületét megtalálni a vállalkozó polgárság és a szabadértelmiség munkamoráljában, szakmai etikájában, gazdasági racionalizmusában, mely a magyarországi zsidóság egyedülállóan gyors társadalmi felemelkedésének minden bizonnyal egyik zálogát képezte.*"[268]

Az izraelita felekezetű hallgatók társadalmi megoszlásának vizsgálata egyértelműen igazolta a feltevéseket. Tanulmányunkkal remélhetőleg hozzájárultunk a két világháború közötti felekezetsajátos társadalmi mobilitásra, valamint az izraelita felekezet foglalkozási szerkezetére, tanulmányi szokásaira vonatkozó ismereteink kiszélesítéséhez. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy következtetéseinket kizárólag az 1934/35-ös tanév második félévében a Tisza István Tudományegyetemen tanuló, izraelita felekezetű hallgatókra vonatkozó kutatómunkánkra alapoztuk. A kimutatott felekezeti sajátosságok, jellegzetességek feltehetően országos tendenciákat tükröznek, de mindezt csak egy szélesebb időintervallumra és több felsőoktatási intézményre kiterjedő, hasonló szempontokat szem előtt tartó vizsgálat támaszthatná csak alá. Nem szabad ugyanis elfelejtkezni arról, hogy az országos jelenségek helyi szinten kisebb-nagyobb eltéréseket, módosulásokat rejthetnek magukban.

---

[268] Karády Viktor: Felekezet, rétegződés és mobilitás: Az egyenlőtlen modernizáció néhány kulcskérdése a magyar társadalomtörténetben. Akadémiai székfoglaló. 1994. december 7., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997., 22. old. — Ezzel kapcsolatban itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy Gyáni Gábor 1997-ben a BUKSZ hasábjain Karádynak az Eredei-féle kettős társadalmi struktúrára épített modernizációs elméletét komoly bírálatban részesítette. Egyebek mellett a zsidóság csoportsajátos tulajdonságairól állítottakat kérdőjelezte meg: *„De vajon történetileg igazolható-e a tézis, mely szerint a mindenekelőtt «a szabadpiacon érvényesíthető vállalkozói készségek és erények a magyarországi zsidóság mintegy eredeti kollektív tulajdonságait képezték?»"* — Gyáni Gábor: Polgárosodás, mint zsidó identitás. In: BUKSZ 1997/3. szám, 269. old.
Karády Viktor 1998-as válaszában azzal utasította el az érvelést, hogy *„a hagyományos életmóddal induló zsidóságnak a modernizációs mobilitásra való esélyeit (írásbeliség, felekezeti intellektualizmus, gazdasági racionalitás stb.) akkor is bizonyítani lehet, ha ezek modernizációs hatásainak kibontakozását […] a vallásosság behatárolta."* — Karády Viktor: Zsidó és nem zsidó polgárosodás? Válasz Gyáni Gábornak. In: BUKSZ 1998/1. szám, 15. old.
A vita Gyáni Gábor viszontválaszával (Forráskritika és bizonyítás. Viszontválasz Karády Viktornak. In: BUKSZ 1998/1. szám, 20-27. old.) sem jutott nyugvópontra, s csak további alapos kutatásoktól várható a kérdés megnyugtató rendezése.

VII. Az egyetemi hallgatóság szociális helyzete az 1930-as évek közepén

Az egyetemi hallgatóság szociális helyzetének fontosságát már a vizsgált korszakban is felismerték az azzal foglalkozó szakemberek. Magyary Zoltán 1929-es, Klebelsbergnek írt memorandumában arról írt, hogy a számtalan erőfeszítés ellenére az egyetemi hallgatóság szociális helyzetéből adódó problémát nem sikerült tartósan megoldani: *„A diáknyomor még mindig tart. Bár nagyszámú diákjóléti intézmény jött létre és sokféle kedvezmény szolgál minden évben az ifjúság támogatására, a nyomor és a megélhetés gondjai ennek dacára sokakra nézve még mindig nagyok […]”*[269]

Szandtner Pál, a szegedi diákjóléti intézményrendszer kidolgozója a legfőbb veszélyforrást a szociális körülmények és a tanulás hatékonysága közötti összefüggésben, valamint az állandó egzisztenciális bizonytalanságban élő hallgatók politikai radikalizálódásában vélte felfedezni. Mint az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson is kifejtette: *„Amennyire nem sötétebb főiskolai diákjaink szociális helyzetének iménti képe a valóságnál, annyira nem csodálkozhatunk azon, hogy ifjaink vázolt körülményei között az egyetemi oktatás a professzorok legjobb hozzáértése mellett is csak közepes eredményeket mutat fel, az egyetemi nevelés pedig szinte egészen eredménytelen. Abban a szegénységben és szomorú környezetben, melyben diákjaink legnagyobb hányada él, a netán otthonról hozott finomabb lelkület eldurvul, a hazulról hiányzó úri kvalitások meg nem szerezhetők, mert a legtöbbször meg sem ismerhetők, a tehetség pedig, ha van, egészséges ambícióiban megbénítva vagy igénytelenné lesz az igénytelenekkel és elsorvad, vagy elégedetlenné az elégedetlenkedőkkel és felforgató eszmék szolgálatába szegődik.*”[270]

Az egyetemi hallgatóság szociális körülményeinek javítását célzó állami és helyi szintű erőfeszítések azonban az idő előrehaladtával egyre komolyabb eredményeket tudtak felmutatni. Elég itt a hallgatók széles körét érintő tandíjmentességi rendszerre, vagy az egyetemeken működő diákjóléti intézmények egyre bővülő hálózatára gondolni. Az egyre

[269] Magyary Zoltán: Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában, Budapest, 1929.[Továbbiakban: Magyary, 1929.], 6. old.

[270] Szandtner Pál: Az egyetemi ifjúság tanulmányi és szociális helyzete és az egyetemi reform. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 267. old.

szervezettebbé és hatékonyabbá váló diáksegélyezés valódi hatását azonban meglehetősen nehéz megragadni. Még megbecsülni is lehetetlen például azoknak a hallgatóknak a számát (és hallgatóságon belüli arányát!), akik a tandíjmentesség rendszere, vagy a diákjóléti intézmények tevékenysége nélkül egészen biztosan nem szerezhettek volna egyetemi diplomát. Ugyancsak nehéz lenne becslésekbe bocsátkozni a tekintetben is, hogy diáksegélyezés rendszerével milyen mértékben éltek vissza az arra nem feltétlenül szoruló diákok.

Kimutatható viszont az, hogy az 1930-as évek derekán milyen szociális helyzetben lévő hallgatók jártak hazánk egyetemeire. Az 1934/35-ös tanévre vonatkozó adatok azért is szolgálhatnak fontos támpontként a diáksegélyezési rendszer hatékonyságát illetően, mivel ekkorra, a több, mint másfél évtizedes múltra visszatekintő diákjóléti intézményhálózat már mindenütt elérte végső, vagy ahhoz közeli formáját.[271] Az egyetemi hallgatóság szociális helyzetének vizsgálata tehát nemcsak a korabeli magyar társadalomról mutat cseppet sem elhanyagolható képet (családi körülmények, étkezés, lakáshelyzet, a tanulmányok megszakításának okai stb.), de szinte az egyetlen lehetőséget kínálja arra, hogy a diákjóléti intézményrendszer létjogosultságáról, elért eredményeiről számot adjunk.

Az alábbi vizsgálatok alapjául szintén az Országos Tanügyi Iratok gyűjteményében talált feldolgozási táblák szolgálnak. Az alapul vett 1934/35-ös tanév ez esetben is kimerítő mintaévnek bizonyul, hiszen számos egyedülálló kimutatás áll rendelkezésre erre a tanévre vonatkozóan.

Elsőként az egyetemi hallgatók családi viszonyait célszerű megvizsgálni, hiszen már ez is sokat elárul azokról a körülményekről, melyek a felsőfokú tanulmányok folytatását nagyban befolyásolták.

[271] A diáksegélyezés, a diákszociális munka gondolata az első világháború után terjedt el Magyarországon, összefüggésben a rendkívül nehéz anyagi helyzetben lévő fiatalság egyetemekre özönlésével. Ahogy Magyary Zoltán 1929-ben, az egyetemi ifjúság szociális gondoskodásáról készített memorandumában írta: „*Ez volt a kezdete annak az időnek, amelyben az egyetemi diákszociális probléma Magyarországon a mai értelemben fellépett.*” — Magyary, 1929., 1. old. — A két világháború közötti időszakhoz mérhető diákjóléti tevékenységről a dualizmus idején tehát nem beszélhetünk. Mint azt Rudai Rezső is kifejtette 1939-ben: „*A világháború előtti évtizedekben az egyetemi diákság szociális gondozása ismeretlen volt. Az erős családi vagy vagyoni alap és a tehetség volt a társadalmi emelkedés szelekciós emeltyűje. Ennek megfelelően a tanulás lehetősége nyitva állott azok előtt, akik a tanulás terhét elbírták […]*” — Rudai Rezső: Diákszociális gondoskodás. In: A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. (Szerk.: Martonffy Károly) Budapest, 1939., 1016. old.

1. Az egyetemi hallgatók családi viszonyai

Az egyetemi hallgatóság családi viszonyait tekintve elsőként az a kérdés merül fel, hogy mennyire teljes, vagy milyen népes családokból kerültek ki a korszak egyetemistái. A hallgatók szociális körülményeit is nagyban meghatározta, hogy szüleik hány gyermek neveléséről gondoskodtak, valamint, hogy ezek a diákok milyen mértékben számíthattak szüleik támogatására.

Különösen azok a hallgatók voltak nehéz helyzetben, akiknek több testvérük volt, s taníttatásuk, valamint testvéreik felnevelése együttesen meghaladta a család teherbíró képességét. Ugyancsak rendkívül nehéz lehetett felsőfokú tanulmányokat folytatniuk az árváknak és a félárváknak is. Külön is érdemes szemügyre venni itt azokat a hallgatókat, akik hadiárváknak számítottak. Nem hagyható figyelmen kívül azonban a hadirokkant apákkal rendelkezők száma sem. Mint az az alábbi táblázatokból is világosan kitűnik, az egyetemi hallgatóság jelentős részének családi viszonyai távol álltak az ideálistól.

Az egyetemi hallgatók a szociális helyzetet meghatározó családi körülmények tekintetében 1934/35-ben[272]

Egyetemek	Atyja nem él	Anyja nem él	Teljesen árva	Hadiárva	Atyja hadirokkant	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	16·9 830	6·1 302	2·9 142	5·0 246	5·7 283	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen	19·9 263	5·4 72	2·6 34	4·1 54	6·3 83	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	19·3 293	5·3 80	1·8 28	5·3 81	5·6 85	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	20·0 309	5·9 92	2·7 42	5·7 88	7·4 114	100·0 1545
József Nádor Műszaki és	17·2	7·1	2·6	4·0	6·7	100·0

[272] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	413	171	63	96	160	2401
Mindösszesen	18·0 2108	6·1 717	2·6 309	4·8 565	6·2 725	100·0 11.705

(I. sz. táblázat)

Az egyetemi hallgatóság családi körülményeire vonatkozó adatokból világosan látszik, hogy hazánk egyetemeire az 1930-as évek közepén mennyire nehéz helyzetben lévő hallgatók jártak. Az egyetemi hallgatóság 18 százalékának az édesapja, több mint 6 százalékának pedig az édesanyja nem élt már. Teljesen árvának 309 hallgató számított, vagyis a hallgatóság 2·6 százaléka. A korabeli felmérések külön tartották nyílván a sok szempontból kiszolgáltatott hadiárvákat (4·8), valamint a hadirokkant szülőkkel rendelkezőket (6·2) is.[273] Mindez rendkívül szomorú képet fest a gazdasági válság hatásaitól is sújtott hallgatóság jelentéktelennek nem nevezhető csoportjairól.

Az édesapjukat korán elveszített hallgatók aránya különösen a vidéki egyetemeken volt nagyon magas. Pécsett a hallgatók 19·3, Debrecenben 19·9, míg Szegeden kereken 20 százaléka tartozott ide. Ez azt jelenti, hogy Szegeden és Debrecenben minden 5-ödik hallgató apátlan árvának számított. Az édesanyjukat nélkülözni kénytelen hallgatók viszont éppen Budapesten voltak többen. A Pázmány Péter Tudományegyetemen a hallgatók több mint 6 százaléka, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen pedig több mint 7 százaléka elveszítette az édesanyját. A teljesen árvák aránya pedig Pécs kivételével mindenütt az országos átlag felett alakult. A hadiárvák nagyobb arányban a Pázmányon (5·0), a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen (5·3) valamint a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen (5·7) folytattak tanulmányokat. A szintén hatalmas megrázkódtatáson keresztül ment hadirokkant szülővel rendelkező hallgatók Debrecenben (6·3), Budapesten a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (6·7), valamint Szegeden (7·4) tanultak az országosnál nagyobb arányban.

[273] Az egyetemi kedvezmények (tandíj és más szociális juttatások) odaítélésénél ezek a hallgatók megkülönböztetett figyelmet élveztek. Mint arra Bobula Ida is rámutatott a diákszociális kérdés rendezéséről írott tanulmányában: *„Harmadik szempontunk a köz kötelessége kell, hogy legyen. Sokat vitatott kérdés, hogy tekintetbe vegyük-e a szociális válogatásnál a köz tartozásait, — hősi halottak, rokkantak, menekültek, köztisztviselők gyermekeivel szemben. Nagyon méltányos, hogy azok a gyermekek, akiknek szülei életüket vagy vagyonukat áldozták a hazáért, előnyben részesüljenek — és pedig különösen akkor, ha diplomás szülők gyermekei. Hiszen ha a hadiárva atyja nem esett volna el, akkor tanítatta volna gyerekét! A köz tartozik ennek a gyereknek a tanulási lehetőséggel."* — Bobula Ida: Diákszociális kérdés és szellemi proletariátus. In: Társadalomtudomány, (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1928/6-8. szám, 381. old.

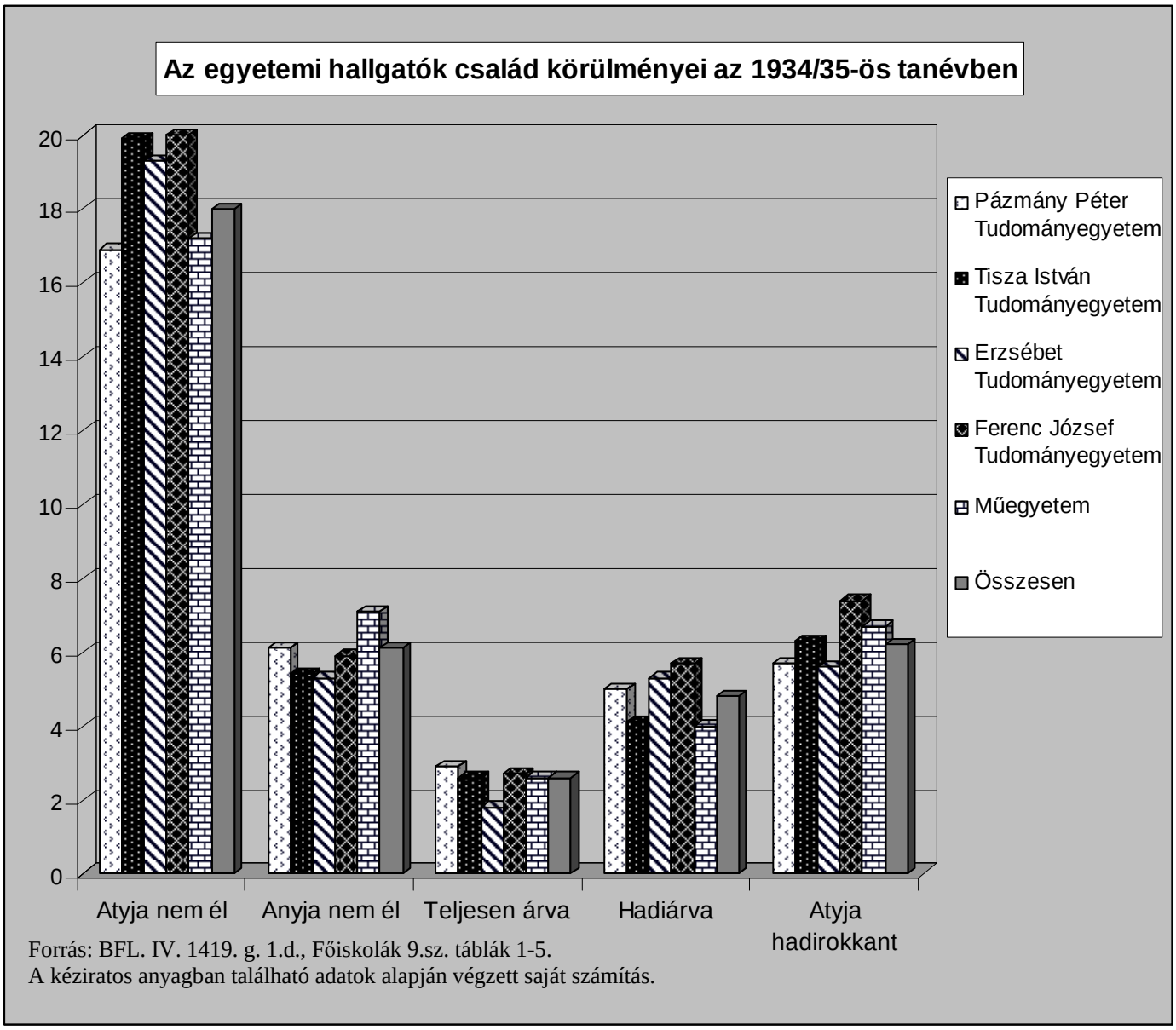

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(I. sz. ábra)

Mindebből arra következtethetünk, hogy hazánk egyetemi hallgatóságának jelentős része hatalmas lelki megpróbáltatásokkal a háta mögött folytatott felsőfokú tanulmányokat. Különösen a vidéki egyetemek, közülük is leginkább Szeged emelkedett ki. Itt tanultak ugyanis országban a legnagyobb arányban a hadiárvák, az édesapjukat elveszített, valamint a hadirokkant apákkal rendelkező hallgatók is. Ennek a helyzetnek a kezelése nem kevés erőfeszítést és türelmet igényelt a Ferenc József Tudományegyetem minden, — a hallgatók iránt felelősséget érző — oktatójától. A tudománykarok szerinti bontást a szomorú családi körülmények esetében is célszerű azonban elvégezni, hogy megtudjuk, mely tudománykarok hallgatósága volt a leginkább kiszolgáltatott helyzetben.

Az egyetemi hallgatók családi körülményei az 1934/35-ös tanévben tudománykarok szerint[274]

Egyetemek karok szerint	Atyja nem él	Anyja nem él	Teljesen árva	Hadiárva	Atyja hadirokkant	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)						
Római katolikus hittudományi kar	19·9 30	6·6 10	6·6 10	10·6 16	5·3 8	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	13·9 289	6·5 135	2·3 48	3·8 78	5·0 103	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	25·8 31	7·5 9	12·5 15	7·5 9	2·5 3	100·0 120
Orvostudományi kar	17·2 172	5·6 56	1·8 18	6·0 60	8·5 85	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	19·5 280	5·7 82	3·1 44	5·4 77	5·6 80	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	19·6 28	7·0 10	4·9 7	4·2 6	2·8 4	100·0 143
Összesen	16·9 830	6·1 302	2·9 142	5·0 246	5·7 283	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)						
Református hittudományi kar	21·1 39	7·6 14	2·2 4	6·5 12	7·0 13	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	20·4 111	3·1 17	2·2 12	3·3 18	4·8 26	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	11·1 1	—	11·1 1	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	16·8 50	7·0 21	2·0 6	4·7 14	7·4 22	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	21·8 62	7·0 20	3·9 11	3·5 10	7·7 22	100·0 284
Összesen	19·9 263	5·4 72	2·6 34	4·1 54	6·3 83	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)						
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	25·9 30	6·0 7	1·7 2	10·3 12	6·0 7	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	19·8 175	5·3 47	2·4 21	5·5 49	5·1 45	100·0 883

[274] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Államszámviteltan tanfolyam	22·2 2	11·1 1	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	17·6 65	5·9 22	0·5 2	3·8 14	7·0 26	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	14·7 21	2·1 3	2·1 3	4·2 6	4·9 7	100·0 143
Összesen	19·3 293	5·3 80	1·8 28	5·3 81	5·6 85	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)						
Jog- és államtudományi kar	18·7 157	7·0 59	2·5 21	5·4 45	7·5 63	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	25·0 2	—	12·5 1	12·5 1	—	100·0 8
Orvostudományi kar	18·1 60	5·1 17	1·2 4	6·3 21	9·3 31	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	27·7 48	4·0 7	4·0 7	7·5 13	5·8 10	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	23·6 33	3·6 5	2·9 4	4·3 6	5·7 8	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	17·0 9	7·5 4	9·4 5	3·8 2	3·8 2	100·0 53
Összesen	20·0 309	5·9 92	2·7 42	5·7 88	7·4 114	100·0 1545

(II. sz. táblázat)

Az édesapjukat elveszített hallgatók tekintetében a karok szerinti megoszlás azt mutatja, hogy Szegeden a különösen magas arányszám hátterében főként a bölcsészettudományi (27·7) és a természettudományi kar (23·6) állt. Szintén nagyon magas volt a részarányuk az Erzsébet Tudományegyetem Sopronban működő evangélikus hittudományi karán (25·9), valamint Debrecenben a bölcsészettudományi (21·8) és a református hittudományi karon (21·1). A Pázmány esetében ugyancsak a hittudományi (19·9) és a bölcsészettudományi kar (19·5) emelhető ki. Mindez azt mutatja, hogy az édesapjukat elveszített hallgatók leginkább a hittudományi és bölcsészettudományi karokon fordultak elő, s a hallgatóság igen nagy részét tették ki.

Az édesanyjukat elveszített hallgatók a legnagyobb arányban a debreceni Tisza István Tudományegyetem református hittudományi karán (7·6) tanultak. E tekintetben nem sokkal maradt el ettől a debreceni orvostudományi és bölcsészettudományi, valamint a szegedi jogtudományi kar (egyaránt 7·0) sem. Az Erzsébet Tudományegyetemen ebben az esetben is az evangélikus hittudományi kar (6·0), míg a Pázmány Péter Tudományegyetemen a római katolikus hittudományi (6·6) valamint a jog- és államtudományi kar (6·5) emelkedett ki. A vizsgált szempontból tehát ugyancsak a hittudományi karok szerepét érdemes megjegyezni.

Teljesen árvának a Pázmány Péter Tudományegyetem hittanhallgatóinak 6·6 százaléka számított. Ez a részarány messze a legmagasabb volt az országban. Az ugyancsak magas részarányt mutató budapesti bölcsészettudományi karon is csupán 3·1 százalék mutatható ki. A vidéki egyetemek tekintetében főként a szegedi (4·0) és a debreceni bölcsészettudományi karra (3·9) kell felhívni a figyelmet. Mindkét tudománykarról elmondható, hogy nemcsak az adott egyetemen képviselte a legmagasabb részarányt, de országos viszonylatban is nagyon magas volt a kari hallgatóságot tekintve a teljesen árvák aránya. Pécsett a jogi karon tanult a legnagyobb arányban teljesen árvának számító hallgatóság, de ez a 2·4 százalék alatta maradt az országos részaránynak. A budapesti hittudományi kar mellett tehát a szegedi és a debreceni bölcsészettudományi karok voltak azok, melyek komolyan szembe kellett nézzenek a leginkább kiszolgáltatott, szülői támogatás nélkül tanulmányokat folytató hallgatók jól érzékelhető tömegének problémájával.

A hadiárvák arányát tekintve még egyszerűbb kép tárul elénk. A hittudományi karok ugyanis e tekintetben mindenütt nagy többségben voltak. A Pázmányon a kari hallgatóság 10·6, az Erzsébet Tudományegyetemen 10·3, míg a Tisza István Tudományegyetemen 6·5 százaléka volt hadiárvának tekinthető. Mellettük nagyobb arányban tanultak még hadiárvák a budapesti (6·0) és debreceni orvostudományi karon (4·7). Pécsett pedig a jogi kar volt az, ahol még a hallgatóság jelentősebb arányát (5·5) tették ki a hadiárvák. Szegeden, ahol hittudományi kar nem működött, főként a bölcsész (7·5) és az orvostanhallgatók között (6·3) fordultak elő olyan hallgatók, akik édesapjukat még a háború következtében veszítették el.

A hadirokkant apákkal rendelkező hallgatók sorsa sem volt könnyű, hiszen szüleik nem hogy segítséget nem tudtak nyújtani tanulmányaikhoz, de gyakran maguk is segítségre szorultak. Mindez, — főként a gazdasági válság idején — nagyon megnehezíthette a boldogulást. Ennek ellenére, Szegeden az orvostudományi kar hallgatóinak 9·3, míg a jogtudományi kar hallgatóinak 7·5 százaléka úgy folytatott tanulmányokat, hogy közben hadirokkant édesapjáról is gondoskodnia kellett. Feltehetően ebben a részarányban tükröződik azoknak a szegedi, vagy környékbeli fiataloknak a jelenléte is, akik éppen azért jártak Szegeden egyetemre, hogy rokkant szüleikkel is törődhessenek. A hadirokkant apákkal rendelkező hallgatók aránya azonban a Pázmány orvostudományi karán is 8·5 százalékot tett ki, ami az országban a második legmagasabb részaránynak számított. Debrecenben a bölcsészettudományi (7·7) és az orvostudományi (7·4), míg Pécsett az orvosi (7·0) és az evangélikus hittudományi kar (6·0) emelhető ki e tekintetben. A hadirokkant apákkal rendelkező hallgatók esetében tehát, leginkább az orvostudományok iránt megmutatkozó

fokozottabb érdeklődés figyelhető meg, ami egyértelműen a világháború családi tragédiáinak, a gyermekek pályaválasztására is kiható következményeiről tanúskodik.

Összefoglalva kijelenthető, hogy a magyar társadalom jól láthatóan még az 1930-as évek derekára sem heverte ki az első világháború következményeit. Az árvák, a félárvák, a hadiárvák, a rokkantak a társadalom minden szintjén jelen voltak. Az sem tekinthető véletlennek, hogy a különböző testi és lelki megpróbáltatásokon keresztül ment fiatalság pályaválasztásában kiemelt szerep jutott a hittudományoknak. Az egyetemi ifjúságnak az a része, mely a legsúlyosabban érezte (hadirokkant szülők esetében nap mint nap látta) a háború szörnyűségeit, bizonyítható módon a hittudományok, a teológia felé orientálódott. Ez a sokat próbált fiatalság tehát egyértelműen az egyházban kereste a társadalmi felemelkedés útját.

Ugyancsak feltűnő, hogy a legnehezebb családi körülmények között élő hallgatók között nagyobb érdeklődés mutatkozott még az elmélyülést és sok olvasást igénylő bölcsészettudományok iránt. Az sem lehet a véletlen számlájára írni, hogy a hadiárvák és a hadirokkant apák gyermekei esetében pedig az orvostudományok voltak azok, melyek előtérbe kerültek. Feltehetően ők voltak azok az egyetemi hallgatók, akik a legközelebbről látták és ismerték az emberi szenvedést.

A fentiek alapján tehát elmondható, hogy azok a hallgatók, akik valamelyik eddig tárgyalt csoportba voltak sorolhatók, nagyon nehéz körülmények között élhették mindennapjaikat. A lelki teher mellett a megélhetés is komoly gondot okozhatott a számukra, mivel szüleik támogatására nem, vagy nem teljes mértékben számíthattak. A hallgatói társadalom nagyobbik részének szociális körülményeiről azonban az eddigiek nem sokat árultak el. Az is súlyos helyzetbe hozhatott ugyanis egy hallgatót, ha családja túl sok gyermekről kellett gondoskodjon, s így egyetemi tanulmányainak költségeit nem tudta megfelelően fedezni. Az alábbi táblázat az egyetemi hallgatóságról a testvérek számát alapul véve igyekszik képet alkotni.

Az egyetemi hallgatók megoszlása testvéreik száma szerint 1934/35-ben[275]

Egyetemek	Egyke	1-2 testvér	3-4 testvér	5-6 testvér	7 v. több testvér	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest	21·2 1043	54·5 2681	17·1 844	5·3 259	1·9 92	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen	16·1 212	47·5 627	24·5 323	9·2 122	2·7 35	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	19·9 302	52·9 804	19·1 291	5·6 86	2·5 38	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	17·1 264	55·9 864	19·2 297	5·4 83	2·4 37	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	18·5 445	55·7 1337	18·5 443	5·6 135	1·7 41	100·0 2401
Mindösszesen	19·4 2266	53·9 6313	18·8 2198	5·8 685	2·1 243	100·0 11.705

(III. sz. táblázat)

Mint látható, az 1934/35-ös tanévben az egyetemi hallgatók többsége, egészen pontosan 53·9 százaléka rendelkezett 1-2 testvérrel. Magas volt azonban az egykék aránya is. A hallgatók 19·4 százaléka szülei egyedüli gyermeke volt. Ettől nem sokkal volt alacsonyabb azon hallgatók részaránya (18·8), akik 3-4 testvérrel is rendelkeztek. Jóval kevesebb hallgató családjában fordult elő viszont 5-6 (5·8), vagy még annál is több testvér (2·1). Az egyetemi hallgatók több mint 90 százaléka tehát legfeljebb 4 testvérrel rendelkezett. Az általános gazdasági helyzet miatt azonban még 2-3 gyermek nevelése, illetve taníttatása is komoly erőpróba elé állította a magyar családok legtöbbjét.

Az egykék aránya különösen a Pázmányon volt nagyon magas (21·2), de Pécsett (19·9) is az országos részarány felett alakult. 1-2 testvérrel Szegeden a hallgatóság 55·9 százaléka rendelkezett, míg a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen ugyanez az arány 55·7 százalékot tett ki. E tekintetben leginkább Debrecen (47·5) maradt el az országos részaránytól. Azok a hallgatók viszont, akiknek 3-4 testvérük volt, éppen a Tisza

[275] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

István Tudományegyetemen tanultak a legnagyobb arányban. Az itt tapasztalható 24·5 százalékos részarány kiemelkedőnek számított az egész országban. Ugyanez volt megfigyelhető az 5-6 testvérrel rendelkezők egyetemek közötti megoszlásában is. Debrecenben a hallgatók 9·2 százalékának a családjában volt 6-7 gyermek, akik közül legalább egyet egyetemen taníttattak. Nem kis áldozatot vállalhattak ezek a családok, nagy valószínűséggel a társadalmi felemelkedés érdekében. A Tisza István Tudományegyetem a 7 vagy annál is több testvérrel rendelkező hallgatók részarányát illetően is elsőnek számított az országban. Ez a 2·7 százalékos részarány azonban nem sokkal volt magasabb a pécsi 2·5 és a szegedi 2·4 százalékos részarányoknál.

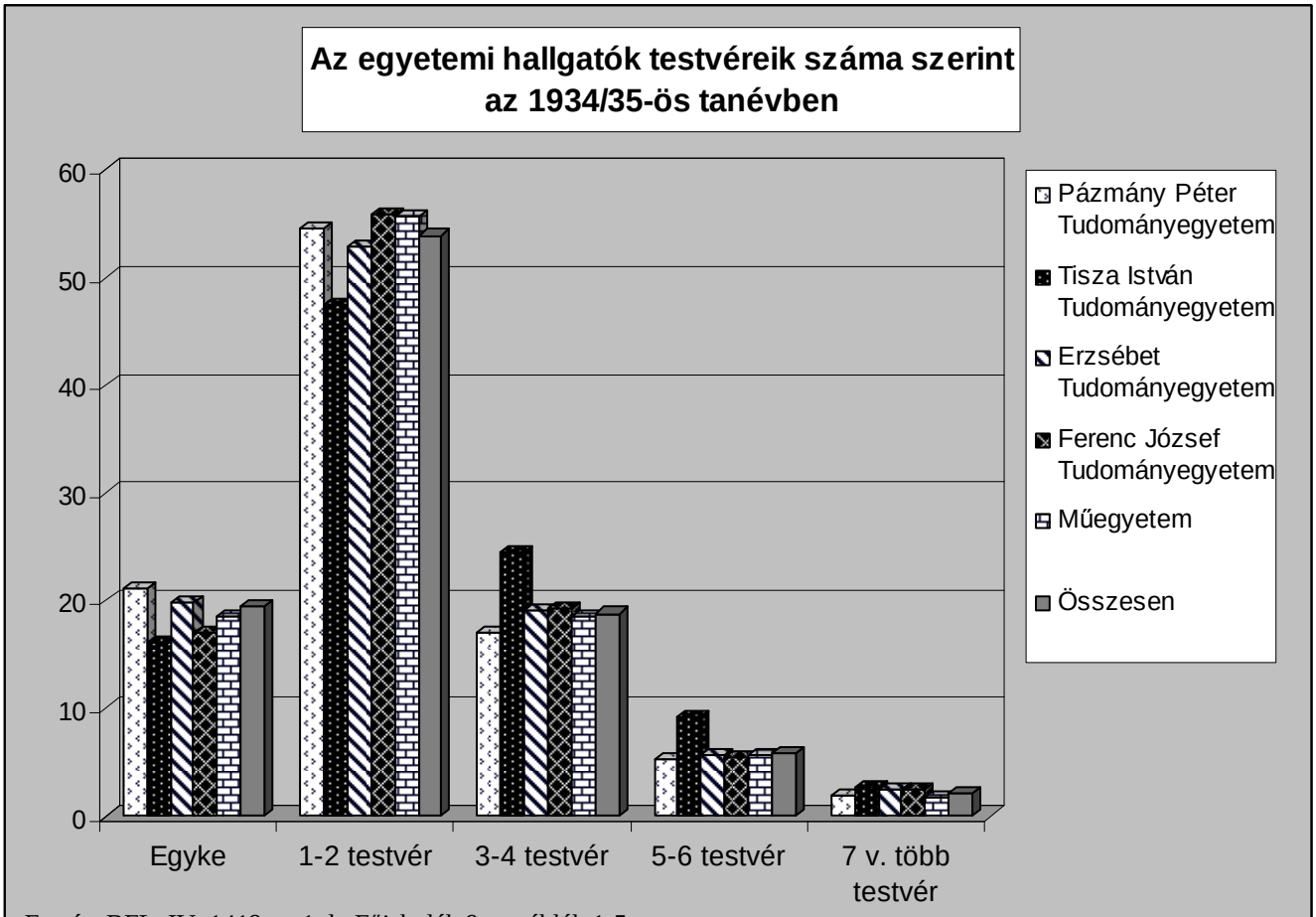

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(II. sz. ábra)

Az mindenesetre megállapítható, hogy az egyetemi hallgatók testvéreinek számára vonatkozó országos vizsgálat azt mutatta ki, hogy a legkisebb létszámú családok gyermekeinek aránya Budapesten volt a legnagyobb. Ezzel szemben a nagyobb létszámú családokból származó hallgatók részaránya Debrecenben feltűnően magasan alakult.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a fővárosban tanuló hallgatók számíthattak a legjobban családjuk anyagi támogatására, hiszen családjaiknak nem kellett annyi gyermek eltartásáról gondoskodniuk. Debrecen vonatkozásában pedig megállapítható, hogy egyértelműen igazolást nyert, hogy e tekintetben a legkiszolgáltatottabb hallgatósággal a Tisza István Tudományegyetem rendelkezett az országban. A 4-5-6, vagy annál is több gyermeket nevelő családok anyagi lehetőségeit ugyanis behatárolták a megélhetés költségei. A Tiszántúl, gazdagnak amúgy sem mondható népességéből kikerülő hallgatók helyzetét tehát tovább súlyosbította, hogy viszonylag népes családdal rendelkeztek, s taníttatásukra kevesebb jutott. Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy tanulmányaikat a közeli Tisza István Tudományegyetemen folytatták. Ezeknek a tiszántúli családoknak a legtöbbje ugyanis képtelen lett volna elviselni a nagyobb távolsággal járó költségeket. Ezek után érdemes a kari megoszlást is szemügyre venni az alábbi táblázat alapján, ugyanis a helyi szinten jelentkező sajátosságok csak így érhetők tetten.

Az egyetemi hallgatók megoszlása testvéreik száma szerint az 1934/35-ös tanévben tudománykarok szerint[276]

Egyetemek karok szerint	Egyke	1-2 testvér	3-4 testvér	5-6 testvér	7 v. több testvér	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)						
Római katolikus hittudományi kar	11·2 17	33·8 51	30·5 46	20·5 31	4·0 6	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	22·9 474	55·9 1160	15·7 325	3·9 81	1·6 33	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	20·8 25	41·7 50	27·5 33	8·3 10	1·7 2	100·0 120
Orvostudományi kar	19·0 189	57·6 574	16·9 169	5·0 50	1·5 15	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	22·0 316	53·2 763	17·2 247	5·3 76	2·3 33	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	15·4 22	58·0 83	16·8 24	7·7 11	2·1 3	100·0 143
Összesen	21·2 1043	54·5 2681	17·1 844	5·3 259	1·9 92	100·0 4919

[276] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)						
Református hittudományi kar	13·5 25	41·6 77	29·2 54	11·9 22	3·8 7	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	14·9 81	51·6 280	23·0 125	8·3 45	2·2 12	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	33·3 3	33·3 3	11·1 1	22·3 2	—	100·0 9
Orvostudományi kar	21·1 63	45·6 136	22·5 67	7·4 22	3·4 10	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	14·1 40	46·1 131	26·8 76	10·9 31	2·1 6	100·0 284
Összesen	16·1 212	47·5 627	24·5 323	9·2 122	2·7 35	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)						
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	12·9 15	45·7 53	27·6 32	7·8 9	6·0 7	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	21·8 193	50·6 447	20·2 178	5·0 44	2·4 21	100·0 883
Államszámviteltan tanfolyam	22·2 2	55·6 5	11·1 1	11·1 1	—	100·0 9
Orvostudományi kar	18·9 70	57·8 214	15·4 57	6·0 22	1·9 7	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	15·4 22	59·4 85	16·1 23	7·0 10	2·1 3	100·0 143
Összesen	19·9 302	52·9 804	19·1 291	5·6 86	2·5 38	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)						
Jog- és államtudományi kar	17·4 146	55·8 468	18·6 156	6·1 51	2·1 18	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	25·0 2	50·0 4	25·0 2	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	19·6 65	55·1 183	21·7 72	2·7 9	0·9 3	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	15·6 27	48·6 84	19·1 33	9·8 17	6·9 12	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	10·7 15	65·7 92	18·6 26	3·6 5	1·4 2	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	17·0 9	62·2 33	15·1 8	1·9 1	3·8 2	100·0 53
Összesen	17·1 264	55·9 864	19·2 297	5·4 83	2·4 37	100·0 1545

(III. sz. táblázat)

Az egyes tudománykarok hallgatóságának megoszlása a testvérek száma szerint az eddigiektől jóval árnyaltabb elemzést tesz lehetővé. Világosan látható, hogy az egykék aránya a budapesti jogtudományi karon volt a legmagasabb. Itt elérte a 22·9 százalékot. Ugyancsak a kari hallgatóság több mint 1/5-e volt egyedüli gyermek a budapesti bölcsészettudományi (22·0), a pécsi jogtudományi (21·8), és a debreceni orvostudományi karon (21·1). Szegeden a legmagasabb arányban az orvostudományi karon tanultak. Itt a hallgatók 19·6 százaléka számított egykének. Feltűnő, hogy viszonylag alacsony volt a részarányuk (11-14 százalék között) a hittudományi karokon. A legkisebb arányban az egykék Szegeden a természettudományi karon tanultak, itt a kari hallgatóságnak mindössze 10·7 százalékát tették ki. Éppen ez a szegedi természettudományi kar volt az, ahol a hallgatók 65·7 százaléka 1-2 testvérrel rendelkezett. Szintén nagyon magas volt ezeknek a hallgatóknak az aránya Pécsett a bölcsészettudományi (59·4) és az orvostudományi karon (57·8), valamint Budapesten az orvostudományi (57·6) és Debrecenben a jogtudományi karon (51·6). A 2-3 gyermeket nevelő családok gyermekeinek aránya szintén a hittudományi karokon volt feltűnően alacsony. Külön is kiemelendő a budapesti római katolikus hittudományi kar, ahol a hallgatóság mindössze 33·8 százaléka rendelkezett 1-2 testvérrel.

Ezzel ellentétben, azok a hallgatók, akiknek 3-4 testvérük is volt, éppen a hittudományi karokon fordultak elő nagyobb arányban. Az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán 27·6, a Tisza István Tudományegyetem református hittudományi karán 29·2, míg a Pázmány Péter Tudományegyetem római katolikus hittudományi karán a hallgatók 30·5 százaléka viszonylag népes családból származott. Szegeden a 3-4 testvérrel rendelkezők részaránya az orvostudományi karon volt a legnagyobb (21·7), de még ez is jóval elmaradt a hittudományi karoktól. Érdekes viszont, hogy a 3-4 testvérrel rendelkező hallgatók a legkisebb részarányban a pécsi orvostudományi (15·4), valamint a budapesti jogtudományi karon (15·7) fordultak elő.

Azoknak a hallgatóknak az esetében, akiknek még ennél is több testvérük volt, még szembetűnőbb a hittudományi karok fölénye.[277] Az 5-6 testvérrel rendelkezők esetében feltűnő, hogy megint a budapesti római katolikus hittudományi kar emelkedett ki. Itt a hallgatók 20·5 százaléka, vagyis minden 5-ödik hallgató népes családból érkezett. Debrecenben a hittudományi karon 11·9, az Erzsébet Tudományegyetem hittudományi karán pedig 7·8 százalék volt ugyanez a részarány. Magas volt az 5-6 testvérrel rendelkezők aránya

[277] A legnépesebb családok, feltehetően igen nehéz körülmények között élő gyermekei voltak azok, akik a leginkább választottak egyházi életpályát, így kívánva élni az egyház által biztosított felemelkedési lehetőségekkel.

emellett a debreceni (10·9) és szegedi bölcsészettudományi karon (9·8) is. E tekintetben sokat mondó, hogy a legkisebb részarányok ugyancsak Szegeden, az orvostudományi (2·7) és a természettudományi karon (3·6) jelentkeztek.

Megfigyelhető továbbá, hogy a legnépesebb családok gyermekei a szegedi bölcsészettudományi karon folytattak a legnagyobb arányban tanulmányokat. Ezen a karon a hallgatóság 6·9 százalékának 7 vagy még annál is több testvére volt. Emellett leginkább itt is a hittudományi karok emelhetők még ki. Az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán 6 százalékos részarány figyelhető meg, de a budapesti római katolikus (4·0) és a debreceni református hittudományi karon (3·8) is magas, az adott intézmény esetében a legmagasabb arányban tanultak sokgyermekes családok gyermekei. A nagycsaládból érkező hallgatók részaránya Debrecen kivételével mindenütt az orvostudományi karokon volt a legalacsonyabb. A szegedi orvostudományi karon például a kari hallgatóság mindössze 0·9 százaléka, tehát összesen 3 hallgató rendelkezett 7 vagy annál is több testvérrel.

Megfigyelhető volt tehát a kari vizsgálat alapján, hogy a legtöbb egyke a budapesti jogtudományi karon tanult. Az is világosan kiderült azonban, hogy elsősorban a hittudományi karok voltak azok, ahol a hallgatóknak a legtöbb testvérük volt. E tekintetben figyelmet érdemelt még a szegedi bölcsészettudományi kar is. Feltűnő volt azonban, hogy a legtöbb orvostudományi karon a viszonylag sok testvérrel rendelkező hallgatók aránya alacsonyabb volt a többi karhoz képest. A legnehezebb helyzetben lévő, népes családokból érkező hallgatók tehát leginkább a hittudományok felé fordultak, míg feltűnően kevesen tudták a nagyobb költségekkel járó orvosi pályát választani.

A hallgatói társadalomról az eddigiek mellett az is sokat elárul, hogy milyen volt a felépítése a családi állapot tekintetében. Az alábbiakban ezt fogjuk szemrevételezni.

Az egyetemi hallgatóság családi állapota az 1934/35-ös tanévben[278]

Egyetemek	Egyedülálló	Házas	Özvegy	Elvált	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	97·7 4805	2·1 102	0·1 4	0·1 8	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem	98·8 1303	1·0 14	0·1 1	0·1 1	100·0 1319

[278] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 1.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(Debrecen					
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	95·5 1452	4·3 66	0·1 1	0·1 2	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	97·2 1502	2·6 40	0·1 2	0·1 1	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	96·5 2318	3·3 80	0·1 1	0·1 2	100·0 2401
Mindösszesen	97·2 11.380	2·6 302	0·1 9	0·1 14	100·0 11.705

(IV. sz. táblázat)

A fenti adatok egyértelműen rámutatnak arra a nem elhanyagolható jelenségre, hogy az egyetemi hallgatóság családi állapotát tekintve, túlnyomó részt (több mint 97 százalékuk!) még egyedülálló volt. A hallgatók mindössze 2·6 százaléka élt házasságban. Ők, valamint az alig kimutathatóan jelen lévő özvegynek, vagy elváltnak tekinthető hallgatók feltehetően már az idősebb korosztályokhoz tartoztak.

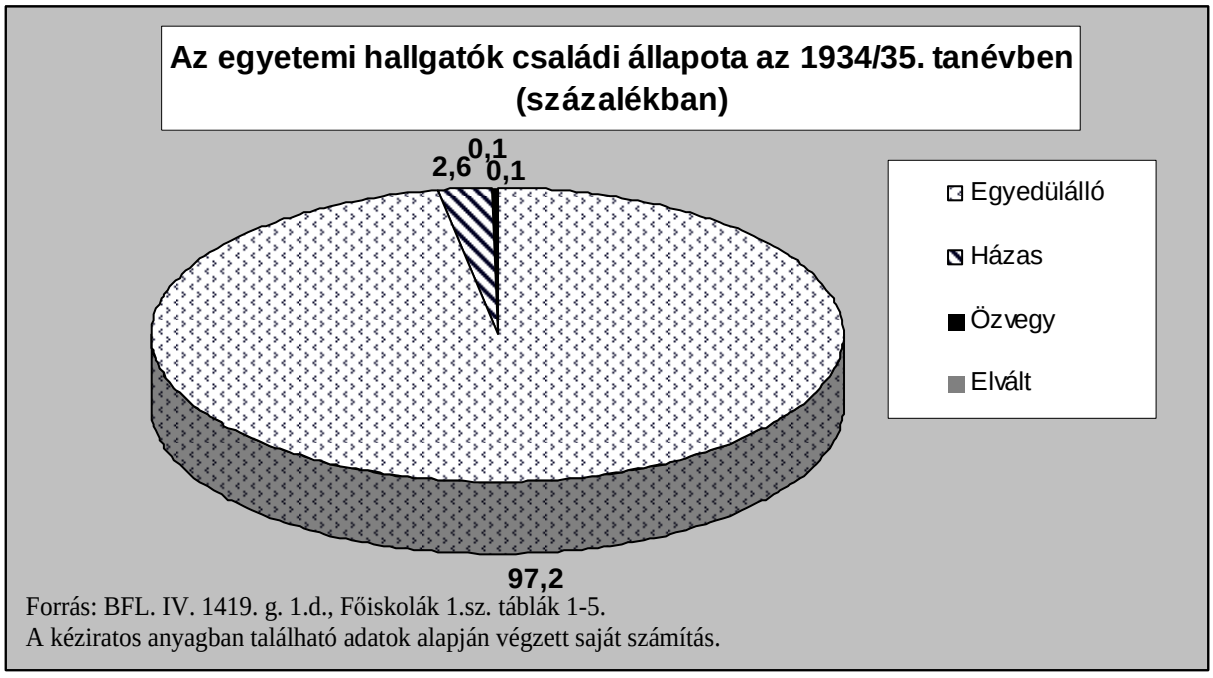

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 1.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(III. sz. ábra)

Az egyedülállók különösen nagy arányát tették ki a hallgatóságnak Debrecenben. Itt a hallgatók 98·8 százaléka tartozott ebbe a csoportba, ami feltehetően a 18-30 éves korosztályt fedte le. Erre abból lehet következtetni, hogy, — mint azt már kimutattuk — az 1931/32-es

tanévben, Debrecenben a hallgatók 98·2 százaléka a 18-30 éves korosztályhoz tartozott.[279] Ugyancsak magas volt az egyedülállók aránya a Pázmányon (97·7) és Szegeden (97·2) is.

A házasok a legnagyobb arányban az Erzsébet Tudományegyetemen (4·3), valamint a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (3·3) tanultak. Nekik az egyetemi tanulmányok mellett családjukról is kellett gondoskodniuk. Az özvegyek és az elváltak aránya olyan elenyésző volt, hogy sehol sem érte el a hallgatók 0·2 százalékát.

E rövid áttekintés után érdemes rövid ideig elidőzni még a tudománykari megoszlásnál is, noha a fentiektől nagyon eltérő megoszlás egyetlen kar esetében sem valószínű.

Az egyetemi hallgatók családi állapota az 1934/35-ös tanévben tudománykarok szerint[280]

Egyetemek karok szerint	Egyedülálló	Házas	Özvegy	Elvált	Hallgatók összes száma
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)					
Római katolikus hittudományi kar	99·3 150	—	0·7 1	—	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	98·5 2042	1·5 30	0·0 1	—	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	79·1 95	19·2 23	—	1·7 2	100·0 120
Orvostudományi kar	98·0 977	1·8 18	—	0·2 2	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	98·1 1408	1·6 23	0·1 1	0·2 3	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	93·0 133	5·6 8	0·7 1	0·7 1	100·0 143
Összesen	97·7 4805	2·1 102	0·1 4	0·1 8	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)					
Református hittudományi kar	99·5 184	0·5 1	—	—	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	98·2 533	1·8 10	—	—	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	88·9 8	11·1 1	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	100·0 298	—	—	—	100·0 298

[279] Az egyetemi hallgatók kormegoszlására lásd a szülők foglalkozásáról szóló fejezetet. (12. old.)
[280] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 1.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Bölcsészettudományi kar	98·5 280	0·7 2	0·4 1	0·4 1	100·0 284
Összesen	98·8 1303	1·0 14	0·1 1	0·1 1	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)					
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	100·0 116	—	—	—	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	94·8 837	5·2 46	—	—	100·0 883
Államszámviteltan tanfolyam	66·7 6	33·3 3	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	96·4 357	3·0 11	0·3 1	0·3 1	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	95·1 136	4·2 6	—	0·7 1	100·0 143
Összesen	95·5 1452	4·3 66	0·1 1	0·1 2	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)					
Jog- és államtudományi kar	96·0 805	3·8 32	0·2 2	—	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	75·0 6	25·0 2	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	99·1 329	0·6 2	—	0·3 1	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	99·4 172	0·6 1	—	—	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	99·3 139	0·7 1	—	—	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	96·2 51	3·8 2	—	—	100·0 53
Összesen	97·2 1502	2·6 40	0·1 2	0·1 1	100·0 1545

(V. sz. táblázat)

Mint látható, az egyedülállók aránya mindenütt meggyőzően magasnak bizonyult. A Tisza István Tudományegyetem orvostudományi karán, valamint az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán minden hallgató egyedülállónak számított. Viszonylag alacsony részarány e tekintetben csak a pécsi jogtudományi karon figyelhető meg, itt a hallgatóság mindössze 94·8 százaléka volt egyedülálló.

A házasok viszont a legnagyobb arányban éppen a pécsi jogi karon folytattak tanulmányokat. Részarányuk a hallgatók 5·2 százaléka volt, ami a többi tudománykarra tekintve nagyon magasnak számított. A hittudományi karokon csak Debrecenben fordultak

elő olyan hallgatók, akik megházasodtak. Az özvegyek és az elváltak egyetlen tudománykaron sem képeztek nagyobb tömeget. A legtöbb karon egyáltalán nem voltak jelen, más karokon pedig részarányuk alig kimutatható.

Az egyetemi hallgatóság szociális helyzetét azonban nemcsak családi körülményeik, testvéreik száma, vagy éppen családi állapotuk határozta meg. Sokat elárul erről táplálkozásuk és lakáshelyzetük is. Egyáltalán nem volt mindegy például, hogy egy egyetemi hallgató ágyrajáróként vagy internátusban lakó diákként folytatta tanulmányait. Talán még ennél is fontosabb volt, hogy az egyetemre járó hallgatóság élelmezéséről miként történt gondoskodás. Össze sem lehet hasonlítani a menzára vagy egy nyilvános étkezőbe járó hallgató helyzetét. Ugyancsak sokat mondó, hogy milyen volt a hallgatók ruházata a vizsgált időszakban. Már közvetlenül az első világháború után is ezeken a területeken volt a legsúlyosabb a helyzet. Mint arra Ladányi Andor is egyértelműen utalt: *„Az élelmezési gondok, valamint a lerongyolódás mellett főleg a lakáshiány okozott súlyos problémákat.”*[281] A következőkben az egyetemi hallgatók 1934/35. tanévi táplálkozási viszonyait, lakáshelyzetét valamint ruházkodását igyekszünk bemutatni. Tekintettel arra, hogy az élelmezés és a lakhatás központi problémája volt a két világháború közötti egyetemi hallgatóságnak, e két kérdés vonatkozásában célszerű egyetemenként vizsgálódni.

2. Az egyetemi hallgatók rendszeres étkezésének kérdése

Az alábbiakban az egyetemi hallgatók étkezési viszonyai állnak majd a vizsgálódások középpontjában. A táplálkozás biztosítását ugyanis maguk az egyetemek is a legfontosabb kérdésnek tekintették. Erre utal az is, hogy az országszerte működő egyetemi diákasztalok (mensa academica) voltak a legelső diákjóléti intézmények. Az egyetemi menzák és internátusok azonban nem voltak képesek az egyetemi hallgatóság egészéről gondoskodni.[282] Az alábbi kimutatások azt mutatják be, hogy e tekintetben az 1930-as évek derekára milyen eredményeket sikerül felmutatniuk hazánk egyetemeinek.

[281] Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-1921), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979., 49. old.

[282] A felmerülő problémákra már egyes kortársak is felhívták a figyelmet. Mint arról Áfra Nagy János is említést tett: *„Az internátusok hiánya és az egyetemi városokban tanuló ifjúság eltartásának gondja nem kedvez annak a törekvésnek, hogy az ország minden részéből, kisebb városokból és falvakból is, feljuthassanak a főiskoláig a szegényebb foglalkozási rétegeknek értelmiségi pályára törekvő kiváló gyermekei. […] A megszállt területről való ifjúság fokozódó elmaradásának is ez az egyik oka […]”* — Áfra Nagy János: A magyar főiskolai hallgatók szociális viszonyai 1931-ben. In: Társadalomtudomány (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1932/1. szám., 187. old.

Az egyetemi hallgatóság megoszlása rendszeres étkezése szempontjából az 1934/35-ös tanévben[283]

Étkezés helye	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	József Nádor M. és G. Egy.	Összesen
Szüleinél	55·6 2734	44·3 584	39·4 599	43·7 675	44·1 1059	48·3 5651
Rokonainál	5·3 263	4·8 63	4·8 73	5·5 85	5·4 129	5·2 613
Saját háztartásában	2·3 112	2·5 33	4·9 75	3·6 55	3·4 81	3·1 356
Lakásadójánál (hónapos szoba)	1·3 64	6·5 86	6·3 96	3·8 59	2·9 71	3·2 376
Internátusban	8·4 412	8·4 111	12·4 189	15·4 238	5·8 140	9·3 1090
Menzán	17·9 882	10·9 144	19·1 291	13·6 211	30·6 734	19·3 2262
Rendházban v. szemináriumban	3·7 185	0·2 3	0·1 2	1·0 16	0·1 2	1·8 208
Munkaadójánál	0·6 29	0·6 8	0·9 13	0·5 8	0·2 6	0·6 64
Laktanyában	0·1 3	0·1 1	0·3 5	—	0·1 2	0·1 11
Nyilvános étkezőben	4·2 206	19·5 257	10·3 156	12·7 196	6·7 160	8·3 975
Jótékonyság útján	0·4 20	—	0·7 10	0·1 1	0·2 5	0·3 36
Ismeretlen	0·2 9	2·2 29	0·8 12	0·1 1	0·5 12	0·5 63
Összes hallgató	100·0 4919	100·0 1319	100·0 1521	100·0 1545	100·0 2401	100·0 11.705

(VI. sz. táblázat)

A fenti táblázat országos adataiból kitűnik, hogy az egyetemi hallgatók 48·3 százaléka, vagyis közel fele otthon, a szülői házban étkezett. Ez nyilván azoknak a hallgatóknak az esetében fordulhatott elő, akik szülővárosukban, vagy szülőhelyükhöz nagyon közel eső egyetemvárosban folytattak felsőfokú tanulmányokat. Annak a hátterében tehát, hogy a hallgatók jelentős része otthonához közel eső intézménybe járt, az is állhatott, hogy a szülői ház úgy a lakás, mint az étkezés szempontjából jelentős költségmegtakarítást jelentett. A különböző menza díjak és internátusi díjak kifizetése helyett a legolcsóbb megoldás az volt,

[283] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

ha a hallgató rendszeresen haza tudott látogatni, vagy kisebb távolság esetén otthonról, — akár naponta — be tudott járni az egyetemre. A tágabb család szerepére utal a rokonoknál étkező hallgatók viszonylag magas 5·2 százalékos aránya is.

Figyelemre méltó azonban, hogy a hallgatók 3·2 százaléka lakásadójánál étkezett, míg 3·1 százaléka saját maga oldotta meg a táplálkozást. Azoknak a hallgatóknak az esetében, akik hónapos szobában laktak és ott is étkeztek, sok múlt a lakásadó személyén, lelkiismeretén is. A saját háztartásban étkező hallgatók tekintetében pedig fennállt a veszélye annak, hogy átmeneti pénzzavarok esetén nem elég rendszeres és kielégítő az étkezés.

Az egyetemi hallgatóság viszonylag jelentős része, 19·3 százaléka vette igénybe az egyetemi menzákat, további 9·3 százalék pedig internátusban étkezett. Ez az alig több mint 28 százalékot kitevő hallgatói réteg volt az, amelyik a legmegnyugtatóbb helyzetben volt. Talán csak azok a diákok voltak náluk jobb helyzetben, akik szüleiknél házi koszton éltek.

A hallgatóság jelentős része, 8·3 százaléka viszont nyilvános étkezőbe járt, ami tekintettel a menzához képest magasabb árakra, valamint a legtöbb hallgató esetében változó anyagi lehetőségekre, meglehetősen bizonytalan és rendszertelen táplálkozáshoz vezethetett. A legsanyarúbb sorsú hallgatók persze azok voltak, akik munkaadójuknál, egy laktanyában vagy egy rendházban, netán idegenek jótékonyságából, vagy más ismeretlen helyen voltak kénytelenek táplálkozni. Ezek együttesen alig több mint 3 százalékát tették ki az egyetemi hallgatóságnak, de tekintettel a körülményekre, ez is soknak számított.

A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében kimutatható, hogy az országos átlaghoz képest jóval nagyobb arányban étkeztek a hallgatók otthon, a szüleiknél. A hallgatók 55·6 százaléka tehát házi koszton élt. Saját háztartásban (2·3) vagy a lakásadónál (1·3) kisebb arányban étkeztek, mint azt országosan láttuk. A menzán (17·9) vagy internátusban étkezők (8·4) aránya is elmaradt az országos átlagtól. Ennek hátterében elsősorban nem a menza vagy az internátusok korlátozott lehetőségei állhattak, hanem az, hogy a legtöbb hallgató egyszerűen nem szorult rá ezekre a szolgáltatásokra, mivel haza tudott járni. Említést érdemel még az is, hogy a nyilvános étkezőbe járó hallgatók aránya (4·2) az országos átlag felét érte el, míg a rendházban vagy szemináriumban étkezők magas, 3·7 százalékos részarányt képeztek.

Debrecenben a szülőknél (44·3) és a rokonoknál (4·8) étkezni tudó hallgatók aránya a Pázmányhoz képest alacsony volt, de a vidéki egyetemektől jelentősen nem ütött el. A szülői házban kosztot kapó hallgatók részaránya a vidéki egyetemek között itt volt a legmagasabb. Saját háztartásban viszonylag kevesen, a hallgatók mindössze 2·5 százaléka étkezett, ami összefüggésben állhatott azzal is, hogy a Tisza István Tudományegyetemen volt a

legalacsonyabb az idősebb korosztályok részaránya.[284] A lakásadójánál étkező (6·5), akárcsak a nyilvános étkezőbe járó (19·5) hallgatók aránya azonban Debrecenben volt a legmagasabb az egész országban. Nyilván ez összefüggésben állt azzal is, hogy országos vonatkozásban a számos nehézséggel küzdő debreceni Mensa Academica tudott a hallgatók legkisebb részarányáról (10·9) gondoskodni. Ami az internátusokat illeti, itt az egyetemi hallgatók 8·4 százaléka étkezett, ami ugyancsak elmaradt az országos átlagtól. Feltűnő volt továbbá az is, hogy az ismeretlen helyen étkező hallgatók aránya Debrecenben 2·2 százalékot tett ki, ami az ország más egyetemeihez képest botrányosan magasnak számított. Elmondható tehát, hogy a rengeteg erőfeszítés és áldozat ellenére az 1930-as évek derekán még mindig Debrecenben volt a legrosszabb helyzetben az egyetemi hallgatóság az étkeztetés tekintetében.

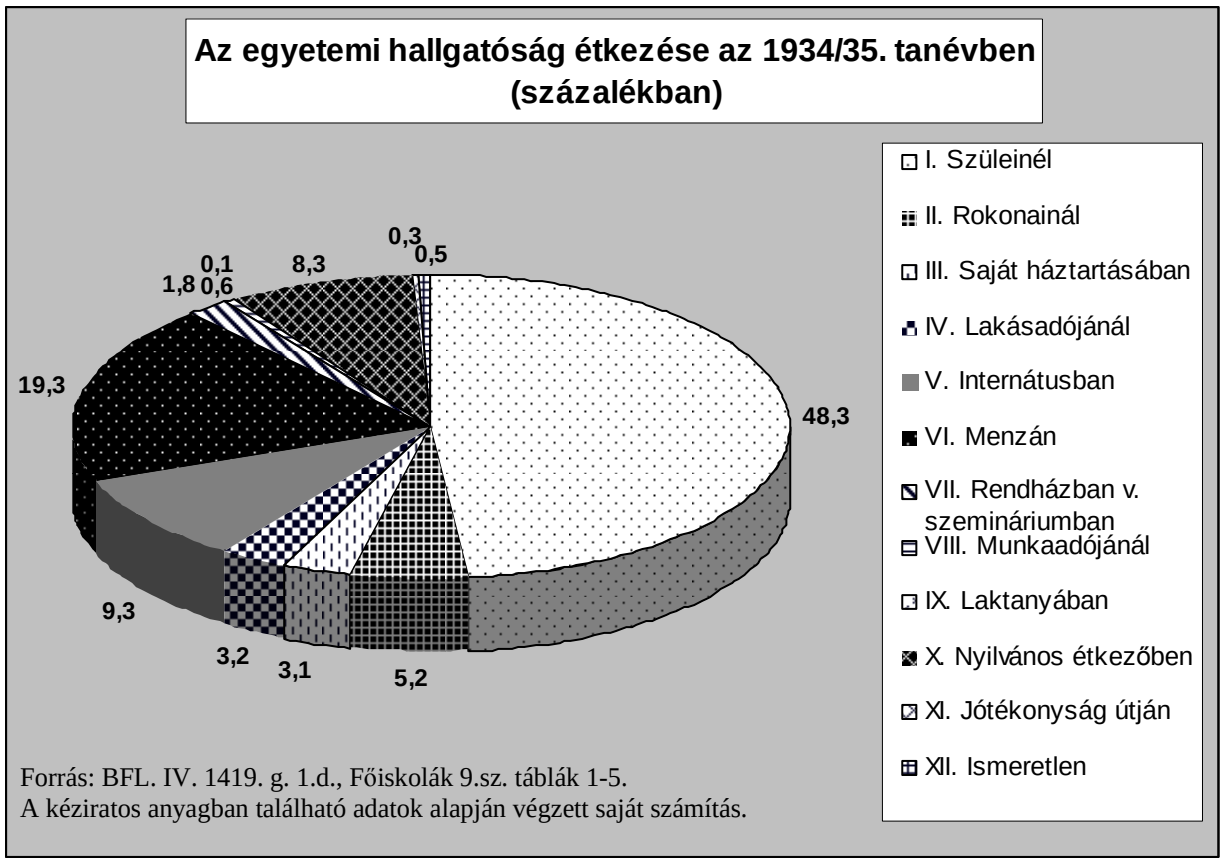

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(IV. sz. ábra)

Pécsett azoknak a hallgatóknak az aránya, akik a szüleiknél (39·4) vagy a rokonaiknál (4·8) étkeztek nagyon alacsony volt. A szülőknél étkezők részaránya itt volt a legkisebb az egész országban, ami nem lehet meglepő, ha felidézzük, hogy az Erzsébet Tudományegyetem

[284] Lásd a hallgatók szüleinek foglalkozásával foglalkozó fejezetet.

hallgatóságának mindössze 23·5 százaléka volt Baranya megyei.[285] Ugyanakkor leginkább Pécsett gondoskodtak magukról a hallgatók saját háztartásban (4·9). Szintén magas volt a részaránya azoknak a hallgatóknak, akik magánál a lakásadónál (6·3) étkeztek. A menzát igénybe vevő hallgatóság Pécsett 19·1 százalékot tett ki, ami a tudományegyetemek vonatkozásában nagyon magasnak számított. A legtöbb hallgatóról tehát a pécsi egyetemi diákasztalnak kellett gondoskodnia. Az internátusban étkezők a hallgatók 12·4 százalékát tették ki, ami az országos átlag felett volt. A szülői ház kisebb szerepvállalását azonban, a még oly jól működő diákjóléti intézmények, vagy a nagyobb arányban jelentkező lakásadónál vagy saját háztartásban történő étkezések sem tudták ellensúlyozni. Ennek tudható be, hogy Pécsett a hallgatóság 10·3 százaléka kénytelen volt nyilvános étkezőkbe menni. Ez a részarány jóval magasabb volt ugyan a budapesti vagy az országos arányszámoknál, de a vidéki egyetemek vonatkozásában még így is alacsonynak számított.

Szegeden a hallgatók 43·7 százaléka a szüleinél, 5·5 százaléka pedig a rokonainál étkezett. A saját háztartásban (3·6) vagy lakásadónál (3·8) étkező hallgatók aránya pedig valamivel az országos átlag felett alakult. Az internátusok és a menzák tekintetében azonban sajátos kettősség figyelhető meg Szegeden. Az internátusban étkező hallgatók aránya ugyanis 15·4 százalék volt, ami magasan a legnagyobb volt az egész országban. Ezzel szemben a hallgatók mindössze 13·6 százaléka étkezett menzán, ami alig volt magasabb, mint Debrecen esetében. A nyilvános helyen étkező hallgatók Szegeden 12·7 százalékot tettek ki, ami ugyancsak Debrecen mögött a második legmagasabb részarányt jelentette az országban.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében az eddigiektől eltérő helyzet uralkodott. A szülőknél és a rokonoknál étkező hallgatók aránya 44·1 és 5·4 százalékát adta a hallgatóságnak. Saját háztartásában 3·4 százalékuk gondoskodott magáról. A lakásadónál étkező (2·9) vagy nyilvános étkezőbe járó (6·7) hallgatók aránya, — akárcsak a Pázmány esetében — jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál. A menzán étkező hallgatók aránya azonban messze a legmagasabb volt az országban. A hallgatók 30·6 százaléka vette igénybe a menzát. Ennek a hátterében részben a fővárosi menza nagyobb kapacitása, részben pedig az országban egyedüli képzést folytató egyetem nagyobb távolságra kiterjedő vonzáskörzete állhatott.[286] A hallgatók jelentős része ugyanis főként a szülői háztól, vagy a rokonoktól való nagyobb távolság miatt rá volt utalva a menza gondoskodására.

[285] Lásd a hallgatók regionális megoszlásával foglalkozó fejezetet.
[286] A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem vonzáskörzetére lásd a hallgatók regionális megoszlásával foglalkozó fejezetet.

Az eddigiek tehát azt látszanak igazolni, hogy az étkezés szempontjából a hallgatók Budapesten voltak a legjobb helyzetben. A vidéki egyetemek e tekintetben változatos képet mutattak, különösen Debrecen volt az, ahol a legsúlyosabb helyzettel kellett szembe nézni. Minderről azonban az egyetem tudománykarokra bontott vizsgálata árulhat el többet. A karonkénti elemzést az egyetemi hallgatóság élelmezési viszonyainak kiemelt fontossága indokolja.

A fővárosban tanuló egyetemi hallgatók étkezése az 1934/35-ös tanévben[287]

Étkezés helye	Római kat. hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Gyógysz. tanf.	Pázmány összesen	József Nádor M. és G. Egy.
Szüleinél	4·06 1381	66·6 70	58·3 466	46·8 773	53·9 38	26·5 2734	55·6 1059	44·1 151
Rokonainál	0·6 136	6·6 7	5·8 43	4·3 61	4·2 15	10·5 263	5·3 129	5·4 3
Saját háztartásában	2·0 32	1·6 23	19·2 16	1·6 33	2·3 5	3·5 112	2·3 81	3·4 3
Lakásadójánál (hónapos szoba)	2·0 18	0·9 2	1·7 16	1·6 18	1·2 7	4·9 64	1·3 71	2·9 3
Internátusban	2·0 127	6·1 2	1·7 118	11·8 140	9·8 22	15·4 412	8·4 140	5·8 3
Menzán	8·6 263	12·7 3	2·5 284	28·5 289	20·1 30	21·0 882	17·9 734	30·6 13
Rendházban v. szemináriumban	80·8 2	0·1 —	—	0·1 1	4·0 2	1·4 185	3·7 2	0·1 122
Munkaadójánál	—	0·6 —	—	0·5 9	0·6 2	1·4 29	0·6 6	0·2 13
Laktanyában	—	0·1 1	0·8 —	—	—	—	0·1 2	0·1 2
Nyilvános étkezőben	—	4·4 11	9·2 43	4·3 41	2·9 20	14·0 206	4·2 160	6·7 91
Jótékonyság útján	—	0·3 —	—	0·5 8	0·6 —	—	0·4 5	0·2 7
Ismeretlen	—	0·0 1	0·8 —	—	0·4 2	1·4 9	0·2 12	0·5 1
Összes hallgató	100·0 2073	100·0 120	100·0 997	100·0 1435	100·0 143	100·0 4919	100·0 2401	100·0 151

(VII. sz. táblázat)

[287] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1. és 5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Annak ellenére, hogy a fenti adatok a legtöbb esetben a szülőknél étkezők egyértelmű többségét mutatják, a Budapesten tanuló egyetemi hallgatók tudománykarok szerinti megoszlásában jelentős eltéréseket fedezhetők fel. A hittudományi kar esetében például a hallgatók többsége, 80·8 százaléka rendházban étkezett. Mellettük csak a menzán (8·6) vagy a szülői háznál (4·0) étkező hallgatók értek el érzékelhető részarányt.

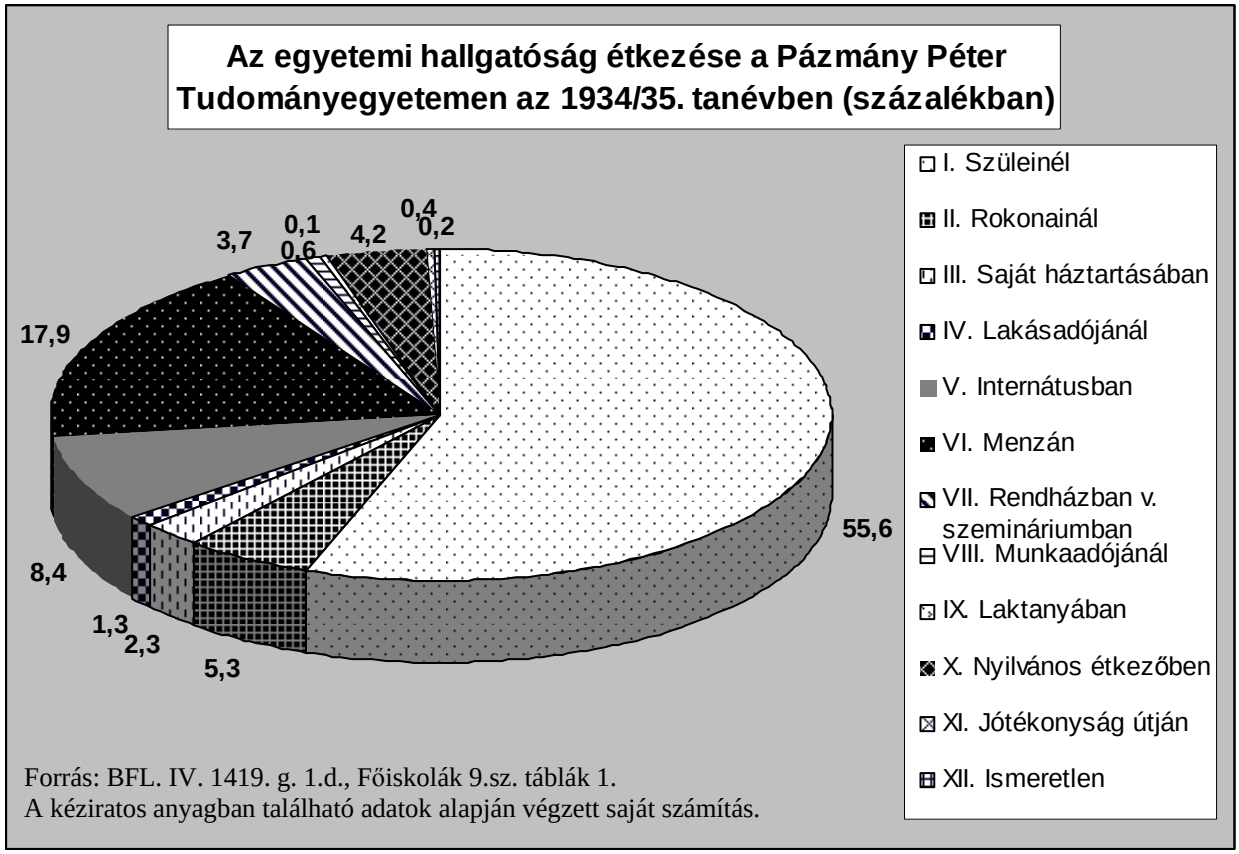

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(V. sz. ábra)

A jog- és államtudományi kar sajátossága leginkább az volt, hogy itt a hallgatóság 66·6 százaléka járt haza a szülői házhoz. Ez országosan is a legmagasabb részaránynak számított. A szülők szerepe az étkeztetésben tehát a joghallgatók esetében volt a legkiemelkedőbb. Ugyancsak esetükben volt a legjellemzőbb a rokonok szerepvállalása (6·6) is. A menza (12·7) és az internátus (6·1) jelentőségében elmaradt az orvostudományi és a bölcsészettudományi karhoz képest, de a joghallgatók nagyobb arányban vették igénybe, mint azt a hittanhallgatók esetében láttuk. Az adatok arra is rávilágítanak azonban, hogy a jogi kar hallgatói jártak leginkább nyilvános étkezőbe. Ez a 4·4 százalékos részarány azonban jóval az országos átlag alatt maradt.

Az orvostudományi kar hallgatóságáról leginkább az mondható el, hogy — a hittudományi kartól eltekintve — esetükben volt a legkisebb a szülők (46·8), valamint a

legmagasabb az internátusban (11·8) és menzán (28·5) étkezők aránya. Rokonokhoz és nyilvános étkezőbe egyaránt 4·3 százalékuk járt. A szülői szerepvállalással kapcsolatban arra azért érdemes rávilágítani, hogy az orvosi karok tekintetében Budapesten kiemelkedően magasnak tekinthető a házi koszton élő hallgatók aránya.

A bölcsészhallgatókat tekintve, jól látható, hogy ami az étkezést illeti, itt sem a szülők (53·9) vagy a rokonok (4·2) szerepe átlagon felüli, hanem sokkal inkább az internátusoké (9·8) és a menzáé (20·1).[288] Figyelmet érdemel még az is, hogy a rendházban étkező hallgatók aránya a hittudományi kar mellett még a bölcsészettudományi karon is jól érzékelhető volt. Jelentőségét tekintve azonban ez a 4 százalékos részarány elenyészőnek mondható. Feltűnő, hogy a nyilvános étkezőbe járó hallgatók aránya (2·9) a bölcsészkaron volt a legalacsonyabb.

A kari szintű vizsgálatok is alátámasztották tehát, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem tekintetében a hallgatók étkeztetésének kérdése minden karon megoldottnak látszott. Ezt támasztja alá az is, hogy egyetlen tudománykar esetében sem kellett nagyobb számú hallgatónak laktanyában, jótékonyság útján, vagy ismeretlen helyen étkeznie.

Az egyetemi hallgatóság étkezése Debrecenben az 1934/35-ös tanévben[289]

Étkezés helye	Református hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Szüleinél	18·9 35	63·6 345	44·5 4	31·9 95	36·9 105	44·3 584
Rokonainál	1·6 3	5·5 30	33·3 3	4·0 12	5·3 15	4·8 63
Saját háztartásában	2·2 4	4·6 25	11·1 1	0·3 1	0·7 2	2·5 33
Lakásadójánál (hónapos szoba)	4·3 8	2·2 12	11·1 1	13·8 41	8·4 24	6·5 86
Internátusban	26·5 49	2·8 15	—	3·4 10	13·0 37	8·4 111
Menzán	4·9 9	7·7 42	—	15·8 47	16·2 46	10·9 144
Rendházban v. szemináriumban	—	—	—	—	1·1 3	0·2 3

[288] A fővárosban az alábbi diákasztalok működtek 1929-ben: a Mensa Academica Egyesület, a Mensa Medica, a Foederetio Emericana Adalbertium Diáksegélyező Menzája, az Országos Protestáns Nőszövetség Főiskolai Diákmenzája, a Katholikus Egyetemi Nőhallgatók Kis Szent Teréz Menzája, az Országos Magyar Diáknyomorenyhítő Akció Menzája, az Állatorvostanhallgatók Menza-Egyesületének Menzája. — Lásd: Magyary, 1929., 83-89. old.

[289] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 2. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Munkaadójánál	0·5 1	0·2 1	—	1·0 3	1·1 3	0·6 8
Laktanyában	—	0·2 1	—	—	—	0·1 1
Nyilvános étkezőben	33·5 62	13·2 72	—	25·8 77	16·2 46	19·5 257
Jótékonyság útján	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	7·6 14	—	—	4·0 12	1·1 3	2·2 29
Összes hallgató	100·0 185	100·0 543	100·0 9	100·0 298	100·0 284	100·0 1319

(VIII. sz. táblázat)

Debrecen vonatkozásában az egyetemi hallgatók étkezése korántsem volt megoldott. A legjobb helyzetben a szülőknél, a menzán vagy az internátusban étkező hallgatók voltak. Ezek aránya azonban jóval az országos részarány alatt maradt.

A református hittudományi kar esete volt több szempontból is a legsúlyosabb. Ezt támasztja alá az is, hogy a legtöbb hallgató kénytelen volt nyilvános étkezőbe járni (33·5), s jelentős részük (7·6 százalék) ismeretlen helyen étkezett. Esetükben, — akárcsak a budapesti római katolikus hittudományi karon — a szülői ház szerepe is nagyon alacsony volt. E mögött a 18·9 százalékos részarány mögött az húzódott meg, hogy Debrecenben, akárcsak az ország többi hittudományi karán a kari hallgatóság regionális megoszlása jóval szélesebb volt, mint más karok esetében. Ezek a felekezeti jelleggel bíró karok voltak tehát azok, melyek az ország távolabbi pontjairól is vonzottak diákokat. Esetükben a szülői ház korlátozottabb szerepe tehát nem meglepő. A hittanhallgatók ellátásában nagy szerepet vállaltak az internátusok is. A hallgatók több mint ¼-e, 26·5 százaléka itt étkezett. Ezzel szemben nagyon alacsony volt a menzán étkező hallgatók aránya, mindössze 4·9 százalékuk vette igénybe a kollégiumi étkezdét vagy a Mensa Academicát.[290]

[290] Debrecenben az Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) mellett a Református Kollégium Tápintézete állt a hallgatók rendelkezésére. — Lásd: Magyary, 1929., 91-92. old.
A szociális szempontból tagadhatatlanul a legnehezebb helyzetben lévő hittanhallgatók mérsékeltebb jelenléte a menzán azért is meglepő, mivel a Mensa Academica széleskörű kedvezményeket nyújtott, s a diákszociális munkában neki szánt feladatokat alapszabályában is lefektették: *„1. §. A debreceni egyetemi diákasztal célja a szétszórva étkező hallgatókat egyesíteni s ezáltal őket jó és olcsó étkezéshez juttatni. Ebből a célból házilag vagy szerződéses vállalkozóval éttermet tart fenn s emellett a szegénysorsú egyetemi hallgatókat ingyenes vagy kedvezményes étkezésben részesíti."* — A Debreceni Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) Alapszabályai, Debrecen, 1917. – Jóváhagyva: VKM. 19330/1917. IV. sz.; Megjelent: Király Sándor: A Debreceni Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) Alapszabályai. In: Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Történetéből IV., Debrecen, 2006., 78-83. old.

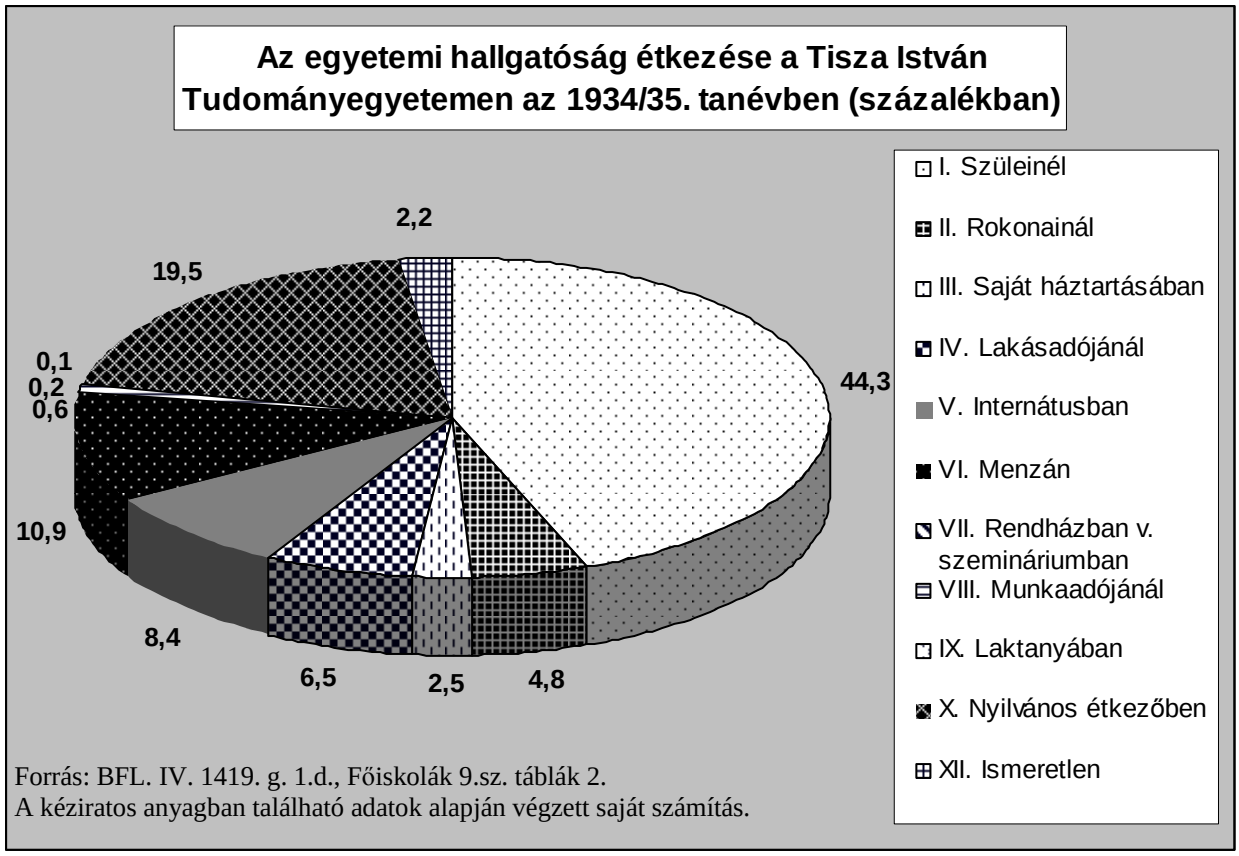

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 2.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(VI. sz. ábra)

A joghallgatók erős kötődése a szülői házhoz Debrecenben is megfigyelhető volt. A jogi karról jártak ugyanis a hallgatók a legnagyobb arányban (63·6) haza. Ennek tudható be, hogy viszonylag kevesen étkeztek internátusban (2·8) vagy menzán (7·7). Még a nyilvános étkezőbe járók 13·2 százalékos részaránya is alacsonynak számított Debrecenben.

Az orvostanhallgatók tekintetében a menza nagyobb jelentősége figyelhető meg. Az orvosi pályára készülő hallgatók 15·8 százaléka ugyanis a Mensa Academicára járt. Legtöbbjük (25·8 százalékuk) azonban még így is nyilvános étkezőre szorult. Magas, 13·8 százalékos részarányt tettek ki a lakásadójuknál étkező hallgatók is. Sokat elmond azonban a kari helyzetről az is, hogy több orvostanhallgató étkezett ismeretlen helyen (4·0), mint internátusban (3·4).

A bölcsészettudományi kar adatai azt mutatják, hogy a kari hallgatóság élelmezésének tekintetében a szülők meghatározó szerepe egyértelmű volt. A hallgatók 36·9 százaléka otthon étkezett. Ugyancsak magas volt azoknak a hallgatóknak az aránya is, akik nyilvános étkezőbe (16·2), menzára (16·2) vagy internátusba (13·0) jártak. Úgy tűnik tehát, hogy az 1930-as évek derekára a joghallgatók mellett a bölcsészhallgatók helyzete tűnt a legmegnyugtatóbbnak Debrecenben. A hallgatók érdekében tett lépések hatásának tudható be többek között az is,

hogy a bölcsészettudományi karon volt a legkisebb az aránya azoknak, akik ismeretlen helyen étkeztek. Mindössze 3 hallgató, a kari hallgatóság 1·1 százaléka tartozott ide.

Debrecen esetében tehát főként a református hittudományi kar volt az, melynek hallgatói a legnehezebb helyzetben voltak. Élelmezésüket még az 1934/35-ös tanévre sem sikerült megnyugtató módon rendezni. A diákjóléti intézmények fokozatos fejlődésének tudható be viszont az, hogy a szintén nagyon nehéz körülmények között élő bölcsészhallgatók étkeztetését sikerült megoldani.

Az egyetemi hallgatóság étkezése Pécsett az 1934/35-ös tanévben[291]

Étkezés helye	Ág. hitv. ev. hittud.-i kar (Sopron)	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Szüleinél	6·9 8	53·9 476	55·6 5	16·5 61	34·3 49	39·4 599
Rokonainál	3·4 4	5·8 51	—	3·2 12	4·2 6	4·8 73
Saját háztartásában	—	6·7 59	33·3 3	1·1 4	6·3 9	4·9 75
Lakásadójánál (hónapos szoba)	9·5 11	3·3 29	—	13·2 49	4·9 7	6·3 96
Internátusban	58·6 68	7·5 66	—	11·6 43	8·3 12	12·4 189
Menzán	5·2 6	11·2 99	—	37·0 137	34·3 49	19·1 291
Rendházban v. szemináriumban	—	—	—	—	1·4 2	0·1 2
Munkaadójánál	0·9 1	0·9 8	—	0·6 2	1·4 2	0·9 13
Laktanyában	0·9 1	0·4 4	—	—	—	0·3 5
Nyilvános étkezőben	6·0 7	9·9 87	11·1 1	14·6 54	4·9 7	10·3 156
Jótékonyság útján	6·0 7	0·2 2	—	0·3 1	—	0·7 10
Ismeretlen	2·6 3	0·2 2	—	1·9 7	—	0·8 12
Összes hallgató	100·0 116	100·0 883	100·0 9	100·0 370	100·0 143	100·0 1521

(IX. sz. táblázat)

A fenti adatok alapján egyértelműnek látszik, hogy az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóságának étkezési viszonyaiban karonként jelentős különbségeket lehettek.

[291] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 3. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

A Sopronban működő evangélikus hittudományi kar esetében például az internátusban étkező hallgatók igen magas, 58·6 százalékos részaránya érdemel említést. Nagyobb arányban étkeztek még hallgatók a lakásadójuknál (9·5), valamint a szüleiknél (6·9) is. A kar esetében szembetűnő, hogy menzán mindössze 5·4[292], míg nyilvános étkezőben vagy jótékonyság útján 6-6 százalékuk étkezett. Helyzetükről sokat elmond az is, hogy a kis létszámú karon 3 olyan hallgató is volt, akik ismeretlen helyen táplálkoztak.

A joghallgatók esetében megfigyelhető, hogy Pécsett is ezek a hallgatók voltak a leginkább azok, akik a szülők asztalánál étkeztek. A kari hallgatóság 53·9 százaléka otthon, míg másik 5·8 százaléka rokonoknál jutott rendszeres élelemhez. A szülők jelentőségét illetően arra azért fel kell hívni a figyelmet, hogy korántsem volt akkora szerepük a pécsi jogi karon, mint azt Budapesten vagy Debrecenben láttuk. Ennek tudható be, hogy annak ellenére, hogy a hallgatók 7·5 százaléka internátusban, 11·2 százaléka pedig menzán étkezett, igen nagy szerep jutott a nyilvános étkezőknek (9·9) is. A joghallgatók 6·7 százaléka saját háztartásában gondoskodott magáról, ami országosan is kiemelkedő részaránynak számított.

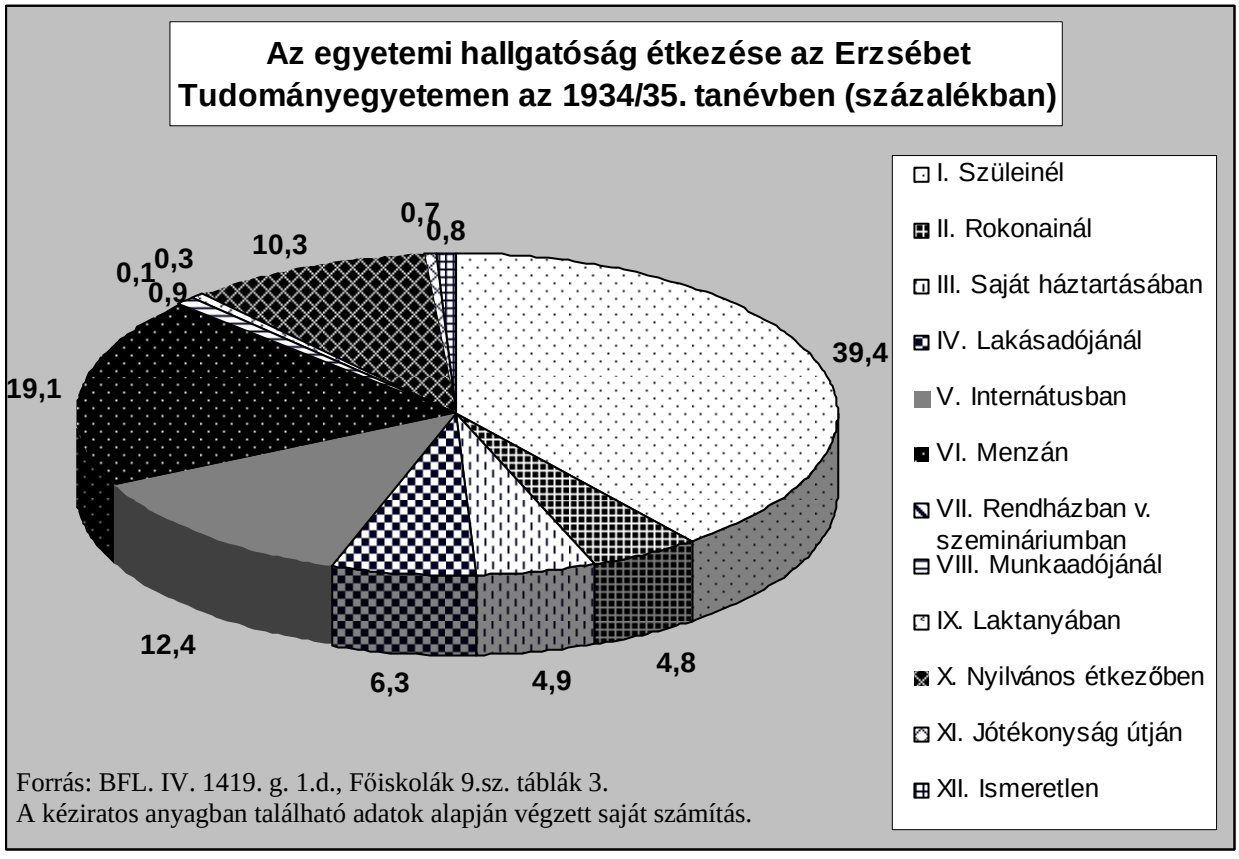

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 3.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(VII. sz. ábra)

[292] Sopronban az Evangélikus Theológiai Menzán étkezhettek a hittanhallgatók. — Lásd: Magyary, 1929., 93. old.

Az orvostanhallgatók tekintetében Pécsett is a menzán étkezők magas részarányára érdemes felhívni a figyelmet. A kar hallgatóinak 37 százaléka a menzán[293], míg 14·6 százaléka nyilvános helyen étkezett. Ugyancsak magas volt az internátusban (11·6) és a lakásadónál (13·2) étkező hallgatók aránya is, ami egyértelműen a megszokottól kisebb szülői szerepvállalással (16·5) magyarázható. Feltűnő volt még a pécsi orvoskar esetében, hogy 7 diák, vagyis a hallgatók 1·9 százaléka ismeretlen helyen étkezett.

A bölcsészettudományi karra vonatkozó vizsgálat azt mutatja, hogy itt kiegyenlített volt a szülői ház (34·3) és a menza (34·3) szerepe. Rajtuk kívül még az internátusokban étkező hallgatók aránya (8·3) volt jelentősebb. A hallgatók jobb étkezési körülményeire utal, hogy nyilvános étkezőbe mindössze 4·9 százalék járt, míg a karnak ismeretlen helyen étkező hallgatója nem volt.

Pécsett tehát a bölcsészhallgatók élelmezés tekintetében megnyugtató módon voltak ellátva, míg az orvostanhallgatók esetében a szülői háttér nagyon hiányzott. A jogászhallgatók élelmezés szempontjából a legjobb helyzetben lévő csoportot képezték az Erzsébet Tudományegyetemen is. Tekintettel azonban arra, hogy a szülői ház szerepe Pécsett korántsem volt akkora, mint Budapesten vagy Debrecenben, a joghallgatók helyzete is némileg bizonytalanabb volt. Az evangélikus hittudományi kar hallgatóságáról elmondható, hogy noha ez az egyetem sem tudott mindegyikükről gondoskodni, de helyzetük a fővárosi és a debreceni hittanhallgatókhoz képest kifejezetten jónak számított.

Az egyetemi hallgatóság étkezése Szegeden az 1934/35-ös tanévben[294]

Étkezés helye	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Mennyiségt. és természettud.-i kar	Gyógysz. tanf.	Összesen
Szüleinél	56·0 470	50·0 4	33·4 111	23·7 41	30·7 43	11·3 6	43·7 675
Rokonainál	7·3 61	12·5 1	3·6 12	2·3 4	3·6 5	3·8 2	5·5 85
Saját háztartásában	5·7 48	25·0 2	0·3 1	1·7 3	0·7 1	—	3·5 55
Lakásadójánál (hónapos szoba)	3·0 25	—	6·0 20	2·3 4	1·4 2	15·1 8	3·8 59

[293] Pécsett 1929-ben mindössze két menza működött. A hivatalos Egyetemi menza mellett a pécsi izraelita hitközség is saját menzát tartott fenn. — Lásd: Magyary, 1929., 92. old.

[294] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 4. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Internátusban	7·3 61	—	17·8 59	30·1 52	35·0 49	32·1 17	15·4 238
Menzán	8·8 74	—	19·6 65	22·0 38	16·5 23	20·7 11	13·7 211
Rendházban v. szemináriumban	—	—	—	8·1 14	1·4 2	—	1·0 16
Munkaadójánál	0·5 4	—	—	1·1 2	1·4 2	—	0·5 8
Laktanyában	—	—	—	—	—	—	—
Nyilvános étkezőben	11·3 95	12·5 1	19·3 64	8·7 15	8·6 12	17·0 9	12·7 196
Jótékonyság útján	—	—	—	—	0·7 1	—	0·1 1
Ismeretlen	0·1 1	—	—	—	—	—	0·1 1
Összes hallgató	100·0 839	100·0 8	100·0 332	100·0 173	100·0 140	100·0 53	100·0 1545

(X. sz. táblázat)

A fenti táblázat adatai alapján kijelenthető, hogy Szeged esete a kari megoszlást tekintve több szempontból is sajátosnak nevezhető.

A szegedi jogi kar hallgatóságáról is elsősorban a szülők gondoskodtak (56·0). Figyelemre méltó azonban, hogy az országban itt volt a legmagasabb a rokonoknál étkező hallgatók részaránya (7·3). Viszonylag sok joghallgató járt nyilvános étkezőbe (11·3), míg a menza (8·8)[295] és internátusok (7·3) látogatottsága jóval elmaradt ettől. Saját háztartásban a hallgatók 5·4 százaléka gondoskodott magáról. Érdekes azonban az is, hogy az egyetlen ismeretlen helyen étkező hallgató is a jogtudományi karra járt a kimutatások alapján. A joghallgatókról összefoglalóan elmondható, hogy Szegeden sem volt rossz a helyzetük, de ebben szerepet játszott nemcsak a szülők, de a tágabb rokonság támogatása is.

Az orvostudományi kar tekintetében feltűnő volt a szülői házban étkező hallgatók 33·4 százalékos részaránya. Ez a vidéki orvoskarok tekintetében a legmagasabb volt. Szegeden az orvoskarról jártak a legtöbben nyilvános étkezőbe (19·3), de magas volt az internátusban (17·8) vagy menzán (19·6) étkező hallgatók aránya is. A nagyobb szülői háttérnek köszönhetően az orvostanhallgatók élelmezése az 1934/35-ös tanévben tehát kielégítőnek bizonyult.

A bölcsészettudományi karról elmondható, hogy meglepő módon a hallgatók legtöbbje nem a szülői háznál (23·7), hanem internátusban (30·1) étkezett. A menzára járó hallgatók aránya is elsősorban a szülők korlátozottabb szerepe miatt érhette el a 22 százalékot. Jól

[295] 1929-ben Szegeden is mindössze két egyetemi étkezde állt a hallgatóság rendelkezésére: az Egyetemi menza, valamint a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesületének Diákasztala. — Lásd: Magyary, 1929., 90. old.

érzékelhető volt még a kari hallgatóság soraiban a nyilvános étkezőben (8·7) vagy rendházban illetve szemináriumban (8·1) étkezők aránya is. Az azonban egyértelműnek látszik, hogy a szegedi bölcsészhallgatók, ha nem tudtak otthon étkezni, akkor internátusba vagy menzára mentek. Ennek köszönhető, hogy laktanyában, jótékonyság útján, vagy ismeretlen helyen étkező hallgató a szegedi bölcsészkaron nem volt.

A természettudományi kar hallgatósága ugyancsak az internátusokat részesítette előnyben, a kar hallgatóinak 35 százaléka ugyanis ide járt. A szülőknél étkező hallgatók 30·1 százalékos aránya a bölcsészkarhoz képest mindenképpen magasnak számított. Mellettük a menzán étkező hallgatók 16·5 százalékos részarány érdemel még figyelmet természettudományi kar esetében.

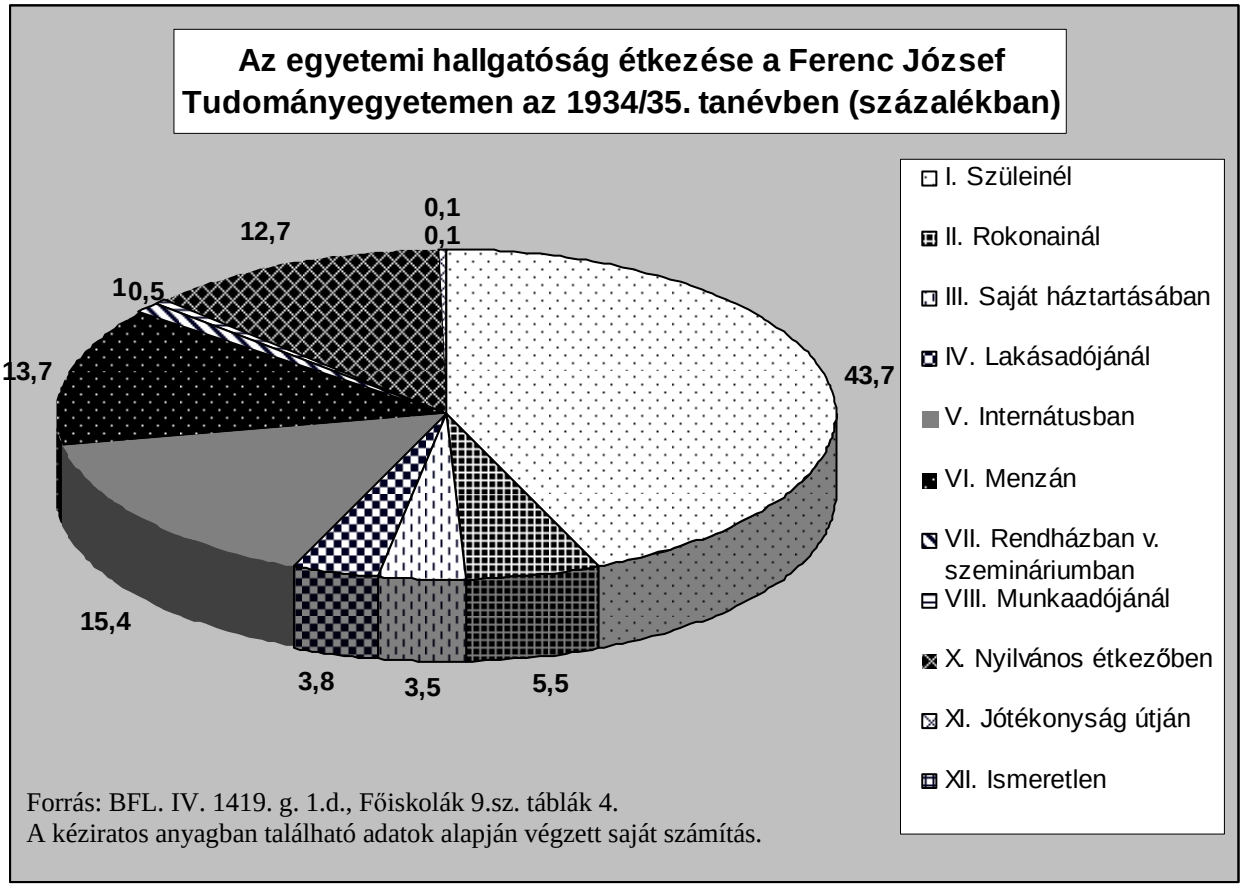

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 4.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(VIII. sz. ábra)

A Ferenc József Tudományegyetem kari vizsgálatai tehát azt mutatták ki, hogy Szegeden különösen a bölcsészettudományi és természettudományi karon, a szülői házban étkező hallgatók aránya viszonylag alacsonyan alakult. Az is világosan látszott, hogy a szülői ház szerepét, ezekben az esetekben leginkább az internátusok vették át. A joghallgatók esetében kimutatható volt a rokonok átlagon felüli erőfeszítése is. Az orvostudományi kar esetében viszont éppen a szülők szerepvállalása volt az, ami az ország többi orvosi karához

képest magasabban alakult. Mindennek, és a mindenütt neuralgikus pontnak számító hittudományi kar hiányának köszönhetően, az 1934/35-ös tanévben Szegeden az egyetemi hallgatóság étkeztetése meglepően rendezett volt.

3. Az egyetemi hallgatóság lakáshelyzete

A következőkben az egyetemi hallgatóság lakáshelyzetének vizsgálata áll majd a középpontban. Tekintettel arra, hogy a megfelelő szállás ugyanannyira alapvető feltétele volt az egyetemi tanulmányok folytatásának, mint az étkezés, célszerű hasonló részletességgel foglalkozni a kérdéssel. Abban a korszakban ugyanis, amikor a társadalom általános lakáshelyzete is olyan súlyos volt, hogy megoldása hazánk legkiválóbb szociálpolitikusait is foglalkoztatta, nem lehetett egyszerű egyetemi hallgatók százai számára megfelelő elhelyezést biztosítani. Különösen kezdetben voltak súlyos problémák a megnövekedett hallgatói létszámok miatt a fővárosban és vidéken egyaránt.[296] Arra a kérdésre, hogy az egyes egyetemeknek az 1930-as évek derekára mennyiben sikerült úrrá lenniük a helyzeten, az alábbi adatok alapján igyekszünk kielégítő választ adni.

Az egyetemi hallgatóság lakáshelyzete Magyarországon az 1934/35-ös tanévben[297]

Lakás	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	József Nádor M. és G. Egy.	Összesen
Szüleinél	59·6 2934	45·0 593	40·6 618	44·6 689	51·2 1229	51·8 6063
Rokonainál	6·0 295	4·6 61	4·3 65	5·6 86	7·0 167	5·8 674
Saját lakásában	3·1 151	3·0 40	5·9 90	4·5 70	4·1 98	3·8 449
Hónapos szobában	7·7 381	21·2 280	25·6 389	26·8 413	19·7 474	16·6 1937

[296] 1920. augusztus 28-án, beadott minisztériumi kérvényében, Géczy Endre budapesti joghallgató megdöbbentő lakás- és életkörülményeiről saját maga számolt be: *„Már eddig is hátralékban vagyok e havi szobabérrel, több napja vacsora nélkül vergődöm az éhhalállal, egész nap tanulni és éhezni: ezt nem lehet sokáig kibírni; s ezenkívül már a tisztességnek megfelelő öltözékem sem nincsen […] ha szabadna esedeznem, bátor lennék ruhára való segélyért is könyörögni.”* — Idézi: Beller Béla — Beller Béla: A fehérterror felsőoktatási politikája. In: Felsőoktatási Szemle, 1969/9. szám, 524. old. /OL VKM III. 1920-7-88 568/

[297] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Internátusban	18·8 925	25·3 334	22·1 336	17·0 263	17·2 413	19·4 2271
Rendházban v. szemináriumban	3·8 186	0·2 3	0·1 2	1·1 17	0·1 2	1·8 210
Munkaadójánál	0·6 30	0·3 4	1·0 15	0·3 5	0·4 9	0·5 63
Laktanyában	0·1 6	0·1 1	0·3 4	0·1 2	0·1 3	0·1 16
Ismeretlen	0·1 3	0·1 1	—	—	—	0·0 4
Ágyrajáró	0·2 8	0·2 2	0·1 2	—	0·2 6	0·2 18
Összes hallgató	100·0 4919	100·0 1319	100·0 1521	100·0 1545	100·0 2401	100·0 11.705

(XI. sz. táblázat)

A táblázat adatai világosan rámutatnak, hogy a lakáshelyzet tekintetében, akárcsak az étkezés esetében a szülői ház szerepe kiemelkedőnek bizonyult. A szülőknél (51·8) és a rokonoknál lakó (5·8) hallgatók aránya országos viszonylatban még magasabb is volt, mint azt az étkezés vonatkozásában tapasztaltuk. A legtöbb hallgató tehát otthon lakott és otthon étkezett, de kimutathatóan voltak olyanok, akik bár nem hagyták el a szülői házat, de étkezésükre máshol (menzán, nyilvános étkezőben, esetleg a munkaadónál) kerítettek alkalmat. Országosan is magas, 19·4 százalékos volt az internátusban[298], valamint 16·6 százalékos a hónapos szobában lakó hallgatók aránya.

Feltűnő, hogy a hallgatók jól érzékelhető része, 3·8 százaléka már rendelkezett saját lakással. Ők azok a hallgatók lehettek, akik öröklés útján, vagy módosabb szüleik jóvoltából jutottak saját ingatlanhoz. Tekintve, hogy a lakás az egyetem székhelyén, vagy ahhoz közel kellett legyen, ennek a kategóriának az esetében zömmel az egyetemek legszűkebb vonzáskörzetéhez tartozó fiatalok jöhetnek számításba. A legnehezebb helyzetben az ágyrajárók, vagy a munkaadónál, laktanyákban, vagy más ismeretlen helyen lakó hallgatók voltak. A rendházban, szemináriumban vagy munkaadónál lakó hallgatók részaránya érzékelhető volt ugyan, de jelentőségük marginálisnak tekinthető. A rendkívül bizonytalan helyzetű ágyrajárók sorsa viszont azért is nevezhető súlyosnak, mivel anélkül végezték egyetemi tanulmányaikat, hogy biztos fedél lett volna a fejük felett. Az adatok azt mutatják, hogy országosan mindössze 18 hallgató tartozott ebbe a csoportba, s abból 14 Budapesten tanult.

[298] Bobula Ida beszámolója szerint 1928-ban a hallgatóknak még csak 10·4 százaléka tudott internátusi férőhelyhez jutni. — Bobula Ida: Diákszociális kérdés és szellemi proletariátus. In: Társadalomtudomány, (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1928/6-8. szám, 377. old.

A Pázmány Péter Tudományegyetemre vonatkozó adatok arra is rávilágítanak, hogy ez volt az az egyetem, ahol a hallgatók legnagyobb része, 59·6 százaléka lakott a szülői házban. A rokonoknál lakók 6 százalékos részaránya is magasnak tekinthető. Saját lakásban a hallgatók 3·1 százaléka, internátusban viszont 18·8 százaléka lakott. Az is látszik viszont, hogy a szülők meghatározó szerepével egyidejűleg nagyon alacsonyan alakult a hónapos szobára szoruló diákok aránya. A Pázmányon a hónapos szobában lakó hallgatók részaránya mindössze 7·7 százalékos volt, ami messze a legalacsonyabbnak bizonyult az egész országban.

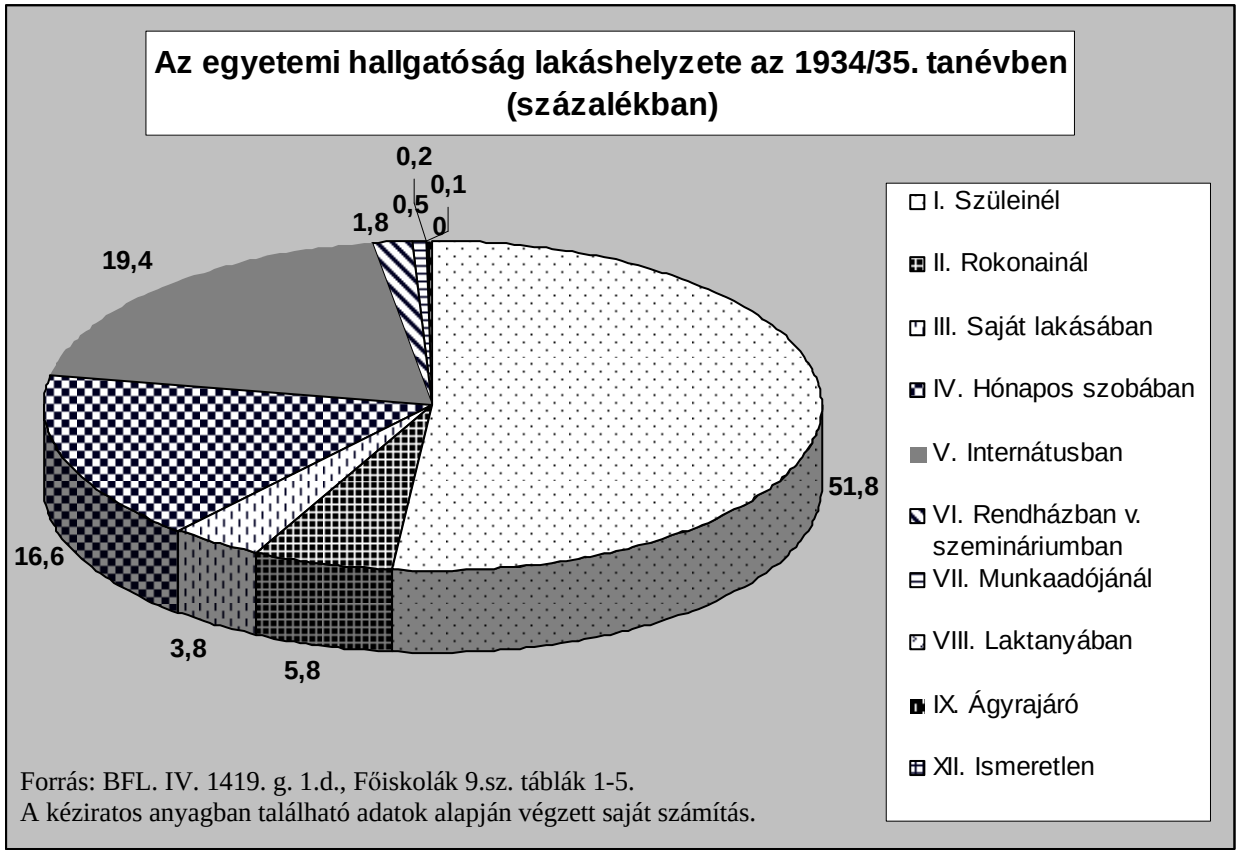

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(IX. sz. ábra)

Debrecenben megfigyelhető volt, hogy a szülői házban lakó hallgatók 45 százalékos aránya a budapesti és az országos részarányoktól elmaradt ugyan, de a vidéki egyetemek vonatkozásában a legmagasabb volt. A hallgatók 4·6 százaléka lakott rokonoknál, ami nem volt túl magas részarány még vidéken sem. A Tisza István Tudományegyetem hallgatóságának anyagi helyzetéről az is sokat elmond, hogy itt rendelkezett a legkevesebb hallgató saját lakással. A hallgatók mindössze 3 százaléka mondhatta el magáról, hogy lakástulajdonos. Ugyancsak fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a Pázmány mellett a Tisza István Tudományegyetem volt az egyetlen, mely több hallgatónak tudott internátust

biztosítani, mint amennyi hónapos szobára szorult. Az internátusokban ugyanis a hallgatók ¼-ének helye volt, míg hónapos szobákban csak 21·2 százalékuk lakott.

Pécsett a lakáshelyzet vonatkozásában is kimutatható a szülői ház korlátozottabb szerepvállalása. A hallgatók mindössze 40·6 százaléka lakott otthon. Ezzel állt összefüggésben, hogy a hónapos szobában (25·6) és az internátusban lakó (22·1) hallgatók aránya is magasabban alakult. Az Erzsébet Tudományegyetem volt ugyanakkor az is, ahol a hallgatók nagyobb arányban rendelkeztek saját lakással. A saját lakásban lakók ugyanis a hallgatóság 5·9 százalékát tették ki. Feltűnő, hogy Pécs volt az egyetlen, ahol a munkaadónál szállást kapó hallgatók aránya elérte az 1 százalékot.

Szegeden a hallgatók 44·6 százaléka lakott a szüleinél, ami e tekintetben alig maradt el Debrecentől. A hónapos szobában lakó hallgatók 26·8 százalékos aránya ugyanakkor itt volt a legmagasabb az egész országban. Internátusban a hallgatók 17 százaléka lakott, ami a vidéki egyetemek vonatkozásában alacsonynak számított. A rokonok fokozottabb szerepe Szegeden a szállásadás tekintetében is megmutatkozott. A hallgatók 5·6 százaléka lakott a rokonainál, ami a vidéki egyetemek közül itt volt a legmagasabb részarány. Ha a hallgatók lakhatását az étkezésre vonatkozó adatokkal vetjük össze, akkor jól látható, hogy a rokonoknál lakó 86 hallgatóból 85 élelmezéséről is gondoskodtak rokonai Szegeden.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem adatai azt mutatják, hogy a hallgatóság megoszlása lakhatás tekintetében leginkább a Pázmányhoz hasonlított. A hallgatók több mint fele, 51·2 százaléka lakott a szüleinél, 17·2 százalékuk pedig internátusban. A Pázmányhoz képest jóval nagyobb arányban laktak a hallgatók hónapos szobákban (19·7), a rokonaiknál (7·0), valamint saját lakásban (4·1) is.

Az egyetemi hallgatóság lakáshelyzete tehát az 1930-as években megnyugtatóbb volt, mint azt az étkezés tekintetében láttuk. A szülők és a rokonok szerepe meghatározó volt a szállás biztosításában, de emellett az internátusok is nagy kapacitással működtek.[299] Különösen Debrecenben és Pécsett volt rájuk nagy szükség. Debrecenben minden 4-edik, Pécsett pedig minden 5-ödik hallgató internátusban lakott. A fenti elemzés emellett arra is rávilágított, hogy milyen nagy szerepe volt a hallgatók elhelyezésében a hónapos szobáknak is. Feltűnő volt, hogy a vidéki egyetemeken a hallgatók jóval nagyobb arányban béreltek

[299] Mindez azért is igen figyelemre méltó, mivel kezdetben az egyetemi hallgatóság szervezett elszállásolásának lehetőségei igen korlátozottak voltak: *„A háború utáni évek diákszociális gondoskodását a tervszerűtlen rögtönzöttség jellemezte — hiszen az események hatása alatt sietve kellett cselekedni és hetek alatt létesíteni olyan intézményeket, melyek a harmonikus embernevelés hazájában, Angliában, századokon át fejlődtek (p. o. a kollégiumok). Ezek szükségessége nálunk a háború után máról-holnapra lett nyilvánvaló."* — Bobula Ida: Diákszociális kérdés és szellemi proletariátus. In: Társadalomtudomány, (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1928/6-8. szám, 375. old.

szobát, mint Budapesten. Mindez indokolta volna a vidéki internátusi hálózat bővítését, amire nem minden esetben volt mód. Az egyes tudománykarok hallgatóságának lakhatási viszonyaiban azonban minden bizonnyal fellelhetőek olyan helyi jellegzetességek, melyek nem várt összefüggésekre irányíthatják rá a figyelmet.

Az egyetemi hallgatók lakásviszonyai a fővárosban az 1934/35-ös tanévben[300]

Lakás	Római kat. hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Gyógysz. tanf.	Pázmány összesen	József Nádor M. és G. Egy.
Szüleinél	3·9 6	68·4 1418	60·8 73	56·6 564	57·9 831	29·3 42	59·6 2934	51·2 1229
Rokonainál	0·7 1	6·9 144	5·0 6	5·6 56	4·7 68	14·0 20	6·0 295	7·0 167
Saját lakásában	2·0 3	2·2 46	22·5 27	2·2 22	3·2 46	4·9 7	3·1 151	4·1 98
Hónapos szobában	4·6 7	6·8 142	8·4 10	10·1 101	6·1 87	23·8 34	7·7 381	19·7 474
Internátusban	7·3 11	15·0 311	1·7 2	23·8 237	23·0 330	23·8 34	18·8 925	17·2 413
Rendházban v. szemináriumban	80·8 122	0·1 2	—	0·1 1	4·1 59	1·4 2	3·8 186	0·1 2
Munkaadójánál	—	0·3 6	—	0·8 8	0·9 13	2·1 3	0·6 30	0·4 9
Laktanyában	—	0·1 2	0·8 1	0·3 3	—	—	0·1 6	0·1 3
Ismeretlen	—	0·1 1	—	0·2 2	—	—	0·1 3	—
Ágyrajáró	0·7 1	0·1 1	0·8 1	0·3 3	0·1 1	0·7 1	0·2 8	0·2 6
Összes hallgató	100·0 151	100·0 2073	100·0 120	100·0 997	100·0 1435	100·0 143	100·0 4919	100·0 2401

(XII. sz. táblázat)

A fővárosban tanuló egyetemi hallgatóság lakáshelyzetében karoktól függően lehettek kisebb-nagyobb eltérések. A hittudományi kar esetében ezúttal is megfigyelhető a rendházak kiemelkedő szerepe. A hallgatók 80·8 százaléka lakott ilyen intézményekben. Az is megállapítható tehát, hogy a rendházak a náluk lakó 122 hallgató számára kivétel nélkül biztosítottak étkezést is. A hittanhallgatók 7·3 százaléka lakott internátusban, míg hónapos szobában és szülőknél mindössze 4·6 és 3·9 százalékuk. A szülők visszafogottabb szerepe ezúttal is a kari hallgatóság nagyobb regionális megoszlásával magyarázható.

[300] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1. és 5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

A budapesti jog- és államtudományi kar esetében a szülők országosan is kiemelkedő jelentőségére érdemes felhívni a figyelmet. A joghallgatók 68·4 százaléka lakott a szülői házban, s mint tudjuk ezek többsége (66·6) otthon is étkezett. Ugyancsak ezen a karon volt a legmagasabb a rokonoknál elszállásolt hallgatók részaránya is. A joghallgatók 6·9 százaléka került egyetemi tanulmányai idejére a rokonaihoz. A hónapos szobában lakó hallgatók 6·8 százalékos aránya sem sokkal maradt el ettől. Az internátusokról pedig elmondható, hogy bár a hallgatók 15 százalékának biztosítottak szállást, ez arányait tekintve az orvosi és a bölcsészkarhoz képest nem volt jelentős.

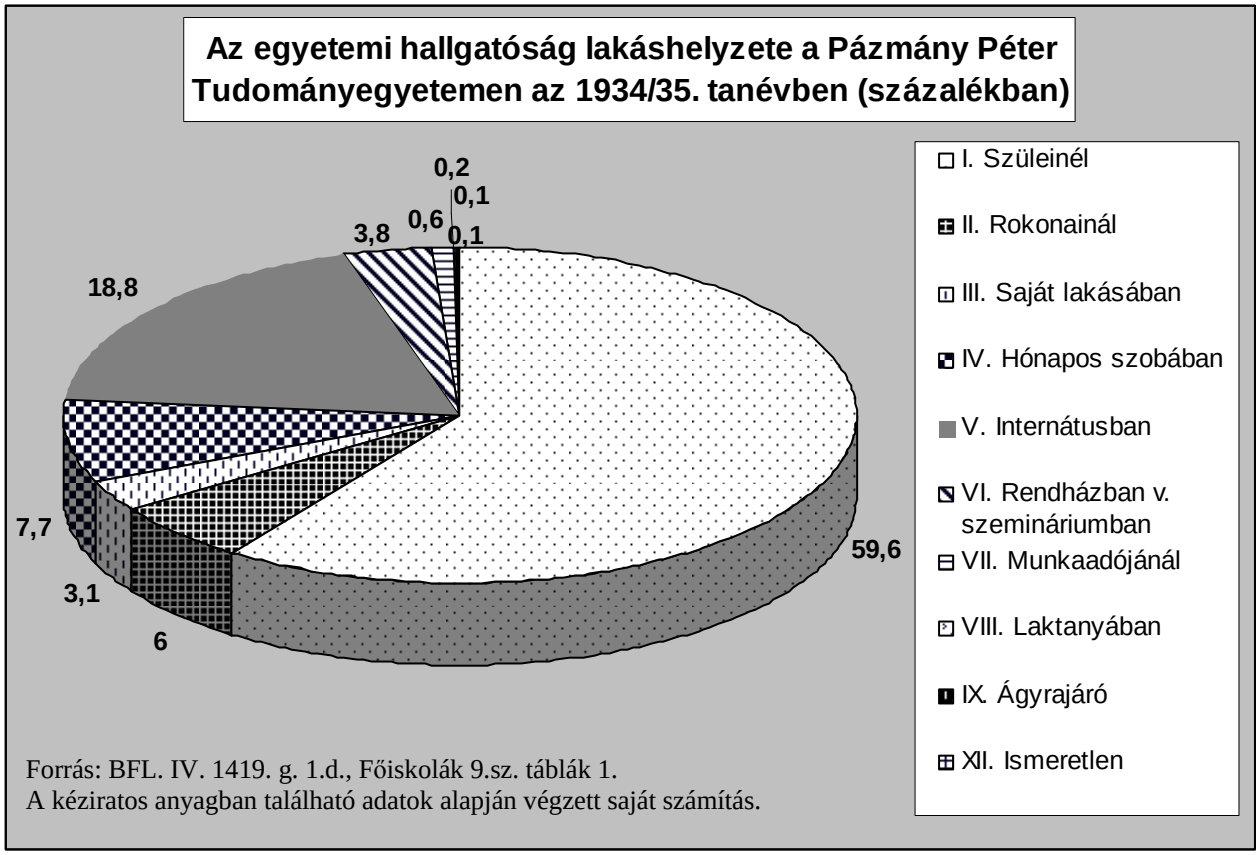

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 1.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(X. sz. ábra)

Az orvostudományi kar tekintetében viszont éppen az internátusban (23·8), vagy a hónapos szobában (10·1) lakó hallgatók részaránya volt az, amelyik olyannyira magasan alakult, hogy minden más kart maga mögé utasított. Ebben természetesen szerepet játszott az is, hogy a szülők (56·6) és a rokonok (5·6) a szállásadás tekintetében kevésbé jöhettek számításba, mint a joghallgatók esetében. Az orvostanhallgatók lakásviszonyairól az is árulkodó lehet, hogy ezen a karon 3 olyan hallgató is volt, aki ágyrajárónak számított.

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak lakhatását sem lehetett volna megoldani a szülők (57·9) vagy a rokonok (4·7) segítsége nélkül. De mint látható, a szülői házban, vagy

rokonoknál lakó hallgatók aránya jelentősen elmaradt a joghallgatók mögött. A bölcsészhallgatók esetében is felértékelődött az internátusok szerepe. A kari hallgatóság 23 százaléka választotta ezt a megoldást, míg hónapos szobába csak 6·1 százalékuk költözött. A bölcsészhallgatók esetében feltűnő viszont, hogy a tudománykarok közül ezen a karon volt a legnagyobb (3·2 százalékos) a saját lakásban lakó hallgatók aránya.

Budapesten tehát az egyetemi hallgatóság lakáshelyzete az 1930-as évek közepén kielégítő volt. Nagy szerepe volt ebben a hallgatók szüleinek, illetve a fővárosban vagy annak közelében lakó rokonoknak is. Akik családjuk ilyen formában nyújtott segítségére nem számíthattak, azok előtt nyitva álltak az internátusok, a hittanhallgatók előtt pedig a rendházak.[301] Talán az orvostanhallgatók lakáshelyzete hagyott némi kívánni valót maga után, ami a szülői ház korlátozottabb szerepvállalásával magyarázható. Mindent egybevetve azonban a fővárosban tanuló egyetemi hallgatók elszállásolását az 1934/35-ös tanévre megfelelően sikerült megoldani.

Az egyetemi hallgatóság lakásviszonyai Debrecenben az 1934/35-ös tanévben[302]

Lakás	Református hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Szüleinél	18·9 35	64·8 352	44·5 4	32·2 96	37·3 106	45·0 593
Rokonainál	2·2 4	4·2 23	33·3 3	5·4 16	5·3 15	4·6 61
Saját lakásában	2·7 5	5·4 29	11·1 1	0·3 1	1·4 4	3·0 40
Hónapos szobában	11·9 22	11·2 61	11·1 1	44·3 132	22·5 64	21·2 280
Internátusban	63·8 118	13·6 74	—	16·8 50	32·4 92	25·3 334

[301] A fővárosi hallgatók számára az alábbi kollégiumok álltak rendelkezésre 1929-ben: a Horthy Miklós Kollégium, a Budai Szent Imre Kollégium, a Pesti Főiskolai Szent Imre Kollégium, a Tanítók Ferenc József Háza, a Collegium Medicum, az Általános Egyetemi Segítő Egyesület Diákotthona, a Diákok Háza, a Gercsák Károly Kollégium, a Luther Otthon, a Bethlen István Internátus, a Hunfalvy-internátus, a Kongregációs Otthon, a Katholikus Tanáregyesület Szent Gellért Kollégiuma, a Márta Kollégium, az Unitárius Misszióház Diákotthona, a Főiskolai Calvineum, az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület Diákotthona, a Budapesti Főiskolai Diákotthon Egyesület Otthona, a Széchenyi Kollégium, valamint a nőhallgatók részére a MANSZ Sarolta Leányotthona, valamint a Bethlen Margit Leányotthon, a Collegium Marianum, a Szent Anna Kollégium, a Lórántffy Zsuzsanna Leánykollégium, a Bauer Úri Leányotthon, a Péterffy Sándor Leányotthon, a Családi Leányinternátus, a Collegium Josephinum, a Kis Szent Teréz Otthon, az Úri Leányotthon, a Jegyzői Árvaház Scitovszky Béla Leányinternátusa, a Katholikus Tisztviselőnők Otthona, a Bethánia-Egylet Diákotthona, a Tisztviselőnők és Diáknők Otthona, a Belvárosi Leányinternátus, valamint az Úrinők és úrilányok Otthona — Lásd: Magyary, 1929., 57-83. old.

[302] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 2. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Rendházban v. szemináriumban	—	—	—	—	1·1 3	0·2 3
Munkaadójánál	—	0·2 1	—	1·0 3	—	0·3 4
Laktanyában	—	0·2 1	—	—	—	0·1 1
Ismeretlen	0·5 1	—	—	—	—	0·1 1
Ágyrajáró	—	0·4 2	—	—	—	0·2 2
Összes hallgató	100·0 185	100·0 543	100·0 9	100·0 298	100·0 284	100·0 1319

(XIII. sz. táblázat)

Debrecenben az egyetemi hallgatóság lakásviszonyai az egyes karokon nagyon különbözően alakultak. Minden tudománykar esetében megfigyelhető azonban, hogy maradéktalanul sikerült megoldani az elszállásolást, hiszen csak nagyon kevés olyan hallgató volt Debrecenben, akik ágyrajáróként, munkaadónál, laktanyában, vagy más pontosan meg nem határozható helyen jutottak fedélhez.

A szélesebb regionális vonzáskörzettel rendelkező hittudományi kar esetében,— érthető módon — nem a szülők (18·9) vagy a rokonok (2·2), sokkal inkább az internátusok (63·8) voltak azok, amik megoldást jelentettek. Mellettük a teológus hallgatók 11·9 százaléka hónapos szobákban húzta meg magát.

A joghallgatók tekintetében viszont Debrecenben is a szülői ház fontossága emelhető ki. A jogi kar hallgatóinak 64·8 százaléka otthon, újabb 4·2 százaléka pedig rokonoknál lakott. Ugyancsak a joghallgatók rendelkeztek a legnagyobb arányban saját tulajdonú lakással (5·4) is. Mindebből az következett, hogy a jogtudományi kar hallgatói az orvostudományi és a bölcsészettudományi karhoz képest kisebb arányban laktak internátusban (13·6) vagy hónapos szobában (11·2). Feltűnő azonban, hogy ez volt az egyedüli kar, ahol a hallgatók között előfordultak ágyrajárók is. Ez a két diák feltehetően a legszegényebb hallgatók közé tartozott és a jogi diplomától remélte a felemelkedést.

Az orvosi karon megfigyelhető volt, hogy a szülői ház kevésbé jöhetett számításba a szállás tekintetében. A hallgatóknak mindössze 32·2 százaléka lakott otthon. A szülői házban lakó orvostanhallgatók 31·9 százalékának azonban az étkeztetéséről is gondoskodtak szülei. Ezek a hallgatók csak egy kisebb részét tették ki a hallgatóságnak, ami komoly gondokat okozott. A szülői ház kisebb szerepe még akkor is súlyosan érintette a hallgatókat, ha tudjuk, hogy viszonylag nagyobb arányban (5·4) fogadták be őket rokonaik. A megoldást azonban ebben az esetben nem az internátusok jelentették, hiszen itt csak 16·8 százalékuk kapott

szállást. A legtöbb orvostanhallgató tehát hónapos szobákba kényszerült. A szobát bérlő hallgatók aránya nagyon magas 44·3 százalékos volt az orvostudományi karon.

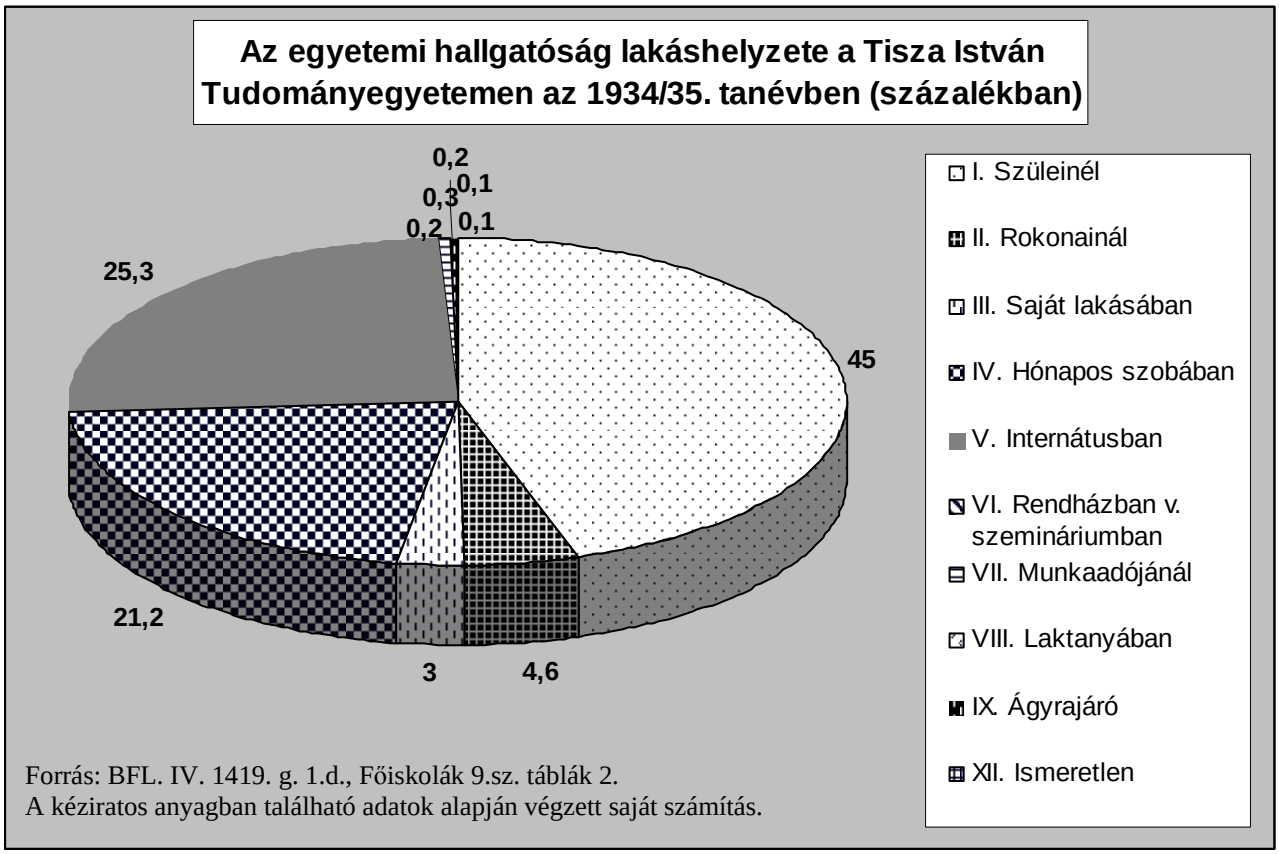

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 2.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XI. sz. ábra)

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak esetében sem a szülők (37·3), vagy a rokonok (5·3) érdemelnek elsősorban figyelmet a szállás szempontjából. A kevésbé tehetős bölcsészek a hónapos szobák (22·5) mellett főként az internátusokban (32·4) kaptak férőhelyet.

Debrecenben tehát a szülők és, — főként az orvostanhallgatók esetében — a rokonok mellett a létrehozott internátusok[303], valamint a hónapos szobák álltak leginkább a hallgatóság rendelkezésére. Mindennek következtében nagyon kevés hallgató maradt megbízható szállás nélkül. A Tisza István Tudományegyetem hallgatóságának lakáskörülményei tehát többé-kevésbé rendezettek voltak. Újabb internátusok létesítésére pedig leginkább a hónapos szobákban lakó hallgatók arányának csökkentése miatt lett volna szükség.

[303]A két legjelentősebb kollégium az 1921-ben megnyílt Tisza István Internátus, valamint az 1930-ban, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségével kötött megállapodással létrejött Horthy Miklósné Leánykollégium volt. Különösen a kezdetekkor hárult fontos szerep az egész korszakban működő Református Kollégium Internátusára is. Mellettük több kisebb internátus biztosította a hallgatók elszállásolását: a Bírói Internátus, a Szent László Kollégium, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének Internátusa, valamint a Magoss György Leányintézet. — Lásd: Magyary, 1929., 90-91. old.

Az egyetemi hallgatóság lakásviszonyai Pécsett az 1934/35-ös tanévben[304]

Lakás	Ágostai hitv. evangélikus hittud.-i kar (Sopron)	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Szüleinél	6·9 8	55·4 489	55·6 5	17·0 63	37·1 53	40·6 618
Rokonainál	1·7 2	4·9 43	—	4·3 16	2·8 4	4·3 65
Saját lakásában	—	7·7 68	33·3 3	1·6 6	9·1 13	5·9 90
Hónapos szobában	33·6 39	17·6 155	11·1 1	47·0 174	14·0 20	25·6 389
Internátusban	56·9 66	13·0 115	—	28·7 106	34·2 49	22·1 336
Rendházban v. szemináriumban	—	—	—	—	1·4 2	0·1 2
Munkaadójánál	0·9 1	0·8 7	—	1·4 5	1·4 2	1·0 15
Laktanyában	—	0·4 4	—	—	—	0·3 4
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—
Ágyrajáró	—	0·2 2	—	—	—	0·1 2
Összes hallgató	100·0 116	100·0 883	100·0 9	100·0 370	100·0 143	100·0 1521

(XIV. sz. táblázat)

Pécsett az egyetemi hallgatóság lakhatását nem minden tudománykaron sikerült tökéletesen megoldani.[305] Budapesten és Debrecenben az egyetemi hallgatók lakáshelyzete főként a jogi kar esetében jobbnak tekinthető, mint Pécsett.

Az evangélikus hittudományi kar esetében,— talán kihelyezett volta miatt is — nagyobb szerepe volt az internátusoknak. A hittanhallgatók 56·9 százaléka lakott internátusban, míg 33·6 százalékuk hónapos szobát bérelt. Sopronban a szülőknél (6·9) és a rokonoknál lakó (1·7) hallgatók aránya nem volt számottevő.

A pécsi jogtudományi karon volt a joghallgatóknak a legrosszabb a lakáshelyzete az egész országban. Mindez abból következett, hogy bár az Erzsébet Tudományegyetem

[304] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 3. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

[305] Pécsett a két legjelentősebb állami internátus a Nagy Lajos-kollégium, valamint a nőhallgatók számára készült Erzsébet-kollégium volt. (Mindkettő 1923-ban létesült.) Mellettük 1929-től kezdte meg működését a Szent Mór Kollégium. — Lásd: Magyary, 1929., 92. old.

tekintetében a szülőknél lakók 55·4 százalékos aránya viszonylag magas volt, de ez messze elmaradt az ország többi jogi karain jellemző részarányoktól. A joghallgatók közül 43-an, a hallgatóság 4·9 százaléka kapott szállást, valamivel többen, 51-en (5·8 százalék) pedig étkezést a pécsi rokonaitól. Viszonylag magas, 7·7 százalékos volt a saját lakással rendelkező hallgatók aránya, de internátusban és hónapos szobában is szép számmal laktak. A kari hallgatóság 13, illetve 17·6 százaléka. A pécsi joghallgatók átlagosnál rosszabb helyzetére abból is egyértelműen következtethetünk, hogy 11 laktanyában, vagy munkaadónál lakó, valamint 2 ágyrajáró is volt a jogtudományi kar hallgatói között.

Az orvostudományi karok tekintetében a szüleinél lakó hallgatók aránya Pécsett volt messze a legalacsonyabb. Mindezt részben az is magyarázza, hogy ezen a karon tanultak a legkisebb arányban Baranya megyei hallgatók. A szülői ház szerepét ezen a karon azonban meglepően jól helyettesítették az internátusok (28·7), de még inkább a hónapos szobák (47·0). A hónapos szobát bérlő hallgatók részaránya az egész ország tekintetében a pécsi orvoskaron volt a legmagasabb. Mindennek köszönhetően mindössze 5 hallgató kényszerült a munkaadójánál lakni, teljesen bizonytalan helyzetű hallgató pedig ezen a karon nem volt.

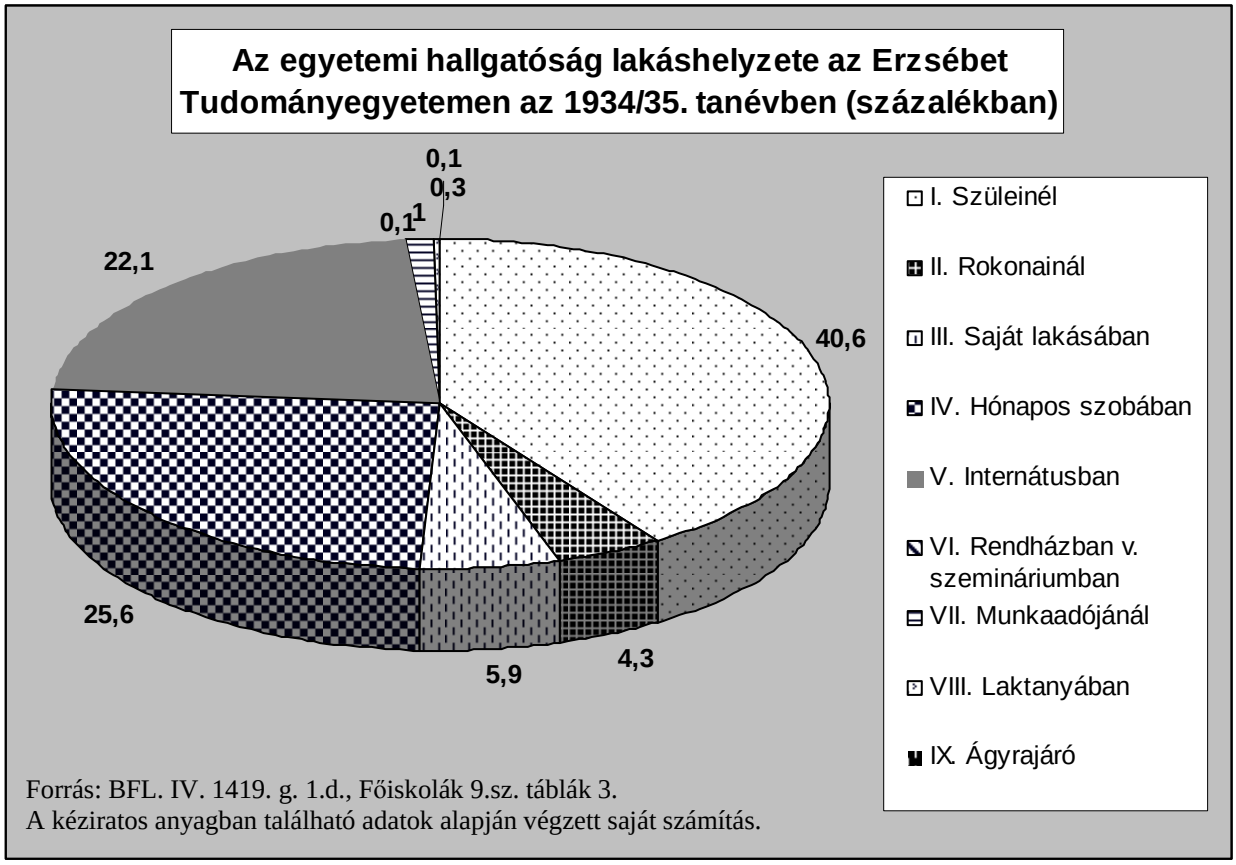

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 3.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XII. sz. ábra)

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak lakáshelyzete,— mint azt a bölcsészettudományi karok esetében megszokhattuk — kielégítő volt. Leginkább a szüleiknél (37·1) vagy internátusokban (34·2) laktak. Ők rendelkeztek Pécsett a legnagyobb arányban saját lakással (9·1) is. Ennek tudható be, hogy esetükben volt a legkevésbé szükség a hónapos szobákra, mindössze 14 százalékuk volt ráutalva, hogy szobát béreljen.

Pécsett tehát főként a jogtudományi kar volt az, ahol a hallgatók a legnehezebb lakhatási viszonyok között folytattak tanulmányokat, míg az Erzsébet Tudományegyetem többi karán a szülők és a rokonok segítségével, valamint hónapos szobákkal, de sikerült úrrá lenni a helyzeten.

Az egyetemi hallgatóság lakásviszonyai Szegeden az 1934/35-ös tanévben[306]

Lakás	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Mennyiségt. és természettud.-i kar	Gyógysz. tanf.	Összesen
Szüleinél	57·1 479	50·0 4	34·6 115	24·3 42	30·7 43	11·3 6	44·6 689
Rokonainál	7·6 64	12·5 1	3·3 11	1·7 3	3·6 5	3·8 2	5·6 86
Saját lakásában	6·8 57	25·0 2	1·5 5	2·3 4	1·4 2	—	4·5 70
Hónapos szobában	19·8 166	12·5 1	40·7 135	29·5 51	22·9 32	52·8 28	26·8 413
Internátusban	8·4 70	—	19·3 64	33·5 58	38·6 54	32·1 17	17·0 263
Rendházban v. szemináriumban	—	—	—	8·1 14	2·1 3	—	1·1 17
Munkaadójánál	0·2 2	—	0·3 1	0·6 1	0·7 1	—	0·3 5
Laktanyában	0·1 1	—	0·3 1	—	—	—	0·1 2
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—
Ágyrajáró	—	—	—	—	—	—	—
Összes hallgató	100·0 839	100·0 8	100·0 332	100·0 173	100·0 140	100·0 53	100·0 1545

(XV. sz. táblázat)

Szegeden a fenti adatok alapján nem túlzás kijelenteni, hogy a lakáshelyzetet illetően az 1930-as évek közepére sikerült megoldást találni. Az egyetemi hallgatóság lakáskörülményeiről sokat mond, hogy ismeretlen helyen lakó, vagy ágyrajáró hallgató a

[306] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 4. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Ferenc József Tudományegyetemen egyáltalán nem volt. Az egyes tudománykarok esetében azonban jelentéktelennek nem nevezhető eltérések figyelhetőek meg.

Mint általában, itt is a jogtudományi kar hallgatói laktak a leginkább a szüleiknél (57·1), vagy a rokonaiknál (7·6). Különösen az utóbbi, a rokonoknál lakó hallgatók részaránya volt feltűnően magas. Az ország összes tudománykarán itt volt a legnagyobb. Saját lakással is viszonylag sokan, 57-en rendelkeztek, vagyis a joghallgatók 6·8 százaléka. Mindebből az következett, hogy a hónapos szobában (19·8) vagy az internátusban lakók (8·4) részaránya Szegeden a jogi karon volt a legalacsonyabb.

A szegedi orvostudományi kar esetében is megfigyelhető az a jelenség, hogy az orvosi kar hallgatóira kevésbé volt jellemző az otthonlakás. Mindössze 34·6 százalékuk lakott a szülői házban. Esetükben pedig Szegeden sem az internátusok, sokkal inkább a hónapos szobák jelentősége nőtt meg. A szobát bérlő hallgatók aránya a Ferenc József Tudományegyetemen is nagyon magas, 40·7 százalékos volt.

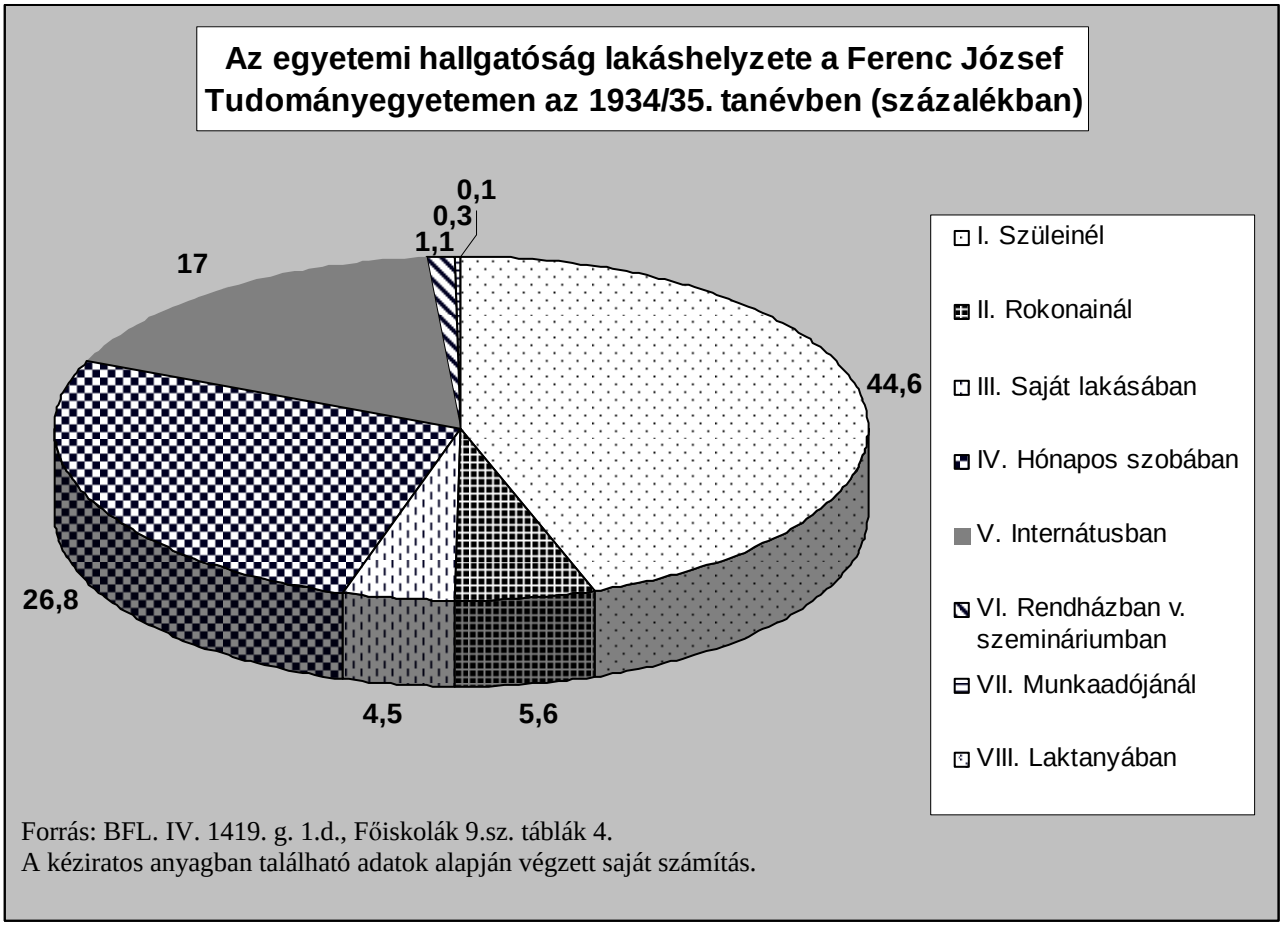

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák 4.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XIII. sz. ábra)

A bölcsészettudományi kar hallgatóinak lakhatását vizsgálva megállapítható, hogy a szülőknél lakó hallgatóság 24·3 százalékos részaránya az összes kar közül itt volt a

legalacsonyabb ezen az egyetemen. Az is világosan látható, hogy a fedél nélküli hallgatók problémájára, nem annyira a hónapos szoba (29·5), mint inkább az internátus (33·5) jelentett megoldást. Ennek köszönhetően Szegeden a bölcsészhallgatók elhelyezésének kérdése is rendeződött az 1934/35-ös tanévre.

A természettudományi kar hallgatósága a lakáshelyzet tekintetében is mutatott hasonlóságokat a bölcsészhallgatókkal. Esetükben sem volt sokkal magasabb az otthon lakó hallgatók aránya. A kari hallgatóság mindössze 30·7 százaléka lakott a szüleinél. Az eltérés leginkább abban nyilvánult meg, hogy a hónapos szobában lakók (22·9) alacsonyabb, míg az internátusban lakók (38·6) magasabb részarányát tették ki a hallgatóknak, mint a bölcsészettudományi kar esetében.

Szegeden tehát annak ellenére sikerült megoldani az egyetemi hallgatóság elszállásolását, hogy a szülők és a rokonok szerepe a legtöbb karon visszafogottabb volt, mint más egyetemeken.[307]

Összefoglalóan megállapítható, hogy az egyetemi hallgatóság lakáshelyzete az 1930-as évek közepére kielégítőnek mondható. Az első világháború óta megtett lépések, főként az internátusok létesítése meghozta azt az eredményt, hogy bizonytalan lakáskörülmények mellett tanulmányokat folytató hallgatói tömegek nem jellemezték hazánk egyetemeit. Az ismeretlen helyen lakó, laktanyába kényszerülő, vagy ágyrajáró egyetemi hallgató csak elszigetelt jelenség volt. A gondot leginkább az jelentette, hogy — különösen a vidéki egyetemeken — még mindig nagy arányban szorultak hallgatók hónapos szobára. Ezen csak újabb internátusok létesítésével lehetett segíteni.[308]

Megállapítható volt ugyanakkor az is, hogy a szülőknél vagy a rokonoknál lakó hallgatók az esetek többségében kosztot is kaptak. Mindez azért sem nevezhető jelentéktelen megállapításnak, mivel láthattuk, hogy a hallgatóság lakáshelyzete sokkal rendezettebb volt élelmezési viszonyainál. Ezt követően érdemes megvizsgálni az egyetemi hallgatóság ruházkodását is. A ruházat minőségét ugyanis legalább annyira meghatározták a szociális körülmények, mint az étkezést, vagy a lakáshelyzetet.

[307] Itt működött az ország egyik legjobban működő internátusa: a Horthy Miklós Kollégium; de fontos szerepe volt a hallgatók elszállásolásában a Szent Imre Kollégiumnak, valamint a Szent Erzsébet Lányotthonnak is. — Lásd: Magyary, 1929., 89-90. old.
[308] Mint láthattuk, Debrecenben is történtek lépések az internátusi hálózat bővítésére.

4. Az egyetemi hallgatók ruházkodása az 1930-as évek közepén

Az egyetemi hallgatóság étkezési és lakásviszonyai, noha sok fontos adalékkal szolgáltak a hallgatói társadalom szociális helyzetéről alkotott pillanatkép elkészítéséhez, de a még teljesebb képalkotáshoz újabb szempontokra van szükség. Az egyetemi hallgatók ruházatának minősége mindenképp ilyen szempont lehet, különösen akkor, ha tudjuk, hogy az egyetemi hallgatóság egy része a téli hónapokat, sőt még a karácsonyi ünnepeket is az egyetem székhelyén töltötte. A megfelelő ruházat,— főként télvíz idején — mindenképpen meghatározó volt egy egyetemi hallgató esetében. Az alábbi táblázat az egyetemi hallgatóság ruházkodására vonatkozó kimutatások alapján készült.

Az egyetemi hallgatóság ruházata az 1934/35-ös tanévben[309]

Egyetemek	Megfelelő (I.)	Tűrhető (II.)	Nem megfelelő (III.)	Ruházatáról jótékonyság gondoskodik	Ruházat tekintetében támogatásra tart igényt	Összes hallgató száma (I+II+III)
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	70·6 3472	25·8 1270	3·6 177	0·3 15	5·6 276	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	51·5 679	43·0 567	5·5 73	—	10·4 138	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	70·5 1072	27·0 410	2·5 39	0·1 1	5·2 80	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	73·1 1130	25·5 393	1·4 22	—	4·5 69	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	67·7 1626	28·6 686	3·7 89	0·3 7	8·9 215	100·0 2401
Mindössze	68·2 7979	28·4 3326	3·4 400	0·2 23	6·6 778	100·0 11.705

(XVI. sz. táblázat)

Mint megállapítottuk, az egyetemi hallgatóság ruházatának minősége szociális helyzetéről, életkörülményeiről is árulkodott. Az adatok alapján világosan látszik, hogy az

[309] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

1930-as évek derekán a hallgatók többségének, 68·2 százalékának megfelelő, 28·4 százalékának pedig tűrhető volt a ruházata. Arra a kérdésre, hogy egészen pontosan mit takartak ezek a meghatározások, és hogy pontosan hol húzódott a határ a megfelelőnek és a tűrhetőnek minősülő ruházkodás között, nagyon nehéz megállapítani. Az viszont nyugodtan kijelenthető, hogy a nem megfelelő ruházat elsősorban a rendkívül súlyos anyagi helyzetben lévő hallgatókat, a szegénynek tekinthető családok gyermekeit jellemezte. Összesen 400 ilyen hallgató tanult az 1934/35-ös tanévben Magyarországon, ami a hallgatóság 3·4 százalékát tette ki. Ha elfogadjuk, hogy a tűrhető ruházatú hallgatók is korlátozott anyagi lehetőségekkel bíró családokból érkeztek, akkor már több mint 3700 fiatalról beszélünk, a hallgatóság közel 1/3-áról.

A Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatóságát illetően megállapítható, hogy a megfelelő ruházatú hallgatók aránya (70·6) magasabb volt az országos részaránynál. A tűrhetőnek minősíthető öltözködés a hallgatók 25·8 százalékát jellemezte, ami az országos részaránytól elmaradt ugyan, de a nem megfelelő ruházatú hallgatók aránya (3·6) a Pázmányon némileg magasabb volt az országos részaránynál.

A Tisza István Tudományegyetemre vonatkozó adatok egyértelműen azt látszanak igazolni, hogy az ország legszegényebb hallgatói Debrecenbe jártak. A hallgatóság alig több mint a felének, mindössze 51·5 százalékának a ruházatáról volt elmondható, hogy megfelelő. A tűrhető ruházatú hallgatók aránya ellenben itt volt a legmagasabb az egész országban. A hallgatók 43 százalékát lehetett ide sorolni. Ami a nem megfelelő ruházatú hallgatók arányát illeti, az Debrecenben 5·5 százalékot tett ki. Ezzel a Tisza István Tudományegyetem ugyancsak kiemelkedett minden más egyetemhez képest. Debrecenben tehát 73 olyan hallgató volt, aki nem megfelelő ruházattal rendelkezett. Ez a hallgatói létszám a másik két vidéki egyetem hasonló helyzetű diákjainak együttes létszámától is több volt. Ha a tűrhető és a nem megfelelő kategóriákat összevonjuk, akkor kimutatható, hogy Debrecenben a hallgatóság közel felének, egészen pontosan 48·5 százalékának a ruházkodásában komoly hiányosságok mutatkoztak. Mindez a ruházkodásban is tükröződő szociális problémák példátlanul magas arányára utal Debrecenben.

Pécsett az egyetemi hallgatóság öltözködés tekintetében már sokkal jobb helyzetben volt, mint Debrecenben, vagy akár a Pázmányon. A megfelelő ruházattal rendelkező hallgatók részaránya Pécsett 70·5 százalékos volt. Ez az arány nagyjából a budapestinek felelt meg. A hallgatóság 27 százaléka tűrhető ruházatúnak számított, ami jóval kisebb részarányt jelentett a debreceninél, de magasabb volt, mint a budapesti. Azt, hogy a pécsi hallgatóság öltözködése minőségileg jobb volt az eddig vizsgált egyetemek hallgatóságánál, leginkább az támasztja

alá, hogy a nem megfelelő ruházatú hallgatók aránya az Erzsébet Tudományegyetemen nagyon alacsony, mindössze 2·5 százalékos volt.

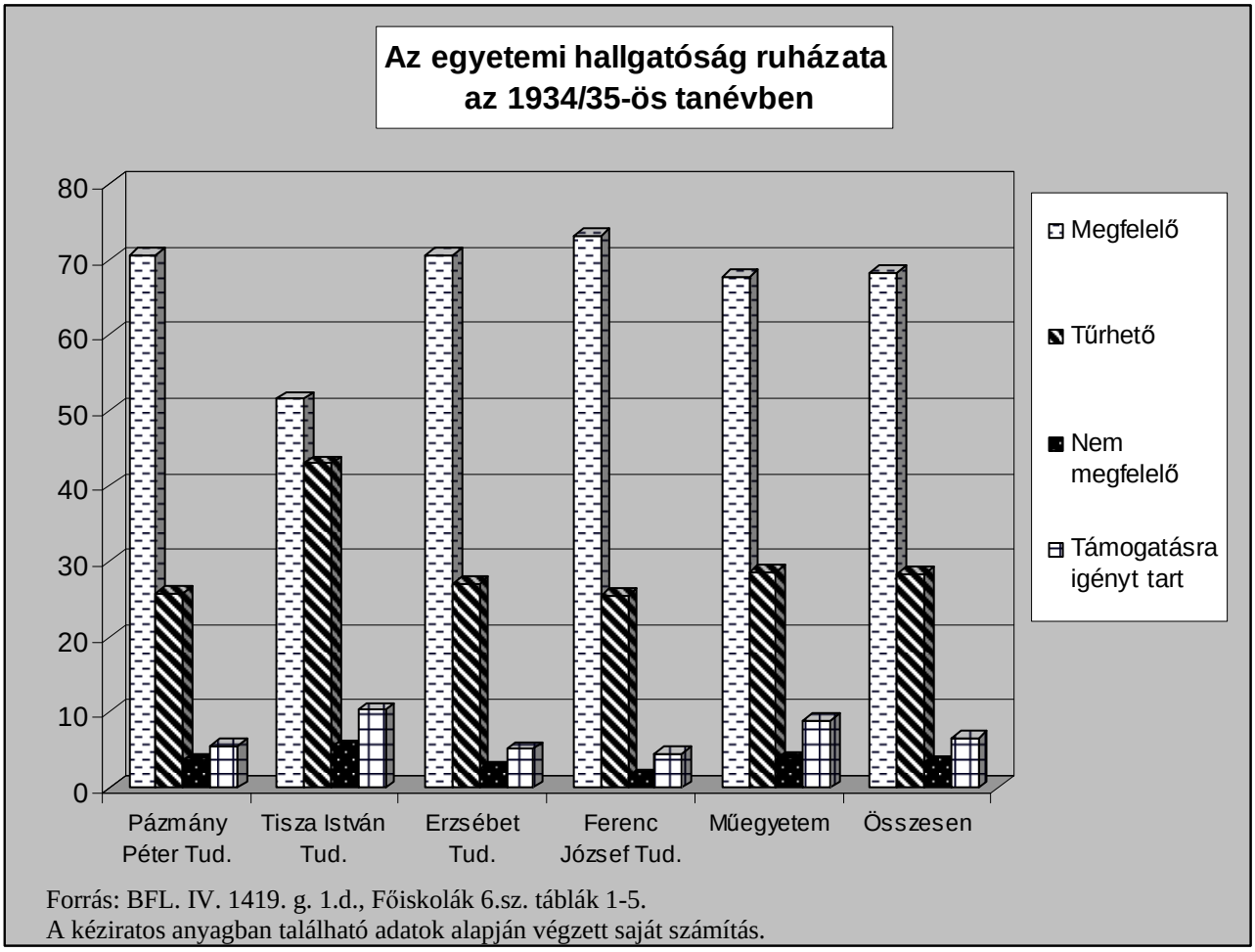

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XIV. sz. ábra)

A fenti számsorból egyértelműen látszik, hogy az egyetemi hallgatók Szegeden voltak a legjobb helyzetben ruházkodás tekintetében. A megfelelően ruházkodó hallgatók aránya 73·1 százalékot tett ki, ami a legmagasabb részarány volt az egész országban. A tűrhető ruházat a szegedi hallgatóság több mint ¼-ét (25·5) jellemezte. Szeged vonatkozásában azonban az a leginkább figyelemre méltó, hogy a nem megfelelő ruházatú hallgatók mindössze 1·4 százalékát adták a hallgatóságnak. Megállapítható tehát, hogy a szegedi egyetemi hallgatók nemcsak az étkezés és a lakhatás, de a ruházkodás tekintetében is többnyire a jobb helyzetű diákok közé tartoztak.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem elsősorban azért érdemel figyelmet, mivel az adatok tanúsága szerint a Tisza István Tudományegyetem mellett ez volt az az egyetem, melynek hallgatósága ruházkodás tekintetében a legrosszabb állapotban volt. A megfelelően öltözködő hallgatók aránya mindössze 67·7 százalékos volt, ami csak a

debreceni részarányt haladta meg az országban. Ruházatát tekintve a hallgatók 28·6 százalékát tűrhetőnek, míg 3·7 százalékát nem megfelelőnek minősítette a felmérés. Tehát a frissen integrált egyetem hallgatóinak több mint 32 százalékának öltözködése hagyott kívánni valót maga után.

A jól érzékelhető probléma ellenére viszonylag ritkának számított, hogy egy-egy hallgató ruházkodásáról jótékonyság útján történjék gondoskodás. Különösen Budapesten akadtak erre példák. A vidéki egyetemeken nem volt jellemző az ilyen formában történő jótékonykodás. Mint a kimutatásból is látható, ez egyedül Pécsett fordult elő.

Vizsgálódásunk szempontjából érdekes lehet még az is, hogy maguk a hallgatók hogyan látták saját helyzetüket. A ruházkodás szempontjából fontos információkkal szolgálhat tehát, hogy a hallgatók saját megítélésük szerint segítségre szorultak-e vagy sem. Erről adhat felvilágosítást a hallgatók támogatási igényeire vonatkozó adatsor. Mint látható, a hallgatói igények hűen lefedték az egyetemeken uralkodó állapotokat. Az ország egyetemi hallgatóinak mindössze 6·6 százaléka támasztott igényt ruházatát illetően valamilyen támogatásra. A helyi eltéréseket azonban jól tükrözi, hogy Debrecenben például a hallgatók 10·4 százalékában, míg Szegeden mindössze 4·5 százalékában fogalmazódott meg, hogy segítségre szorul. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóságáról elmondottakat is tökéletesen alátámasztja a magasnak tekinthető 8·9 százalékos hallgatói igény. Megállapítható azonban az is, hogy minden egyetem esetében a támogatást igénylő hallgatók aránya sokkal magasabb volt a nem megfelelő ruházatú hallgatók arányánál. Mindez egyértelműen igazolja azt a feltevést, hogy a tűrhető ruházatúnak minősített hallgatók között számos szegény sorból származó fiatal lehetett. Minderről azonban még többet tudhatunk meg, ha vizsgálatainkat a tudománykarok szintjén folytatjuk.

Az egyetemi hallgatósága ruházata az 1934/35-ös tanévben tudománykarok szerint[310]

Egyetemek karok szerint	Megfelelő (I.)	Tűrhető (II.)	Nem megfelelő (III.)	Ruházatáról jótékonyság gondoskodik	Ruházat tekintetében támogatásra tart igényt	Összes hallgató száma (I+II+III)
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)						
Római katolikus hittudományi kar	71·5 108	27·2 41	1·3 2	—	6·0 9	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	72·5 1504	24·6 510	2·9 59	0·4 8	6·4 132	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	87·5 105	11·7 14	0·8 1	—	1·7 2	100·0 120
Orvostudományi kar	65·7 655	30·0 299	4·3 43	0·2 2	9·3 93	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	69·4 996	26·1 374	4·5 65	0·3 5	1·7 25	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	72·7 104	22·4 32	4·9 7	—	10·5 15	100·0 143
Összesen	70·6 3472	25·8 1270	3·6 177	0·3 15	5·6 276	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)						
Református hittudományi kar	33·0 61	60·0 111	7·0 13	—	25·4 47	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	63·9 347	33·2 180	2·9 16	—	5·7 31	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	88·9 8	11·1 1	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	48·6 145	46·0 137	5·4 16	—	10·7 32	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	41·5 118	48·6 138	9·9 28	—	9·9 28	100·0 284
Összesen	51·5 679	43·0 567	5·5 73	—	10·4 138	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)						
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	51·7 60	47·4 55	0·9 1	—	7·7 9	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	76·1 672	22·1 195	1·8 16	—	5·4 48	100·0 883
Államszámviteltan	100·0	—	—	—	—	100·0

[310] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

tanfolyam	9					9
Orvostudományi kar	62·4 231	32·7 121	4·9 18	0·3 1	2·7 10	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	69·9 100	27·3 39	2·8 4	—	9·1 13	100·0 143
Összesen	70·5 1072	27·0 410	2·5 39	0·1 1	5·2 80	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)						
Jog- és államtudományi kar	77·3 649	21·7 182	1·0 8	—	2·5 21	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	100·0 8	—	—	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	68·1 226	29·2 97	2·7 9	—	7·5 25	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	63·6 110	34·7 60	1·7 3	—	5·2 9	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	66·4 93	32·2 45	1·4 2	—	9·3 13	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	83·0 44	17·0 9	—	—	1·9 1	100·0 53
Összesen	73·1 1130	25·5 393	1·4 22	—	4·5 69	100·0 1545

(XVII. sz. táblázat)

Az egyetemi hallgatóság ruházkodására vonatkozó részletes adatsorra tekintve megállapítható, hogy a tudománykarok szerinti elemzés ez esetben is tartogat néhány érdekességet.

Látható, hogy a megfelelő ruházatú hallgatók aránya a tudománykarok tekintetében különösen a jogtudományi karokon volt nagyon magas. Szegeden ez az arány 77·3, Pécsett 76·1, Budapesten pedig 72·5 százalékos volt. Még Debrecenben is a jogi kar volt az, ahol a legmagasabb arányban (63·9) tanultak megfelelőnek minősített ruházatú hallgatók. A legkisebb részarány e tekintetben nem meglepő módon a Tisza István Tudományegyetemhez kötődött. Debrecenben a református hittudományi kar hallgatóinak mindössze 1/3-a tudott megfelelően öltözködni. Ez a 33 százalékos részarány az egész országot tekintve a legalacsonyabbnak bizonyult. Érdekes, hogy az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán valamivel jobb volt a helyzet, de itt is a hallgatóknak alig több mint a fele, 51·7 százaléka ruházkodott megfelelően. Ezen az egyetemen ez volt a legalacsonyabb részarány. Feltűnő viszont, hogy a budapesti római katolikus hittudományi kar hallgatósága mennyivel jobb helyzetben volt, mint a debreceni és a soproni teológus hallgatók. A katolikus hittanhallgatók 71·5 százalékának ugyanis megfelelő ruházata volt, ami a Pázmány

tekintetében alig maradt el a jogtudományi kartól. A megfelelőnek minősített öltözékű hallgatók aránya a Pázmányon az orvostudományi karon (65·7), míg Szegeden a bölcsészettudományi karon (63·6) volt a legalacsonyabb.

A legnehezebben behatárolható csoport kétségtelenül a tűrhetőnek minősített hallgatók csoportja volt. Ez a réteg a debreceni református hittudományi karon volt a legszélesebb, ahol a hallgatók 60 százalékát tette ki. Ugyancsak nagyon magas volt a tűrhetően öltözködő hallgatók aránya a debreceni bölcsészettudományi karon (48·6), valamint a soproni evangélikus hittudományi karon (47·4) is. A Pázmány Péter Tudományegyetem és a Ferenc József Tudományegyetem esetében leginkább az orvostudományi kar (30·0), illetőleg a bölcsészettudományi kar (34·7) emelkedett ki. A tűrhető ruházatú hallgatók,— nem meglepő módon — a legkisebb részarányban a szegedi (21·7), a pécsi (22·1) és a budapesti jogtudományi karon (24·6) fordultak elő. Még Debrecenben is a joghallgatókat jellemezte a legkevésbé (33·2) a tűrhető öltözék.

A legrosszabb ruházatú diákok részaránya Debrecenben a bölcsészettudományi karán volt a legmagasabb (9·9). Ettől a közel 10 százalékos részaránytól nem sokkal maradt el az ugyancsak debreceni református hittudományi kar sem. A hittanhallgatók 7 százalékának nem volt megfelelő ruházata, ami az országos részarány több mint kétszerese volt. A többi egyetem vonatkozásában a legsúlyosabb helyzet Budapesten, a bölcsészettudományi karon (4·5), Pécsett és Szegeden pedig az orvostudományi karokon (4·9, illetve 2·7 százalék) volt. A nem megfelelő ruházatú hallgatók legkevésbé nem a jogtudományi karokon, hanem a soproni evangélikus hittudományi karon (0·9) fordultak elő. Itt mindössze egyetlen olyan hallgatót mutatott ki a felmérés, aki nem megfelelően öltözködött. Szintén nagyon alacsony volt a részarány e tekintetben a szegedi jogtudományi (1·0) és a budapesti római katolikus hittudományi karon (1·9) is. Debrecenben a legkevésbé a joghallgatókat jellemezte a nem megfelelő ruházat (2·9).

Az a néhány hallgató, akinek ruházatáról jótékonyság gondoskodott,— mint látható — főként Budapesten tanult. Elsősorban a jogtudományi (8 fő), és a bölcsészettudományi kar hallgatói (5 fő) jöttek e tekintetben számításba. A Pécsett ilyen formában támogatott hallgató az orvostudományi karra járt.

A legtöbb támogatásra igényt tartó hallgató Debrecenbe, a református hittudományi karra járt. Itt a hallgatóság több mint ¼-e, 25·4 százaléka tartott igényt ruhasegélyre. Nagyon magas volt ez a részarány a debreceni orvostudományi (10·7) és bölcsészettudományi karon (9·9) is. A ruházat tekintetében támogatásra igényt tartó hallgatók aránya a Pázmányon az orvostudományi (9·3), Pécsett a bölcsészettudományi (9·1), Szegeden pedig a

természettudományi karon (9·1) volt a legmagasabb. A legkevésbé a budapesti bölcsészettudományi kar hallgatóit jellemezte, hogy támogatást igényeltek volna. A kar hallgatóinak mindössze 1·7 százaléka érezte rászorulónak magát. Az adott egyetem vonatkozásában szintén alacsony részarányokat találunk ebből a szempontból a szegedi jogtudományi (2·5), a pécsi orvostudományi (2·7), valamint a debreceni jogtudományi karon (5·7) is.

A következőkben az egyetemi hallgatóság szociális helyzetét a hallgatók szemszögéből igyekszünk megvizsgálni. Sokat mondhat erről, hogy maguk a hallgatók hogyan látták saját helyzetüket, mely vonatkozásban igényeltek volna nagyobb mértékű segítséget. Ezzel kapcsolatban az egyetemi hallgatóság részéről felmerülő támogatási igényekre vonatkozó kimutatásokból szűrhetünk le bizonyos következtetéseket.

5. Az egyetemi hallgatóság részéről felmerülő támogatási igények

Az egyetemi hallgatóság szociális helyzetét számos tényező befolyásolta. Az étkezés, a lakhatás, vagy a ruházat, bár roppant fontos szempontok, de mégsem nyújtanak teljes képet arról, ami a hallgatók anyagi helyzetét, az egyetemi tanulmányok folytatásával járó nehézségeket illeti. A legjobban maguk a hallgatók tudták megítélni, hogy az élet mely területein jelentkeztek olyan terhek, melyeket csak nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem tudtak elviselni.

A szociális helyzet feltérképezésének tehát kiváló forrása az egyetemi hallgatók támogatási igényeire vonatkozó kimutatás, ebből ugyanis világosan látható, hogy hol voltak az egyetemi tanulmányok folytatásának legneuralgikusabb pontjai az 1930-as évek közepén.

Támogatásra igényt tartó egyetemi hallgatók hazánk egyetemein az 1934/35-ös tanévben[311]

Támogatási igények	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	József Nádor M. és G. Egy.	Összesen
Lakás	6·6 323	15·8 209	12·1 184	13·5 208	5·9 143	9·1 1067
Élelmezés	12·1 597	21·3 281	17·1 261	15·3 236	14·6 351	14·7 1726
Tankönyv	28·5 1400	24·9 329	25·3 385	24·3 376	24·3 584	26·3 3074
Tandíj	49·3 2424	62·3 822	49·4 752	47·7 737	43·2 1038	49·3 5773
Vizsgadíj	26·9 1322	34·0 449	25·8 393	21·9 339	27·4 659	27·0 3162
Szigorlati díj	9·9 488	12·9 170	10·4 159	10·5 163	20·4 490	12·5 1470
Gyógykezelés	5·2 256	13·9 183	7·9 121	5·9 92	6·2 150	6·8 802
Fogkezeltetés	9·0 445	13·5 178	11·0 168	7·6 118	11·4 274	10·1 1183
Ruházat	5·6 276	10·5 138	5·3 80	4·5 69	8·9 215	6·6 778
Összesen	55·3 2723	70·9 935	57·2 870	55·8 862	52·7 1265	56·8 6655
Összes hallgató	100·0 4919	100·0 1319	100·0 1521	100·0 1545	100·0 2401	100·0 11.705

(XVIII. sz. táblázat)

A fenti táblázat alapján kijelenthető, hogy az egyetemi hallgatóság a legnyomasztóbb tehernek elsősorban a tandíjat érezte. A hallgatók 49·3 százaléka a tandíj befizetéséhez szeretett volna támogatást kapni. Ugyancsak magasnak számított a vizsgadíjsegélyt igénylő hallgatók 27 százalékos, valamint a tankönyvek beszerzésével küzdő hallgatók 26·3 százalékos aránya is. Jól látható, hogy az élelmezés (14·7) sokkal súlyosabb probléma volt a lakhatásnál (9·1). Ezt már az eddigi vizsgálatok is alátámasztották. Az adatok alapján a ruházkodás sem számított a legsürgetőbb problémák közé, hiszen a hallgatóknak csak 6·6 százaléka igényelt e tekintetben támogatást. Ebben persze szerepet játszott az is, hogy egyedül Debrecenben volt igazán súlyos a probléma, s emiatt viszonylag kis létszámú hallgatót érintett. Feltűnő azonban, hogy a hallgatóság egészségügyi állapotára vonatkozó adatok milyen komoly gondokat tükröznek. A gyógykezeltetés szempontjából támogatást igénylő

[311] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

hallgatók 6·8 százalékos aránya magasnak tekinthető, ha belegondolunk, hogy fiatal, erejük teljében lévő hallgatókról beszélünk.[312] Legfőképp azonban a fogkezeltetésre szoruló hallgatók 10·1 százalékos részaránya megdöbbentő.[313]

Megállapítható a felmérések alapján még az is, hogy összesen 6655 hallgató, az egyetemi hallgatóság jóval több mint fele, pontosan 56·8 százaléka igényelt valamilyen formában támogatást. Tekintve, hogy ennél jóval több (19.035) igénylés szerepel a táblázatban valószínűsíthető, hogy a hallgatók legtöbbje több tekintetben is támogatásra szorult. A számok azt mutatják, hogy egy hallgatóra megközelítőleg 3 támogatási igény jutott, ami szomorú képet fest a két világháború közötti egyetemi hallgatóság szociális helyzetéről. Arra a kérdésre persze nehéz válaszolni, hogy mennyiben fedték egymást a valós és a hallgatók által támasztott igények. Feltételezhető azonban, hogy a hallgatók többsége e tekintetben jóhiszeműen, lelkiismeretének megfelelően járt el. Az mindenesetre bizton állítható, hogy az esetleges torzítások jelentősége statisztikailag nem számottevő.

Az egyes egyetemeket külön-külön vizsgálva megállapítható, hogy bár érzékelhetőek esetükben bizonyos,— helyenként jelentős — eltérések, de a hallgatók egyetemektől függetlenül, mindenütt ugyanazokon a területeken érezték a legsúlyosabbnak helyzetüket.

A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében is a tandíj (49·3), a tankönyv (28·5) és a vizsgadíj (26·9) okozta a legnagyobb terhet. Jól látható azonban, hogy élelmezés (12·1), lakhatás (6·6) és ruházat (5·6) tekintetében támogatást igénylő hallgatók aránya jóval az országos arányok alatt maradt. Úgy tűnik, hogy az egészségügyi állapota is jobb volt az országos átlagtól a Pázmány hallgatóságának. Erre utal nemcsak a gyógykezeltetésre (5·2), hanem a fogászati beavatkozásra (9·0) vonatkozó igények aránya is.[314] Feltűnő, hogy a tankönyvsegélyért folyamodók aránya a Pázmányon volt a legmagasabb az egész országban. A hallgatóság arányait tekintve viszont éppen a Pázmányon volt a legkevésbé érezhető az

[312] Debrecenben, Neuber Ede vezetésével az 1935/36-os tanévben, a 265 I. éves egyetemi hallgatón végzett egészségügyi vizsgálatok 2 aktív és 16 inaktív tüdőbajt; 33 megnagyobbodott szívet és 18 szívzörejt; 1 csípőízületi gümőkórt, 15 gerincferdülést, 82 lúdtalpat; 12 kopaszságot okozó súlyos korpásodást; valamint 46 kezelhető szembetegséget (fénytörési hiba) mutattak ki. Ami a nemibetegségeket illeti, syphilis nem fordult elő, viszont a hallgatók 4-5 százalékát súlytotta világrahozott vagy szerzett vérbaj. — Lásd: Neuber Ede: A főiskolai ifjúság egészségvédelme. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 291-305. old.

[313] A debreceni egészségügyi vizsgálat során szintén súlyos fog- és szájápolási problémákra derült fény. Ezzel kapcsolatban érdemes Neuber Ede beszámolójából is idézni: *„[…] a 265 I. éves egyetemi hallgató között csupán 23-nál talált a stomatologiai polyklinika teljesen ép fogazatot. Megdöbbentő, hogy aránylag sok hallgatót találtunk, akiknek 16, 13, 12, 11 és 10 stb. szuvas foga volt, s akiknek fogorvos még egyáltalában nem nézett a szájába."* — Uo. 302. old.

[314] Budapesten az egészségügyi szolgáltatások színvonala és kiépítettsége is jóval felette állt az országos átlagnak, ami az itt élők jobb egészségügyi állapotához is hozzájárult. Maguk az egyetemek is igyekeztek saját hatáskörben gondoskodni hallgatóik ellátásáról. E tekintetben a Pázmány ugyancsak élen járt.

étkeztetésben és a gyógykezeltetésben megnyilvánuló probléma. A Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói tehát sok szempontból jobb helyzetben voltak, mint az ország más egyetemének diákjai, bár a valamilyen támogatásra igényt tartó hallgatók aránya itt is magas, 55·3 százalékos volt.

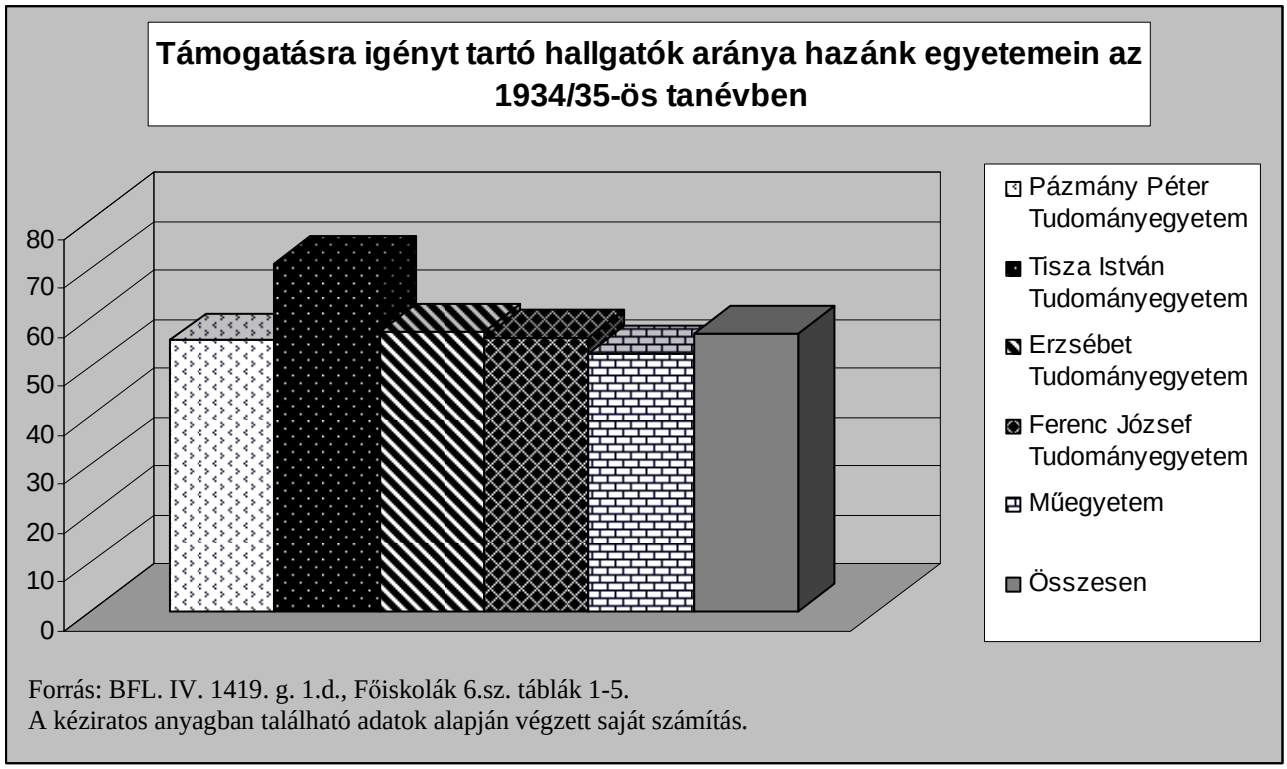

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XV. sz. ábra)

Mint a fenti ábra is mutatja, a hallgatók részéről felmerülő támogatási igények Debrecenben voltak a legszámottevőbbek hazánk egyetemei közül. Mindez a zömmel a Tiszántúlról érkező és nehéz anyagi helyzetben lévő családok gyermekeinek a jelenlétére utal a debreceni felsőoktatásban. A Tisza István Tudományegyetemen felmerülő támogatási igények azonban olyan sajátosságokat tükröznek, melyek a Debrecenben tanulmányokat folytató hallgatóság jellegzetes szociális helyzetére engednek következtetni. Erre utal többek között a tandíj (62·3) és a vizsgadíj (34·0) tekintetében segítségre szoruló hallgatók páratlanul magas, minden más egyetemet túlszárnyaló aránya is. Az élelmezés (21·3), a lakhatás (15·8), és legfőképpen a ruházat (10·5) tekintetében is ennek az egyetemnek a hallatói igényeltek a leginkább segítséget. A hallgatóság egészségi állapota is Debrecenben lehetett a legkritikusabb, tekintettel arra, hogy Debrecenben igényelt a legtöbb hallgató támogatást gyógykezeltetés (13·9) és fogászati beavatkozás (13·5) miatt. Debrecenben az egyetemi hallgatók anyagi helyzetéről mindent elmondott, hogy 70·9 százalékuk igényelt valamilyen

segítséget tanulmányai folytatásához. A Tisza István Tudományegyetem hallgatóságának szociális helyzete, tehát több szempontból is igazolni látszik a Tiszántúl, illetve az egész keleti országrész népességének és azok gyermekeinek nyomorúságos életkörülményeit.

Az Erzsébet Tudományegyetemen az eddigiekhez hasonlóan a tandíj (49·4), a vizsgadíj (25·8) és a tankönyv (25·3) okozta a legtöbb gondot a hallgatóknak. Emellett az élelmezés (17·1) és a lakhatás (12·1) tekintetében is átlagon felüli támogatási igények jelentkeztek. Gyógykezeltetést és fogkezeltetést a hallgatók 7·9, illetve 11 százaléka érezte súlyos problémának, ami kevéssel haladta meg az országos részarányt. A pécsi hallgatók ruházata azonban, mint azt már kimutattuk, a 5·3 százalékos támogatási igény ellenére jónak volt mondható. Az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóságának anyagi körülményeiről sokat mond, hogy a hallgatók 57·2 százaléka érezte szociálisan rászorulónak magát. Ez Debrecen mögött a második legmagasabb részarány volt az országban.

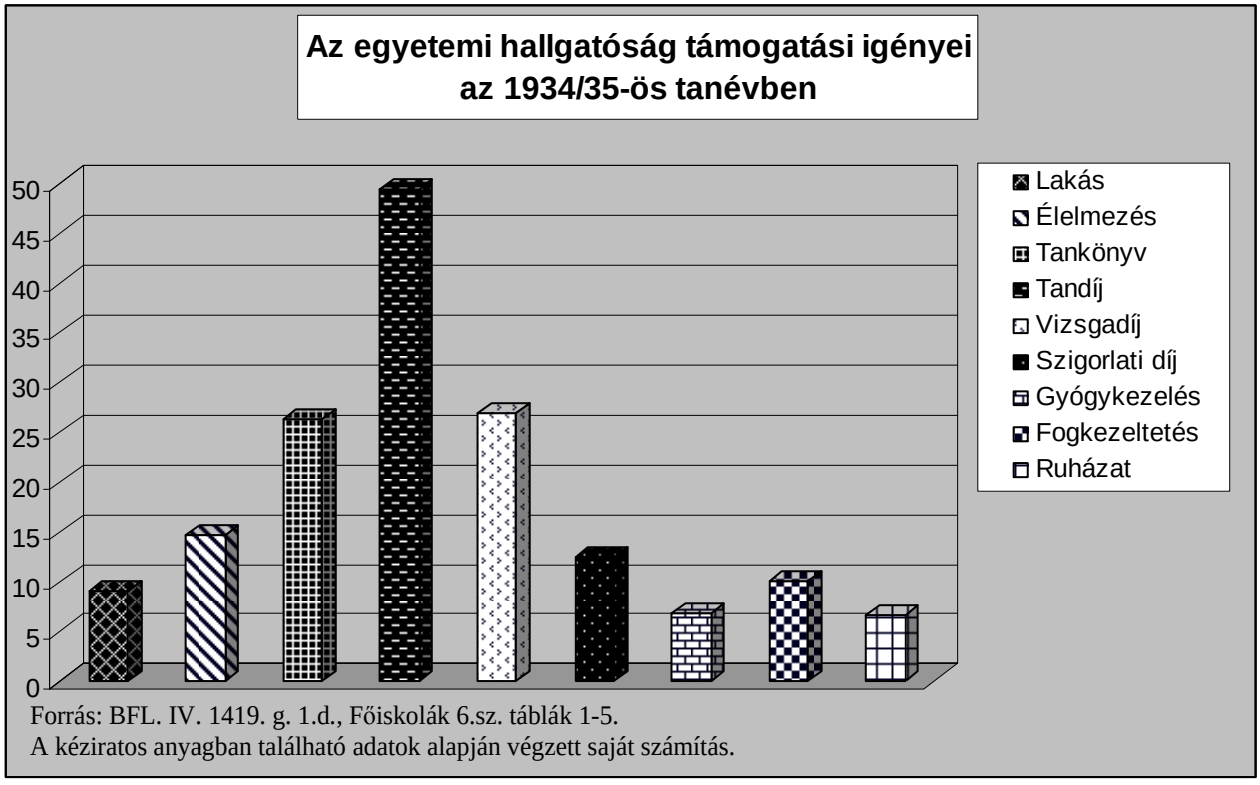

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XVI. sz. ábra)

Szegeden a hallgatói igények az országos átlag alatt maradtak úgy a tandíj (47·7), mint a vizsgadíj (21·9), vagy a tankönyvbeszerzés (24·3) tekintetében. Ellenben a hallgatók 15·3 százaléka étkezés, 13·5 százaléka pedig a lakhatás szempontjából érezte segítségre szorulónak magát, ami mindkét esetben magasnak számított. Ruházat tekintetében,— mint tudjuk — Szegeden nem voltak számottevő gondok. Ezt támasztja alá, hogy az országban itt volt a

legkisebb arányú, mindössze 4·5 százalékos a ruházkodásra vonatkozó hallgatói igény. Talán nem túlzás kijelenteni azt sem, hogy a szegedi egyetemi hallgatóság egészségügyi állapota is, — a Pázmány hallgatósága mellett — a legjobb lehetett az egész országban. Erre a gyógykezelés, illetve a fogászati beavatkozás miatt támogatást szorgalmazó hallgatók rendkívül alacsony, 5·9, illetve 7·6 százalékos arányából következtethetünk. Szegeden mindent összevetve a hallgatók 55·8 százaléka támasztott támogatási igényeket, ami a vidéki tudományegyetemek tekintetében a legalacsonyabb volt.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében feltűnő, hogy a tandíj tekintetében a hallgatóság mindössze 43·2 százaléka igényelt támogatást. Ez az egész országra vetítve is páratlanul alacsony részaránynak tekinthető. Emellett a leginkább a vizsgadíj (27·4), a tankönyv (24·3) és jellemző módon a szigorlati díj (20·4) okozott gondokat. Az élelmezés 14·6 százalékos aránya az országos átlagnak megfelelően alakult, viszont a lakhatás problémája a hallgatók mindössze 5·9 százalékát érintette, ami átlagon alulinak minősült. Említést érdemel még a ruházat is, mivel a 8·9 százalékos hallgatói igény meglehetősen magasnak tekinthető. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóinak összesen 52·7 százaléka igényelt támogatást, ami az egész országban a legalacsonyabb részaránynak számított. Mindez a hallgatóság átlagosnál kedvezőbb szociális helyzetére enged következtetni.

Összefoglalva az eddigieket látható, hogy a fővárosban tanuló hallgatók jobb körülményeit a támogatási igényekre vonatkozó vizsgálat is bizonyította. Azt is láthattuk, hogy a vidéki egyetemek hallgatói közül a Debrecenben tanulók voltak a legkritikusabb helyzetben. Azokat, akik Szegeden folytattak egyetemi tanulmányokat, több szempontból is kiegyensúlyozottabb szociális helyzet jellemezhette. A helyi viszonyok feltérképezéséhez azonban további elemzésre van szükség. Feltehetően a kari vizsgálatok ezúttal is fontos megfigyelésekhez vezetnek majd. A hallgatók étkezésének és lakásviszonyainak bemutatásakor alkalmazott tudománykarok szerinti elemzéssel szemben, jelen esetben célszerűbbnek látszik a támogatási igények fajtái szerint vizsgálódni.

A fővárosban tanuló egyetemi hallgatók részéről felmerülő támogatási igények az 1934/35-ös tanévben[315]

Támogatási igények	Római kat. hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Gyógysz. tanf.	Pázmány összesen	József Nádor M. és G. Egy.
Lakás	8·6 13	6·3 131	10·0 12	6·6 66	6·5 93	5·6 8	6·6 323	5·9 143
Élelmezés	12·6 19	9·6 200	12·5 15	17·0 170	12·2 175	12·6 18	12·1 597	14·6 351
Tankönyv	29·1 44	27·8 577	10·0 12	38·9 388	23·9 343	25·2 36	28·5 1400	24·3 584
Tandíj	55·6 84	47·0 975	15·0 18	50·5 504	55·7 799	30·8 44	49·3 2424	43·2 1038
Vizsgadíj	9·3 14	27·2 565	9·2 11	25·3 252	30·8 442	26·6 38	26·9 1322	27·4 659
Szigorlati díj	13·9 21	2·4 50	—	31·9 318	4·1 59	28·0 40	9·9 488	20·4 490
Gyógykezelés	6·6 10	4·7 97	1·7 2	7·0 70	4·9 71	4·2 6	5·2 256	6·2 150
Fogkezeltetés	12·6 19	7·6 157	1·7 2	13·2 132	8·3 119	11·2 16	9·0 445	11·4 274
Ruházat	6·0 9	6·4 132	1·7 2	9·3 93	1·7 25	10·5 15	5·6 276	8·9 215
Összesen	67·5 102	52·7 1093	29·2 35	58·1 579	59·2 849	45·4 65	55·3 2723	52·7 1265
Összes hallgató	100·0 151	100·0 2073	100·0 120	100·0 997	100·0 1435	100·0 143	100·0 4919	100·0 2401

(XIX. sz. táblázat)

A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében is a különböző díjak fizetése okozott a hallgatók számára problémát. Különösen a tandíj jelentette a hallgatókra rótt legnagyobb terhet. Ez látszik abból is, hogy a Pázmány minden karán a hallgatók legnagyobb arányban tandíjsegélyre tartottak igényt. Különösen a bölcsészettudományi és a hittudományi kar emelkedett ki e tekintetben, hiszen ezeken a karokon a hallgatók több mint 55 százalékának okozott gondot a tandíj befizetése. A fenti adatok alapján úgy tűnik, hogy a joghallgatókat viselte meg a legkevésbé a féléves beiratkozások alkalmával fizetendő 102 pengő. A jogtudományi kar hallgatóinak mindössze 47 százaléka igényelt támogatást a tandíjfizetésre. A vizsgadíj leginkább a bölcsészhallgatókat (30·8), legkevésbé pedig a hittanhallgatókat (9·3) viselte meg. A szigorlati díj tekintetében pedig egyértelműen az orvostanhallgatók (31·9) szorultak leginkább támogatásra, míg a joghallgatók (2·4) és a bölcsészhallgatók (4·1) alig

[315] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 1. és 5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

érezték ezt tehernek. Mindez a különböző karok eltérő képzési struktúrájából következett. A tankönyv beszerzése viszont minden karon komoly gondokat okozott. A többnyire drágább, nehezebben beszerezhető orvosi könyvek miatt, elsősorban ez is az orvostanhallgatókat terhelte. A kar hallgatóinak 38·9 százaléka szorult e tekintetben támogatásra.

Az élelmezés, a lakás és a ruházat szempontjából a Pázmányon országos viszonylatban is jónak mondható állapotok uralkodtak. Az egyes karok esetében azonban megfigyelhetőek komolyabb aránymódosulások. A hallgatók étkeztetése a hittudományi, a jogtudományi és a bölcsészettudományi kar esetében is megoldott volt, mivel a támogatást igénylő hallgatók aránya egyik karon sem érte el a hallgatók 13 százalékát. Az orvostudományi kar tekintetében azonban már más volt a helyzet. A budapesti orvostanhallgatók 17 százaléka szorult étkezési segélyre, ami a vidéki egyetemek közül nagyjából az Erzsébet Tudományegyetemre jellemző aránynak felelt meg. A lakáshelyzet szempontjából, viszont a római katolikus hittudományi karon volt a legrosszabb a helyzet. Míg más karok hallgatóinak csupán alig több mint 6 százaléka szorult e tekintetben támogatásra, addig a hittudományi karon ez az arány 8·6 százalékot tett ki. A lakásviszonyok tekintetében azonban a Pázmány annyira jó helyzetben volt, hogy még ez a részarány is jóval alatta maradt a vidéki egyetemek átlagának. A ruházatot illetően elmondható, hogy a legrosszabb helyzetű hallgatók ez esetben is az orvostanhallgatók voltak, hiszen 9·3 százalékuk tartott igényt támogatásra, míg a bölcsészhallgatók tekintetében ez az arány mindössze 1·7 százalékot tett ki.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen a karok adatai is azt mutatják, hogy a hallgatók többnyire az országostól jobb egészségi állapotban voltak. Eltérések természetesen akadtak az egyes tudománykarok tekintetében. A gyógykezeltetésre szoruló hallgatók aránya Budapesten az orvostudományi karon (7·0) és a római katolikus hittudományi karon (6·6) volt a legnagyobb. A hallgatói igényeket tekintve azonban elmaradt ettől a bölcsészettudományi (4·9) és a jogi kar (4·7) is. Fogászati beavatkozásra az orvostanhallgatók 13·2 százalékának, míg a hittanhallgatók 12·6 százalékának volt szüksége. A bölcsészek (8·3) és joghallgatók (7·6) aránya ez esetben is jóval alacsonyabb volt. Mindebből az tükröződik, hogy az orvostanhallgatók és a hittanhallgatók voltak azok, akik a Pázmányon a leginkább küszködtek egészségügyi problémákkal.

Budapesten tehát a támogatási igények szerinti vizsgálat azt mutatta ki, hogy a legnehezebb körülmények között egyértelműen az orvostanhallgatók éltek. Ez még akkor is igaz, ha kimutatható, hogy a hallgatóság nagyobb aránya igényelt támogatást a hittudományi (67·5) és a bölcsészettudományi karon (59·2), mint az az orvosi fakultás (58·1) esetében történt. Úgy a szigorlati díj és a tankönyvek, mint az étkezés és a ruházat, valamint a

gyógykezelés és a fogászati beavatkozás tekintetében is az orvosi pályára készülő hallgatóság volt a legrosszabb helyzetben a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A főváros viszonylatában nehezebb sors jutott még a hittanhallgatóknak is, hiszen lakáskörülményeik, egészségügyi állapotuk, valamint a súlyos teherként rájuk háruló tandíj egyaránt komoly gondokat okozott a számukra. Több tekintetben is a legjobb helyzetben azonban a joghallgatók és bölcsészhallgatók voltak a főváros vonatkozásában.

Az egyetemi hallgatók támogatási igényei Debrecenben az 1934/35-ös tanévben[316]

Támogatási igények	Református hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Lakás	33·0 61	8·6 47	—	14·4 43	20·4 58	15·8 209
Élelmezés	47·6 88	11·0 60	—	20·1 60	25·7 73	21·3 281
Tankönyv	13·0 24	19·5 106	—	38·9 116	29·2 83	24·9 329
Tandíj	85·9 159	50·5 274	11·1 1	57·0 170	76·8 218	62·3 822
Vizsgadíj	13·0 24	37·0 201	—	32·5 97	44·7 127	34·0 449
Szigorlati díj	0·5 1	10·7 58	—	32·2 96	5·3 15	12·9 170
Gyógykezelés	14·6 27	11·2 61	—	21·5 64	10·9 31	13·9 183
Fogkezeltetés	17·3 32	9·8 53	—	16·8 50	15·1 43	13·5 178
Ruházat	25·4 47	5·7 31	—	10·7 32	9·8 28	10·5 138
Összesen	92·4 171	57·4 312	11·1 1	70·1 209	85·2 242	70·9 935
Összes hallgató	100·0 185	100·0 543	100·0 9	100·0 298	100·0 284	100·0 1319

(XX. sz. táblázat)

Debrecenben a hallgatók támogatási igényeinek kari vizsgálatából leszűrhető, hogy a különböző díjak kifizetése nem egyformán sújtotta az egyes fakultások hallgatóit. A tandíjat legkevésbé a hittudományi kar és a bölcsészettudományi kar hallgatói tudták kifizetni. A református hittudományi kar hallgatóinak 85·9 százaléka szorult támogatásra, ami az ország

[316] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 2. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

összes tudománykarát tekintve a legmagasabb részaránynak számított. Nem sokkal maradt el ettől a bölcsészettudományi kar sem, a hallgatók 76·8 százalékával. Az orvostudományi karon is magas, 57 százalékos volt a tandíjsegélyre szoruló hallgatók aránya. A legkisebb arányban Debrecenben is a joghallgatókat viselte meg a tandíj. Itt a hallgatók alig több mint a fele, 50·5 százaléka igényelt tandíjtámogatást. Mindez azonban azt jelentette, hogy a Tisza István Tudományegyetem minden karán, országos viszonylatban is a legnagyobb volt a tandíjfizetés miatt támogatást igénylő hallgatók aránya.[317] A vizsgadíj tekintetében különösen a bölcsészettudományi kar (44·7) emelkedett ki, míg a hittudományi karon (13·0) ez nem jelentett számottevő problémát. A szigorlati díj miatt támogatásra szorulók aránya Debrecenben is az orvostudományi karon (32·2) volt a legmagasabb. A hittanhallgatók közül azonban csak egyetlen hallgató jelezte ilyen irányú támogatási igényét. A tankönyvek beszerzése az orvostanhallgatók 38·9 százalékának, míg a bölcsészhallgatók 29·2 százalékának jelentett komoly terhet. Ez a kiadás legkevésbé a hittanhallgatókat (13·0) viselte meg.

A rendszeres étkezés terhei miatt a református hittudomány kar hallgatóinak 47·6 százaléka igényelt támogatást, ami arról tanúskodott, hogy az ország legkritikusabb helyzetben lévő hallgatói Debrecenben jártak egyetemre. Az élelmezés tekintetében Debrecenben csak a jogtudományi kar (11·0) esetében jelentkezett az országos átlag alá eső támogatási igény. A lakáshelyzetre és a ruházatra vonatkozó adatok meglepő hasonlóságokat mutatnak a karok közötti megoszlást illetően. Mindkét esetben megfigyelhető volt, hogy a legrosszabb helyzetben a hittanhallgatók voltak. Lakás tekintetében 33, ruházat tekintetében pedig 25·4 százalékuk szorult támogatásra. Ugyanez az arány a joghallgatók esetében mindössze 8·6, illetve 5·7 százalékot tett ki.

Tekintettel arra, hogy korábbi megállapításunk szerint a Tisza István Tudományegyetem hallgatóinak egészségügyi állapota az egész országban a legrosszabb lehetett, az egyes karok helyzete különös figyelmet érdemel. Gyógykezelés tekintetében az orvostanhallgatók (21·5) és a hittanhallgatók (14·6) lehettek a legnehezebb helyzetben, de az országos átlagot messze felülmúló arányban igényeltek támogatást a joghallgatók (11·2) és a bölcsészek (10·9) is. A fogászati beavatkozást szintén a teológus hallgatók (17·3) igényeltek volna a leginkább, de nem sokkal maradtak el mögöttük az orvostanhallgatók (16·8) sem. Az

[317] Az mindennapi gyakorlatban az sem volt példa nélküli, hogy a fél tandíjat fizető hallgatók szülei is fizetési haladékot kértek a Quaestori Hivataltól. Álljon itt egy példa a debreceni hittudományi karról: *„Nagyságos Egyetemi Quaestori Hivatalnak! Debrecen. Tisztelettel tudatom, hogy az 51 Pengőről szóló felhívást megkaptam. Nagyon szépen kérem a jövő hó 3-4 ig várni, mert csak akkor kapom meg a nyugdíjamat, azonnal megfogom küldeni. Kérem egy lappal értesíteni, hogy nyugodt legyek. Tisztelettel özv. Vajó Sándorné, ref. lelkészné."* — H.B.m.L. VIII. 2. 15.d. 184-1931-32 Q. sz. a.

adatok azt is világosan jelzik, hogy a fogkezeltetés legkevésbé a joghallgatóknak okozott gondot Debrecenben, mindössze 9·8 százalékuknak voltak ilyen jellegű támogatásra igényei.

Debrecenben tehát a hittanhallgatók járultak ahhoz leginkább, hogy a Tisza István Tudományegyetem a szegénynek minősíthető fiatalok gyűjtőhelyévé lett. Nem voltak sokkal jobb helyzetben azonban a bölcsészettudományi és az orvostudományi kar hallgatói sem. Ezt támasztja alá az eddigieken túlmenően az is, hogy a hittanhallgatók 92·4, a bölcsészhallgatók 85·2 továbbá a orvostanhallgatók 70·1 százaléka jelezte igényét valamilyen támogatásra. Ezek az arányszámok az ország többi tudománykarához viszonyítva óriásiak. Debrecen vonatkozásában tehát kétség kívül a legjobb életkörülmények a joghallgatókat jellemezték. A felmerülő támogatási igények tekintetében azonban a debreceni jogi kar az ország többi jogtudományi karát felülmúlta.

Az egyetemi hallgatók támogatási igényei Pécsett az 1934/35-ös tanévben[318]

Támogatási igények	Ágostai hitv. evangélikus hittud.-i kar (Sopron)	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Lakás	38·8 45	6·9 61	—	15·7 58	14·0 20	12·1 184
Élelmezés	46·5 54	10·5 93	—	22·7 84	21·0 30	17·1 261
Tankönyv	7·7 9	22·4 198	11·1 1	37·8 140	25·9 37	25·3 385
Tandíj	78·4 91	44·8 396	11·1 1	48·4 179	59·4 85	49·4 752
Vizsgadíj	18·1 21	25·1 222	11·1 1	26·2 97	36·4 52	25·8 393
Szigorlati díj	14·6 17	2·0 18	—	30·3 112	8·4 12	10·4 159
Gyógykezelés	19·8 23	5·3 47	—	9·7 36	10·5 15	7·9 121
Fogkezeltetés	26·7 31	7·4 65	11·1 1	11·6 43	19·6 28	11·0 168
Ruházat	7·7 9	5·4 48	—	2·7 10	9·1 13	5·2 80
Összesen	92·2 107	50·3 444	22·2 2	58·1 215	71·3 102	57·2 870
Összes hallgató	100·0 116	100·0 883	100·0 9	100·0 370	100·0 143	100·0 1521

(XXI. sz. táblázat)

[318] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 3. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Pécsett, mint látható, Debrecenhez képest minden tudománykar esetében alacsonyabb arányszámok láthatóak. Ennek ellenére az Erzsébet Tudományegyetem hallgatóságának szociális helyzetét sem lehet megnyugtatónak minősíteni.

A fizetendő díjak közül itt is a tandíj emelkedett ki. Az evangélikus hittudományi karon a hallgatók 78·4 százaléka, míg a bölcsészettudományi karon 59·4 százaléka érezte szükségét a tandíjsegélynek. Vizsgadíj szempontjából a bölcsészhallgatók (36·4), míg szigorlati díj szempontjából az orvostanhallgatók (30·3) tartottak igényt nagyobb arányban támogatásra. Mindkét esetben a legalacsonyabb részarány a hittudományi karon (18·1 illetve 14·6 százalék) mutatkozott. Ami a tankönyveket illeti, itt sem meglepő, hogy e tekintetben az orvostanhallgatók voltak a leginkább (37·8), míg a hittanhallgatók voltak a legkevésbé (7·7) segítségre szorulók.

Az élelmezés és a lakásviszonyok tekintetében is egyértelműen tükröződött az evangélikus hittudományi kar hallgatóságának az átlagostól rosszabb helyzete. A megfelelő étkezés és szállás miatt segítségre szoruló hittanhallgatók 46·5, illetve 38·8 százalékos aránya különösen a jogi kar 10·5 és 6·9 százalékos részarányaihoz képest tűnhet hatalmasnak. A ruházatot illetően a legnagyobb arányban a bölcsészhallgatók (9·1) és a hittanhallgatók (7·7) támasztottak igényeket. Az Erzsébet Tudományegyetemen a legkevésbé az orvostanhallgatók (2·7) szorultak ilyen jellegű segítségre.

Ami a hallgatók egészségügyi állapotát illeti, ebben az esetben is a hittudományi és bölcsészettudományi kar hallgatói összetétele volt a legkritikusabb. Gyógykezelés és fogkezeltetés tekintetében a hittanhallgatók 19·8 és 26·7 százaléka, míg a bölcsészhallgatók 10·5 és 19·6 százaléka szorult támogatásra. A legjobb helyzetben ezúttal is a joghallgatók voltak, hiszen mindössze 5·3 százalékuk igényelt támogatást gyógykezelés, 7·4 százalékuk pedig fogászati beavatkozás miatt.

Az Erzsébet Tudományegyetem esetében tehát az evangélikus hittanhallgatók mellett a bölcsészhallgatók voltak a legnehezebb szociális helyzetben. Sokat mond erről az is, hogy a hittanhallgatók 92·2 százalékának, míg a bölcsészek 71·3 százalékának az esetében felmerült valamilyen formájú támogatási igény. A joghallgatók tekintetében ez az arány mindössze 50·3 százalékos volt. Ez is alátámasztja az eddigi megfigyeléseket, miszerint az Erzsébet Tudományegyetemen is a jogi pályára készülő hallgatók tartottak igényt a legkevésbé támogatásokra.

Az egyetemi hallgatók támogatási igényei Szegeden az 1934/35-ös tanévben[319]

Támogatási igények	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Mennyiségt. és természettud.-i kar	Gyógysz. tanf.	Összesen
Lakás	7·4 62	—	18·1 60	26·0 45	27·1 38	5·7 3	13·5 208
Élelmezés	9·3 78	—	17·8 59	30·0 52	31·4 44	5·7 3	15·3 236
Tankönyv	20·0 168	—	38·2 127	19·1 33	25·7 36	22·6 12	24·3 376
Tandíj	39·9 335	12·5 1	53·0 176	61·8 107	71·4 100	34·0 18	47·7 737
Vizsgadíj	19·1 160	—	18·1 60	35·8 62	35·0 49	15·1 8	21·9 339
Szigorlati díj	2·9 24	—	33·7 112	3·5 6	5·0 7	26·4 14	10·5 163
Gyógykezelés	4·0 34	—	8·1 27	5·2 9	10·7 15	13·2 7	5·9 92
Fogkezeltetés	5·1 43	—	12·6 42	8·1 14	7·8 11	15·1 8	7·6 118
Ruházat	2·5 21	—	7·5 25	5·2 9	9·3 13	1·9 1	4·5 69
Összesen	46·7 392	12·5 1	60·8 202	74·6 129	78·6 110	52·8 28	55·8 862
Összes hallgató	100·0 839	100·0 8	100·0 332	100·0 173	100·0 140	100·0 53	100·0 1545

(XXII. sz. táblázat)

Az országos, egyetemekre bontott vizsgálat, — mint emlékezhetünk rá — azt mutatta ki, hogy a Szegeden tanuló egyetemi hallgatók életkörülményei több tekintetben is a legjobbak közé tartoztak az egész országban. A vidéki egyetemek vonatkozásában pedig egyértelműen a Ferenc József Tudományegyetem tűnt szociális tekintetben a legmegnyugtatóbb összetételű intézménynek. Mindezt a kari szinten jelentkező támogatási igények is igazolni látszanak.

A hallgatók által fizetendő díjak közül a tandíj elsődleges fontossága Szegeden is megkérdőjelezhetetlennek tűnt. A tandíjfizetés miatt támogatást igénylő hallgatók aránya a természettudományi (71·4) és a bölcsészettudományi karon (61·8) országosan is magasnak számított. A joghallgatók esetében Szegeden is megfigyelhető az a jelenség, mint a többi egyetemen, vagyis hogy a jogásznak készülő hallgatók jelezték a legnagyobb számban (335

[319] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 6.sz. táblák 4. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

fő), de messze a legkisebb arányban (39·9) a tandíjfizetésre vonatkozó támogatási igényüket. A fenti adatok alapján kijelenthető az is, hogy a Ferenc József Tudományegyetem hallgatósága vizsgadíj tekintetében a bölcsészettudományi (35·8) és természettudományi (35·0), míg szigorlati díj tekintetében az orvostudományi karról (33·7) támasztott a legnagyobb arányban támogatási igényt. A segítségre szoruló hallgatók aránya mindkét esetben a hittudományi karon volt a legkisebb. A vizsgadíjat 19·1, míg a szigorlati díjat 2·9 százalékuk érezte súlyos tehernek. Az is látható, hogy tankönyvek Szegeden is a orvostanhallgatók (38·2) számára jelentettek leginkább gondot, míg ennek hatását legkevésbé bölcsészhallgatók (19·1) érezték.

Az élelmezés, a lakhatás és a ruházat esetében Szegeden is nagy különbségek mutatkoztak az egyes tudománykarok között. Az étkezés és a lakhatás tekintetében a legnagyobb arányban a természettudományi és a bölcsészettudományi kar hallgatói szorultak segítségre. A természettudományi karon ez a hallgatók 31·4 és 27·1 százalékát, míg a bölcsészettudományi kar esetében 30, illetőleg 26 százalékát tette ki. A legkisebb arányban a joghallgatók igényeltek támogatást az étkezés és a szállás vonatkozásában (9·3; 7·4 százalék). A hallgatók ruházata az igénylések alapján a jogtudományi karon volt a legjobb, míg a természettudományi karon a legkritikusabb. A joghallgatók 2·9 százaléka, míg a természettudományi kar hallgatóinak 9·3 százaléka szorult támogatásra e tekintetben.

Az egészségügyi állapota a Szegeden tanuló hallgatóknak minden karon jónak volt mondható. Magasabb arányú támogatási igények a gyógykezeltetésre vonatkozóan a természettudományi karon (10·7), míg a fogászati beavatkozás tekintetében az orvostudományi karon (12·6) jelentkeztek. A kari adatok alapján kijelenthető, hogy a szegedi joghallgatók egészségügyi állapota lehetett a legjobb az egész országban. Erre a gyógykezelés és fogkezeltetés miatt támasztott hallgatói igények rendkívül alacsony, mindössze 4 és 5·1 százalékos arányából következtethetünk.

Szegeden tehát az egyetemi hallgatók szociális körülményeit tekintve leginkább a természettudományi és a bölcsészettudományi karokon akadtak problémák. Valamilyen formában nyújtandó támogatásra 78·6, illetve 74·6 százalékuk tartott igényt. A joghallgatók esetében pedig nem csupán a hallgatók páratlanul alacsony arányú, 46·7 százalékos támogatási igényei miatt jelenthető ki, hogy ez volt a legjobb körülmények között tanuló kari hallgatóság az egész országban.

Összefoglalva megállapítható, hogy minden egyetemen egyértelműen a joghallgatók támasztottak a legkisebb arányban támogatási igényeket. Úgy tűnik tehát a jogi pályára készülő fiatalok szociális körülményei voltak a legmegnyugtatóbbak az egész országban az

1930-as évek közepén. Sokkal rosszabb helyzetben voltak azonban a debreceni bölcsészettudományi kar hallgatói, a budapesti orvostanhallgatók, a pécsi bölcsészhallgatók, vagy a szegedi természettudományi kar hallgatói is. A legrosszabb helyzetben azonban a vidéken működő hittudományi karok hallgatói voltak. Az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittanhallgatóinál is nehezebb életkörülmények jellemezték azonban a Debrecenben református teológiát hallgató fiatalok kis létszámú csoportját.

A támogatási igények felmérése tehát még teljesebbé tette a hallgatóság szociális helyzetéről alkotott pillanatképünket. A hallgatók által támasztott igények felvetik azt a teljesen jogos kérdést, hogy mennyiben sikerült ezek az igényeket az illetékes szerveknek, intézményeknek kielégíteniük. Vizsgálódásunknak tehát ki kell terjednie a hallgatóknak nyújtott támogatásokra is. A rendelkezésre álló adatok a tandíjkedvezmények és a különböző, hallgatóknak adományozott ösztöndíjak összegére vonatkoznak. A diáksegélyezés 1930-as évek derekáig végbement fejlődéséről is sokat mondhat az egyetemi hallgatóknak nyújtott támogatások vizsgálata.

6. Az egyetemi hallgatók támogatása

Az egyetemi hallgatóság részére nyújtott támogatások, kedvezmények vizsgálatát célszerű azzal kezdeni, ami számukra is a legnagyobb terhet jelentette. Mint ismeretes a hallgatók leginkább a tandíjfizetés tekintetében igényeltek támogatást.[320] A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy az egyetemi hallgatók mekkora hányada részesült az 1934/35. tanévben különböző formában nyújtott tandíjkedvezményben. A rendelkezésre álló adatok a hallgatók számára nyújtott vizsgadíj kedvezményekre is kiterjednek, ami a támogatási igényekre vonatkozó vizsgálatok alapján szintén sok hallgató számára lehetett fontos segítség.

[320] Szandtner Pál az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson az egyetemekre érkező hallgatókat és családjukat is elmarasztalta a tekintetben, hogy mennyire tájékozatlanok a felsőfokú tanulmányok költségeit illetően: *„[…] a főiskolára lépő ifjúságnak és az érdekelt szülőknek igen tekintélyes hányada az ifjak főiskolai tanulmányainak megkezdése előtt, szinte sejtelemmel sem bír arról, hogy még a legkevésbé költséges főiskolai tanulmányok is jelentős pénzáldozatot követelnek. Meg kellett állapítanom azt is, hogy a főiskolákra lépő ifjak közül igen sokan, úgy látszik, a diákszociális intézmények segítő akcióiba bizakodva, teljességgel elégtelen anyagi erőkkel indulnak neki a főiskolai tanulmányoknak […]”* — Szandtner Pál: Az egyetemi ifjúság tanulmányi és szociális helyzete és az egyetemi reform. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 272. old.

Az egyetemi hallgatók tandíjkedvezményei az 1934/35-ös tanévben[321]

Egyetemek	Tandíjmentesség		Köztisztviselői tandíjkedv. (50%)	Köztisztviselői és ½ tandíjment. (75%)	Vizsgadíj kedvezmény	Összes hallgató
	Teljes (100%)	Fél (50%)				
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	5·3 263	12·8 629	10·6 523	4·0 195	3·3 161	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	6·3 83	10·6 140	15·3 202	3·7 49	4·5 60	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	7·4 112	6·5 99	18·1 275	2·0 30	3·7 56	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	9·8 152	4·3 67	13·2 204	8·4 130	8·0 123	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	5·6 135	7·3 175	8·5 204	1·9 47	7·5 181	100·0 2401
Mindösszesen	6·4 745	9·5 1110	12·0 1408	3·8 451	5·0 581	100·0 11.705

(XXIII. sz. táblázat)

A fenti táblázat adataiból világosan látszik, hogy az egyetemi hallgatóság milyen mértékben részesült a tandíjkedvezmények három típusának (teljes, fél, köztisztviselői) valamelyikéből. Külön szerepel a kimutatásban azon hallgatók részaránya is, akik köztisztviselői tandíjkedvezményt és fél tandíjmentességet is élveztek egyidejűleg.

Megállapítható, hogy az 1934/35-ös tanévben teljes tandíjkedvezményt az egyetemi hallgatóság 6·4 százaléka élvezett. Jóval nagyobb volt ennél a tandíj felét fizető hallgatóság 9·5, illetve a köztisztviselői tandíjkedvezményt élvező hallgatók 12 százalékos részaránya. Különösen a közalkalmazottak gyermekeit megillető kedvezmény viszonylag magas aránya szembetűnő hazánk minden egyetemének vonatkozásában. Azok a kivételes helyzetben lévő hallgatók, akik egyidejűleg részesültek köztisztviselői és fél tandíjkedvezményben is, statisztikailag is jól kimutatható csoportját képezték a hallgatóságnak. A kimutatás alapján

[321] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

451 hallgató, az egyetemi hallgatóság 3·8 százaléka ilyen formán csak az ¼-ét kellett kifizesse a tandíjnak. Feltehetően a teljes tandíjkedvezményt élvező hallgatók mellett ők voltak azok, akik a legnehezebb szociális körülmények között folytatták tanulmányaikat. A vizsgadíj tekintetében az egyetemi hallgatóság 5 százaléka élvezett kedvezményt.

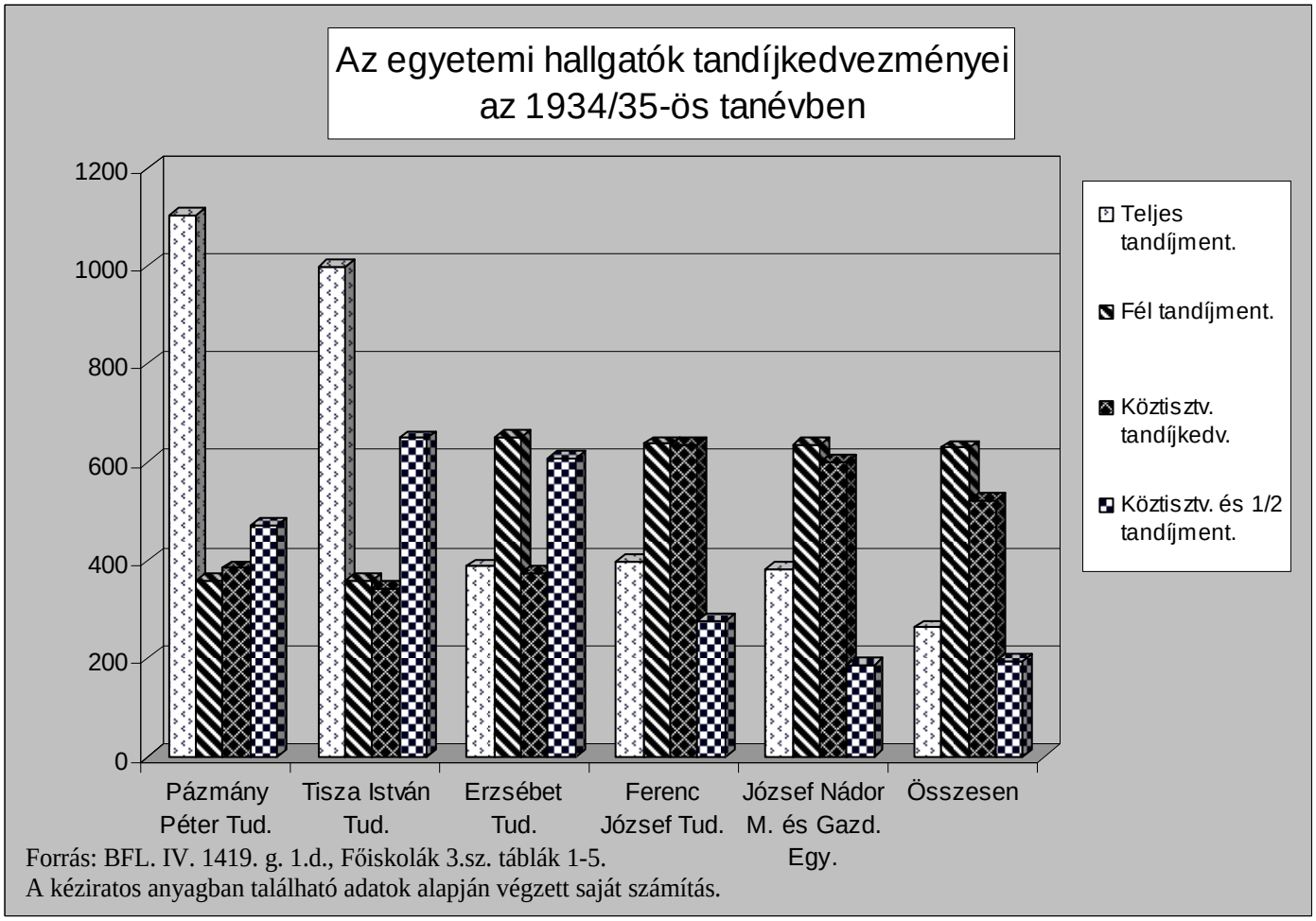

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XVII. sz. ábra)

A Pázmány Péter Tudományegyetem vonatkozásában leginkább a fél tandíjkedvezményt kapott hallgatók 12·8 százalékos részaránya érdemel figyelmet. Az egész országban itt volt a legmagasabb azoknak a hallgatóknak az aránya, akik tandíjuk felét kellett befizessék. Érdekes azonban, hogy a teljes tandíjkedvezmény tekintetében a Pázmány 5·3 százalékos aránya országosan is a legkisebbnek számított. A vidéki egyetemekhez képest ugyancsak alacsonyabb volt a köztisztviselői tandíjkedvezményt élvező hallgatók 10·6 százalékos részaránya. A közalkalmazotti tandíjkedvezményt és fél tandíjmentességet élvező 195 hallgató a Pázmány hallgatóságának 4 százalékát tette ki, ami kevéssel haladta meg az országos részarányt. Jól látható az is, hogy a hallgatóság igényeihez képest a nyújtott támogatások nem voltak elégségesek. Míg a hallgatók 49·3 százalékának segítségre lett volna

szüksége a tandíj befizetéséhez, addig mindössze 32·7 százalékuk kapott valamilyen formában tandíjkedvezményt. A vizsgadíj tekintetében megfigyelhető, hogy annak ellenére, hogy a Pázmány hallgatóságának 26·9 százaléka igényelt volna ilyen típusú kedvezményt, mindössze 3·3 százalékuk kapott. Ez volt a legalacsonyabb részarány az egész országban. A Pázmány hallgatóinak nyújtott támogatások viszonylag kisebb mértéke egyértelműen kedvezőbb szociális helyzetükkel lehetett összefüggésben.

Debrecenben az egyetemi hallgatók 15·3 százaléka köztisztviselői tandíjkedvezményt kapott. Itt ez volt a hallgatók legszélesebb körére kiterjedő támogatási forma.[322] Megfigyelhető még, hogy a tandíj felét fizetők aránya (10·6) Debrecenben is magasabb volt a teljes tandíjmentességben részesülő hallgatók arányánál (6·3). Fontos felhívni azonban a figyelmet arra is, hogy míg a fél tandíjkedvezményt élvező hallgatók aránya elmaradt a Pázmányon kimutatott részarányhoz képest, addig a teljes mentességet kapott hallgatók aránya jóval meghaladta azt. A köztisztviselői és fél tandíjkedvezményt élvező hallgatók tekintetében látható, hogy a Tisza István Tudományegyetem esetében jelentkező 3·7 százalékos arányuk alig maradt el az országos részaránytól. A tandíj vonatkozásában támogatást igénylő hallgatók 62·3 százalékos arányához képest a 35·9 százalékuknak nyújtott kedvezmény nem volt elegendő. Vizsgadíj kedvezményben a hallgatók 4·5 százaléka részesült, ami arányaiban magasabb volt ugyan a Pázmányon nyújtott támogatásnál, de jóval elmaradt a hallgatói igényektől. Debrecenben ugyanis a vizsgadíj tekintetében segítségre szoruló hallgatók 34 százalékos aránya országosan is a legmagasabb volt.

Az Erzsébet Tudományegyetemen köztisztviselői tandíjkedvezményben a hallgatók 18·1 százaléka részesült, ami a legmagasabb részarány volt az egész országban. Teljes mentességet 7·4, míg fél kedvezményt 6·5 százalék kapott a tandíjfizetés tekintetében. Látható, hogy Pécsett több hallgatónak engedték el a teljes tandíját, mint amennyi fél kedvezményben részesült. Az is megfigyelhető azonban, hogy a köztisztviselői és fél tandíjkedvezményt élvező hallgatók 2 százalékos aránya országosan is a legalacsonyabbnak számított. Pécs vonatkozásában is fel lehet hívni emellett a figyelmet arra a Budapesten és Debrecenben is megfigyelt jelenségre is, hogy a hallgatóknak nyújtott tandíjkedvezmények (teljes; fél; köztisztviselői; köztisztviselői és fél) összesített aránya (37·7) meg sem közelítette

[322] Számos szülő levélben kereste fel Kölönte Gézát, az egyetemi quaestort, hogy gyermekét tisztviselő tandíjkedvezményhez segítse. Petrovay Béláné, nyugalmazott tanítónő 1929-es levelében a család súlyos anyagi helyzetével indokolta kérelmét: *„[…] tisztelettel kérném hacsak egy mód is volna arra, hogy fiamnak a tisztviselő tandíj fizetést megadni méltóztasson. Szerény anyagi körülmények között élünk, én magam nyug. tanítónő vagyok, férjem teljesen munkaképtelen, e szomorú körülményt elismerve részesültem a fiam után családi pótlékban. Petrovay Béla fiamnál van a hatósági bizonylat a mely ezt igazolja. Nagybecsü támogatását és jó indulatát kérve fiamat kegyes jóságába ajánlva Kiváló tisztelettel Petrovay Béláné. Nagykörű, 1929. márcuis 9.”* — H.B.m.L. VIII. 2. 12.d. 247-1928-29. Q. sz. a.

a hallgatók részéről felmerülő igényeket (49·4). Vizsgadíjkedvezményt a hallgatók 3·7 százaléka kapott. Mindez nagyon kevésnek tekinthető a 25·8 százalékos támogatási igény viszonylatában.

Szegeden köztisztviselői tandíjkedvezményben a hallgatók 13·1 százaléka részesült, ami elmaradt ugyan a pécsi vagy a debreceni részaránytól, de egyértelművé tette a vidéki egyetemek jelentős felülreprezentáltságát e tekintetben. A Ferenc József Tudományegyetem példája azért is kiemelendő, mivel hazánk egyetemei közül itt kaptak a hallgatók a legnagyobb arányban (9·8) teljes tandíjmentességet. A fél tandíjat fizető hallgatók aránya (4·3) viszont ugyancsak ezen az egyetemen volt a legalacsonyabb. Megállapítható tehát, hogy Szegeden a leginkább rászoruló hallgatókat azon az áron is igyekezték minél erőteljesebben támogatni, hogy a többi hallgatóra kevesebb erőforrás jutott. Az eddigieken túl köztisztviselői tandíjkedvezményt és fél tandíjmentességet egyidejűleg a hallgatók 8·4 százaléka kapott, ami ugyancsak országos rekordnak számított. Szegeden tehát a hallgatók 35·7 százaléka részesült valamilyen formában tandíjkedvezményben, ami alatta maradt a támogatási igények 47·7 százalékos arányának. Vizsgadíj tekintetében Szegeden merültek fel a legkisebb mértékben támogatási igények. Itt a hallgatók 21·9 százaléka szorult rá ilyen jellegű támogatásra. Ehhez képest 8 százalékuk részesült vizsgadíj kedvezményben, ami jóval alacsonyabb részarányt jelentett ugyan, de országos viszonylatban a legmagasabbnak tekinthető. Tehát Szegeden annak ellenére volt a legmagasabb a vizsgadíj kedvezmények aránya, hogy itt jelentkeztek a legkisebb igények e tekintetben.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében a nyújtott tandíjkedvezmények a hallgatóság kevésbé széles körét érintették. A hallgatók 8·5 százaléka köztisztviselői, 7·3 százaléka fél, míg 5·6 százaléka teljes tandíjmentességet élvezett. A köztisztviselői és fél tandíjmentességet élvező hallgatók aránya pedig mindössze 1·9 százalékos volt. Az egyetem hallgatóságának tehát alig 23·3 százaléka részesült valamilyen tandíjkedvezményben, ami még az országosan legalacsonyabbnak számító, 43·2 százalékos hallgatói igények viszonylatában is nagyon alacsonynak számított. Vizsgadíj kedvezményben ellenben a hallgatók 7·5 százaléka részesült, ami a 27·4 százalékos támogatási igényekhez képest alacsonynak tűnhet, mégis csak alig maradt el a Ferenc József Tudományegyetemen nyújtott vizsgadíj kedvezmények részarányától.

Összefoglalva az eddigieket kijelenthető, hogy a vidéki egyetemek hallgatósága nagyobb arányban részesült tandíjkedvezményben, mint a fővárosban tanulmányokat folytató hallgatók. Szegeden a teljes, Debrecenben a fél, Pécsett pedig a köztisztviselői tandíjkedvezmények aránya emelkedett ki. A vizsgadíj kedvezményben leginkább Szegeden

és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen részesült a hallgatóság.[323] Ezúttal is érdemes azonban egy rövid pillantást vetni az egyes tudománykarok között mutatkozó eltérésekre.

Az egyetemi hallgatók tandíjkedvezményei az 1934/35-ös tanévben tudománykarok szerint[324]

Egyetemek karok szerint	Tandíjmentesség		Köztisztviselői tandíjkedv. (50%)	Köztisztviselői és ½ tandíjment. (75%)	Vizsgadíj kedvezmény	Összes hallgató
	Teljes (100%)	Fél (50%)				
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)						
Római katolikus hittudományi kar	7·3 11	13·9 21	4·6 7	1·3 2	2·0 3	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	5·6 116	9·4 196	15·2 315	4·8 100	5·0 103	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	100·0 120
Orvostudományi kar	8·5 85	22·7 226	2·5 25	0·3 3	3·3 33	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	3·5 51	12·4 178	12·2 175	6·2 89	1·2 18	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	—	5·6 8	0·7 1	0·7 1	2·8 4	100·0 143
Összesen	5·3 263	12·8 629	10·6 523	4·0 195	3·3 161	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)						
Református hittudományi kar	9·2 17	15·7 29	18·4 34	2·7 5	0·5 1	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	2·8 15	5·9 32	14·0 76	5·0 27	9·8 53	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	100·0 9

[323] Noha a nyújtott támogatások arányait illetően lehetnek fenntartásaink, azt viszont nehéz lenne tagadni, hogy a juttatott kedvezmények sok nehéz anyagi helyzetben lévő tehetséges fiatal számára tették lehetővé a felsőfokú tanulmányokat. Mint azt B. Kiss Albert is kiemelte 1936-os kongresszusi felszólalásában: *„Ma a főiskolai hallgatóság legszegényebb részének tekintélyes hányada tanulmányait csak az állam és a társadalom ezen fokozott segélyezésével folytathatja és fejezheti be. Nyilvánvaló, hogy minél nagyobb áldozatokat hoz a társadalom az egyetemi ifjúság segélyezésére, annál többen szereznek egyetemi diplomát olyanok, akik a társadalom segítsége nélkül, a maguk erejéből, anyagi helyzetük mostohasága miatt tanulmányaikat folytatni és befejezni nem lettek volna képesek."* — Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 281. old.

[324] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Orvostudományi kar	9·4 28	14·1 42	4·4 13	—	0·3 1	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	8·1 23	13·0 37	27·8 79	6·0 17	1·8 5	100·0 284
Összesen	6·3 83	10·6 140	15·3 202	3·7 49	4·5 60	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)						
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	5·2 6	18·1 21	29·3 34	—	2·6 3	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	2·9 26	3·6 32	19·2 170	2·9 26	3·6 32	100·0 883
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	11·3 42	6·7 25	12·4 46	1·1 4	3·2 12	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	26·6 38	14·7 21	17·5 25	—	6·3 9	100·0 143
Összesen	7·4 112	6·5 99	18·1 275	2·0 30	3·7 56	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)						
Jog- és államtudományi kar	6·5 55	3·9 33	12·9 108	5·5 46	13·0 109	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	13·2 44	3·3 11	15·1 50	11·1 37	3·3 11	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	13·9 24	6·9 12	12·7 22	12·7 22	—	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	19·3 27	4·3 6	15·0 21	15·0 21	—	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	3·8 2	9·4 5	5·7 3	7·5 4	5·7 3	100·0 53
Összesen	9·8 152	4·3 67	13·2 204	8·4 130	8·0 123	100·0 1545

(XXIV. sz. táblázat)

Mint látható, a nyújtott tandíjkedvezmények tekintetében is megfigyelhetőek bizonyos különbségek az egyes tudománykarok esetében. A megfelelő következtetések levonásához célszerű kedvezmény típusok szerint vizsgálódni.

Ami a tandíjmentességet illeti, megfigyelhető, hogy az Erzsébet Tudományegyetem bölcsészettudományi karán a hallgatók 26·6 százaléka részesült teljes tandíjkedvezményben, ami e tekintetben páratlanul magas részaránynak tekinthető. Ugyancsak jelentős arányban

mentesültek a tandíjfizetés alól a szegedi természettudományi (19·3), bölcsészettudományi (13·9) és orvostudományi (13·2), valamint a pécsi orvostudományi kar (11·3) hallgatói is. Mellettük az adott intézmény tekintetében a legmagasabb arányú teljes kedvezmények jellemezték a debreceni és a budapesti orvostudományi karokat is. Debrecenben az orvostanhallgatók 9·4 százaléka, míg Budapesten az orvostanhallgatók 8·5 százaléka mentesült a tandíjfizetés alól. A teljes tandíjmentességet élvező hallgatók aránya a debreceni (2·8) és a pécsi jogtudományi (2·9), valamint a budapesti bölcsészettudományi karon (3·5) volt a legalacsonyabb. Minden egyetem esetében megfigyelhető azonban, hogy a jogtudományi karokat alacsonyabb részarányok jellemezték.[325] Mindebből világosan látszik, hogy hazánk egyetemein a teljes tandíjmentesség esetében elsősorban a bölcsészettudományi és az orvostudományi karok emelhetőek ki, míg a jogtudományi karokon a kedvezményezett hallgatók alacsonyabb arányára hívható fel a figyelem.

A fél tandíjmentességet nyert hallgatók arányát tekintve először a budapesti orvostudományi karról kell szólni, hiszen itt a kari hallgatóság 22·7 százaléka kedvezményezett volt. Szintén magas részarányok jellemezték még az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi (18·1) és bölcsészettudományi (14·7), a Tisza István Tudományegyetem református hittudományi (15·7), valamint a Pázmány Péter Tudományegyetem római katolikus hittudományi karát (13·9) is. A fél tandíjmentességet élvező hallgatók Szegeden az orvostudományi (3·3) és a jogtudományi (3·9), Pécsett, Debrecenben és Budapesten pedig a jogtudományi karokon (3·6; 5·9; 9·4) fordultak elő a legkisebb arányban. Mindez, a kedvezményezett hittanhallgatók viszonylag magas, valamint a tandíj felét fizető joghallgatók viszonylag alacsony aránya a hallgatók szociális helyzetéről korábban elmondottakat látszik igazolni.

Köztisztviselő tandíjkedvezményt az 1934/35-ös tanévben az adatok alapján az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karának hallgatói kaptak a legnagyobb arányban. Az evangélikus hittudományi karon kimutatható 29·3 százalékos aránytól nem

[325] Annak a hátterében, hogy a jogtudományi karok hallgatói kisebb arányban részesedtek teljes tandíjkedvezményben, a jobb szociális körülményeik mellett, a nem minden esetben megfelelő tanulmányi eredmények is szerepet játszhattak. Mint azt Dr. vitéz Moór Gyula is kiemelte az Országos Felsőoktatási Kongresszuson elmondott beszédében: *„A bajok egy másik oka hallgatóink szellemi és erkölcsi alkalmatlanságában rejlik. Komoly és kitűnő felkészültségű hallgatóink mellett mindig akad egy olyan alsóbb réteg, amely sem a főiskolai tanulmányokhoz szükséges erkölcsi komolysággal, sem kellő szellemi felkészültséggel nem rendelkezik. […] S végül talán legmélyebben fekvő oka jogi oktatásunk bajainak a közéletünkben divatos protekció. Ott, ahol a köztudatban elterjedhetett az a meggyőződés, hogy a közhivatali állások betöltésénél nem a kitűnő képzettség, hanem a jó összeköttetés számít, igen nehéz elvárni az ifjúságtól azt, hogy kitartó szorgalommal és megfeszített munkával törje magát a kitüntetéses egyetemi képesítés után."* — Dr. vitéz Moór Gyula: Jelenlegi jogi oktatási rendünk reformjáról. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály, Budapest, 1937., 36-37. old.

sokkal maradt el a debreceni bölcsészettudományi kar sem, hiszen itt a hallgatóság 27·8 százaléka részesült a közalkalmazottak gyermekeit megillető kedvezményben. Ugyancsak magasabb részarány mutatható ki e tekintetben Pécsett a jogtudományi (19·2), Debrecenben a református hittudományi (18·4), Budapesten a jogtudományi (15·2), Szegeden pedig az orvostudományi (15·1) és természettudományi karokon (15·0). Feltűnően alacsony volt azonban a közalkalmazotti tandíjkedvezményben részesülő hallgatók aránya a Pázmány Péter Tudományegyetem orvostudományi és római katolikus hittudományi, valamint a Tisza István Tudományegyetem orvostudományi karán. Megfigyelhető tehát, hogy a joghallgatók a teljes és a fél tandíjmentességhez képest sokkal nagyobb arányban voltak jogosultak közalkalmazotti tandíjkedvezményre. A budapesti és debreceni orvostanhallgatóknak viszont indokolatlanul kis aránya részesülhetett ebben a támogatásban. Mindez azzal magyarázható, hogy a joghallgatók, akiket,— mint kimutattuk — több tekintetben is az átlagosnál jobb életkörülmények jellemeztek, a szociális szempontok figyelembe vételével nyújtott teljes és fél tandíjmentességet kisebb arányban nyerhették el. Tekintettel azonban arra, hogy a köztisztviselői tandíjkedvezmény elsődleges szempontja a közalkalmazott szülő volt, a jogtudományi karokon tanuló, foglalkozására nézve köztisztviselőnek minősülő szülőkkel rendelkező hallgatók jellemzően nagyobb aránya a tandíjkedvezményekben is tükröződött.[326]

A köztisztviselői és fél tandíjkedvezményben részesülő, tehát a teljes tandíj ¼-ét fizető hallgatók arányáról már az országos vizsgálat is kimutatta, hogy Szegeden volt a legmagasabb. A tudománykarokra vonatkozó adatok csak megerősítik a Ferenc József Tudományegyetem elsöprő fölényét. A köztisztviselői és fél tandíjmentességben részesülő hallgatók aránya ugyanis itt a természettudományi (15·0), a bölcsészettudományi (12·7) és az orvostudományi karon (11·1) is. Budapesten és Debrecenben a legnagyobb arányban a bölcsészettudományi (6·2; 6·0) és a jogtudományi karokon (4·8; 5·0), míg Pécsett a jogtudományi karon (2·9) élveztek ilyen jellegű tandíjkedvezményt a hallgatók. Feltűnő a köztisztviselői tandíjkedvezményt és fél tandíjmentességet élvező hallgatók tekintetében, hogy jellemző módon a legkevésbé a hittudományi és az orvostudományi karokon folytattak tanulmányokat.

A vizsgadíj kedvezmény esetében jól látható, hogy a jogtudományi karok mekkora fölényben voltak a többi tudományterülethez képest. Szegeden a joghallgatók 13 százaléka, Debrecenben 9·8 százaléka, míg Budapesten 5 százaléka részesült ebben a támogatásban. Egyedül az Erzsébet Tudományegyetem volt az, ahol nem a joghallgatók (3·6), hanem a

[326] A köztisztviselő szülőkkel rendelkező joghallgatók arányára lásd az egyetemi hallgatók szüleinek foglalkozásáról szóló fejezetet.

bölcsészek (6·3) részesültek a legnagyobb arányban ilyen típusú segélyben. Vizsgadíj kedvezményt a többi kar hallgatói jóval kisebb arányban kaptak. Rendkívül alacsony volt a hittanhallgatók és az orvostanhallgatók részesedése, míg a Ferenc József Tudományegyetem bölcsészettudományi és természettudományi karának hallgatói egyáltalán nem kaptak támogatást vizsgadíjuk kifizetéséhez.

A tandíj és a vizsgadíj tekintetében nyújtott kedvezmények mellett a hallgatói juttatások másik nagy csoportját képezték a különböző címen, különféle formában kapott ösztöndíjak. A korabeli statisztikai kimutatásokban az állam, a megyék, az egyházak vagy az egyetemek által támogatott diákok mellett az alapítványok kamataiban részesülő hallgatók is az ösztöndíjasok számát gyarapították. Mielőtt azonban kitérnénk arra, hogy a szóban forgó ösztöndíjakat pontosan honnan is kapták a hallgatók, célszerű a támogatások mértékét felmérni.[327] Utóbbiról az alábbi táblázat adatai adnak felvilágosítást.

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjai az 1934/35-ös tanév II. félévében[328]

Egyetemek	100 P v. az alatt	101-200 P	201-400 P	401-1000 P	1000 P felett	Ösztöndíjban részesültek összesen	Összes hallgató
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	0·6 31	1·8 88	0·9 45	0·1 7	0·0 1	3·4 172	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	3·3 44	1·8 23	0·5 7	—	—	5·6 74	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	0·6 10	1·3 20	0·5 7	0·1 2	—	2·5 39	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	2·1 32	1·0 16	0·3 5	0·1 1	—	3·5 54	100·0 1545

[327] Az ösztöndíjrendszerrel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ez a támogatási forma már az első világháború előtt is ismert volt. Az állami és a magánalapítványi támogatások szerepe akkoriban még számottevőbb is lehetett, hiszen a két világháború közötti időszak diákjóléti intézményrendszereihez hasonló szervezett diáksegélyezés még nem létezett. Ahogy Magyary Zoltán is kiemelte 1929-es, többször idézett memorandumában: *„A diáksegélyezés a háború előtt a mai fogalmaink szerint rendszertelen és kezdetleges volt. Legszámottevőbbek voltak az ösztöndíjak, amelyeknek száma és összege azonban nem a szükséglettől, hanem az adakozó szándékától, vagy az állami ösztöndíjak esetében a korlátozott költségvetési lehetőségektől függött."* — Magyary, 1929., 57. old.

[328] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	1·3 32	1·2 29	0·5 13	0·4 9	—	3·4 83	100·0 2401
Mindösszesen	1·3 149	1·5 176	0·6 77	0·2 19	0·0 1	3·6 422	100·0 11.705

(XXV. sz. táblázat)

A táblázat alapján megállapítható, hogy az 1934/35-ös tanév második félévében mindössze 422 hallgató, tehát az egyetemi hallgatóság alig 3·6 százaléka részesült valamilyen ösztöndíjszerű juttatásban. A hallgatók leginkább 100 és 200 pengő közötti (1·5), illetve 100 pengő alatti (1·3) ösztöndíjakat kapott. A 200 pengőnél magasabb, de 400 pengőnél alacsonyabb támogatás már csupán a hallgatók 0·6 százalékának járt. Tehát kijelenthető, hogy az egyetemi hallgatók nagyobb része félévente 200 pengőnél kisebb összegű ösztöndíjakat élvezett. A vizsgált időszakban mindössze 20 olyan hallgató volt, akit 400 pengőt meghaladó mértékben támogattak volna. Látható azonban az is, hogy az egyes egyetemeken mennyire eltérő megoszlás mutatkozott.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen volt ugyan a legtöbb ösztöndíjas, de a részarányok tekintetében az egyetem elmaradt az országos átlagtól. Az adatok azonban arra is rámutatnak, hogy ez volt az az egyetem, ahol a 200 és 400 pengő közötti összegeket kapó hallgatók aránya (0·9) meghaladta a 100 pengő alatti ösztöndíjasokét (0·9). Feltűnhet még az is, hogy a 100 és 200 pengő közé eső hallgatók 18 százalékos arány az ország legtöbb egyetemához képest nagyon magasnak számított. Mindez arra utal, hogy a Pázmányon az ösztöndíjban részesülő hallgatók zömmel magasabb összegeket kaptak, mint máshol.

A Tisza István Tudományegyetemről éppen ennek az ellenkezője mondható el. Igaz ugyan, hogy a hallgatóság 5·6 százaléka volt ösztöndíjas, ami az országban a legmagasabb részaránynak bizonyult, de a juttatott összeg tekintetében korántsem volt ilyen megnyugtató a helyzet. A 100 pengővel vagy az alatti összegekkel támogatott hallgatók 3·3 százalékos aránya jelentősen meghaladta minden más egyetem hasonló helyzetű ösztöndíjazottjainak arányát. A 100 és 200 pengő közötti ösztöndíjakat élvező hallgatók Debrecenben a hallgatóság 1·8 százalékát tették ki, amely részaránytól a Pázmány kivételével minden más egyetem elmaradt ennek a kategóriának az esetében. Szembetűnő lehet az is, hogy a Tisza István Tudományegyetemnek egyáltalán nem volt olyan hallgatója, aki 400 pengőnél nagyobb támogatást kapott volna. Jól látható tehát, hogy Debrecenben a hallgatóság nagyobb arányban részesült ösztöndíjakban, de azok összege viszonylag alacsony volt.

Az Erzsébet Tudományegyetemről leginkább az mondható el, hogy mind az ösztöndíjazottak számát, mind az ösztöndíjak összegét illetően nagyon lesújtó helyzetet tükröznek az adatok. Ezen az egyetemen az ösztöndíjban részesülő hallgatók aránya mindössze 2·5 százalékos volt, ami a legalacsonyabbnak bizonyult az egész országban. Az is jól látszik, hogy a hallgatóság nagyobb aránya (1·3), összesen 20 hallgató ösztöndíja 100 és 200 pengő közé esett.

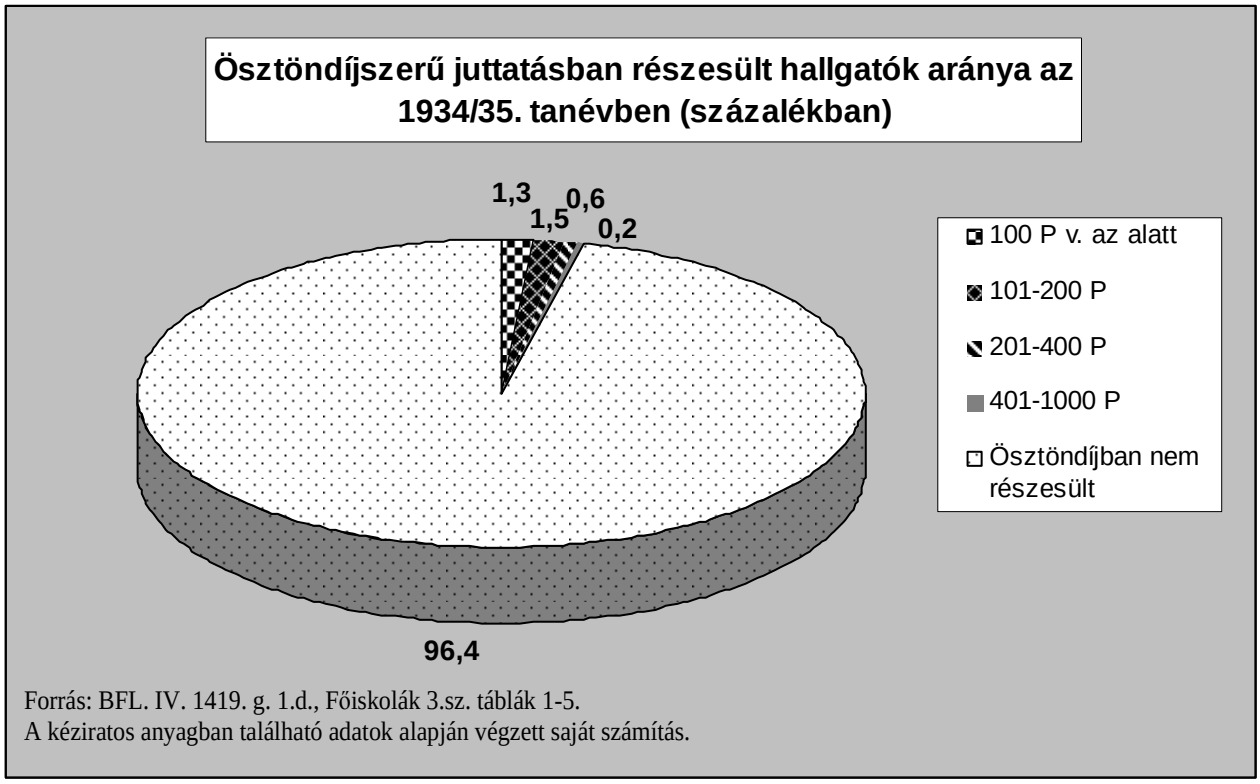

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XVIII. sz. ábra)

A Ferenc József Tudományegyetem vonatkozásában hasonló helyzet figyelhető meg, mint amit Debrecenben tapasztaltunk, bár a részarányok jóval alacsonyabbak. Szegeden a hallgatók 3·5 százaléka volt ösztöndíjas, de legtöbbjük 200 pengő alatti támogatást kapott. A 100 pengő vagy az alatti juttatás a hallgatók 2·1 százalékára, míg a 100 és 200 pengő közötti a hallgatók 1 százalékára terjedt ki.

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében ugyancsak a kisebb összegekkel támogatott hallgatók túlsúlya emelhető ki, de az is megfigyelhető, hogy itt még a szegedinél is alacsonyabb volt a támogatási ráta. A hallgatók 1·3 százaléka 100 pengő alatti 1·2 százaléka pedig 100 és 200 pengő közötti ösztöndíjat kapott, amivel a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem az ösztöndíjas hallgatók tekintetében a középmezőnyben foglalt helyet.

Elmondható tehát, hogy hazánk egyetemein az ösztöndíjban részesülő hallgatók, rendkívül alacsony aránya figyelhető meg. Azok a hallgatók pedig, akik valamilyen juttatásban részesültek, többnyire kisebb összegekkel kellett beérjék. E tekintetben kivételt csak a Pázmány Péter Tudományegyetem jelentett. A végleges következtetések levonása előtt azonban érdemes a tudománykarok közötti eltérésekre is tekintettel lenni.

Az egyetemi hallgatók féléves ösztöndíjai az 1934/35-ös tanévben tudománykarok szerint[329]

Egyetemek karok szerint	100 P v. az alatt	101-200 P	201-400 P	401-1000 P	1000 P felett	Ösztöndíjban részesültek összesen	Összes hallgató
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)							
Római katolikus hittudományi kar	1·3 2	1·3 2	—	—	—	2·6 4	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	0·5 11	0·6 12	0·4 9	0·1 2	—	1·6 34	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 120
Orvostudományi kar	0·4 4	0·2 2	2·4 24	—	0·1 1	3·1 31	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	1·0 14	5·0 72	0·8 12	0·3 5	—	7·1 103	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 143
Összesen	0·6 31	1·8 88	0·9 45	0·1 7	0·0 1	3·4 172	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)							
Református hittudományi kar	5·4 10	—	—	—	—	5·4 10	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	0·7 4	1·5 8	—	—	—	2·2 12	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	0·7 2	3·0 9	1·0 3	—	—	4·7 14	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	9·8 28	2·1 6	1·4 4	—	—	13·3 38	100·0 284
Összesen	3·3 44	1·8 23	0·5 7	—	—	5·6 74	100·0 1319
Erzsébet							

[329] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Tudományegyetem (Pécs)							
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar (Sopron)	6·9 8	2·6 3	0·8 1	—	—	10·3 12	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	0·1 1	0·5 4	0·3 3	—	—	0·9 8	100·0 883
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	0·3 1	1·3 5	0·3 1	—	—	1·9 7	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	—	5·6 8	1·4 2	1·4 2	—	8·4 12	100·0 143
Összesen	0·6 10	1·3 20	0·5 7	0·1 2	—	2·5 39	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)							
Jog- és államtudományi kar	—	0·4 3	0·1 1	0·1 1	—	0·6 5	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	0·9 3	1·5 5	0·9 3	—	—	3·3 11	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	8·7 15	1·1 2	—	—	—	9·8 17	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	10·0 14	4·3 6	0·7 1	—	—	15·0 21	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	—	—	—	—	—	—	100·0 53
Összesen	2·1 32	1·0 16	0·3 5	0·1 1	—	3·5 54	100·0 1545

(XXVI. sz. táblázat)

A fenti adatok alapján kijelenthető, hogy az ösztöndíjas hallgatók legnagyobb arányban a szegedi természettudományi (15·0) a debreceni bölcsészettudományi (13·3), valamint a Sopronban működő evangélikus hittudományi karon (10·3) tanultak. Megfigyelhető azonban, hogy a bölcsészhallgatók esetében a támogatást élvező hallgatók aránya mindenütt átlagon felüli volt. Szegeden a bölcsészek 9·8, Pécsett 8·4, míg Budapesten 7·1 százaléka részesült juttatásban. Az ösztöndíjszerű támogatást kapott hallgatók kari arányait tekintve tehát nem túlzás a bölcsészettudományi karok fölényéről beszélni. Az is szembetűnhet azonban, hogy az ösztöndíjas hallgatók aránya mindenütt a jogtudományi karokon volt a legalacsonyabb. Igazolható tehát, hogy a különböző ösztöndíjak, juttatások, alapítványi támogatások odaítélésénél leginkább szociális szempontok érvényesültek. Nem

túlzás kijelenteni azt sem, hogy a Ferenc József Tudományegyetem hallgatóságát illetően kimutatott, a visszafogottabb támogatási igényekben is tükröződő, viszonylag jobb szociális helyzet a hallgatóknak nyújtott támogatásoknak is köszönhető volt.

Ami a kapott ösztöndíjak összegének kari megoszlását illeti, a táblázat adatai egyértelműen igazolni látszanak a korábban elmondottakat. Magasabb összegű támogatások figyelhetők meg többnyire az orvostudományi és a jogtudományi karokon. Mindez arra utal, hogy azok a hallgatók, akik ezekre a karokra jártak, s ösztöndíj jogosultságot szereztek valóban rászoruló, súlyos szociális helyzetű hallgatók lehettek. Az egyetlen hallgató, aki 1000 pengő feletti ösztöndíjjal rendelkezett budapesti orvostanhallgató volt, de a Pázmányon 2 olyan joghallgató is volt például, aki 400 és 1000 pengő közötti juttatásban részesült. A bölcsészettudományi és a hittudományi karokon viszont a legmagasabb részarányokkal azoknak a hallgatóknak az esetében találkozunk, akiknek a támogatása többnyire a 100 pengőt sem érte el. Az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán ez 6·9, míg a Tisza István Tudományegyetem református hittudományi karán ez 5·4 százalékot tett ki. A legalacsonyabb összegű ösztöndíjakat élvező hallgatók a legmagasabb arányban a szegedi természettudományi (10·0) és bölcsészettudományi (8·7), valamint a debreceni bölcsészettudományi karokon (9·8) tanultak. Feltűnő azonban, hogy a pécsi bölcsészkaron egyetlen hallgató sem kapott ilyen összegű támogatást. Mint látható, az ösztöndíjas hallgatók aránya néhány kartól eltekintve, nagyon alacsony volt. Mégsem lehet érdektelen azonban, hogy leginkább kik álltak a támogatások mögött. Milyen szerepet vállalt az állam, vagy maga a felsőoktatási intézmény, esetleg az egyház, vagy más szervezetek a hallgatók segélyezésében. A következőkben ezekre a kérdésekre igyekszünk választ találni.

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjainak megoszlása adományozók szerint

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjakat nemcsak az államtól vagy az egyetemektől kaphattak. Sok helyen kötelességének érezte egy-egy város vagy maga a megye a helyi illetőségű, egyetemre járó hallgatóinak támogatását. Szintén szerepet vállalhatott magának az egyetemnek helyet adó város is az oda járó hallgatók felkarolásában. Ugyancsak fontos felhívni a figyelmet az egyházak, netán más civil jellegű szerveződések jelentőségére is, de nem lehet megkerülni a többnyire magánkezdeményezésekből tett alapítványokat sem. A különböző támogatók szerepét, jelentőségét az alábbi kimutatás alapján mérhetjük fel.

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjai adományozók szerint
Magyarországon 1934/35-ben[330]

Adományozó	Budapest	Debrecen	Pécs	Szeged	József Nádor M. és G. Egy.	Összesen
Állam	2·7 133	4·2 56	1·9 29	2·8 44	2·4 58	2·7 320
Megyei v. városi törvényhatóság	0·3 16	0·4 6	0·4 6	0·1 1	0·2 6	0·3 35
Egyház (hitközség)	0·0 1	0·1 2	0·1 1	—	—	0·0 4
A felsőoktatási intézmény	0·1 5	0·5 7	0·1 1	0·3 5	0·3 7	0·2 25
Társadalmi egyesület	0·1 3	—	—	—	—	0·0 3
Külföldi hatóság v. intézmény	0·0 1	—	—	—	0·0 1	0·0 2
Alapítvány	0·2 12	0·2 3	0·1 2	0·2 4	0·4 9	0·2 30
Ismeretlen	0·0 1	—	—	—	0·1 2	0·0 3
Összesen	3·5 172	5·6 74	2·6 39	3·5 54	3·4 83	3·6 422
Összes hallgató	100·0 4919	100·0 1319	100·0 1521	100·0 1545	100·0 2401	100·0 11.705

(XXVII. sz. táblázat)

A fenti adatok arra engednek következtetni, hogy az állam domináns szerepe a hallgatók támogatásában megkérdőjelezhetetlen volt. Mint látható, a hallgatók 2·7 százaléka kapott állami juttatást, míg megyei vagy városi ösztöndíjat, csupán 0·3 százalékuk. Kimutatható még az alapítványok és az egyetemek 0·2 százalékos részaránya is, de az egyházak, a társadalmi egyesületek, valamint a külföldi intézmények szerepe elhanyagolhatónak látszik.

Az állami ösztöndíjas hallgatók aránya egyértelműen Debrecenben volt a legmagasabb. Itt a hallgatóság 4·2 százaléka részesült ilyen támogatásban. Szegeden és a Pázmány Péter Tudományegyetemen a részarány az országos átlagnak megfelelően alakult. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a hallgatók 2·4 százaléka részesült állami támogatásban, míg Pécsett csupán 1·9 százalék mondhatta el ugyanezt magáról.

A városi vagy megyei ösztöndíj különösen Debrecenben és Pécsett tett szert nagyobb jelentőségre. Mindkét egyetemen a hallgatóság 0·4 százaléka részesült ilyen juttatásban. A

[330] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

fővárosban megközelítőleg az országos arányok tükröződtek vissza, míg Szegeden mindössze egyetlen hallgató kapott ösztöndíjat a városi vagy megyei törvényhatóságon keresztül.

Ami az egyetemeket és a magánalapítványokat illeti, előbbi tekintetében egyértelműen a debreceni Tisza István Tudományegyetem (0·5), utóbbiéban pedig a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem emelkedett ki (0·4). Feltűnő, hogy Pécsett az egyetem csupán egy, különböző alapítványok pedig mindössze 2 hallgatót részesítettek támogatásban.[331]

Látható tehát, hogy a hallgatók ösztöndíjainak megoszlása adományozók szerint országosan nagyon egyszerű képet mutatott. A szociális szempontok elsődlegességét a hallgatók támogatásában feltehetően a kari vizsgálatok még jobban alátámasztják.

A fővárosi egyetemi hallgatók ösztöndíjai adományozók szerint az 1934/35-ös tanévben[332]

Adományozó	Római kat. hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Gyógysz. tanf.	Pázmány összesen	József Nádor M. és G. Egy.
Állam	2·6 4	1·1 22	—	2·4 24	5·8 83	—	2·7 133	2·4 58
Megyei v. városi törvényhatóság	—	0·3 6	—	0·4 4	0·4 6	—	0·3 16	0·2 6
Egyház (hitközség)	—	0·0 1	—	—	—	—	0·0 1	—
A felsőoktatási intézmény	—	—	—	—	0·3 5	—	0·1 5	0·3 7

[331] A magán és egyházi! kezdeményezések elégtelen voltára már Áfra Nagy János is felhívta a figyelmet 1931-ben, amikor kifejtette, hogy *„a társadalom – alapítványokkal, jótékony egyletekkel, ösztöndíjakkal – nálunk alig segíti a főiskolai tanulmányokat folytató ifjúságot […] pedig csaknem 10.000 hallgató nyujtja ki támogatástkérő kezét a társadalom felé, hogy lakás, élelmezés, ruházat, tandíj, gyógykezelési vagy egyéb szükségletét, gondját enyhítse. Az egyházak közül is főleg csak a római katholikus gondoskodik a szemináriumok és rendházak révén a maga jövő munkásainak kitaníttatásáról."* — Áfra Nagy János: A magyar főiskolai hallgatók szociális viszonyai 1931-ben. In: Társadalomtudomány (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1932/1. szám., 186. old.
Itt kell megemlíteni azonban, hogy a társadalmi kezdeményezések olykor az egyetemek ma már túlzottan szigorúnak tűnő tekintélyelvűségének estek áldozatul. Ez történt 1933 novemberében, Debrecenben báró Vay Lászlóné kezdeményezésével is. Az alábbiakban az Egyetemi Tanács ülésének jegyzőkönyvéből idézünk: „Rector jelenti, hogy báró Vay Lászlóné Ő Méltósága azt az óhajtását fejezte ki rector előtt, hogy az országos *nyomorenyhítő akció keretében, részben egyetemi hallgatóink támogatására is nem volna-e lehetséges a díszudvarban egyetemi teaestélyt rendezni? […] Mivel beható eszmecsere során egyetemünk Tanácsa részéről ujból kifejezésre jutott az a felfogás, hogy a központi épület díszudvarát csak kifejezetten egyetemi célokra indokolt és helyes igénybevenni, - Rector e felfogáshoz alkalmazkodni óhajtván, - s azt a maga részéről is helyesnek találván, - kijelenti, hogy végleges választ báró Vay Lászlóné Ő Méltósásának ilyen formában fogja megadni."* — Egyetemi Tanácsülési Jegyzőkönyvek 1933/34. tanév, IV. rendkívüli ülés, 1933. november 25.; H.B.m.L. VIII. 1/a. 13.kötet, 81. szám, 900. etsz.

[332] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 1. és 5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Társadalmi egyesület	—	0·0 1	—	—	0·1 2	—	0·1 3	—
Külföldi hatóság v. intézmény	—	0·0 1	—	—	—	—	0·0 1	0·0 1
Alapítvány	—	0·1 3	—	0·2 2	0·5 7	—	0·2 12	0·4 9
Ismeretlen	—	—	—	0·1 1	—	—	0·0 1	0·1 2
Összesen	2·6 4	1·6 34	—	3·1 31	7·2 103	—	3·5 172	3·4 83
Összes hallgató	100·0 151	100·0 2073	100·0 120	100·0 997	100·0 1435	100·0 143	100·0 4919	100·0 2401

(XXVIII. sz. táblázat)

A Pázmány Péter Tudományegyetem esetében a tudománykarok közötti eltérések az adományozókra vonatkozó kimutatás alapján is jól érzékelhetőek. A támogatott hallgatók aránya a bölcsészettudományi karon volt a legmagasabb (7·2) és a jogtudományi karon a legalacsonyabb (1·6). Feltűnő lehet még a római katolikus hittudományi kar ösztöndíjasainak a hittudományi karok tekintetében rendkívül alacsony 2·6 százalékos részaránya is.

Az állami ösztöndíjasok 5·8 százalékos aránya a bölcsészettudományi karon, a támogatott hallgatók között a bölcsészek jelentős felülreprezentáltságára utal. Ez a részarány azonban az ország többi bölcsészettudományi karára jellemző arányokhoz képest a legalacsonyabbnak tekinthető. Ugyanakkor jól látható az is, hogy a joghallgatók mindössze 1·1 százaléka részesült hasonló juttatásban, ami a joghallgatók jobb szociális körülményeiből következhetett.

A városi vagy megyei törvényhatóságok ösztöndíjait a bölcsészhallgatók mellett leginkább az orvostanhallgatók élvezték. A bölcsészettudományi és az orvostudományi karon is a hallgatók 0·4 százaléka részesült ilyen támogatásban, ami nem volt túl jelentős, de az országos részarányt mindenesetre meghaladta. Az adatok tanúsága szerint a Pázmány Péter Tudományegyetem kizárólag bölcsészhallgatókat részesített ösztöndíjszerű juttatásban. A kar hallgatóinak 0·3 százaléka kapott ilyen támogatást. Ami az alapítványok szerepét illeti, itt is a bölcsészhallgatók emelhetők ki, hiszen 0·5 százalékuk részesedett valamely alapítvány kamataiból.

Világos tehát, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem minden karán az ösztöndíjas hallgatókat leginkább állami forrásból támogatták.

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjai adományozók szerint Debrecenben az 1934/35-ös tanévben[333]

Adományozó	Református hittud.-i kar	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Állam	4·9 9	1·8 10	—	3·3 10	9·5 27	4·2 56
Megyei v. városi törvényhatóság	—	0·2 1	—	1·0 3	0·7 2	0·4 6
Egyház (hitközség)	0·5 1	—	—	—	0·3 1	0·1 2
A felsőoktatási intézmény	—	0·2 1	—	0·3 1	1·8 5	0·5 7
Társadalmi egyesület	—	—	—	—	—	—
Külföldi hatóság v. intézmény	—	—	—	—	—	—
Alapítvány	—	—	—	—	1·0 3	0·2 3
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—
Összesen	5·4 10	2·2 12	—	4·7 14	13·4 38	5·6 74
Összes hallgató	100·0 185	100·0 543	100·0 9	100·0 298	100·0 284	100·0 1319

(XXIX. sz. táblázat)

Az ösztöndíjas hallgatók tudománykarok szerinti megoszlását vizsgálva a Tisza István Tudományegyetemen, kimutatható, hogy a bölcsészettudományi kar hallgatói részesültek leginkább támogatásban. A kari hallgatóság 13·4 százaléka volt ösztöndíjas. A református hittudományi karon ez az arány 5·4 százalékot tett ki. Országos viszonylatban azonban az orvostudományi (4·7) és a jogtudományi karon (2·2) is itt találjuk a legmagasabb részarányokat.

Debrecenben az államilag támogatott hallgatók aránya a legmagasabb a bölcsészettudományi karon volt. A bölcsészek 9·5 százalékának az ösztöndíját az állam fedezte. Szintén jelentősebb szerep jutott az állami beavatkozásnak a református hittudományi karon, ahol 9 hallgató, a kari hallgatóság 4·9 százaléka kapott állami juttatást. A legalacsonyabb részarány a jogtudományi karon mutatkozott, ahol a hallgatók mindössze 1·8 százaléka volt állami ösztöndíjas. A debreceni jog- és államtudományi kar ezzel az államilag támogatott joghallgatók arányát illetően megelőzte a Pázmány jogi karát.

[333] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 2. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

A városi és megyei ösztöndíjak tekintetében megfigyelhető, hogy Debrecenben 3 orvos, 2 bölcsész és 1 joghallgató részesült ilyen támogatásban. Látható, hogy alapítványok kizárólag bölcsészhallgatókat támogattak, és a felsőoktatási intézmény is segíteni igyekezett a bölcsészettudományi kar hallgatóinak 1·8 százalékán.

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjai adományozók szerint Pécsett az 1934/35-ös tanévben[334]

Adományozó	Ágostai hitv. evangélikus hittud.-i kar (Sopron)	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Összesen
Állam	7·7 9	0·6 5	—	1·6 6	6·3 9	1·9 29
Megyei v. városi törvényhatóság	2·6 3	0·2 2	—	—	0·7 1	0·4 6
Egyház (hitközség)	—	—	—	—	0·7 1	0·1 1
A felsőoktatási intézmény	—	—	—	—	0·7 1	0·1 1
Társadalmi egyesület	—	—	—	—	—	—
Külföldi hatóság v. intézmény	—	—	—	—	—	—
Alapítvány	—	0·1 1	—	0·3 1	—	0·1 2
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—
Összesen	10·3 12	0·9 8	—	1·9 7	8·4 12	2·6 39
Összes hallgató	100·0 116	100·0 883	100·0 9	100·0 370	100·0 143	100·0 1521

(XXX. sz. táblázat)

Az ösztöndíjban részesülő hallgatók az Erzsébet Tudományegyetemen az evangélikus hittudományi (10·3) és bölcsészettudományi karon (8·4) tanultak. Az evangélikus hittudományi kar a támogatott hallgatók arányát tekintve elsőnek számított a felekezeti jellegű fakultások sorában, tehát a debreceni református hittudományi kart is megelőzte! Az orvostudományi (1·9) és a jogtudományi karon (0·9) az ösztöndíjas hallgatók aránya már jóval alacsonyabb volt.

[334] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 3. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Az Erzsébet Tudományegyetemen szembetűnő, hogy az állami ösztöndíjas hallgatók aránya nemcsak a bölcsészettudományi karon (6·3) volt viszonylag magas, hanem az evangélikus hittudományi karon (7·7) is. Az orvostanhallgatók (1·6) és a joghallgatók aránya (0·6) viszont Pécsett volt a legalacsonyabb az egész országban.

Ami a városi és megyei törvényhatóságok szerepét illeti, az Erzsébet Tudományegyetemen 3 olyan hittanhallgató is volt, aki ilyen ösztöndíjban részesült. Ez azért is figyelemre méltó, mert a római katolikus és a református hittanhallgatók ilyen jellegű támogatást egyáltalán nem kaptak. Az egyetem és az alapítványok szerepéről Pécsett szinte egyáltalán nem lehet beszélni, mert a kimutatás alapján összesen 3 hallgató volt, aki a felsőoktatási intézménytől, vagy alapítványtól kapta volna az ösztöndíját.

Az egyetemi hallgatók ösztöndíjai adományozók szerint Szegeden az 1934/35-ös tanévben[335]

Adományozó	Jogi kar	Államsz. tanf.	Orvosi kar	Bölcsész kar	Mennyiségt. és természettud.-i kar	Gyógysz. tanf.	Összesen
Állam	0·2 2	—	3·0 10	7·5 13	13·6 19	—	2·8 44
Megyei v. városi törvényhatóság	—	—	0·3 1	—	—	—	0·1 1
Egyház (hitközség)	—	—	—	—	—	—	—
A felsőoktatási intézmény	—	—	—	2·3 4	0·7 1	—	0·3 5
Társadalmi egyesület	—	—	—	—	—	—	—
Külföldi hatóság v. intézmény	—	—	—	—	—	—	—
Alapítvány	0·3 3	—	—	—	0·7 1	—	0·2 4
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	0·6 5	—	3·3 11	9·8 17	15·0 21	—	3·5 54
Összes hallgató	100·0 839	100·0 8	100·0 332	100·0 173	100·0 140	100·0 53	100·0 1545

(XXXI. sz. táblázat)

[335] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 3.sz. táblák 4. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

A Ferenc József Tudományegyetemen az ösztöndíjat élvező hallgatók arányát tekintve a természettudományi (15·0) és a bölcsészettudományi kar (9·8) emelkedett ki. Mellettük mindössze 11 orvos (3·3) és 5 joghallgató (0·6) részesült valamilyen támogatásban.

Szegeden az állami ösztöndíjak leginkább a természettudományi (13·6) és bölcsészettudományi karokon (7·5) játszottak fontosabb szerepet, de az orvostudományi karon (3·0) is érezhetőek voltak. A természettudományi kar államilag támogatott hallgatóinak arányát tekintve országosan is kiemelkedő volt. A kar hallgatóinak 13·6 százaléka részesült ilyen jellegű juttatásban. A szociális szempontok érvényesülésére utal, hogy a szegedi jogtudományi kar hallgatói alig kaptak állami ösztöndíjat. Szegeden mindössze 2 olyan joghallgató tanult, akik jogosultak voltak ilyen támogatásra. Ez még a jogtudományi karok tekintetében is rendkívül alacsony részaránynak bizonyult.

A Ferenc József Tudományegyetem esetében a városi vagy megyei törvényhatóságok jelentősége elhanyagolható volt. Az is kitűnően látszik, hogy maga az egyetem leginkább a bölcsészhallgatókat (4 fő), míg a különféle alapítványok elsősorban a hittanhallgatókat (3 fő) igyekeztek segíteni.

Összességében megállapítható, hogy a különböző ösztöndíjszerű juttatások esetében az adományozó leginkább az állam volt. A városi vagy megyei törvényhatóságok, a felsőoktatási intézmény, netán az alapítványok szerepe helyi szinten nagyon eltérő lehetett, de sehol sem vetekedhetett az állami támogatásokkal. Az is igazolható volt, hogy az ösztöndíjak adományozásánál leginkább az anyagi helyzet, a szociális körülmények vagyis a rászorultság volt a döntő. Ezt bizonyítja, hogy a joghallgatók jóval kisebb arányban részesültek ösztöndíjakban, mint a bölcsészek vagy a hittanhallgatók. Ezek után nem maradt más hátra, mint hogy kimutassuk, hogy a nyújtott támogatások ellenére, a hallgatók mekkora hányada kényszerült arra, hogy abbahagyja egyetemi tanulmányait. A tanulmányokat anyagi okok miatt megszakító hallgatók esetében ugyanis egyértelműen a diákjóléti tevékenység kudarcáról beszélhetünk.

7. A tanulmányaikat megszakítani kényszerülő hallgatók

Azok az egyetemi hallgatók, akik a különböző támogatások ellenére szociális körülményeik, szüleik anyagi helyzete, vagy a magas tandíj, esetleg a tanulással járó egyéb költségek[336] miatt nem tudták tovább folytatni az egyetemet, tanulmányaik megszakítására kényszerültek.[337] A felsőoktatásból való kimaradásnak azonban nemcsak anyagi okai lehettek, közbe szólhatott egy súlyosnak bizonyuló betegség, vagy például az is, hogy a hallgatókkal szemben támasztott követelmények meghaladták az illető képességeit. Azt, hogy melyik tényezőnek milyen szerepe volt a tanulmányok megszakításában a következő táblázat igyekszik összefoglalni.

Az egyetemi tanulmányok megszakításának okai az 1934/35-ös tanévben[338]

Egyetemek	Betegség	Anyagi okok	Tanulmányi okok	Egyéb okok	Tanulmányokat megszakító hallgatók összesen	Összes hallgató
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)	3·0 148	5·0 244	5·8 286	2·9 141	16·6 819	100·0 4919
Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)	4·4 58	5·8 77	2·3 30	4·5 60	17·0 225	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)	3·3 50	6·3 96	1·7 26	5·1 77	16·4 249	100·0 1521

[336] A minden kar hallgatói által fizetett mellékdíjak mellett voltak sajátos, egy-egy tudományterületre jellemző költségek is. Az orvostudományok fejlődése például elengedhetetlenné tette a laboratóriumi munkát, mely az orvostanhallgatók által fizetendő laboratóriumi díj bevezetésével járt együtt. Ide kívánkozik Went Istvánnak, a Tisza István Tudományegyetem nyilvános rendes tanárának néhány gondolata, mely az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson hangzott el: *„Nem is olyan régen az élettant, a kísérleti kórtant és bakteriológiát […] csupán azért kellett megtanulni, mert ezek a tudományágak foglalták magukba a klinikai tárgyak tanulásához szükséges alapismereteket. Az elméleti tanulmányok végső célja tehát az volt, hogy kifejleszék a jövendő orvosgenerációkban azt a természettudományos gondolkozást és tájékozottságot, amelyre a betegágy mellett a gyakorlati diagnosztikában és therápiában is mindenkor szükség van. Az utóbbi évek vagy mondjuk évtizedek alatt ez a helyzet megváltozott: a kísérleti orvostudomány, a laboratórium, a laboratóriumi módszerek bevonultak a szó szoros értelmében vett gyakorlati orvoslástanba is."* — Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 189. old.

[337] A tanulmányaikat megszakító hallgatók sorsáról a kor neves statisztikusa, Zentay Dezső a következőket állapította meg: *„Az egyetemi hallgatók száma azonban mégsem nyújt teljesen áttekintő képet. Sokan kénytelenek abbahagyni tanulmányaikat befejezés előtt. A szerencsésebbek elszélednek az ipari vagy kereskedelmi pályákra. Sokan a munkanélküliek közé sodródnak."* — Zentay Dezső: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében Budapesten, Statisztikai Közlemények 1930/4. szám, 84. old.

[338] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 5.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)	2·4 37	5·9 92	2·2 34	6·3 98	16·9 261	100·0 1545
József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)	0·1 3	0·2 4	0·2 5	0·4 11	0·9 23	100·0 2401
Mindösszesen	2·5 296	4·4 513	3·2 381	3·3 387	13·5 1577	100·0 11.705

(XXXII. sz. táblázat)

A fenti adatok szerint az 1934/35-ös tanévben összesen 1577 hallgató, vagyis az egyetemi hallgatóság 13·5 százaléka kényszerült megszakítani felsőfokú tanulmányait. Ez még akkor is rendkívül magasnak tekinthető, ha a gazdasági válság elhúzódó következményeivel is számolunk. Látható, hogy a legnagyobb arányú lemorzsolódás a Tisza István Tudományegyetemen következett be, ahol a hallgatók 17 százaléka hagyta abba a tanulást. Ha megnézzük a többi egyetemre vonatkozó arányszámokat, akkor azt is láthatjuk, hogy hazánk minden tudományegyetemén rendkívül súlyos volt a helyzet. Debrecentől nem sokkal maradt el ugyanis a tanulmányokat megszakító hallgatók részarányait tekintve Szeged (16·9), Budapest (16·6), de még Pécs (16·4) sem. Feltűnő ellenben, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen mindössze 23 hallgató hagyta félbe tanulmányait, vagyis a hallgatóság nem egész 1 százaléka.

Arra a kérdésre, hogy mi állt a hátterében ennek a nagy számú eltávozásnak, nehéz egyértelmű feleletet adni. Az adatok azt mutatják, hogy a legfőbb indok a szociális helyzetre vezethető vissza. Anyagi okok miatt ugyanis 513 fiatal, az egyetemi hallgatóság 4·4 százaléka szakította meg tanulmányait.[339] Mindez az egyetemi hallatók érdekében végzett széles körű diákjóléti tevékenység ellenére következett be. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a hallgatók 3·2 százaléka egyszerűen nem bírt eleget tenni tanulmányi kötelezettségeinek. Korántsem biztos azonban, hogy e mögött kizárólag a nem megfelelő szellemi képességek álltak.

[339] Az anyagi okok miatt megszakított tanulmányok nem egy esetben rendkívül súlyos társadalmi problémákat tükröztek. Ilyen eset volt Dedinszky László debreceni bölcsészhallgató esete is, aki az 1931/32-es tanév I. felében azért nem tette le a vizsgáit, hogy tandíját anyagi gondokkal küzdő édesapjának az egyetem visszaküldje. Erről tanúskodik Milleker Rezső dékán Kölönte Géza quaestorhoz intézett levele is: *„Dedinszky László bölcsészhallgató azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy az 1931/32. tanév I-ső felében felvett összes leckéi töröltessenek a leckekönyvéből, mivel az alapvizsgára való jelentkezésről már lekésett s így a féléve teljesen elveszett. Az édesapja nehéz anyagi helyzetére való tekintettel megengedem, hogy nevezett hallgatónak az 1931/32. tanév I. ső felében felvett összes leckéi töröltessenek, ezért kérem a Tek. Hivatalt, hogy a leckék törlése után a befizetett tandíjat a költségek levonásával édesapjának, Dedinszky Endrének Nyírbátorba megküldeni szíveskedjék. Kiváló tisztelettel: Debrecen, 1931. november 7. Dr. Milleker Rezső s.k. e.i. Dékán."* — H.B.m.L. VIII. 2. 15.d. 152-1931-32 Q. sz. a. [Dedinszky László ezt követően nem iratkozott be többé a Tisza István Tudományegyetemre.]

Valószínű, hogy a tanulmányi okok között szerepet játszottak a tanulást hátráltató, vagy éppen lehetetlenné tevő külső körülmények is. Krónikus vagy hirtelen jött betegség a hallgatóság 2·5 százalékának a pályáját törte ketté. Bár el kell ismerni, hogy leginkább ebben az esetben fordulhatott elő az, hogy az esetleges felgyógyulás után az illető mégiscsak képes volt folytatni tanulmányait és diplomát szerezni. Az egyéb okok miatt eltávozó hallgatók magas, 3·3 százalékos részaránya igazolni látszik azt az 1930-as évekre vonatkozóan kimutatott folyamatot, ami az izraelita felekezetű hallgatók részarányának rohamos csökkenésével írható le.[340] Természetesen e mögött nem csupán az egyre szélsőségesebbé váló közhangulat miatt tanulmányaikat megszakító és többnyire külföldi egyetemekre beiratkozó izraelita vallású hallgatókat kell sejteni. Az egyetemeket egyéb okok miatt elhagyó hallgatók között számon kell tartani azokat a fiatalokat is, akik családi körülményeik, megbetegedett szüleik, testvéreik miatt, vagy megváltozott családi helyzetük (házasság, gyermek születése) okán kényszerültek erre a lépésre.

Ami az egyetemek közötti eltéréseket illeti, jól látható, hogy az anyagi okok mindenütt meghatározó szerepet játszottak a tanulmányok megszakításában. A legnagyobb arányban az Erzsébet Tudományegyetemet hagyták el diákok szociális helyzetük miatt. A hallgatóság 6·3 százaléka került olyan helyzetbe, hogy egyetemi tanulmányainak költségeit sem ő, sem pedig szülei tudták tovább fedezni. Ugyancsak rendkívül magas volt az anyagi okok miatt töröltetett hallgatók aránya Szegeden (5·9) és Debrecenben (5·8) is. Mindez azt látszik igazolni, hogy az egyetemi hallgatóság szociális problémái a vidéki egyetemeken még az 1930-as évek derekán is rendkívül súlyosak voltak.[341] A Pázmány Péter Tudományegyetemen a hallgatóság 5 százaléka hagyta abba tanulmányait anyagi okok miatt, míg a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében ez mindössze 4 hallgatóra volt igaz.

A tanulmányi okok viszont éppen a Pázmányon játszottak leginkább szerepet. Budapesten a hallgatók 5·8 százaléka hagyta abba az egyetemet amiatt, hogy nem tudott

[340] Az izraelita felekezetű hallgatók arányára az egyetemeken lásd az egyetemi hallgatók felekezeti megoszlásával foglalkozó fejezetet.

[341] Az egyetemek szociális gondokkal küzdő hallgatóinak életkörülményeit kitűnően példázza a debreceni Kölcsey Márton joghallgató esete, akit a számtalan probléma az 1932/33-as tanévben tanulmányai félbehagyására kényszerített. Most az ő levelét idézünk: *„Méltóságos Dékán Úr! Alulírott azon alázatos kérelemmel fordulok Méltóságodhoz, hogy hacsak lehet kegyeskedjék a tandíjat, amit én beiratkozásnál teljesen kifizettem, az esetleges költségek levonásával, visszautaltatni. Kérésem támogatásául felhozom, hogy családunkban változás állott be, amely lehetetlenné teszi, hogy tanuljak. Szüleim szegények s ha még most szeptemberben be is tudtam fizetni nagy megerőltetés árán kölcsön kért pénzből a tandíjat és a többi költségeket, a következő félévre már nem tudok beiratkozni. Még órákat sem tudok hallgatni, mert nincs pénzem sem bentlakni Debreczenben, sem pedig vonaton bejárni. Tehát annyira nincs pénzem, hogy minden reggel és este 6 kilométert gyalogolok csak azért, hogy ingyenes jegyzőgyakornok lehessek itt egy közeli faluban Oroson. Ismételve kérem a Méltóságos Urat kegyeskedjék rajtam segíteni s visszautaltatni a tandíjat. Kérésem kedvező elintézését remélve alázatos tisztelettel: Kölcsey Márton.”* — H.B.m.L. VIII. 2. 16.d. 65-1932-33 Q. sz. a.

megfelelni az elvárásoknak. Mindez egyértelműen arra utal, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem vitán felül álló módon a legerősebb, a hallgatókkal szemben a legnagyobb követelményeket támasztó felsőoktatási intézménye volt hazánknak. A tanulmányi okok Debrecenben és Szegeden a hallgatók 2·3, illetve 2·2 százalékának, míg Pécsett mindössze 1·7 százalékának a távozásában játszottak közre. Bizonyítható tehát, hogy a követelmények miatt a tudományegyetemek közül a legkisebb arányban az Erzsébet Tudományegyetemről hullottak ki hallgatók. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében e tekintetben is csupán 5 hallgatóról beszélhetünk.

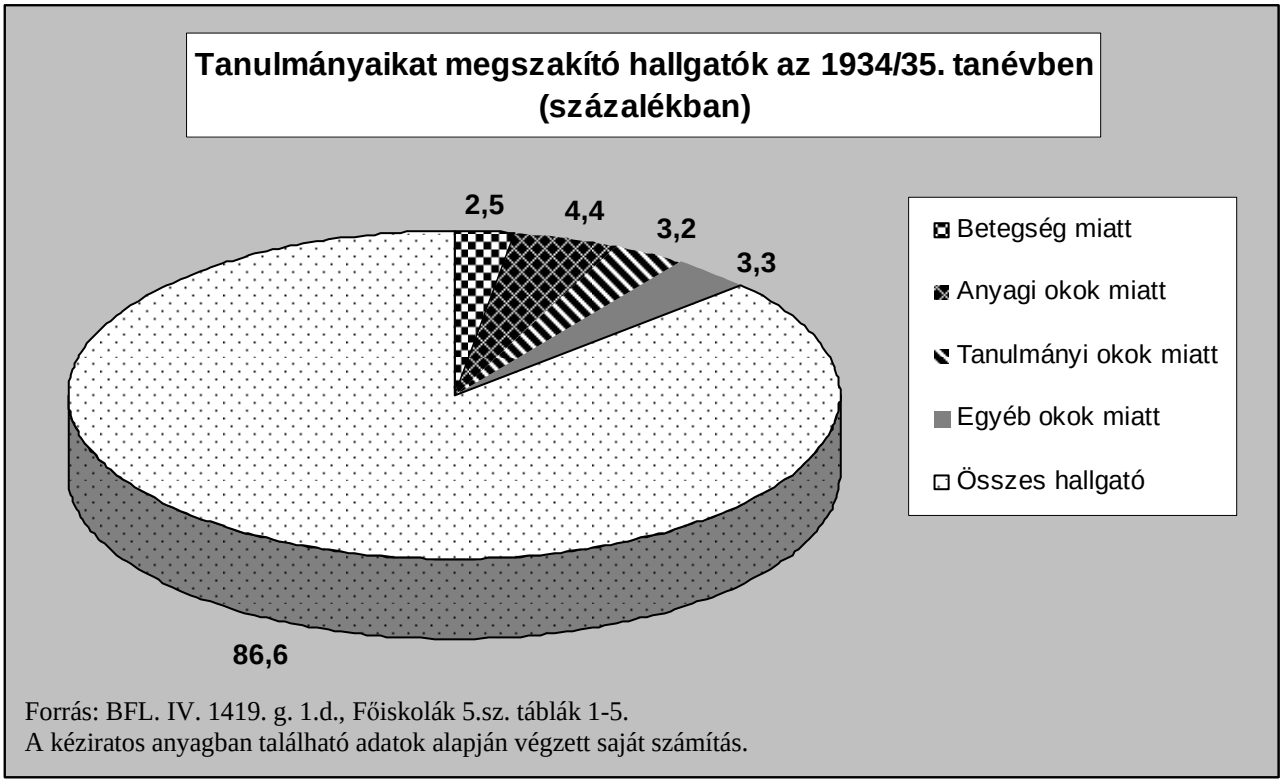

Forrás: BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 5.sz. táblák 1-5.
A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

(XIX. sz. ábra)

Megfigyelhető, hogy az egyetemi hallgatók általános egészségi állapota a tanulmányok megszakításának okaira vonatkozó adatokból is mennyire visszatükröződik. A betegség miatt eltávozó hallgatók aránya Debrecenben volt a legmagasabb, 4·4 százalék. Elmaradt ettől az Erzsébet Tudományegyetem (3·3) és a Pázmány Péter Tudományegyetem (3·0) is. Ugyanakkor Szegeden, ahol kimutathatóan jobb volt a hallgatóság egészségügyi állapota[342], mindössze 37 hallgató, a hallgatóság 2·4 százaléka kényszerült emiatt tanulmányai megszakítására. Érdekes viszont, hogy a legkisebb részarány e tekintetben is a József Nádor

[342] A szegedi egyetemi hallgatók egészségi állapotára lásd jelen fejezet vonatkozó részeit.

Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen mutatható ki. Itt mindössze 3 hallgató hagyta abba a tanulást egészségügyi okok miatt.

Az egyéb okok tekintetében feltűnő, hogy ez leginkább a vidéki egyetemek hallgatóit jellemezte. Szegeden a hallgatók 6·3, Pécsett 5·1, Debrecenben pedig 4·5 százaléka hagyta abba tanulmányait egyéb ok miatt, míg a Pázmány Péter Tudományegyetemen ugyanez az arány mindössze 2·9 százalék volt. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen ez volt a legdominánsabb a tanulmányok megszakításának okai között, ugyanis 11 hallgatót érintett.

Látható tehát, hogy az egyes egyetemek közötti eltérések az egyetemi tanulmányok félbe hagyásának okaira vonatkozóan is kimutathatóak voltak. Különösen a Pázmány és a vidéki egyetemek tekintetében mutatkoztak feltűnő különbségek a tanulmányi okok, az anyagi okok, de még az egyéb okok esetében is. A tudománykarokra vetített vizsgálatból ugyancsak számos érdekes megfigyelés következhet.

Az egyetemi tanulmányok megszakításának okai az egyes tudománykarokon az 1934/35-ös tanévben[343]

Egyetemek karok szerint	Betegség	Anyagi okok	Tanulmányi okok	Egyéb okok	Tanulmányokat megszakító hallgatók összesen	Összes hallgató
Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)						
Római katolikus hittudományi kar	1·3 2	0·7 1	0·7 1	2·0 3	4·6 7	100·0 151
Jog- és államtudományi kar	2·7 56	4·7 98	5·2 108	2·7 57	15·4 319	100·0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	0·8 1	9·2 11	—	1·7 2	11·7 14	100·0 120
Orvostudományi kar	4·4 44	6·0 60	12·7 127	3·2 32	26·4 263	100·0 997
Bölcsészettudományi kar	2·9 42	4·8 69	3·0 43	3·1 44	13·8 198	100·0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	2·1 3	3·5 5	4·9 7	2·1 3	12·6 18	100·0 143
Összesen	3·0 148	5·0 244	5·8 286	2·9 141	16·6 819	100·0 4919

[343] BFL. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 5.sz. táblák 1-5. — A kéziratos anyagban található adatok alapján végzett saját számítás.

Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)						
Református hittudományi kar	4·9 9	3·2 6	—	1·6 3	9·7 18	100·0 185
Jog- és államtudományi kar	2·4 13	7·9 43	3·7 20	7·0 38	21·0 114	100·0 543
Államszámviteltan tanfolyam	11·1 1	—	—	—	11·1 1	100·0 9
Orvostudományi kar	8·4 25	4·0 12	1·7 5	3·7 11	17·8 53	100·0 298
Bölcsészettudományi kar	3·5 10	5·6 16	1·8 5	2·8 8	13·7 39	100·0 284
Összesen	4·4 58	5·8 77	2·3 30	4·5 60	17·0 225	100·0 1319
Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)						
Ágostai hitvallású evangélikus hittudományi kar	0·9 1	0·9 1	—	—	1·7 2	100·0 116
Jog- és államtudományi kar	2·6 23	7·5 66	1·7 15	6·1 54	17·9 158	100·0 883
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	100·0 9
Orvostudományi kar	3·8 14	6·2 23	2·4 9	3·8 14	16·2 60	100·0 370
Bölcsészettudományi kar	8·4 12	4·2 6	1·4 2	6·3 9	20·3 29	100·0 143
Összesen	3·3 50	6·3 96	1·7 26	5·1 77	16·4 249	100·0 1521
Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)						
Jog- és államtudományi kar	2·1 18	7·6 64	2·1 18	9·2 77	21·1 177	100·0 839
Államszámviteltan tanfolyam	—	—	—	—	—	100·0 8
Orvostudományi kar	3·9 13	4·5 15	2·7 9	3·3 11	14·4 48	100·0 332
Bölcsészettudományi kar	2·3 4	4·0 7	2·3 4	4·0 7	12·7 22	100·0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	1·4 2	3·6 5	1·4 2	2·1 3	8·6 12	100·0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	—	1·9 1	1·9 1	—	3·8 2	100·0 53
Összesen	2·4 37	5·9 92	2·2 34	6·3 98	16·9 261	100·0 1545

(XXXIII. sz. táblázat)

A fenti adatok egyértelműen azt mutatják, hogy a tanulmányaikat félbehagyó hallgatók aránya a budapesti orvostudományi karon (26·4), a szegedi és a debreceni jogtudományi karon (21·1; 21·0), illetve a pécsi bölcsészettudományi karon (20·3) volt a legmagasabb. Feltűnő, hogy az Erzsébet Tudományegyetem kivételével mindenütt a jogi és az orvosi karok voltak azok, melyekre a leginkább jellemző volt a tanulmányok megszakítása. Kimutatható azonban az is, hogy mennyire kevés hittanhallgatót kellett törölni a hallgatók névsorából. Pécsett csak 2 evangélikus (1·7), Budapesten pedig mindössze 7 római katolikus hallgató (4·6) jutott erre a sorsra. Debrecenben a rendkívül nehéz szociális helyzetben lévő református hittanhallgatóknak is csak 9·7 százaléka (18 fő) kényszerült az egyetem elhagyására. Szegeden a természettudományi karon (8·6) volt ez az arány a legkisebb.

Ha megnézzük, hogy milyen okok játszottak közre a tanulmányok megszakításában, akkor azt látjuk, hogy kari szinten is leginkább az anyagi okok emelhetők ki. Természetesen némely karok rácáfolnak erre. A Pázmány orvostudományi karán ugyanis, noha a hallgatók 6 százaléka szociális körülményei miatt hagyta abba az egyetemet, 12·7 százalékuk a magas tanulmányi követelményeknek nem tudott eleget tenni. Az anyagi okok szerepe a vidéki egyetemeken mindenütt a jogtudományi karokon volt a legnagyobb. Debrecenben a joghallgatók 7·9, Szegeden 7·6, míg Pécsett 7·5 százaléka szociális körülményei miatt kényszerült megszakítani tanulmányait. Az anyagi megfontolásokból távozó hallgatók aránya a hittudományi karokon (Budapest 0·7, Pécs 0·9, Debrecen 3·2) és a szegedi természettudományi karon (3·6) volt a legalacsonyabb. Az 1934/35-ös tanévben tehát az egész országban mindössze 8 olyan hittanhallgató volt, aki anyagi okok miatt szakította meg tanulmányait, s ezek közül 6 Debrecenbe járt. Ebben a rendkívül alacsony számban nagy szerepe volt a kiterjedt diákszociális tevékenységnek is.

A tanulmányi okok tekintetében a budapesti orvostudományi kar (12·7) mellett a Pázmány jogtudományi kara is figyelmet érdemel, hiszen a fővárosi joghallgatók 5·2 százaléka a követelmények miatt hagyta félbe tanulmányait.[344] A vidéki egyetemek

[344] A tudományegyetemek jogi karait félbe hagyni kényszerülő hallgatók többsége előtt nyitva állt az út, hogy valamelyik jogakadémián oklevelet szerezzenek. Ezért is bírálták sokan, — maga Klebelsberg is — a megkérdőjelezhető szakmai színvonalat képviselő jogakadémiai rendszert. Mint azt Ladányi Andor kutatásaiból is tudjuk, a miniszter *„1923. január 5-i rendelkezésében, hivatkozva a jogászképzés terén mutatkozó túltengés «veszedelmes arányokig» való fokozódásának veszélyére, közölte a jogakadémiák egyházi főhatóságaival, hogy az összes felekezeti jogakadémia fizetéskiegészítő államsegélyét 1923. június 30-i hatállyal megszünteti. Egyúttal kérte az érdekelt egyházi vezetőket, hogy «a jelzett magasabb államérdekből» jogakadémiájuk működését az 1922/23. tanév végétől szüntessék be."*— Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. In: Történelmi Szemle, 2002/3-4. szám, 301. old.
Tekintettel arra, hogy Klebelsbergnek az egyházi jogakadémiák megszüntetésére irányuló törekvése eredménytelen maradt, az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson a jogakadémiák végzős diákjainak egyetemi szigorlatokra kényszerítése is felvetődött: „A jogakadémiákon végzett szigorlók részére is kötelezőleg

tekintetében Debrecenben a jogtudományi (3·7), Szegeden és Pécsett pedig az orvostudományi karok (2·7; illetve 2·4) emelkedtek ki. A magas követelmények miatt távozó hallgatók aránya egyértelműen a hittudományi karokon volt a legalacsonyabb. Az egész országban egyetlen ilyen hallgatót mutat a kimutatás, azt is a fővárosban a Pázmány római katolikus hittudományi karán. Viszonylag alacsony volt ez az arány Budapesten a bölcsészettudományi (3·0), Debrecenben az orvostudományi (1·7), Pécsett a bölcsészettudományi (1·4) és Szegeden a természettudományi karon (1·4)[345] is.

A betegség miatt távozó hallgatók aránya a debreceni orvostudományi és a pécsi bölcsészettudományi karon volt a legmagasabb. Mindkét kar tekintetében egyaránt 8·4 százalékot tett ki a tanulmányokat egészségügyi okok miatt megszakító hallgatók aránya.[346] Az orvostudományi karok fölényét jelzi, hogy Budapesten is és Szegeden is az orvostudományi karokon volt a legmagasabb ez a részarány. A Pázmány Péter Tudományegyetemen az orvostanhallgatók 4·4, míg a Ferenc József Tudományegyetemen a kar hallgatóinak 3·9 százalékának a tanulmányait egészségügyi probléma szakította félbe. A legkevésbé a római katolikus hittudományi és a szegedi természettudományi karon fordult ez elő. Mindkét kar esetében mindössze 2-2 hallgatóról volt szó. Feltűnhet még emellett az is, hogy a joghallgatók körében is viszonylag alacsony, minden karon 3 százalék alatti volt a tanulmányokat betegség miatt megszakító hallgatók aránya.

Az egyéb, nem pontosítható okok viszont éppen a szegedi és a debreceni jogtudományi karokon (9·2; 7·0) fordultak elő a legnagyobb arányban. A legkisebb részarányokkal e tekintetben egyértelműen a hittudományi karokon találkozunk, hiszen a

---

meg kellene jelölni a vizsgáztató egyetemet, mégpedig főképen azoknak a világnézeti szempontoknak figyelembevételével, amely világnézeti szempontok a jogakadémiák fenntartását indokolják. A kecskeméti jogakadémia végbizonyítványával Debrecenben, az egri jogakadémia végbizonyítványával Pécsett, a miskolci jogakadémia végbizonyítványával Szegeden kellene szigorlatozni." — Dr. Molnár Kálmán: A jogi oktatás speciális kérdései. In: Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály, Budapest, 1937., 74-75. old.

[345] Szentpéteri Zsigmond, a kar dékánja az 1936-os kongresszuson is elégedetten számolt be a kari hallgatóság teljesítményéről: *„Ha összehasonlítjuk a multat a jelennel, határozott örvendetes tényként kell megállapítanunk, hogy a hallgatóknak nagyobb százaléka az, amelyik komolyabb, megfontoltabb és […] talán kevésbé lelkesedő, mint közvetlenül a háború után, de minden esetben szorgalmasabb és fegyelmezettebb. A komoly munkával elért eredményeik jóval felülhaladják a hosszú évek tapasztalatai alapján megállapított standardértéket."* — Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937., 275. old.

[346] Neuber Ede debreceni orvosprofesszor közléséből tudjuk, hogy az egyetem által biztosított egészségügyi ellátást Debrecenben rendkívül sok hallgató vette igénybe: *„A Debreceni Egyetemi Hallgatók Orvosi Rendelő Intézetében az utolsó két év alatt, vagyis 1936/37. és 1937/38-ban összesen 8.866 hallgató részesült kezelésben. Ez hatalmas nagy szám […]"* — Neuber Ede: Ifjúságunk egészségvédelme. In: A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. (Szerk.: Martonffy Károly) Budapest, 1939., 1011. old.

református hittudományi karon a hallgatók 1·6 százaléka, míg a római katolikus hittudományi karon mindössze 2 százaléka hagyta el az egyetemet egyéb okokra hivatkozva. Az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán pedig egyáltalán nem akadt erre példa.

A kari vizsgálatok tehát egyértelműen rámutattak arra, hogy az egyetemi tanulmányok félbehagyása a legkevésbé a hittanhallgatókra volt jellemző. Kimutattuk azt is, hogy az anyagi okok leginkább a jogtudományi, az egészségügyi okok pedig elsősorban az orvostudományi karokon járultak hozzá leginkább a tanulmányok megszakításához. A vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a legmagasabb tanulmányi követelmények a Pázmány Péter Tudományegyetemen lehettek, hiszen az orvostanhallgatók és a joghallgatók esetében is rendkívül magas volt az egyetemet tanulmányi okok miatt félbehagyó hallgatók aránya.

Ezzel az egyetemi hallgatók szociális helyzetére vonatkozó részletes vizsgálatunk végére értünk. Megismerkedtünk tehát az egyetemi hallgatók családi viszonyaival és életkörülményeivel az 1934/35-ös tanévben. Mindez pedig közelebb vitt a két világháború között végzett diákjóléti tevékenység elért eredményeinek és hiányosságainak feltárásához is. A hallgatók étkezése, szállása, ruházata, támogatási igényei, valamint az élvezett tandíj és vizsgadíj támogatások, valamint az ösztöndíjak az egyetemi tanulmányok folytatásának éppúgy szerves részét képezték, mint az óralátogatások, vagy a vizsgák.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az első világháború óta sokat fejlődött diákszociális munka még az 1930-as évek közepén sem tudta maradéktalanul ellátni feladatát. Ezt mutatja az anyagi okok miatt tanulmányaikat megszakítani kényszerülő hallgatók helyenként nagyon magas aránya is. Ezeknek a hallgatóknak az esetében a helyi szintű és az állami diáksegélyezés egyértelmű kudarcáról beszélhetünk. Megfigyelhető volt azonban, hogy különösen a hittudományi és bölcsészettudományi karok hallgatóinak érdekében elvégzett munka komoly eredményeket tudott felmutatni. Különösen akkor lehet szembetűnő mindez, ha figyelembe vesszük, hogy leginkább a bölcsészek és a teológusok voltak a legnehezebb szociális helyzetben lévő hallgatók hazánk egyetemein.

A végső következtetések levonásánál azonban nem lehet elvonatkoztatni a gazdasági válság hatásaitól sem, mely az 1934/35-ös tanév hallgatóinak szociális körülményeire is kihatott. Ebből a szempontból viszont a hallgatóság helyzete több tekintetben is meglepően jónak mondható, hiszen a korábban létrehozott diákjóléti intézmények és támogatási formák a válság idején is teljes kapacitással működtek.

Záró gondolatok

A két világháború közötti időszak,— mint arra már az előszóban is felhívtuk a figyelmet — főként az első világháború, az ezt követő forradalmi átalakulások, és a rendkívül súlyos gazdasági helyzet következtében jelentős megpróbáltatásokkal járt a magyar társadalom egésze számára. A háborús vereség azon túl, hogy sokáig feldolgozhatatlan lelki traumát okozott a nagy nemzeti illúziókkal végleg leszámolni kényszerülő tömegeknek, gazdasági következményeit tekintve hatása minden negatív várakozást felülmúlt. A háborút követő bizonytalan politikai helyzet a gazdasági körülmények miatt létbizonytalansággal is társult. Szinte pillanatok alatt hullott szét egy korábban megdönthetetlennek hitt politikai berendezkedés, egy szervesen összetartozó gazdasági egység, s a magyar társadalom az állam újbóli megerősödéséig szinte teljesen védtelenül maradt. A belső problémákat ráadásul csak súlyosbította az új határokon kívül rekedt magyarok beáramlása a területeit elveszített országba.

A két világháború által behatárolt és egy gazdasági világválsággal tarkított korszak magyar társadalmát vizsgálva nehezen megkerülhető tehát a szociális szempontú vizsgálat végrehajtása. Különösen az lehet, ha a magyar társadalom egy olyan, viszonylag kis létszámú, de mégis nagy jelentőséggel bíró, s a jövő fejlődését nagyban meghatározó társadalmi csoportját vesszük vizsgálat alá, mint az egyetemi hallgatóság. Ez a zömmel fiatalokból álló réteg már csak kiszolgáltatottságánál fogva is megérdemli a kiemelt figyelmet. Világos ugyanis, hogy a tanulmányaikat folytató egyetemi hallgatók fokozottan ki voltak téve azoknak a negatív hatásoknak, amelyek a magyar társadalom egészét súlyosan érintették. (Mint azt adatokkal alátámasztva kimutattuk, többségük eltartott volt.)

Ahhoz azonban, hogy a hallgatói társadalom szociális helyzetéről, s ezzel összefüggésben az országosan és helyi szinten végzett diákjóléti tevékenységről szóljunk, elengedhetetlen az egyetemi hallgatóság minél teljesebb körű társadalomtörténeti vizsgálata. Mint látható volt, jelen munka elsődleges célja éppen ezért az egyetemi hallgatók társadalmi arculatának megrajzolása, s a különböző egyetemek diákságának összehasonlító statisztikai elemzése volt.

A munka jellegéből adódóan, legtöbbször lehetőség nyílt az országos folyamatok bemutatása mellett a helyi szintű eltérések feltárására is. A dolgozatban szereplő, sokszor igen

részletes elemzések a rendelkezésre álló adatokból levonható következtetések teljes körű bemutatására törekedtek. Az elért eredmények azonban a kiválasztott módszer helyességét látszanak igazolni.

Kimutatható volt többek között, hogy a hallgatói létszámok jelentős megemelkedésének a hátterében főként az első világháború, vagyis a háborúból visszatérő fiatalok tömeges egyetemekre özönlése állt. Az 1919/20-as tanév, az erőszakos eseményektől sem mentes drasztikus politikai változások miatt, a hallgatói létszámok átmeneti csökkenésével járt ugyan, de ezt követően a hallgatók számának újabb megugrása következett be. Végül a korszak nagy részében 10-11.000 fő körül stabilizálódott hazánk egyetemi hallgatóságának a létszáma.

Az is bizonyítást nyert, hogy ez a hallgatói tömeg a társadalom egyre szélesebb rétegeiből került ki, s részben ennek, részben pedig a súlyos gazdasági helyzetnek betudhatóan rendkívül nehéz életkörülmények között tengette mindennapjait. Az is látható volt, hogy az 1930-as évekre főként a diplomás munkanélküliség következtében az értelmiségi származású diákok arányában némileg csökkenés következett be, s a felsőoktatásban így megnyíló teret leginkább a kispolgári, altiszti rétegek gyermekei töltötték be. Világosan kimutatható volt tehát, hogy már a két világháború között az alsóbb társadalmi csoportok is mindinkább bekapcsolódtak a felsőoktatásba. A korlátozottabb anyagi lehetőségekkel, nem egyszer a mindennapi megélhetéssel küzdő családok a társadalmi felemelkedés reményében erőn felül igyekeztek gyermekeiket taníttatni. Mindez, a hallgatói létszámok megugrása, és a bizonytalan anyagi helyzetű családok gyermekeinek a megjelenése a felsőoktatásban, már előrevetítette a szociális probléma jelentőségének felértékelődését.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a nők egyre növekvő megjelenése a felsőoktatásban ugyancsak erre az időszakra esett. Láthattuk, hogy mindez olyan nagy formátumú gondolkodókból is komoly ellenérzéseket váltott ki, mint amilyen Kornis Gyula volt. Ez még akkor is így volt, ha hazánkban szinte kizárólag az orvostudományok és a bölcsészettudományok voltak elérhetőek a tanulni vágyó nők előtt.

A hallgatói társadalom felekezeti megoszlását vizsgálva megállapítást nyert, hogy az egyes felekezetekhez tartozó diákok aránya az egyetemeken az országos részarányokhoz képest sokat mondó eltéréseket rejtett magában. A katolikusok egyértelmű túlsúlya és a reformátusok arányának a népességen belüli arányhoz közelítő alakulása ellenére az izraeliták és az evangélikusok esetében tetten érhető volt a tanulás iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés. A numerus clausus és a törvény módosításának hatása, akárcsak az 1930-as évek második felének erőteljes jobbratolódása azonban jól kimutatható az izraelita felekezetű

hallgatók arányának alakulásában is. Az esetükben tapasztalható jelentős ingadozások tehát leginkább politikai döntésekkel, illetőleg a közhangulat változásával álltak összefüggésben, s nem annyira a felekezet tanulásorientáltságának a megváltozásával.

A regionális megoszlásra vonatkozó vizsgálatok az egyes egyetemek vonzáskörzetének behatárolásával egyértelműen bizonyították a földrajzi (s ezzel összefüggésben az anyagi) szempontok érvényesülését a továbbtanuló fiatalok pályaválasztásában. Bebizonyosodott, hogy a földrajzi távolság, leginkább az ezzel járó járulékos költségek miatt (utazás, szállás, étkezés stb.) meghatározó szempont volt a felsőoktatási intézmény kiválasztásában. Jól látható volt, hogy a főváros jelentősége rendkívül nagy volt a hazai felsőoktatás szerkezetében, de világosan látszott az is, hogy a klebelsberg-i oktatáspolitika egyik fő irányvonala, a kulturális decentralizáció is számos fiatalnak biztosította a továbbtanulás lehetőségét a vidéki egyetemek kiépítésével.

Debrecen szerepe például kimagasló volt a Tiszántúl mezőgazdasághoz erőteljesen kötődő népességéből kikerülő fiatalok felsőbb iskolai tanulmányainak lehetővé tételében. Ugyanezt sikerült kimutatni az Erzsébet Tudományegyetem vonatozásában is, ahol a mezőgazdasági munkások felülreprezentáltsága volt feltűnő. A környező területeken élő, zömmel kevésbé tehetős rétegek aligha engedhették volna meg maguknak, hogy a fővárosba küldjék gyermekeiket egyetemre, amikor úgy is hatalmas terheket rótt rájuk a felsőoktatás, hogy a közeli tudományegyetem nem jelentett számukra leküzdhetetlen távolságot.

Az egyetemi hallgatóság szociális körülményeivel foglalkozó fejezetben, a kéziratos források páratlan gazdagságának is köszönhetően, olyan szempontok is a figyelem középpontjába kerülhettek, mint például a hallgatók családi körülményei, valamint étkezési és lakásviszonyai. Ugyancsak újszerűnek tekinthető az egyetemi hallgatóság ruházatára, támogatási igényeire, különböző támogatási formáira, sőt a tanulmányaikat megszakítani kényszerülő hallgatók esetében a tanulmányok megszakításának az okaira vonatkozó vizsgálat is.

Mindebből jól láthatóvá vált, hogy az egyetemi hallgatóság szociális problémáira, a számos előremutató lépés ellenére, még az 1930-as évek derekára sem sikerült átfogó megoldást találni. Az 1934/35-ös tanévben az egyetemi hallgatóság jól érezhetően szenvedett nemcsak az általános gazdasági válság, de még az első világháború következményeitől (árvák, hadiárvák, hadirokkant szülőkkel rendelkezők) is. Kimutatható volt az is, hogy a legtöbb egyetemet elhagyni kényszerült hallgató tanulmányai főként anyagi okok miatt maradtak félbe.

Elmondható tehát, hogy a korszak egyetemi hallgatói számos tekintetben igen sokfélék voltak, mégis összekötötte őket egy közös cél: a társadalom felsőbb, megbecsültebb rétegeibe való felemelkedés vágya. Mindez érthető is volt, ha belegondolunk, hogy ezek a fiatalok gyakran lehetetlen körülmények között élték mindennapjaikat, s méltán várhattak egy jóval nyugodtabb és élhetőbb jövőre. A sors furcsasága azonban, hogy ezek a diákok a diploma megszerzése után nem ritkán az állástalanság sorsára jutottak, ezzel tovább mélyítve, s magukkal hordozva azt a szociális válságot, mely már az egyetemi éveikre is rányomta a bélyegét. Így válhatott egy viszonylag marginális csoport átmeneti problémája egy egész társadalom, s egy egész korszak sokáig megoldatlan problémájává.

A két világháború közötti egyetemi hallgatóság társadalmának a komplex vizsgálatából tehát egy összetett, számos felekezeti, kari, regionális, sőt társadalmi sajátossággal rendelkező csoport képe rajzolódott ki előttünk. Ez a hallgatói társadalom nagyfokú heterogenitása ellenére rendelkezett bizonyos közös jellemzőkkel, melyek összefogták, többé-kevésbé egységes csoporttá kovácsolták a társadalom legkülönfélébb rétegéből érkező fiatalokat. Ilyen közös jellemvonás volt például a korai időkben az első világháború élménye, mely az azt átélt generáció jelentős eszmei és politikai integrációját vonta maga után. Nem véletlen, hogy a háborút megjárt fiatalság már igen korán bajtársi egyesületekbe szerveződött és aktív politikai tevékenységével nagyon erős nyomásgyakorló csoporttá válhatott nemcsak egyetemi szinten, de még a nagypolitika színterén is. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy az összetartozás tudata, a bajtársiasság eszméje áthatotta és meghatározta egy egész generáció életfelfogását.

Szintén megfigyelhető volt a hallgatók egy jelentékeny részének összefogása a numerus clausus kapcsán is. Mint ismeretes a hallgatók nyomásgyakorlása, illetőleg az eldurvuló antiszemitizmus és az ehhez kapcsolódó erőszakos cselekmények kordában tartásának, törvények közé szorításának a szándéka a törvény megszületésében is hatalmas szerepet játszott. A törvény 1928-as módosítása kapcsán azonban a még erőteljesebb összefogást az eredeti numerus clausus védelmében megszületett hallgatói tiltakozáshullám hívta életre. A gazdaság válság hatására 1933-ban újabb lendületet kapott a törvénymódosítás eltörlésének, illetőleg az eredeti törvény helyreállításának érdekében indított hallgatói megmozdulás. Ekkor figyelhető meg a legtisztábban a szociális kérdés megoldásának és a numerus clausus követelésének az összekapcsolódása a hallgatói követelésekben. Az egyetemisták összetartozás tudata tehát nem merült ki a közös háborús múltból eredő sajátos tradicionalizmus, illetőleg az aktuálpolitikai célkitűzések kierőszakolásának a szándéka

mentén, hanem jelentős szociális érzékenységgel, egymás iránt megnyilvánuló szolidaritással társult.

Fontos azonban megjegyezni, hogy mindez elsősorban a keresztény társadalomból kikerülő fiatalokra volt igaz, főként rájuk vonatkozott. Az izraelita felekezetű hallgatók valamilyen fokú kirekesztése gyakran előfordult, s nem egyszer extrém méreteket öltött. Ebből a szempontból lehet érdekes az első világháború utáni időszak, különösen a Tanácsköztársaság bukását közvetlenül követő hónapok eseményei. Ekkor a háborús vereségért, az ország meggyengítéséért felelősnek tartott zsidóság megbélyegzése, és a zsidó származású hallgatók egyetemekről történő elűzése volt napirenden. Az izraelita felekezet arányának a csökkenése az 1930-as években egyértelműen megfigyelhető volt, ami az egyre inkább jobbra tolódó közhangulattal, valamint a zsidók fokozódó kirekesztésével állt összefüggésben. Az egyetemi hallgatóság követelései, megmozdulásai, politikai szándékai tehát legalább annyira meg is osztották a hallgatói társadalom egészét, mint amennyire összefogásra késztettek bizonyos hallgatói csoportokat.

Megállapítható tehát, hogy az izraelita felekezetű hallgatók több szempontból is sajátos helyzetben voltak. Gyökereik, neveltetésük, származásuk, mint az a debreceni hallgatók szüleinek foglalkozásszerkezeti vizsgálatából is kirajzolódott, nagyon egyedi, a többi felekezettől jelentősen különböző volt. A Tanácsköztársaság bukását követően mindez egyfajta társadalmi megbélyegzettséggel is társult, amely a numerus clausus elfogadását követően törvényi kereteket is öltött. A gazdasági válság, az általános egzisztenciális nehézségek, valamint a diplomás munkanélküliség ráadásul tovább fokozta az izraelitákkal szemben megnyilvánuló ellenszenvet. Az sem véletlen, hogy különösen a fővárosban, főként pedig a Pázmány orvostudományi karán igyekeztek a zsidó vallású hallgatók arányát visszaszorítani. Feltehetően a fővárosból a vidéki egyetemekre igyekvő izraeliták lehettek azok, akik miatt Pécsett, Szegeden és Debrecenben viszonylag nagy számban tanultak Pest megyéből érkező hallgatók. Az izraeliták magas aránya a vidéki orvostudományi karokon is szembetűnt, ami feltevésünket látszik igazolni.

Hasonló összefüggésre emellett elsősorban a regionális megoszlás és a szociális helyzet tekintetében vállalkozhattunk, amikor megállapítottuk, hogy a legszegényebb országrészek nehéz helyzetben élő népességének gyermekei is bekapcsolódtak a felsőoktatásba. Erre a lehetőséget a kulturális decentralizáció jegyében fejlesztett vidéki egyetemek teremtették meg, ahol az intézmény közelsége, valamint az egyre hatékonyabban működő diákjóléti intézményrendszer is hozzájárult ahhoz, hogy még a szociálisan legkiszolgáltatottabb hallgatók is diplomát szerezzenek.

Az eddigieknél sokoldalúbb és megalapozottabb következtetések levonása az egyetemi hallgatókra vonatkozóan csak a munkában szereplő szempontok együttes alkalmazásával válhatna lehetségessé. Elsősorban a szociális helyzet és a felekezeti megoszlás, a szülők foglalkozása és a területi sajátosságok között fellelhető összefüggések érdemelnének e tekintetben kiemelt figyelmet. A fenti kérdéseket érintő vizsgálatok valóban mélyíthetik eddigi ismereteinket, de ezekhez további alapos, törzskönyvekre alapozott kutatásokra van szükség.

Végül szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik közvetve, vagy közvetlenül hozzájárultak a munka megvalósulásához. Köszönettel tartozom elsősorban az édesanyámnak és az édesapámnak a feltétel nélküli támogatásért és a bátorításért. Köszönet illeti továbbá Dr. Timár Lajost, a témavezetőmet, aki a kezdetektől, a dolgozat témájának formálódásától figyelemmel kísérte kutatásaimat és mindig a sorsdöntő pillanatokban adott helyes iránymutatásokat. Hálával tartozom továbbá Dr. Püski Leventének a munka alapos áttekintéséért. Sokat köszönhet a dolgozat építő jellegű észrevételeinek. Tanácsait mindig köszönettel vettem és igyekeztem is megfogadni.

Köszönet jár továbbá azoknak a könyvtáros és levéltáros szakembereknek is, akik munkájukkal segítették a kutatást. Külön is kiemelném e tekintetben a Budapest Főváros Levéltárában dolgozó Hlobocsányi Norbertet, valamint a debreceni egyetemi könyvtár, a kézirattár és a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár alkalmazottait.

Köszönöm a támogatását azoknak a közeli barátoknak is, akik hosszú évek óta ismernek és szorítottak értem.

Bibliográfia

— A Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1941/42. tanévről, Debrecen, Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, 1942.

— A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi emlékkönyve, (Az Egyetemi Tanács megbízásából szerkesztette Kornis Gyula, az egyetem rektora), Budapest, 1936.

— A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. (Szerk.: Martonffy Károly) Budapest, 1939.

— A m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye (Összeállította és sajtó alá rendezte: Dr. Laky Dezső, a statisztika nyilvános, rendes tanára, a jog- és államtudományi kar E. I. dékánja), Szeged, 1926.

— Áfra Nagy János: A magyar főiskolai hallgatók szociális viszonyai 1931-ben. In: Társadalomtudomány (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1932/1. szám. 183-187. old.

— Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás történeti tendenciái, In.: Statisztikai Időszaki Közlemények 343. kötet, Kiadja a Központi Statisztikai Hivatal, Budapest., 1975. április 25/6.

— Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon, Budapest., 1982.

— Andorka Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele In.: Statisztikai Szemle 57. évf. 2. szám, 1979. február, 176-198. old.

— A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig, Budapest, Napvilág Kiadó, 1998.

— A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1930/31. tanévben, Budapest., 1932. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 88. kötet

— A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1931/32. tanévben, Budapest., 1933. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 89. kötet

— A főiskolai hallgatók főbb adatai az 1932/33. tanévben, Budapest., 1934., In.: Magyar Statisztikai Szemle, 1934. évi 1. szám

— A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1932/33. tanévben. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 90. kötet

— A magyar főiskolák statisztikája az 1933/34. tanévben, Budapest., 1935., In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 92. kötet

— A M. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Budapest, 19...

— A m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye (Összeállított és sajtó alá rendezte: Dr. Laky Dezső, a statisztika nyilvános, rendes tanára, a jog- és államtudományi kar E. I. dékánja), Szeged, 1926.

— A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921-1998., Kiadja: József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1999.

— Beller Béla: A fehérterror felsőoktatási politikája. In: Felsőoktatási Szemle, 1969/9. szám. 516-526. old.

— Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. In: Napkelet 1928. 8. szám

— Bobula Ida: Diákszociális kérdés és szellemi proletariátus. In: Társadalomtudomány, (Heller Farkas és Bibó István közreműködésével szerkeszti Szombatfalvi György) Budapest, 1928/6-8. szám, 371-383. old.

— Czeke Marianne - Ritoók Emma: Nők az egyetemeken. In: Napkelet, 1925. 1-5. szám 496-504. old.

— Debrecen története 1919-1944. IV. (Szerk. Tokody Gyula), Debrecen, 1986.

— Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára. (Szerk.: ifj. Barta János és Pallai László), Debrecen, 2004.

— Értelmiségszociológiai írások Magyarországon 1900-1945., Budapest, 1981.

— Fejezetek a pécsi egyetem történetéből, (Szerk. Csizmadia Andor), Pécs, 1980.

— Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon, In.: Földes Ferenc: Válogatott írások, Budapest., 1967.

— Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

— Gyáni Gábor: Polgárosodás, mint zsidó identitás. In: BUKSZ 1997/3. szám, 266-276. old.

— Gyáni Gábor: Forráskritika és bizonyítás. Viszontválasz Karády Viktornak. In: BUKSZ 1998/1. szám, 20-27. old.

— Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Politikai eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

— Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben, Osiris Kiadó, 1956-os Intézet, Budapest, 1995.

— Hollósi Gábor: A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949), Debrecen, 2007.

— Huszti József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1942.

— Iparosok és kereskedők a két világháború közötti Magyarországon, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 11. (Szerk. L. Nagy Zsuzsa), Budapest, 1994.

— Jehuda Don-George Magos: A magyarországi zsidóság demográfiai fejlődése. In: Történelmi Szemle 1985/3. szám, 437-469. old.

— Karády Viktor: Felekezet, rétegződés és mobilitás: Az egyenlőtlen modernizáció néhány kulcskérdése a magyar társadalomtörténetben. Akadémiai székfoglaló. 1994. december 7., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997.

— Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945), Történeti-szociológiai tanulmányok, Replika Kör, Budapest, 1997.

— Karády Viktor: Zsidók és lutheránusok a magyar iskolarendszerben. In: Protestáns Szemle 1994/2. szám 138-153. old.

— Karády Viktor: Zsidó és nem zsidó polgárosodás? Válasz Gyáni Gábornak. In: BUKSZ 1998/1. szám, 9-19. old.

— Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1864-1945), Budapest., 2000.

— Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák, (Szerk. Győri Róbert, Hajdu Zoltán), Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2006.

— Király Sándor: A Debreceni Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) Alapszabályai. In: Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Történetéből IV., Debrecen, 2006., 78-83. old.

— Kornis Gyula: Nők az egyetemeken, Budapest, 1925. [Különnyomat a Napkelet 1925. évfolyamából]

— Kornis Gyula: Kultúra és politika. Tanulmányok., Budapest, Franklin-Társulat, 1928.

— Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között, Budapest, Helikon Kiadó, 2001.

— Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919-1921), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

— Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. In: Történelmi Szemle, 2002/3-4. szám, 293-329. old.

— Ladányi Andor: A gazdasági válságtól a háborúig – A magyar felsőoktatás az 1930-as években, Budapest, Argumentum Kiadó, 2002.

— Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999.

— Ladányi Andor: A numerus clausus törvény 1928. évi módosításáról. In: Századok, 1994/6. szám, 1117-1148. old.

— Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve, In: Educatio, 1996/3.

— Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Budapest, Argumentum Kiadó, 2000.

— Laky Dezső: Adalékok Magyarország kulturális viszonyainak újabbkori fejlődéséhez, In: A magyar tudománypolitika alapvetése (Szerk.: Magyary Zoltán), Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, Budapest, 1927., 21-56. old.

— Laky Dezső: A magyar egyetemi hallgatók statisztikája 1930. In.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 87. kötet, Budapest, 1931.

— Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) I. Megnyitás. Általános szakosztály, Budapest, 1937.

— Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály, Budapest, 1937.

— Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. (Szerk.: Mártonffy Károly) III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937.

— Magyar Statisztikai Évkönyv 1943-46, Budapest, 1946.

— Magyar Statisztikai Zsebkönyv. (Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal), Budapest, 1935.

— Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944. (Szöveggyűjtemény) Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 1995.

— Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938-1945., Budapest, 2002.

— Matolcsy Mátyás: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924-1944., Budapest, 1944.

— Magyar Törvénytár. 1926. évi törvénycikkek. Budapest, 1927.

— Magyar Törvénytár. 1928. évi törvénycikkek, Budapest 1929.

— Magyary Zoltán: Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában, Budapest, 1929.

— Magyaryné Techert Margit: A diplomás nők helyzete Magyarországon. In: Magyar Szemle, 1938. május, 43-51. old.

— Molnár Olga: A főiskolai hallgatók szociális és gazdasági viszonyai Budapesten, Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 54. kötet, 3. sz., Budapest., é.n.

— Mudrák József: A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1914-1949., Debrecen, 2007. [Kézirat]

— Nagy Péter Tibor: A numerus clausus történetéhez. In: Magyar Pedagógia, 1985/2. szám, 182-189. old.

— Némedi Lajos: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve, Debrecen, 1988.

— N. Szegvári Katalin: Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon. A zsidó és nőhallgatók főiskolai felvételéről, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

— N. Szegvári Katalin-Ladányi Andor: Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nők egyetemi tanulmányaiért, Budapest, 1976.

— Oktatáspolitika és vallásszabadság. Állam – egyház – iskola – társadalom a 20. században., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000.

— Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

— Szabó Pál, vitéz: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából írta, szerkesztette és kiadta Dr. vitéz Szabó Pál, az Erzsébet Tudományegyetem V. könyvtárőre, Pécs, 1940.

— Szekfű Gyula: A négy egyetem. In: Magyar Szemle, 1929/4. szám, 322-331. old.

— Szögi László: A nők egyetemi tanulmányainak kérdése a budapesti orvostudományi karon 1896-1926. In: Orvostörténeti Közlemények, Communicationes De Historia Artis Medicinae, Budapest, 1986. 3-4. szám, 141. old.

— Zentay Dezső: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében Budapesten, Statisztikai Közlemények, 60. kötet, Budapest, 1930.

— Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. (Szerk.: Kövér György), Budapest, Századvég Kiadó, 2006.

Levéltári és egyéb kéziratos források:

— Budapest Főváros Levéltára IV. 1419. g. 1-3. d. [Országos Tanügyi Iratok Gyűjteménye]

— Hajdú-Bihar megyei Levéltár VIII. 2. 1-32. d. [A Tisza István Tudományegyetem Quaestori Hivatalának iratai]

— Hajdú-Bihar megyei Levéltár VIII. 1/a. 1-23. kötet [A Tisza István Tudományegyetem Tanácsának jegyzőkönyvei]

— A debreceni Jog- és államtudományi Kar hallgatói anyakönyvei 1934/35. tanév. – Fellelhető a Debreceni Egyetem könyvtárának Kézirattárában.

— A debreceni Orvostudományi Kar hallgatói anyakönyvei 1934/35. tanév. – Megtalálható a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrumának gondozása alatt, az egykori Tisza István Internátus épületének alagsorában.

— A debreceni Bölcsészet- nyelv és történettudományi Kar hallgatói anyakönyvei 1934/35. tanév. – Kutatható a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Dékáni Hivatalában.